

მეამბოხე

8-9.

სახელმწიფო გამომცემლობა
ტფილისი 1928

პრინციპული ცვლილება, მკურთხევა

საქართველოს
წიგნიერების
კავშირთა
კავშირთა

მნათობი

8-9

ყოველთვიური მხატვრული ლიტერატურული
მეცნიერული პუბლიცისტური ჟურნალი

წელიწადი მკურთხევა

საბჭოთა-საქართველო

საბჭოთა-საქართველო

თბილისი 1928

მხატვრული დიკცონარი

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გილიკაგიდან ლიანდაგზე

(მოთხრობა)

ს რ ფ ლ ა დ

რთველმა უფერულად ჩაიარა—ყველაფერი მალე გათავდა: ერთი ორი გაიკრიალა ურემმა, და შეწყდა: ხმა დაბლა, თითქოს რცხვენიათო, სადღაც გაისმა „ხვავე“; ნადი არვის მოუწვევია, და ზღაპრებისა, გაშაირებისა და ხუმრობის შემდეგ, მუშების სიმღერა არ შეხვედრია დილის მზეს, რომ შემდეგ, ერთი წუთით დაძინების შემდეგ, ისევ დაეწყეთ სიმინდის ტეხა, ყურძნის კრეფა, ქურების რეცხა და ჩალის ზიდვა.

საპატარძლო გოგოებმა და სასიძო ბიჭებმა ყურები ჩამოყარეს—მიხვდნენ, რომ წრეულს მათ ჯვარს არავინ დასწერდა, და ოჯახის თავი-კაცები ჩაფიქრებული უვლიდნენ ირგვლივ ნალიასა და ქურებს და თითებზე ითვლიდნენ, თუ რამდენი თვის სარჩო დააკლდებოდათ; თვით ოდანიც სარეკელაძე, წელმაგარი გლეხი, რომლის ხელქვევით იყვნენ ცოლშვილიანი ვაჟები და მოზრდილი შვილები და შვილიშვილები, წინათ თუ ყიდდა და ასესხებდა ღვინოსა და სიმინდს, ეხლა დარწმუნებული იყო, რომ ღვინო სოფლის დღეობისთვის საყიდელი გაუხდებოდა, და სიმინდი იენისის შუა რიცხვებამდე თუ გაჰყვებოდა.

მაგიერად საქონელი ლაღად გრძნობდა თავს: ადრე აჭრილ ყანებში თავისუფლად სძოვდნენ და უეცრად შემატებულნი კუდ-აპრეკილნი დანავარდობდნენ.

— თქვენც დაგემჩნევათ ჩვენი გაჭირვება, თქვე ვერანებო, თქვენა!—იწყევლებოდნენ დედაკაცები, რომელნიც ვერ პოულობდნენ ეზოდან ერთხელვე გადასულ მეწველ ძროხას—თქვენ რჩენას ვინ აუვა ამ კვიმატიან წელიწადში?!

დღეები კი ამ შემოდგომის მიწურულსა და ზამთრის დამდეგს საოცნებო დაიკავა: სიცივემ ვერ მოიკიდა ფეხი და დაყვითლებული ფოთოლი იშვიათად ვარდებოდა; მზეს მთვარე სცვლიდა, და მთვარეს მზე; კრიალა ცას ღრუბელი სამკაულად გადუვლიდა და განათებულ არეში სილამაზისათვის შავი ჩრდილი ჩაუწვებოდა.

და რაც ალერსი და დროს გატარება მოუსავლობამ წაართვა ახალგაზრდობას ის უნდა აენაზლაურებია ამ დამათრობელ დღე-ღამეს. კდემა-მოსილ

სოფლის ორლობეში არასდროს არ ყოფილა ამდენი ფეხაკრეფით სიარული. ადამიანის ამდენ აჩრდილს თავის დღეში არ გადაურბენია განსარებული ველი რომ შერეოდა ტყეს, და ძაღლებს ამდენჯერ თავის დღეში არ შეუცვლიათ ბრაზმორეული ყეფა მხიარული წკმუტუნით, რაზედაც გაინმოდდა ფუჩუნით წყევლა:

— შენი ყეფაც დასწყევლა ღმერთმა და ლაქუციც!

ფარნაოზა მარგველაძემ მეათასეჯერ ჩამოთვალა, თუ რით შეეძლო ხელი მოეცვალა, და დაკვირვებით უყურებდა ეზოს კუნჭულში უხსოვარ დროიდან უცვლელად მდგომ უკვე შემობერებულ ცაცხვს; ივარაუდა რომ ქვედა ტოტებიდან ჩამონაჭერ-ჩამონახერბიდან ორი ურემი ნაპობი გამოვიდოდა, ზევითა ტოტებიდანაც შეაკოწიწებს კაცი ერთ ორ ურემს წვრილ შეშას; ფიცარიც იქნება ერთი ათი, მარა ძირი ფულურო აქვს თუ არა? თუ არა აქვს კიდო დიდი ბედი, გობებს ახდის კაცი, მარა თუ შიგ ჩამპალა, და წყეული ვასაკა ზის... მაშინ... მაშინ ნახევარი შრომა ჩაივლის... დიდი შრომა უნდა... დამხმარე?.. ეს ჩემი ბიჭი მაინც მომსწრებოდა იმხელა რომ ბირდაბირი გაეწია... ეჰ!

ამ ფიქრებში გართულმა მხოლოდ მაშინ მიაქცია ყურადღება ჭიშკარს, როცა იგი კრიალით გაიღო, და შიგ ჩამოვიდა ურემი. ურემზე იჯდა ქალი: ქალს ეჭირა ბავში; ხარებს პატარა უცნობი ბიჭი მოუძლოდა, და ურემის გვერდით, ქალის მახლობლად, მოდიოდა... ჯერ ფარნაოზმა ვერ იცნო: სოფელში უჩვეულო ნიშნიანი ქუდი... მაზარა, და ამ მაზარაზე რკინის სალტიანი ფართე ტყავის სარტყელი... ძმა, ძმა პარმენა!.. ათ წელზე მეტია, რაც გადაკარგულია; საჩოთირო ხმები მოდიოდა: ხან მოხელე გახდა და გადიდკაცდაო, ხან კი მშიერ-მწყურვალ გლახაკად დადის რკინის გზის სადგურებზეო.

არც ერთი არ გამოდგა მართალი, —მდიდარი არ უნდა ყოფილიყო, მაგრამ სამათხოვროც არა უჭირდა რა: გლეხის პირობაზე მეტად კარგათაც ეცვა (ლაფჩინები!) და ურემზედაც ბევრი რამ ეწყო.

ძმები სიყვარულით გადაეხვიენ ერთმანეთს.

ელისაბედი თავსაფრის სწორებით გამოვარდა, და პატარა დამხდური ბიჭიც მაზე უფროსს, მაგრამ მაინც პატარა ბიჭს, ხარის მომყოლს, აეტორლიალა.

პარმენმა ძმასა და რძალს თავისი ცოლი გააცნო, და ორი რძალი „შენი ჭირიშე, „შენ გენაცვალე“-ს წამ-და-უწუმ განმეორებით მაშინვე შეუდგენ ბარგის ურმიდან ჩამოღებას, ვახშმის სამზადისსა და სხვა.

მამა-კაცებმა მხოლოდ დიდი მაფრაშა ჩამოიღეს და მერმე, ერთმა ყალიონის წევით, მეორემ ჩხირის თლით ნაწყვეტ-ნაწყვეტათ უამბეს ერთმანეთს გრძელი, ათი წლის ცხოვრების ჭირვარამი.

ელისაბედმა კეცები დააფიცხა, ხოლო ახლად მოსულმა მართამ თუნუქში მოდულელებული ჩაით ენა დაუწვა, მაგრამ ბოლოს მაინც პირი ჩაუტკბილა ასეთ

სასმელს უჩვეულო მასპინძლებს. ფარნაოზის პატარა ბიჭი, შაქრო, დიდ ხანს ითვლიდა ამ დღეს დროის აღმნიშვნელ საზღვრად.

— მაინც რა ამბავია ქალაქში? ეკითხებოდა პარმენს ძმა.

— რა ვიცი, ფარნაოზ ჩემო, ამბობენ მიწებს დაურიგებენ ხალხსო... გადასახადი არ იქნებაო.

— შერე ხელმწიფე რას ამბობს?

— იმას ქე ჩაპოაგდებენ...

— ე, ძნელი საქმეა, ჩემო ბატონო... ბაბუა ჩემიდან გამიგონია, მთელი იმერეთი ეომებოდა, მარა აჯობაო, ახლა რა უნდა ქნათ?

— მეც შეეჭვება... ამბობენ სოციალიზმი მოვაო...

— ეს ვინლაა?

— ეს ისაა, რომ ქარხნები, სახლები ყველაფერი მუშის იქნება. თავისუფლება იქნება, გადასახადიც მოისპობა, მღვდელიც...

— მიწებზე რომ ამბობენ, ის მითხარი—შეაწყვეტინა სიტყვა ფარნაოზმა.—ვის მიწას მოგვცემენ?

— ყველას...

— ახლა, ოდანიას ხომ ვერ წაართმევენ?

— არა, სახელმწიფოს, თავადებს, ეკლესიებს—უგულოდ უპასუხა პარმენმა, რადგან შეატყო, რომ ისე მწყობრათ ვერ ლაპარაკობს, როგორც იქ, ქალაქში ლაპარაკობენ ახალთაობის კაცები.

— ჩვენ არაფერი გვერგება და ისაა...—უიმედოთ ჩაილაპარაკა ფარნაოზმა.

— რატომ, შე კაცო?

— ჩვენმა ნაბატონარმა ქე გაყიდა რაცხა ორი ქცევა ადგილი ქონდა, და ისე არც სახელმწიფოა აქ და არც საეკლესიო.

— სხვაგან მოგვცემენ.

— ეჰ, თუ ევიყარე კაი ამბავი ყოფილა!

ქალებმა მოკლედ დაამთავრეს ქმრების ყურმოკრული ნალაპარაკევი:

— ... რაც კაი კაცებია: სტუდენტები, მასწავლებლები, ექიმები, —ნასწავლი ხალხი—ყველა ხელმწიფის წინააღმდეგ ყოფილა.

— იმე!

გავიდა დღე, ორი, სამი.

მართას მოუხდა სოფლის ჰაერი: თვალის სიყვითლე შესუსტდა; ჭამას უმატა; წყლის მოტანაც კი დააპირა წყაროდან.

მაგიერად ორივე ძმა ამჩნევდა, რომ ასე დიდხანს ვერ გასტანს:

დიდის მომჭირნეობით ზამთრისთვის გადანახული პატარა ხალამში ყველი ძირში შეიქნა საქებარი; ორიოდე ქათმის დაკვლა ძალზე დაეტყო ეზოს ელფერს; ფარნაოზი უფრო და უფრო გულჩათხრობილი დადიოდა; რძლის გამორჩენის გულწრფელი შეზნატრე ელისაბედი გულში მაინც ფიქრობდა „ასე დღითი-დღე თუ უმატა ჭამას, შენი მტერია, დევიფსეთ და ის არის“.

ორივე ძმა სახლის წინ ლაფაროში იჯდნენ ჩუმად.

— კაცო, ასე არ შეიძლება მეტი...

ფარნაოზმა ყალიონს მაგრად ჩაბერა, ერთი-ორი მაგრათვე ჩაგრა თითი, რომ ფერფლი დაებურტყა, მაგრათ მოსწია და ძმას შეაჩერდა.

— მერე?

— რაცხა უნდა ვქნათ?

— რა უმდა ვქნათ!... ევყაროთ და ის არის...

— არა, რატომ ევყაროთ?... სამუშაოდ წავიდეთ...

— სადაა?! ვინ მოგცემს?— უიმედოთ წარმოსთქვა ფარნაოზმა.

— ახლა რომ მოვდიოდით, დიდძალი ხალხი შემხვდა, ტყის საჭრელად მიდიოდნენ.

— არაა ცუდი, მარა იარაღი უნდა, ფული უნდა, საგზალი უნდა...

— ვიშოვით, შე კაცო, ასე ხელის გაუნძრევლად დახრჩობა, რავა შეიძლება?!..

— ანძრიე შენ ხელი! ერთი კაცი ტყეში ვერ იმუშავენს, და ჩემი ბიჭი პატარაა ჯერ!..

— მეც მინდა წამოვიდე...

ფარნაოზა შეაჩერდა.

— სამსახურს რას უპირებ?

— სამსახური არ მაქვს... ჯერ აქ მინდა დავრჩე.

ეს მთლად ყელის გამოჭრა იქნებოდა ფარნაოზისთვის. მათი ხელისგულის ოდენა სახნაფი რას გასწვდებოდა ორივეს, და უნებურად ხახა დაღებული ჩააჩერდა ძმას.

— ქე დამბირდა სადგურის უფროსი, რავარც მოხვალ ადგილს რამეს გიშოვიო, მარა ვინ იცის... ჯერ ჩემი დედაკაცი როდის გამომჯობინდება, და მერე იქნება კი რამე ადგილი? მეისრობას ვიყავი დაპირებული და ახლა უყურე, რა შემართება ამ ოხერი ავადმყოფობით!..

გაჩუმდა.

ცოტა ხნის შემდეგ განაგრძო:

— შენი ბიჭიც წამოიყვანე, ფარნაოზ...

— რათ გვინდა, კაცო, ცერისოდენა ბიჭი?!.. ამ კლდე-ღრეში... ხეს ვერ მოჭრის და ვერ გადააბრუნებს...

— წყალს მოგვიტანს, ბინას მოგვიცავს, ხარებს მოუვლის.

— ხარებიც წავიყვანოთ?

— წავიყვანოთ, თუ არ გამოგვადგა, აი სწორედ მაგი წამოიყვანს.

— მაგას რავა ვანდობ ხარებს ამ სიშორე გზაზე?

— შე კაცო, არც ისე ქვეყნის კიდებზეა დადიანის ტყე: დილას ადრე რომ წავა, ღამეს მოყვრისას გაითევს სადმე და მერე საღამოს ქე მიუვა დედა მისს. ფარნაოზი ჩაფიქრდა.

— დედა მისიც არ გამოუშვებს: აქ მარტო ქალები რას გააწყობენ?

— წაიყვანე, ბატონო, წაიყვანე, იქნება თვალი გაახილოს და ქვეყანა

დაინახოს... გამოადგება, ჩვენსავით ხომ არ უნდა ჩაკვდეს ამ ჯურღმულში?—
დაიძახა სახლიდან ქალმა.

— კაი, რადგან ყველა ჩამაცივდით, თქვენი ნება იყოს—გაიფიქრა ფარ-
ნაოზმა, მაგრამ არაფერი უთქვამს...

ფარნაოზი დაშოშმინდა—მიხვდა რომ ძმა სამუდამოდ არ აპირებდა აქ
დასახლებას და მშვიდად განაგრძო ბაასი.

— უკეთობაში მიდის ხომ უყურებ... ღმერთია მოწყალე.

— ნეტავი მაგი მორჩებოდეს მაინც, სხვას არაფერს დავეძებ. მეცოდება,
კაცო... რაც ჯვარი დავიწერეთ, ასე აწვალებს ციება... ახლა ბალანეიც
დევროს ..

— ჰო და იმას გეუბნებოდი, იარაღები ოდანიას აქვს, ცოტა ფული მე
მაქ. საშოვარში მივდივართ შე კაცო, ვიშოვით რამეს, ასე ქვეყანა რაღა შეიკვ-
რება ჩვენს ჯინაზე... და მერე ერთმანეთში გავსწორდებით.

— კაია, ძმაო, თუ რამეს გამოაწყობ, მუშაობას არ დავაკლებ და სხვა
რა შემიძლია?!

— მე ასე მევისაზრე და შენ, არ ვიცი, რას იტყვი—დაიწყო თავისი
გეგმის მოყოლა პარმენმა—წავიდეთ მე, შენ და ოდანია, წავიყვანოთ შენი პა-
ტარა ბიჭი და შენი ხარ-ურემი. რაც ურემზე დაეტევა ჩალა წავიღოთ და
ერთი ორი-სამი ბათმანი ფქვილი; ერთ ხანს ქე გავიჭირვოთ.

— ვნახოთ...

— რაღა ვნახოთ? რაც დრო გავა, მით უარესი: ტყეს ჭიანჭველასავით
მოედება ხალხი—ჩვენსავით დამშეული და გაჭირვებული ბევრია...—გადავიდეთ
ახლავე ოდანიასთან და მოველაპარაკოთ.

— კაი, შენი ნებაა—იტყენეულის ხმით და მიმოხრით, რომ საქმე კეთილად
დაბოლავდებოდა, თქვა ფარნაოზმა და წამოდგა.

— სად მიხვალთ—მიაძახა მათ კერიასთან მჯდომარე ელისაბედმა--საცაა
სადილი იქნება მზათ.

— მოვალთ, მოვალთ, საქმე გვაქვს პატარა.

ორი დედაკაცი კერიას უჯდა, და „კაი“ სადილის მზადებაში გართულნი,
თითო ოროლა სიტყვას თუ ესროდენ ერთმანეთს.

დღეს ერთმა ქათამმა რაღაც მოიწყინა, და თუმცა ენანებოდა, ელისაბედმა
მაინც დაკლა, ჭირი არ გამოაჩნდეს და ტყვილა უბრალოდ არ დამელუპოსო.

მაგრამ ეხლა შამფურზე წამოგებულ ქათამს პატარა ბიჭი ატრიალებდა,
ფქვილის ღომი ჩადგმული იყო კარდალაში და ნიორ-წყალის მომზადებას სუ-
ფრაზე დაჯდომის დროსაც მოასწრებდენ.

ანიტომ მუსაიფს უმატეს: ერთს გასახეხი სუფრა უძრავად ეჭირა ხელში,
მეორე კი საქსოვის სამ თვალს რომ ამოიღებდა, დიდხანს შეაჩერებდა ჩხირების
ტრიალს.

— ე მვისრე რაა, შენ გენაცვალე?

— რაა, ქალო, და გზა ორი, სამია; მატარებელი კი ოცი და ასი დაგლი-
ჯინობს; ერთს აქეთ გადაიყვანს, მეორეს იქეთ.

— რატომ?

— აბა ერთმანეთს დაეტაკებიან.

— რაღა დეტაკებიან, ბეჩა, ბრმა არიან თუ, ჩაუაროდა ერთმანეთს გვერდი...

— ჰო და იმიტომაც გადაყავს მეისრეს.

საქართველოს
საზღვაო მარშალთა
სამსახურისთვის

— და ერთი კაცი რაღა გადაიყვანს—ყარამანია თუ? შენ არ თქვი, თითო
მატარებელი ათი ათასი და კიდო მეტი ბათმანი არისო?

რაღა დაიბენი, შე ქალო?—და მართამ რელსების მაგვარად დააწყო საქ-
სოვი ჩხირები, ცდილობდა აეხსნა მეისრის მოქმედება, მაგრამ არც მსმენელა
და არც ამხსნელი არ იყო კმაყოფილი: ორივე ამჩნევდა, რომ მობაასე უკმა-
ყოფილო რჩებოდა; ჩხირების გამოღებამ თვლები ჩაყარა, და ორივეს ეჩქარე-
ბოდა მუსაიფი შეეცვალოთ.

— ჰო, ჰო—დაეთანხმა ბოლოს ელისაბედი—ადვილი საქმე ყოფილა... ნე-
ტავი ჩემი ფარნაოზიც იშოვადეს მაგ ადგილს, გადავალთ ერთი ქალაქში და
ეს ჩემი ბიჭიც რაცხას ეწევა, ისწავლის ერთ ორ ანბანს და მეც ვიექიმებ პა-
ტარას... ე ფეხები მტკივა, მართა ჩემო, მკლავს და—ელისაბედმა ხმა დაბლა
რალაც საიდუმლოდ უთხრა მართას,—მაინც, რაც ეს მუცელი მომეშალა, მგო-
ნია, ჩემზე გაჭირვებული ხეში მატლი არ არის.

— ჩადი შე ქალო, ქალაქში აგერ არაა?!

— ჩვენ ქალაქში ქალი ექიმი არაა და იქ ქე არისო, მითხრეს.

— კაცი ჯობია, ელისაბედ, უკეთესი ექიმები სულ კაცებია.

— უნდა გამხადოს, მართა, და ახლა რა დროს ჩემი ხნის ქალის კაცთან
გახდაა...

— იმე! გაგიგონია? მთელი ქვეყანა იხდის, და შენ რა გიჭირს?

— ჩემ ქმარს არ ვჩვენებთვარ თლად ტიტველი და უცხო კაცს რაღა ვჩი-
ვენო, ბეჩა?... მცხვენია!

— რას ნიშნავს სოფელი!? აბა, ქალაქში ვინ იტყვის მაგას, სასაცილოთ
არ აგიღებენ?!...

ელისაბედს მართლაც თვითონ რცხვენოდა ამ კდგმა-მოსილების, მაგრამ
რცხვენოდა აგრეთვე გახდის და „ვინცხა ყაზილარის ხელების ფათურის“.

— დობტური არ ყოფილა აქეთ?—დაეკითხა მართა.

— არა, არ ყოფილა.

— ფერშალი?

— ფერშალმა ერთი ქე ჩამოიარა შარშან, მარა მაშინ არ მტკიოდა ასე,
და არაფერი მითქვამს...

ცოტა სიჩუმის შემდეგ ელისაბედი დაეკითხა:

— მაინც, გენაცვალე მართა, რაღა სინჯავენ ექიმები?

— ბავშვები რომ სალამურს გააკეთებენ, ე, იმისთანა აქვთ რაცხა, და
დაგადებს ერთ თავს შენ, მეორე თავზე ყურს დაადებს, ასე გულზე წელზე, მუ-
ცელზე, და გასუნთქებს ღრმად.

— გახდილი უნდა იყო არა?
 — ჰო, წელზევით.
 — მერე?
 — მერე, პატარა ნაფოტივით რკინის სალტეა და იმას დაგადებს სხვადა-
 სხვა ადგილზე და ზედ პატარა ჩაქუჩს დაგარტყამს...

ეროვნული
 ბიზნეს-ცენტრი

— ხელით არ სინჯავენ?
 — კი ხან-და-ხან.
 ელისაბედმა ხმა დაბლა რაღაც ჰკითხა.

— ჰო, თუ დასჭირდა იქაც.
 ელისაბედმა კითხვები მიატოვა; მართას ამ ლაპარაკში ქსოვის ინგარიში
 დაეკარგა და ახლა ასწორებდა. ელისაბედმა რამდენჯერმე გააქანა თავი, ველარ
 მოითმინა და იკითხა:

— მერე, მართა ჩემო, ყოველთვის ნამუსიანათ თავდება ეს ამბავი?

— რა ამბავი ბეჩა?

— რა ამბავი და კაცი რომ ტიტველ ქალს ბურჯგნის, რამდენიც უნდა
 იმდენს... მართალია ღმერთმანი—განაგრძო წუთით შეჩერებული ლაპარაკი ელი-
 საბედმა, რადგან მართა ჩავარდნილ თვალის ამოღებაში იყო გართული და პა-
 სუხი არ გაუცია,—მე ახლა ბებერი დედაკაცი ვარ და ისე მრცხვენია, თვარა,
 რა ოხრათ უნდებვარ განათლებულ დიდკაცს, ექიმს, სხვას ვერ იშოვის თუ?
 მარა ამ ლამაზ, ახალგაზრდა ქალს რომ დაუწყებს სინჯვას ახალგაზრდა კაცი,
 იმე, რავე არ შეექნება გული?!

— მაგი რავაც შენ იცი, ისე ვიცი მეც! ხანდა-ხან ქე შეექნება გული,
 მარა რა უყოთ ახლა?!

— რავე რა უყოთ, ნამუსი აღარაფერია?

— ვინ, ნამუსიანია ქე შეიკავებს თავს, ჩემო ელისაბედ—დარიგების კი-
 ლოთი უპასუხა მართამ.

— არ ვიცი, არ ვიცი, რა ამბავია ამ თქვენ ქალაქში... ბევრი კაია, მა-
 რა ბევრი... არ ვიცი... ღმერთმა კაი ქნას!..

„ცხრაჯერ გაზომეს“ სამუშაოთ წასვლის ამბავი, მაგრამ „გადაჭრით“ ვერ
 გადაჭრეს: ორს მეტად ფრთხილს ამხანაგს—ძმასა და ოღანიას—ვერ დასძლია
 პარმენმა.

მოულოდნელად მათ ესტუმრათ ვიღაც შუა ხნის კაცი უბრალო სოფლურ
 ყაიდაზე შეკერილ ჩოხიანი და ყაბალახით თავწაკრული.

— უ, გაიოზ!—სიამოვნებით მიესალმა პარმენი.

ფარნაოზმა უცნობი პარმენის უცროს თანამსახურათ ჩასთვალა, მაგრამ
 ზრდილობით შეეგება.

— საიდან, კაცო, როგორ მოგვაგენი?—შეეკითხა პარმენი ახალმოსულს.

— გავიგე, ჩემო პარმენ, რომ ჩვენი რკინის გზისთვის აქეთ დაუწყიათ
 ნამორების მზადება. ვიფიქრე, ერთი ვშინჯავ, რა სჯობია, უროს ბრაგუნი და
 ჩაქუჩის რაკუნი, თუ ნაჯახის ტახუნი და ბირდაბირის გაწევა თქო. გზაზე კი

წავიკითხე გაზეთში, რომ თქვენში მოუსაველობა ყოფილა, მომაგონდი, გადავწყვიტე გამეგო, რა გუნებაზე ხარ, რას აპირებ, იქნებ სამუშაოზედაც წამყვე...

— მიმხვდარხარ, ჩვენც ვაპირებთ წასვლას.

— ჩვენზედაც დაწერეს, ბატონო? ეხლა უფრო პატივისცემით მიმართა ფარნაოზმა.

— დიახ, ნახევარი გაზეთი თქვენი ამბებით იყო სავსე.

— ძლიერ კეთილი!.. მარა ვინ დაწერა ნეტავი?

— არ ვიცი, რა მოგახსენო, „გამვლელი“ კი ეწერა.

— რას ნიშნავს გამვლელი?! რამდენი კაცი მიდი-მოდის, რას შეატყობ რა მოხელე კაცია...

გაიოზმა ფსევდონიმის განმარტების მაგიერ დინჯათ წარმოსთქვა:

— დიახ, ბატონო, სახელისა და გვარის მოწერის მაგიერ უცნაურს სწერენ ზოგჯერ: ერთხელ წავიკითხე „გაშტიქინებული ყაძახი“. — მეორეჯერ „ნაბიჭვარიკო“.

— იმე! რაფა ეკადრებათ?!

— ჩემის აზრით, ყოველ წერილს, თუ ნამდვილი სახელი არა, ქვევით უნდა მოაწეროს კაცმა: „იმპერატორი ნიკოლოზ მე-II-ე“... მაშინ უფრო მნიშვნელობა ექნება.

ამ ოხუნჯობაზე ფარნაოზი ცოტათი ადგილზე შეინძრა და სკამი უკან დასწია.

— აბა წავიდეთ, რაღას უცდით?

— ასე უცბათ?..

— რა ამდენი საფიქრებელია?! ახლა თუ წავალთ, ხვალ ნასადილევს იქ ვიქნებით, მოიჯარადრეს მოველაპარაკებით, და, თუ ვერ შევთანხმდით, ზეგ ლამეს ამ თქვენ სახლში დაიძინებთ ისევ... არსად გაგექცევათ, ნუ გეშინიათ.

— ჩვენთან, კიდო ერთი კაცი აპირებს წამოსვლას.

— დაუძახე, პარმენ, თუ ძმა ხარ.

პარმენმა იცოდა რომ ოდანია სოფელში პატივსაცემ პირათ ითვლებოდა და ასე მისი დაძახება ადგილობრივ ზრდილობას არღვევდა, ამიტომ ყოყმანობდა.

— მოდი აქ, პატარა ბიჭო—დაუძახა ისევ გაიოზმა კარებში ცნობის მოყვარეობით თავგამოყოფილ პატარა ბიჭს—წადი ერთი, შენ გაზრდას, ოდანიასთან... რა გვარია?—მიუბრუნდა კითხვით პარმენს.

— სარექვლადე.

— ...სარექვლადესთან და უთხარი, გაიოზ ლამზარდავა გთხოვთ, საქმე მაქვს და მნახე-თქო.

პატარა ბიჭმა თავი მოიფხანა, ზრდილობისთვის უფროსებს ფეხ-აკრეფით ჩაუარა და მერმე კისრის ტეხით გავარდა.

ორიოდე წამის შემდეგ ლობებზე გადმოაბიჯა და ჩოხის სწორებით დერეფანში მჯდომ სტუმარ-მასპინძელს მიუახლოვდა ოდანია სარექვლადე.

გაიოზი წამოდგა და ხელი ჩამოართვა.

ეს ოფიციალურ თავაზიანობათ მიჩნეული შეხვედრა ოდანიას იაშა, თუმცა გაიოზი არ მოეჩვენა ისეთ პირათ, რომელსაც შეეძლო მისი დაბარება—“ფენი არ მოტყდებოდა თვითონ მობრძანებულიყო“.

— უკაცრავად შეგაწუხეთ, მარა საჩქარო საქმე იყო და უთქვენოთ ვერ გადავწყვეტდით...

პირობებზე მალე შეთანხმდნენ, რადგან სამს ყოველივე უნდა-წინააღმდეგობა და მოლაპარაკებული, ხოლო გაიოზი მეტათ დამთმობი გამოდგა, თანაც გაიოზს აღმოაჩნდა გასარებ გზაზე დუქანში მიბარებული ისეთი საქირო იარაღები, რომელნიც არა თუ არცერთ დანარჩენს არ ჰქონდა, არამედ საეჭვოა, რომ ტყეში ვისმეს ჰქონებოდა: რკინის საპოზი სოლები, გაბზული, ბირდაბირი, ურო, ქლიბები და სხვა...

— მაშ ასე, — დაამთავრა მოლაპარაკება გაიოზმა — მივდივართ.

— როდის? — დაეკითხა ოდანია.

— როდის და ხვალ!..

— იმე, ხვალ რა წამიყვანს?

— შე ოჯახ-აშენებულო, ერთი წელიწადი თუ ჰქონდა ვერ გავეტიეთ და ორი წელიწადი გზას მოუნდით, სამ წელიწადში ან მიატოვებენ ტყის მოჭრას, ან და მთლად გაატიტვლებენ იქაურობას... — აღშფოთებით წამოდგა ხეზე გაიოზი.

— კაცო, სახლში არ დავიჭირო თავდარიგი? — მხიარულათ ამბობდა ამ ადამიანის უცნაურობით მოსყიდული და ცოტა არ იყოს გამხნევებული ოდანია.

— და ენას ვინ გჭრის, მიდი და უთხარი... რა გაქ ახლა ამ ზამთარში ამდენი სათათარიგო? ჭამით უშენოთაც ჭამენ, ნუ გეზინია... წამოდი, მე მივცემ შენს მაგიერათ განკარგულებას, თუ გინდა... — და გაიოზმა ხელი მკლავში მოკიდა და ბიჯგზე მიიყვანა.

— რა ყოფილა ეს კაცი?! ხუნაგია თუ? — ვითომ ბუნღუნობდა ხანში შესული გლეხი და ბიჯგზე შედგა... — კაი, ძმაო, წამოვალ რაცხა იქნება! აქ და-აჩქარე ქე მაინც!... ადრე წავიდეთ, რომ ღამის გასათევი მოგნახოთ სადმე, თვარა ამ წყვარამებში კისერს მოიტეხს კაცი.

— აქაურობის მე ვიცი... ასე არ ჯობია?

ქალებს არ დაუძინიათ:

პონჭავდენ, აკერებდენ, რეცხავდენ, აცხობდენ.

მძინარე შაქროს ელისაბედი რაღაცას დაპუტუნებდა თავზე.

ფარნაოზი სარტყელში ცერებ-გაყრილი გაჩვრებულიყო და აქეთ იქეთ უკვირდებოდა.

— გაუბი ახლა ხარები, რაღას უცდი, თვარა ის ოდანია კიდევ იოჩნებს ერთს...

— არ მივიხედ-მოვიხედო ოჯახში? — თავის გასამართლებლად წაიბუზლუნა ფიქრებიდან გამორკვეულმა ფარნაოზმა.

— კაცო, ამდენი მიხედვ-მოხედვიდან კისერი გაგბრუნდებია და აღარ მოგწყინდა?! — გაეცინა გაიოზს.

ფარნაოზმა გოდრით სიმინდი ჩამოიტანა, ხარხინის როფში ჩაჰყარა და ხელკავით ფშვნა დაიწყო.

გაიოზი და პარმენი წაეხმარენ.

— კნეინებო, — მიმართა გაიოზმა ქალებს — სიმინდი დაფშენილია, ინებეთ და თქვენ თვითონ წაურეკეთ და ნახევარ ნახევარი ბათმანი თქვენვე წაიღეთ წისქვილში — თქვენ სუსტ სტომაქებს ესეც ეყოფა.

ელისაბედმა ასეთი მიმართვა დიდ არშიყობათ ჩასთვალა და თავსაფარი შეიკეც-შემოიკეცა. მართამ კი გაბედა პასუხი:

— აბა თქვენსავით კი არ ვჭამთ ერთ ბათმანს ერთ ინჯრაზე.

ურემი გააწყვეს.

ისაუზმეს.

ჭიშკარს ოღანია შოადგა.

„გაეტიენ როგორც იქნა“.

დუქანს, რომელშიც გაჩერდენ, არ ჰქონდა ფარები; გაიოზმა ხარები უკან, ეზოში, გააჩერებინა და, როცა შაქრომ მათთვის ჩალის დაჭრა მოინდომა, შეაჩერა:

— არა, მოიცა, ღამე ხარებს დუქანში შევაცვანინებ და იქ ვაჭამოთ... აქ ჩალა ტყულა დაიკარგება.

ფარნაოზმა იქვნიულად შეხედა გაიოზს:

— არ იზამს რჯულძალდი მედუქნე, — დუქანს დამისვრისო.

— დარდი ნუ გაქვს, იზამს! — დაბეჯითებით მიუგო ფარნაოზს, და მანამ-შვილი დუქანში შეიყვანა.

იქ სუფრის წინ უკვე იჯდა ოღანია და ხამი კაცის თვალებით იცქირებოდა.

— აბა ერთი ჩვენც გვაჭამე — გადასძახა დახლში მდგომ მედუქნეს გაიოზმა, და სამი ახლადშემოსული ოღანიას მიუჯდა.

— მიხედე, ბიჭო, მუშტარს!..

პატარა ბიჭი მოცუნცულდა.

— რა მოგართვათ?

— რა გითხრათ, ბიჭებო, იცით (სიტყვა „ბიჭებო“ არ ეჭაშნიკა დინჯ, სოფელში პატრივისცემას მიჩვეულ ოღანიას)... ერთი წავიქეიფოთ.

— არა, ა, გზას ვადგივართ... რა დროს ქეიფია?! — უარზე დადგა ფარნაოზი.

— დავთვრეთ-თქვა, კი არ გეუბნები, მარა ისე ვისიამოვნოთ...

პარმენი ღიმილით დაეთანხმა.

— რა დროს ხარჯია, შე ოჯახ აშენებულო, სახლში კაკალ-კაკალ საძებარია სიმინდი...

— ვიშოვით... არაფერია... — წაჰკრა მუჯლუგუნი გაიოზმა ფარნაოზს...

— ნუ დაიხარჯებით — ჩაილაპარაკა ოღანიამ.

— შე დალოცვილო, ორი თვე იმ ტყეში, იქნება ჭადიც კი მოგვენატროს და ერთი გემო მაინც შეგვრჩება!...

— რა გინდათ?—წყრომით შეეკითხა პატარა ბიჭი მუსაიდში გართულ მუშტრებს.

— შენ, ბიძია, თუ გეჩქარება, წადი და დაწევი—^{ქვეყნებში} დაწევი—^{უპასუხა} გაიოზმა გულმოსულ ბიჭს.—მე ორ-ოციან ჩაქუჩს ურტყამ ერთი ~~ქვეყნებში~~ ^{ქვეყნებში} კეთილად და არ ვწყრები და შენც ნუ წყრები მაგ ჩქიფი რომ გიკავია.

— აბა თავზე გადგეთ სულ?—კიდევ შეღრინა ბიჭმა.

— სულ არა და, პატარა რომ მოიცადო, ფეხები არ დაგწყდება. აბა ასე, ჯერ მოგვიტანე ორი ჩარეჩა ღვინო... მარა კაი! ხარჩო—გექნება გემოიანი, და მერე თუ ღორის წვადსაც ზედ მიაყოლებ ამას რაღა აჯობებს...

ფარნაოზმა და ოდანიამ შიშით ერთმანეთს გადახედეს, ასეთ ხარჯს რა გაუძლებსო.

— სამი ულუფა?—სწრაფათ იკითხა სიუხვით უკვე მოხიბლულმა ბიჭმა.

— რატომ სამი? ხომ გვიყურებ, ოთხი ვართ...

პატარა შაქრომ სიყვარულით და მინდობით გაჰკრა თვალი გაიოზს: შენიშვნა მეტად იამა; მიჩვეული იყო, რომ დიდები თვალში ყოველთვის გამოტოვებდნენ.

დუქნის მოსამსახურე ბიჭი გაქცევას აპირებდა რომ გაიოზმა მიაძახა;

— პურსა და ჭადს ნუ მოიტან, გვაქ... ღომი კი... აბა, ჩემო შაქრო, გახსენი შენი ხურჯინი და ამოალაგე...

სუფრაზე შაქრომ დააწყო კეცის ქაღები და კბილი-ყველი.

ოდანიამ ხურჯინიდან ამოაძრო ღორის შაშხის ნაჭერი.

— ბიჭო, ამდენი მართლა არ არის საჭირო—და გაიოზი გავიდა, რომ მწვადების ულუფის რაოდენობა შეემცირებია.

.....

— მეფურად ვქეიფობთ, შენ ნუ მომიკვდე!—ამბობდა ოდანია ღვინით სავსე ჩაის ჭიქის გამოცლის შემდეგ და თან გაქონილ ულვაშებს იწმენდდა.

— მეფურად კი არა, გლეხურათ, მუშურათ—უსწორებდა გაიოზი.

— არა, ახლა მეფურს გლეხური ჯობიაო, ამასაც შეტყვი...

ფარნაოზი კარებს მისჩერებოდა, რომ კარების გაღების დროს, ხარებისთვის გადაეგლო თვალი...

— ჯობია, როგორც კაცი, ჯობია! მე ეფეს ყველაფრის ეშინია: დღეს მისია ქვეყანა და ხვალ ეს ქვეყანა იღრიალებს, და დარჩება ტინტრაქა...

— ტინტრაქა!...—გაიმეორა ფარნაოზმა—შენმა მზემ! რაც არ უნდა დარეგს, შენისთანას და ჩემისთანას კიდევ ჩამეიკიდებს უხანგზე... ტყულა კი არ არის ნათქვამი, „ისე მგელი არ მოკვდება, რომ თხის დასამარხათ გახდესო“, „დიდ ფაფას დიდი სულის ბერვა უნდაო“, „დიდ ხეს დიდი ნაფოტი დასცვივაო“.

— მიქარვაა მაგ შენი ანდაზები! რა თქმა უნდა ბრძოლა სასტიკი იქნება და დიდხანს გასტანს, მაგრამ მეფეს თუ არ ეყოლა ჩვენისთანა სულელები, რო-

მელნიც თავის ლუკმას მას უღებენ პირში, შიმშილით მოკვდება; ჩვენ კი, აი ორი ხელი გვაქვს, და ქვას რძეს გავადენინებთ; რაც ახლა გვაქვს, ამდენი მაინც გვექნება...—და გაიოზის მაგრად დარტყმული მუშტი მართლაც მოწმობდა, რომ ბევრი რისიმე გამოდენა შეეძლო.

ორ ჩარექს, თითო ოითოთ შემოტანილს, ორი ჩარექი კიდევ მიაყოლეს. შეზარხოშდნენ.

ოდანია გამოიცვალა. გაიოზის სიტყვები ასიამოვნებდა. კიდევ უნდოდა სმა. ფარნაოზმა უარი სთქვა. ბავშსაც მოერიდა, რომელმაც ნელ-ნელა ცხადათ თუ მალვით ორიოდე ჭიქა გადაყლაპა.

პარმენი და გაიოზი არ იყვნენ წინააღმდეგი ერთი ბოთლი კიდევ მოეთხოვათ, მაგრამ ფარნაოზი ადგა.

— ახლა ხარები კარში უნდა დავტოვო? ცივა და ავი კაციც საშიშარია—გაახსენა ფარნაოზმა გაიოზს წინანდელი დანაპირები.

— აკი გითხარი, ადამიანო, დარდი ნუ გაქვს-თქო.

მედუქნე უარზე იყო ხარები შემოეყვანათ, ღუქანს დამისვრიანო, მაგრამ გაიოზმა მოკლედ მოუჭრა:

— გალაქული იატაკი შენ არ გაქვს, და შენ მაინც არ წვები აქ. ჩვენ დილით იალიონზე ქე წავალთ, ოთახს დაგისუფთავებთ და ნაცარს მოვაყრით. ასე, კაცი არ შემოგივა ამ შენ დანგრეულ ღუქანში, და უყარე ბჟირი!...

ხარები შემოიყვანეს.

ყველა მიწვა.

ვისაც კედელზე მიდგმული გრძელი სკამი არ ეყო, სუფრაზე გაიშხლართა. ამოუშვეს ხერინი.

ოდანია და ფარნაოზი, თუმცა მიჰყვებოდნენ გაიოზს, მაგრამ უკვირდათ, რომ ასე უცბათ დაითანხმა ისინი; დამორჩილებისა რცხვენოდათ და პირველობის დათმობა არ უნდოდათ. სოფელში ორივეს გამოცდილი, ჭკვიანი გლეხის სახელი ჰქონდა; ოდანიას შეძლებულსაც უძახდნენ.

დაბაში რომ ჩავიდნენ და ღუქანში გაიოზმა ჩვეულებრივი თავის გამბედაობა არ დაჰკარგა, არამედ ყველაფერი ისე მოახერხა, როგორც თვითონ სურდა, უნებურათ პირველობაც დაუთმეს.

ზარხოშის შემდეგ ოდანიას კიდევ უნდოდა გორაობა: ქარხნის საყვირს მიჩვეული გაიოზი კი წამოვარდა და საჩქაროთ მოარბენინა ნაცნობის ბინაზე დატოვებული დიდი ტომარი.

და ამ ტომარმა სრულიად და საბოლოოდ დაიმონავა გლეხების გულიცა და გონებაც.

აქ იყო ხერხები, ქლიბები, ჯაჭვები, რკინის ჩანგლები, კეტები და, რამაც ყველაზე უფრო გააკვირვა და გაახარა ისინი, ასაწევი ქახრაკი.

II

ტანს ხარინა

ფონს აცდენ. ბონდის ხიდს მიადგენ. გოგორა ურემი დიშლილი გაბიტანეს, და ხარები ქვილ-ქვილით აიძულეს მდინარე გადაეცურათ.

ბილიკებს აყვენ.

გამორიყულ ხეებს დაკაპიწებული მუშები ნაპირებიდან ისევ წყალში ჰყრიდენ.

აქ აღარ სჭირდებოდათ ბევრი გამოკითხვა — გზა ისედაც საცნაური იყო.

ორ მთას შუა გამოსულ მდინარის პირათ დაინახეს პატარა ოდა. ზედა სართული დაბჯენილი ჰქონდა კლდეზე და რიყიდან აღმართული ორი მაღალი სვეტი ამაგრებდა.

ირველივე ეყარა აუარებელი ქერქგამძვრალი ხე.

პატარა ჯგუფი ჰკრავდა ტივს. დანარჩენი, ბუზივით მისეული ხალხი კი ნამორებს პირდაპირ ჰყრიდა წყალში.

— ესაა ჩვენი კანტორა! — მიუთითა გაიოზმა.

— დროზე მოვედით... კაია რომ არ დავიბენით — შენიშნა ოდანიამ და ნაბიჯს უკლო: უკანასკნელათ უნდოდა მოეფიქრა, თუ როგორ მოქცეულიყო.

კანტორის გამგემ სამუშაო აღგილი დაახლოვებით აჩვენა, გაურიგდა ნარდათ, და მუშაობა დაიწყო.

მისვლისთანავე გაიოზი დასაბინავებელ ადგილის ძებნას შეუდგა.

ზოგს ხე ჩამოებულა და მის შტოებ ქვეშ მოეკალათებია; ზოგს ნაპრალი გადაეხურა და შიგ მისაძინებლად ბალახ-ბულახი დაეყარა. მხოლოდ ერთი ორს მოეღობა ფაცხა და ზევიდან დაეყარა ფოთლებიანი შტოები, რომელნიც უკვე შემქნარიყვნენ. ყოველი სადგომი იყო კენჭუობიანი, ცივი, უკარო და კვამლიანი.

ახალმოსულები უფრო თავდარიგიანათ შეუდგენ საქმეს; ოდანია ბუზლუნებდა, დიდ დროს ვკარგავთო და მას მხარს უჭერდა ფარნაოზიც, მაგრამ საქმე მაინც წინ მიდიოდა და ორ დღეში კარგი ფართო ადგილი შემოღობეს, აყალო მიწით შელესეს, იატაკი დაბეტქნეს, სახურავი ცერ ხშირი კოკით მოფინეს და მას ზევიდან ხის ქერქი და კიდეგ ზევიდან ჩალამ-კალამისა და ისლის კონები დააკრეს. შუა სახურავში საკვამლე დაუტოვეს და შიგ ბალის ტყავიდან გაკეთებული მილი ჩაუდვეს. ლოგინებათ ვეებერთელა ნამორები დადვეს. რომელიც მუშაობის გათავების შემდეგ, აყრის დროს, ტყის მრეწველთან ანგარიშში ჩასათვლელათ გამოდგებოდათ.

და როცა ოთხი დიდი კუნძი აგუგუნდებოდა, და ცეცხლი გაჩაღდებოდა, გამვლელი მუშები დაცინვით წამოიძახებდენ:

— ე ოჯახქორები დასახლებულან აქ!

ასე დაცინვით დიდხანს უვლიდნენ მუშები ჩვენი ნაცნობების სადგომს, მაგრამ ხშირათ შედიოდნენ, გამთბარიყვნენ, და გრძელ ღამეებს ატარებდნენ პასსა, ზღაპარსა და შაირობაში, სანამ სისინა ქარმა არ დაუბერა, რომ უკანასკნელი ფოთოლიც ჩამოეგდო, სანამ ბრჭყვიალა ცვარ-ნანის მაგიერ არ ჩამოეკიდა ყინულის პატარ-პატარა თითები... იქ ვილაც გაცემდნენ და სიციხით გაგუდული კაცი შემოიყვანეს ოდანიას ნებრუღვიფრებას, გაიოზის მოწვევით; იქ ვილაცამ „ვაი წელი, წელი“-ს ძახილით მიაშურა საკუთარ სახლს...

ყველაზე მეტს ჯიუტობდნენ სვანები... ხან იძინებდნენ კანტორის ხელისოდენა აივანზე, ხან ხის ძირში მიწვებოდნენ, და ყოველ რჩევაზე, — პატარა ფაცბა მაინც აეშენებიათ, გულზვიადათ ამბობდნენ, გათბობით მაინც ვერ გაგვათბობს და ტყულა რათ ვეწვალათო,

ბოლოს მაინც იგრიალა ხალხმა, და გაიოზ-ოდანიას სახლის ირგვლივ გაჩაღდა ისეთივე შელესილი ფაცხების შენება.

უკმეს სიტყვით მოხვდა ღრმა ფიქრში გართულ უტეს ტყეს ნაჯახის პირველი დარტყმა; მეორემ და მესამემ — ყურადღება მიიპყრო; გახშირებულმა კაკუნმა კი ხეები განაცვიფრა.

თვალი დაითხარეს ყურდგლებმა.

მგლებმა ეშმაკური სახეები გამოყვეს სოროებიდან.

და თვიდ ზანტმა დათვმა, გაიზმორა და შეენანა ადგილის დატოვება სწორეთ მაშინ, როცა მოიკალათა, თათები პირში ჩაიწყო სალოკათ და დაივიწყა ქვინტი სიმინდი, თაული, ძროხის ხორცი და ბატკნის ფართხალი.

ეშვებიან გარეულ ღორს უძნელდებოდა მუხლებამდე დაყრილ წაბლის დაშორება.

მგლები უფრო სახარათ ღმუოდნენ.

და ფრინველები ველარ პოულობდნენ მშვიდ საჯდომს...

ტყეს აკვირვებდა ამდენი უხილავი და გაუგონარი ამბავი, და მთელ სიტბოს გაცივებულ ძირებისას და მთელ სიცოცხლეს უფოთლო შტოებისას იკრებდა.

აი აგერ კვნესით წაიქცა განთქმული მუხა — ბუდე მიმინოთა მრავალ თაობისა.

ზღაპრულ ვეშაპათ გაწვარცხილა — ისრათ ნატყორცნი ცისკენ.

ტყეს თითქოს ქაჩალი დაემართათ — წინწყლებით აევსო შეთხელებული თმა, და მელოტის ადგილზე გაშხვართული ეყარნენ დასხეპილი ხეები.

და გულჩათხრობილი ტყე ეშხადებოდა სამაგიეროს გადასახადათ.

ეს მოხდა შაბათს საღამოზე.

ამბავი სისწრაფით მოედვა მთელ ტყეს. ვისაც მუშაობა არ ჰქონდა გათავებული ისიც შორბოდა:

ჩუმი ადამიანის ტანჯვამ ყველაზე ცუდათ იმოქმედა.

— აკი ვთქვი, აუქმებულს მუშაობა კაის არაფერს იზამს თქვა!

- შენც ერთი მოყვები რაცხას!..
- საწყალი ბიჭი, შეხედე რავა გამოშტერებულია!..
- ზიარებას მაინც მოასწრებდენ.
- ნუ დაიჯინე, კაცო.
- ვეხვეწე კანტორაში, გაეკეთებიათ ეს ოხერი გზა, მარტო კუთხური გა-
ნივიდა — ვითომ საიდუმლოთ ბუბბუბებდა აქა-იქ კანტორას, მარტო კუთხური და
ხელს იქნევდა ნიშნად ქვიცნად გამეფებული უსამართლობისა.
- მიეცით ფული და გაუშვით, იქნებ შინ მაინც მიაწიოს.
- ვინ მომცა, კაცო, ფული?
- ღმერთი არ არის, კაცი მოკალით და მის ნამუშევარს არ აძლევთ?!
- ნაბრძანებია, საქმეს რომ დაასრულებენ, მაშინ გამოუწერეთ ფუ-
ლიო, და რა ვქნა ახლა... მე ხომ არ ვარ პატრონი?! — იმართლებდა თავს
ლადიკო.
- აი ამ ტიალმა ამოგვწოვა სისხლი! — შეანძრია კანტორას ბოძი ვილაც
აზალგაზრდამ, რომელსაც პროპაგანდისათვის ამ ცოტა ხანში მოეკრა ყური,
და ეს სიტყვები განსაკუთრებით მოსწონებოდა და დაუმახსოვრებია.
- დაუშვათ ერთი ძირს, მაგის რჯული კი გაწყდა!..
- დაუშვათ! დაუშვათ!
- კაი ვაჟკაცი იქნება და გაბედავს... — წაიწია დასაცავად ლადიკო.
ამ ოინმა კიდევ უფრო ააღელვა ხალხი.
- შენ ერთი რას გვიხამ?
- ვნახოთ — იქადა ლადიკო — შენ ვარეთ გადი — მიუბრუნდა ლადიკო
მოხუც საქმის მწარმოებელს... — მაგენი თუ რამეს მიზაბენ, იმასაც ვნახავ... წე-
ილე თუ რამეა შიგ...
— მე ნაშალი მაქვს მარტო — უპასუხა მოხუცმა.
- კაი! რაცხაა — ისაა! წადი, ხომ უყურებ სახლს ანგრევენ...
მოხუცმა უჯრიდან ამოღებული ორიოდე გროში ჯიბეში ჩაიყარა და
გამოვიდა.
- მარტო დარჩენილმა ლადიკომ საჩქაროთ გამოფუთნა სალარო, ბენზინკას
მოუკიდა, კუთხეში დადგმულ თანაქს თავი მოხადა, ნავთი დაღვარა და მოხუცს
გამოყვა.
- ხალხი ბუბბუბებდა.
- ყველაზე მეტს ხმაურობდენ სევანები, თითქოს უნდოდათ მთელი ტანჯვის
ბოლმა გულიდან ამოელოთ: ხან ერთს მიადგებოდენ და ხან მეორეს, და გაუგე-
ბარ სიტყვებს ამოახრიალებდენ.
- სახლს რას ერჩით? — კითხულობდა ერთი.
- რას ეერჩით, და გაიგებენ მაინც პატრონები, რა დღეშიაც ვართ,
თვარა აქაური ხალხი ვერაფერს აკეთებს, არ უჯერებენ, აკი ასე თქვა ლა-
დიკომ?!
- ფული არ იქნება, მოშორდით აქაურობას! — ყვიროდა ლადიკო.

— მოვშორდებით კი არა, ლდინს გაგიგდებთ—და ხალხი მიესია სახლს...
ძნელი არ იყო მისი გადაბრუნება.

ჩქარობდნენ სვანები.

წყვარამში ჩავარდნილ სახლს ცეცხლი მოეკიდა.

ლადიკო ელდანაკრავივით დაბისკენ გაექანა.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ურემი გააწყვეს.

სულთმობრძავი ფარნაოზი ზედ დააწვინეს; მან თვალემა გაახილა და ძლიერ
დაიძახა:

— შაქრო! შაქრო...

ბავში მიუახლოვდა, მაგრამ ფარნაოზმა სხვას დაუწყო ძებნა თვა-
ლებით.

— მიხედეთ ცოდვას...

პარმენი ხმა ამოუღებლივ უცქერდა მომაკვდავ ძმას.

— თუ ადამიანი მქვია, თავს არ დავხოვავ, ნუ გეშინია, შენს ბიქს მოუვ-
ლით ყველა, ყველა, პარმენი, მე და ჩემი მეგობრები...—ამწვიდებდა გაიოზი
დასახიჩრებულს.

ლადიკომ უახლოვს სადგურიდან სასწრაფო დეპეშა გაგზავნა:

„ჩამოდით. ტყის საქმეს ხიფათი მოელის. გიცდით“, რაზედაც სასწრაფო
პასუხი მიიღო:

„ვიქნები კვირას ღამით. უჩემოთ ნურაფერს მოიმოქმედებთ“.

ჩამოსულ პირს ლადიკო სადგურზე დახვდა და „ქეც უთხრა და არც უთ-
ხრა“, რაც ტყეში მომხდარიყო: მუშებსაც ამართლებდა, თავის თავს რა თქმა
უნდა, მრავალმნიშვნელოვანათ ჩაიქნია ორჯერ-სამჯერ ხელი და ტყეში უკანვე
დაბრუნებაზე გადაჭრილი უარი განაცხადა, „რალაცას გადავეყრები, თავი გა-
მომეტეხული არა მაქვსო, რომ ჩამოხვალთ ანგარიშს ჩაგაბარებთო და სხვა“.

ორშაბათს, დილით ადრე, ოთხი ცხენოსანი გამოვიდა დაბიდან. ტყის
ექსპლოატატორთა კომპანიის რწმუნებული ივანე ვასილისძე, ადგილობრივი
ბოქაული და ორი ჩაფარი.

— გადირია ხალხი... ამ ტყე-ღრეში კიდევ რა ეშმაკები უნდათ?

— გაჭირვება, ჩემო ნიკო, გაჭირვება... ზოგჯერ ცდებიან და კარგს წა-
მოწყებასაც ღუბავენ, აი ბათომის ქარხნების არ იყოს, მაგრამ გასაგებია—გა-
ბოროტებული კაცი რას არ იზამს?

— ეპ, თქვენი ბრალია, ბატონო ივანე, თქვენი— ინტელიგენციის ყვე-
ლაფერი... „მუშა, მუშაო“— იძახით, და აი თქვენი მუშაც. ათ წელიწადში იქ-
ნება ერთი საქმე როგორმე მოეწყოს, და ისინი კი სწვავენ და აპარტა-
ხებენ.

— განათლება უნდა იქნეს შეტანილი... თავისუფლება სიტყვის, რწმენის,
თანასწორობა ეროვნების, და მაშინ ეს პატიოსანი მშრომელი, გონიერი მუშა
არ წამოეგება აუსრულებელ ოცნებათა ანკესზე.

— ფეხებზე არ ჰკიდიათ, ბატონო ივანე, თქვენს მუშებს სიტყვის თავისუფლება და თანასწორობა... და არც პატიოსანი და მშრომელია, დამერწმუნეთ. შორს არ ვყოფილვარ, ბაქოს არ გავშორებივარ, მაგრამ მაგ თქვენ სათაყვანებელ მუშებზე უფრო ზანტი, ანგარებით სავსე—მე არაფერი მინახავს... რა დააშავა სხვა ხელობის ხალხმა?! რაფა, მე ჰამა არ მინდა? ვერაფერია, რომ ნე არ ვმუშაობ? თქვენის პატივისცემით წამოველ, თორემ ათხრის კაცი მთელს—ყველას მოუსმინე, ყველას დაუწერე, ყველას გაურჩიე საქმე, ვა, ეს მუშაობა არ არის ოხერი? დღეს ოთხმოცი ვერსტი უნდა გავიარო იქეთ და აქეთ, და ხვალ კი დღევანდელ ას მთხოვნელს კიდევ ასი დაემატება...

— მაგიერათ შენ და შენი ცოლ-შვილი უზრუნველყოფილი ხართ, და შენი ნდგომარეობაც სრულიად არ არის სახარბიელო... შენ რომ ქართველი არ იყო, იქნებ ეხლა მაზრის უფროსი ყოფალიყავი.

უკანასკნელმა მოსაზრებამ სასიამოთ იმოქმედა ბოქაულზე: თითქოს ეხლა დაინახა, რომ ქვეყანაზე არსებობს უსამართლობა და ერთი ჩაგრულთავანი ისიც არის.

ივანე ვასილის ძეს კი მეტათ გაუტკბა ბოქაულთან მუსაიფი. კარგა ხანია მენარცხენით ველარ გრძნობდა თავს, და მაზე უფრო მენარჯვენესთან ბაასი, სუფთა პაერი, გაშლილი ველი, მდინარე, ბუჩქნარი, მოწმენდილი ცაგულს უმაგრებდა, ახალისებდა.

— დიდი ამბები დაიწყო, და, ვინ იცის, რით გათავდება—ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაიწყო ისევ ივანემ.

— კაი მათრახი დროზე და ყველაფერი მოწესრიგდება, გარწმუნებთ...

— არა, მაგით საქმეს არა ეშველება რა. ხალხი უფრო გაბოროტდება... ჩვენი ეხლანდელი საქმეც, როგორმე მშვიდათ უნდა გავათავოთ... ბოქაული სდუმდა. ეტყობოდა არ ეთანხმებოდა.

— ირგვლივ ცეცხლია დანთებული—იქ ასი ათასი მანეთის ხე-ტყე გვაქვს დაგროვილი. ერთიც ვნახოთ და ყველაფერს ცეცხლი წაუკიდეს ან დაიტაცეს, როგორც უკვე მომხდარა გურიიში.

— და ყოველთვის თუ შერჩათ, უარესსაც იზმენ... მე მკონია, წყალი სათავეშივე უნდა დაიწმინდოს.

— არ გირჩევ, ჩემო ნიკო, არც შენ. თუ გლახობამ გაიმარჯვა, არც ერთ მკაცრ ნაბიჯს არ გაბატონებენ, და თუ ჰკვიანათ ჩავივლით გზას, ბოქაული და ვეჭილი მაგათაც დასჭირდება.

— და ამ ორმაგ ბუჭგალტერიაში რომ გავეკვებო, როგორც გოჭი ლობეში?!—ბოქაულმა რაღაც შეუფერებლად გადიხარხარა.

— შენი საქმე შენ უკეთ გეცოდინება, ხოლო აქ ამ ჩვენს საქმეში, ეტყობა, დიდი არაფერი მომხდარა: მუშების დაკმაყოფილება შეიძლება: გზები ამდენ ხანსაც უნდა გაგვეჭრა, ფულიც იყო გადადებული, მაგრამ ეს ჩვენი მოურავი ვერ მოქცეულა წინდახედულათ, როგორც მითხრა ფული სხვა საქმეებზე დაუხარჯავს... რაც შეეხება იმ პატარა კანტორის გადავლებას, დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს მისი ზევითვე ამოთრევა... ან ახლის აშენება..

ბინდის ფრად მოსჩანდა მთა და ხეებში მიმალული რაღაც ნანგრევი.

— კარგა გზა გამოვიარეთ სწორეთ.— შენიშნა ივანემ.

— დიახ, და ძალიან მიკვირს, რომ თქვენ არ დაგეტყობა... დასვლა ჩვენ, კავალერისტებსაც კი, შეგვეჩარბებოდა.

— როგორ, მე კახელი არა ვარ თუ? — გაიღიმა ივანემ.

— კი მაგრამ შეჩვევა უნდა...

— ნუ წახვალ! — თხოვდა გაიოხს ერთი ამხანაგთაგანი.

— არ წავიდოდი, რომ ოდნავ საჭიროო ვიყო. ამხანაგმა რომ თქვა, გაქირვებაში დატოვებას არ გვაპატივებენო, არა მე გაქირვებას არ ვემალები, მაგრამ სჯობია მთავრობამ და კაპიტალისტებმა დაინახონ, რომ მე კი არ ვმოქმედებ აქ, არამედ თვითონ ხალხი... სალაპარაკოთ მოხუცები გამოუშვით, მათ უფრო უჯერიან... თანაც დარწმუნებული ვარ, ეს ამბავი თითქმის არ გამოიწვევს შეხლა შემოხლას, რადგან ის, რაზედაც თვით კაპიტალისტებიც დათანხმდებიან, შეადგენს მუშების მოთხოვნილებას — მეტი არ ინდომეს ხონ, და რა ექნათ?

„აქ უსიამოვნება მოგვსვლიათ. შექველია ჩვენი დანაშაულიც ბევრია, მაგრამ საქმეს ნუ წავახდენთ: ამ ტყემ თქვენც უნდა გაქამოსთ პური და ჩვენც.— ეუბნებოდა ივანე ვასილის ძე ტყის მჭრელებს— გაუგებრობა მოხდა. — როგორც გამოკითხვიდან გავიგე, თქვენი უკმაყოფილება გამოწვეულია გზების შეუკეთებლობით, დროზე ფულის მიუღებლობით და იმით რომ აქ ერთი დიდი უბედურება დატრიალებულა— ხეს ქვეშ მოყოლია მუშა. უნდა მოგახსენოთ, რომ გზებისთვის ფული გადადებული იყო, მაგრამ, სამწუხაროთ, სხვა საქმეზე დაუხარჯავთ, ყოველ ღონეს ვიხმართ რომ გზები, რამდენადაც შეიძლება, გავაკეთოდ, ისე მაინც რომ საშიშროებას არ წარმოადგენდეს...“

— მეტს არც ჩვენ ვთხოვლობთ.

„... წინათ თურმე ფულს იძლეოდენ, როცა სამუშაო სრულიად დამთავრებული იქნებოდა... დღეიდან, გადაჭრით გეუბნებით, რომ ყოველ ოც ჩამოტანილ ნამორზე მოგართმევთ... უბედურების მსხვერპლს კი, რაც ერგება ნამუშევარი იმის გარდა, კომპანიის სახელით დღესვე გაუგზავნი თუთხმეტ თუმანს, და მის ბავშს, ყოველ მხრივ ვეცდებით შემდეგშიაც დავეხმაროთ.“

— ავაშენათ ღმერთმა! — გაისმა სადღაც.

ამ სიტყვებით გათამამებულმა ივანემ პათეთიურათ გაიშვირა ხელი ბოქაულისკენ და თითქო მის გვერდით ელჩი თუ არა გუბერნატორი მაინც ყოფილიყო წარმოსთქვა:

„... აი აქ არის მთავრობის წარმომადგენელი, და მის წინაშე ვამბობ, რომ ყველაფერი, რაც ეხლა დაგპირდით, ასრულებული იქნება, ხოლო ხით დაშავებულის გადასაცემათ მიიღეთ ეს ფული“.— ივანეს ხელში ეჭირა პორტმანედან ამოღებული ქალაქის ფული, სანამ ხალხმა ოდანია არ გამოაგდო წრიდან.

— დიდათ პატივცემული ბატონი ივანე ვასილის ძე ტკბილათ გელა-

პარაკათ. იგი მთელ საქართველოში კი არა, მთელს რუსეთში, შეიძლება მთელს ქვეყანაშიაც კი, ცნობილი კომერსანტია—პირქუშათ დაწყო თავისი სიტყვა ბოჭაულმა!—იცით თქვენ, რა არის კომერსანტი? ვინც ანეიტარებს მრეწველობას, ალებ-მიცემობას, იმას ჰქვია კომერსანტი. აი, რა იყო აქ? ტურა და მგელი, მაგრამ ბატონმა ივანემ შრომა და ფული არ დაქარაღებდა, ამდენი ხალხი აქ მოგყარათ, საზოდო მოგცათ და სამუშაო, მაგრამ თქვენ თუ ნადირზე უფრო ცუდათ მოიქეციით, ისე დაგმალავთ, როგორც თავის ნებით მიიშალენ მხეცები—მათ არ უნდათ ქვეყნის განათლება, კარგი გზა და მუშაობა, და მოგვშორდნენ მაინც... თქვენ კი ამ კეთილად წამოწყებულ საქმეს ხელს უშლით, იმის მაგიერ რომ ყოველგვარათ დაეხმაროთ და ღმერთს ლოცულობდეთ. თუ არ გნებავთ მუშაობა ძალას ვინ გატანთ, მიბრძანდით... თქვენს მაგიერ ათასობით მოვა ხალხი... თავლი იყოს, თვარა ბუზი ყოველი მზრიდან გაჩნდება. მარა თქვენ თავლი კი გინდათ, ხელის განძრევა კი გეზარებათ და დარბევას ჰკიდებთ ხელს...

ამ სიტყვებმა ხალხი ააჩოჩქოლა.

ვილაცა აბირებდა პასუხის გაცემას.

გაისმა სიტყვები:

„სადგონი“, „წამალი“, „ფერშალი“, „ფული ყოველ კვირაში“...

გაისწოდა აგრეთვე: „კმარა შე კაცო, ზურგზე ხომ ვერ შევაჯდებით,“ „რათ შინდა სადგონი, კი არ ვესახლები აქ“.

— მე მგონია, ჩვენს შორის ყოველივე მოგვარებულა—ჩაერია ლაპარაკში ივანე ვასილის ძე, რომ მოსალოდნელი ხიფათი თავიდან აეშორებინა.

— მაშ ასე, ხვალდნ შეუდგებით ხომ მუშაობას? ცოტა უფრო თავდაქერილად დაამთავრა თავისი სიტყვა ბოჭაულმა, რომელმაც შეატყო რომ წინათ ნათქვამი საკმაოთ უხეში გამოდგა.

— შეთანხმებული ვართ ხომ?—ისევ ღიმილით მიმართა ბატონმა ივანემ ხალხს.

— კი, ბატონო, კი... რაც მოხდა, მოხდა, დავივიწყოთ...

— ამ უცხო ჰაერზე მომშივდა ჭეშმარიტათ. აბა დაგვიფაცურდი, თუ ძმა ხარ—მიმართა ივანემ ერთ ერთ ჩაფარს.—მწყემსებს გამოართვი, თუ ეყოლათ კრავი, თუ არა და თიკანი... ყველიც ექნებათ. იქნებ ღვინოც გვიშოვო?—და ფული იასაულს გადასცა.

— ღვინის რა მოგახსენო, და არაყი კი აქვს, მგონი, ჩვენს მეღუჭნეს.

— ესეც კარგი...

— ყველას ვერ დავპატივებთ, ნუ გვიწყენთ, მზადება არ გვქონია...

— რათ იკადრებთ, რას ბრძანებთ—გაისმა აქეთ-იქეთ, და ხალხი უკან დაიწია, მიმოიფანტა.

— არა ერთ-ორ-სამს დაუძახოთ მაინც... ვინ არის თავი კაცი, ყველაზე მოხუცი, დამიპატივე—სთხოვა ივანემ მოხუც ბუჭვალტერს...

იდილიის მოყვარულმა ბატონმა ივანემ იდილიურათ დაამთავრა აპუწული საქმე.

გაიოზი მართალი გამოდგა—მისი დარჩენა არ იყო საჭირო.

გაიოზი ერთი კი შეეცადა, დამარხვის ხარჯები შეემკურნებდა უფლებს ურჩია, მღვდელი არ მოეწვიათ და „მასპინძლობაზე“ მაგრამ დაქვრივებულმა ელისაბედმა საწყლად ჩაილაპარაკა:

— არა, ბატონო, მეტი რალა ერგება... სოფელ ქვეყნიდან როგორ განოვწყდეთ?

— ურიები ხომ არ ვართ?! ამდენ ნაჭირნახულევ კაცს ერთი „შენლობა“ არ უთხრათ?!—დაუმატა მეზობელმა.

თვით პარმენმა ვერ დაუჭირა თუ არ დაუჭირა მხარი გაიოზის წინადადებას.

პატარა შაქროსაც ისეთი გამომეტყველება დაედვა, ბავშვმა კი ისეთის საყვედურით შეხედა ჩვეულებრივ საყვარელ ბიძიას, რომ გაიოზი აღარ გაეინიანდა და თავი დაანება სათათბიროთ შეკრებილ ჯგუფს, და თავის თავზე უკმაყოფილო რომ ვერაფერი გაახერხა, გულნატკენი უცქეროდა როგორ ტრამათ ჰყიდდნენ, რაც კი შეიძლებოდა, როგორ სესხულობდნ „მამასისხლად“ თითო თითო თუმნობით ფულს, (ოდანია მდროზე ვერ ჩამოუსწრო) როგორ ვაჭრობდნ დიაკონი, მნათე, მღვდელი, და როგორ ილტუნებოდა და თვრებოდა, თითქოს სავალდებულო ყოფილიყოს, სატირალში მოსული ხალხი.

სათლაფზე გაიოზმა სიტყვა უთხრა მიცვალებულს.

— მოკლე იყო ჩვენი ნაცნობობა, პატიოსანო მშრომელო, მაგრამ შენ ხომ ისეთა ხარ, როგორიც არის ათასი ჩვენგანი,—ჩუმი, თავისი ოფლით მთელი ქვეყნის ბურჯი და მარჩენალი.

„საქმელს შენ და შენისთანეები ამზადებენ—სკამს კი მუქთახორა.

„ბინებს ჩვენ ვაშენებთ—ჩვენ გვცოვა, და ვისაც წყებელი არ გაუტეხია—ის ფუფუნებით კოტრილობს ლოგინში.

„თუ ომია,—ჩვენ რა გვაქვს საჩუბარი? რა უნდა წავვართვან და რამ უნდა დაახარბოს მტერი?—სისხლი ჩვენ უნდა დავღვაროთ.

„თუ სახელმწიფოს სჭირდება ხარჯი,—ამან ჩვენს კასერზე უნდა გადაიაროს, ჩვენ გვიყიდიან უკანასკნელ ცხვარს, უკანასკნელ ბათმან სიმინდს.

„და რატომ ხდება ეს?

„იმიტომ რომ ჩვენ ჩვენ თავს ვერ ვიცნობთ, და ჩვენ შეკავშირებული არა ვართ...

„მდიდრები ერთპირათ მოქმედებენ.... ბოჭაული, მოსამართლე, საპატრო—ყველაფერი ეს მათ სურვილს ასრულებს, მათ ნაბრძანებს აკეთებს. ჩვენ ვერ ჩავვიჭიდნია ხელი ერთმანეთისთვის და ვერ გვითქვამს:

„ჩემს მონაწევს მე შევკამ, ჩემს აშენებულში მე შევალ, თუ ვინმეს დავკრავ ისევ ჩემს მტერს, და თუ მტერს ჩემთვის რამე წაუერთმევია, სხვის გადაცემას, ისევ მე დავიბრუნებ.

„ამხანაგებო, ეს მიცვალებული არ ყოფილა არც მწერალი და არც მეო-

მარი, არც მეცნიერი და არც მდიდარი, და ამიტომ სახელი მისი უნდა გაჰქრეს!.. ასეა ჩვეულებრივ!.. არა, ამხანაგებო, პატიოსანი მშრომელი, მიწის მუშა გლეხი, უფრო მაღლა სდგას, ვიდრე სისხლით ხელებ-შეხვრილი გლეხებითა და ინებით შექედილი გმირი, ან და ჩვენის ნაოფლარით გასიფუჭული, ოქროში ჩამჯდარი სოციალისტი...

„შორს არ არის დრო, როცა მთელი სახელმწიფო, ყოველი დაწესებულება, სკოლა, სასამართლო, სახლი, მიწა იქნება მთელი მუშათა კლასის, განურჩევლათ ეროვნების, სარწმუნოებისა და სქესისა.

„მაშინ ამაყათ ასწევს თავს მუშა და გლეხი...

„ეს იქნება უამი ნეტარებისა, როცა ქეშმარიტათ დამკვიდრდება სიყვარული და სამართლიანობა.

„მაგრამ ეს დღე არ მოვა თავის თავად — ამისთვის არის საჭირო მზადება, კავშირი ერთმანეთში, ბრძოლა.

„ასეთ მზადებას აწარმოებს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია ბოლშევიკებისა... იგი ჰქმნის კავშირებს მუშებისას და გლეხებისას და იბრძობს დასრულებულ გამარჯვებამდე.

„მუშათა კლასის ზოგჯერ დამარცხება მტერთ ნუ გაახარებს და მოყვარეთ სასოწარკვეთილებაში ნუ ჩააგდებს: ვის უნახავს რომ ახალგაზრდა მოქიდავეს პირველათვე წაეჭციოს გამოცდილი ფალავანი, ჩვენ ვიზრდებით, ვიწვრთნებით, ისინი კი დაძაბუნდნენ და დამფრთხალნი კარგავენ გონებას.

„და როცა გაიმარჯვებს მუშათა კლასი, მაშინ შენც განისვენებ. უღვეთო ჩაგვრის მსხვერპლო, ფარნაოზ! ხალხი უმწეოდ არ დასტოვებს შენს ცოლ-შვილს...

„მაშ გაუმარჯოს რუსეთის სოციალ დემოკრატიულ (ბოლშევიკების) პარტიას.

მიცვალებულის გასვენებამ დიდძალი ხალხი შეკრიბა: სიკვდილისა და არულობის ამბავი შორს მოედვა. ხმა გავარდა, ერთობის ხალხი იქადაგებსო, და ყველას უნდოდა თვით დასწრებოდა და ენახა.

იქ იყო სხვათა შორის ამ მხარეზე შემთხვევით მყოფი უბნის ბოქაული; ტყიდან დაბრუნებულმა ივანე ვასილის ძემაც ამ გზით გადმოიარა; სიტყვაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ ჭოჭმანობდა და როცა გაიოზის სიტყვა მოისმინა გადაწყვიტა თავი შეეკავებინა.

მასპინძლობა მხოლოდ მცირე ნაწილს გასწვდა, მაგრამ ჩვეულებრივ უკმაყოფილებასა და დაცინვას ადგილი არ ჰქონია: თითქოს ყველა მიხვდა, რომ ასეთს წაშს სხვა წესები მოქმედებს.

— კაი ქე თქვა იმ კაცმა, ააშენა ღმერთმა მისი ოჯახი! — ამბობდა შინ მიმავალი გლეხი.

— კაი, თვარა შენმა მზემ, ბევრი გაიგე, ღმერთი შენ გიშველის!

— რა გაგება უნდა შე კაცო. შეერთდით, და კაცათ გიცნობენო..

— თუ კაი ბიჭი ხარ იგი მითხარი, რაც იმან თქვა, თვარა ისე ერთიორს მეც ქე მოგყარი ყური...

— მართალი თქვა, ძმაო იმ კაცმა, მართალი!.. მხარის დაჭერა არ იცით და გატანა არ არის, თვარა ასე თხებივით საწველი არ ვიქნებოდით... სახუთოთ გოურიგდი „ნაირმევის“ მიწაზე, მარა ექვთიმია მიძუნძულდა მოურავთან და სამესამედოთ დაეთანხმა, ახლა ვინაა დამნაშვივე? მოურავს რა ვნაძღვება?

— მართალია, ძმაო, მართალი! ი, ბიჭი წამომეზარდა, ვფიქრობდი, ჯამაგირში გაუშვებ და წელში გავიმართები-თქვა... ასწიეს და წაჩქარეს ჯარისკაცათ... რა მაქ თუ კაცი ხარ საჯარო და საჩხუბარი? ან რა იცის ახლა ფრანკუზმა, გიგოია ჯილაგაძეს რომ ერთი დანგრეული ქოხი აქ. ან და, თუ იცის, რა ობრათ უნდა, მე თვითონ თვალი ამომჭამა კვარტლმა და კვამლმა.

— მართალია, მე და ჩემმა ღმერთმა!

— მართალი თუა, ძმაო, ქე მივიდეთ იმ კაცთან და ქე მოუწეროთ ხელი! — კვერი დაჭრა ოდანიას სარექვლამემაც, რომლის სიტყვამ ჩააფიქრიანა მეზობლები.

თვითონ გაიოზი უკმაყოფილო იყო თავისი სიტყვის:

ვერ თქვა ყველაფერი გულახდილათ, დალაგებით, გასაგებათ, — სოფლის მწერალმა და ვილაც უცნობმა, მხრებზე რალაც უჩვეულო ნიშნები რომ ჰქონდა იმათ შეუკრთეს აზრის მიმდინარეობა:

არ უნდოდა პირდაპირ ხელში ჩავარდნოდა... თავს ინუგეშებდა, საერთო შთაბეჭდილება მოვახდინე, თამამათ ლაპარაკის მაგალითი ვაჩვენე, და აწი აღგილობრივი კაცების საქმეაო...

გაიოზი წასვლას იჩქაროდა. პარმენმა სთხოვა, მომიცადე, ერთად წავიდეთ, იქნებ, ჩემი დაქვრივებული რძალიც წამაყვანიო, აქაურობას გავყიდით, და ქალაქში ერთ ქოხს შევაფარებთ ყველა თავსო...

მაგრამ ელისაბედზე ვერ იმოქმედა ვერც მართას ფურუნმა, ვერც გაიოზის მსჯელობამ, ვერც სოფლის თავი-კაცების რჩევამ, ბედი ეწვია შენს ბიქს, იქნებ რამე ასწავლონ ბიძამ და ამ პატიოსანმა კაცმა, ქალაქში გადასახლდი, რაცხა ორი გროში გექნება მისი სარგებელი ბავშს მოახმარეო და სხვა...

ქვრივი მაინც კერპათ იმეორებდა:

— არა, ბატონო, შენი ჭირიმე, რავა იკადრებ, მკვდარს რავა მივატოვებ?... ჩემს ბიქს კერიას რავა გოუციებ დიდი რომ შეიქნება, მერე რავარც უნდა ისე იქნას, მანამდის კი აქ ვილოდებ, სანამ ღმერთი არ წამიყვანს ჩემ საწყალ კაცთანო... ბიჭი თქვენ გებარებოდეთ, ღვთის სამადლოთ მოუარეთ, ობოლია ქვეყანას ნუ დააჩაგვრინებთ, და თუ რამე მექნა, არ ვჭამ, არ ვსვამ და მაგმს გამოუგზავნი. სადაცმეტყვითო. განსვენებულსაც უნდოდა რამე ესწავლებინა მაგისტრისო...

თვით ბავშიც შეუჩინეს, და ქოხის სიბნელეში, როცა დედას მარტო დაიხელთებდა, პატარა შაქრო ეხვეწებოდა:

— დედა, წამოდი, ბიძია პარმენტთან ერთად ვიყოთ.

— არა, ბიჭო, არა! მამას არ მოუარო? რომ მოკვდა იმიტომ მივატოვოთ ყველამ? შენ წადი, ბიჭო, ბიძიას დოუჯერე, იქნება ზოგჯერ ქე გაგიჭირდეს,

შარა მოითმინე, კაი კაცი გამოდი და მერე, რაც გინდოდეს... თუ გინდა ქე მოგვხედე მე და მანა შენს, თუ არა და იქ დარჩი.—და ელისაბედი ჩახუტებულ ბიჭის ნამალევით ამოიწმენდდა თვალს.

ასეთ მოსაზრებას შაქრო ვერ უწევდა წინააღმდეგობას და /თვითონაც ცრემლ-მორეული ზოგჯერ ეტყოდა:

— აბა არც მე წავალ, შენთან დავრჩები.

— არა, შეილო, არა, მაგი არ გამაგონო!... მე ქე ჩამოვალ და გნახავ, რაფა ვაყვაცდები და კაი ხალხში კაი კაცი გამოდიხარ...

ქიშკარზე ურემი გადვიდა.

ელისაბედი სოფლის საზღვრამდე გაჰყვა მიმავალთ და, შინ რომ დაბრუნდა, თვალში მოხვდა დაცარიელებული ეზო, ქოხის გარედან ურდულ-გაყრილი კარები და დაიწყო ოხერი ქვრივის ვარამიანი ცხოვრება.

ყოველდღიურ მუშაობას თუ მორჩებოდა, ღროის მოსაკლავათ, გულის ვადასაყოლებლათ საქსოვ ჩხირებს სტაცებდა ხელს... და ყოველთვის გამოდიოდა ხან წინდა და ხან ხელთათმანი.... მისი შაქროსთვის.

შემდეგი იქნება.

ე ჳ ო ჭ ა

(გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ა)

ქვეყნად სახლებია, ზღვაზე გემებია,
ყვავილან დირიჯორი არის ინჟინერი.
არჩევს ხელსაწყოებს, დაუჩემებია
არტეზიანების გული ნაშენარი.
მისით მანქანები აგუგუნდებიან,
მისით რკინისგზები გადაიხლართება,
მისით ხომალდები შორით ბრუნდებიან
რთული მექანიკა მწყობრად იმართება.
მიჰყევ, გაუგონე ბორბლებს სიარული
არის საუკუნე ინდუსტრიალური.

დავბრუნდეთ ხანდახან ალვებთან. ჩვენს თვალწინ იგივე ველია
სადაც ჩვენ ოდესმე ვმღეროდით: დელია, დელია.

წყალს იქით რომ ერთი სახლია და მთების მაღალი ყელია
ის, ისე მგონია, ახლოა — დელია, დელია, დელია.

ღიხს იქით რომ ერთი ალია, — ანთია, მზესავით მწველია
ჩვენ დილას ვეძახით ალიოჩს, დელია, დელია, დელია.

ოდეს სილაქვარდეს ნავი გადალახავს

ჰაეროპლანების არის ესკადრები,

თქვენი ელვარება, ავტომობილებო,

ცივი ასფალტების რკინებს ეკაწრება,

ახალ ტრამვაიდან, ახალ ტურბინებზე

ახალ რესსორებით უცდის შედარებას,

გასთხრი მაღაროებს, მაღლა კვლავ აიტან

დროის ქიმიური ფენის მშფოთარებას.

მიჰყევ, გაუგონე ბორბლებს სიარული,

არის საუკუნე ინდუსტრიალური.

გულში ვრცლადაა ჩარიგებული განცდათა ჯარი

ქვეყნად კი არის გამეფებული შრომა მედგარი.

გზა ახალ-ახალ გადამთოვრების გაიხსნის ღილებს,

ჩემი სალამი ახალ ცხოვრების ხეს და ხეხილებს.

რკინა, ფოლადები, რკინა, ქვანახშირი

ქუჩის ხერხემალი, ქარხნის საფეთქელი

შრომით იბურება სუნთქვა განახშირი

როგორც მასალები ასაფეთქებელი.

დგანან მშენებლები როგორც ქვა-პიტალო,
არის ანგარიში მაღალ სართულებით
მოსჩქეფს ზაპესიდან ალი მოწითალო
ბინდში გატანილი მწყობრი მავთულებით.
მიჰყევ, გაუგონე ბორბლებს სიარული,
არის საუკუნე ინდუსტრიალური.

რისხვიან გზაზე, რადგან მჯეროდა, მე მძლავრ სიმღერას ყური მოვკარი
ეხლა მე ვიცი როგორ მღეროდა მძაფრი ქარი და ზღვა ბობოქარი.
ეს იყო ბრძოლა. გამოდარების ჰანგებით ჰქმნიდა ჰანგებს მქუხარეს.
გადაეფარა იგი მრავალ ხმას და მოგფინა უმრავლეს მხარეს...

იქ, სად ცემენტის არის ბუდობი. ამოზღვავება მიწიდან გველის
მრავალმილიონ ტონა ქვაკირის, მრავალმილიონ ტონა მარგელის.
იქ სად ცემენტის არის ბუდობი, და მუშაობა დაუმცხრალია,
რომ გაწოლილა, იგი რკინისგზის დაუცხრომელი მაგისტრალია.
ორასიათას ტონას წლიურად ელის ქალაქი და აგარაკი
ორასი წლისთვის არის საკმაო ამ მასალების დიდი მარაგი.

გადაეფარა საქართველოს გზებს ინდუსტრიალურ რიცხვების გეგმა,
მისი ზრახვები და გატაცება მიიღოს ქროლვამ გამოსადევმა.
იქ, დიდუბეში, პანთეონს იქით, მზით მიდამონი რომ იდაგება,
კამარა შეჰკრეს უზარმაზარი: ლითონის ქარხნის იწყეს აგება.
ქარხნებს ამიერკავკასიისას უპირველესი მიუდგა სწორი
ეს უდიდესი იქნება ძეგლი ყველა ლითონის ქარხანათ შორის!
და კონსტრუქციის უკანასკნელის, საქსოვ მანქანათ მოდის პარტია,
გზაუნის „ვილიამ და სკოტი“-ს ფირმა, ეს ამერიკის მისამართია.
და კონსტრუქციის უკანასკნელის მანქანებს ძაფით ევსება უბე
კვლავ ახალ-ახალ მანქანებს გზაუნის ფირმა „ლეკოლი“ ფირმა „დიუბე“.
და აწყობს მხოლოდ ერთი ფაბრიკა, რომლის აგება მომავალს მართებს
ჩვიდმეტი ათას კილო აბრეშუმს, და სამიათას ქალაქის ნართებს.

ბატარეებში, რომლებშიდაც ელექტრონია
რომ ვიაქანებს ამ რონოდებს, დაგვწვავს მგონია.
ანბანებით და ნიშნებით რომ ხაზავს რეკლამას,
ვენტილიატორს ატრიალებს, ქარივით ლამაზს.
დინამოების მანქანების მძლავრია ენა
გენერატორთა სადგურები, ბუკი, სირენა.
იკოდეს ყველამ სადაც დგამენ უმძიმეს ძრავებს,
რომ ესაუბროს რკინისგზებს და მიმქროლ ტრამვაებს.
ყველგან გაისმის ელექტრონის ზარის წკარუნი
კაბელების და კამესტანის სჩქეფენ წყარონი.

ელექტრონული ონკანების რბიან ბრბოები
მექანიკური საზომები, ხელსაწყობები,
დააქროლებენ კიდით კიდე ახალ სანათებს,
ლიტებს უმაღლესს სართულებთან ის ათანადებს.
მოდინ შორით გაზეთები და ბარათები,
ელექტრონული საკანტროლო აპარატები.
რა წარმეტაცია, რა მღელვარე ძალთ გადაცემა
მოძების ჩუმი დიფიქრება და ალტაცება.
ის მიიჩქარის ვით კივილი ავტომობილის
იბრქვის სინათლე და სიბნელე გულგაპოპილი,
გამობარ ლუშელებს მხიარული გააქვს გუგუნი
რომ მათ ეკუთვნისთ ელექტრონის ეს საუკუნე.

შუალამისას მძაფრი გააქვთ სისინი სინებს,
ის ზეცაწიცი და მაღაროშიცი არ დაიძინებს.
ბურღავს მიწის გულს და შადრევნებს აისვრის ცაში,
ბროლთა და მინათ საოცარი არის კაშკაში.
რომ მოანატროს მიბნელებულ ღრუბლებს ფერები
მათ ძალთა მთვლელი ჯგუფდებიან ინჟენერები.
ელექტრო-თეატრს უხარია, რამდენად მეტად,
თავს დაადგება მაყურებელს ფარვანის სვეტად.
ელექტრო-საათს მიაქანებს თავის მოტორი
სადაც წამს უცდის ელექტრონის ტრანსფორმატორი.
ელექტრო-ლიზას, სპეციალისტს, ელექტრო-მედიკს,
უფრო უმაღლეს საუკუნის ესმის იმედი.
უფრო უმძაფრეს იელვებენ ცივი ლანდები,
ელექტრო-უთო, ტეხნიკები, კონსულტანტები.

მბეუტა გაზი კი ილუნება ვით ბერიკაცი,
და უფსკრულისკენ მიდის როგორც ძველი ბარკასი.
მოავარაყე შუქო, მზავთავი, ოქროს სხივებით და მინანქარით
ჩვენი ყანების ოქროს თავთავი აღელვებული ამ ზენაქარით.
დასავლეთიდან აღმოსავლეთით გადაშლილია ოქროს ტყავები,
სად დაუხოცავთ ამდენი ვეფხვი, სად აქვთ ამდენი სალებავები?

თითქო მხრებს ესხას ბრწყინვალე ჩოხა, დღეთა ულმოებელ სასაფლაოსთან,
ჩვენი ელვარე ოქროს ეპოქა, ჰქმნის სულ სხვა ახალ ვეფხის-ტყაოსანს.
განთიადისას აღნაღვივები, კრთომაკანკალით და მისალმებით
ფერებს ყაზბეგზე სწერენ სხივები მარადიული ოქროს კალმებით.

მანდარინის და ჩაის ბალები! როდის გახდება ღირსი ნახვისა!
საბედისწერო კარის გაღებამ ის შეაკრთო და გამოაღვიძა.
მას თავზე ადგა ციხის ფარეში: „ადექ, უ-ჩან-სუ, მომყევი ნებას.
ღეთის სამსჯავრომდე შენს სამარეში, კიდევ მოასწრებ გამოძინებ ას!“

შევედით ვიწრო გამოქვაბულში, სადაც მზის შუქი ვერ მოატანდა
 მალე მაღალი მემალაროე სანთლის კიაფში გადაილანდა.
 მომყევით—გვითხრა, და ჩვენ გავყევით. ლოდები იდგა სულთამხუთაფი
 აგერ ბუშები და წერაქვები. მრავალ სინათლეთ ალი მბუტავი
 მქუხარედ, როგორც რევოლიუცია, გადმოდიოდა ქვები ~~ქვები~~
 რომლის ქვეშ მალე დაიმარხება კაპიტალიზმის გაბორბლება

კოლონიალურ მხარეთ გენია. ის აძლევს პასუხს შხამიან ენით.
 განა ბრალი გვაქვს რომ მსოფლიო სწუხს, სიმძიმისაგან გამწყდარი თმენით.
 განა ბრალი გვაქვს რომ გემს აჩნია ქარიშხლიანი იარა მწვავე
 და ცისქვეშეთში ჩვენ გაგვაჩნია, მრავალი სული მონათესავე?
 ალთ კაშკაში. ქარხანაში შუადღეა. შრომის სხივით
 აელვარებს, რკინად აღნობს, ქურას ანთებს სიმღერაში.
 შრომის ცეცხლით, შრომის ალით, სავსე ცეცხლის მომავალით
 მზის კაშკაში დაგრილობს ქარხანაში.

მოტორი მღერის აღელვებულს და წარმტაც ჰანგებს,
 მოტორი ჰანგით დაატყვევებს მანქანებს-მხეცებს,
 მოტორი მთელი სიამაყით ღამეს განაგებს,
 მოტორი ისევ იმ ადგილას ტრიალებს, ეძებს.
 მოტორი ისმენს, ისმენს ვნებით, ისმენს დუმილით.
 ქარხანა ისმენს, გამურულით სავსე კაცებით
 ქარხანა ისმენს თავის შრომას, ფიქრით-ლუმელით,
 ქარხანა შრომობს სიხარულით და ალტაცებით.

ტფილისს ნზეების დაეცა ტბორი, ღრიალებს თერგი, არაგვი, მტკვარი.
 კავკასიის მთებს გავსცქერით ორი, სხვადასხვა გული, სხვადასხვაგვარი.
 ან თემურლანგის, ან ჯარის სხვისის, ცეცხლად რომ იქცეს მზეთა ეს ალი,
 დასწვას, აანთოს მთელი ტფილისი. დასწვას. ცრემლს მაინც არ დაღვრის თვალი.
 შრომა აღადგენს გააფთრებულს, რასაც დაანგრევს სიმძაფრე ავი.
 შრომით ტფილისის გაკაედა გული. აი, რა არის თავი და თავი.

სულერთი არის, სულერთი არის, უნდა ვიშრომოთ, წინ მივდიოდეთ.
 გუშინ ცხოვრება არ გვიბრალებდა, და გზა მოცული იყო წყვდიადით.
 წყვდიადი იგი გადაიფანტა, სხვა ალტაცება მოვიდა ოდეს,
 პოეტიც მარად, დაულაღავად, უნდა შრომობდეს, უნდა იბრძოდეს.

გვიხმობდა ცეცხლი და აღელვება, ის გვიხატავდა სულ ახალ მხარეს
 სადაც უფსკრულში შთამქვრეტი ცქერით, წინასწარ გრძნობდენ ხანას ელვარეს.
 შენ გადალახე ბრძოლით მთაბარი, თავისუფლება დიდხანს ეძებე,
 შენ არ ყოფილხარ ცის თანაბარი, არც უსაგანო და მეოცნებე.
 შენ არ იცოდი გზაჯვარედინი, ევლინებოდი მტერს დამამხობლად,
 შორს რომ მოსჩანდა გზა სასურველი, ეხლა იგი გზა არის მახლობლად.

აგერ ვაზები, სიმინდები და ტყე მზიანი,
სალამოს ქარი მოძახილი იყო ახოთა.
აჩქარებული, მხიარული, თავაზიანი
„უნდა იცოცხლო“—დედამიწა გაიძახოდა.

გათენდა დილა და აღისფერად, შემოიბურა აღმოსავლეთი, ყველგან სტველია და ჟრიაბული, მხოლოდ ზეცაში არაა ღმერთს მხოლოდ ქვეყნების მაცოცხლებელი, გადმოიღვარა სიცოცხლე—ძალა, და აბობოქრდა, და აღტაცებით შრომის სიმღერა დააგრიალა.

დაე ახალი, ახალი ცეცხლით გადაიბუგოს უნდო სოფელი გულში ვატარებთ შურისძიებას, და ჩვენ ბევრი გვყავს თანამგრძნობელი, განახლებისკენ, განახლებისკენ მიისწრაფოდეს ფიქრი რჩეული საკაცობრიო გზათა ბრძოლაში სიმშვიდის სიტყვებს გადაჩვეული.

შენ ვაჟკაცი ხარ? გსურს ისევ ტრფობამ—გული აანთოს, თვალი დაღულოს განა ვაჟკაცი ქალს უნდა უჯდეს და მუდამ იმას ესიყვარულოს?

არა, გათავდა! შენ არ სწერიხარ მათში, ვინც ეძებს მოვალეობას, სწორედ ისინი ებრძვიან ეხლა გადაგვარებულს სულს და ზნეობას. უნდა ელვარე შრომის სხივებით—ჩვენი ახალი მოვრთოთ მამული, აეამეტყველოთ სიცოცხლის გერი, ჯერ კიდევ ბნელში სულგანაბული. დაე, ვისაც სურს ტკბილი ცხოვრება, ნუ გამოგვეყვება. დასცხრეს, დამუნჯდეს. ასეთი კაცი არ გამოდგება, იგი ვაჟკაცი ქალს უნდა უჯდეს.

არ გვაშინებდა წვიმა და ქარი, ჩამობნელებულ ეკლიან გზაზე არც ქარიშხალი, არც ნიაღვარი, არც ბოროტება დედამიწაზე. არ გვათრთოლებდა შური და მტრობა, წყურვილთა შვება არ გვეცხრებოდა, ყველა წაშალა თანდათანობამ და სიხარული მხოლოდ რჩებოდა.

არ გვაშინებდა ვარდების გრძნება, დიდება, ღვინო, აღერსი ქალის. არცა სიმდიდრე და ფუფუნება, და არც გადახდა უძველეს ვალის. არც წამთა რბენა სხვადასხვაგვარი, მრავალფერობა, გიჟი ოცნება, არც გარდასული ყრმობის სიზმარი, არც მოგონებით გასხივოსნება, სულ არ ყოფილა ჩვენს ცხოვრებაში სიყვარულისა ლტოლვა და ვნება. ყველა წაშალა თანდათანობამ. შრომას ვერც ერთი ვერ შეედრება.

გაწოლილა მხარე ლეკის და შრიალი ისმის ყანის აქეთ შუბლი ყაზიბეგის, იქით მთები დაღესტანის. მიყვარს როცა ხმას იძლევა, მოგრიალე ხევის წყალი გველივით რომ შეუჭრია მოღუშული დარიალი.

ო, დღე არ გავა არ შემეყვარდეს ახალ სიტყვაში მყოფი სამყარო თვითო იმედი გულს არ მიეცეს, ან თითო რწმენა არ დავამყარო. ახალი ყოფნა, ის ყველასია. კორიანტელში ძლიერად ზრდილით, გვინდა—ქალაქებს დაადგეს თავზე, გიგანტიური მსოფლიო ჩრდილით.

სიცოცხლეო, როგორა ვქნა, თუ კი ღელავს გულში გრძნობა
არ ავუხსნა სიხარული? არ შევჩივლო უკმარობა?

ო, დაჰკარი, დაჰკა ჩაქუჩს, თავს ნუ იგრძნობ ეხლა ობლად,
რომ აენტოს ნაპერწკლები აღელვებულ წუთისოფლად.

ცეცხლი ცეცხლზე გადინდება, დაუბერავს მკაცრი ქარი, ქარის პირდაპირ!
და მოიარს ყოველ მხარეს უკმარობის ნიაღვარი.

ქარის პირდაპირ!
ქარის პირდაპირ!

ქარის პირდაპირ! ქარის პირდაპირ! გავშლით იალქანს, ზღვას მივეცემით,
ჩვენ არ გვჭირია არვის ედემი, არც მშვიდობიანს დავეძებთ ნაპირს
რათაც არ უნდა დაგვიჯდეს, მარცხნივ! ქარის პირდაპირ,

ქარის პირდაპირ!

აღსდგა სიმღერა! ისევ სიმღერას დიდი სიმაღლის ააქვს რეკორდი.
შენ შეეთვისე ამ სიმაღლეებს, შენ ამღელვარდი და ამთაგორდი.
მუდამ ეძებდი შენს სიცოცხლეში, თანამგრძნობელებს, მეგობრებს ერთგულს,
მუდამ წყვდიადში ნათელს ეძებდი, და უწოდებდი ცხოვრებას ბედკრულს.
დაცინვას, გმობას და დამცირებას სიმართლისათვის ქვეყნად იტანდი.
ეხლა სხვა დროა, დიდო სიმღერავ; კვლავ გაფოლადდი და გატიტანდი.
ისევ აენტო აღმოსავლეთი. ისევ ბრძოლამაც იცვალა ფერი.
რაც ცხოვრებაში არის სიმართლე, დაბრუნდა ყველა და ყველაფერი.
მზე, ამოსული აღმოსავლეთით, დასავლეთით არ ჩაესვენება
ისევ რეალურ უკვდავებათა ეპოქას მოაქვს მთელი შვენება.

იმ სიმძლავრეს, იმ სიმაღლეს.. ჯერ ძლივს ხედავს ჩვენი თვალი,
რამდენ შვებას და სიცოცხლეს მოაქანებს მომავალი.

ვერვინ შესძლებს ამ სტიქიას დაუკარგოს ფეროვნება—
როს თანასწორ მზესთან მივა თვითუული ეროვნება.

ჰქუხდე, გულისთქმავ! სული მღელვარებს, გული მწვავეცეცხლით კვლავ გაიშკვალა,
გაშუქდი, სანამ მძლავრია გრძნობა, გაშუქდი სანამ გექნება ძალა.
გაშუქდი, სანამ სიმნი შესძლებენ და სიღრმეს კიდევ ცეცხლი ექნება,
მნათობნი სხივებს გადმოგაფენენ.. გაშუქდი, დიდო ბედნიერება!

არის სიცოცხლის დიდი მიზანი და უფრო დიდი დანიშნულება:
ფერფლი არ იყვეს ადამიანი, სანამ ახარებს თავისუფლება.

ბედგანათებულს, სჯეროდეს ერთი, მზე თანაბარი კაცობრიობის,
იბრძოლოს შრომის სუფევისათვის, იყოს მღერალი მზიური ყოფის.

არა, გასაჭირს არ შევუკრთებით, ვერ შეგვაშინებს ჩვენ ქარიშხალი
სიმართლის დროში მტკიცედ გვიჭირავს, გზა თუმც ცივია და ნაშინშხალი,
და პოეზიის სიმაღლეები, ერთგულ მფარველად დარჩება თანა.

რა არის მასთან სხვა ძლიერება, რა არის მასთან თვითონ ქვეყანა.

რაც არ ყოფილა—არის, გაჰკრა ზმანება ზანტი,
იძვრის ნისლეები ბარის, როგორც მფრინავი ლანდი,

გამქრალ დიდების ნათელს, კოშკი იბურავს ძველი
და მთელს ვაებას ათევს.. მტრისას წერილი კრელი!

ყალბი ბოგემა აგერ სივრცეს უცქერის უფრცესს
გავს ის ძაფებით ნაკერ ძველი გაზეთის ფურცელს.
უნდა გაზომონ სივრცე, მაგრამ რომელი ადლით?
კაფეშანტანის გზით თუ ბუბნის ცხრიანის მადლით?

დრომ გაიარა რაკი, ჩადგა ქარი და ბუქი,
სწყვეტდა ათასგვარ საკითხს აღმოსავლეთის შუქი.
შენ კი გგონია ბასრი უთანაბრობის მკვლელი
თანამედროვე აზრი—მხოლოდ პრობლემა ძველი.

მინახავს ბრძოლის სიმშვენიერე, მას არ უდგება ალი მწუხარე
კიაფებს არ გვამცნევს გადამწყვეტ ჟამად გადარღვეული ცეცხლი მქუხარე,
ის ძლიერია... და ჩვენ ის გვიყვარს, როგორც ათასთა ათასი ქნარი,
ჩვენს საუკუნეს სხვა ხანათაგან, იგი გამოყოფს მარად მედგარი.

მრავალისთვის მკაცრ ბრძოლის დროს გაუგმირავთ ტყვიით გული.
გმირს სიცოცხლე შეუწირავს რომ დაეხსნა ძმა ჩაგრული.
მრავალს სოფლის უკუღმართი ბრუნვა ვერას აშინებდა,
დღით არ სთვლემდა შურისგება და ღამით არ აძინებდა.
მრავალს ქონდა წინათგრძნობა, რომ სიკვდილს ვერ გადარჩება,
მაინც იღვა ბრძოლის ველზე, მაინც სწამდა გამარჯვება!

განა ჩვენ გვსურდა ქვეყნად სიმდიდრე? ჩვენ ხომ ვებრძოდით ძალმომრეობას,
ჩვენ ვქადაგებდით ერთმანეთშორის მხოლოდ სიმტკიცეს, მხოლოდ მხნეობას.
ჩვენ ეხლაც გვინდა დაუნდობელად ვკიცხოთ საკიცხი და საძაგები
ქვეყნის ნათელზე გამოვიყვანოთ ყველა შარავზის ავაზაკები.
პირადათ მუდამ შიმშილი გვდევდა, და არ გვინდობდა სიცივე ავი—
მხოლოდ სიმართლე გვასულდგმულვებდა, აი რა არის თავი და თავი.

ო, როგორ გვძულდა ჩვენ ბოროტება, გვძულდა მტარვალი, გვძულდა მჩაგვრელი
მოსარჩლე ვიყავ დამონებულის, დაცემულ მოძმის მწე და მფარველი.
ჩვენ შევებრძოლეთ უსამართლობას, არ შევუშინდით მტრების მუქარას,
ჩვენგნით არცერთმა შებრძოლებაში, არჩეულ გზას არ გადაუხარა.
ამხანაგებო! გვწამდა—თანაბრად გააშუქებდა მზე სულ ყველაზე,
ამ რწმენით, სულით დამშვიდებული ჩვენ ავდიოდით საღრჩობელაზე.

მომავონდება ძველი ცხოვრება და განთიადი ჩვენი ბედისა,
ეფიქრობდით, როდის გამოაშუქებს მზე გათენების და იმედისა,
როდის იქნება ხალხის ტანჯულის სამართლიანი ქვეყნად უფლება.
თანასწორობა, შრომა, სიმართლე, ერთობა, ძმობა თავისუფლება.

ბოლო მოელო ხალხის წამებას და ფუქ ცხოვრებას, უნაყოფობას
მაშ რამდენ ღამეს მოელო ბოლო, რამდენ წურბელას, რამდენ ო?ო

უდაბურ მთაზე, უდაბურ ტყეში კოშკიდან ერთი ნათობს სანთელი, რა ცივად მოდის ქარი და თქეში რა მძაფრად კენესის კორიანტელი. კოშკში კი მყუდრო ანთია კერა, ნაპერწკლებს ისერის ყვითელი ალი, არ შესდგომიან საუზმეს ჯერა მთიელი ვინმე და მისი ქალი.

დამშვიდდი ქარო, რა გემართება. ასეთი წვიმა ნეტა რა არის? და ქალი სწრაფად მიემართება რომ გრიგალისგან ჩუქვტოს მთაზე ყვითლდება ჩალა შესაკონელი და მეურმეებს ფეხქვეშ ეგება, ვინ მოგზაურით რა საქონელი ამ ბნელი ღამით მიირეკება?

მხემ მდინრისპირს მისცა სალამი. აქ ნაცნობია სახე ყოველი ფშნების ვარდები, ტბების წალამი, სიტყვები გულში ჩასაქსოველი, უფლება აქვთ რომ გთვლიდენ თავისად, როცა არ უნდა ჰქონდესთ უფლება. სანამ ყველაზე უუკვდავესად მოდის მსოფლიო თავისუფლება.

ეხლა ქარი ანიავებს დახავსებულ დროის ფერფლებს, ბევრი მსხვერპლი შეუწირავს, ეხლა ვერვის ვერ იმსხვერპლებს.

ჩვენთვის ტკბილია ქარიშხლიან წარსულის კრთომა, არ გვეზიზღება მოგონება შფოთიან დღეთა იმ ჯოჯოხეთთან მომავლისათვის გვიყვარდა შრომა და არა შიში ან ბრძოლის დროს სასოწარკვეთა.

ჩვენ არავის ვეკრძალებით, ვერც ვერავინ დაგვაშინებს, მედგრად გააქვსთ ხმაურობა ხერხებსა და შალაშინებს. ყველაფერი არის შრომა. სოფლის ბრუნვა გაგვიგია, ბევრი ციხე დაგვილეწავს, შრომის კოშკი აგვიგია.

როგორც ცხენოსანთა ჯარი მზის ჯარია ღრუბლის ჯარში
როგორც ცხენოსანთა ჯარი ხმალი ხმალთან შუბი ფარში
როგორც ცხენოსანთა ჯარი სიმღერა ჰქუხს მთა და ბარში
როგორც ცხენოსანთა ჯარი იხლართება ხარი ჩარში
საომარი დროის მარში, საომარი დროის მარში

როგორც ცხენოსანთა ჯარი აგრიალდა ისევ ქარში
გრიგალი რომ მწარედ სტვენდა და ჩქარობდა სისხლის ღვარში...
საომარი დროის მარში, საომარი დროის მარში.

ზანგებმა ზიზღით შეხედეს ლავეარდს, ზიზღით შეჰყვირეს მზეს ათრთოლებულს: ახარებს შენი მკვეთრი ნათელი ყოველ მხეცს, ყოველ მცენარეთ კრებულს. მაგრამ ის მზეა. იგია დედა მთელი მსოფლიოს, მთელი ბუნების უფრო ახლოა სასახლეები მიზეზი თქვენი დაძაბუნების.

ასეთი კაცია

უყვარს თეზისები, კლასიფიკაცია.

ნურვინ ნუ ინებოს გაამხანაგება

მისი ტერმინების ისევ დალაგება.

კაცად მეგულები: თუ ხარ გულკეთილი

უნდა ფორმულები გქონდეს მოჭედილი
 არც ერთი სიტყვა ზედმეტი, დაგვიანებული,
 არც ერთი შემთხვევითი, დანაგვიანებული.
 სიტყვას გარეშემო ხმა არ აქვს მონური
 სიტყვა ეკრეჟიმია — რევოლუციონური.

მოიგონე ძველი მეხი, ცეცხლის დილა, ცეცხლის ბინდი.
 ფოლად უხანგს მოსდე ფეხი და კვლავ შერანს მოაფრინდი.
 ოცნებაო, მოიგონე დღეები რომ ჰგვანდენ ზვირთებს
 ის შერანი ისევ გიხსნის, სადაც უნდა გაგიჭირდეს.

ის დროება სიზმარივით წავიდა
 ოდეს ბავში იყავ მოხეტიალე.
 რკინისგზები — სავსე სანახავითა
 რონოდები ცივი, ოხერტიალი.
 ნუ იგონებ მწარე თავგადასავალს
 როს ნშიერი, დასისხლული ფეხებით
 მთელი ქვეყნის ასავალს და დასავალს
 შენ სწონიდი მედგრად, გულგამეხებით.
 ყველაფერი სიზმარივით წავიდა
 როგორც ქარი, როგორც ყინვა და თოვლი
 სავსე არის ანალ სანახავითა
 ისევ ბრძოლა, ბრძოლა თანადროული.

ქარხნებს როცა დაგუგუნებს მანქანები შრომის ხმაზე
 შენში არის შებრძოლ ქალის და მანქანის სილამაზე.
 კარგი დღეა: მინის კრთომა, ბრჭყვიალება ნზისა თასთა
 და იმ სხივზე უფრო მეტად გინათს სახე ახალგაზრდა.
 ვერ აშორებ ელვას თვალებს, ამ ელვაში კი რაც არი
 ახალგაზრდულ სიხარულის შვენებაა საოცარი.

გორა-გორა, ვაზი-ვაზი მთვარით მონამკედარი
 ხევით ხევზე, მთიდან მთაზე ეშურება მხედარი.
 ფეოდალი ძველის-ძველი, მეფეთ შთამამავალი
 ვისიც იყო მთადაველი და კოშკები მრავალი
 ეხლა მიჰქრის, იგი მიჰქრის, მერანს ცეცხლი ედება.
 არა! ეს გზა არის ფიქრის. ყველგან რომ ეხეტება.
 ნანგრევს იქით, კოშკებს იქით, სიზმარიც კი მკრთალია.
 ეს შრომაა ლალის ჭიქით... რა დროს ფეოდალია!

შრომით მოველ, შრომით წავალ. მხოლოდ შრომა ამიერ
 იყოს მრავალ, უფრო მრავალ, კიდევ მრავალუამიერ.

არ შეიძლება ეხლა, გაიგე, არც დაბრუნება, არც კვდომა შავი,
 უნდა იპოვო ის კლონდაიკი. იმ ნაპირს უნდა მიადგეს ნავი.

როცა სიხარული მოდის ალიონთა
 რასაც წარსულიდან გული შეეჩვია,
 ბედო თუმცა კიდევ გამიძალიანდი
 ჩვენი გამარჯვება მაიხ(კ) უეჭვოა.

ო, ჩემო ჩანგო! ერთ დროს იყავი შშვიდობიანი წესრიგის მტერი
 არ შეიყვარო ის მყუდრო ნავი, იმ ყვაფილებზე როგორა შლერი?

როგორ შშფოთარებს, როგორ გრგვინავს თვალუწვდენი ზღვა
 სადაც გრიგალი არის მხოლოდ ყოვლის მპყრობელი,
 ერთადერთ სიბრძნედ მიმაჩნია რომ ამ გრიგალთან
 ისე მოაწყო იალქანი დაუცხრომელი
 რომ ქარიშხალმა წაიყვანოს სიცოცხლის ნავი
 იქ, სადაც მთელი მსოფლიოს ბრწყინავს ვარსკვლავი.

ჩვენ მივდიოდით, ჩვენ მოვდიოდით როგორც ტალღები ზღვაზე რბეული
 ვვიდოდით ბნელში, ველოდით ბრძოლას; ბევრი ჩიხები. ბევრი ხვეული.
 გადაგვილახავს ბევრი სიკვდილი, ბევრი შეცდომა და დაბრკოლება
 რომ შემდეგ ისევ გადარჩენისთვის, სიცოცხლისათვის გვემღერა ქება.

წარვიდა გრძნობა როგორც ნისლები, დილის ნაპირზე შემოხვეული
 და მოგონებად დარჩა, რამდენი, შეცდომებისა ხევი რღვეული
 მაგრამ წარსული უბედურება, მსუბუქ ოცნებით რომ გული ჰპუროს
 აფრთოვანებით თვალს მიაყოლებს ახალგაზრდობის მიმავალ ბურუსს
 ასოთამწყობი სდგას მოშორებით, მას საიდუმლო შორს მიაქვს ფოშტა,
 ის მატარებელს უცდის უთმენლად; მატარებელიც, აჰა, გამოჩნდა.
 იგი შეახტა მიმავალ კიბეს. ჩუმად წავიდა და მიეფარა
 ქვანახშირისგან გამურულ ვაგონს სადაც ქვები და ხეტყე ეყარა.
 რომ ის ვერავინ ვერ შეამჩნია ესამოვნა და გაიცინა,
 ბალიშის ნაცვლად თავქვეშ ხურჯინი მან ამოიღო და დაიძინა.
 მაგრამ ამჩნევენ კონდუქტორები: ასოთამწყობის ფერი ფერია,
 მხოლოდ საბრალოს იმ თავიდანვე უჩინრად მოსდევს ჟანდარმერია.
 კონდუქტორებმა სთქვეს: ხომ სჯობია გავთავისუფლდეთ ახალ მსხვერპლიდან
 და გადასწყვიტეს, სადმე, როგორმე, ის ჩამოაგდონ მატარებლიდან.
 ასოთამწყობი დანიშნულ ადგილს უნდა მივიდეს, ცხადია, ამბით.
 გამოელვოდა. და იგრძნო: მიდის მატარებელი დიდის სისწრაფით.
 ასოთამწყობი ხედავს: გუთანზე გლეხებს რომ უყვართ დალუნვა კისრის,
 ის ხურჯინიდან იღებს მთელ ბლუჯა პროკლამაციებს და ქარში ისერის.
 გლეხებმა ხელი გაუშვეს გუთანს და კითხულობენ ამ მოწოდებას.
 პროლეტარების უბადლო ბრძოლას, ბურჟუაზიის გამოცოდებას.
 ჟანდარმი შორით დაემუქრება; კბილების ღრჭენა, დაქნევა თითის;
 არ შეუძლია მას ახლო მისვლა: მატარებელი სისწრაფით მიდის.
 „მაშ, შეამჩნიეს!“ ასოთამწყობი მაინც არ არის შემხრელი წარბის.
 როცა ჩერდება მატარებელი ის ჩამოხტება და წინით ვარბის.

სად წინად იყო ასოთამწყობი იქ ჟანდარმები სწრაფად ჩნდებიან, იმუქებიან, იგინებიან და რომ ვერ ხედვენ, გაოცდებიან.

სად უნდა იყვეს? და ჰკითხულობენ პროკლამაციებს, კუთხეში ნაპოვნს.

ასოთამწყობი კი ხელმეორედ სულ უკანასკნელს ახტება ვაგონს.

და მიდის, მიდის მატარებელი. გადაიარა ტყენი და მთანი, მატარებლის წინ სადღაც შორითშორს, კონდუქტორების მოსჩანს ფარანსი.

ასოთამწყობი ახალგაზრდაა, მას თვალები აქვს უშიშარ ქორის სწორედ ამიტომ არ ეშინია არც ჟანდარმების, არც კონდუქტორის.

ღონიერია, მოხერხებული, თუმცა არ იცის ამ გზათა რიგი, მაინც ვაიგო რომ ჟანდარმებმა კვლავ შეამჩნიეს ვაგონში იგი.

სადგურთან ხედავს შეკრებილ მუშებს, ის არც აცხელებს და არც აციებს, გადაიხრება და ხურჯინიდან აწვდის წიგნებს და პროკლამაციებს.

ჟანდარმი ეხლა ისე იქცევა თითქო ვერ ამჩნევს სულაც წყეული.

ასოთამწყობი კი თვალადაა და ყურადღებად გადაქცეული.

უცებ შუაგზად მოულოდნელად გააჩერებენ მძიმე ორთქლმავალს, ასოთამწყობი მისკენ მოქცეულს სულ ახლო ხედავს ჟანდარმებს მრავალს, აბა, მეორე ვაგონში ჩქარა! იქიდან გარბის ეხლა ისევე,

ჟანდარმები და კონდუქტორები ეხლა შეერთდენ და მას მისდევენ.

მატარებელი იძვრის. მდევარი ისევ ბრუნდება. საქმე არ ხდება

ასოთამწყობი მატარებელზე უკანასკნელი კიბით ახტება.

შხიარული სდგას ასოთამწყობი, და უცქერს როგორც გაბერილ ბუშტებს, იმ ჟანდარმებსა და კონდუქტორებს; როგორ უღერენ შორიდან მუშტებს!

წემდეგ სადგურთან მას სამივე ზხრით მოერთყმებიან: წამია ზუსტი!

ასოთამწყობი თითქო ვერ ამჩნევს, მოახლოებას თანდათან უცდის!

ჟანდარმს ხელები გამზადებული დასაჭერად, დარჩა ჰაერში.

ასოთამწყობი სახურავზეა. იქ მშვენიერად მოეწყო მტვერში.

მატარებელი მიდის. ჟანდარმებს ბაგიდან წყდება სიტყვა ფაქიზი.

იგინებიან: ეს რა წყევლაა! სულ „ო მაგისი“, და „ო, მაგისი“!

ასოთამწყობი სახურავიდან პროკლამაციებს უგზავნის მგზავრებს,

მგზავრები გრძნობენ სიამოვნებით თუ ხელმწიფის ბედს რა დაამთავრებს.

ჟანდარმებს უნდათ რომ სახურავზე ავიდნენ, მაგრამ იქ ხომ ძნელია

ისევე ქვეები და მისი ჯანი, მაგრამ არ ხვდება, საკვირველია!

მალე იქნება წიფის გვირაბი. სახურავი კი ეხლა შიშს ბადებს,

ასოთამწყობი ჩამოდის დაბლა. უცებ... ვილაცა მხარზე ხელს ადებს.

შეკრთება მაგრამ მალე მშვიდდება, იმის წინ მუშა-კაჩეგარია.

„ყოჩად“! ამბობს ის—ეხლა უშველე თავს, თორემ მეტად საშიშარია.

საშიშარია? სრულებით არა! ის ჟანდარმები რამ გააშეშა?

ასოთამწყობი სწრაფად მოექცა გაჩერებული ბორბლების ქვეშა.

ეხლა მშვენიერად მას შეუძლია გათენებამდე ამ ადგილს მოცდა.

მატარებლის ქვეშ თავს მშვენიერად გრძნობს. იქვე პლანშირთან, იქვე ტორმოზთან.

მხოლოდ იქ ძილი არ შეიძლება. მაგრამ როგორც კი გზა გათავდება, ხვალ აშხანაგებს მიუტანს ამბავს, რომ მთავრობაძე, მგონი თავდება.

სადგურის ქუჩას გზა გადაუჭრეს, და ხალხს პანიკის მოჭყვია სტიქია, სადგური იყო თეთრების ხელში, როს რაზმი შეჭრთა და დაიხია. ტყვისმფრქვეველი ზურგიდან უარს. ხევში ჩასაფრდენს და უსწრიან სიმტკიცისა და გაბედულობის ხმაზე გადასვლა ბევრს უწყხრობისა ხალხი გვაკლია მოგვეცით ჩქარა, ჩავარდნილი ვართ რა საგონებელს, გამოვიწვევდით სათადარიგოს, მაგრამ გაფუჭდა ტელეფონები.

სხვა ხელში იღებს ტელეფონის მილს: მომეცით რაზმი სათადარიგო, არავინა გყავთ? ახალგაზრდები? რაო? არ ძალგიძს რომ მოარიგო? ჩვენც არვინ გვყავს რომ მოგაშველოთ. მაშ დაიხიეთ, აბა, ჰარიქა! ეუბნებოდა მიკრიკებს თეთრი, წამია ეხლა მძაფრი და მკვეთრი. თქვენ წადით შტაბში და მოახსენეთ რომ დაჭერილი გვყავს ბოლშევიკი, მას აღმოაჩნდა ორი ყუმბარა. და სულ კი... შვიდი წლისაა იგი. ბავში თვალთმაქცობს ისტერიულად: ო, შემობრალეთ! ა, მეტანია! კეთილშობილი ვარ... მამაჩემი, მეორე რანგის კაპიტანია. მე ბოლშევიკი სულაც არა ვარ, ბარონესაა ჩემი ბებია. ნუ დამხვრეტთ. ჩემი ნათესავეები, ყველა გრაფი და გენერლებია. მაშ კარგი, წადი!—გაუშვეს ბავში. და ეხლა იგი მიდის ქუჩაში. წითელი დროშა დაინახა შორს, და სიხარულით შემოჰკრა ტაში. გაიარა რა პირველი ქუჩა, შესახვევიც გაიარა მრუდი შესამეს რომ მიაღწია ბავშმა, ტყვიამ თავზე ააგლიჯა ქუდი. მაინც მიდის. აგერ შტაბიც. ნამა. ბიჭუნია სცნო წითელმა შტაბმა. შენ დაჭრილი ყოფილხარო ხელში. აბა ბინტი, იოდი და ბამბა. შენ ნამდვილი ყოფილხარო გმირი, რომ შესძელი გამოგველო ბინდი. დედაშენი მთელი დღეა სტირის. აბა, ბამბა, იოდი და ბინტი. ბავშვს ახსოვს სარდაფი და უფრო დაბლა პატარა მაგიდის ოდენა სტამბა. ეს ბნელი სარდაფი არჩია ბინად მსოფლიო ამბების მომხდენმა შტაბმა. რამდენი შიში და რამდენი კრთომა, რამდენი სიცივის და ლამის დამბა. გადასწვეს სარდაფი... და ახსოვს, ახსოვს პატარა მაგიდის ოდენა სტამბა. რა? რას ამბობ?—შეეკითხენ—სტამბა? იქიდან აქ მოვიტანეთ სტამბა, შენ ნამდვილი ყოფილხარო გმირი. აბა, ბინტი, იოდი და ბამბა.

შემდეგი იქნება.

გულქან

რომანი*)

ნაწილი მეორე

186 ... წ. გულქანმა დაასრულა სწავლა, საქალბო სასწავლებელი. იმ დროს ეს სასწავლებელი ოთხ კლასიანი იყო, თითო კლასში ორ-ორი წელიწადი უნდა დარჩენილიყვნენ, ასე რომ გულქან ახლა თექვსმეტი წლის ახალგაზდა ქალი, ტანში შვენიერად გავსებული და სახეზე მაისის ვარდსავით გადაშლილი იყო. მისი დიდრონი ცეცხლ ამგზნები თვალები ლამაზათ იყო მოსევადებული შავი შეყრილი წარბებით. სქელი, მუქი წაბლისფერი თმა მსხვილ ნაწნავათ წელ ქვემოთ უცემდა ზურგზე. როდესაც ვისმე მოხდენილ ინეენერს, ან მოტრფიალე დრაგუნის აფიცერს ელაპარაკებოდა, მუდამ თავის მსხვილ ნაწნავს კეკლუცათ გვერდზე გადმოიგდებდა და შხვართი ბროლის თითებით მის ბოლოს ეთამაშებოდა.

ქალებმა რომ სწავლა დაამთავრეს, გუბერნატორის მეუღლემ გამართა ბალი, სადაც მიპატიჟებული იყო მთელი ქუთაისის წარჩინებული საზოგადოება, სახელმწიფო მოხელენი და იქაური მხედრობის წარმომადგენელნი. თამაშის რიგს, როგორც ყოველთვის, ასრულებდა დრაგუნის აფიცერი, ლიზობლიუდოვი, რომლის განუყრელ დამათ შეიქნა გულქან ბაკურიძის ასული. ის, როგორც ჯეირანი თეთრ ცხვრის ჯოგში, ისე ირჩეოდა მოთამაშე ქალებს შორის ყველას მახე და მის მოხდენილ თამაშობაზე რჩებოდა თვალი; ასე ამბობდენ, გულქანისთანა გასათხოვარი ქალი ახლა მთელ ქუთაის ქალაქში არ არისო. თვით ბალშიაც ბევრი ქება ისმოდა მისი. სტუმრები და მოთამაშენი ერთი მეორეზე ეცნობოდენ გულქანს და მის დედ-მამას, ყველანი ულოცავდნენ მათ, რომ ასეთი კარგი, განათლებული და ლამაზი ქალი ჰყავთ გუბერნატორის მეუღლე იმ ღამეს ყველაზე უფრო დიდ ყურადღებას გულქანს აქცევდა; მას თითქოს რაღაც შურდა გულქანის და ერთ წამს არ აყენებდა მასთან მოტრფიალე ლიზობლიუ-

*) იხილეთ „მნათობი“ № 7.

დოვს. ის წამის წამ გზავნიდა დრაგუნის აფიცერს ხან ლიმონადის მოსატანათ, ხან ახალ-ახალ სათამაშოების დასაწყებათ.

რევან ბაკურიძე და მისი მეუღლე საპატიო ალაგს ^{ისხდნენ} / და გულში შეტათ მხიარულობდნენ, რომ ჩინოსანი და ორდენებით ^{შემკვლავ} აფიცრები, როგორც ფარვანა სანთელს, ისე გარს დატრიალებდნენ ^{იმათ ქალს} რომელსაც მათთან თამაშით ერთი წამის შესვენება არ ჰქონდა.

ამ ბალში იყო მიპატივებული სარდიონ ენუქიძეც, რომელიც ძალიან შეენოდა ჩერქეზულ ტანისამოსში გამოწყობილი. მის პირთეთრ სახეს, სქელი შავი წარბებით დაშვენებულს, სქლათ ეყარა ხუჭუჭი თმა. შავი, ლამაზათ შემოკრეკილ-შემორგვალეული წვერი არშიასავით შემოვლებოდა სახეზე. ის თუმცა არ იყო კარგ გუნებაზე, მაგრამ მხიარულებას მაინც ნაძალადევათ იჩენდა. მისი კაეშნის მიზეზი უფრო ის იყო, რომ გულქანი ახლა მას კრძალვით და მორიდებით ექცეოდა. ახალგაზდა ქალს ეამბნა თავის დედ-მამისთვის სარდიონის ვინაობა და როცა შეეტყო, რომ არამც თუ მამიდაშვილი, არამედ მათთვის ვილაც უცნობი აფიცერი ყოფილიყო, — მას შემდეგ მისი ყოფაქცევა და ჩვეულებრივი სითამამე გულქანმა უზნეობის ნიშნათ ჩათვალა და თითქმის თავსაც აღარ უკრავდა. ბაკურიძე და ანასტასია ძალიან უგუნებოთ ექცეოდნენ ბალში სარდიონს და ჩუმათ კიდევ ლანძლავდნენ მაიორშასთან კადნიერებისათვის.

სარდიონმა მესამე კადრილში გამოიწვია გულქან სათამაშოთ. თუმცა ქალს არ უნდოდა გაყოლა, მაგრამ რაკი თავის ჩვეულებრივი მოტრფიალე კავალერი ველარსად დაინახა, თამაშობაში ჩამორჩენას ისევ ირჩია, სარდიონს გაჰყოლოდა, მაგრამ მთელი კადრილი ისე გაატარა მასთან, რომ სამჯელ სიტყვა არ გაუცია. სარდიონი ბევრს ცდილობდა, გუნებიერი საუბარი გაემართა გულქანთან, რომლის სიყვარულით მის გულს ცეცხლი ჰქონდა შემოკიდებული, მაგრამ ქალი გარეწრათ ექცეოდა თავის კავალერს. ამ გარემოებამ კიდევ უფრო წაუხდინა სარდიონს საქციელი.

გულქან ხშირათ აქეთ-იქით აბრიალებდა თვალებს, მაგრამ მისი დრაგუნის აფიცერი აღარსად ჩანდა; კადრილში მეთაურობა მიელო ვილაც ინჟენრის აფიცერს, რომლის რიხიანი ხმა მოთამაშეთა მწყობრ მოქმედებას წესსა და რიგს აძლევდა. არსად ჩნდა აგრეთვე გუბერნატორის მეუღლე და ამან რალაც გამოურკვეველი ეჭვი აღძრა გულქანის გულში. ის მოუთმენელათ ელოდა თამაშობის გათავებას და ბოლოს თავის კავალერს თხოვა, დაეილალე და გთხოვთ, თავი დამანებოთო. სარდიონს სისხლი გაუშრა. გულქანს ყურადღებაც არ მიუქცევია მის დანაღვლიანებულ სახისთვის; როგორც კი იშოვნა თავისუფლება, ჯერ კიდევ საერთო მწყობრი თამაშობა არ გათავებულყო, უცებ გაჰქრა ზალიდან. იმან განვლო ბნელი დერეფანი გუბერნატორის ოთახებისა და მიუახლოვდა იმ ოთახის კარებს, საცა საპირფარეშო ოთახი უნდა ყოფილიყო და აქ უცბათ შედგა; მას იქიდან მოესმა რალაც აშფოთებული ხმა; ყური დაუგდო კიდევ და გაიგონა აზვავებული გულისტქმით წამოსროლილი სიტყვა გუბერნატორის მეუღლისა. გულქანმა შენიშნა, რომ კარები ოდნათ იყო გაღებული, ცნობის მოყვარეობა ყელში მოებჯინა; ფეხ-აკრეფით მიცოცდა კარების ჭვრიტი-

მალთან, საიდანაც გამოკრთოდა შუქი. იმან დაინახა ისეთი რამ, რომელმაც მის უმანკო გულს გესლიანი ეჭვის ისარი მოახვედრა, მის თვალებს წარმოუდგა საზარელი სანახაობა, რომელსაც თავის დღეში არ მოელოდა; გულქან უცბათ გამოტრიალდა შეშინებული, თითქოს რქებიანი ეშმაკი უკან დადევნებოდეს და შემოიჭრა ისევ სათამაშო ზალაში, საცა ის იყო თამაშობა კედელს ვაჭურვებინათ. სტუმრებს ურიგებდენ ტკბილეულობას და შაქრიან შერბენას სარდლონის წყალს. გულქანი სახე გაფითრებული მივიდა დედასთან და დივანზე მიესვენა გულშეღონებული. ამ დროს რევაზსა და მის მეუღლეს მიართვეს საგრილებელი ტკბილეულობა, გულქანმა არა აიღო რა. ანასტასიამ შეამჩნია თავის ქალს უღონობა და უთხრა:

— შვილო, აილე მაროყინა, გახურებულ გულს გაგიგრილებს!

— არ მინდა!—გულცივათ უპასუხა ქალმა.

— რა ამბავია, ხომ არა გწყენია რა? იქნება იმ უსინდისო სარდლონმა რამე წეგახვედრა, როცა მასთან თამაშობდი?—შეეკითხა გულგახეთქილი ანასტასია.

— არა, დედა, სრულებითაც არა. მეტათ დავიღალე თამაშობით. წავიდეთ, დედა, აქედან, მეტის მოცდა აღარ შემიძლია.

— რევაზ!—დაუძახა ანასტასიამ თავის მეუღლეს, რომელიც ძალიან გართული იყო ტკბილეულობის ჭამაში და ერთ მებატონესთან საუბარში.—გულქან ცოტა შეუძლოთ გახდა და წავიდეთ შინ.

— ჰა, როგორ?—გადმოხედა რევაზმა თავის ქალს.—განა აგრე მალე მოგწყინა, შვილო, დროს გატარება?

— არა, მამა, მარა რაცხა უქეიფოთ შევიქენი.

— წავიდეთ, შვილო, წავიდეთ.—დადვა სუფრაზე ლამბაქი და კოვზი რევაზმა და დაემზადა ადგომას.

ამ დროს კარებში შამოვიდა გუბერნატორის მეუღლე და აწითლებულ სახეს მარაოს ქნევით იგრილებდა. მას უკან შემოჰყვა დრაგუნის აფიცერი, ლიზობლიუდოვი, რომელიც ოფლიან შუბლს ცხვირსახოცით იწმენდდა. იმან დაინახა თუ არა გულქან, სახე მხიარულათ მივარდა, დეზები დაურაწყუნა და ვალსში გამოიწვია. გულქანმა თვალები მოარიდა, ტუჩი აუბზუა და უთხრა:

— ჩვენ შინ მივდივართ.

ლიზობლიუდოვი სახტათ დარჩა. იმას თითქოს რილასიც შერცხვა და სანამდის რევაზ და ანასტასია თავისი ქალიშვილით არ გამოეთხოვენ გუბერნატორის მეუღლეს, დრაგუნის აფიცერი არ შერყეულა, თითქოს ერთ ალაგზე იყო გაქვავებული. სარდლონი შორიდან უთვალთვალებდა ამ სცენას და რომ შენიშნა, გულქანმა დრაგუნის აფიცერს უარი უთხრაო, სანთელსავით განათლდა მისი სახე, გამოექანა და გამოსავალ კარებისკენ გაბრუნებულ გულქანს თხოვა, თამაშში გაჰყოლოდა. გულქანმა გაუღიმა სარდლონს ისე გულნათლათ, რომ მან სამოთხის სიამოვნება იგრძნო.

— მე ცოტა უქეიფოთ შევიქენი, შინ მივდივარ. სხვა დროს იყოს.—უპასუხა გულქანმა და ხელი გაუწვდინა. სარდლონმა გრძნობით მოუჭირა ხელი

და მდაბლათ თავი დაუკრა.—ნახვამდის!—კიდევ დაატანა გულქანმა და ჩქარი ნაბიჯით გავიდა კარებში. მას უკან ვაჰყვენ რევაზ და ანასტასია.

II

რევაზ ბაკურიძე შეუდგა ქუთაისში თავის სახლკარებში და უფრო მოწყობას. იმან დაიბარა ქალაქიდან შვენიერი სახლის მფლობელი კრიდრონი სარკეები, კარებისა და ფანჯრების ფარდები, უცხო ქვეყნიდან მოტანილი მებელი, იყიდა ძვირფასი კედლის სურათები... სახლის მოწყობაში ძალიან ეხმარებოდა მისი ახალი კურს დასრულებული და რუსულათ განათლებული ქალიშვილი გულქან, რომელსაც მინუშათ აელო გუბერნატორის მეუღლის სახლის მორთულობა და მას ჰბაძავდა. ის რთავდა თავის სახლს იმავე გემოვნებაზე, როგორც გუბერნატორის ჰქონდა მორთული, თითქმის იმავე ფერის მატერიას ყიდულობდა ერთი ვაჭრისაგან და რაც იმას არ ექნებოდა, მასვე დააბარებინებდა ან რუსეთიდან, ან საზღვარ გარეთიდან. ამ ვაჭარს, ის იყო, იქვე გაელო ძვირფასი საქონლის მაღაზია; მას ეძახდნენ პეტრ ივანიჩ გაწერილიას; ისეთი ზრდილობიანი, დაკრძალული და თავმდაბალი გამოდგა, რომ რევაზ ბაკურიძის გული მეტათ მოიგო.

რევაზს ახლა ნაყმევის ფული ბლომათ ჰქონდა. ქვიტკირის სახლების ყიდვა და მისი ოთახების მოწყობა, გულქანის გემოვნებაზე, დაუჯდა ათას ორას თუმნამდის. მას დარჩენოდა კიდევ ერთი ამდენი ფული ხელ უხლებლათ. პეტრ ივანიჩმა ეს სამბავი ზედმიწევნით იცოდა.

რევაზ ბაკურიძე ჯერ კიდევ ვერ შეჩვეოდა იმ აზრს, რომ ის უწინდელივე უზრუნველი მებატონე და მბრძანებელი არ ყოფილიყო, რომლის უფლებას ღმერთიც ვერ დაარღვევდა. იმას ახლა კიდევ უფრო დიდი გამოხატულება მიეცა თავის ძლიერებაზე.

— მე იმდენი ფული მაქვს, რომ ზღვას დავაშრობო!—წამოიძახებდა ხან და ხან სიამოვნებით რევაზი.—ჩემი ადგილ-მამული, ჩემი ნაყმევეები ხომ ხელუხლებელი ისევ ისე დამრჩა და დამრჩა. აბა მე რილასი ფიქრი უნდა მქონდესო?

ბატონ-ყმობის დროის ხასიათები ხელუხლებელი შერჩა. მას უყვარდა უწინდულათვე ბრძანება და თავის დღეში მას ვერაფერს გაუმხელდა, ამა და ამ ნივთში ფასს ითხოვენ და უფულოთ არ გვაძლევენო.

— მოიტანეო!—ერთს დაიღრიალებდა და სოვდაგრის ნივთი იქვე უნდა გაჩენილიყო. ამის გამო, პეტრ ივანიჩ გაწერილია ძალიან უწყობდა ხელს ასეთს მის ბატონურ ხასიათს. თავის დღეში ის ბატონს არას დაუკავებდა, ყოველ მის მოთხოვნილებაზე, თუნდ მთელი მისი საქონლის მაღაზიაც დაეცალიერებინა, არას ეტყოდა; იმას მხოლოთ სავაჭრო დაფთარი ხელში ეჭირა, წერდა შიგ წაღებულ საქონელს ნისიათ და შესაფერ სარგებელსაც ზედვე უწერდა. თვითონ პეტრ ივანიჩი, რომელსაც რევაზ ისე უყურებდა, როგორც თავის ვალდებულ ყმას, არასოდეს მის ბრძანებას არ გადავიდოდა და ცდილობდა, რაც რევაზს დაჭირდებოდა, ყოველივე დროზე ეშოვნა და მიერთმია, მხოლოთ ხანდახან, რევაზ

როცა გუნებაზე იქნებოდა, დაიბარებდა პეტრ ივანიჩი გაწერილიას და ჰკითხავდა როგორც თავის მოურავს:

— როგორ არიან ჩემი ნისიებიო?

— ცოტა ქმევა აკლიათ, ბატონო, თვარა ქე იზრდებიან გეარიათ! — მოახსენებდა პეტრ ივანიჩი მოწიწებით. რევაზ სიამოვნების ნიშნით გარცინებდა, თითქოს ღორის ჯოგი მომატებოდეს და ეტყოდა პეტრ ივანიჩს: *წაიხსენებო!*

— აგერ კაი დღე მომავალია, წარშომიდგინე ანგარიშები და ყველას გაგისტუმრებ. პეტრ ივანიჩიც მოწიწებით მოახსენებდა, — კი შენი ქირიმეო.

ბაკურიძის ოჯახში, ვისაც რა დაჭირდებოდა, ან წაღები, ან ბოთინკები, ქოლგა ვარო თუ ლაიკის ფერჩატკები, ან ტანსაცმელი ყოველნაირი, ან ჭურჭელი, ან სუფრის მორთულობა — ყველაფრის მომტანი სულ პეტრ ივანიჩი იყო. ამ კაცმა არა თუ რევაზს, მის მეუღლე ანასტასიას და განსაკუთრებით მის გასათხოვარ ქალიშვილს, გულქანს, არამედ თვით მათ მოსამსახურეებსაც ისე შეაყვარა თავი, რომ უკანასკნელი ქინძისთავიც რომ დაჭირვებოდათ, სულ პეტრ ივანიჩის ძალაზიაში მიიბრუნდნენ.

რევაზს ჰქონდა ჩვეულებათ, რომ ყოველ თვის ბოლოს პეტრ ივანიჩს დაიბარებდა დავთრების გასაშინჯათ. თუ კაი გუნებაზე იყო, ზოგს ნაღდათ მისცემდა და ზოგში თამასუქებს უწერდა, თუ არა და უგემურათ ეტყოდა:

— წადი, წაიღე, მერე იყოსო.

პეტრ ივანიჩიც მოწიწებით თავს დაუკრავდა და გამოეცლებოდა. რევაზს სოვდაგრის თამასუქები თითქმის თავის მოსაგებ საქმეთ მიაჩნდა, რადგან პეტრ ივანიჩი მუდამ არ აწუხებდა გალაღებულ მებატონეს, რომ სულაც არა მიბოძოთ რა და ჩემი თამასუქები ცეცხლში ჩაწვათ, მაინც როგორ გავბედავ თქვენ შეწუხებასაო; გენებებათ — მიბოძებთ ჩემ ფულს და არ გენებებათ — ისიც თქვენი ქირის სანაცვლოთ იყოსო. ასეთი თილისმით რევაზს პეტრ ივანიჩზე მუდამ მომბალი ჰქონდა გული და რასაც სოვდაგარი თხოვდა, ყოველსავე უსრულებდა.

ყოველ წლის გასულს, რაც ცალკე თამასუქები ეწერა, პეტრ ივანიჩი ყველას ერთათ შეაკეცდა, ზედ ათი თორმეტის სარგებელს შესვამდა და ამ ფულში ვექსილს გამოართმევდა გულზეიად მებატონეს, ვითომ იმ მიზეზით, რომ ცალკე, უბრალო ქალაღზე დაწერილი თამასუქები დაიხვეიან, დაიკარგებიან და ვექსილი კი არ დაიკარგებაო. ბოლოს და ბოლოს რევაზი სულ აღარ აძლევდა ფულს ნახარჯში, მხოლოთ პეტრ ივანიჩი თავის ნისიებში თავგასულ მებატონეს მოკლე ვადიან ვექსილებს ართმევდა. როცა დრო მოვიდოდა ან ვექსილის გამოცვლისა, ან საჩივარისა, პეტრ ივანიჩი მოახსენებდა დიდებულ მებატონეს:

-- ბატონო რევაზ, ამ ვექსილებს გამოცვლა უნდა და ათი თორმეტის სარგებლის ზედ შეკეცვაო. ათი თორმეტი სარგებელი იმას ნიშნავდა, რომ ერთ თუმანში თორმეტ მანეთს წერდა თვეში, ასე რომ წლის გასულს თუმანი ნისია ოცდა ოთხ მანეთს იგებდა. რასაკვირველია, ამ ანგარიშების არც ანასტასიამ და არც გულქანმა არა იცოდნენ რა. იმათ მოთხოვნილებისამებრ ყოველივე უხვათ მიუდიოდათ პეტრ ივანიჩისაგან და ამ მდგომარეობაში ისინი სრუ-

ლებითაც არ ფიქრობდენ, თუ ბოლო რა ექნებოდა ასეთ გარემოებას. ანასტასია დარწმუნებული იყო რომ უწინდელივე მებატონის უფლებით იყო აღჭურვილი და მუქთათ უნდა მოსვლოდა ყოველივე, რევაზს კი იმედი ჰქონდა თავის მამულის შემოსავლის და ამ ნისიებს არაფრათ აგდებდა, მით უფრო რომ პეტრი ივანიჩი არაოდეს არ ითხოვდა ფულებს, გარდა ვექსილების გამოცვლისა.

ერთხელ ახალწლის დღეს პეტრი ივანიჩი მოვიდა რევაზის ბაკურიძის კარზე სამკვლევით ხელ დაშვენიებული: იმან მიართვა ბატონს ერთი თავი შაქარი, ორი გირვანქა ჩაი, ერთი ბოთლი ლიკიორი, ხუთი გირვანქა ხმელი ხილი, ორი კოლოფი რახათ-ლუკუმი, სამი გირვანქა კამფეტი, ერთი მოხდილი ყუთი ფორთოხლებით სავსე და თან მოწიწებით დაატანა:

— ღმერთმა მრავალი ახალწელიწადი გაგიტენოს თქვენი ბედნიერი ცოლ-შვილითო.

რევაზს ძალიან გაეხარდა ასეთი ძღვენი პეტრი ივანიჩისაგან და სადილათ დაპატიჟა. სადილს უკან, როცა რევაზი გავიდა თავის მოსასვენებელ ოთახში, პეტრი ივანიჩი თან გაჰყვა და მოწიწებით მოახსენა:

— ბატონო რევაზ, თუ თქვენი ნებაც იქნება, თქვენ ვექსილებს სასამართლოში წარვადგენ და აღსრულებით ფურცლებს გამოვიტან.

— მერე მე რომ დამიბარებენ, განა სასამართლოში უნდა წავიდე? მაგას მაინც არ ვიკადრებ, ხელმწიფემაც რომ მიბრძანოს, — რიხიანათ წარმოსთქვა ნებიერმა მებატონემ.

— აბა, ეგ რა სათქმელია, ბატონო, თქვენ მაგას რათ იკადრებთ? სასამართლო უთქვენოთაც გადაწყვეტს ამ ვექსილებს და დაუსწრებელი განჩინების ძალით მომცემს აღსრულებით ფურცლებს. თქვენ მხოლოდ უწყება მოგივათ აქ, ამ უწყებას, თუ გნებავთ, მე თვითონ მოეყვები და გაახლებთ ჩემი ხელით, ოღონდ ხელი მოაწერეთ და უკან დამიბრუნეთ, რომ მოსამართლის იასაულს ისევ უკან გავატანო სასამართლოში. — მოახსენა ბრწყინვალე ბატონს პეტრი ივანიჩმა.

— ჰო, თუ მასე იქნება — კი! ხელის მოწერას როგორ დაგამადლი? — ბძანა ბაკურიძემ.

— აბა, როგორ გეგონათ, ბატონო? თქვენ ვინ გაკადრებთ სასამართლოში შესვლას, ან რა თქვენი შესაფერი იქნება იქ შესვლა. — უპასუხა პეტრი ივანიჩმა.

არ გასულა ამის შემდეგ ნახევარი წელიწადი, რომ პეტრი ივანიჩს ხელში ეჭირა ორი ათასი თუმნის აღსრულებითი ფურცელი თავად რევაზ ბაკურიძეზე და ამის გამო დაუდვა რევაზს დაკრძალვა (ზაპრეშენიე) მთელი ბაკურიანის სოფლის ადგილ-მამულზე და მიწა-წყალზე, აგრეთვე მისი ეზო და სახლკარიც შიგ მოაყოლა.

III

ჩვენი პატიოსანი პეტრი ივანიჩი, ყოვლათ მორჩილი სოვდაგარი თ. რევაზ ბაკურიძის ბრძანებისა, გახლდათ ის პეტრიელა კვესაძე, რომელმაც იმ სუსხიან ზამთრის ღამეში, როცა ბოქაული და რევაზ ბაკურიძე თავის მოურავით თავს

დაესხენ, ძალაუნებურათ დაადო საწყალი დედა, როდამ კვესაური და გადა-
ვარდა. პეტრიელამ ბევრ გაჭირვებას შემდეგ მიატანა გათენებისას ორპირის
დუქნებში; ცხენი ბოსელში შეიყვანა, თვითონ დალაღულ-დაქანცულ მიეგდო
ბოსლის უკანა ოთახში ცარიელ დაუგებელ გაჭვარტლულ ხის ლოგინზე და ისე
ტკბილათ დაეძინა ტანსაცმელ გაუხდელს. თითქოს ბუმბულის ქვეშაგებში
მოესვენოს. იმას ეძინა მთელი დღე, რადგან ღამე ნათევი იყო საღამოს შემდეგ-
ნეს გამოელაპარაკა, გაუზიარა თავისი მწუხარე მდგომარეობა და თვითონვე იმ
მედუქნეს მიჰყიდა ცხენი ოთხ თუმნათ. აქედან პეტრიელა მესამე დღეს ჩაჯდა
პატარა გემში, რომელსაც უხიმერიონის მდინარეზე მიყავდა მგზავრები და ზღვის
კიდის ქალაქში ამოჰყო თავი. ის იქ დიდხანს არ დარჩენილა, რადგან იცოდა,
რომ მთავრობა მას აღრე თუ გვიან გამოუდგებოდა დასაჭერათ; გაჰყვა ერთ
რუსის საზოგადოების გემს ადილერის ნავთსადგურში. პეტრიელამ მალე მიაგნო
თავის ხელობას; აქ, ამ კიდებზე თავ. მარლანიას ძალიან გავლენა ჰქონდა. იმას
ჰყავდა საიდუმლო რაზმი მეკობრეთა და დიდი დამოკიდებულება ჰქონდა თათ-
რის მებარქასებთან; კვირა არ გავიდოდა, რომ ადილერის ახლო-მახლო თითო
უცხო ქვეყნის საქონლით დატვირთული თათრული ბარქასი არ მიმდგარიყო,
რომელიც დამოქნის ყურადღების ნამალევით მეკონტრაბანდებებს უნდა დაეცა-
ლათ, უცხო ქვეყნის საქონელი მიეღოთ და გაეყიდათ მთის ხალხში.

ამ მხრით მოდიოდა, გარდა ძვირფასი აბრეშუმეულობისა და მაუდისა,
აგრეთვე სტამბოლის და ყირიმის თოფები, ტყვია წამალი და ხანდახან პაწია
ოსმალური ყალიბის ზარბაზნებიც, რომელნიც გადაჰქონდათ არამც თუ მთებში
ჩერქეზებთან, ასე გაშინჯეთ, დალისტნის იმამს, შამილსაც კი უგზავნიდენ.

აქ, ამ რაზმში მალე იპოვა პეტრიელამ თავისი ალაგი; ის მალე დაუახ-
ლოვდა ყულევცის, ანაკლიის, სოხუმის, ადილერის და სოჭის ნავთსადგურებში
მოვაჭრეებს, გაიგო მათი გემოვნება, ანგარიშები, გაიგო, რა საქონელსაც უფრო
ღებულობდენ და დაიწყო შუამავლობა. თვითონ თავ. მარლანიასთან ისეთი შე-
სული ყმა შეიქნა, რომ უმისოთ, მის დაუკითხავათ, ფეხს არ გადადგამდა.
პეტრიელა ძალიან გამოიკადა სავაჭრო საქმეებში და ყოველი ვაჭარი, რომე-
ლიც ასაღებდა კონტრაბანდას, მისი ხარჯის მძლეველი შეიქნა. ასეთი მოქმე-
დებით პეტრიელა მალე შეიქნა ფულიანი კაცი.

ამ დროს რუსის მთავრობამ ძალიან ფიცხი დევნა დაუწყო მეკონტრაბან-
დებებს; მარლანია, თუმცა ოთხი-ხუთი წელიწადი იყო მას აქეთ, რაც ოსმალეთ-
ში გადასახლებულიყო, მაგრამ იმას მაინც თავის მოადგილე კაცი ჰყავდა აფხაზეთ-
ში და მარლანიას სახელით აწარმოებდა კონტრაბანდის საქმეებს. ბოლოს დამო-
ქნის რაზმის სიფიცხეს მარლანიას მეკონტრაბანდე რაზმსაც ველარ გაუძლო,
მისი მოადგილე სადღაც გადაიშალა, რაზმი დაიშალა და პეტრიელამაც ადილერ-
ში გააღო დუქანი. ის ჩაეწერა ამ ქალაქის ვაჭრათ და დაირქვა სახელათ—პეტრ
ივანიჩ გაწერილია. იმან დაიწყო ვაჭრობა ფარგით, ტარანით და მარილით. ბო-
ლოს პეტრ ივანიჩს მოესმა ხმა, რომ ქუთაისში ძალიან კარგი ვაჭრობა გაიმარ-
თაო და ქალაქი დღითი დღე იზდებდა მებატონეების მეოხებითო.

ამ დროს ყველა მებატონეს ჰქონდა ნაყმეების ფული მიღებული; რაკი

შინაყმეები ჩამოერთვათ, სოფლად ველარ დგებოდნენ, თან-და-თან უფრო და უფრო გროვდებოდნენ ქალაქში საცხოვრებლათ, ყიდულობდნენ ადგილებს, სახლებს, და მრავალნაირ სავაჭრო საქონელს. პეტრ ივანიჩი იმ თავითვე ძალიან სწუხდა სამშობლო ქვეყნის მოშორებას და ახლა, როგორც კი გაიგონა, რომ ქუთაისში კარგი ვაჭრობა იყო გამართული, მაშინვე გაინადდა ნისიები, შეკრიბა ორი ათას თუნანამდის, წავიდა მეორე ზაფხულს მაკარიის იარმუკანე რუხეთში, წმინდა საქონლის საყიდლათ და შემოდგომას დაბინავდა ქუთაისში თავის სავაჭროთი. აქ იმან მალე შეიტყო ბატონის რევაზ ბაკურიძის დასახლება და ხელ მის გვერდით გახსნა წმინდა საქონლის და უცხო ქვეყნის სასმელების მაღაზია. რამდენათაც უფრო გულს უბასრავდა პეტრ ივანიჩს წარსული მწარე მოგონებები, იმდენათ უფრო დიდი მეცადინეობა გამოიჩინა ახლა, რომ თავის ოჯახის დამლუბვებს ძველ მებატონეს შელევებოდა და შეთვისებოდა.

პეტრ ივანიჩი გაწერილია შეიქნა ქუთაისში მეორე გილდის ვაჭარი და დაუწყო ვაუთავებელი ნისიაობა თ. რევაზ ბაკურიძეს.

პეტრ ივანიჩი იყო ასე, ოცდაცამეტი წლის კაცი, კარგად ჩასუქებულ-ჩარგვალეული. ეხურა ინგლისური შლაპა ტანზე ეცვა მუდამ ახალმოდის სერთუკ-ფიჯაკი. მას პირის სახე ევროპიულად ჰქონდა გაკრეჭილ-გაპარსული. შავი, ლამაზათ წაგრეხილი გრძელი უღვაშები ტუჩებს უფარავდა. ათასნაირ მწუხარებას, რომელიც მას გამოეცადა ცხოვრებაში, უდროოთ შეექმუხვნა მისი წარბები და დაესერა ვიწრო შუბლის კანი, რომელზედაც ღორის ძაგარივით მსხვილი და სქელი, კალარით შეჭრელებული თმა ქოჩორა ტყესავით გადმოდგომოდა. თუმცა სახე მუდამ ელიმებოდა, მაგრამ ეს ღიმილი არ ამტკიცებდა არც პეტრ ივანიჩის გულკეთილობას, არც მის მხიარულებას. იმის სქელ უღვაშებში გაღიმება უფრო დამცინავ, შეურიგებელ შურიანობას ხატავდა. თავის წარსულის მოგონებით იმას გული ჰქონდა მოკლული; მისი ოჯახის უსამართლოთ დალუბვა მძლავრი მებატონისაგან, მისი საყვარელი მოხუცებული დედის და პაწია დის ტინჯვით სიკვდილი, მისი სახლ-კარის გაპარტახება - ეს ყოველივე მეტათ მწარე ნალველი იყო მის გულში ჩასხმული, ასეთი უსამართლობის მოგონება იმდენათ ბალღმითა და გესლით ავსებდა მის შინაგან არსებას, რომ თვალწინ ბასრი ხანჯალი, თოფ დამბაჩა და გალესილი ცულის მეტი არა ელანდებოდა რა.

„მოჰკალი, ნაკუწ-ნაკუწათ ააგე, მისი ერთად-ერთი ახალგაზდა ქალი გააუპატიურე და ეს ამბავი ხეზე მიკრულ მის დედ-მამას აყურებინე, მერე დედაც და მამაც ურა ცხენის კუდზე გამოაბი და დააგლეჯინე, მერე თვით მათი ქალი-შვილი ცხვარსავით ზედ დააკალი!.. აი მადლი! აი, ბალღამ-გესლით ავსებული ჩემი გულის წამალი! მხოლოთ მაშინ შემიმსუბუქდებოდა ჩემი შინაგანი ტანჯვები, მაშინ გამინთავისუფლდებოდა ტანი ათას აუტანელ ტკივილებისაგან, როცა რევაზსა და მის ცოლ-შვილს ვნახავდი საწყალი დედაჩემის საფლავზე საკუროხათ დაკლულს და შეწირულს... ახლა რა? მართალია, მე გავმდიდრდი, პატივის ცემაც მოვიპოვე, ჩემი უწინდელი მებატონე დღეს გვერდით მიჯენს, ალერსით მეპყრობა, თითქმის მითანასწორდება, მაგრამ განა ეს დააკმაყოფილებს ჩემ გათახსირებულ სულს?.. არა, ეს კიდევ უფრო წამლავს ჩემ სიცოცხლეს, რადგან

ვხვდავ, რომ ჩემი დედ-მამისა და დის მკვლელი გვერდით მისხედან და მე იმა-
თვე უნდა ვეპირფერებოდე, ვებოდიშებოდე, სიტყვით ფიანდახს ვუშლიდე...
განა ეს აუტანელი ტანჯვა და ცეცხლ-მოდეხული სულის ქენჯნა არ უნდა იყოს
ჩემთვის? განა არ შემძლია, ერთი ხუთიოდე მოქეიფე ხანჯალ-ლეკურიანი ახალ-
გაზრდა თავადიშვილი მოვიყიდო, ერთი სამასი თუმანი გადუგდო ემათ... ცუფ-
თასაეთ ავაკებინო ჩემი ოჯახის დამღუპველნი, ჩემი დედ-მამის... ქვეყნის...
მერე?.. მერე რა გამოვიდა?.. შეიძლება ამით მეც თავი წავაგო. არა! ეს ასე არ
ვარგა. სჯობია, სხვა უკეთეს საშუალებას მივმართო. მე იმათ აღსრულებითი
ფურცლებით ავიკლებ. ნადირი და მხეცი ხომ არა ვარ, რომ მათი დაღვრილი
სისხლით დავტკებ? არა, მე მინდა მხოლოდ მათი ტანჯვით ვისიამოვნო, მე მინ-
და, რომ ისინი ცოცხლობდნენ და მათი აუტანელი წვალება ჩემი თვალით ვნა-
ხო, მე მინდა, რომ მათი კვნესა-გოდება ჩემი ყურით მოვისმინო, მე მინდა, მა-
თი მიწა-წყალი, მათი ადგილ-მამული, მათი სახლ-კარი ხელში ჩავიკრიბო, ისი-
ნი ცარიელზე დავსვა, მე რევაზ ბაკურიძის ადგილზე მოვიკალათო და ის კი
თავის ცოლ-შვილიანათ ჩემ ეზოში მოჯალაბესავით უადგილ-მამულოთ მესახლოს;
მინდა ვნახო, რომ ისინი ჩემ სახაბაზოს წინ ცივი მჭადის ნატებს ქამდენ და ვერ
ძლებოდნენ. აი, როცა ამას ვნახავ, მაშინ, მხოლოდ მაშინ დავმშვიდდები სული-
ერათ, მხოლოდ მაშინ განისვენებენ ჩემი დატანჯული დედ-მამის ძვლები საფლავ-
ში. აი, ეს უნდა მოვახდინო მე და შემძლია კიდევ! დღეს ხელში მიჭირავს
ორი ათასი თუმნის ფურცლები, მაგრამ ჯერ კიდევ ვაცლი, დაე, ის ორმოცი-
ოდე მოსახლე დროებითი ვალდებული გლეხებიც შემოიცალონ, თავი დაახსნევი-
ნონ, როგორც ორას ათ კომლს დაახსნევინეს, რომ მათ ბარობაზე აღარა იყოს
რა, გარდა სახლ-კარისა და ადგილ-მამულისა; მერე კი დავეცემი მათ საკუთრე-
ბას ქორივით. ბაკურიანის სახლ-კარს ეს ფურცლებიც ეყოფა, რასაც ამას შემ-
დეგ დავავალიანებ, ის კიდევ სხვა იქნება.“ ასე დააბოლოებდა ხოლმე თავის
ფიქრებს პეტრ ივანიჩი, სიამოვნების ნიშნად გადისვამდა ხელს უღვაშებზე და
მოჰყვებოდა მათ გრეხას. ასეთ ფიქრებში გადიოდა პეტრ ივანიჩის დღეები. ვა-
ჭრობის წარმატება თან-და-თან ახალისებდა, ფრთებს ასხამდა მის მომავალ
იმედებს.

IV

გულქან რევაზის ასული იმ დროს პირველი მოწონებული ახალგაზრდა
ქალი იყო ქალაქში: მალალი, ტან წვრილი, გულ-მკერდ სავსე. რაც უნდა და-
ჯავრიანებული ყოფილიყო კაცი, მისი ერთი მადლიანი შემოხედვა კარ-დახშულ
გულს გააღებდა და სიცოცხლით აათამაშებდა. ყოველ ოჯახში მხოლოდ მასზე
იყო ლაპარაკი, ზოგი მის თვალ-ტანადობას აქებდა, ზოგი მის ნარ-ნარ ხასი-
ათს, ზოგი მის განათლებას და რუსულ გამოთქმას. განსაკუთრებით აფიცრობა
იყო აღტაცებული მისი კეკლუცობით და მარდი ცეკვით. ყოველი მათგანი ბედ-
ნიერათ თვლიდა თავს, თუ კი ელირსებოდა გულქანთან მაზურკის თამაშს.

მაგრამ გულქანი გუბერნატორის ბალის შემდეგ დანალვლიანებული და ჩა-
ფიქრებული შეიქნა. მისმა გულმა იგრძნო რაღაც აუტანელი ტანჯვა; ერთმა
შემთხვევამ მეტათ დანავსა მისი საუკეთესო ოცნებები კაცების შესახებ. რამდე-
ნათაც უწინ მას ახალისებდა დრაგუნის პოლკის აფიცრების გარეგანი ბრწყინ-

ვალე მორთულობა, მათი ოქრომკედით მოქარგული მუნდირი, წკარუნა დეზები და რიჩინა ხმალი, მათი კოკობი ულვაშებით დამშვენებული სახე, მათი ნაკენი ტანადობა, — იმდენათ ახლა ყოველსავე ამათ გულ-დაუნდობლათ უყურებდა. შეენიერი, თვალის მომტაცი გარეგნობა მან ჩათვალა აქრელებულ პეპელას ფრთებათ, რომელნიც იყვენ საზიზღარ შავ კიის ტანზე გამობმული. მის არსებაში გაიღვიძა რალაც მამაკაცის სიმძულვარემ და მასზე დაუნდობლობამ.

„კაცებს გულის მაგიერათ ცივი შავი ქვა ჰქონიათ მკერდში ჩადებული. ისინი თავის სატრფიალო არსებებს საცვალსავით იცვლიანო“, — გაიგლო გულში გულქანმა და მას აქეთ, რაც მან მისდაუნებურად საზიზღარ შემთხვევას, თვალის მოპკრა ფიქრები აეშალა.

ვინ იცის, სანამ ეს ამბავი მოხდებოდა, რამდენი ღამე უძილობით გაეტარებენა გულქანს სულ ბრწყინვალე მომავლის სურათებით, მას აქეთ, რაც პირველათ საქალებო სასწავლებლის ბაღში შეხვდა იმ ლამაზ დრაგუნის აფიცერს, რომელმაც სიტყვების გადაკვრათ უმანკო გრძნობები აღუძრა, გული აუთამაშა და რალაც გამოურკვეველ აღტაცებაში ჩააგდო. მაშინ ის ფიქრობდა საკუთარ ცხოვრების მეგობარზე; მისი სახე გულქანის ახალგაზრდა ფრთა შესხმულ ოცნებებს თავს დატრიალებდა ბრწყინვალე შარავანდედით მოსილი. იმ ნეტარი ღამიდან ლამაზ დრაგუნთან დროს გატარება სიზმრებათ გადაექცა. ხან დაესიზმრებოდა, რომ ლამაზ დრაგუნის აფიცერს გულქანი ხელ-გაყრილი მიჰყობოდა ბულვარში, საცა მრავალი ხალხი სასეირნოთ გამოსულიყო, პოლკის მუზიკა უკრავდა და მთელი ქვეყანა იმათ ბედნიერებას შენატროდა... ხან, ვითომც საქორწილოთ მორთულა გულქანი თავის საქმრო დრაგუნის აფიცერთან სანთლებით განათებულ საყდარში იდგა; შვენიერათ ჩაცმული მისი ამხანაგები გარს შამოხვეოდნენ, უღიმოდნენ და შენატროდნენ მის ბედნიერებას... ხან წარმოუდგებოდა, რომ ქორწილს შემდეგ ის და მისი სატრფო კარეტი მიჰქროდნენ რუსეთის გზაზე; თვითონ მკლავებ შემოხვეული კოკობ ულვაშებთან ტუჩებს ჩაკონებოდა და ენით გამოუთქმელ ნეტარებას გრძნობდა... ზოგჯერ დაესიზმრებოდა, რომ ვითომც თმახუჭუჭა ვაჟი კალთაში უფართხალებდა, სულ პირ-წავარდნილი მამა იყო გამოსახული და ასე გაშინჯეთ, მხრებზე დრაგუნის აფიცრის ნიშნებიც კი ეკერა. ასეთი სიზმრები და ოცნებები გულქანის ნორჩ გამოხატულებას მეტათ ახალისებდა, თუმცა ყოველთვის, როცა დრაგუნის აფიცერთან იყო, რალაც არა ჩვეულებრივ მდგომარეობაში ვარდებოდა, წამის-წამ მისი მშვენიერი სახე წითლათ აფერადდებოდა, თავს ჩაკიდებდა, ნამეტურ როცა დრაგუნის აფიცერი გადაკრავდა სიტყვებს, — კარგი იქნება სადმე შორს გავემგზავრებოდეთ მარტოთ მარტო ცხენებით სასეირნოთო. — თუმცა მას ასეთ წინადადებაზე ჯერ კიდევ ვერ დაეყოლებინა გულქანი, მაგრამ არც იმაზე იქნებოდა უარს, თუ მის და უნებურათ გულქანს. შეემთხვეოდა დრაგუნის აფიცერთან სადმე შორს ტყეში მარტოთ მარტო ყოფნა.

გამოცდილ აფიცერს გულქანის მორცხვობა და პასუხის გაუცემლობა თანხმობათ მიაჩნდა და უფრო და უფრო თამამათ ექცეოდა: მარაოს გამოტაცებდა ხელიდან და გულქანს სახეს უგრძობდა, ხან სამაჯურებს უშინჯავდა და თუ სადმე თვალ-და-თვალ დაასწრებდა მარტოობას, კიდევ დაეკონებოდა ხელზე საკოცნელათ. გულქან ასეთ კადნიერებაზე წარბეზს შეიხრიდა და გაკაპასდებო-

და, მაგრამ დრაგუნის აფიცერი მაშინვე ხუმრობათ გადააქცევდა მის გაჯავრებას; გულქანსაც ხომ ღონე არ ჰქონდა, დიდ ხანს გაწყრომოდა. მის გასამზიარებლობათ ან რომელსამე მის ნაამხანაგარ ქალს გაცინებდა, ან ვისმე მასთან მოტანციე უხეირო აფიცერს წაბაძავდა და ეს საკმაო იყო, რომ გულქანს თავის სატრფოზე გული მობრუნებოდა. ის ჩვეულებრივი მზიარებლობით დააჯილდოვებდა მის მიერ შერისხულ დრაგუნის აფიცერს. *სამწუხაროა*

გულქანის დედ-მამა ამას რომ უყურებდა, გულში კიდევ მზიარებლობდა, აი, აგერ განუცხადებს დრაგუნის აფიცერი ლიზობლიუდოვი გულქანს სიყვარულს და აი აგერო. ისინი საიდუმლო მზადებაშიც იყვნენ, ვინცობაა, რომ ლიზობლიუდოვის მათი ქალი გაებედნიერებინა ცოლ-ქმრობის წინადადებით, დიდ ხანს არ ეცდებინებინათ და ქორწილი გაემართათ. მაგრამ ამასობაში სულ სხვა ნაირათ დატრიალდა საქმე.

V

ბალის შემდეგ გულქანი სრულებით გამოიცივალა, თითქოს უფრო დაბრძენდა. დროს გატარებაზე მაგდენათ აღარ ფიქრობდა. გუბერნატორის მეუღლე და მისი ოჯახი კიდევ შეძულდა, იქ წასვლას გულქანს ველარაუინ გაახსენებდა.

ბალი რომ იყო, მის მესამე დღეს დრაგუნის აფიცერი ჩვეულებრივით მივიდა რევაზ ბაკურიძის ოჯახში გულქანის მოსაკითხათ. რევაზმა და მისმა მეუღლემ, როგორც ყოველთვის, სიამოვნებით მიიღეს გრაფ ლიზობლიუდოვი, რომელიც ცოტა ხანს რევაზთან ლაპარაკში გაერთო, მაგრამ თვალი კი ოთახის კარებისკენ ეჭირა. ფიქრობდა, აი, აგერ გამოცქრიალდება მისი გულქანი და აი აგერო, მაგრამ რომ ველარ ეღირსა მისი ეშხიანი სახის დანახვა, უცბათ ჰკითხა ანასტასიას:

„გულქან უქეიფოთ ხომ არ ბრძანდებაო?“

— დიახ, ცოტა შეუძლოთ გახლავსო. — თითქოს დარცხვენით უთხრა დედამ დრაგუნის აფიცერს. არ იამა ეს ამბავი.

სამწუხაროა, სამწუხაროა!.. წაილულულა მან, თითქოს რალაც ეჭვი ჩავარდნოდეს გულში. — მე კი მსურდა გულქან მენახა, ძალიან მსურდა, — განიმეორა გრაფ ლიზობლიუდოვმა.

— იმედია, მეორეთ მობრძანდებით. — მიაგება რევაზმა. — ხვალ კარგათ იქნება, — დაუმატა მან იმ განზრახვით, რომ შეეტყობინებია, ხვალაც მოსულიყო გულქანის სანახავათ.

— სამწუხაროთ ჩვენი პოლკი ბანაკად მიდის ხვალ და ერთი თვე იქ დავრჩებით. მეტი არ შეიძლება, ისე ვწუხვარ ამ ამბავს, მაგრამ რა გაეწყობა, სამსახურს თავს ვერ დაახწევს კაცი. მე კი მინდოდა გულქანს გამოვთხოვებოდი, — დანანებით განაგრძო დრაგუნის აფიცერმა.

ანასტასია ადგა და გავიდა მეორე ოთახში. ალბათ, უნდოდა გადაეცა ეს ამბავი გულქანისათვის, რომ გამოეყვანა, მაგრამ ვერა გააწყო რა. გრაფ ლიზობლიუდოვი ძალიან ჩააფიქრა ამ გარემოებამ; ეჭვი არ იყო, გულქან რასმეზე უნდა დანდურებოდა, მაგრამ რაზე — ვერ წარმოედგინა. აბა, იმას თავში რო-

გორ მოუვიდოდა ის გარემოება, რომელმაც ასე აშალა მათი ურთი-ერთობა, როგორ წარმოიდგენდა, რომ გულქანი მიუყურებდა მას და გუბერნატორის ცოლს ერთათ საპირფარეშო ოთახში. ბევრი იფიქრა დრაგუნის აფიცრმა, მაგრამ ვერა მოისაზრა რა, რაზე უნდა ყოფილიყო გულქან მასზე გამწყრალი; ბოლოს მან დიდი გულ-მტკივნელობა გამოთქვა დედ-მამის წინაშე, რომ გულქანი ვერ იხილა და იმედი მაინც განაცხადა, ბანაკიდან მაინც დაუნრჩენდები პოლკის საქმეებისთვისო.

— ჩვენ ამ ორ კვირას გვექნება დიდი ბალი და, იმედია, იმ დროისთვის თქვენც დაბრუნდებით. უთქვენოთ ჩვენ ბალს კარგი მხიარულება არ ექნება!— დაუმატა რევაზ ბაკურიძემ.

— სიკვდილის მეტი ვერა დამაბრკოლებს რა!—უპასუხა გრაფ ლიზობლიუდოვმა.—მე თქვენი ოჯახი მშობლიურ სახლს მაგონებს. იქ, სადაც თქვენი გულქანისთანა ქალი ოჯახს ამშვენებს, იქ რა მოაწყენს კაცს?

რევაზმა უღვაშებში ჩაიციხა და უთხრა:

— მაშ იმედია, მობრძანდებით იმ დროსთვის!

— რომ არ გამომიშვან—გამოვიპარები.—დასცა დასტური დრაგუნის აფიცრმა.

იმან ჩამოართვა ხელი რევაზ ბაკურიძეს და მის მეუღლეს, ანასტასიას, ხელზე აკოცა, ნიშნათ განსაკუთრებული პატივისცემისა.

რევაზ ბაკურიძემ კიბეემდის მიაცილა. გულქანმა შეიტყო თუ არა აფიცრის წასვლა, მაშინვე გამოვიდა ზალაში, მიადგა ფანჯარას და გააყოლა თვალი მიმავალ გრაფ ლიზობლიუდოვს.

— გვრიტო, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი, როგორი ჯინიანი ხარ, რატომ არ გამოხვედი? გრაფ ლიზობლიუდოვი სულ შენი გულისთვის მოვიდა გამოსათხოვრათ და შენ კი არ ეჩვენე.—უთხრა ანასტასიამ.

— დედა მე კაცები მეჯავრება. ვინც მაგათ არ იცნობს, გარეგანი შეხედულობით ანგელოზებათ ეჩვენებიან და გულში კი გველ-ბაყაყი უბუდიათ.

— რათა, შვილო, ხომ უზრდელობა რამე არ გამოუჩენია შენთან?

— არა, მარა მაგის საძაგლობა ჩემი თვალით ვნახე.

ამ დროს რევაზიც შემოვიდა ოთახში, ყური მოჰკრა ქალიშვილის სიტყვებს და შეეკითხა:

— რა საძაგლობა შვილო?

— რა და გუბერნატორის ბალში რომ ვიყავით, ეგ და გუბერნატორის მეუღლე საძაგლათ იქცეოდნენ.

— სად? მე ბალში არა შემინიშნავს რა?

— არც მე.—დაუდასტურა ანასტასიამ.

— ზალაში კი არა, მის საპირფარეშო ოთახში.

— მერე შენ საიდან იცი?—ცნობის მოყვარეობით შეეკითხა თავის ქალს ბაკურიძე.

— მე შემთხვევით გავიარე დერეფანში და საპირფარეშო ოთახში რაღაც

ჩურჩული შემომესმა. შევჩერდი, მისი ოთახის კარები ოდნავ იყო გაღებული, შევიქვრიტე—და მეხი დამეცა!

— მაინც რა ნახე, შვილო? — მოუთმენლათ ჰკითხა ანასტასიამ.

— რა და გუბერნატორის ცოლი დრაგუნის აფიცერს ჰკოცნიდა.

— უი, ღმერთო მომკალი! — შეიცხადა ანასტასიამ.

— მერე შენ რა? — სიცილით ჰკითხა რევაზმა.

— მას აქვთ შემძაგდა ეგ გარყვნილი აფიცერი.

— კი არა, უფროც უნდა შეგყვარებოდა. — განაგრძო სიცილით რევაზმა. —

გუბერნატორთან აგრე დაახლოვებული ყოფილა, ადრე თუ გვიან, დააწინაურებენ, ჩინებს მისცემენ, მალე პოლკოვნიკი შეიქნება, პოლკის მეთაურათ გახდება და ვინც მაგას ცოლათ წაყვება, ნეტაი იმას! პოლკის კამანდირშას დაუძახებენ.

— მანამდის არა ქამა რა. — წაილაპარაკა გულქანმა და საჩქაროთ გავარდა მეორე ოთახში.

— გულქან, გულქან, აჰ მოდი, ქალო, მომეხედე, ჰა, ჰა, ჰა... ერთი გაკოცო მაგ ლამაზ ტუჩებში, ჩემო გვრიტუნია!

ხარხარობდა რევაზ ბაკურიძე.

— გეტყობა, გული თავის ალაგს აღარ გაქვს. ჰა, შე ექვნიანო, შეგყვარებია, განა, დრაგუნის ლამაზი აფიცერი?..

ქალმა ოთახის კარები შეიკეტა.

— კაცო, რა დაგემართა, რას აწუხებ ახალგაზრდა ქალს, არ იცი, რომ მასე დაცინვით გული დაეჩაგრება! — კაპასათ შეძახა ანასტასიამ თავის ქმარს და გაჰყვა ოთახში გულქანს.

კარგა ხანს ხითხითობდა რევაზ ზალაში. იმას თვალწინ გაუცოცხლდა ის ყმაწვილობის დრო, როცა პაწია ორი წლის გიტო სადილათ მის გვერდით ცელქობდა ხოლმე, სიხარულისაგან ტყლიპინობდა, ღვინოს სუფრაზე ღვრიდა, ერთხელ ცხელი ხარშოთი კიდევ დაიფუფქა თითები და მორთო წივილ-კივილი, იმას ვერ წარმოედგინა, თუ ასე უცებ ეს პაწია ცვრინი ახლანდელ გულქანათ გადაიქცეოდა დნ დრაგუნის აფიცერს გულს წაუღებდა.

VI

მას აქვთ, რაც რევაზ ბაკურიძე ქუთაისში გადმოსახლდა, სულ სხვანაირათ მორთო მან თავის ცხოვრება. სოფლიდან უხვათ მოდიოდა პურ-ღვინო, ხანდახან საკლავიც, ასე რომ ღვინოსა და პურს თითქმის აღარ ყიდულობდა. ის უწინაც ხელ-გაშლილი მებატონე იყო, როცა ბატონ-ყმობის დროს ყოველი-ფერი უზრუნველათ მოუდიოდა, ახლა კიდევ ნადელების გარდა, ფული ბარე ოთხმოც თუმნამდის შემოდოდა, მასთან მთავრობისგან გამოყიდული ყმების ფული ათას ორას თუმნამდის ბანკში ჰქონდა შენახული, და როცა დაჭირდებოდა სახარჯოთ, ყოველთვის ხელში ეჭირა. ის შეუდგა მდიდრულ ცხოვრებას. მთელი ქალაქის საზოგადოება, სამხედრო და სამოქალაქო მოხელენი, ზოგიერთი ვაჭართაგანიც კი სულ მის სახლში ტრიალებდა. ისე სადილი როგორ იქნებოდა, რომ თორმეტიდან ოც კაცამდის მის სახლში არ დამსხდარიყო. გულქან მეტათ

გადარბაისლდა, ქალი და კაცი ყველანი მასთან ატარებდნენ დროს; ისიც ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, რომ ყველასთვის სიამოვნება და მხარულემა ეჩვენებინა.

რევაზ ბაკურიძის სუფრაზე ძვირფას საკმელებს, მარინადებს, მარმელადებს, ანანასებს, ზღვის კიბოს, ასე გასინჯეთ, ზღვის ლოკოკინებსაც — კი ხშირათ შეხვდებოდა უცხო ქვეყნიდან მისული კაცი. საზღვარს გავლიდან მოტანილ სასმელებს შორის „შამპანცკებს“ პირველი ალაგი ეჭირა. საღამოობით გაიმართებოდა კარტის თამაში, რომელშიაც გულქანი და დედა მისი ხშირათ იღებდნენ მონაწილეობას. მათი საყვარელი თამაში რამსი და მაკაო იყო. მთელი შტაბ-აფიცრობა, ინჟენრობა შინაურულათ გრძნობდნენ თავს მათ ოჯახში. ზოგჯერ გზათ გავლილი ლენერალ-შტაბის აფიცრებიც ეწვეოდნენ რევაზს. გუბერნატორიც თავის მეუღლით ხშირათ ატარებდა საღამოებს რევაზის ოჯახში.

გულქანისთვის ასეთი დროს გატარება და სტუმრიანობა, როგორც თევზისთვის წყალი, ისე მიუცილებელი შეიქნა. როცა სტუმრები არ ჰყავდა, თავზე დახვეულ სევდებს და მოწყენილობას ველარ აუდიოდა. მისი დედ-მამა ყოველ ღონის-ძიებას ხმარობდნენ, რომ მათ ერთათ-ერთ ქალს, მათი საცხოვრებლის მემკვიდრეს, მოწყენილობის დალი არ დამჩნეოდა სახეზე. გულქანი შეიქნათავ-მომწონე, კავალერებისაგან აღერს ჩვეული და მათი არშიყობის მოტრფიალე. ბუნებითი შვენიერება, წარჩინებული გვარიშვილობა და ოჯახის სიმდიდრე დლითი დღე უფრო აამაყებდნენ მას. მას დაეტყო მედიდურობა, სოფლის ნათესავეებს და საზოგადოთ თავისიანებს აღარაფრათ აგდებდა. ქართული ენა რალაც უშვერ, გაუნათლებელ ენათ ჩათვალა, რადგან მის სახლში მუდამ სახელმწიფო მოხელენი ტრიალებდნენ და რუსული ლაპარაკიც უფრო ეხერხებოდა, მაღალ საზოგადოების ენათ მიაჩნდა; ქართულ ენას მუყიკურ, გაუნათლებელ ენას ეძახოდა.

— ის რა ენა უნდა იყოს, რომელზედაც კომპლიმენტები ვერ გამოითქმის! — შენიშნავდა გულქანი ზიზლით, როცა თავისიანებში საუბრობდა. თავის დედას, სოფლიდან მოსულ სტუმარს და მოსამსახურეს თუ გაცემდა ხმას ქართულათ, ისიც იმ მიზეზით, რომ ამათ რუსული არ იცოდნენ, თვარა სხვებს გარეშე სტუმრებს, ვინც კი რუსული იცოდა, როგორ შეიძლებოდა, რომ ქართულათ დალაპარაკებოდა.

ასე ნელ-ნელა გაქსუვდა გულქანის ცხოვრება კავალერების ტრფიალებაში, ტოლ-ამხანაგების მიერ პირფერ ქება-დიდებაში. მოხელეების პირფერ ქება-დიდებამ გულქანს აფიქრებინა, რომ ის სწორეთ კაცების დროს გასატარებლათ და მათ სასიამოვნოთ უნდა ყოფილიყო გაჩენილი. მისი გული თუ ოდესმე ეძებდა ღრმა სიყვარულს და მის მიერ არჩეულ კაცისაგან განსაკუთრებულ თანაგრძნობას, ახლა, მას შემდეგ, რაც ვერაგმა დრაგუნის აფიცერმა უშვერათ შეაგინა მისი უმანკო გრძნობა ხნიერ დედაბერთან ტრფიალით — მას ცოცხლათ წარმოუდგა თვალწინ მაიორშას დარიგება და მისი სიტყვების აზრი ღრმათ შეიგნო: „ჩვენ ქალები კაცების სიამოვნებისათვის ვართ გაჩენილი და კაცები — ჩვენი ცხოვრების იარაღათო. არ უნდა მივცეთ ნება, რომ მალე მოგვეხალისონ,

რომ მალე მოვაწყინოთ თავი და გავხდეთ მხოლოდ მათ ხელშესახოცათო. ამისათვის ჩვენ უნდა ვეცადოთ, ბუნებითი სილამაზე, სინარნარე და კეკლუცობა დიდხანს შევირჩინოთ“.

რაც ხანი გადიოდა, რაც უფრო უკვირდებოდა გულქანი კავალერების ერთი მეორესთან ქიშპობას და ერთნაირს მათ გულ-ჩახვეულს, ~~მხრბნდჭ~~ ჩამოფარებულს საარშიყო ლაღადს, იმდენათ უფრო რწმუნდებოდნენ მათ ქეკლუცობაში.

მაგრამ ამასთანავე იმასაც მიმხვდარი იყო, რომ ამდენი ბრწყინვალე ჩინოსნები, რომელთა გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა მთელი ერის ცხოვრება, რომელთაც ხელში ეჭირათ მთელი მთავრობის ძალა, მისთვის მართლა ძვირფასი იყო ცხოვრებაში უპირატესობის მოსაპოვებლათ. მაგრამ რადგან საქმით არ გამოეცადა ჯერ-ჯერობით ის ცხოვრება, არ დამტკბარიყო მისი წუთიერი სიამოვნებით, რომელზედაც ამდენს უქადაგებდა „მეცნიერი“ მაიორმა, ის საკვირველი წინაგრძობით ერიდებოდა მომხიბლავი ტრფიალების შედეგსა. მას ჯერ კიდევ სწამდა ქვეყანაზე ქეშმარიტი სიყარული და ეძებდა მისი უმანკო გრძნობები, ღირს დამფასებელს. ამ მხრით ყველა იმ წარჩინებულმა, სამხედრო მოხელეებმა, რომელნიც რევაზს და ანასტასიას საუკეთესო სასიძოვებათ მიაჩნდათ, ოდნავაც ვერ მოიგეს გულქანის გული. გულქანი ჰგავდა გვალვისაგან გამქისებულ მიწას, რომელიც ელოდა ციურ ნამს გასაპოხიერებლათ; მაგრამ მაგიერათ ბრწყინვალე გასალაშინებელი კავალერების უსულ-გულო ტრფიალი მის ნორჩ გრძნობას ისე ხედებოდა, როგორც გამხმობი და გამრუჯველი ცხელი მზის შუქები. აი, ამის გამო მათ ხელში გულქანი შეიქნა მშრალი, გულ გამოფიტული მოტრფიალე და მოკეკლუცე.

ასეთ უსაგნო დროსგატარებაში და რევაზ ბაკურიძის უზომო ხარჯვა-ქეიფში გადიოდა მისი ცხოვრება. ხან გუბერნატორი თავისი ოჯახით და ამალით ეწვეოდა რევაზ ბაკურიძეს სასახლეში, ხან რევაზ ბაკურიძე თავის ცოლ-შვილით იყო მიპატიჟებული გუბერნატორთან. მის მეუღლეს მეტათ თვალი რჩებოდა ლამაზ გულქანზე და ხშირათ საქმროებსაც გამოურჩევდა ხოლმე, მაგრამ რაღაც უთანაგრძნობლობა გასათხოვარი ქალისა აყენებდა საქმეს. არ იქნა გულში აღარავის სიყვარული არ ჩაუვარდა გულქანს.

VII

ერთ დღეს გულქან იჯდა თავის ოთახში ჩაუცმელი და თმებგაბურძგნილი, ეტყობოდა წინანდელ ღამეს გვიან დაწოლილიყო პატიჯობის გამო, უძილობით ფერი ჰქონდა ჩამკრთალი. ამ დროს მას შემოუტანა მოსამსახურე ქალმა დაბეჭდილი კონვერტი.

„ვისია?“ — ჰკითხა გულქანმა.

— სარდიონ ენუქიძეს გამოუგზავნია. — გულქანმა დახედა კონვერტს და რაღაც გამოურკვეველმა გრძნობამ აიტაცა. მის შემდეგ, რაც მან გული გაიგრილა გრადფ ლიზობლიუდოვზე, სარდიონ ენუქიძე არა ერთხელ გავლებია გულში, როგორც საუკეთესო ნაცნობი და სიყრმის მეგობარი. მისი სახელი იწვევდა მის გამოხატულებაში მრავალ სასიამოვნო მოგონებებს წარსულში.

პირველად, როცა მისმა საყვარელმა მაიორშამ გააცნო სარდიონი, როგორც მისი მამიდაშვილი, რამდენჯერ მოუტანია მას გულქანისთვის შვენიერი კანფეტები, ტკბილეულობა და სხვა და სხვა ნაირი ლამაზი საკანფეტო ყუთები... რანაირათ დაუკავშირა მის ხსოვნას ნათესაობრივი სიყვარული.

„რამდენჯერ გაუფრთხილებივარ მას, გრაფ ლიზობლიუდოვს მოერიდო, ეგ გაქსუებული უგულო კაცია, გართული, უღირსი შენი ცნობისათ. მე მაშინ სარდიონზე გულიც მომდიოდა, ერთხელ კიდევ წავეჩნებე, რა თქვენი საქმეა მეთქი ჩემი დარიგება, ან ჭკუის სწავლება? რა ჩემი მეთვალყურე ბრძანდება მეთქი! იმან კი არა მითხარა, მაგრამ შევატყვე, რომ თავი ჩაჰკიდა გულდამწვარსავეთ. მე მაშინ, გატაცებული გრაფ ლიზობლიუდოვისაგან ზიზლით შევყურებდი სარდიონს და შურიანობა დაეწამე, მაშინ მე უმისოთაც ძალიან გაბრაზებული ვიყავი სარდიონზე, როცა ბოლოს შევიტყვე, რომ ის ჩემი ნათესავი სრულიადაც არ ყოფილა, როგორც ღედა ჩემმა მამამ. მართალია, მე ღედას მაშინ ყოველივე დავუმალე, რაც ნაცნობობა სარდიონს ჩემთან და მაიორშასთან ჰქონდა, მაგრამ მაგიერათ სარდიონი მას აქეთ თვალის დასანახავათაც მეზარებოდა, რადგან ვფიქრობდი, რომ ყოველი მისი მოქმედება ჩემთან ცუდი განზრახვით უნდა ყოფილიყო. თუ არ ახლობელ ნათესავს, მე იმ შინაურულათ დაახლოვების ნებას როგორ მივცემდი? მე უფრო იმან შემაწუხა, რომ თავის ნაცნობი მაიორშაც უტიფრათ მოატყუა და ჩემთან ჭკვევაში ნათესაობრივათ მოუჩივებელი იყო. კარგათ მახსოვს, ერთხელ ბულვარში ლამით ჩემთან და მაიორშასთან რომ დასეირნობდა, მე, როგორც მის დას, ისე შემომხვია ხელი; მაიორშამ თვალი მოჰკრა და გაუჯავრდა. მე მაშინ ეს კიდევ მეწყინა მაიორშასაგან, რათ გაუწყრა მეთქი ვფიქრობდი, ის ხომ ჩემი მამიდაშვილია მეთქი. მაშინ ასე მეგონა, მაგრამ ბოლოს, როცა შევიტყვე, სარდიონი ჩვენი ნათესავი არ ყოფილიყო, ვიფიქრე, ალბათ მაიორშამ იცოდა მეთქი ეს გარემოება და კიდევ უფრო ზიზლი აღმედრა მის ბოროტ განზრახვლებათ. მას შემდეგ რამდენჯერ მოვიდა ის ჩვენ სანახავათ, ყოველთვის ისე გულ-ცივათ ვექცეოდით მე და ჩემი ღედა-მამა, რომ ჩვენთან სიარულს ვერ ბედავდა. მაგრამ ამასთანავე საცა კი შევეყრებოდი, ვნიშნავდი ხოლმე სახეზე სულიერ ტანჯვას. რამდენჯერ მითქვამს მისთვის უარი თამაშობაში; უკანასკნელათ გუბერნატორის ბაღში, როცა იმ უხნეო ლიზობლიუდოვმა ასე მოწამლა ჩემი გული, მე სარდიონს პირველათ გავყვევი სათამაშოთ მეოთხე კადრილში; ახლაც მახსოვს, რა სიამოვნების გრძნობა დაეტყო მის სახეს. ის ჩამაცვივდა, რათ ვიყავი მე მაზე გულმოსული. მეც გულცივათ ვუთხმრი—მოიგონეთ მეთქი, როგორ უწესოთ მატყუილებდით მაიორშასთან რომ დაბრძანდებოდით მეთქი. ამისი თქმა და მისი თავზარდაცემა ერთი იყო; იმან ისე მოიწყინა, რომ თვალეზე ცრემლები წამოადგა. ამის შემდეგ მთელი კადრილის თამაშობა ისე გავატარეთ, რომ აღარ დამლაპარაკებია. მე კიდევ შევინანე, რომ მოვაგონე მისი უწინდელი ურიგო ყოფაქცევა მეთქი; ისე შენანებულათ თვლიდა ის თავის თავს ისეთი საწყალი სახის გამომეტყველება მიიღო, რომ მე თვითონ გული მომიკვდა, მინდოდა კიდე, მხიარული ლაპარაკით გამერთო, მაგრამ ვერ მოვახერხე:

ან რაღა მხიარულება უნდა შემძლებოდა, ნაღვლით იყო იმ დროს ჩემი გული გავსილი. მინდოდა საჩქაროთ შინ დავბრუნებულყავი, რომ ტირილით მაინც დამეღობო სიბრაზით გამქისებული გული. ის ღამე მაინც ტირილით გავათენე, მხოლოდ სარდიონის იმლამნდელი ქცევა თითქოს რაღაც წუგეშს მცემდა, თითქოს მისი მწუხარე სახე ჩემთან ერთათ ღვრიდა ~~სარდიონის~~ გულს მიფონებდა. ღმერთო ჩემო, რა მინდოდა, მას აქეთ სარდიონს ~~მეც~~ შევხვდებოდი, გული გამეხსნა მისთვის, ყოველივე ჩემი წარსული მასთან მომეგონებინა, რადგან რაღაც საიდუმლო ხმა ნიადაგ ჩამძახოდა: სარდიონს შენთვის მაინც და მაინც არა დაუშავებია რა! მას თითქოს რაღაც გაუწყვიტელი კავშირი ჰქონდა ჩემს არსებასთან, ის, თუ არ სისხლით, სულიერათ მაინც, დიდი ხანია, ნათესაობრივად იყო ჩემთან დაკავშირებული. მისი თანაგრძნობა მას აქეთ, მასთან ნაცნობობა თითქმის გავწყვიტე, მუდამ ლანდივით უკან დამდევეს.

დიდხანს იყო ამნაირ ფიქრებში გართული გულქან. ის ათვალისწინებდა კონვერტს, ხან გადააბრუნებდა და დააცქერდებოდა ლუქზე გამოხატულ სარდიონის ლამაზ ვენზელს. ხან გადმოაბრუნებდა და ერთხელ კიდევ წაიკითხავდა ადრესს, თითქოს თან იჭვით უცქეროდა, თავის თავს ეკითხებოდა გონებაში, რამ აიძულა სარდიონი, ჩემთან წერილი მოეწერაო, თან თითქოს სიამოვნებდა, როცა დასცქეროდა სარდიონის ლამაზ გაკრულ ხელს. ამას უფრო იმიტომ ეფიქრობ, რომ გულქანმა ბოლოს ერთხელ კიდევ წაიკითხა ხმამაღლა ბარათის კონვერტზე ქართულად ზედწარწერა და წამოიძახა: „ნეტაი ამისთანა ლამაზი ხელი მე მქონდესო“.

იმას არ ეჩქარებოდა დაბეჭდილი წერილის გახსნა. აიღო, დაღვა საპირფარეშო მაგიდაზე, თვითონ საჩქაროთ გაეშურა პირდასაბანათ და მოსართავათ, თითქოს უნდოდა დღესასწაულებრივ შეგებებოდა უცნაურ ხმას დაბეჭდილი ბარათისას.

VIII

გულქანი მოჰყვა ხელების ბანას რაღაც ზანტათ, თითქოს საპნის ქაფს ეთაჩაშებო. ამ დროს მის გულში რაღაც უცნაურმა წინაგრძნობამ გაიღვიძა. მისი ფიქრი დაბეჭდილ ბარათზე იყო მიქცეული. რა უნდა ჰქონოდა სარდიონს მასთან სათქმელი?

„მე მიზეზი არა მიმიცია რა! იქნება ფიქრობს შეუძლებლათ დამაყენოს თავის პოლკის უფროსთან? რა ჩემი საქმეა მისი გულისთვის პოლკის უფროსის თხოვნა! რომ კიდევ ვთხოვო, ან კი რას იფიქრებს? ნათესავი არაა და თითქმის ნაცნობობაც აღარ მაქვს! ჩვენ სახლში დიდი ხანია, რაც არ ყოფილა.“ ასეთ ფიქრებში იყო გართული გულქან. როცა ხელის ბანა გაათავა და კბილების ფერვას მოყვა სხვა და სხვა სუნნელოვანი წამლებით.

— რა მენალელება, — განაგრძო ფიქრი გულქანმა, — თუ კი ჩემი თხოვნა გაჭრის, რათ უნდა დავამადლო. იქნება ჩემი შემწეობით ფეხი წადგას სამსახურში. კიდევ მიამება... არა, არა მჯერა, რომ იმან მე რამე ამისთანა მთხოვოს. ბარათი სულ სხვა ანგარიშით უნდა იყოს დაწერილი. ალბათ თავი უნდა იმარ-

თლოს ჩემთან წარსულ მოქმედებაში, იქნება თავის დანაშაულობა უნდა მოინანიოს. მაგრამ ჩემთვის სულერთია, გინდ თავი იმართლოს, გინდა არა; მიკვირს რაში მოპრიანებია ჩემთან თავის გამართლება. რამდენ ახალგაზრდა ქალთან რამე დაუშავებია ისე, როგორც ჩემთან, განა ყველას უნდა გამოუდგეს საბოლოო შოთ?... მაგრამ მე მაინც მიაშობოდა, რომ ჩემთან თავი უმართლობაშია. ვერ წარმომიდგენია, რა ანგარიში უნდა ჰქონოდა, მაინც დამამაზებდა მამიდაშვილობა რომ დაითქვა. შესაძლებელია, ამით დამალვა უნდოდა თავის საიდუმლო დამოკიდებულებისა მაიორშასთან. იქნება, ის სულ მაიორშასთვის მოდიოდა სასწავლებელში და სხვა, რომ ვერა მოიგონა რა, მიზეზს მე მაღებდა, ვითომდა თავის მაზლობელ ნათესავის სანახავათ მოდიოდა ხოლმე. მაიორშაც კაი ეშმაკი, გაქნილი ყოფილა, თუ ეს ასეა. მაგრამ, ასეც რომ ყოფილიყო, ჩემთან როგორ გაბედავდა ისე მოქცევას? ან თვითონ მაიორშა როგორ მიცემდა იმის ნებას, რომ თოთხმეტი წლის ახალგაზრდა ქალისთვის ეკოცნა და მოსიყვარულებოდა? პირველ ნახვაზედვე როგორ მომვარდებოდა ისე უტიფრათ... მაგრამ ესეც ხომ შეიძლებოდა, მაიორშას თავისი გრძნობები ჩემგან დაემალა სარდიონის ამგვარი ქცევით? თუ ასეა, აბა ორივე საძაგლები ყოფილან და იმათი საძაგლობა მე არ შემეხება. ნამდვილათ ასეც უნდა იყოს. ბოლოს ხმაც არ გავარდა ჩვენ სასწავლებელში, ვითომც მაიორშას ოთახში უდროვით დაიჭირეს სარდიონი და ეს შემთხვევა ყოფილიყოს იმის მიზეზი, რომ ლიდია პეტროვნა სხვა ქალაქში გადაიყვანეს. რამე საძაგლობა რომ არ იყოს სარდიონის მხრით ჩადენილი, კი არ შეიძლება. ნეტაი შემატყობინა, და კიდევ შევიტყობ, რაკი წიგნი მომწერა. კარგია, რომ ვიცოდე ყველა კაცების საძაგლობა.

ამ ფიქრებში გულქანმა გაათავა პირის ბანა და მორთვაც. მივიდა საპირფარეშო მაგიდასთან, აიღო სარდიონის წერილი და საჩქაროთ გახსნა, თითქოს ისწრაფოდა, მალე შეეტყო სარდიონის უსინდისობა, მაგრამ სათაურის წაკითხვისთანავე სახე დაუწითლდა; ის მოჰყვა მღელვარებით წერილის გადაკითხვას:

„ჩემო სიცოცხლის დამმწარებელო!

„მას აქეთ, რაც მე შენგან საყვედური მივიღე, დღე და ღამე ძილი აღარ მაქვს. მე შენთან მართლაც პირშავათ გამოვედი, და ეს არის, რომ მისპობს სიცოცხლეს. ღმერთიც არ დასჯის შენანებულს. გთხოვ, ჩემო მრისხანე ანგელოზო, თავი მამართლებინო. იმ დღეს აქეთ, რაც პირველათ დავინახე მაიორშასთან, კოკობ ვარდათ გადაფურჩქნული, ჩემი არსება ისე იწვის შენს წინაშე, როგორც ღვთისმშობლის წინ დანთებული სანთელი. მართალია, მოგატყუე, მე შენი მამიდაშვილი არ ვიყავი, მაგრამ ეს ჩემი ბრალი არ არის. თვითონ მაიორშამ მიჩნია, ასე მოვქცეულიყავი, რადგან იმას ჰსურდა თავის თავთან მივეპატიე, რომ დაწვრილებით შეეტყო ცხუმის ნაცნობების ამბავი და თუ არ მოეგონებია, რომ მე შენი ნათესავი ვიყავი, არ შეეძლო თავის ოთახში უცხო კაცი მიეღო. აბა, მე რას მოვიფიქრებდი, რომ იმ პირველ დანახვაზედვე გულში შენო

სიყვარულის ცეცხლი ჩემ დასაწველათ გაჩნდებოდა. ამას შემდეგ მე როგორღა გავძლებდი ერთი კვირაც, რომ შენი ანგელოზებრივი უმანკო სახე არ მენახა და ცოტაც არის, არ დამენელებია ჩემ გულში ანთებული საკირე. მართალია, მას შემდეგ გატყუებდი ყოველთვის, მაგრამ თუ არ ასე მოტყუებით, სხვა სამკურნალო მალამო ჩემ დეშვიან გულს არ ეშოვებოდა. ახლა შენ ხელთ არის შენდობაც და ჩემს სიკვდილსაც დასჯაც. მე უშენოთ ღმერთმა ერთ წამსაც ნუ მაცოცხლოს. ვიცი, გულში გადაჭრილი გაქვს ჩემი მოკვლა. აბა, მე რათ ვიქნები შენი თანაგრძნობის ღირსი, მე, რომელსაც შენ ფეხთა მტვერათაც არ მიგაჩნია ჩემი თავი, მაგრამ ჩემო ჯალათო, თუ გსურს უწყალოთ ჩემი სიკვდილი, შემობრალე, ცოტა ხანს კიდევ მალოცე შენს წინაშე; ახლავე ნუ მესვრი მამაკვდინებელ ისარს ცივის უარისას. მართალია, უშენოთ ჩემი ცხოვრება ამ სოფლათ ნამდვილი ჯოჯოხეთია, მაგრამ საცა შენ ხარ, მაინც იქ ჯოჯოხეთი მიჩვენია სხვაგან ციურ სამოთხეს. მე შენგან უარს ვერ ვადვიტან, ესეც ვიცი, რომ შენ ჩემთვის გულში შებრალეების ნატამალიც არ მოგეძვეება, მაგრამ განმეორებით გთხოვ, ახლავე ნუ განმიცხადებ მაგას, რადგან ვიცი, მაგის შემდეგ ჩემთვის სიცოცხლე სიცოცხლეთ აღარ ღირს და გულს დანა უნდა დავიცე. მაშ ცოტა ხანს მაინც მატარე საიმედო სიცოცხლის ბურანში.

შენთვის მკვდარი სარდიონი.

— ჯერ ასეთი გულწრფელი სიტყვები ჩემ ყურს არ მოსმენია!— წამოიძახა გულქანმა და წერილი გულის უბეში ჩაიდვა. ამ დროს მოსამსახურე გოგო მოდგა კარებზე და მოახსენა:

— გამოგზავნილი კაცი იცდის, რა პასუხს შეუთვლით.

— წავიდეს, უთხარი, წერილი კნიაჟნას გადავეცითქვა.

გოგო გატრიალდა. გულქან წამოწვა მისაწოლ დივანზე, ორივე ხელები თავქვე ამოიდვა და თვალები ოთახის ქერს მიაპყრო.

IX

ენით არ გამოითქმის ის იღუმალი ფიქრები, რაც გულქანს იმ წამს გონებაში აღეძრა. სახეზე ეტყობოდა, რომ მისი ბუნება ღრმად იყო შერყეული ათასნაირი ერთიმეორის წინააღმდეგი გრძნობით. გულქანს თვალწინ გაუცოცხლდა ბულვარის სცენა, როცა მას და მაიორშას შუა იჯდა სარდიონი, მხიარული ამბებით ართობდა მაიორშას, თან ჩუმად გულქანისთვის შამოეხვია მარცხენა მკლავი და ხელის თითებს ნელ-ნელა აპარებდა ზეით-ზეით, ბოლოს მის ახალ ათქვირებულ კოკრებს თითები რომ მიაკარა, უნებურად მას ტანში როგორ დაუარა ჟრუანტელმა, პირველათ კიდევ შეკრთა, მაგრამ მერე იფიქრა, რა ვუყოთ ძამია სარდიონიაო. ამ მომენტს ახლა მისთვის სულ სხვა, უფრო გულისმომტაცი ელფერი დაედვა. ასეთმა მოგონებამ გულში ტრფობის ელვა გაუტარა და სარდიონის ლამაზი სახე სულ სხვაფრად გაუცოცხლდა. მაშინ ეს სახე, როგორც საყვარელ მამიდაშვილის, ისე იტაცებდა მის გულს, ახლა კი

მისთვის ორკეცათ უფრო ძვირფასი შეიქნა, დარწმუნდა რა, რომ სარდიონი ყმაწვილობიდან მისი საიდუმლო მოტრფიალე ყოვილიყო. მას რაღაც ნაირათ აუჩვილდა გული ამ ძველ მოგონებაზე, ამოიღო უბიდან დაკეცილი ბარათი, გადაშალა და ერთხანს ასე უცქეროდა, ალბათ მეორეთ კითხულობდა. ბოლოს მიიღვა ბარათი ტუჩზე და ცრემლის კუკური ზედ მარგალიტათ დააგორა: მერე უცბათ ამოუჯდა გული და ქვითინი დაიწყო. ეს იყო პირველი სიყვარულის წვიმა, რომელიც აპოხიერებდა მის გამჭისებულ, გამშრალ გულს. მისთვის ამ დროს სარდიონი შეიქნა უძვირფასეს არსებათ, რომლის გულისთვის ის მზათ იყო თავისი თავი და თავისი ოჯახი მსხვერპლათ შეეწირა.

როცა ტირილით იჯერა გული, ხელში ჩამუჭული სარდიონის ბარათი ისევ გადაშალა და მოჰყვა მესამეთ გადაკითხვას. მან მოიკრიფა ძალი და სთქვა:

— აი ნამდვილი მოყვარული გული, რომელსაც ვეძებდი. მართალია, სარდიონი არ არის მამიჩემის ოჯახის შესაფერი გვარიშვილი, მაგრამ ახლა სადღაა გვარიშვილობა? ვისაც დიდი ჩინი აქვს, ვინც კაი დამსახურებულია მთავრობასთან, გვარიშვილიც ის არის და დიდი კაციც ამ ქვეყნათ. მე მსურს იმის მხრებს ლენერლის ჯინჯილები აშვენებდენ, მისი გულმკერდი ჯვრებით და ვარსკვლავებით იყოს მოვარაყებული და კიდევ იქნება! ამის გულისთვის მე მას შევეწირავ ჩემ თავს. ოღონდ კი მისი სიყვარული არ დამეკარგოს... მაგრამ კაცები სანდობი კი არიან?—ამ ახირებულ კითხვაზე მას გაახსენდა ბევრი რამე მაიორშას ნალაპარაკევი. თვითონ მისი აღმზრდელი მაიორშაც ხომ სულ სხვა-ნაირად უყურებდა კაცებს, იმათი მას არა სწამდა რა, ისინი მას მარტო სიამოვნების იარაღათ მიაჩნდა და ამის გამო ცდილობდა ყოველი მოტრფიალე ვაგაკცი თავის ტყვეთ გაეხადნა. ის მუდამ სიკეკოუცეზე, სინარნარეზე, თავის თვალტანადობაზე, ჩაცმა დახურვაზე და ეშხზე ანდომებდა თავის შამოსავალს. რადგან ეს ხერხი ნამდვილ საშუალებათ მიაჩნდა, რომ კაცები მუდამ მის ტრფიალების გალიაში ყოლოდა, ჩამწყვდეული.

— ნუ თუ მეც ასე უნდა მოვექცე ჩემ სარდიონსო?—შეეკითხა გულში თავის თავს გულქანი. ვინ იცის, იქნება ეს გულწრფელი მისი წერილი უინის მოსაკლავათ იყო დაწერილი, იქნება ეს ხერხიანი მახეც. იყოს ჩემთვის დაგებული-შიგ გასაბმელათ? ან კი როგორ უნდა ვენდო მას ასე ადვილათ, როცა დღე ნიადაგ ვხედავ ამ აზრის დამამტკიცებელ საბუთებს, ის აფიცრები, ის სასამარლოს უმაღლესი მოხელენი, რომელთაც მუდამ ენაზე აკრავთ სიყვარული, რომელნიც ასე ეპირფერებიან თვითონ გუბერნატორის მეუღლეს, პირში ზეცამდის, აჰყავთ ქება-დიდებით, სარგებლობენ მისი გავლენით და ბოლოს, ხურგს, უკან, მასვე ლანძღავენ და უზნეოს ეძახიან!..

— განა რაებს არ მელაპარაკებოდა თვით ლიზობლიუდოვი იმაზე! თავი მომაბეზრაო, ასეთი და ისეთი არისო.., მერე ამას შემდეგ რას წავაწყდი? მოსაგონებლადაც მეზარება.. ვინ იცის, სარდიონი რა დამოკიდებულებაში იყო მაიორშასთან. არა, მე აგრე ადვილათ ვერ ვენდობი მის გულის წარმტაც გალობას! არა, აგრე არ იქნება! დაწვრილებით უნდა გამოვეკითხო ყველაფერი.

ჯერ-ჯერობით გულ-ცივობას მაინც არ მოუშლი და თუ ნამდვილათ დავრწმუნდით მის უმანკოებაში, მაშინ მე ვიცი!—წამოიძახა გარდაწყვეტილებით და მარდათ ჩაიკმუჭნა ხელში სარდიონის ბარათი. მერე მივიდა საპირფარეო მაგიდასთან, გააღო ერთი პაწია ყუთი, ჩაღვა შიგ წერილი, დაკეტა და გასაღები ლამაზ პაწია მოოქრულ ვერცხლის პორტმანში ჩაიდვა.

ამ დროს შამოვიდა ოთახში დედა მისი და რომ შეხედა, მის წერილს ცხვირის ნესტოები და თვალები დაწითლებული ჰქონდა, ეჭვით შეეკითხა:

— გვრიტო, გენაცვალე, ეგ რა ამბავია? თვალები რათ დაგიწითლებია, ხომ არ გიტირია?

გულქანი გაჩუმდა და პასუხი ვერა უთხრა რა დედას. ის გრძნობდა, რომ დაიჭირეს და თავის მართლებასაც ვერ ახერხებდა.

ანასტასია აღარ ეჭვობდა, რომ მისი ქალი შეპყრობილი იყო გრაფ ლიზობლიუდოვის სიყვარულით და ცდილობდა ფრთხილათ გაეტარებინა სიტყვა ამ საგანზე.

— რა შევნიერი თვალტანადია გრაფ ლიზობლიუდოვი! მე მაგისტანა საყვარელი კაცი არც კი მინახავს. ჩემთან რომ მოვა, მოწიწებით ხელზე მაკოცებს, დამიჯდება და მემუსაიფება. ბევრი არა მესმისრა რუსულის ლაპარაკისა, მარა იმდენს ეცდება, რომ რისიც თქმა უნდა, ყველაფერს გამაგებინებს. გვრიტო ნუ მომიკვდება ისე შემიყვარდა, თითქოს ჩემი შვილი იყოს... ნეტამც ლაგერში არ წასულიყო. უმისოთ აწ ჩვენი სალამ-სალამობით დროს გატარება აღარ იქნება...—დააბოლოვა ანასტასიამ და შეხედა თავის ქალს, უნდოდა შეეტყო, რა შთაბეჭდილებას გამოიწვევდა მასში შეყვარებულ კაცის სახელის გახსენება, მაგრამ ვერა შეამჩნია რა. იმან გაივლო გულში, ალბათ გულის პასუხს მიმალავსო და მოუხშირა ლიზობლიუდოვის ქებას. გულქან მოთმინებიდან გამოვიდა და შეუტია დედას.

— ბეჩა დედა, გული შეაწუხე ამ დრაგუნის აფიცრის ქებით; მგონია, შეყვარებული ხარ.

— კი, შვილო; მე ის როგორც შვილი, ისე მიმაჩნია. გამოტებით გეტყვი, იმისთანა საქმროს შენთვის ვერავის ვხედავ.

— მანამდის არა ჭამარა!—უკმეხათ შეუტია გულქანმა დედას.

— რატომ, შვილო? რათ ამბობ მაგას? დიდი გვარის კაცია, პირველი რუსეთის გრაფია. ეგ აქ დასაწინაურებლად გამოუგზავნიათ, მალე პოლკს მისცემენ, შეიძლება მთავარმართებელმაც თავის ადიუტანტათ გახადოს. ეს მე თვითონ გუბერნატორის ცოლისგან შევიტყვე.

— თუნდ თვითონ მთავარმართებლათაც გამხდარა, მე მისი დარდი არა მაქვს.

— უიმე, რამ აგიყარა გული, შვილო, იმაზე? მე ვატყობდი, ძალიან სიყვარულით ექცეოდი?!. ისიც ხომ შენ ხსენების მეტს არას აკეთებს.

— დამანებე ჩემო დედიკო თავი, თუ გინდა, რომ არ გამაჯავრო. გთხოვ, მეორეთ იმაზე ლაპარაკს ნუ დამიწყებ!—უბასუხა გულქანმა გაცხარებით.

ანასტასია ძალიან ამრეზილი წამოდგა ზეზე, გავიდა ოთახიდან და წაილაპარაკა:

— შენ პატარაობიდანვე დედამის ურჩი იყავი! შენგან კარგი არა გამოვარა, თვარა ამასაც დავინახავ!

X

საქართველო

პეტრ ივანიჩი გაწერილია აღარ ხუმრობდა. იმას მისი მამისა და დედისი აღსრულებითი ფურცლები სასამართლოს ბოქაულისათვის გადაეცა და რევაზ ბაკურიძის სახლი თავისი ეზოთი, ვენახით, სახნავეებით, ტყე-მინდვრით და საბალახოებით, სულ ათას ხუთას დესეტინამდის საჯარო ვაჭრობისათვის აეწერა, მაგრამ ისე მოხერხებით და იდუმალათ, რომ ჯერ ეს ამბავი ხორცშესხმულ, კაცს არ გაეგო. თვით ვაჭრობის დღეც ისე ხერხიანათ იყო დანიშნული, რომ პეტრ ივანიჩი გაწერილიას და მისი ნოქრის მეტი არავინ მისულიყო სავაჭროთ, ისიც ფორმის გულისთვის, რომ მოსამართლეს საბუთი არ ჰქონოდა, ვაჭრობა გადაედვა.

რევაზმა არა იცოდა რა, მხოლოდ ის უკვირდა, რა ამბავია, რომ პეტრ ივანიჩმა ხასიათი გამოიცვალა და უწინდელი მოწიწებით აღარ მეტყვევებო. ის აღარ ეკარებოდა რევაზს, რადგან რევაზ ბაკურიძის ყოველ მოქმედებაში გამოსჭვიოდა ძველი უკადრისი მებატონის ხასიათი, მისი ჩაუგდებლობა, მისი ამაყი ქცევა. პეტრ ივანიჩი გაწერილიას ასეთი ქცევა აღარ ეპიტნაებოდა, რადგან თავგასულ მებატონის ქონება ხელში ჩაიგდო და თავი მალა აიღო.

— რაც მინდოდა, ხომ ავასრულე, — თქვა გულში პეტრ ივანიჩმა. — და ახლა სიფრთხილესაც თავი არ სტკივან.

ერთ დღეს იმან აკრიფა მთელი თავისი დუქან-მალაზია და გადავიდა შორს, ქალაქის მეორე კუთხეში, სადაც ადვილათ ველარ მისწვდებოდა სანისიოთ რევაზის ოჯახი. ამასთანავე პეტრ ივანიჩს გამოცხადებულაც ჰქონდა, რომ ნისიათ არავის აძლედა საქონელს. იმან ეს უფრო იმიტომ ჩაიდინა, რომ იცოდა, რევაზ ბაკურიძე მალა ადგილობრივ მთავრობასთან ძალიან დაახლოვებული იყო, სასამართლოს წევრები და სახელმწიფო მოხელეები, აგრეთვე თვით გუბერნატორი და მისი ხელქვეითი მოსამსახურეები რევაზ ბაკურიძის ოჯახში ხშირი სტუმრები იყვნენ დროს გასატარებლათ. რომ რამე უსიამოვნობა ჩამოვარდნილიყო პეტრ ივანიჩსა და რევაზ ბაკურიძის შორის, ძალიან ადვილი შესაძლებელი იყო, რომ რევაზს გუბერნატორის და პოლიცემისტრის წყალობით პეტრ ივანიჩი გაწერილიასთვის სატუსალოში ეკრა თავი ყოველ მიზეზის განუკითხავათ. ოო, რა, მოწიწებით ეტყეოდა რევაზს პეტრ ივანიჩი, სანამდის მისი მამული ჯერ საქვეყნო ვაჭრობით არ დარჩენოდა. მერე კი აუკრა უცებ, ცხოვრების საძირკველი სულ ერთბაშათ გამოიცვალა და საუკუნოებით მომდინარე დიდებული გვარის ყოფა-ცხოვრება მტვრათ აქცია.

სასამართლოში და ნატარიუსთან საქმეების გაკეთებას პეტრ ივანიჩი გაწერილიამ ნახევარ წელიწადზე მეტი მოანდომა. როცა რევაზ ბაკურიძის მამული კანონიერათ დაიმტკიცა, სამოსამართლო ბოქაულთან მოილაპარაკა და ბაკურიძის სოფელში წაიყვანა. ძველი სასახლის ეზოში რომ შევიდნენ, შიუკა მოურავი აივანზე იდგა. იმან შორიდან თვალი მოჰკრა ნაცნობ ბოქაულს, მის გვერდით

პეტრ ივანიჩს. ამ გარემოებამ გულზე მწწვავით უკბინა; ის ამ სტუმრობიდან კარგს არას მოელოდა. წინეთაც ბარე ორჯელ მოსულიყო ეს ბოქაული მამულის ასაწერათ; შიუკას შეუტყობინებია ხოლმე ბატონისთვის, მაგრამ რევახს თითქოს ბუზიც არ აფრენოდეს.

— არაფერია! — იტყოდა ბატონი და უზრუნველათ გამოუშვევდა პირიდან ყალიონის ბოლს. ერთხელ ისიც მოახსენა:

ბატონო, თქვენი ბაკურიანის მამული თავის სახლკარიანა სულ ერთიანათ ვაქარ პეტრ ივანიჩს დარჩენიაო.

— არაფერია! — უპასუხა რევახმა. — შენ მშვიდობით იყავი, მამულს კარგათ მოუარე და ღვინო და პური არ მოგვაკლოო.

მესამეთაც ამისთანა ნუგეშით გამოისტუმრა რევახმა შიუკა. შიუკა მაინც ძალიან სწუხდა თავის ბატონის უზომო ხარჯვას. თვითონ მას მოსვენება არ ჰქონდა პურ-ღვინის ზიდვით ქალაქში. უწინ რომ ბაკურიანის ბელლები და სასიმინდეები სახურავებანდის ჭირნახულით სავსე იყო, ნამუშევარს ვერ იტეოდენ მათი კედლები, მუდამ ჭრიჭინებდენ, თითქოს გახეთქაზე არიანო, ახლა ნახევარი წელიწადიც არ გავიდოდა ხოლმე, რომ ზოგიერთ მის სასიმინდეების კედლებში ჭირნახულის მაგიერათ ქარი ბზუოდა და ბელლების თვლებში ცარიელი იატაკი ჩნდა.

XI

სასამართლოს ბოქაული და პეტრ ივანიჩი ცხენებით კიბეს მიადგენ, მათ უკან მოყვებოდა იასაული, რომელსაც ცალ ხელში რალაც დავთრები ეჭირა და მეორე ხელით აღვირს ხმარობდა, თან გახრეკილ „ოჩრის“ ცხენს ქუსლებს ცემდა და მუდამ იძახდა: აჩუ შე სამგლეო.

კისერ გახეხილი მერნით გათახსიერებული იასაული საცოდავი ყანყალით უკან ადევნებოდა პატროსან ცხენოსნებს.

შიუკამ საჯალაბო სახლისკენ ბძანებით მიაძახა:

— ბიჭებო, გამოდით, ცხენები ჩამოართვით!

ამ ხმაზე ორმა ახალგაზდა მოსამსახურემ მოირბინა, ჩამოართვეს ცხენები უცხო სტუმრებს და დააწყებინეს ეზოში ტარება.

სასამართლოს ბოქაული მარჯვეთ ავიდა კიბეზე წარბებ შეკრული, მას უკან მიჰყვა პეტრ ივანიჩი გაწერილია უღვაშების გრეხით. ისინი დასბდენ აივნის ხარიხაზე, ბოქაულმა მოითხოვა საწერი მაგიდა, დადვა მაზე ოქმის წიგნი, გადაშალა და დაიწყო შიგ ცქერა, თითქოს რალაცას ეძებდა, ამ დროს იასაულმა საწერ-კალამი დაუდგა წინ ბოქაულს, რომელმაც საბოქაულო ძეწკვი ჩამოიკიდა და შეეკითხა შიუკას:

ეს სასახლე, ეზო, შენობები ხომ რევახ ბაკურიანის არისო.

— დიახ, ბატონო. — უპასუხა რალაც გულდაუნდობლად მოურავმა.

სამოსამართლო ბოქაულმა აუწერა სათითაოთ და დაუსახელა ყველა მიწების ნაკვეთები, რაც კი რევახ ბაკურიანის იყო ბაკურიანის სოფელში და ბოლოს განუცხადა მოურავს, — სულ ეს ყოფა-ცხოვრება რევახ ბაკურიანისა ეზო სახლკარიანა და ყველა შენობებიანა საქვეყნო ვაჭრობით პეტრ ივანიჩი გაწერი-

ლიას ვალში დარჩაო. ახლა ეს მამული ერთიანათ პეტრ ივანიჩმა სამართლიანათ დაიმტკიცა და მე ამას უნდა ჩავაბაროო, შენ კი, როგორც დამსწრემ, ხელი უნდა მოაწეროო.

— იმე, ასე რაღა იქნება, დიდი რევაზ ბაკურიძის მამული რაღა უნდა ჩაბარდეს ვინცა ვაქარს? — გაკვირვებით და დაუჯერებელი თავის გადაქნევით წამოიძახა შიუკა მოურავმა.

— მე აქ სახუმროთ არ მოვსულვარ! მე ვარ სამოსამართლო ბოქაული და კანონის ძალით ვაცხადებ ამას!

— შენ არ მომიკვდე, ეგ არაფერი კანონი არ იყოს. რა ბძანებაა?.. მაგას რაღა დავიჯერებ, რომ დიდ რევაზ ბაკურიძეს თავის სამკვიდრებელი, მამაპაპისეული ჩამოართვან? რომ კიდეც, მართალი იყოს, მე მაგას არ დავიჯერებ, სანამდის ბატონს არ ვნახავ და იმისგან არ შევიტყობ. მე, ბატონო, მისი ჭირი წამილია, იმის ადგილ-მამული ჩემ განკარგულების ქვეშ არის და თქვენც არ მომიკვდეთ, სხვის გადასაცემათ მე იმას აქ არ დავეყენებო.

მე შენ რასაც გეუბნები, კანონის ძალით გეუბნები და კანონის სახელით გიბძანებ ახლავე პეტრ ივანიჩ გაწერილიას ჩააბარო.

— ვერა, ბატონო, ვერ მოგართვით. შენ არ მომიკვდე, მე მაგი არა ვქნა და ვერც არავინ გაბედავს მაგის თქმას, სანამდის დიდი რევაზ ბაკურიძე ცოცხალი მეყოლება.

— შენ აქ წინააღმდეგობას ნუ იჩენ, თვარა ოქმს შეგიდგენ და სისხლის სამართალში მიგცემ.

— სანამდის რევაზ ბაკურიძე ცოცხალი მეყოლება, მე მაგისთანა ფაზი-ფუხების არ მეშინია. ის კი არა, გირჩევთ, ახლავე მიბრძანდეთ იქითკენ, საიდანაც მობძანებულხართ, თვარა ეს რომ რევაზ ბაკურიძემ შეიტყოს, ამის გულისთვის ტუჩებს არ დავიკოცნისთ. ის კი არა, კაი პანლურსაც გჩანთავსთ და ისე მიგაბძანებსთ ორივეს.

— როგორ ბედავ შენ მაგას? მე შენ გიჩვენებ სეირს მაგ შეურაცყოფისათვის. იასაულო, ჩაავდე კიბეზე ეგ ვილაცა ბრიყვია.

იასაულმა გადახედა აივანზე და რომ დაინახა მამასახლისი და რამდენიმე მოსული კაცები, დამსწრეებათ დაბარებულნი, გული მიეცა და დაუძახა:

— მამასახლისო, ამოდი და წაიყვანე აქედან ეს კაცი.

— როგორ თუ წაიყვანონ? შენ აქ ვინ მოთრეულხარ, რომ ჩემი ბატონის სასახლეში ბძანებას აძლევ? დამეკარგე აქედან, სანამ სული კიდეც გიდგია! — მოჰკიდა მაგრა ხელი შიუკამ იასაულს და კიბეზე კინწიკვრით ჩაუშვა.

სამოსამართლო ბოქაული საშინლათ გაბრაზდა. მრისხანეთ უბძანა მამასახლისს და ნაცვლებს, ეტაცნათ ხელი შიუკასთვის და კიბეზე ჩაეთრიათ. შიუკაკარგი ღონიერი კაცი იყო, დატრიალდა მუშტით თავისებურათ და სულ პანტასავით მირეკ-მორეკა მამასახლისი და მისი თანაშემწეები: ბარე ორიოდ სამოსამართლო ბოქაულის იასაულსაც წაადვა კისერში, წავიდა გაცხარებით საჯინი-ბოსკენ და თვითონ ბოქაულს დაემუქრა შემდეგი სიტყვებით:

— „დამაცალეთ, თქვენ ავაზაკებო, ახლავე გავფრინდები ქუთაისს დიდ რევაზ ბაკურიძესთან და ის გიჩვენებსთ თქვენ სეირს.

გულმოსულმა სასამართლოს ბოქაულმა შეუდგინა შიუკას წინააღმდეგობის ოქმი და იქ დამსწრეებს ხელი მოაწვრინა.

შიუკა შეჯდა ცხენზე, ერთი ცხენოსანი ბიჭიც თან გაიყოლია და გასწია ჭიშკრისკენ მუქარით, დღესვე აქ გეახლება დიდი რევანზ ბაკურიძე და ენახოთ, თუ წინ დაუდგებიოთ. პეტრ ივანიჩმა პასუხათ ბრაწი მიაყოლა და მიამბოძა.

— შენხელა ტალახში გაუგორდიო. აბა თუ გნებავს, ახლა ჩემი ამბავიც იკითხეო; მე სოვდაგარი კი არა ვარ, მე გახლავარ ის პეტრიძე, რომელიც რომ დამამწყვდიეთ და შიმშილით გინდოდათ მოგეკალით. მხრად—მხრად შენ და შენი ბატონი და გამისწორდით. დღეს მე გახლავარ დიდი რევანზ ბაკურიძის ნემკვიდრე და შენ—ჩაპუტია ყაზახი შიუკელა. თქვენ მოინელეთ, შენ და ბატონმა ერთათ საწყალი მამაჩემი, დედაჩემი და ჩემი და... თქვენ არ იყავით, რომ ადგილ-მამულს გამიპარტახეთ? დღეს კი ვიყარე ჯავრი თქვენზე! შენი ბატონის ადგილ-მამულს დავაძეხი და იქნება ხვალ შენც ჩამივარდე კლანჭებში. მე გახლავარ პეტრიელა კვესაძე, მე გახლავარ თქვენი ამკლები.

ამ სიტყვებზე შიუკას ენა ჩაუვარდა, მეტი ხმა აღარ გაუცია, უკანაც აღარ მოუბედავს, იმან საჩქაროთ ჰკრა ქუსლი ცხენს და მოეფარა ბატარა ტყვეს, რომელიც საქარეთ ჰქონდა შემოვლებული განიერ ბაკურიძის ეზო-მიდამოს.

ამ დროს კარგა ძალი გლახობა მოგროვდა სასახლესთან, სულ ბაკურიძის ნაყმევები და ყველას რაღაც სიამოვნების ნათელი დადგომოდა პირის სახეზე. იმათ სათითავეთ მოჰქონდათ ხონჩებით მოსაკითხები პეტრ ივანიჩთან, რომელიც ჩამდგარიყო მათ შორის და ყველას ხელს ართმევდა. ზოგი მათგანი, როგორც ნათესავი, პირს ჰკოცნიდა პეტრ ივანიჩს და სიყვარულ-პატივისცემის ნიშნათ თავზე ხელს ავლებდა, ვითომც უნდოდა ეთქვა, „შენ შემოგველოს ჩვენი სიცოცხლე, რომ ჩვენი ნაბატონარის გულისჯავრი ამოგვეყარეო.“ პეტრ ივანიჩმა გამოუცხადა, რომ ვისაც ჰსურდა საყანები, შეეძლო სამეხუთედოთ აელო, მაშინ როდესაც შიუკა სამესამედოთაც არავის აძლევდა. ამას გარდა იმან გამოუცხადა, ანიერიდან ბატონს ტყის ფულს ნულარ აძლევთო და რაც მასალა დაგჭირდეთ, ჩემი ტყიდან გაიტანეთ მის ნახევარ ფასათ, რასაც რევანზ ბაკურიძეს აძლევდითო. კიდევ დაჰპირდა პეტრ ივანიჩი, მალე შეკოლას ჩემ ხარჯზე გაგიკეთებთ, რომ შვილებს ქართულ-რუსული წერაკითხვა გისწავლებინოთ და ანგარიშიცო. იქნება იმათმაც ჩემსავით ვაჭრობაში იხეირონ და გამდიდრდენო, რადგან სწავლა ძალიან დაეხმარებათ ამისთანა საქმეშიო.

— ღმერთმა დიდი დღე მოგცეს, ბატონო პეტრე, ღმერთი დიდია, ვენაცვალე მის სახელს და მის სამართალს. მართალ კაცს ის არ დააგდებს. რავარც მართალი კაცი იყო მამა შენი, ისე კიდევ გამოსვლიხარ მაგისთანა კეკუიანი და მდიდარი, — დაუმატა ერთმა მოხუცებულმა გლახმა, რომელსაც მამა მისისეული ადგილ-მამული ეჭირა.

სასამართლო ბოჭაულმა იქვე მიირთვა კარგი სადილი, გლახებისაგან ძღვნათ მორთმეული მამასახლისის ბრძანებით, ზოგი პეტრ ივანიჩისაგანაც იყო შეკვეთილი. სადილს უკან სამოსამართლო ბოჭაულმა ცოტა მოისვენა და შემდეგ ქალაქისაკენ დაბრუნდა, პეტრ ივანიჩი კი იქ დარჩა ბაკურიანის გარემოს და თავის ახალშეძენილი ადგილ-მამულის დასათვალთვინებლათ.

შემდეგი იქნება.

* * *

შენ უწყვი ერთმა: არა მისთვის შემყვარებია
ჩემი ბრდღვიალა ახალგაზრდობა,
რომ მშრომელთა მგოსანი ვარ: — წილში მრგებია
ბრძოლის შემდეგ სიმღერა და დარდიმანდობა.

არა მისთვის თვალნი ჩემი, მარად მცინარი,
კაშკაშობაში ვარსკვლავთ ებმიან...
რომ ხომალდებს, გემებს ჩვენსას, ოდეს მძვინვარეს,
დღეს ნავთსადგურის მდორე წყლებში ჩასძინებია.

ას ტომიანი სამშობლო მხარე,
უზარმაზარ შრომის ყდაში მტკიცედ ჩავკანეთ.
ჩემს მინდორზე, შენს ოთახში შინა და გარეთ
კარისკაცივით ჩვენი მკლავი გადავაგზავნეთ.

მხარში მიდგას ბერკეტივით ოცდა-სამი წლის
ჯანი და.... როგორც ოცდა-სამი კაცი ხმაურობს.
ვერც-ერთ უბრალო ახალ კედლის წინ,
ვერ შიხილონ უსიმღეროთ, უსიხარულოთ.

ყველაფერი... წყალნიც, მთანიც, რომელთ ემჩნევა
გამხრწნელი ხელი მრავალ თაობის,
ჩემს ცხოველ სმენას, თვალთა-ხედვას ჩემსას ეძლევა,
პირვანდელი, ხელ-უხლებელ მდგომარეობით.

და მაშინაც, თუ ოდესმე ვერანა წლები
დაანიავებს ჩემსა სიმღერებს,
ოდეს რითმის გალიიდან მკაცრი ხელები
უნიათო ბულბულივით გადმომიღებენ...

თუ თითებიც საკენკავათ, მარცვლების ნაცვლათ,
საანგარიშო ჩოთქს მოახტება —
მაინც დავრჩები მე ისეთ კაცათ,
ყოველ ვარსკვლავზე რომ გაოცდება.

თანამედროვე პოეტიზისადმი მიძეარული

ჩვენი აკვანი
მაისის დღეა
და მზე ცხუნარე
ლექის სათავე.
თქვენ მოგაქვთ გული
ცასავით ღია,
მე სიყვარული
და სისადავე.
ჩვენ ერთნაირი
გზებით მოველით
და ერთი მიწა
მოგვეყვება ფესვებად...
მე ამ მადლიან
მიწის ყოველი
სუნთქვა მივლის
და მიაღწევს.
და პატროსან კაცობას
ვფიცავ,
ახლა, სოფელში
როცა ვიყავი,—
მუხლ-მოკვეთილი
დავემხე მიწას
და თვალზე ცრემლი
ვერ შევიკავე.
რა ვქნა,
მზე გულით მომიტანია
და ცა მშობელი
უფრო მაღალღებს.

როცა მივყვები
 მინდვრებს ყანიანს,
 როგორც ირემი
 მოიალაღე!..

ბევრჯერ ვიფიქრე:
 ჩვენ შორის ეხლა
 რათ უნდა იყოს
 ორი ბანაკი!
 რათ უნდა გვქონდეს
 ბრძოლა და შეხლა—
 თუ კი ვართ მართლა
 ძმა, ამხანაგი!..
 თუ კი ერთ ფესვზე
 ვართ ამოსული,
 როგორც ჭალაში სადმე
 ჩინარი,
 და ერთი ღამით
 იყო მოცული
 ჩვენი ცხოვრება
 გაუცინარი!..
 ნუ თუ იმისთვის
 გავმართოთ ბრძოლა,
 რომ ქვეყანაზე
 მოველ გლებურად...
 და როცა თქვენ აქ
 აღნობდით ფოლადს,—
 მე მთაზე მწყემსის
 თეჟა მეხურა!.
 მერე რა ვუყოთ,
 ზოგჯერ თუ კვენესის
 როცა ბრძოლაში
 გული იძლევა!
 როცა გულიდან
 წუხილი გესმის—
 მაშინ სიმღერა
 არ შეიძლება!
 ჰო და, ცხოვრებას
 ბევრი აქვს კიდევ

ნაკლი და მხარე
დასაწყუნარი.
და მე გულგაშლით
ვიმღერებ კიდევ,
ვიდრე შექნება
მღერის უნარი!..

აი ამ ბარათს
სოფლიდან ვწერავ
დღიურ ნალევლით
• შეუწყუხები,
სადაც განგებამ
და ბედის წერამ
სულში ჩამიდგეს
მზე და მუხები...
აი აქ ჩემს წინ
შრიანებს ვერხვი,
მალლა ქედიდან
დამცქერს ჩინარი...
და ამბებს მკითხავს
მოხუცი გლეხი:
მაგარი. მშვიდი
და უწყინარი.
იქვე კი ქოხის
ეზოში დინჯად
გადმოდგა
როგორც ხარი ირემი
და მოღერებულ
შაშხანას სინჯავს
სოფლელი ბიჭი
კომკავშირელი.
ვუცქერ ორივეს
და მიხარიან,
მათში სიცოცხლის
მიზანი ვიციან!
ერთში ამტყდარი
გიეი ქარია—
და მეორეში
მშობელი მიწა.

ვუცქერ ორივეს
 და გულს ფარული
 ბედნიერება
 ავსებს და არჩენს:
 თქვენ ქალაქები
 ცეცხლ-შეპარული
 და მე მზიანი
 სოფელი დამრჩეს!

ქედს რო უხრიდა
 ქვეყნის მეუფეს, —
 დღეს ის სოფელი
 ნუ გეგონებათ!
 აქ ეხლა სახნისს
 ცეცხლი შეუბეს
 და აღარ არი
 ხალხი მონებათ.
 და სადაც სისხლის
 წყარო სდიოდა
 წმინდა გიორგის
 საკლავ კურატებს, —
 სიტყვებს ისმენენ
 დღეს რადიოდან
 და აჩვენებენ
 კინო-სურათებს!
 მაგრამ რა ეუყო
 საწყალ დედაჩემს,
 ვერ მოიშალა
 დღემდე გოდება!
 ყოველ საღამოს
 ანთებს ზედაშეს
 და ქვეყნის მხსნელად
 ღმერთს ელოდება.
 და როცა გვალვით
 იწვება ველი,
 ის ხატთან ჩუმად
 გალობს დიდებას,
 და სწამს:
 უხილავ, მადლიან ხელით
 ცაზე ღრუბლები

დაეკიდება.
 რა ვქნა,
 დედა რომ თავს შემაბრალებს,
 გული აუხსნელ
 დარდით ღონდება...
 თვალს გადავაავლებ:
 კლდეებს, ნაპრალებს
 და ჩემი გზები
 მომაგონდება...

არავინ არის
 ძმურად გაენდო.
 ცაზე ღრუბლები
 ისევ დადიან!
 რაც ქვეყნიური
 ცეცხლი დაენტო,
 აი თერთმეტი
 წელიწადია.
 რაც ქვეყნიურმა
 ცეცხლმა იალა—
 რამდენს სიციცხლე
 მოესპო ნორჩად!
 და რაოდენი
 გულის იარა
 გახარებული
 იმედით მორჩა!..
 და როცა ვითვლი
 დაღუპულ გმირებს,
 ამღვრეულ თვალებს
 ცრემლი ერევა.
 ხვალ კი ამ სევდას
 გამოიტირობს
 ახალი ქვეყნის
 ბედნიერება...
 ხვალ კი
 გრიგალი წაიღებს ბურანს—
 ჩვენი მიზნების
 წინ რომ ირევა...

ბევრი დამძრაბავს.
 თქვენშიც იქნება
 ბევრმა მინახოს
 მოსაწყინარი,
 მაგრამ
 ძნელია გზების მიგნება
 და ჯერ ბრძოლები
 კიდევ წინ არი!
 ჩვენში ბევრია
 ჰაერის გუდა,
 უკრავს და უშნო
 ლექსებს იძლევა...
 როგორც წუხილი
 არ ვარგა მუდამ,
 მუდამ სიმღერაც
 არ შეიძლება:
 ჰო და ჩვენს გზაზე
 ბევრია კიდევ
 ნაკლი და მხარე
 დასაწყინარი...
 და მე გულგაშლით
 ვიმღერებ კიდევ —
 ვიდრე შექნება
 მღერის უნარი!..

ტ შ ი ს ძ მ ე ბ ი

1905 წ. მოძრაობიდან

კარი პირველი

I

იყო ზაფხული. გურიის სოფლებს
აფერადებდა ყანა-ბაღები.
ნიაფი ნაზათ არხევდა ფოთლებს,
ცვართა თვალებში ენთნენ ქალები.
და სეირეთის ქოჩორა სერზე
გადმომდგარიყო მზე—ცის ასული
და თვალთა ელვას აფრქვევდა ჩქერზე
და წინ ეფინა ნოხი სპარსული.
ყველა შრომობდა. მხოლოდ ანდრია
გამალეებული, როგორც მეკობრე,
დადიოდა და დილა ადრიან
ეთხოვებოდა ნაცნობ-მეგობრებს.
მაგრამ თინასას მივიდა როცა,
სულ სხვა განცდების დააწვა ნისლი;
გადაავიწყდა მიზანიც, დროცა
და აუდულდა ძარღვებში სისხლი.
აღვივდა თინაც, ვით მზეზე ყანა,
ესროლა თვალნი ელვის ჩქერებით,
და მოაგონდათ—ბაუშობის ხანა
და ლაფაროში ჯვარის წერები.
მათ სულში ვილაც დადგა ქადაგათ,
* გაჭკრა უეცრად გრძნობის ტალკვესი.
მან ორი გული ცეცხლით დადალა
და განშორებით აავსო კვნესით.
ჯერ არ უცდიათ ამგვარი გრძნობა

და, როგორც მუნჯებს, დაებათ ენა.
 ასეა მუდამ, როდესაც ტრფობა
 გაუვლის ნორჩ გულს ელექტროდენათ.

II

ყმაწვილი იყო ჯერ ისევ ანდრო,
 მაგრამ მრავალი ტანჯვის მნახველი.
 უმუხთლა ბედმა: დაობლდა ადრე,
 არც კი ახსოვდა მამის სახელი.
 ადრე შეება შრომის უღელში
 და დაათრევდა ამ მძიმე კაპანს.
 სულს უხუთავდა ყოფა უხეში
 და ემდუროდა ცხოვრებას ჯაბანს.
 შრომობდა მუდამ, მაგრამ ნაყოფი
 არარაობას უდრიდა ხშირად:
 არ მოდიოდა მჭადი საყოფი
 და იდგა ასე უფსკრულის პირად.
 მოთხოვნილება კი მატულობდა
 კარებზე უდგა ყოვილ დღეს გზირი,—
 ხედავდა ამას და ნატრულობდა
 ერთი დღე მაინც ენახა ტკბილი.
 და გადასწყვიტა გასცლოდა სოფელს;
 ქალაქთან შეკრა კავშირი, ზაფი:
 ეწვია თბილისს, ვით დედას მშობელს
 და მას ჩაუდგა კალთაში თავი.

III

ჯერ არ ენახა ანდროს ქალაქი,
 მისი ცხოვრება დაუდგრომელი,
 დიდი ქარხნები, მურიტ ნალაქი,
 და ათასობით ერთად მშრომელი;
 ელსადგურები და მანქანები,
 ავტომობილი—ფრენით რო მოდის,
 გაშლილი ქუჩა და გაქანება
 ელვის სისწრაფით მასზე რონოდის;
 სასახლეები უზარმაზარი,
 ქალაქის ხალხთა კრელი ფენები,
 აურზაურით საფსე ბაზარი,
 დრამა, ოპერა, გამოფენები...
 და მოიხიბლა უმანკო სული...
 მაგრამ დროებით. გაპტრინდა ჟამი:

ქალაქის ყოფაც გაიცნო სრულათ
და სული ისევ აეცხო შხამით.
და შეეკედლა მუშათა უბანს
ნაძალადევი დაიდვა ბინა
და ბრძოლის ცეცხლის ამ უშრეტ ვულკანს
მიანდო გული—ჯერ წმინდა ბინა.

IV

ნაძალადევი, კუთხე პატარა,
მაგრამ ფოლადის მტკიცე კედელი,
წლები ბრძოლაში რომ გაატარა,—
რევოლუციის არის მკედელი!
ის კავკასიის ყოველ კუთხეში
ანთებდა კოცონს მფეთქავ ალებათ,
რომ დაებუჯა ძალა უხეში,
როგორც სიკვდილი, ყრუ და თავნება.
იყო უტეხი და ვერ აკრთობდა
ციხე, ციმბირი, ცეცხლი და ტყვია
და გულზე, მტერი შუბს რომ ასობდა,
ძველი კრილობა ახლაც ატყვია.
ფოლადის სული და რკინის ნება
გადმოუციათ მისთვის მანქანებს,
და ელექტრონის უშრეტი გზნება
უვლის ძარღვებში და მიაქანებს!
დროზე ზეიმიც იცის უბადლო,
დროზე ყუნბარის ახმაურებაც,
და, თუ ეწვია მტერი უმადლო,
შორით დაუწყებს განა ყურებას?..
ნაძალადევი! შენი სახელი
რევოლუციას ღრმად აწერია;
შენ უკვდავების მთაზე ახველი
და შენს დიდებას ყველგან მღეროიან!

V

აი სად იყო ჩვენი ანდრია
და ვის ქურაში გამოიჭედა.
ტოლ-ამხანაგთან ტკბილს და ყადრიანს,
მტერი ჯაჭვითაც ველარ იჭერდა.
დღით — ქარხანაში, ღამით — კრებაზე,
ეს იყო მისი წმინდა მიზანი;
სულ ოცნებობდა ახალ მცენებაზე

და მალეც გახდა მისი მისანი.
 დაუკავშირდა შრომის მსოფლიოს
 და წითელ დროშას, ალვის ტანიანს,
 და უგზავნიდა ალერსს მშობლიურს
 საერთშორისო პროლეტარიატს:
 „ვერ სვრის შენს სახელს შავი ლაქები,
 გიყვარს ბრძოლა და სიმტკიცეც გყოფნის;
 ხარ და იქნები მუდამ საქები
 და მესვეური ახალი ყოფის!
 სულის სიმაგრე ჰპოვე რკინაში
 და შეისწავლე ენა ფოლადის...
 გამოცდას იჭერ ქვეყნის წინაშე:
 გადააქარბე კიდევ მოლოდინს!
 შენზე ამხედრდა ქვეყანა ძველი,
 უნდა მოგგრიხოს თავის ნებაზე;
 მაგრამ ხარ მტკიცე, ვით მუხის ძელი
 და მიგაქვს მტერთან ვნება ვნებაზე!
 შესაძლებლობა დიდია შენში,
 დნება შენს ხელში ყველა სიბრვე:
 ბევრი გვირგვინი ჩაყარე ცეცხლში
 და ბევრი კერპი გაანიავე!
 ამირან! დიდხანს იყავ დაბმული,
 თავზე გეყარა შავფიქრთა ზვაფი;
 დღეს ბრძოლაში ხარ მედგრათ ჩაბმული,
 მოგაქვს ქვეყნისთვის: პური და ზავი!!!

VI

თინაც ხშირად სწერდა წერილებს
 და უგზავნიდა სხვადასხვა წიგნებს
 ახალ აზრებით გადაფერილებს,
 სადაც გონება სიმართლეს იგნებს
 და თანაც ხარბათ ეწაფებოდა,
 ეხილებოდა თანდათან თვალი,
 და ანდროს მოსულას ესწრაფებოდა,
 რომ შემდეგ ერთად დაენთოთ ალი.
 სწერდა: „ქალაქი, ვიცი, კარგია
 და იქ ცხოვრება სახარბიელო,
 მაგრამ ბნელ სოფელს ეს რას არგია,
 აბა მითხარი, ჩემო ჯიელო?
 იქ სხვებიც კმარა. შენ აქ ჩამოდი

და მივეშველოთ ხალხს ბნელში მყოფელს:
ახალი ყოფის მზე რომ ამოდის,
მის დიდებაზე ვინ უთხრას სოფელს? —
და თინას იგივე ეთანხმებოდა,
სოფლისკენ ჰქროდა მის ფიქრთა რაში,
მაგრამ ჯერ გული ეთანდობოდა:
საკმაო ღონეს ვერ გრძნობდა მკლავში.

VII

გავიდა ხანი. ანდროც მომწიფდა.
კვლავ დაუბრუნდა მშობელ სეირეთს.
ტანჯულ ხალხს თვალზე ცრემლი მოწმინდა
და შეაჩვია ბრძოლის სეირებს.
ხშირად მის თავზე მტრის რისხვა წვიმდა,
მაგრამ სიმტკიცე ედგა თაღებათ.
ძალას მატებდა მიზანი წმინდა
და ვერ აკრთობდა მსხვერპლის გაღება.
ბათუმის ძმებთან შეკრა კავშირი,
დაბებს და სოფლებს ერთად ქსელავდენ.
ჰქონდათ კრებები ფართო და ხშირი
და ბოროტებას ძირში სცელავდენ.
თუ რა კრებები იმართებოდა,
ან რიგდებოდა რა თაფლ-შაქარი,
მით ხალხი როგორ ინათლებოდა —
იმის ნიმუშიც აი. აქ არი.

VIII

ღამე. ტყე მთვარით განათებული.
ირგვლივ დუმილი და გაყუჩება.
ზღვა ხალხი, რწმენით გამართლებული,
და გულთა ცემა მძლე ჩაქუჩებათ.
მალლობი, მასზე ანდროს ქანდაკი
და ცეცხლის სიტყვა: „ამხანაგებო!
თვითმპყრობელობა, მქლე და ლატაკი,
აღარ გვასვენებს ამ ხანად, ძმებო!
რა უნდა ჩვენგან, რომ არ გვეშვება?
ჩვენ ვითხოვთ მიწას, თავისუფლებას,
ის კი ილესავს კბილებს ეშვებათ
და გვეუბნება: აი უფლება!
ამხანაგებო! სოფელ-ქალაქი,
სრა-სასახლენი, თუ მანქანები,
ნაყოფი არის შრომის ბარაქის,

მაგრამ სხვა უფლობს... რა მანქანებით?!
 ის ჩვენ გვეკუთვნის და სხვას კი რჩება,
 იშენებს კოშკებს ბროლ-მარჯნებიდან;
 ჩვენ კი გვაყრია ეს კონკი ჩვრებათ:
 გვიცქერს სიშიშველე მის ფანჯრებიდან!
 რად არის ასე, ყველა ჩვენ გვაზის:
 მეფე, ბურჟუა, მღვდელი და ბერი?
 ლხინობენ: მოვლა ჩვენია ვაზის,
 წვენი კი—მათი, ლალით ნაფერი!
 ჩვენ ვაძლევთ მუშას, ჩვენ ვაძლევთ მხედარს
 და სანოვაგით ვუვსებთ მათლაფებს.
 ნაცვლად რას ვიღებთ?—უსახო ცხედარს,
 დევნას, წამებას, ციხეს, მათრახებს!
 ამხანაბებო! კმარა მონება!
 როდემდე უნდა ვებათ უღელში?
 დროა შეიგნოს კაცის გონებაჲ,
 რომ ბრძოლაშია ხსნა და ნუგეში!
 ძირს მეფე, ყველა მუქთახორები!
 დიდება შრომას, უმანკოს, წმინდას!
 დეე გაიგონ არ ვართ ღორები,
 კაცებს ცხოვრებაც კაცური გვინდა!“
 და ეს სიტყვები ცეცხლის ალივით
 სახლიდან სახლში გადადიოდა
 და ინახავდენ გულში ლალივით
 და ნაკვერჩხალი მუდამ ღვიოდა.
 და ხალხმაც ძალა აიღო ხელში,
 გადევნა ყველა მუქთახორები.
 და სამართალი წყდებოდა ველში
 სადათ, უბრალოთ, კენჭის გორებით.

კარი მეორე

I

ერთობის მაღლი შვენია სოფელს.
 ზეიმობს ხალხი არავის სძინავს:
 მათ მოამაგეს და კეთილ-მყოფელს
 დღეს ქორწილი აქვს ანდროს და თინას.
 ფერადობს სუფრა. ხელიდან ხელში
 გადადის ყანწი და აზარფეშა.
 ჰკვნესის ღუდუკი და მის მწველ ხმებში
 სადღეგრძელოსთან არ სცხრება ვაშა.

მრავალჟამიერს მაყრული მოსდევს,
 მას კი — ლეკური და მკვირცხლი ტაში.
 გადმოფრინდება ჭაბუკი მოლზე
 და წრეს აკეთებს, ირხევა ტანში.
 მოჭკრის მზექალაც და გიშრის თვალით
 მოაფრქვევს ცეცხლს და ელვის ნაპერწკლებს,
 ერთი-მეორეს იჭერენ რკალით
 და აღვივებენ გულში ნაკვერჩხლებს.
 სრიალებს ფეხი. შრიალებს კაბა.
 ელვის სიჩქარით მოძრაობს წელი...
 ჩუ! აგერ ვაჟი გადახტა ცქაფათ,
 რომ გავარდნილი შეიპყრას შველი;
 მაგრამ მკლავის ქვეშ გაუძვრა გველი
 და არემარე ვაშამ დაჰფარა.
 რა ქნას ჭაბუკმა? სირცხვილით ხელი
 გადდგა და მორცხვით თავი დაჰხარა.
 ახლა სხვა მოდის: ადგილი ძველის
 რომ დაიკაოს და სცადოს ბედი...
 იქ კი, სუფრაზე, ჟღერს თარი მწველი
 და ყელ-მოღერით რაკრაკებს გელი.
 ლხინია, ლხინი! თამადობს დვალი,
 შვენის ყანწები, სავსე ლალებით,
 და დედოფალი, სიამით მთვრალი,
 ესაუბრება ნეფეს თვალეებით.
 და უცებ... ოოფი თოფზე გავარდა,
 საშინელებამ გაშალა ფრთები,
 და უმაღლესი ალი ავარდა
 და გაანათა გურიის მთები.

II

„ამხანაგებო! კვლავ გვეწვია მოსისხლე მტერი, —
 შესძახა ანდრომ, — რომ ჩაგვკედოს ისევ ხუნდებში,
 მოგვხაროს წელში, თვალებიდან გვადინოს ჩქერი
 და სისხლის ნაცვლად, ჩაგვიყენოს წყალი კუნთებში!
 ჩვენ ცოტანი ვართ და მტერი კი ათასჯერ ბევრი,
 მაგრამ დავნებდეთ? ეს იქნება ცოცხლად სიკვდილი!
 უკეთესია რომ ჩვენს თავზე მობრუნდეს კვერი,
 ვიდრე ვიგემოთ დამარცხება და ეგ სირცხვილი!
 გადუჭრათ გზები იქ, სადაც მტერს არა აქვს ეჭვი...
 — მსხვერპლი?

— უმსხვერპლოთ გამარჯვება ვერვინ იხილოს!
 ვინც მცურაფია, ხამს გადაჭრას მორევი ბეჭით!
 ვინც მებრძოლია, არწივივით უნდა იყივლოს!
 ის უნდა იყოს ტარიელი, ან გარიბალდი,
 განსაცდელის წინ ვინც არ იცის უკან დახევა!
 მხოლოდ მას ხვდება გამარჯვების უქცნობი ვარდი,
 ან—მქლე სიკვდილის სამუდამოთ გულში ჩახვევა!
 ასეც არ იყოს, არ გვაქვს ნება—ვიქცეთ ლაჩრებათ,
 დავტოვოთ ხალხი, შევეფაროთ უმაღლეს ქედებს!...
 თუ დავმარცხდებით, ჩვენზე ხსონა შაინც დარჩება
 და მომავალი გაგვაცოცხლებს, გაგვალეგენდებს!
 მაშ, იარალში, ვინც არა ხართ ხალხის ორგული!
 დრო საშურია, დაყოვნება არ შეიძლება:
 როს მტერი გვიწვევს, დე შეტევაც იყოს ორბული!
 წყეულიმც იყოს, საფრთხის წუთში ვინც შეიცვლება!
 ხომ ხედავთ თვალით,—როგორ იწვის ჩვენი სოფლები?
 ხომ გესმით ყურით—ვით წივიან იქ ქერივ-ობლები?
 ჩვენსკენ იწვდიან, განწირულნი უმწეო ხელებს
 და ჩვენც ვისწრაფოთ, გზა მოუჭრათ მოსეულ მგელებს!“
 და მიაშურეს ნასაკირალს, რომ შეკრან გზები,
 ან იხსნან ხალხი, ან მინდორი მოკენქონ ძვლებით.
 თინაც აქ არის და უხდება ტანზე ჩაქურა!
 იმის სახეზე სიმამაცე გამოსახულა!
 ქალო, ლამაზო, ასე კოხტათ თავს ვინ დაგხურა
 ვაეკაცის ქუდი—ეგ სიმტკიცე ჯერ არ ნახული?!

III

გამოჩნდა მტერიც თოფით, ზარბაზნით...
 მოდიან ცხენთა ნელი ტარებით
 და მოუთხრობენ ურთერთს ხანდაზმით:—
 ხანჯლის ტარამდე გულში ტარებით
 როგორ ასწავლეს ჭკუა გურულებს,
 ან ვით ბუგავდენ ნალიებს, სახლებს,
 ან ვით აგლეჯდენ ქალებს კულულებს,
 სკრიდენ ძუძუებს, აძლებდენ ძაღლებს...
 და ამ დროს უცებ იფეთქა ბომბამ
 და მასთან ერთად თოფიც გავარდა
 და მტრის წყობებში გაჩენის გმობამ
 ქარის სიჩქარით გაინავარდა.
 ჯერ შეკრთა მტერი, ეცვალა ფერი,
 მაგრამ გონს მაინც მოეგო ბოლოს,

ეკვეთა დამხდურს ცხენების ფრენით,
რომ ერთი დაკვრით მოელო ბოლო.
გაჩაღდა ბრძოლა. გამხეცდა მტერი.
აამოძრავა მთელი ძალები.

ცვივა ტყვიები, ვით მიწის მტვერი,
და ავსევს ლამეს კვნესით, წვალეებით.

ანდროს რაზმიცა იბრძვის მამაცათ,
გაბედულება შვენის მამათა!

მაგრამ როდესაც ერთსა გცემს ასი,
მაშინ გმირობას სადა აქვს ფასი?!

IV

უკვე გათენდა. გათავდა ბოძოლა.

გამარჯვებული სდგას ახლა მტერი,
მაგრამ ნახული შიში და ძრწოლა

ჯერ კვლავ იმონებს და ველარ მღერის.

ჩვენი გმირები ვინც კი გადაარჩა,

ტყეს შეეფარენ—ამ ზურმუხტ ზოლებს;

მაგრამ თინა კი საფრთხეში დარჩა:

მოსწყვიტა მტერმა ქმარსა და ტოლებს.

რა ქნას? მტერს ასე როგორ დანებდეს?

არა და—გზები გადაჭრილია,

და დადის იგი გულით დანებზე

და წინ უფსკრული გადაშლილია.

„არა!—სთქვა ბოლოს,—თავის განწირვა!

ან ხსნა მტრისაგან, ან და—სამარე!“

და, რომ დასთურგნოს ბედის დაცინვა,

გარბის აკეთებს გიჟურ კამარებს.

V

ანდრო იქ, ტყეში, გმინავს და შფოთავს,

გულის საუნჯე მკედარი ჰგონია;

თინა გაკვირია მდინარეს შოთათ,

მიხობავს მკერდით სითაც ფონია.

და თავს წაადგა უცებ დარაჯებს,

ჩასაფრებულებს ორ კლდეთა შორის.

შეჩერდა, წუთით სული დარაზა

და გულით ფრთები ინატრა ქორის.

შემდეგ გადახტა, როგორც კანჯარი,

ერთს მათგანს გულში გაავლო ტყვია;

მეორეს მკერდში ჩასცა ხანჯალი

და შეეფარა გორაკებს ტყიანს.

კვლავ შეუერთდა ძვირფას მეგობრებს,

გულში ჩაიკრა ყველა ხიზნები...

ცხოვრობენ ახლა, როგორც მეგობრე,

და მეტ სახელათ ჰქვიათ „ტყის ძმები“.

ქართული
წიგნითმწიფი

სამართალს სისხლით მოჰკაზნი *)

გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ა *)

* *

გაგულგრილებული შემოდგომა იყო:

მთის კალთები, თოვლის ფიფქით დაპურდულიყო. დაყვითლებული ფოთ-
ლები ქლექიანებივით ცვივოდნენ, გაცივებული ჰაერი სვანებს საზამთრო მა-
ჩუბებში ერეკებოდა.

თავადი ქავშუბი თავის თანა-მემცხედრე კნეინით და მხლებელი სვანებით
საქეიფოთ მიემგზავრებოდა. იშვიათი თვალტანადი ქავშუბი, ვერცხლით მოკე-
დილ უნაგირით აკაზმულ შავს ტაიჭხედ მჯდომარე, სარდლური სიამაყით მიუძ-
ღებოდა თავის კრებულს. რახტით აკაზმულ ბედაურზედ მოხდენილათ და თამა-
მად მჯდომი ცოლი გვერდს უწმევენებდა. მხლებელთა სვანური სიმღერის გრიი-
ლი უდაბურ ტყეში კიდითი-კიდე გაისმოდა.

— დევეთგერ! ჩემი პაპიროსი შენა გაქვს?

გადასძახა ქავშუბმა.

დევეთმა დაჰკრა ცხენს მათრახი, დაეწია ბატონს და ვერცხლის საპაპი-
როსე მიართვა.

ტყიდან თოფმა დაიგრიალა.

ქავშუბმა ვერ მოასწრო პაპიროსის პირამდი მიტანა, რომ ტყვიამ ფეხის
კუნთი გაუხერიტა, ცხენს მუცელში გაუარა და ცხენის ძირს დაშვებასთან ერ-
თად მხედარიც ძირს დავარდა.

მეორე ტყვია დევეთგერს მოხვდა გულში.

მხლებელთა აღშფოთება და ყვირილი ქავშუბის მეუღლის კივილთან
შეერთებული, შემზარავ ხმათ გაისმოდა.

მარცხნით სქელ ტყიანში ჩასაფრებული ბადიგერი პიჯვარს იწერდა.

— დიდება წმინდა გიორგის? აწი სიკვდილი აღარ მცხვენია, რაკი ჩემი
სირინოზი ვისისხლე.

სთქვა ბადიგერმა, აკოცა თოფს და მიანდო თავი უდაბურ ტყეს.

* *

ასეთმა მუხანათურმა მკვლელობამ მაზრის ადმინისტრაცია დიდათ აღაშფოთა.
სიკვდილს ანაზღეულათ გადარჩენილი ქავშუბი და სვანეთის ბოქაული დაეინებით
ამტკიცებდნენ, რომ ბოროტ-მომქნედი ბადიგერიაო. პოლიტიკურადაც დიდი სა-

იხ. ჟურნალი „მნათობი“ № 7.

ხიფათო პიროვნებააო, რასაც ემატებოდა ზოგიერთი შურიანი სვანების დასტური, — ყველასთვის ქეშმარიტებათ იქცა, რომ მკვლელი ბადიგერი იყო. გაბრაზებულმა მთავრობამ ადგილობრივი ბოქაული დაიბარა ოა სამასი მანეთი გადასცა: შესძელი და მოახერხე ამ ორ თვეში, ამ ფულით შეისყიდო მოხერხებული სვანები და მკვლელი წარმოგვიდგინო, წინააღმდეგ შემთხვევაში სამსახური უნდა დასტოვო.

თავზარ-დაცემული ბოქაული, სასწრაფოთ გაბრუნდა სვანეთში. სამი დღის სავლელი გზა ისე გაიარა, რომ პაპიროსის წვეის მეტი, მის ყურადღებას აღარაფერი იპყრობდა: არც ბუნება, არც მხლებელ-დარაჯთა სიმღერა, არც სმაჰამა და დასვენება. მთელი მისი აზროვნება ბადიგერის ხელში ჩაგდებას ირგვლივ ტრიალებდა. ჰმ! ვილაც ლაწირაკი სვანის გულისათვის ცოლშვილი ულუკმოპუროთ უნდა გამიწყდეს, — წაიბუტბუტებდა ხოლმე. სამი დღის ფიქრმა გეგმა უკვე შეამუშავებინა და სვანეთში შესვლისთანავე დაიბარა ბადიგერის სოფლის მოძღვარი იშმაგ მღვდელი.

ბოქაულს სვანების ვერცხლთ-მოყვარეობა კარგათ ჰქონდა შეგნებული და ერთათ ერთი მისი გამოსავალიც აქ იყო. ბოქაულმა მღვდელს ჯვარში მოჰკიდა ხელი და უთხრა:

— მამაო მე დიდი საიდუმლოება უნდა გაგანდო და ამ ჯვარზედ შამომფიცე, რომ არ გამცემ და გულითაც მოინდომებ.

— ვფიცავ ამ ჯვარცმას და ჩემ წმინდა ოლარს, თქვენი ერთგულობისათვის თავი არ დაეზოგო.

• უპასუხა უშუვალოთ და უყოყმანოთ მღვდელმა.

— აბა გაგიტყდები: მე ეხლა გუბერნატორთან ვიყავი დაბარებული და გადმომცა შენთვის სამასი მანეთი და მიბრძანა: „ვიცი, ის დიდი ჭკვიანი კაცია და იმას მარტო ენდევია, ის დაგაჭერინებს ბადიგერსო. გუბერნატორს ახსოვხარ შენ! აქ როცა ბრძანდებოდა, პურ-მარილით რომ შეხვდი, არ დავიწყნია, რა თქმა უნდა მეც ბევრი გაქე და აწი შენი საქმე სულ წინ იქნება, თუ ეს როგორმე მომახერხებინე.

სამასმა მანეთმა და გუბერნატორის ყურადღებამ სულიერი მამა ისე წამოაწითლა, რომ თითქო ლაწვებიდან სისხლი წამოსკდაო.

— ღმერთმა თქვენი წყალობა და ყურადღება ნუ მომაკლოს და თავს არ დაეზოგავ, და იმედიც მაქვს საქმეს მივალწევთ. მე კარგ განწყობილებაში ვიყავი ბადიგერთან, ძალიანაც მენდობოდა ყველაფერში, და არაფერია, ეხლაც მოვახერხებთ.

— აბა შენ იცი, საქმე ძლიერ საჩქაროა. ფულს მაშინ ჩაგაბარებ, როდესაც ბადიგერს ჩამაბარებ. ხომ მენდობი.

— რას მიბრძანებ ბატონო, თქვენ მთელ ქვეყანას განდობთ.

— აბა შენ იცი, გამარჯვებით იარე.

გუბერნატორის ასეთი ყურადღებით, რაც სიცრუე იყო წასაქეზებელი და სამასი მანეთის ხელში ჩაგდებას სურვილით აბილპილებული მღვდელი

მოაჯდა ცხენს, წაფიფინდა სახლში და მისვლისთანავე იხმო ბაღიგერის დის ქარი ხვითარი.

სალამოს ჯამი იყო, რომ იშმაგი და ხვითარი უკვე მღვდლის ეზოში მწარე ზღის ქვეშ იხდნენ და თათბირობდნენ.

— ჩემო შვილო, შენისთანა ჭკვიანი კაცი, მთელ სვანეთში არ არის და იმ ჭკუის წყალობით არის, რომ ყველაფრის მოხერხება შეგიძლია. ეს „პრისტავნაც კარგათ იცის და ძალიანაც გაფასებს“. მთელ სვანეთში ხვითარის მეტს კაცს არ ვენდობით“-ო— მითხრა პრისტავნა. ისიც სკოდნია, რომ მე და შენ მამაშვილივით ვენდობით ერთმანეთს და ამისათვის არის, რომ მე დამავალა, რომ გითხრა, თუ ბაღიგერს მიიყვან, ან დააჭერინებ როგორმე, ჯილდოთ ას მანეთს გაძლევს, ჯერ-ჯერობით და მერე ხომ სულ შენი მწყალობელი იქნება. ხომ იცი, მთავრობა ვისაც სწყალობს, კაციც ის არის და სულიც იმას უდგია. ვიცი ბაღიგერი შენსავით არავის არ ენდობა. ისიც ვიცი, რომ შენ მისი ბინა იცი.

— ახ, ღმერთი არ გამიწყრეს, ეხლა სად არის, არ ვიცოდე!

— ოხ, ცოდვას ნუ ჩადიხარ, შვილო, და მოძღვართან სიცრუეს ნუ ამბობ.

— არა ცოლშვილით არ გავწყდე. წინანდელი ბინა კი ვიცოდი, მართალია, და ხან და ხან მე და ჩემ ცოლს პური მიგვექონდა, მაგრამ იმ აღგილიდან რომ წავიდა, მერე არაფერი ვიცი.

— მაგ არაფერია შვილო, თუ მოინდომებ, კიდეც გაიგებ. შენ გგონია, მე შენზე ნაკლებ ვუფროთხილდები ბაღიგერს! პრისტავმა სანამ ჩემ წმინდა ჯვარზე არ შემომფიცა, მანამ არ ვენდვე, მითხრა! რომ თუ მოვა და გატყდებო, ერთი თვის ტყვეობის მეტს არაფერს არ შევახვედრებო. და მეტი რა უნდა შვილო. მე, შენგანაც და ბაღიგერისაგანაც ბევრი სიკეთე მახსოვს და ვმაცადინობ ამოდენს, თორემ ისე რას დავეძებ შვილო!

— ღმერთმან გადაგიხადოს მაგიერი, თორემ მე და ბაღიგერს რა შეგვიძლია.

— მაგ არაფერია შვილო, მხოლოდ მოიფიქრე, როგორც სჯობდეს და გეხერხებოდეს და გამოვაწყოთ მამაშვილურათ, ერთად.

— რა უნდა გამოვაწყო ბატონო, შენც კარგათ იცი, რომ ასი მანეთი ჩემთვის ეხლა კარგი იქნება, მაგრამ, რომ ვერ ვიპოვნო და ტყვილად დაგპირდე, რა ვქნა.

— თუ მოინდომე შვილო, მონდომებულ კაცს ღმერთი შველის.

— არა და, თუ ასე დარჩა, მაინც დაღუპულია მისი საქმე, და რა ვქნა ღმერთმანი აღარ ვიცი.

— ჰო, შვილო, მეც ეს ვიფიქრე და მიტომ ვიმეცადინე ამოდენი. იმოდენი გასძელი ჩემო შვილო, რამდენი მე ამ საქმეზე ვიშრომე და ვიწვალე. ეხლა შენ ასე უთხარი: მოვიდეს ჩემთან საიდუმლოთ, მოვილაპარაკებთ ერთათ და როგორც დაატყოს, ისე მოიქცეს. მე ისე მენატრება მისი ნახვა, როგორც ჩემი შვილების, და ტყვილა მაინც ვნახავ შე კაცო.

— უცხენობა მაინც არ მარგია... და ფული კარგია ჩემთვის, მაგრამ... პოლიციამ დაპირება ბევრი იცის და მოცემა ცოტა.

— მე მოგცემ ვექსილს თუ გინდა?

— შენ ქე რას გემართლები!

— გეფიცები იმ ჩვენი საყდრის მადლს, თუ ეს საქმე გადაკეთე, ჩემი ხელით ჩაგაბარო ასი მანეთი.

ოქრომ თავისი გაიტანა.

— წავალ ხვალ და თუ ვნახე და დამიჯერა, ხომ კარგი, არა და რასაც მეტყვის, მოვალ და იმას გეტყვი.

ხვითარ შვილო, ეს საიდუმლო არავის უთხრა, არც ცოლს, ან სხვა ვინმეს.

— აახ, ამის თქმა როგორ შეიძლება!

— აბა ერთი ვქნათ, შევიდეთ აგერ, ჩვენს სასწაულთ-მომქმედ საყდარში და შევფიცოთ ერთმანეთს, რომ ეს საიდუმლო პირიდან არ დაგვცდეს.

ხვითარი უყუყუმანოთ დასთანხმდა. შეპფიცეს ერთმანეთს.

მეორე დღეს ხვითარი მიდიოდა ნადირთა სამყოფელს შეკედლებულის საძიებლად. სამი დღის ძებნამ დაარწმუნა, რომ არც ერთ იმ ადგილებში აღარ ცხოვრობდა, სადაც ფიქრობდა. მეოთხე ღამეს მთის წვიმამ მთლათ წალეკა ყველაფერი. ხვითარი დასველებული ერთ დიდ არყის ხეს შეეფარა. ჯიბიდან კვეს-აბედი ამოიღო, — უნდოდა ცეცხლი გაეჩაღებია, მაგრამ სულ დასველებოდა. შორს, ორკლდის ნაპრაღთა შორის, ცეცხლი შეამჩნია. „იქ გაუჭირვებელ კაცს რა უნდა ეხლა. ალბათ ის არის“. — ხვითარმა გასწია ცეცხლის პირდაპირ.

გბრძოდა ხრამებს, ჯაგნარებს, მთის ნაპირალებიდან მოხეთქილ აქაფებულ ღელეებს, ციცაბებს, უფსკრულებს. ის იყო, უნდა დაღუპულიყო, მაგრამ თითქო რაღაც შველოდა: ხან დაეცემოდა და ეკალ-ჯაგნარი შეიკავებდა. ხან აგორდებოდა და ხშირი ხეები შეიმაგრებდა. ხვითარმა მიაღწია. საწადელს, ბადიგერი კლდის გამოქვაბულში, ჯიბვის მწვადით ხელში, ცეცხლს მოსჯდომოდა.

— ოხ, დიდება წმინდა გიორგის, რომ ცოცხალს გხედავ!

შიაძახა გახარებულმა ხვითარმა. საიმედო სიძის დანახვით ბადიგერიც სიხარულით აენტო, მწვადი განზე გაიგდო და გადაეხვია.

— მადლობა ღმერთს, ქვეყანაზე კიდევ ყოფილა ისეთი კაცი, რომელიც ჩემზე ფიქრობს.

სთქვა ბადიგერმა. ცეცხლს მიეფიცხენ.

— ეგზე, ხე, ხე — ამოიხვნეშა ხვითარმა. — ის ღმერთმან გამისინჯოს, რასაც მე შენზედ ვფიქრობ და ვმაცადინობ, მაგრამ რა ვქნა, შენი ჭირიმე მე ოსეთს და შენ იმერეთსო, ისეა ჩვენი საქმე. ათი შეცმა ქალამანი დავხიე შენ ძებნაში, ოჯახი და მუშაობა მიტოვებული მაქვს და არ იქნა ვერ მოვაგენი შენ ახალ ბინას. ეხლიც ჩემ ბედზედ ეს წვიმა მოვიდა, რაღაც ხის ძირს შევეფარე და იქედან ცეცხლს თვალი მოვკარი. ვიფიქრე ვილაცაა ის ქრისტიანი, წავალ და ეგებ ცეცხლზე გამათბოსთქო. მოვუყევი ამ დალოცვილი ცეცხლის

კიაფს, მაგრამ იმისთანა ჩვენ მტერს მე დღე დამადგა. ასჯერ კინალამ ჩავიღუპე, მაგრამ გადამარჩინა როგორღაც ბედმა... ოი, შენი ჭირიმე და შენი თვალების, რაკი შენ ცოცხალი ვნახე, ჩემ წვალებას აღარ დავეძებ.

— ეხ, ამისთანა სიცოცხლე შეარცხვინოს ღმერთმა. ხან და ხან, წადირს რომ ველარ შევხვდები, სამი ოთხი დღე მშიერი ვარ, ხეს ტყავს სისკლი და იმას ვლექავ.

— ვაი ჩემი ცოდვა?... მოგიკვდა ჩემი თავი.

— ჩემი და როგორ არის საწყალი?

— როგორ იქნება! ხომ იცი, ჯახირობს შენი ჯავრით.

— აღარ შეიძლებოდა ჩემი იმ ადგილებში კიდევ დარჩენა, გაიგო ბევრმა. რა ვუყო, შემიძულა ბედმა და ეს არის. რა გაეწყობა, ჩემზე უკეთესს ნურავის მოერევა. სახლს თუ ხედავთ, თუ რამეა საქონელი ცოცხალი?

— სახლს როგორ არ ვხედავთ! მე და შენი და ნახევარჯელ იქა ვართ, მაგრამ, ხომ იცი, მტრები სულ წასახდენათ არიან შამოჩენილი. ამ ერთი კვირის წინ, თივით სავსე საბძელ-კარაპანი დაგვიწვა ვილაცამ. აშკარაა, დევთგერის შვილმა ჰქნა, მაგრამ მოწმე ვერ ვიშოვე და ისე ქე ვიჩივლე „პრისტავთან“.

— ჰაი, ჰაი, საწყალო ბადიგერ, ვისი გლახები გერევიან!.. ჩემი უბედური ცოლშვილი რითი დაიხოცენ, კი არ ვიცი კარგათ. უცებ ნასყიდას შევხვდი და იმან მითხრა ეს ამბავი, მაგრამ სანამ კარგათ მომიყვებოდა, ვილაცას სტვენა მოგვესმა და დაფეთებულები ერთმანეთს დავშორდით; დავშორდით, მაგრამ ჩემ სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობდა. ამოვვარდი უშვილძიროთ, აღარავინ მრჩება სისხლის ამლები...

ბადიგერს ცრემლები სეტყვასავით წამოუვიდა.

— რითი შენი ჭირიმე და, ვილაც შეჩვენებულს მარეხისთვის უთქვამს, რომ დევთგერის შვილი და დუდარუხი ორივე შენს შვილს ნოკვლას უპირებენო. შეშინებია საწყალს, ჯეყვას შეხვეწნია, ქირათ ძროხა მიუცია და ბავში ოსეთში აზამეთისას გაუტნევია. იმ დღეებში ორივე დედაშვილი უქეიფოთ ყოფილან რალაც, მაგრამ ბავში მაინც გაუგზავნია. გზაში ძალიან ავათ გამხთარა, მაგრამ, რის ვაი-ვაგლახით მაინც მიუყვანია. აზამეთს ძრიელ გახარებია, დაუწვევნიათ, მოუვლიათ კარგათ, სულ ჩაის ასმევდენ თურმე, მაგრამ წერას კაცი ვერ ასცდება, კი იცი, და მეექვსე დღეზე წაუღია შენი ჭირი. მარეხი შეიქნა ძალიან ავათ და ამის ჯავრში ვიყავით, თორემ ბავში საიმედოში გვეგულვებოდა. მეექვსე დღეს რომ ის მომკვდარა, მერვე დღეს დედამისმა წაიყო შენი ჭირი; რომ ვართ ამის გაწამაწიაში და უბედურებაში, ამ დროს ჯეყვა მოვიდა და გვათხრა ასეთი უბედურება. თურმე ბექაილასანის ხურება დამართნიათ ორივეს. მერე მე მინდოდა წამოსვლა შენტან, მაგრამ ნასყიდა ვნახე და იმან მითხრა, ვნახე და უთხარი ყველაფერიო და იქედან მაინც მიდიოდა იმ დღესო და რომ წახვიდე მაინც ვერ ნახავო. მერვე ვიფიქრე, ისევე აქ ვეცდები, რამე საქმე გავაკეთო მოავრობასთანთქო და მერე ნახვასაც შევუდგებოდი. მადლობა

ღმერთს, ქე მოვაწყვე ისე საქმე, ერთი ღვთიანი კაცის დახმარებით, რომ აწინუ გეშინია, ყველას გადაუხდით მაგიერს, მტერსაც და მოყვარესაც, ბაღიგერმა ცრემლები მოიწმინდა.

— ვინ კაცია?

— ჩვენი იშმაგ მღვდელი.

— იმას რა შეუძლია?

— ჰმ! იმას შეუძლია თუ შეუძლია! ჩვენი „პრისტავი“ და ის ისეა მოწყობილი, როგორც მამაშვილი. მღვდლის უკითხავათ არაფერს შერება. და მღვდელიც ბევრ კაცს შველის ძალიან, ააშენა ღმერთმა მისი ოჯახი. მაგრამ მე მაინც არ ვენდევ, სანამ ჩვენ საყდარზე არ შემომთქიცა, რომ თუ მომიყვან, მაინც და მაინც გადავარჩინო. ძალიან სწუხს შენზე. ღმერთმან გადაუხადოს; ისე მენატრება ბაღიგერის ნახვა, როგორც ჩემი შვილებისო, მითხრა. ეხლა დაუკვირდი შენს საქმეს და როგორც სჯობდეს ისე მოვიქცეთ. მე რაც შემეძლო, საქმე გავაკეთე და აწი შენი საქმეა.

— სოფელ-ქვეყანა, რას ამბობს?

— სოფელ-ქვეყანა ხომ იცი გულთ-მისანია, ყველა იმას იძახის, იმას სირინოზის სული გადაარჩინსო.

სირინოზის ხსენებამ თოფ-ნაკრავივით ააღრიალა ბაღიგერი.

— რას სტირი, შე კაცო, ვაჟკაცი ხარ, ქალი კი არა? მშვიდობით იქნებოდე, თორემ ლამაზ გოგოებს კიდევ ბევრს იშოვნო.

— ნეტავი შენ, თუ მაგაზე მეტათ არავის სიყვარულს დაუკავებინარ.

სიყვარული დასწყევლა ღმერთმა და ის ქალებიც! ყველაფერი უბედურება მათი მიზეზით ხდება ქვეყანაზე! ამბობენ, ღმერთი და ეშმაკიც ქალისთვის გადაემტერენ ერთმანეთსო, და ჩვენ რალა სიკეთე დაგვეყრება! მაგრამ მაგის ჯადო არაფერი მაქვს ეხლა. მხოლოდ რაც შენთვის სჯობია, ის ვილაპარაკოთ და გამოვაწყოთ.

— რა უნდა გამოვაწყოთ?

— თუ გამოიღარა, ღმერთმა ჰქნა, უნდა წამოხვიდე მღვდელთან ხვალ.

— არ შემეძლია. ჩემი ნებით ჩემს თავს ვერავის მივცემ.

— კაცო, როგორ ლაპარაკობ! მიეცი თქვა, ვინ გეუბნება! შენზე ნაკლებ უფროთხილდები შენ საქმეს, თუ!

— არა, მაგას არ გაკადრებ, მაგრამ ვიცი საქმე მაგით არ გაკეთდება. მთავრობა ეშმაკი და დაუნდობელია, მიგიტყუებს და გაგიკრავს ხელებს.

— პირდაპირ მთავრობასთან მისვლას არც მე გეუბნები. მე მინდა მღვდელი ნახო, მოელაპარაკო, გამოაწყო როგორც სჯობდეს და თუ დაგიჯდება ქკუაში, მთავრობაც ნახე, არა და წამოხვალ ისევე და ის იქნება. მიკვირს შენი საქმე, არ მოგეწყინა ამდენი ტანჯვა!?

— ჰმ! მე კი მომეწყინა, მაგრამ ტანჯვას არ მოგეწყინე. შენ უნდა მნახო, ჩემო ხვითარ, ამ ჩემ მარტოობის უდაბნოში დაჭრილი ნადირივით აბორგებული, ვეძებ სიტყვას, ხმას, მაგრამ ღელეების შხუილის მეტი არაფერი ისმის. ვნატრობ, ფრინველთა ენა მაინც მესმოდეს. მაგრამ ისინი ხომ ბედნიერნი არიან და უბე-

ღურის სიტყვა არ ესმით. აღამიანიც ვნახე ავერ, ჩემი ძმა, ჩემი მოკეთე, ჩემი ერთათ-ერთი მეგობარი, მაგრამ რა გამოვიდა! ჩემი გულის მწარე ტკივილს ვერც შენ გაიგებ.

— შენი გულის ტკივილს თუ ველარ გავიგებ, ახრი აღარ მქონია / და ის არის, მაგრამ ჩემი უბედურებაც ის არის, რომ ნუგეში არაფერი მქონდა.

— ნუგეშის ცემა რათ მინდა, ჩემო ხვითარ. სიტყვებზე ხატვას ვერ ვხედავ და ჩემი კრილობა კი კრილობათ რჩება, იკუმშება გული და იცხრუკება სხეული.

— ბადიგერ! ხომ იცი, ჩემისთანა ერთგული მოკეთე-მეგობარი შენ არავინ გყავს და მე გირჩევ ასეთ ფიქრებს თავი დაანებე და რაც შენთვის სჯობია ის ქენი.

ვეებს! უბედური კაცისთვის თურმე მოკეთე-მეგობარი არ ყოფილა ქვეყანაზე.

სთქვა ბადიგერმა და ამოიოხრა.

— ვაჟკაცმა ასე არ უნდა წაიხდინო თავი. ცოცხალი თუ იქენი, ყველაფერს გამოაკეთებ. მღვდელი ყველაფერს არც შე გამიტყდა. მითხრა დანაშთენს თვითონ ბადიგერს ვეტყვი, თუ მშვიდობით ვნახეო. ვინ იცის, რა აქვს გუნებაში. ქე მაინც გაიგებ, საქმე რაშია, თორემ ასეთ ყოფას დიდხანს ვერ გაუძლებ, ისეთ დროს დაიღუპები სადმე, რომ არ გეგონოს. დამიჯერე მე, ბადიგერ, და თუ ცუდათ გამოგივიდეს, თავს სასიკვდილოთ მოგცემ.

— კარგი, ვიფიქრებ და ვნახოთ.

უპასუხა ნაღვლიანათ. მეორე მწვადი აავო და დაუფიცხა ცეცხლს. ხვითარმა გულიდან გამხმარი პურები ამოიღო და ვახშამს მადიანათ შეექცენ.

* * *

მღვდელი ელოდა.

ღამის სამი საათი იქნებოდა, ღობეზე ორი კაცი ვადმოხტა. ერთი თოფიანი, მეორე გუდიანი. გულადგერებულმა მღვდელმა შესხახა:

— ვინა ხართ შვილებო?!

— ჩვენ ვართ, მამაო, ჩვენ, რასაც ვეძებდი, მაპოვნინა ღმერთმა და შენმა ლოცვა კურთხევამ.

უთხრა ნიახლოვებულმა ხვითარმა. გახარებულმა მღვდელმაც ათრთოლებული ხმით წამოიძახა:

— გმადლობ უფალო, რამე თუ მშველი დევნილთა ხსნისათვის.

გადასახა ჯვარი ორთავეს და გადაკოცნა.

— შეგინდოს შვილო, სულგრძელმა მამან. შეცოდებანი შენნი. აბა წამოდით შვილებო, ეშმაკეული თვალი არავისი მოგხვდეთ.

მღვდელმა შეიყვანა მოსულნი საქონლის ბოსელში. დამარაგებული საჭმელი და ბოთლით არაყი ამოიღო ბაგიდან. საუხშობის დროს ხვითარმა მღვდელს დაწვრილებით გადასცა, რაც წვალემა გადახდა; ბოლოს ისიც უთხრა, რომ ბადიგერი მთავრობასთან გამოჩენას ეხლა არ აპირებსო.

— ჰო, ძალიან კარგი. ჯერ კიდევ გავიგოთ საქმე. მე როგორც კი გათენდება, „პრისდავთან“ წავალ, მოველაპარაკები, გავიგებ კიდევ მეტიათ ამბავს და თუ კარგათ დავატყვეთ საქმეს, რატომ არ მიხვალ!

მიმართა ბადიგერს.

— ახ! მისვლა ჯერ არ შემიძლია. მე მხოლოდ იმას ვთხოვთ ვამიგოთ, რას მერჩიან და რას მამბრალებენ! ვინ არის იმის მოწმე რომ ქვეშევსის მეტევესროლე და დევეთგერი მე მოვკალი? ან წინეთ რისთვის დამიჭირეს და რას მამბრალებდენ? აი ესენი გამიგეთ და მერე თქვენის დახმარებით საქმეს გამოვარჩევთ და როგორც აჯობებს ისე მოვიქცევი.

— ძალიან კარგი!

— მხოლოდ ამას გთხოვ, რომ ძრიელ ფრთხილათ იყავით, მთავრობა ეშმაკია და სიტყვებში არ მოგატყუონ.

— არა შეილო, მთავრობა ეშმაკობაში მე ვერ მამბობებს, მე, ფიც ქვეშ მყავს „პრისდავი“ გაჩერებული.

— ფიცი მთავრობას არ სწამს.

— ოოხ, რას ამბობ შეილო! ის ისეთი ცოლშვილის მოყვარული კაცი, რომ ფიცს როგორ გასტეხს!

— გენდევ ეს არის და შენ იცი და შენმა ქრისტიანობამ, თუ არ დამლუპავ. შენი ქირიმე, ჩემი აქ ყოფნა არ შეგატყოს.

— ოოხ, რას ამბობ შეილო!

— ოოო, ამის თქმა არ შეიძლება!

დასძინა ხვითარმა და გარეთ გაისეირნა.

— მართალია, გაქივრება ამაზე მეტი აღარ შეიძლება — ტყესა და ნადირს შეხიზნებული, ნახევარჯერ ბალახით და ხის ტყავის ღეჭით ვიკვებები, მაგრამ მთავრობის ხელში ჩავარდნას, ისევ ეს მირჩევენია.

— მართალია შეილო, მართალს ამბობ. აბა შეილო, თივა ბლომათ არის აგერ და მოისვენეთ კარგათ. გაკურთხოს შეილო ჩემმა წმინდა ოლარმა.

გადასახა ჯვარი და გამოვიდა. გარეთ ხვითარმა მიუჩურჩულა: „მამაო მარჯვეთ, თორემ წავგვია საქმე ხელიდან, ამოდენა წვალეობამ რომ ტყვილათ ჩამიაროს, დავიღუბე კაცი და ის არის. ტანისამოსს ხომ ხედავ, სულ ტყემ წაილო, ფეხის გულელებზე ტყავი სულ ამძვრალი მაქვს“.

— სსუუ! არ მოშორდე ერთი წუთი! საქმე როგორც სჯობია, მე ვიცი.

* * *

იორლა ცხენის სწრაფ თოხარკს მღვდლის გულის სწრაფვა უსწრებდა. ეშინოდა, ბოქაულმა იმ დილით არსაით გამასწროსო.

ფიქრით გაბრუებული ხუცესი, ხშირათ იმეორებდა: „წმინდაო მამაო, განულე კარი, ჩემ შენდამი აღვლენილ ვედრებასაო“.

დილის თერთმეტ საათზე მღვდელმა სამართველოს ეზოში ოფლით გახვითქული ცხენი ღობეს მიაბა, ანაფორა შეიბერტყა, აბურდული წვერები თითებით

ჩამოივარცხნა, ცხვირი მაგრათ მოიხოცა, ხელები ერთმანეთს წაუსვ-წამოუსვა და ასე შეკოხტავებულმა შეაღო ბოჭაულის ოთახის კარი.

— გაკურთხოს შვილო, ჩემმა წმინდა ოლარმა!

ბოჭაული დარდიმანდათ მიეგება, ემთხვია და სავარძელი მიაწოდა.

— აბა, როგორ არის ჩვენი საქმე, მამაო?

— როგორც გაგეხარებათ, ბატონო ჩემო.

მღვდელმა ყოველივე დაწვრილებით უამბო.

— იარალი აქვს?

— ბერდანკა და ტყვიები, ბატონო ჩემო.

— ხვითარი ეხლაც მასთან არის?

— დიახ, ბატონო ჩემო.

— ერთი სიტყვით, მამაო, თქვენ წახვალთ ეხლავე და დაარწმუნებთ, რომ არავითარი დანაშაული არ გბრალდებათქო, გარდა დევეთგერის მკვლელობისა, მაგრამ ისიც, მხოლოდ იქვით და თუ პირდაპირი მოწმე არ აღმოჩნდა, ერთი დღის სასჯელიც არ შეგხვდებათქო. მოწმეთ კი ჯერ-ჯერობით არავინ არ სჩანს. ერთი სიტყვით ამალამ, სოფლის ჩაძინებამდი, არ გაგიძვრეს ხელიდან და იმ დროს, მეც იქ ვიქნები. ეცადეთ, რომ იარალი ხელთ არ ექნეს. მეტი არაფერია საჭირო.

— თქვენ უნდა გახსოვდეთ, რომ „ტრაქების ცეფი“ ჩემ ოდას შამოართყათ. იქ მეყოლება ქეიფში, სმაში, ამგვარებში!..

— კარგი და პატიოსანი.

მღვდელი წასასულელად წამოდგა.

— ბატონო, „პრისდავი“, იმედი მაქვს ბლალოჩინობის შოვნის თაობაზედ თქვენც დამეხმარებით.

— კი, კი უსათუოთ! მე რაშიდაც დაგჭირდეთ, თამამათ მომმართეთ ხოლმე.

— გაკურთხოს ჩემმა წმინდა ოლარმა.

უთხრა, გამოემშვიდობა და გასწია.

„იდიდა უფალო განგება შენი, რამე თუ ეგეოდენ დიდია შენდამი აღვლენილი ლოცვა ჩემი, რომ პეტრე ბლალოჩინიც კი ჩემ ჯილდოთ მიიღე იმიერ სოფლათ, რათა შენს მოსავს მომანიქო განდიდება სოფელსა ამას შინა“.

ბუტბუტებდა ცხენზე იშმაგო და ხშირათ პირჯვარს ისახავდა.

„გაკეთდა, გაკეთდა ჩემი საქმე! ფულს ავიღებ, ბლალოჩინობას ვიშოვი, გუბერნატორი მიცნობს, მეტი რა მინდა. სვანეთში თავი კაცი ვიქნები“.

წამოიძახებდა ხოლმე აღფრთოვანებით.

სალამოს უამს ჩვენი ღვთის მოციქული უკვე ბადიგერთან და ხვითართან იყო.

— დიდი ღვთიანი და პატიოსანი კაცია ჩვენი „პრისდავი“. ისე ეცოდები და ცდილობს შენ შეეღას, როგორც თავის ძმისთვის. ვიცით, საწყალს ტყვილა შეხვდა ამდენი წვალებათ. ერთი სიტყვით შენც გშველი, მაგრამ მეც სახელს ვნახავ მთელ სვანეთში.

— ოოო, შენი ჭირიმე, ჩემი გამჩენი შეეწიოს შენ ცოლ-შვილს ამის დაბ-მარებისათვის.

— ეს ყველაფერი კარგია, მაგრამ დაზამთრებამდი მაინც ვერ მოვალ მთავრობასთან.

— რატომ?

— ოსეთიდან კაცს ველი და თუ ის არ მოვიდა, მერე მოვალ, წამიყვან და რაც იქნება იქნეს.

— შენი ნებაა შვილო, „პრისდავმაც“ ისე მითხრა, „როდესაც მას უნდო-დეს მაშინ მოვიდესო“. აბა, ეხლა წავალ და ჩემ ტუფას კაი ვახშამს მოვამზა-დებიინებ, ზევით ოდაში უნდა მეწვიოთ და სამხიარულო ვახშამი იქ უნდა გა-დავიხადო. ისეთ არაყს მოგიხდი, ცეცხლივით იყოს.

გატრიალდა მღვდელი. ცოლს ვახშამის თადარიგი მისცა და თითონ ეზო-გარემოს ყურს უგდებდა, იჩქითად არაეინ შამოვიდესო.

იშმაგ მღვდელი, სრულიად უსწავლელი სვანი იყო, რომელმაც წერა-კით-ხვა, ადგილობრივ სკოლაში შეისწავლა, ხოლო საეკლესიო წირვა-ლოცვის წე-სები და ცოდნა ლეჩხუმის უდაბნოს მონასტერში მიიღო. შემდეგ სვანეთის ერთ სოფელში თორმეტი წელი მედავითნობდა. იშმაგი ძლიერ მომჭირნე კაცი იყო. მედავითნობაში ნაშოვნე ფული ორმოცდა ათ პროცენტში გავალებული ჰქონ-და. როდესაც ევფრატ მღვდელი გარდაიცვალა, იშმაგმაც ადგილობრივ ბლა-ლოჩინს დახმარებისა და მოხერხებისათვის ორასი მანეთი „ქალამნის ფასათ“ მიართვა, რათა ევფრატის ადგილზე წარედგინა. გულკეთილმა ბლალოჩინმა მოუწყო საქმე ისე, რომ მალე ევფრატის ადგილზე აკურთხებინა.

— ტუფა! დაუჩქარე ქალო!

გასძახა აივნიდან ცოლს, ჩაფერფლილი ყალიონი ხელის-გულზე დაიბერტ-ყა, ფეხებთან ერთი ზორბათ ჩაიფურთხა.

— მზათ არის, მზათ!

უპასუხა ცოლმა, რომელიც ვახშამს სუფრაზე ალაგებდა. იშმაგი ბოსელში წაფარფატდა.

— აბა შვილებო, წამობრძანდით, წამობრძანდით, ტუფა გვიჩქარის ვახ-შამზე. ბადიგერ შვილო! თოფი და ტყვიები მანდ ბაგაში ჩააწყვე და ზევიდან თივა დავაყაროთ.

— თოფი მქონდეს ბატონო, რას დამიშლის!

— ისე ქე გქონდეს, რა უშავს, მაგრამ ჩემ ცოლს ეშინია თოფის.

ბადიგერი ქალისადმი თავაზიანობამ იძულებული გახადა თოფი ბაგაში ჩაემალა.

რამდენიმე წუთის შემდეგ, სამთავენი სუფრას უსხდენ. ამდენი ხნის განა-დირებული ბადიგერი, თმა-წვერ გაბურძგნილი, გამხდარი, ძალზე გაშაფებული, ტყავში ჩაცმული, — გარეულ ცხოველს დამგზავსებოდა.

— აბა მიირთვით, თქვენი ჭირიმე! ამალამ სულ ქეიფში უნდა გავათე-ნოთ. ნუ გეშინიანთ, ჩემი არაყის ქურქელი განიერია ღვთის მადლით. ჰეე ჩე-მო ბადიგერ, შენი ჭირი შემეყაროს, დაუსკდებათ შენ მტრებს გულები, რომ

მალე წინანდელზე უკეთესი ბადიგერი იქნები! შენი მტერ-მოყვარე ვინც ყოფი-
ლა, ეს მე გავიგე ყველაზე უკეთ და გეტყვი ყველას თავის დროზე.

იჭე-მიუტანელი მღვდლის ცოლი გულუბრყვილოდ ეფუქსუფუსებოდა და
ყოველწუთს გარეთ იხედებოდა—არაფერს შამოგვესწროსო.

მღვდელი მთელი ვახშამი თავის ქალ-ვაჟის ქებაში იყო, რომლებიც ქუთა-
ისში სწავლობდნენ.

— ისე ლაპარაკობდნენ რუსულად, როგორც წყალი. ორი წლის შემდეგ
ორნივე რვა-რვა კლასს გაათავებენ, მერე ქალს მაშინათვე „უჩიტლობას“ აძლე-
ვენ, კაი უჩიტლობას, უბრალოს კი არა. ვაჟს რუსეთში გაეგზავნი და დაება-
რებ, რომ უსათუოთ ან „სუდიობა“ ისწავლოს ან და ლეჩხუმის „ნაჩალნიკობა“.
ეხვე! მერე დაებრძანდებით მე და ჩემი ტუფა და ვიცეკვებთ და ვიმღერებთ!..
ხომ ჩემო ტუფა? აბა ერთი დამილოცეთ ჩემი ანგელოზები!

სტუმრებმა უდღეგრძელეს შვილები და გადაჰკრეს სავსე კათხები.

— ოჰო, ასე, თქვენი ქირიმე.

ჩაიხვიხვინა შეზარხოშებულმა ხუცესმა.

გარედან სტვენა მოისმა. მღვდელი შეკრთა.

— ნეტავი რა დრო იქნება?

— შუა ღამეზე გადასულია, — უპასუხა ცოლმა.

— ჩვენ ხომ არაფერს გვისტვენს?

სთქვა ბადიგერმა.

— არა შვილო! ვილაცაა, საწყალს საქონელი აკლია ალბათ და იმას და-
ეძებს, წინაღამესაც ეგრე იყო. ისეთი ნადირობაა წიქს, რომ მგელი და დათ-
ვი სოფელს აღარ ერიდება... ეჰ, მაჯობეთ ეს არის და გარეთ თუ არ გავისეი-
რნე, გლახათ არის საქმე. არ დამცინოთ! თქვენხელობაზე ვერც მე დამძრავდა
ვინმე სუფრიდან, მაგრამ ეხლა ხომ მხედავთ ჩამოთოვილს?!

დაისვა ხელი წვერებზე და ადგა გარეთ გასასვლელად.

— თუ მაინცადამაინც ჩამიჯინდებით, რომ შამოვბრუნდები, სატალახოს ქე
დავლევ-

მოაძახათ კარებში გასულმა მოძღვარმა და სტუმრებმაც სიცილი ას-
ტებეს.

უმასპინძლო სუფრაზე ხვითარმა სირინოზის შესანდობელი დალია და სას-
მისი ცრემლ მორეულ ბადიგერს ამბოროთ გადასცა. სწორეთ ამ დროს, ბადი-
გერზე დამიხნებული ტყვია ხვითარს თავში მოხვდა. სავარძლიდან არეკლებუ-
ლი ხვითარი ძირს გაიშხლართა. სანათური ჩაჰქრა.

ბადიგერმა ერთი დაიძახა „ეჰ, ლალატიო—და უკანა კარს მიაშურა.

ოთახში ხვითარის უკანასკნელ ხროტინს ტუფას საზარელი კივილი ფა-
რავდა.

ბადიგერი ნაცნობ დარაჯს შეეჩება.

— ჰეი, გაჩერდი, თორემ დაიღუბები!!

მოესმა ხმა და შემართულ მაუხერს თვალი მოჰქრა.

— უიარაღო კაცი, გაფჩერდები აბა რას ვიზამ!

რამდენიმე დარაჯი გარს შამოესხა.

მთვარისაგან გაჩირალდნებულ ციხის ნანგრევებიდან ჩასაფრებული ბოქაული და რამდენიმე დარაჯი ჩამოვიდა.

— შენა ხარ ბადიგერი?

— მე გახლავარ.

— დიახ, შენ ბრძანდები ყოველი წესის და კანონის წინააღმდეგი!.. შეუკარით ხელები და წაიყვანეთ!.

უბრძანა ჩაფრებს.

წელში თოქჩაბშული პატიმარი განთიადის ჟამს სასაფლაოსთან ჩაატარეს, რომელმაც უცბად მთელი წარსულის სიტკბო-სიამე და შხამ-ნალველი აღუძრა მას. ბადიგერმა სთხოვა დარაჯებს:

— თუ ქრისტე გწამთ, „პრისდავის“ დაწევამდი, ერთ წუთს, სასაფლაოზე შემახვევით.

— მელა კვდებოდა და თავი საქათმეში მიჭკონდაო, ისეა შენი საქმე. რა გესაფლავება, შე მამა ცხონებულო!

წაუხუმრა ერთმა დარაჯმა.

— ოოოჰჰ!

ამოიხვნეშა ბადიგერმა, გადისვა ხელი ოფლით ანაკადებულ შუბლზედ და შესდგა.

— იწამეთ ღმერთი!

— შევარონიოთ კაცო, რა დაგვიშავდება ამით.

სთქვა ერთმა დარაჯმა და მიახვევით სასაფლაოზე.

— სირინოზ! მასესხე ერთი მუჭი მიწა და თუ მართალი ვარ, ისევ ჩემს ხელით დაგიბრუნო.

დაეშვა სასაფლაოზე ქვითინით ბადიგერი.

— ადექი აწი თუ ძმა ხარ, გვაგვიანდება.

უთხრა დარაჯმა.

ბადიგერი წამოიჭრა, საფლავიდან ერთი მუჭა მიწა აიღო, ყაბალახის ყურში გამოსკვნა და გაყვა დარაჯებს.

* * *

მთის ერთ მწვერვალზე იშმაგ მღვდელმა, რომელიც ქუთაისის ოლქის სასამართლოსაგან მოწმეთ იყო დაბარებული ბადიგერის საქმის გარჩევისათვის, ოფლში გახვითქულ ცხენს უნაგირის მოსართავეები შეუსუმფა, ლაგამი პირიდან გამოუღო, ხურჯინი მოხსნა და ბალახის საძოვრად მიუშვა. თითონ ხურჯინიდან საქმელი ამოიღო და კარგათ ისაუხმა. გაათავა საუხუმობა თუ არა, პირჯვარი გადიწერა და ღმერთს მადლობა შესწირა.

— გმადლობ შენ უფალო, რამე თუ განმადღე მე.

სთქვა და მწვანე მღელოზე წამოწვა და ყალიონი ააბოლა. თავზე სვანი წამოადგა.

— ოხო, ჩვენი ღვდელი აგერ ყოფილა! დალოცოს ღმერთმა, რაკი კარგათ იმგზავრე. ბადიგერის საქმე როგორ ვათავდა?

შეეკითხა მეზობელი მახამეოი.

— ათი წლის კატორღა გადაუწყვიტეს საწყალს.

— ოხოო! დაღუპულა საწყალი!

— არ იცი ამბავი და ისე ლაპარაკობ. დაღუპულა კი არა, ჩემ ჩვენებას რომ არ ეშველნა, დახრჩობას უპირებდენ.

— რალა ის, და რალა ეს!

— რას ამბობ, რას! ავს ნუ იზამ და ავის ნუ გეშინია, ნათქვამია. ჩვენ გვეგონა, მარტო ქავშუბის დაჭრა და დევეთგერის და ხვითარის სიკვდილი ბრალდებოდა, და თურმე ამას გარდა, „ხელმწიფის“ ლალატშიაც რევია, მაგ უბედური აბა!..

— აი, აი, აი! რა თავზე ხელაღებული კაცი შეიქნა მაგ საწყალი. როგორ, ხვითარის სიკვდილი მას დაუმტკიცდა!?

— რა თქმა უნდა! „პრისდავის პროტოკოლში“, პირდაპირ იყო ჩაწერილი, რომ ხვითარს შიამხა: „ეს შენი მოწყობილი ლალატიაო—და დაახალა გულში ტყვიანო.“

— მერე შენი ცოლი იქანა ყოფილა იმ დროს და ის რას ამბობს? რათ არ იყო ისიც მოწმეთ?

— ვინ გითხრა, რომ იქანა იყო!.. იმას ეძინა, არც გაუგია იმათი მოსვლა! ნაშუალამევეს ძალლი აყუფდა და გარეთ გავიხედე. უცებ მომვარდენ სიძე ცოლიძმა და საკმელი მთხოვეს, ჩუმათ გავუტანე და ჭამდენ, რომ საღაცეიდან პოლიცია გაჩნდა. ეს იყო და ეს! მადლობა ღმერთს, სიკვდილს გადარჩა და ათი წელიწადი, ათი დამცხვიკებაა ვაჟკაცისთვის. მოვა და კაცი იქნება.

სხვის ჯიბაზე ანგარიში აღვილია... საწყალს შვილი მაინც არ მოკვდომოდა, რომ მამის სისხლი აღლო, მაგრამ ნათესავეებიც ყავს და ისე უსისხლო როგორ იქნებიან, რომ ერთმა ვერაფერს ისისხლოს.

მახამეთის სიტყვამ, მღვდელს გულზე დაჰკბინა. დაიწყო მტკიცება, რომ შურისძიებით სვანები ამ სოფელსაც კარგავთ და იმ სოფელსაცო.

— შურის მძიებელი, ჩემო შვილო, თავის დღეში სამოთხეს ვერ ეღირსება. მუდამ ჯოჯოხეთის ადუღებულ ფისის ტბაში იქნება კისრამდი ჩაფლული, და ეს ჩემი ღვთისაგან დაკისრებული მოვალეობაა, კარგათ ავიხსნათ და გაგაგებინოთ, როგორც ახალმა ბლალოჩინმა.

მახამეთს არ იამა „ბლალოჩინობის“ გაგონება მაგრამ მაინც ძიულოცა.

— ოხ, დალოცა ღმერთმა, ბლალოჩინობა მოგცეს?

— მომცეს, მაგრამ ვაი მათ შავ დღეს, ვინც ჩემზე იმდენი „დანოსები“ გზავნა! სად წამივლენ! ამოვალ იმათ ღდინში!

მახამეთს იამა იშმაგის ასეთი გამასპინძლება, მაგრამ თავი შეიკავა და ჰკითხა.

— როგორ, „დანოსები“ ვინ წყველმა გაგიბედა! ტყუილი იქნება!

— რას ამბობ! ტყუილი როგორ იქნება! მღვდელ-მთავარი ისე გაჯავრებული იყო, რომ ჩვენი პრისდავი რომ არ მისულიყო თავის ფეხით და იმას არ ეთხოვა, აღარ შვრებოდა. პრისდავმა აუხსნა, რომ ეს ყველაფერი სვანეთის გა-

იძვერა პირების საქმეაო და თუ ვნებაეს მთელ სვანეთს ქრისტეს სული ჩაედ-
გასო, მაგას ბლალოჩინობას მისცემო, თორემ მე ვხედავ, რომ სვანეთი
გაურჯულოების გზაზე აღგიაო. კი იცი, პრისდავისთანა დიდ კაცებს უჯერებენ,
და როგორც იქნა დამამტკიცა, მაგრამ რაი მერე! ეხლა იმდენი საქმე და მოვა-
ლეობა დამაწვა კისერზე, რომ დღე და ღამე ხალხისთვის უნდა ვეშრომო და
ჩემი ოჯახის მუშაობას ქე უნდა მოვსცდე.

— არაფერია, ღმერთი გადაგიხდის, არც ხალხია უმადური.

— შენისთანა ნამუსიანების იმედი ქე მაქვს, მაგრამ ბევრი ოხერი გვირე-
ვია და იმათთან ყველაფერი იკარგება.

ახალი ბლალოჩინი წამოდგა, ცხენ-უნაგირი შეასწორ-შეახაზირა, ხურჯი-
ნები მახამეთმა შემოუკრა.

— მახამეთ! ჩემი ბარგიანი ცხენი და კაცი სად შეგხვდა?

— თამარ მეფის სახუნდართან, ბატონო!

— კარგი დაგემართოს, მალე დავეწვევი, აბა.

მოუქნია ცხენს და წაფიფინდა ახალი ბლალოჩინი, ახალი ჩექმა-ანა-
ფორით.

— შენ დაეწიე ბაბუა ჩემს!—მიაწყევლა უკანიდან.—ფუი, იმ მთავრობას,
ვინც შენისთანა ობრებს ღვთის მოციქულათ გვიგზავნის... არაფერია, მოგეკი-
თხება ოდესმე პასუხი.

ბუტბუტებდა მახამეთი.

— ხედავ ამ მამაძაღლს, როგორი გადაკრულ-გადმოკრული სიტყვები
იცის!

ჩაილაპარაკა თავისთვის ბლალოჩინმა.

ბოქაულისაგან მოცემული სამასი მანეთი იშმაგს საკუთრათ დარჩა, რად-
გან მისი მონაწილე ამხანაგი ხვითარი შემთხვევამ გაასამართლა.

ხვითარის ცოლი სალდათხანი, გაცეცხლებული, ქმრის საფლავზედ გაი-
ქცა და შეფიცა — ლაჩაქ მოხდილმა, გულ გაღელილმა და წელგახსნილმა, რომ:
გადავიქცევი საშინელ ბოროტებათ და შენ და ბადიგერს ორივეს გისისხლებთო.

* * *

ღუდარუხის ოჯახში დიდი ფუსფუსი და შხადება იყო. სამზადისი
სამგლოვიარო სუფრის აღებას და პირის შერევას, ლეჯგ-
რის¹⁾ შეეხებოდა. დაჰკლეს თითო წლის ნასუქი ოთხი ხარი და ძროხა, ღორი
ცხვრები, ნანადირევი ჯიხვი და არჩვი. არაყით სავსე ტიკები, რამდენიმე ფუთი
გამომცხვარი პური, სულის ტაბლები, ჩაი-შაქარი და ხილეულობა, ერთი შეო-
რზედ ეწყო უზარ-მაზარ სუფრებზედ. სუფრის თავში დამჯდარი იყო ჯო-
ხებზედ მოწყობილი ტანისამოსში მორთული სირინოზის ნიშანი. სახლი სტუმრე-
ბით იყო სავსე. მათ შორის ხვითარის ცოლი სალდათხანიც.

1) ლეჯარი — მცვალებულისათვის სუფრის კურთხევაა ზოგიერთი ქირისუფალი პირველ
ლეჯარიზედაც არ შეირევა და რამოდენიმე წელი გლოვობს ხორცის უჭმელობით და შავი ცხ-
ვრის ტყავის ჩაცმით. ამას უფრო ავალდებულებენ ოჯახში მახლობელ ქალს, სირინოზს დედამ-
თილი გლოვობდა.

ხალხი რომ შეგროვდა, სუფრის მაკურთხებელი იშმაგ ბლალოჩინი თანამწირველი დიაკვნით და მნათეთი მობრძანდა.

— სუფრა მზათ არის?

დაიძახა საგანგებოთ სუფრისთვის დანიშნულმა ხელმძღვანელმა.

— მარილი არ დაგავიწყდეთ!

დაიძახა მეორემ.

სუფრას მარილით სავსე როდინი შემატეს.

მღვდელ-დიაკონმა სუფრა აკურთხეს. ბლალოჩინმა როდინიდან მუქით მარილი ამოიღო და ყოველივე სანოვაგეს მოაყარა.

— ეხლა რაც წესია, ის უნდა შევასრულოთ, შინაურმაც და გარეთულმაც. დაიძახა კიდევ სუფრის ჩურჩერაბმა.

სამი წლის პირ-შეურველი ჯამურხანი აღვა და სირინოზის ნიშანს მოუჯდა. დაიწყო ქვითინი, ააყოლა ჯერ ნელის ხმით მოთქმა და მერმეთ თან და თანობით ხმას აუწია. მოთქვამდა მიცვალებულის მწარე ცხოვრებას.

დიაკონმა კათხაში არაყი ჩაასხა, შიგ ხორცის ნაჭერი ჩააგდო და ჯამურხანს მიაწოდა. ჯამურხანმა კათხას ჯერ პურზე თავი წაუქცია და შემდეგ ცოტაოდენი მოსვა—პირი შეირია.

კათხა ყველა მახლობლებთან ამ სახით ჩამოატარა დიაკონმა.

უხვათ ავსებულ სუფრის მზერით ნერწყვ-მორეულმა ბლალოჩინმა ცერემონიის დამთავრებისას დუდარუხს მადლობის სიტყვით მიმართა, რომ ის მოიჭვა დიდებულათ, სახელოვნათ, სირინოზის ასეთი უხვი პატივისცემით და ამას სვანეთი ყოველთვის ქებით მოიხსენიებს და იგი ლოცვა-კურთხევით.

— გისურვებთ შვილებო, რომ ყველა თქვენთაგანი თქვენ მიცვალებულებსაც ასე მოქცევოდეთ.

მიმართა სიტყვის დასასრულ სტუმრებს.

დუდარუხი ცას მისწვდა ასეთი მოწონებისთვის და აღსანიშნავათ მადლობისა ხელზე ემთხვია.

ორასამდე—ქალები, კაცები, ბავშვები, გლახაკები (ბევრია სვანეთში) კეთროვნები (ძლიერ გავრცელებულია სვანეთში) შემოუსხდნენ სუფრებს. რამდენიმე ათეული სუფრის მოსამსახურე-მზარეულები ლაგაფს არიგებდნენ (ლაგაფი—ულუფა—კერძი, უმეტ-ნაკლოთ ჩამორიგებული).

ხალხმა სუფრის თამადა აირჩია. არაყით სავსე ხის კათხები წყვილ-წყვილათ ხელი-ხელ გადადიოდა.

ახალი მიცვალებულის პატრონები თითო კათხა არაყით ბლალოჩინთან მიდიოდნენ და სთხოვდნენ—ჩემ მიცვალებულსაც შენი წმინდა ხელით შენდობა შეუთვალეო.

ბლალოჩინიც შენდობის მიცემით კათხას თავს წაუქცევდა და გადაკრაედა.

საღდათხანს არ ასვენებდა ძმის ციხიდან გამონაძახი სიტყვები, — „ხვითარის და ჩემი სისხლი იშმაგ მღვდელთან უნდა ეძიოთ“. ის ყოველ წუთს ეძებდა ამის შესაძლებლობას, შურისძიების დაგუბებულ ნაღველს თავისივე იდუმალობაში სვამდა.

„ეჰ, ამაზე უკეთეს შემთხვევას თავის დღეში ვერ ვნახავ.“ გაიუიქრა სალდათხანმა. ჯიბიდან საწამლავე ამოაცოცა, რომელსაც დიდი ხანია ბლალოჩინისათვის ატარებდა, ჩაყარა ჩუმათ არაყით სავსე კათხაში და მიართვა ბლალოჩინს.

— მიითრვით თქვენი ერთგული ხვითარის შესანდობელიც.

— ოოო, ჩემი ხვითარი, ჩემი ერთგული ხვითარი! როგორ გაძახებენ, ჩემო სალდათხან! იმის მწუხარებამ ჩემი გული წაიღო. იმისთვის ყოველ ქამს ვლოცულობ და ეხლაც ესთხოვ ჩემ ნაზარეველს, განუსვენოს მას აბრამის წიაღში.

— თქვენი წყალობით, ჩემო ბატონო!.. ხვითარის სული თუ გიყვარს, ამას სულ მიირთმევ, გაეხარება მის სულს.

თვალე-აბრეცილმა ბლალოჩინმა სალდათხანის მიერთმეული არაყი მარწყვივით გადაყლაპა.

— მადლობა ღმერთს, გაიმარჯვა ჩემმა სისაწყლემ.

წაიბუტბუტა სალდათხანმა და დაბრუნდა თავის ადგილზე.

შესანდობარი კათხების მომტანი ხალხი კიდევ რიგში იდგა. შოშიასავით პირ-დაფჩენილი ბლალოჩინიც ბუტბუტებდა შესანდობარი სიტყვების ნაწყვეტს და სვამდა. რამდენიმე წუთის შემდეგ ბლალოჩინი სავარძლიდან გადმოვარდა. ხალხი აირია, აჩოჩქოლდა, მედაფითნემ საყვედურით მიმართა ხალხს:

— დაახრჩეთ ამდენი შესანდობარის სმით და აბა რა მოუვიდოდა. ცივი წყალი ჩქარა!

წყალმა ვერაფერი დახმარება გასწია. უეცრათ მუცელი საშინლად გაებერა, მთელი ტანი გველივით დაუქრელდა. დაღამებამდი საზარლად იტანჯებოდა დაღამებულს გარდაიცვალა.

— ყმაწვილი კი აღარ იყო, თქვე დალოცვილებო! ვერ მოერია ამდენ სმას! დაახრჩო სმამ ცხონებული!

ამობდენ არაყით გაჟღენთილი სვანები.

— ვაი სირცხვილო! სიკვდილი და სირცხვილი, ორივე ერთად. რა ნაცოდვა იყო ასეთი!

ამბობდა გულს მუხრუჭ-მოშვებულ სალდათხანი.

— აბა, მიშველეთ რამე! გადაასვენეთ თავის სახლში, თორემ ხომ იცით, ამაღამის წესი: სულის მოწვევის დროს ეს აქ არ შეიძლება იყოს.

განაცხადა დუდარუხმა.

მიცვალებული, უკვე ცხრა საათი იქნებოდა, ცოლს მიუსვენეს.

ხოლო დუდარუხის სახლი სამარისებულმა მყუდროებამ დაიუფლა.

ის კუთხე, სადაც სირინოზის საწოლი იყო, აავსეს ყოველგვარი სანოვაგით, სავსე სუფრებით, რასაც სირინოზის ნიშანი თავს დასცქეროდა.

შუაგულ სუფრაზე ამართული იყო ხილით და წითელი კვერცხებით აფერადებული ჩიჩილაგი, ანუ სვანების თქმით კამარა. ამის ქვეშ იდგა ნაკვერცხლებით სავსე კეცი.

ლოგინის ფერხთით, მეჭიანურე ქალი იჯდა ხელში ჭიანურით.

სულგანაბული სტუმარ-მასპინძლები, თითო-თითოთ შედიოდნენ, ნაკვერცხლებზედ პურია ქატოს დააყრიდნენ, ჩუნათ შენდობას წაიჩურჩულებდნენ და ფეხ-აკრეფით უკან გამობრუნდებოდნენ.

ქვევის გათავების შემდეგ, დარბაზში მარტო მეჭიანურე ქალი დარჩა, /ააწყო ჭიანური, დაუკრა და დაამღერა.

იგი მოსთქვამდა, რომ ამიერიდან სული ეყოფა და ესაღმებოქმედას, მიწიერ ცოდვილ სიცოცხლეს, და უერთდება სულთა ქვეყანას. ამიტომ ჭიანური აღერსიანი მწუხარებით და ნაღვლიანი გოდებით გზას ულოცავს მას და ევედრება, რომ სულთა ღამეს „ლიფანეს“¹⁾ ყოველთვის ესტუმრობოდეს და მაშინ მაინც აღირსებდეს სიახლოვეს.

მეჭიანურე ქალმა დიდხანს ათია ღამე. შემდეგ მამაკაცი გამოენაცვლა და იმან განაგრძო ჭიანური.

ამრიგათ, დუდარუხისას განთიადამდე გაისმოდა გლოვის და გამოსაღმების მუსიკა, ხოლო განთიადისას სული ვითომ გადავიდა სულთა სამყაროში და მემუსიკეებმაც მუსიკა დაადუმეს.

* * *

განმათავისუფლებელმა ზარის რეკის ხმამ სვანეთის მთების მწვერვალები გადალახა და გაისმა კვლავ „ერთობა“ მოდისო.

ყველას გულის-ყური ლეჩხუმისკენ იყო მიმართული, რომ ნამდვილი ცნობები იქედან გაეგოთ. გაგებულ ცნობებს, მხოლოთ ის ადასტურებდა, რომ ყველა ძველი მოხელეები ლეჩხუმისკენ გარბოდნენ.

მშვენიერი დღე ხალხს მუშაობის სურვილს უორკეცებდა. ყანა-სათიბში მოქნეულ ცველსა და თოხს მზის სხივებ ქვეშ აელვარებდა ყველა.

უცებ, სოფლის სამმართველოდან გაცხარებული ბუკის ყვირილი ასტყდა. ყველას თავში რალაც ახალის მოლოდინმა გაიელვა. სამუშაო იარაღი დაყარეს და სოფლის სამმართველოსკენ გაეშურნენ.

სამმართველოს ეზოში ხალხი თან და თანობით მოზღვავდა. აივანზედ ლეჩხუმიდან ამოსული ახალგაზრდა ვაჟი გამოვიდა, ხალხს მჭუხარე აღფრთოვანებული სიტყვებით მიულოცა, მტარვალის ტახტის დამსხვრევა და მონობის ჯაჭვის დაგლეჯა.

— ძირს მტარვალები! ძირს კაცის ქამიები! ძმათა სისხლის მღვრელები!.. ჰჭუხდა ახალგაზრდა.

— ძირს! ძირს!

ბანი მისცა ხალხის გრიალმა.

— გაუმარჯოს ერთობას! თავისუფლებას! მუშათა პარტიას, სოციალ-დემოკრატიას!..

— გაუმარჯოს, გაუმარჯოს!!
გრიალებდა ხალხი.

¹⁾ ლიფანე ე. ი. სულთა ღამე — ალების ბოლო კვირაში იციან სვანებმა და ყოველთვის ასეთ ცერემონიას მართავენ ხოლმე.

— ეხლა, ხომ გაიგეთ ამხანაგებო, რომ ხალხს მოგენიჭათ უფლება, რომ თქვენი ცხოვრების საჭე თქვენვე უნდა აიღოთ ხელში. ამიტომ დაასახელეთ სანდო და პატიოსანი გლეხის შვილები და აირჩიეთ მოხელეები. გეყოთ, რაც მწარე ჭაპანი სწიეთ ნიკოიას ჩინოვნიკების და თავადების ბატონობის ქვეშ. აწი შორს მათგან!.

ერეკლე

შეიქნა ხალხის ჯგუფ-ჯგუფათ გახმობა და ჩუქურღლებით ხალხმა, ვისაც ვინ მოსწონდა, დაასახელა და რამდენიმე წუთის შემდეგ, ზოგიერთი მათგანი აირჩიეს უკვე. არჩეული პირები, სამმართველოს ოთახში, მქადაგებელთან შეგროვდნენ.

* * *

მცირე ხნის შემდეგ, სვანეთში ხმა გავრცელდა, რომ რუსეთის ყველა ტუსაღები გაუნთავისუფლებიათ და მალე ოჯახებს დაუბრუნდებიანო.

სიხარულით აღტაცებულ ქირისუფალ-ნათესაეების მოლოდინს მალე ხორცი შეესხა. ბევრი პატიმრები, გადასახლებულნი, ოჯახებს დაუბრუნდნენ.

ბადიგერიც მოვიდა ქუთაისის საგუბ. კომიტ. მანდატით, რომლითაც დავალეებული ჰქონდა ადგილობრივ პარტიული ორგანიზაციის მოწყობა და ხელმძღვანელობა.

ბადიგერს შვიდი წლის მიტოვებული ოჯახი სულ განიავეებული დახვდა: მთელი ყანა-სათიბი და სახლ-კარი, ცოლის მემკვიდრეებს დაენაწილებიათ. ბოგანოთ შთენილი ბადიგერი იძულებული იყო მის დას სალდათხანს შეეკედლებოდა.

ბადიგერის მოსვლით გამოწვეული აღფრთოვანების ცრემლები მოიწმინდეს დაძმანმა. დას ძმამ ერთი ღერი სანთელი სთხოვა. დამიმ წამსვე ჩამოქნა წმინდა სანთელი და მოურბენია.

— მე ერთ წუთს სირინოზთან მივალ, მისგან წაღებული სესხი უნდა მიუტანო და მალე დავბრუნდები.

უთხრა დას და რამდენიმე წუთის შემდეგ შეყვარებული მის სალოცავ საჯვარეს მუხლ-მოყრით დაქვითინებდა.

უბიდან მეშის ტყავში გამოკერილი მიწა ამოიღო, გაუხსნა თავი და საფლავეზე მიმოაბნია.

— ჩემო ზეცის და მიწის ღმერთო, მოგიტანე შენი პატარა სესხი და დიდ სესხს კი დიდი სესხით გადავიხთი შენს წინაშე. სვანეთში ჩემი დაბრუნების მიზანი მხოლოდ ეს არის.

ჩასძახა საფლავს და ცრემლებით დასველებული ხელებით სირინოზის გულზე უხვათ მოფერადებული ბალახები ხარბათ აგლიჯა, ჩაიკრა გულში და სახლში წაიღო.

— ეს ბალახი რათ გინდოდა, ჩემი სიცოცხლე შენ?

შეეკითხა მიბრუნებულ ძმას გახარებული და.

— ეს ჩემი ზიარებაა, ეს ჩემი ჩაგონებაა!

— რა ბალახია?

— სირინოზის გულიდან ამოსული... ამან უნდა ააჩურჩულოს სირინოზის სული ჩემს გულში, ამან უნდა ჩამაგონოს ჩემი გზა და მოვალეობა.

ბადიგერმა მხეზე ბალახი სათუთათ გაახმო, დაფშენა ზღვრუთივით, ნაწილობრივად გადაურევდა ხოლმე თუთუნში და სტკბებოდა მისი მოწვევით.

* * *

ეროვნული
გინგაჩიქიქიქიქიქი

ბადიგერის ახალი დროით უფლებრივი აღჭურვა რომ გაიგეს, თითქო ყველას გული კატამ გაკაწრაო.

— ვაი ჩვენი ცოდვა, თუ ვინმეზე ძველი ქიშპი აქვს, გლახა დღეს დააყენებს!

ამბობდენ ერთნი.

— იკითხოს ქავშუბმა, თორემ სხვასთან რა საქმე აქვს.

ამბობდენ მეორენი.

— ქავშუბი ისე ხაზირათ არის, რომ აწი აღარ ჩაუგდებს ხელში თავს.

— ამ ერთი გოგოსთვის ქე გაასისხლიანა სვანეთი და აწი კიდე რა ღმერთი გაუწყრება!

— ეჭვე! ჯერ სად არის! იმ გოგოს ცოდვილმა სულმა მოაბრუნა მაგ სვანეთში... აი, მხარიც დამემოწმა.

სთქვა და მოიქავა მარჯვენა წარბი მახარიაშ.

— მადლობა ღმერთს, ჩვენ არაფელი გვიკადრებია, არც მისთვის და არც იმ გოგოსთვის და რას გვერჩის.

სთქვეს სხვებმა.

— კადრებაზე მარტო კი არ არის საქმე!—სთქვა თუთარმა.—კაცმა ამდენი ყაჩაღობა და ციმბირი გამოიარა და ერთი სიკეთის მოქმელი სვანეთში არავინ გამოუჩნდა, რა თქმა უნდა, ამას ყველას გადაუბდის, თუ მოახერხა.

— მერე შენ, ასე რომ ლაპარაკობ მუქარაზე, შენ გექნა რამე სიკეთე, ვინ გიშლიდა!

უპასუხა ცოტა ნაწყენმა კვირიამ.

— ის მე ვიცი, რაც სიკეთე უქენი და რაც კაი კაი სიტყვები მე მისთვის დამიხარჯავს. ჩვენი ბლალოჩინის ჩვენებამ რომ სიკვდილს გადაარჩინა, ის ჩემი სამსახური და ხვეწნა-ვედრება იყო ცხონებულთან, თორემ ისე ძალიან ეშინოდა ჩვენების შეშლის და ფიცის გატეხის და კიდევ უწია ცხონებულს, ფიცის ტეხამ: სმა-ქამამ დაახრჩო.

— გიშველა ღმერთმა, რა მართალს ლაპარაკობ! შე კაცო! რაც უბედურება ბადიგერს მოუვიდა, ყველა იმ სულ წაწყმედილის ბრალი იყო და რა გაგიჭირდა ასეთი, რომ ე მკვდარი ბლალოჩინი ცრუ მოწმეთ მოგყავს! რასი გეშინია! მაგ ტყუილი ტრაბახი თუ გაგიგო, მაშინ...

— მაშინ რა! ჰო! შენ ასე ხარ სხვის სიკეთეზე შურიანი ყოველთვის, შენა პილპილიანო.

დაუყვირა და მოუქნია რკინის მუჯურო. თავს გაუხეთქდა, რომ დანაშაულები არ მიშველებოდენ.

* * *

ხუთი წლის კატორღაში ყოფნა ბადიგერისთვის გვარიან შეგნების და გამოფხიზლების შკოლათ გამხთარიყო. უკვე გამორკვეულა მისთვის, თუ რას ნიშნავდა ბოქაულმა რომ უთხრა „შენც ცოციალობ შეგნებისთვის“ ესეა გასწორებული სიტყვით და სიამაყით ამბობდა: სოციალისტის ვაჟი! მისტიერათაც ჰქონდა გაზეპირებული პროგრამული ამოცანები და ენერგიულათ შეუდგა ორგანიზაციულ მუშაობას. მალე მთელი სვანეთი ისე დაიჭირა ხელში, რომ თითოეული მისი ბრძანება კანონათ იქცა.

ჩვენს ყოფნას აწი ავაზაკების ყოფნა აჯობებსო.

ქავშუბი ამბობს თურმე, რაკი მაგ ავაზაკი ბიჭი ჩამოვიდა და ხალხს მეთაურობსო, მოსვენებას აღარ მოგვცემსო.

მოუტანა ერთ დღეს მეზობლებში გაგონილი ამბავი სალდათხანმა ძმას.

— მართალი უთქვამს! ცოცხალი არ დამხვედროდა, ერჩია.

— კმარა შენი ჭირიმე, სისხლი ნამეტანიც ავიღეთ და აწი თავს მოუფრთხილდი.

— არაფერიც არ ამიღია! ერთი გლახა დევეთგერის სიკვდილი ვერ გაუსწორდება ჩემს მკვდრებს! სირინოხთან ერთად ჩემი ცოლშვილიც მაგათ ჩაჰკლეს.

— შენი ჭირიმე, ჩვენი ბლალოჩინი ხომ არ იყო გლახა და უბრალო კაცი. ხომ იცი, რა ვუქენი!?

— ის შენი ქმრის სამაგიერო იყო. ჩემი კიდევ სხვაა. თავადების სინსილა უნდა მოვსპო!!

— სხვებს ქე რას ერჩი შე კაცო! პირიქით, ქავშუბს ყველა ამტყუნებდა და მე ბევრი დახმარება გამიწიეს მრავალგვარ გაჭივრების დროს.

— დასწყევლოს ღმერთმა მაგათი თავი. არც ერთის არაფერი მწამს. ეყოთ რაც იბატონეს! აწი მუშათა ბატონობა უნდა იქნეს. ასეთია მუშათა პარტიის აზრი და სიტყვა. წავიდა ქავშუბობა, ეხლა ბადიგერობაა, ჩემო დაო, გაიგე კარგათ!

სთქვა ბადიგერმა.

ერთ ღამეს, საიდუმლო პარტიულ კრებაზე, ბადიგერმა წინადადება შეიტანა, რომ მთელი თავადები, მღვდლები და ძველი მოხელეები დაეხოცათ, ვინაიდან ესენი არიან მშრომელი ხალხის სისხლის მსმელები.—ხომ გახსოვთ როგორ ძვირფასი ამხანაგები დაგვიხოცა ამ თუთხმეტი წლის წინ მაგ საზიზღარმა ხალხმა! ქუთაისის კომიტეტმა აშკარათ მითხრა: სანამ მაგ საზიზღარ ხალხს არ მოსპობთ, მანამ სვანეთის ხალხისთვის ჩვენ ვერაფერს ვერ გავაკეთებთო. მათი მოსპობით დაამტკიცებენ სვანები, თუ რამდენად რევოლუციონერები არიანო. ამასთანავე ჩვენ უნდა მოვსპოთ ყველა ის პირები, ვინც იმათთან კეთილ განწყობილებაში არიან. ბევრნი არიან ასეთები და კიდევ არ იშლიან მათთან დამქაშობას. ხომ იცით, ხულიგანის მეგობარი და მასთან მიმსვლელი, ხულიგანია და მასაც მოსპობა უნდა. მაშ გამოფხიზლდით ამხანაგებო! გასწმინდეთ ქვეყანა

თქვენი მტრებისგან, თორემ, ეს არის, მოახლოვებულია მაგათგან ბატონ-ყმობის შემოღება, რის ხელმძღვანელათ რაღაც და ვიღაც დაკარგული ხალხისაგან, ფედერალისტის პარტია შექმნეს, ეს ისეთი პარტიაა, რომელიც შესდგება ხელ ვირების და ქათმების ქურდებისაგან. სიფხიზლე გვმართებს არავინ შეგვაცდინოს და ერთათ ერთ მუშათა პარტიას, სოციალ-დემოკრატიას, არავინ ჩამოგვანდოს, გავსწმინდოთ მასთან მისალწვევი გზა, გავსწყვიტოთ ამ პარტიას მღერო მონააღმდეგე! ნუ დაივიწყებთ სვანურ მცნებას— „სამართალს სისხლით მოვსებნიო!!.“

დაამთავრა ბადიგერმა თავის მოხსენება. ერთმა დამსწრე სვანმა შეკითხვა გაბედა.

— არ შემძლია, არც ერთ პარტიას არ მივემხრო და ჩემთვის ვიყო?

— ამას ჯაშუში ჰქვიან.

უპასუხა ბადიგერმა.

— რა ნაირათ? არავისთან საქმეს არ დავიჭერ და...

— მუშათა პარტიის გარეწარი ყოფილხარ! ასეთ კაცს ნება არა აქვს ჩვენ კრებას დაესწროს! დაიჭირეთ!!

ბრძანა ბადიგერმა.

— ბატონო, მე ჩემ თავზე კი არ მომიხსენებია, საყოველთაოთ ვიკითხე, კითხვისთვის დაჭერას რას მერჩით!?

— მაშ კრებამ გადასწყვიტოს, ხარ თუ არა დამნაშავე! ვინც სთვლით დამნაშავეთ შემკითხველ ხოსიას, ასწიეთ ხელი!!

დაიძახა ბადიგერმა.

უცებ ყველას ხელები ჰაერში აღიმართა. მათთან ხოსიას ხელიც.

— ვინც არის წინააღმდეგი ხოსიას დაჭერის, ასწიოს ხელი!?

ჰაერში არც ერთი ხელი არ გამოჩნდა, არც ხოსიასი.

— შენ ამ შემთხვევაში, ხმის უფლება არა გაქვს, რათ მიიღე მონაწილეობა!— შენიშნა ბადიგერმა.

— ბატონო, ამდენ გადარეულში ეოთი ჰკვიანიც გადირევა. რაშია საქმე ვერ გამიგია! თქვენი თავისუფლება ამაშია, რომ შეკითხვაც ვერ გაბედოს კაცმა?!..

ბადიგერმა სამ მილიციონერს რაღაც გადულაპარაკა და ხოსია კრებიდან გაიყვანეს.

— არ გაგვექცეთ!

იყო გაფრთხილება ბადიგერისაგან. რამდენიმე წუთი და გარედან თოფის ხმა მოისმა. კრებამ მათი ხელების უაზრო აწევის შედეგი იგრძნო. დარბაზში მილიციონერი შამოვარდა.

— გაგვექცა და ვესროლეთ.

-- ასეთი პასუხი იცის რევოლუციამ მოღალატეებისათვის და რა ვქნათ!..

სთქვა დამშვიდებით ბადიგერმა. კრება დახურულად გამოაცხადა და დარბაზში მარტო ოც და ხუთი ახალგაზრდა დასტოვა. ბადიგერისაგან ხსენებულ ხალხის დახოცვა ამათ ევალებოდათ... წინადადება მიღებულ იქმნა... მაგრამ სა-

ქმეს ის აფერხებდა, რომ არც ერთი სვანი მკვლელობას უსასყიდლოთ არ დასთანხმდა. მოხერხებულმა ორგანიზატორმა ამასაც უშველა. მეორე დღეს ქუთაისში წავიდა და პარტიამ თვრამეტი ათასი მანეთი გადასცა. სასწრაფოდ დაბრუნებულმა მეთოფე ახალგაზრდები საიდუმლოთ საყდარზე შეკრიბა და ფიცა სვანური წესით და ჯილდო გადასცა.

— ჯერ ეს იყოს და თუ საქმე მარჯვით ჩავატარეთ, კიდევ მეტი იქნება. აბა, ხომ იცით კვირას აქვე დიდი მიტინგი გვექნება და თავად უნდა მოვიყვანოთ, რომ თუ კიდევ ჩვენი ლალატი გულში არ გიძევთ, მობრძანდით და აქ ერთგულებაზე და ერთობაზე მამოგვფიცეთო. ისინი მოვლენ უთუოთ. ვინაიდან ხალხში განწყობილებით არიან და მერე თქვენ იცით...

* * *

განზრახული მიტინგი დაინიშნა.

მას შემდეგ, რაც მეფე ნიკოლოზი გარდავიდა, ხსენებული თავადებისთვის ხალხის მოთხოვნილების აყოლ-დაყოლა, მცნებათ იყო მიღებული და ამბობდნენ „მხოლოდ ცარიელი სიცოცხლე შეგვარჩინონ ბატონო და წაიღონ რაც უნდათო“. რა თქმა უნდა მიტინგზე მიწვევას და ფიცის მიღებასაც, დასტურით შეხვდნენ.

მიტინგზე შეგროვილ ხალხის ზუზუნი მყის ბადიგერის მჭუხარე სიტყვის წარმოთქმამ შეაჩერა.

— ამხანაგებო! დღეს ქვეყანაზე მუშა ხალხი და მუშათა პარტია გაბატონდა! ხალხის ძალა რომ უძლეველია, ეს საზიზღარმა ნიკოიას ტახტმა იგემა. ის ისე დაიმსხვრა, როგორც ქვაზე დარტყმით ერთი შუშის ბოთლი. არიან კიდევ ხალხის მტრები: პარტიები, თავადები, ნიკოიას ძველი ხულიგნები, მაგრამ ისინი ჩვენ ვერაფერს დაგვაკლებენ. ვინც ისურვებს და წმინდა გულით შეუერთდება ჩვენ მუშათა პარტიას, სოციალ-დემოკრატიას, იმას ჩვენ მივიღებთ ჩვენ ამხანაგათ, ვინც არა და მისი ნებაა... ეხლა წინადადებას ვიძლევი, ვისაც სურს ჩვენს ერთობაში მამოვიდეს, დღეს აქ ფიცი უნდა მიიღოს, ვისაც არ სურს, კრება უნდა დასტოვოს.

ხალხი არ იძროდა.

— ამხანაგებო, ვინც ფიცის მომხრე ხართ, საყდრისკენ გადმოდით.

ყველანი ნაჩვენებ ადგილზე გადავიდნენ, მხოლოდ ოცდა ხუთი კაცი არ იძროდა.

— ბეჭაილ! თუ ღმერთი გწამს, შენობით ჰკითხე იმ ხალხს, რათ არ ლებულობენ ჩვენ საჯრთიერთო ფიცს?

დაავალა თავადმა ქავშუბმა ერთ მეგობარ სვანს.

ბეჭაილის შეკითხვაზე ზოგმა უპასუხა—ცოლი მყავს ორსულათო, ზოგმა—ოჯახში ქალი არის ბინძურათო (თვიური), ზოგმა წუხელი უწმინდურათ გავატარე ლამეო და სხვ. დასტოვეს ფიცის წრე და გავიდნენ საყდრის ეზოდან.

თუმცა აღნიშნულ მიზეზების გამო სვანთა ჩვეულებით არ შეიძლება ფიცის მიღება, მაგრამ ბეჭაილის მიტანილმა პასუხმა შეჯგუფებულ თავადებს მაინც ლალატის სუნი აგრძნობინა.

— გარწმუნებთ, ლალატი გარს გვარტყია და გლახურათ მაინც ნუ დავი-
ხოცებით! თითო თოფი და ოც-ოცი ტყვია მაინც გვაქვს ხელთ და ჯერ მაგ ყა-
ჩალი მოვკლათ და მერე ვისაც მოვერევით.

უთხრა ქავშუბმა.

— მართალია, მეც შენი აზრის ვარ.

განაცხადა ქელეშბეიმ.

— ბადიგერის ყმათ ყოფნას, რა თქმა უნდა სიკვდილი შიროჩვენია. მაინც
ალარ ღირს ჩვენი ყოფნა.

დაუმატა არდევეანმა.

ყველაზე უხუცესი, ჭკვიანი და პატრივცემული ოთარი, ამათმა ხვაშიადმა
გააბრაზა.

— თქვენ ვგრე ხართ ყოველთვის წინ-დაუხედავნი და რისთვის გინდათ
ყველანი დაგვლუპოთ! რას ჩმახავთ! რა გელანდებათ! ერთგულებაზე ფიცს ვლფ-
ბულობთ და-ვინ რაღას გვერჩის!

ოთარის სიტყვამ გასჭრა. ფიც-მიღებულ თავადები ლამაზად აკაზმულ
ცხენებზე შესხდნენ...

— ხომ იცი ბიჭო! პირველმა ჩასაფრებულმა უნდა გაუშვას, მეორემ ეს-
როლოს, მესამემ არ გაუშვას.

თათბირობდნენ შეთქმულები, ორ ღობე შუა თავადები გაერაზმენ.

უეცრად, ასეტყვიანდნენ ვინტოვკები...

— ოხ, თქვე დედაბრებო! თუ ვაეკაცები ხართ, პირის პირ შეგვხვდით!!.

დაიღრიალა ქავშუბმა და წაისვა თოფს ხელი, მაგრამ ნიშანი სისწორით
იყო ამოღებული და ტყვიამ მარცხენა ლაწვმოგლეჯილი ძირს გადმოაგდო. ნა-
ხევრათ სახე მოგლეჯილმა კიდეც შესძლო წამოჩოქება, გაისროლა ერთი. გამო-
ისროლეს მეორე და ქავშუბი უსულოთ ძირს გაიშხლართა. დანარჩენები განცდის
დასასრულს ზმუილით ნატრობდენ.

ფაფარ აყრილი ცხენები ცხვირების ფრუტუნით ოჯახებში მივარდენ.

იმ დროს მიცვალებულების გვამებს გამარჯვებულები ხანჯლებით ფატრავ-
დნენ და ღვირძლების ფარფლებს აქეთ-იქეთ ისროდენ.

ოჯახებმა გაიგეს — ქალებს ნამუსის ახდას უპირებენ და ბავშვებს დახოცასო.
უილაჯონი მთებს შეეფარენ. მშიერ-მწყურვალნი ნადირთა შორის დაძრწოდენ
და ბალახით იკვებებოდენ. ტიფი და ანთება მოედვათ.

სახლებს თარეშები შეესიენ და გაძარცვეს.

ბადიგერს ქუთაისიდან განკარგულება მოუვიდა, „ქალებს და ბავშვებს ხე-
ლი არ ახლოთ“. აუტანელი მდგომარეობით ილაჯ გაწყვეტილნი, რამდენიმე
ხნის შემდეგ, იძულებულნი იყვნენ გავერანებულ ოჯახებს დაბრუნებოდენ.

ამ დროს, საფლავზე ფერხთით მჯდომარე გამარჯვებული, სრულიად სი-
ნიდის დამშვიდებული ჭიანურს დამღეროდა.

ჭიანური და მეჭიანურე, გამარჯვებულის და შეყვარებულის ჰიმნით, ერთ-
მანეთს ექსოვებოდენ... მალლიდან წვიმა წამოვიდა, ჭიანური დააღბო. სიმებზედ
შებიჯებული ჯორა წაიქცა. დაკვრა შესწყდა...

ეროვნული

ბიბლიოთეკის

— ეს ჩემი სირინოზის მადლობის ცრემლებია. სირინოზ! აწი აღარ მეზ-
მანო მოწყენილი და მრისხანე, ჩემი ვალი პირნათლათ შევასრულე შენთან.

ჩასძახა საფლავს ბადიგერმა და დამშვიდებული განშორდა.

* * *

რამდენადაც ბადიგერის უფლება ფართოვდებოდა, იმდენადვე მისი ცხოვ-
რების მოთხოვნილება იზრდებოდა. განსაკუთრებით აუტანელი ხდებოდა მისთ-
ვის საკუთარი ოჯახის უქონლობა, დის კარზე ყოფნა. ამისთვის საჭირო იყო,
საშვალება რამ მოენახა. საამისო გამოსავალი ვხა, მხოლოდ საქართველოს
უმაღლესი ორგანოს გამოცემულმა დეკრეტმა მისცა: „ჩამოერთვას ყველა მემა-
მულეებს მიწები და დაურიგდეს უმიწა-წყლო მშრომელ ხალხსო“.

ბადიგერმა ეს დეკრეტი, სწრაფათ და უმტკივნეულოთ გაატარა: უდიდე-
სი ნაწილი მიწებისა ხალხს გადასცა, ხოლო უმცირესი, რჩეული მიწები, თავის-
თვის დაიტოვა. დახოცილ უმემკვიდრო სამი თავადის სახლებში—ერთში პარ-
ტიული ორგანიზაცია მოათავსა, მეორეში მილიცია და მესამეში თითონ დასახ-
ლდა. ნადავლთა შორის ბადიგერს ზოგიერთი ნივთებიც ხვდა: ვერცხლით მოქე-
დილი უნაგირი, მოქედილი დიდი ჯიხვის ყანწები, ორი ნოხი, სამი აბრეშუმის
საბანი, ორი აბრეშუმის ფარდა, რვა წყვილი ვერცხლის დანა-ჩანგალი, ერთი
თამარ მეფის, მარგალიტებით ამრქარგული, ძველი სურათი, ერთი ხბოს ტყავის
სახარება, ერთი ნარდი, ერთი უთო და ორი დიდი ქოფაკი ნაგაზი. ხარები,
ძროხები და ცხენები ბლომათ გაიჩინა. ასე რომ, კატორღამდი თუ კარგ მო-
სახლეთ ითვლებოდა, ეხლა—უწარჩინებულესათ.

შურით აღსავეს სვანები ბადიგერის ოჯახს თვალთ სკამდენ.

ბადიგერმა გაიგო, რომ სვანეთში ლეჩხუმიდან ახალ მოხელეებს გზავნიანო,
რაც სასიამოვნოთ არ დაურჩა.

— ეეს! ეს არ ივარგებს ჩემთვის! ახალი და ნასწავლი მოხელეები ჩემ
ძლიერება-გავლენას დაჩრდილავენ... ჰო, ახლა იმათ უნდა იპირველონ და მე
ვიუკანასკნელო!... არა, ასე არ სწირავს ბადიგერი! ამოდენი თავგანწირვა ჩა-
ვიდინე, ამოდენი ვიშრომე და ეხლა კიდევ ჩემზე უფროსები და ბატონები და-
ვიჯინო კისერზე! არა, ასე არ სწირავს ბადიგერი!...

ესაუბრებოდა თავის თავს.

მეორე დღეს, კრება მოიწვია და თავისებურათ საქმის ვითარება აუხსნა.

— ამხანაგებო! ლეჩხუმიდან შეკითხვა მივიღე, რომ თუ ადგილობრივი
ხალხის სურვილი იქნება, განზრახვა გვაქვს ახალი მოხელეები აქედან გამო-
ვაგზანოთო. ჩემის აზრით, ეს ჩვენ სვანურ თავისუფალ ერთობას დაგვიღუპავს,
ვინაიდან ხალხის საქმეს ადგილობრივი ხალხის შვილები უფრო ერთგულათ და
კარგათ წაიყვანენ, ვინემ საღაცეიდან მოსულები. ამიტომ ჩემი სურვილია,
დაუმტკიცოთ ლეჩხუმელებს, რომ სვანები არც ისე ყრუები ვართ, რომ თითონ
არ შეგვეძლოს სვანეთის მოვლა-პატრონობა. ეს ჩემი აზრი, თუ თქვენც კეუაში
მოგივიდათ, დავაწერინოთ ეხლავე ამ ჩვენ მდივანს ამის შესაფერი ქალაღდი,
მოაწერეთ ყველამ ხელი და ამ ქალაღდით ლეჩხუმს წავალ და იქ მე ვიცი,
როგორც მოვაწყობ საქმეს. ხომ იცით, სვანები უდიერობით ვაშინებთ ყველას.

რაც არ ხარ ათი იმდენი უნდა იყვირო, რომ სხვამ ვერ დაგჩაგროს. ასეთია ჩემი რჩევა და აწი როგორც ამჯობინოს, ისე გადასწყვიტეთ. ეს კი იცოდეთ რომ დაბლიდან მოსული მოხელეები ისე გაგვიბატონდებიან და ტყვეს გაგვაძრობენ, როგორც ნიკოიას „ჩინოვნიკები“. იცოდეთ, რომ ეს ნასწავლი ხალხი, ყველა დანა-ჩანგლის ხალხია, ისინი მიჩვეული არიან ნაზობას, ეჭვქვეშეობას და რაც მათ მოუხდებათ, შენც იმას მოგაცვამენ.

მოხსენება ერთ ხმათ მიღებულ იქნა. მდივანმა რეზოლიუციის მიხედვით ოქმი შეადგინა. ოქმს, წაკითხვის შემდეგ, ვინც, ხელის მოწერა იცოდა, ხელს აწერდენ, ვინც არა და მდივანს, დასტურის ნიშნათ, ხელს აძლევდენ და მათ მაგიერ ის აწერდა.

მეორე დღეს, თავის ქალაღლით, ბადიგერი ლეჩხუმში წავიდა. სამაზრო კომისარიატში ხალხის მიერ დადგენილი ოქმი წარადგინა და პირადი მოხსენებაც გააკეთა.

— ამხანაგებო, რადგან სვანეთის მშრომელი ხალხი, ძველ დახავსებულ დროს გამოგზავნილ მოხელეებით ისეა დაშინებული, როგორც მგლისაგან დაკბენილი ძაღლი, ამისთვის ნუ გაგიკვირდებათ, რომ წამხდარი ქონდეთ რწმუნება ყველა დროის მოხელეებზე. უნდა მოგახსენოთ, რომ აქედან მოხელეების გაგზავნის ამბავმა ძლიერ ააღელვა ხალხი. საჭიროა ამას გაუწიოთ ანგარიში. შეეჩვიონ თავისებურათ ახალ დროს, დაივიწყონ ნიკოიას ავაზაკების მწარე მათრახების ტკივილები და შემდეგში, როგორც აჯობებს, ისე მოაწყობთ საქმეს, თორემ ეხლა რომ ხალხს ჩაუჯინდეთ და მათი მოთხოვნილება არ დააკმაყოფილოთ, ხომ მოგეხსენებათ სვანების უჯიათი თავხედობა, აირევიან და მერმეთ იმათი შეჩერება, თქვენც კარგათ იცით, ძნელი იქნება. მადლობა ღმერს, ჯერ-ჯერობით ისე კარგათ გვაქვს საქმეები მოწყობილი, რომ ლეჩხუმს არ ჩამოვრჩებით და მომავალში, როგორც აჯობებს ისე მოვაწყობთ.

მომხსენებელმა დაასრულა. მთელმა დარბაზმა ტაშით და ოვაციებით დააჯილდოვა.

— ღმერთო ჩემო, რა ნიჭიერი ხალხია ეს სვანები!

— ნამდვილი მთიული რაინდია!

— ოხ! დუშკა! დუშკა ბადიგერ!

ჩურჩულობდნენ ქალები.

საპასუხო სიტყვა მაზრის კომისარმა წარმოსთქვა.

— სვანები რომ უკან არავის ჩამორჩებიან, ამას თვით მომხსენებელი და მისი საღი მოსაზრება მჭერმეტყველებს. ხალხის შვილი რომ ხალხისას უფრო გაიგებს, ამასაც მომხსენებლის ტაქტიკური მოსაზრებანი გვიმტკიცებს. ჩვენ სვანეთი ერთ უძლიერეს ფარ-ხმაღათ გვყავს და მის მამოქმედებელ ხელათ შენ, ამხანაგო ბადიგერ! ამიტომ ჩვენ, იმათ აღელვებას კი არ ვცდილობთ, არამედ წინ-სვლას და კეთილდღეობას. ამისთვის მე სრულიად მიზან-შეწონილათ მიწაჩნია ამხანაგი მომხსენებლის წინადადება.

დარბაზის დაუსრულებელ ტაშს მხოლოდ ნაღარა აკლდა.

მომხსენებელ კომისრის წინადადება კრებამ დაადასტურა.

ამრიგათ, ბადიგერის დიპლომატიამ გაიმარჯვა და მისი ნააზრევი პროექტი სავსებით გავიდა და გამარჯვებულმა ხელმძღვანელმა იმ დღესვე გასწია სვანეთისაკენ.

* *

კატორღისაგან დასუსტებულ-გაყვითლებული ბადიგერი სვანეთის იშვიათ-მა ჰაერმა, კარგმა სმა-ჰამამ და უფლებრივმა გალაღებამ კვლავ გამოაბრუნა და ძველებური სილამაზე დაუბრუნა. გასუქებულ გაზორბავებულს კიდევ მეტათ ამშვენებდა კარგი ჩაცმა-დახურვა. სალდათხანი სულ წუწუნში იყო, რომ ბადიგერს ცოლი შეერთო.

— ხომ იცი ძმაო, ათასი მტერი და მეშურნე გყავს და რათ გინდა იმათ სასიხარულოთ უშვილ-ძიროთ გადახვიდე. ღეთის მადლით, ცამდი ასული ხარ და ვის შეუძლია ქალზე უარი გითხრას. ვინც გინდა შენ, მხოლოდ თითი დაადე და დედმიმისის შვილია, უარი გაბედოს.

ეუბნებოდა ხშირად.

სურვილი ბადიგერსაც საკმაოთ ჰქონდა მომწიფებული. ხშირათ ფიქრებში ღრმათ ჩაფლული წამოიძახებდა ხოლმე: „თუ ვითხოვე მხოლოდ ის! სხვა არ მინდა!.. ოოო, იმისი შვილი რა კარგი იქნება!.. სხვისთვის კი, სირინოზის საფლავს არ ვაწყენინებ“.

მძლავრმა სურვილმა მოთმინების ზღუდე უბეში გაბედულებით გადალახა, სისრულეში მოსაყვანი გეგმა გამოაკვეთია და ერთ მშვენიერ დღეს სალდათხანს გაენდო.

— იცი სალდათხან, მე რომ ცოლის თხოვა გადავსწყვიტე?! მალე, შენის-თანა რძალი კაცს არ ეყოლება.

— ნუ მემასხრები შე კაცო!

— არ გემასხრები, სირინოზის სულს ვიფიცავ!

— ვინ არის შენი ჰირიმე?!

— მზისა!.. სასახლის ასული.

— უი, მაგ დღეს რა მომასწრებს, რომ თლათ მაგრი გავთავადიშვილდეთ.

— მაგ ამალამ მოგესწრება.

— დედავ, დედავ, შენი ჰირიმე, მაგისთანა ოქროს გვირგვინს რა გვაღირსებს! მაგისთანა შთამომავლობის შვილები რომ შენ ფეხზე მომესწროს, სიხარული გადამრევს. მისი ჰირიმე, მე ქე მიცნობს.

— საიდან?

— შარშან წინ ჯაშას ტირილზე ბრძანდებოდა. ისე ერია იმდენ ჯარში, როგორც ოქროს ჯილა. ყველა იმას ამბობდა — ნეტაეი მას, ვისიც შენ იქნებიო. მე სულ შენზე ვტიროდი. იკითხა — რა არის ეს ბადიგერისო. დაო, ბატონოვო, უთხრეს. მერე მე მითხრა — ნუ გეშინია, ბადიგერი მარჯვე კაცია, მოახერხებს და მალე მოვაო.

— ჯერ არაეის უთხრა ეს საქმე... მხოლოდ ამალამ კარგი ვახშამი მოამზადე ადრიანათ. ცხვარი დააკლევინე, კარგათ მოამზადე ყველაფერი. ხომ იცი

როგორც თავადებთან და „ჩინონიკებთან“ იცოდენ, ისე და იმ გვართ. მილიციას ველი.

საღდათხანი თავდაუზოგავათ დაფაცურდა, ცხვარი და ხუთი ქათამი დააკლევინა, პური გამოაცნო; ყველაფერი კარგათ მოამზადა, მხოლოდ ქათმების გამოწევა და ჩიჩახვის გამოღება დაავიწყდა და ისე რგვალ-რგვალად დახარშა. საღამოს შებინდებისას, სუფრა დახურეს, ზედ მთლიანათ დახარშულ ცხვარი, ქათმები, ყველი, პური, არაყი უხვათ დააწვეს. მოთმინება შესუსტებული ბადიგერი აიენიდან თვალ მოუშორებლათ წალკოტის ბოლოში ქისკრისაკენ გაიციქობოდა.

ასტყდა დაბმული ნაგაზების ხლოფინი და ბადიგერის მოლოდინს დასასრული მიეცა. წალკოტში თორმეტი მილიციონერი შამოთქარუნდენ ცხენებით. მასპინძელი პირდაპირ სავსე სუფრასთან შეუძღვა.

— აბა, საუცფისოთ გადავკრათ, რადგან ეხლავე სხვაგან გვაქვს წასასვლელი და დილით რომ დაებრუნდებით, თუ გინდათ ერთი კვირა იქეიფეთ. გააფრთხილათ მასპინძელმა.

გულხარბათ მჭამელმა სვანებმაც კამას მოუჩქარეს, მსუქანს და ზორბა ლუკმებს უცოხნელათ ყლაპავდენ და ზედ არაყს წამ და უწუმ აყოლებდენ.

— აწი დრო არის წასვლის!

განუცხადა კამას დაწაფებულ სტუმრებს.

— სად გვაქვს წასასვლელი?

იკათხა ერთმა.

— ამას შერე გეტყვით.

ღამის თორმეტი საათი იყო, როცა მზედრები ოთარის სასახლეს მიუახლოვდენ. იქ ეხლა ცხოვრობდა ქვრივი მზეხათუნი და მისი ასული მზისა.

სათუთად ნაზარდ ასულს მამის და ძმის სიკვდილმა ისე მოუშალა ძარღვები, რომ ყოველი გახმაურება გრძნობას აკარგვინებდა. მარტოობაში იტანდენ დედა და შვილი ყოველივე ტანჯვას, და თუ ვინმეს მათ მიდამოში შესულს დაინახავდენ, დარწმუნებული იყვნენ, რომ ახალი უბედურების მომტანი მოდიოდა.

დედა-შვილს ეზოდან ძაღლის გააფთრებული ყეფა მოესმათ.

— მოუქნიეთ მაგ მგლის არჩივს და მოჰკალით!.

უბრძანა ბადიგერმა. იელვა მილიციონერის ხანჯალმა და ძაღლი შუაზე გადასჭრა.

ძაღლის საზარელმა დაწქნავლებამ დედა-შვილს საშიშროება აგრძნობინა და ათრთოლებულნი ერთ-მანეთს ჩაეკრენ.

— ამხანაგებო! ეხლა უნდა გაგიმხილოთ აქ მოსვლის მიზეზი: ამალამ მზისა უნდა მომატაცებოთ, თორემ ჩემი აქედან ცოცხალი წასვლა აღარ შეიძლება.

— რა დიდი საქმე უნდა მაგას! ერთი ძაღლის მეტი ყარაული ამ სახლს არაეინ ჰყავდა და ისიც მოვკალით ეს არის, და ორ ქალს მე მარტო მოვერევი! არა, ამხანაგებო?

მიმართა ამხანაგებს უფროსმა მილიციონერმა.

— მართალია! რა დიდი საქმე უნდა მაგას!

დაემოწმენ ყველანი, ცხენები ოთხ მილიციონერს დააკავებდეს და დანაშთენები გაემართენ სახლისკენ.

— თქვენ ოთხი სახლს უკანიდან ჩაუსაფრდით, რომ იქედან არ გაგვებაროს ქალი. თქვენ, მეორე ოთხი, ჩემთან! წინა კიბით გასცა განკარგულება ბაღიგერმა.

ორ ციხეს შორის გამოწვედულ ვეებერთელა ოდის აივანზედ ხალხის ფეხის ხმამ, მზისას გონება დაუკარგა და ლოგინზე გაიშხლართა, აცახცახებული დედა რომ მოსაბრუნებლად წყალს აკურებდა, კარებიდან ხმა მოესმა:

— ქალბატონო! კარები გაგვიღე, საქმე გვაქვს!

კრიკა-შეკრულმა დედამ ხმა ვერ ამოიღო.

— არ გესმის! ნუ გეშინია, მტრები კი არ ვართ, მოყვრები ვართ.

მზეხათუნმა ძალ-ღონე მოიკრიბა და შეეკითხა:

— ეინა ხართ თქვე ღვთიანებო, სთქვით! რა მადლია უპატრონო ქალების შეშინება!

— ნუ გეშინიათ ბატონო, ბაღიგერი ბრძანდება, საქმე აქვს თქვენთან. უპასუხა ერთმა მილიციონერმა.

— არ დამატყუოთ, თუ ღმერთი გწამთ. ეს არის, მზისა შიშით ხელზე მაკვდება.

— რისი გეშინიათ ქალბატონო, მე ვარ ბაღიგერი! უკაცრავათ კი ვართ, ამ დროს შეგაწუხეთ, მაგრამ თქვენ საქმეზე გეახელით.

მზეხათუნმა გაულო კარი.

ბაღიგერმა რომ მზისა გულგაღელდილი, თმა გაწეწილი, მკვდარივით ლოგინზე დაგდებული დაინახა, შებრალების მაგივრათ, ქვენა გრძნობები მხეცივით გაუხელდა და გაცეცხლებული თვალებით დააშტერდა.

— რა დაემართა? სძინავს თუ ავით არის?

იკითხა.

— შიშით გული წაუვიდა.

— არაფელია, ამას მე ვუშველი.

სთქვა ბაღიგერმა თუ არა, დაეცა, როგორც ქორი წიწილას, აიხუტა გულზე და მშიერი მგელივით კარებში გაარბენინა.

აკივლებული დედა ქალს ფეხებზე ჩამოეკიდა, მაგრამ მილიციონერების ღონიერმა ხელებმა მყის განაშორეს.

— გაჩუნდი შე დალოცვილო! კივილი რას გიშველის. აწი მაგას ბაღიგერს ღმერთი ვერ გამოგლეჯს ხელიდან. ხომ იცი ქალბატონო, ეხლა მუშა ხალხის დროა. რა უჭირს, დედოფალივით შეინახავს, ქეც უნდა გიხაროდეს, შე დალოცვილო!

ამშვიდებდა ერთი მილიციონერი. გამწარებული დედა კარში გამოქრას ლამობდა. მილიციონერი იძულებული გახდა ქალბატონი ოთახში ჩაეკეტა.

რამდენიმე წუთის შემდეგ, მზისა, ახალი მიცვალებულივით მოდუნებული, საცვლების ამარა, ბადიგერის მკლავებს მაგრა ეჭირა, გამალებული ბედაურით სახლისკენ მიაქროლებდა.

— დალოცა ღმერთმა, ეს არ ყოფილა დედამისივით მეცხეზი და უკადრისი. ისე შივიდობიანათ წამოგვეყვა, რომ ერთი კრინტიც არ დაუძრავს, ამბობდა ერთი მილიციონერი.

— ოხ! დედამისის წივილ-კივილმა ისე გამაბრაზა, რომ ბადიგერის ხათრი არ მქონოდა ხანჯალზე წამოვაგებდი. სისხლი მდის ხელებზე, ისე დამკაწრა კაპუეტრით.

ამბობდა მეორე მილიციონერი.

— შე კაცო, ღმერთი აღარ გწამს; შვილი წავართვით, კატა კი არა!

ჩაერია მესამე მილიციონერი ბადრი.

— თუ წავართვით, რა დაუშავდება? გაფხეკილ სახლში შიმშილი მოკლავდა და ბადიგერთან ქე ექნება კაი სქელ-სქელი ხაქაპურები.

— შენ რა გიხარია მერე, შე უბედურო! ბადიგერს, მართალია, ხაქაპურებიც აქვს და ღვთის-მშობელივით ქალიც კი მიყავს, მაგრამ შენ რა! მითხარი?

— მე ის, რომ ერთობაა და ის ნიხარია.

— ერთობა თუ მარტო ბადიგერის გაბატონებაშია, ღმერთმა შეარცხვინოს ასეთი ერთობა.

— არაფერია, ბოლოს ჩვენთანაც მოაწევს ბადიგერობა. გულს ნუ წაიხდენ, ღმერთმა ნუ ქნას რომ ერთი ბატონობა მეც არ ჩაუვიგდო ხელში. სულ ტყავს ავაცლი სუყველას.

— დღევანდელმა ერთობამ რაც შენ გაგაბატონოს, ის კარგათ დაიქადნე.

— აბა, შენ როგორი ერთობა გინდა?

— როგორი და ჩვენი ვასო მასწავლებლის ერთობა.

— იმას როგორი ერთობა აქვს?

— მუშათა და გლეხთა პარტია „ბაშენიკობა“.

— ხო, ქე გამიგონია კიდევ შე კაცო, ეს სახელი. ბაშე... ბაშენიკობა... ბაშენიკობა. ხო, კი ვიცი, ვიცი. მერე რას გვიზამენ ისინი?

— ისინი არავის არ გააბატონებენ.

— აბა, ყველას გააგლეხებენ.

— ყველას გააკაცებენ.

— ქალებსაც?

— ქალებსაც, მაშ!

— ჰეი, შე კაცო, რას მასხრობ! ქალებს რაფერ გააკაცებენ...

— ეხ, ვერ გაიგე შე კაცო! ქალებსაც ისეთივე უფლება ექნებათ „სახელ წიფოში“, რაც კაცებს.

ამას „მაშენიკებიც“-ასე ამბობენ.

— „მაშენიკები მარტო სიტყვით ამბობენ ყველაფერ კარგს და საქმით, ხომ ვნახეთ, რაც გაგვიკეთეს! დამშეული მგლებივით დარბიან და მათთვის მარტო იგლიჯებიან, თორემ ხალხი ფეხებზე ჰკიდიათ. აბა ეს არის სამართალი, ამალამ, რომ ჩვენ ვქენით!

- მერე, სად არიან ის „ბაშენიკები“ ეხლა? რას უცდიან, რათ არ მოვლენ?
- რა ვიცი... მგონი ახლოს არიან...
- მერე ჩვენ რა უნდა ექნათ?

— ამის რა თქმა გინდა შე კაცო! მუშა ხალხი მუშათა პარტიას უნდა მივემხროთ.

— ეჰ, მაგასაც ვსციდი და თუ მაქედანაც არაფერი გამოდის, მერე ცუდ კაცობის მეტს არაფერს ვიზამ.

— ხუ გეშინია, მაგენი ჩვენია, მუშა ხალხს მარტო მაგენი ქომაგობენ.

— თუ კი მასეა, ღმერთმა გაუმარჯოთ და მალე მოიყვანოს.

კიდევ მეტს ეტყოდა ახალგაზრდა მილიციონერს ვასო მასწავლებლის ჩუმი პარტიული ამბანაგი ბადრი მილიციონერი, რომ წინ მიმავალ ბადიგერს უკან ჩამორჩენილ მოსაუბრეებისათვის არ დაეძახნა: შემოუტიეთ ცხენებს და ჩქარა წამოდიეთ. ეტყობოდა რაინდს მზისას სიმძიმემ მკლავები დაუღალა და ცხენს გაუჩქარა.

განთიადი რომ ლამაზ თვალებს ახელდა, იმ დროს თვალებ დახუჭული მზისა ბადიგერმა თავის ეზოში ცხენიდან ჩამოიღო, გულზე ატატებული სახლში შეიყვანა და მიმკვდარებული ლოგინზე დასდვა. აღფრთოვანებული სალდათხანი აღერსიანათ ეფათურებოდა და საბანს ხურავდა.

— უი, ჩემი ცოდვა, როგორ დაღლილა! დეიძინე ჩემო ოქრო და კაი გულზე გაიღვიძებ, ჩემი დღე შენ!

მიუაღერსა პატარძალს სალდათხანმა და ბედნიერ ძმას აივანზე გაყვა.

— სალდათხან! ამ დილას წითელი ძროხა უნდა დააკლევინო, როქოს უთხარი. ხვალ კი ჯვარის წერის დღე მექნება და ერთი უღელი ხარი უნდა დავკლათ, თუ გვეყო, თუ არა და ძროხას მიუმატებთ კიდევ.

— კი შენი თვალების ჭირიმე! ისეთი საქები ქორწილი უნდა გადავიხადოთ, რომ ჯერ სვანეთს არ ახსოვდეს.

— ასე... ძროხის დაკვლამდი კი ცოტა რამე წაგვასაუზმე.

— კი, შენი ჭირიმე, ეხლავე!

— მზისასთვის არაფერი გაქვს ხეირიანი საცინცქარი რომ იამოს და მადა გაუხსნას?

— როგორ არა, შენი ჭირიმე, ერთი ქათანი რგვლათ მაქვს შენახული მისთვის.

საქორწილო სამზადისის ფაცი-ფუცმა დაიფლო ყველაფერი, ზოგი ძროხას ტყავებს, ზოგი პურს აცხობს, ზოგი საუზმეს ამზადებს, ზოგი ეზოში ჯგუფ-ჯგუფათ შეგროვილიყვნენ და მილიციონერები ახალ მომხდარ ამბავზედ უყვებოდნენ. ბადიგერი მხიარულათ ეგებებოდა გამოსულ მეზობლებს და მილოცვას ღებულობდა და თან შესჩიოდათ, მზისა ნამეტანი დაიღალა და სძინავსო.

— ხომ იცით, კნიაზის ქალებს ძილი უყვართ, და თუ არ ვაძინე გამექცევა.

ოხუნჯობდა გამარჯვებული რაინდი.

სროლაზე შეჯიბრებულ სვანების ტაბახზე ვინტოვკების ტკიცინს ყურთა სმენა დაკავებული ჰქონდა.

ეზოში შეგროვილ სტუმართა განცვიფრებას და შურს საზღვარი არ უჩანდა.

— ჰაი, ჰაი, რა ქალი ჩაიგდო ხელში! ბედიც ამასა ჰქვინდა!

— ჰეშმარიტათ მარტო მაგ კაცისთვის მოსულა ერთობა!

— ასეა, ხან მთობაა, ხან ბარობა. ერთი დრო არავის შერჩენია, გახსოვთ საწყალი ოთარი, რომ იტყოდა: ჩემი მზისას საკადრისი ჯერ არ დაბადებულაო?

— როგორ არ მახსოვს! იმას რომ მზისას შუბლზედ ამ ბედის ამოკითხვა შესძლებოდეს, მისი ხელით მოკლავდა მზისას.

— მიტომაც მოსპო მაგ კაცმა, ასეა, კაი ყველას უნდა. ვინც მოახერხებს, ოქროს ყველა აიღებს. მოახერხა იმ კაცმა და აიღო სიკეთე და ბედი.

— შერჩება ვითომ!?

— შე კაცო, ქალს ერთი ხმა, კრინტიც არ ამოუღია, დედა მისი კიოდა და დედას ვინ ჰკითხავს!

— ასეა, ქალი ძაღლის ნათესავია, ვინც აჭმევს მისია.

— ოხო, შენმა სიცოცხლემ, მზისა ძაღლის ნათესავია და შენ კი ჯიხვის. რა გინდა! ჩვენ თუ ძაღლები ვართ, თქვენ ძაღლზე უარესი. ასე დაცემულს და გაუბედურებულ ქალს პატიოსანი ძაღლი არ ურჩოლება და თქვენ კი, თქვენ მხეცობას რომ ეკადრება, ის ჩაგიდენიათ.

უპასუხა შეურაცყოფილმა სვანის ქალმა.

ასე ბურღუნებდნენ შურით სავსე სვანები. აჩქარებული ცხენის ნაბიჯით ეზოში ბადიგერის მდივანი შემოვიდა, ოთახში ბადიგერი შეიხმო და ლეჩხუმიდან სასწრაფოთ მოსული ქალაქი წაუკითხა.

გაყვითლდა ბადიგერ უცებ. ლეჩხუმიდან სწერდნენ: „ქვეყნის გამნადგურებელი ბოლშევიკები მოდიან, ხოცავენ ხალხს, აუპატიურებენ ქალებს, არ ინდობენ ბავშვებს, მოაქვსთ ტომრები ნადავლისათვის, ათარეშებენ მცხოვრებლებს და სხ. ხოლო ბადიგერს ავალებენ, უბრძანებენ, სთხოვენ და ევედრებიან, „მიიღე ყოველივე ზომები, შეკრიბე სვანთა ლაშქარი და შენის მეთაურობით დღისა და ღამის განურჩევლათ მოგვეშველეო“.

ბადიგერი ორ მახვილთა შორის ჩაეარდა.

— უჰ! როგორ დროს მიორგულა ბედმა! კაცო, ხვალ ქორწილი მინდოდა.

— ეხლა, მაგაზე ფიქრი აღარ შეიძლება. ქალი ხელში გყავს, რა გაწუხებს. დაბრუნდები მშვიდობით ქორწილს და მტრის დამარცხებას ერთათ იდღესასწაულებ.

ურჩია მდივანმა.

მცირე ყოყმანის შემდეგ, თოფში ნაცადმა თოფივე აიღო და ნაბიჯი ომისკენ გადადგა, ოჯახში განკარგულება დატოვა და მზისას გამოსამშვიდობებლათ შევიდა.

— აჰა, ამას ისევ სძინავს და! მზისა! გაიღვიძე შენი ჭირიმე! მე მივდივარ, უჩემოთ არ მოგეწყინოს. მე მალე მოვალ.

ჩაკოცნა დადუმებული ქალი, გამოვიდა და საუზმეს უკვე ჩამხდარ ხალხს ბალშევიკების კაციჭამიობა განუმარტა, ფეხზე ერთი ორი კათხა არაყი სასწრაფოთ გადაკრა, იახლო მილიცია და გასწია ლაშქრის შესაქრებელად.

მთელ სვანეთს გააფთრებული ვეფხვივით კარის-კარს ჩამოუფრქვდა უხსნიდა და იმდენი იკლიმანჭურა, რომ მთელმა სვანეთმა ას ოცი კაცისგან შემდგარი ლაშქარი მისცა.

მეხუთე დღეს დარაზმული ლაშქარი წინ გაუშვა და თვითონ მზისას გამოსამშვიდობებლათ შეიარა. კიბესთან დაღვრემილი სალდათხანი შამოხვდა.

— როგორ არის ქალბატონი?

— ისე იქნა ჩვენი მტერი. სულს ლევს, ისეა.

— რას ამბობ! რა სტკივა!?

— არ ვიცი! ვკითხაეთ და ხმას არ იღებს. როგორც ნაკვერცხალი, ისე ცხელია. მკლავზე რაღაცა გაკაწრული აქვს და მთელი მკლავი გასივებულია, ხელს არ გვაკარებინებს. საჭმელი ჯერ არ უჭამია. სულ ბოდავს და იძახის, მგლები მომაშორეთო. სულ დედა მის ეძახის. მოყვანა მინდოდა, მაგრამ ისიც ძალიან ავად არის.

დაძმარებული ბადიგერი ოთახში შეიჭრა, სადაც მნახავი ხალხით ისე საესე იყო ოთახი და ჰაერი ყალიონის კვამლით გაბურული, რომ ავით მყოფს სულთქმის საშუალება აღარ ჰქონდა.

— მზისა! რას შვრები შენი ჭირიმე, რა გტკივა? მე ხომ არ მემღური, ამდენი ხანი რომ მარტო დაგტოვე? ხომ იცი, შენი ჭირიმე, ქვეყნის საქმე მე მბარია, პასუხისმგებელი პირი ვარ და დრო აღარ დამრჩა, ვერ მოვახერხებ, თორემ ჩემი სული შენთან იყო. მითხარი, თუ რამე გენატრება და ჩიტის რძესაც კი ვიშოვი შენთვის.

მზისას ტუჩები ისე შეწებელიყო, თითქო ალთქმა დაღვეს, თავის დღეში არ ილაპარაკო.

— აბა მკლავი მაჩვენე, რა დაგემართა!

ავითყოფმა უღონოთ დაიქნავლა, ხელი არ მიიკარა, ტკივილებს გრძნობდა.

— დაფრთხობილი უნდა ჰქონდეს, შენი ჭირიმე, დაფრთხობილი.

სთქვა ერთმა აქიმბაშმა ქალმა, რომელიც ფერთხით უსხდა, ხელში შავტარიანი დანა და ნახშირი ეჭირა და დაფრთხობილისას ულოცავდა.

— ნუ გეზინიათ, ამ ლოცვას რომ გავათავებ, მერმეთ დიდება მის სახელს, — ჩვენი საყდრის ეზოდან ცაცხვის ცილს მოვიტან, არაყში გამოვხარშავ, ნალვლებს შიგ აურიევ და ერთ-ორ კათხას რომ დავალევიინებ, უცებ უკეთ შეიქნება. მეტი არაფერი არ არის საჭირო.

— აბა შენ იცი, რაც საჭირო იყოს, არაფერი არ მოაკლო, შენი ჭირიმე და შენი სააქიმო ჩემ კისერს იყოს... სალდათხან! თუ ამ წამლებმა არ უჯობოს და ხვალ უკეთ არ იქნეს, მერე დოხტურთან გაგზავნე როკო და უთხრას

ბადიგერის ცოლია ავითოქო და იმ წაძსვე წამოვა. კარგათ მოუარეთ და მორჩენილი დამახვედრეთ, თორემ ცოცხალი არ დამავდეთ.

— როგორ, კიდევ მიხვალ სადმე თუ?!

— ჰო, აბა რა ვქნა! ჩვენი დამლუპველი ბალშევიკები მოდიანო და ეხლა ეჭვირება კაცი ქვეყანას. ჯარი მიმყავს ლეჩხუმში.

— უი, ჩვენი ცოდვა! ვაი, ჩვენი ცოდვა!

შექნეს წუხილი ყველამ.

მზისა! მშვიდობით შენი ჭირიმე. მე ლეჩხუმს მივდივარ, მალე დავბრუნდები და მოგიტან ყველაფერს.

უთბრა. აკოცა მიმკვდარებულ ქალს და გამოვიდა წასასვლელათ, მაგრამ ბადიგერის გულში უკვე მოლესილი სამართებელი ნიშგებით ასრიალდა.

— ღმერთო! თუ მშვიდობით დამაბრუნებ, ორმოცი დღე მზისას კიდევ არ მივეკარო.

წაიდუღუნა, მოახტა ცხენს და გასწია.

გზა საშვალეებას არ აძლევდა, სირინოზის საფლავთან გაეარა. საფლავი დაობლებულად გამოიყურებოდა. ბადიგერი რალაც გრძნებამ შებოჭა... შესდგა... შეყოყმანდა...

— ეჰ!

სთქვა, ცხენს ლაგამით სასაფლაოსკენ უჩვენა და ორი წუთის შემდეგ საფლავს თავს ადგა. ადგა და სდუმდა...

* * *

— რას ამბობთ! — დაიწყო ბადრიმ. — ერთობა თუ ამის მეტს საწყალ ბალხს არაფერს მოგვიტანს, ღმერთმან შეარცხვინოს! ასეთი ერთობა. ერთმა ნაყაჩაღარმა ბიქმა აგვდვა ლაგამი და სითაც უნდა იქეთ მიგვერეკება. თუ ბატონობა განმეორდებოდა, ისევ ის ბატონები ყოფილიყვნენ ბარემლაც, ვინც მაგან გაგაწყვეტიათ. ნეტავი ჩვენ, თუ ცოდვით დაკვიტვით, აღამიანების სისხლით დედამიწა ავსვარეთ და მათ მაგიერ ბადიგერი გაბატონდა. ეხლა ლეჩხუმში მიგვერეკება, რაიო და თქვენ „ბაშენიკები“ გასწყვიტეთ და მე სვანეთში ვიბატონებო. ნეტავი დედა ჩვენს!..

— ოხო, ხო-ხო, რა მართალს ავბობ, შენ აგაშენა ღმერთმა! პირდაპირ გაქნიახდა მაგ ბიქი. ხომ ხედავთ, რა ქალი ჩაიგდო ხელში. აფსუს, აფსუს!

გამოეპასუხა ერთი ლაშქრის კაცი.

— მაგ არაფერია, თქვენ ნახავთ, რომ მალე ნადელებიც დაგვადვას კისერზე.

დაუმატა მეორემ.

— რა დაუშლის! ერთს ბრძანებს და გაათავებს. მე შენ გეტყვი, ხმას ვინმე ამოიღებს. მანარიას ვირივით სითაც უნდა, იქეთ გვაყვირებს. ორმოც და ათი კაცი მკვლელებით ჰყავს დარაზმული, გბრეგავენ თუ არ მოეწონე და აღარც ბატონი იქნები და აღარც ყნა.

განაგრძო ბადრიმ.

— მართალია, სათქმელი ამდენი თავის დღეში არ გვექონია, მაგრამ სიკვდილს უფრო უთქმელობა მიჩვენია.

სთქვა მესამემ.

— ასეა, ჩვენ ჩვენი ყრუობა გვლუბავს. ვერ გაიგებთ ჩვენს მუშა ხალხის ნამდვილი ერთგული და რა ვქნაო.

უპასუხა მეოთხემ.

— ის მაინც ხომ გაიგეთ, რომ მთელი რუსეთის მუშა ხალხი, მაგათ მიემხრო, იმიტომ რომ ჩვენსავით ყრუები არ არიან.

ჩვენ კი მათ გასაწყვეტათ მივდივართ. აი რაშია ჩვენი ყრუობა.

— ეეხ, ჩემო ბადრი? ალია და ოსმანაო ორივე თათარი არისო. ცხონებულმა ნათლია ჩემმა იცოდა. ღმერთმა დასწყევლოს, მუშა ხალხის საკეთილო არავინ არ შეიქნა.

— აბა რისთვის მოდიან ის „ბაშენიკები“, თუ მუშა ხალხის სიკეთისთვის არა?!

შეეკითხა ბადრი.

— რისთვის და მისი თავისთვის.

— ეეხ! აი ასეთი ყრუობა გვეუბავს ჩვენ. მათთვის კი არ მოდიან, ჩვენთვის მოდიან კაცო, ჩვენთვის! აბა, თუ შემოვიდნენ ისინი, ნახავთ მაშინ თუ ბადიგერისთანა უნამუსო ბატონებს პასუხი არ მოსთხოვონ.

— თუ მასეა, ღმერთმა გაუმარჯოთ და არც ქე ვესვრიოთ მაგისთანა კაცებს.

— ამინი ქნას ღმერთმა!

დაუმატა სხვებმა.

— ძალიან შევცდით, რომ დავუჯერეთ და წამოვედით, ძალიან! სთქვა ერთმა.

— არა, არ შევცდით. ასე სჯობია საქმისთვის. რომ ჩავალთ ლეჩხუმში, იქ უნდა ვულალატოთ ქნიაზ ბადიგერს და „ბაშენიკებისკენ“ გადავიდეთ და მაშინ ნახავს რაც ვაჟკაცია.

— ოხოოო! ეს რა კარგათ სთქვი შე კაცო! ეს ძალიან საქმე იქნება სწორეთ! ეს კოვხით ზიარება იქნება, უნდა გითხრა.

მოუწონეს ერთხმათ ბადრის.

კიდევ მეტს ეტყოდა ლაშქარს ბადრი, რომ ბადიგერი არ დასწეოდათ.

— გამარჯვება თქვენნი! რას შერებით, ხომ არ დაიღალეთ? არ მოიწყინოთ, იმღერეთ, იმზიარულეთ, ისე გაუხდით მტერს საქმეს, რომ ყურებ-დაჭრილი ჩვენს წინ იჩოქებდეს! სვანებს ეხლა დაგვიდგა თავის გამოჩენის დრო და აბა თქვენ იცით თუ სირცხვილს არ მაქმევთ. აბა, იმღერეთ!

ბადიგერს უნდოდა, თავის გულში უსიტყვოთ დაგუბებული მრავალ-გვარი ბოდმა-ნაღველი სიმღერით ჩაეკლა და პირველმა მან დაიწყო სვანური საომარი სიმღერა, რომელსაც ბანი მისცეს დანარჩენებმა და აგუგუნდა, გამოცოცხლ-

და ლაშქარი. გზა და გზა მოხალისენი უერთდებოდენ და ლაშქარი ორას კაცამდი შეივსო.

მეორე დღეს უმაღლესი მთა გადალახეს და დაბინდებისას მთის ძირში დაბანაკდა ლაშქარი. რამდენიმე ალაგს ცეცხლის კოცონი ააგაზგაზეს, გახსნეს ტყავის გუდები, ამოალაგეს საგზალი და ვახშამს ჩაუსხდნენ.

— თუ შშვილობა გვექნა, ხვალ ამ დროს ლეჩხუმს ვიქნებოდით. ^{საქონე ნუაქი}
სთქვა ბადიგერმა.

— ხვალ ამ დროს იქნებ ისეთ ტყვიების ტკიცინში ვიქნეთ, რომ ძირსაც ვკოტრილობდეთ.

იხუმრა ერთმა.

— ჰაი, შე მშიშარა! ბალშევიკების „ჟესტის“ ტყვიების გეშინია?

— რა იცი რომ „ჟესტის“ აქვთ?

— როგორ არ ვიცი.

— ხუმრობ თუ მართლა ამბობ?

— როგორ ვხუმრობ! იმათ ძველი ტყვიები, მე რომ რუსეთში ვიყავი, მაშინ გამოვლიათ, რაც რკინა-ფოლადი ჰქონდათ ის გერმანიამ წაართვა და ეხლა „ჟესტის“ ტყვიები გამოუგონიათ, მაგრამ კაცს კი ვერ კლავს თურმე. ისე მსუბუქათ სჭრის, კაწრავს თურმე.

ამბობდა ბადიგერი.

— ეს თუ მართალია, კარგი მახარობელი ყოფილხარ, მაგრამ...

— გაკაწრვას ვინ სჩივა, ბატონო ოლონდ ნუ მომკლავს და...

— სთქვა მეორემ და არიხრიხდა სიცილით ლაშქარი. სიცილი, ცხენის ფეხის თქარა-თქურმა შეაწყვეტიათ.

— ჰეი! მტერი ხარ თუ მოყვარე ხმა ამოიღე!!

დაუყვირა ლაშქარმა.

— მე ვარ როჭო ნუ გეშინიათ.

ბადიგერის მსახურმა როჭომ მოაგდო ცხენი.

— შიშით, შენი კი არა ბაშენიკების არ გვეშინია, მაგრამ შენ რამ მოგიყვანა ეხლა აქ? შენც ხომ არ მოგინდა ჟესტის ტყვიები?

გაეხუმრა ოხუნჯი სვანი.

— ცუდი ამბავი ხომ არაფერია ბიჭო?!

შეეკითხა ბადიგერი, ბატონური კილოთი.

— ქალბატონია უფრო ავით. დობტური გყავდა და მითხრა დღე და ღამე ირბინე, ბადიგერს დაეწიეო და ეს ქალალდი მიუტანეო.

ბადიგერმა, წერილი წასაკითხავათ შტაბის მდივანს გადასცა.

— წაიკითხე ჩქარა.

მდივანმა, ცეცხლს შეუკეთა, ქვაზე ჩამოჯდა და დაიწყო კითხვა: „ამხანაგო ბადიგერ! ეს არის ქალბატონი მზისა ვნახე. სამწუხაროთ მათი მდგომარეობა ძლიერ მძიმე ფორმებშია, სისხლის მოწამვლა და ტვინის ანთება ერთსა და იმავე დროს აქვს, მასთან გული მეტათ დასუსტებული. ის წამლები, რაც ავითმყოფისთვის აუცილებლობაა, აქ არ იშოვება. გიგზავნი რეცეპტებს და დღის და ღამის განურჩევლად მოგვაშველეთ ეს წამლები“.

— უბედურ კაცს ქვა აღმართში მოეწევას, ეს არის! ძალიან ავით არის ბიჭო?

— ძალიან. გუშინ საღამოს ისეთი კვილი დაიწყო, რომ დოხტური თუ ცოცხალს მოუსწრებდა, არ გვეგონა.

— ოხ, რა უბედური კაცი ვარ!..

— ნუ გეშინია შე კაცო! წამლებს გაუგზავნი და მოიჩვენებ, რა უშავს. დააბიძგა სვანებმა.

— მე მაინც ვფიქრობდი წინ და წინ ლეჩხუმში წასვლას და საქმის გაგებას,— მიმართა ლაშქარს ბადიგერმა.— ეხლა თუ თქვენი ნებაც იქნება, წავალთ მე და როჭო, ამას წამლებს ვუშოვი და დავაბრუნებ, მე ჩვენ მთავრობასთან საქმის მდგომარეობას გავიგებ: სანამდი მოაწიეს ბოლშევიკებმა, ან ჩვენი ჩასვლა რა დროს იქნება საჭირო და ხვალ წირვის დრომდი თქვენთან გავჩნდები. ხართ თუ არა თანახმა?

— საქმეს როგორც მოუხდება, შენ უკეთ იცი.

— კი, კი, ასე სჯობია.

დაემოწმენ ერთ-პირათ.

ბადიგერი ვეფხვივით ზე აიჭრა, იარალი აისხა, ცხენს მოსუმფებული უნაგირი გაუმწყაზრა, შეჯდა და როჭოს შესძახა:

— აბა როჭო! ქენებით სულ!!

მოუქნიეს ცხენებს და გასწიეს ისე, თითქო ბოლმით აქარიზხლებული ბადიგერი ნიავს უტოვებს თავის ვარამსო.

სწრაფვამ და დარღმა ისე მოიცვა მხედრის გონება, რომ მან განთიადის ქამს მურის კლდის გავლა—ეს კარ-საზღვარი ლეჩხუმ-სვანეთის—ვერც კი შეამჩნია.

პიტალო კლდის ძირზე, ბუნებრივად გაგებულ ქვა-ფენილზე ახალ დაქედნილ ცხენების ნალებს ცეცხლი სცვიოდათ და თან საშინელი ტკაცანი გაჰქონდათ.

ამ ხმამ ყარაულების ყურადღება მიიპყრო.

— ჰეი, ვინ ხართ, შეჩერდით!!

მოისმა ყარაულის ხმა.

— რა ამბავია კაცო, ჩვენა ვართ.

უპასუხა ბადიგერმა და კიდევ გამოერკვა, სად იყო. ყარაულმა დაინახა თუ არა ნაცნობი ბადიგერი, შეკრთა.

— კაცო, შენ რა გინდა აქ!?

— როგორ! რაშია საქმე?

— არ იცი ამბავი? ბოლშევიკები შემოვიდნენ. ტფილისი აიღეს, ლეჩხუმი აღებულია, მთავრობა გაქცეულია, ცაგერი ბოლშევიკების ჯარით არის სავსე. ცნობა მიიღეს, რომ სვანეთი თავს გესხმისო და სასტიკად გაბრაზებული არიან. თავს უშველე, თორემ დაილუპები.

მიაყარა სხაპა-სხუბით ყარაულმა.

— წამლები მინდა, კაცო. რომ შევაგზავნო აფთიაქში, არ შეიძლება?

— აბა ბაბა, არ შეიძლება! კაცო გაიგე, რომ გადატრიალება მოხდა!!

— ნამდვილად იცი, რომ ცაგერის მთავრობა გაქცეულა?

— როგორ არ ვიცი, კაცო! გაქცეულიც არის და წასულიც მათი საქმე. კუდიტ ქვას ისროდენ, ისე გარბოდენ. შევარცხვინე მაგათი მთავრობა და მაგათი კაცობა! როგორც კურდღლები, ისე გარბოდენ, ლაჩრებში წაიქცნენ.

ბადიგერმა ხმის ამოუღებელივ შეატრიალა ცხენი, მათრახნი ლაჩრებში გადასტყორცნა და გაჰკურცხლა თავის ლაშქრისკენ. შიშისგან მთლათ წამხდარი როჭო ნერვიულათ იძახოდა: არიქა თავს ეუშველოთ, არიქა თავს ვუშველოთ და მიაჭენებდა ცხენს.

ერთგული ყარაული, მართალია მენშევიკი, მაგრამ დროსა და გარემოები ალღოს ამღები, იმ წამსვე შტაბში გაჩნდა და განაცხადა; სვანეთის მეთაური ბადიგერი ერთი ამხანაგით თქვენ დასაზვერავეთ მოდიოდა და ეს იყო ჩემ საყარაულოს წამოაწყდა, მაგრამ გამალეებული ბედაურის წყალობით ხელიდან გამისულტა და თუ ეხლავე დაედევნებით შეიპყრობთ.

შტაბმა სწრაფი განკარგულებით მთას ბარი დაადევნა. ხუთი ვერსი ჰქონდა ბადიგერს გარბენილი, რომ ტყიანში რომელიღაც მხრიდან ხმა შამოესმა: შეჩერდით თორემ გესვრით... მუქარამ პასუხი ვერ მიიღო. ცხენებს ოთხ-ამოლებით მიაჭენებდნენ. ტყვიებმა უკანიდან ტკიცინი მორთეს.

ბადიგერი და როჭო ძირს დავარდნენ.

ფაფარ-აყრილი ცხენები, თითქოს უნდათ ამეტყველდენ და ლაშქართან ამბავი მიიტანონ, უფრო გამალეებით გარბოდენ.

ამბის მოლოდინით თვალებ-დაცეცებულ ლაშქარს უმხედრო ცხენების მივარდნამ თმა ყალყზე დაუყენა. მიხვდნენ მხედრების სახითათო მდგომარეობას. ლაშქარი აირია, აჩოჩქოლდა... აღარ იცოდენ, რა ექნათ. უცებ გაისმა ბადრის ხმა.

— მაცალეთ! დაწყნარდით! ნუ აირევიო! მე ეხლავე წავალ და გავიგებ, რა დაემართათ ამხანაგებს, ან ლეჩხუმის საქმე რაშია.

ლაშქარი ისევ აჩოჩქოლდა.

— არ გვინდა! არც ლეჩხუმი და არც მისი საქმე, დაგვაყენეთ ჩვენთვის!! ღრიალებდა ლაშქარი.

— რას ღრიალებთ!—დაიყვირა ბადრიმ.—რისი გეშინიათ! ბაშევიკები ჩვენი პარტიაა. თქვენ არ იცით ჯერ, თუ რაშია საქმე. ისინი ხალხს არ ერჩიან, ისინი ჩვენთვის მოდიან. მე მაცალეთ, მე დაგაახლოვებთ მათთან.

— არ გვინდა, არ გვინდა! დაგვანებეთ ყველამ თავი.

ყვიროდა და ღრიალებდა უსარდლო ლაშქარი.

აღშფოთებული ჩოჩქოლი ლეჩხუმიდან მომავალი ჯორიანი მღვდლის მოსვლამ შეანელა. ყველანი მღვდელს მისცვივდნენ.

— მღვდელო, რას გვეტყვი? რა ამბავია ლეჩხუმში? ბადიგერის თუ რამე იცი??

ეკითხებოდნენ ერთი-მეორის დასწრებით და მოუთმენლობით.

შიშით ღრანკ-მოქცეულმა ხუცესმა ძლივს ამოილულულა:

— რაღა გითხრათ შვილებო! მთელი საქართველო ბოლშევიკების ხელშია. ლეჩხუმი მათი ჯარებით სავსეა; საყდრები სულ მთლიანათ გადასწვეს; ბადიგერს და მის ამხანაგს ისეთი რაღაც უცნაური კონწოლა ქუდებიანი საღდათები დაეღვენენ, რომ დაებერდი კაცი და იმათთანა უცნაური არათური მინახავს, ნამდვილი ჯოჯოხეთის სატანას და სამოელს მოგაგონებთ. ^{ორთავენი} მოჰკლეს შვილებო და საცოდავით ყრიან გზაში. დანამდვილებით ^{ამბობენ} რომ ყველას დახოცვას გვიპირებენო. თავს უშველეთ შვილებო, თორემ მოალწია რისხვამ ღვთისამ და ეს არის.

— ვაი, ჩვენი ცოდვა! ვაი, ჩვენი ცოდვა!

გმინავდა ლაშქარი.

— ეს ჩემი თოფია!

— ეს ჩემი გუდაა!

იძახოდენ აღშფოთებული ლაშქრის კაცები და ერთი-მეორეში ირეოდენ.

— მწყობრათ! მწყობრათ! ნუ გეშინიათ, ჯერ ვერ მოგვეწევიათ.

უყვიროდათ ბადრი, მაგრამ ამაოთ.

გზადაბნეული სვანები, ზოგი ტყით და ზოგი კლდით, ნადირებივით გარბოდენ.

დაფეთებული მღვდელი, ანაფორა გაშლილი მიაჩანჩალებდა გამხდარ ჯორს.

* * *

ქანცგამოლეული ცხენი, ძლივს-ძლივობით მიალოლებდა სვანეთის ერთ სოფლის შარაზე ევროპიულათ ჩაცმულ ერთ უცხო კალარა სტუმარს. ეტყობოდა გზა არ იცოდა. მეურმე სვანი შეაჩერა და ჰკითხა:

— ამხანაგო! ეს დიდი შენობა ვისია?

— ის ბატონო, ბადიგერის სასახლე იყო, მაგრამ ეხლა ახალმა მთავრობამ „კოპერანცია“ მოათავსა შიგ და ასე ამბობენ ხალხის არისო და რა ვიცი.

— აღმასკომი სად არის?

— ის მეორე სოფელშია.

— ვერავის ვიშოვი იქამდის გამყოლს?

— იმ „კოპერანციაში“ მიბრძანდი და იქ გიშოვნიათ.

უცხო სტუმარმა ცხენს ტარ-გადატეხილი მათრახი და ქუსლები ერთად დაურთო, ნაბიჯი ააჩქარებინა და როგორც იქნა მიალწია მეურმის ნაჩვენებ კონპერატივში, სადაც ტყავ-ქალამნებით ჩაცმული სვანები რიგში იდგენ და ნავთსა და მარილს არიგებდენ.

— ამხანაგო! კოპერატივის გამგეს სთხოვე, ერთ წუთს გამოვიდეს.

სთხოვა სტუმარმა ერთ სვანს.

ორი წუთის შემდეგ, კოპერატივის გამგე ბადრი, სტუმრის წინ იდგა.

— თქვენ ხართ ამ სახლის გამგე?

— მე გახლავარ. თქვენ ვინ ბრძანდებით?

— მე ინჟენერი ვარ. აღმასკომში უნდა მივიდე და თუ შეიძლება, გზის მაჩვენებელი გამაყოლებო. ჩემი ბარგიანი ცხენი და მისი გამომყოლი კაცი უკან ჩამომრჩენ.

— „ინჟილერი!“.. გზების გამყვანი ხომ არა, ბატონო?

— დიახ, გზების გამყვანი. მთავრობას აზრათ აქვს სვანეთში რკინიგზის გაყვანოს და ამის შესახებ გამომავგზავნეს.

— ამხანაგებო!— მიუბრუნდა აღფრთოვანებით ბადრი რიგში ჩამდგარ ხალხს. — ეხლაც ველარ გაიგებთ, ვინ არის თქვენთვის კარგი და ვინ არის ცუდი?! ხედავთ მთავრობას, ამხანაგი „ინჟილერი“ გამოუგზავნია და რკინის გზა გამოჰყავთ სვანეთში.

— აი დალოცოს ღმერთმა! დალოცოს ღმერთმა!

აყაყანდა გახარებული ხალხი.

ბადრიმ სასიამოვნო სტუმარს იმ წუთში წამყოლი სვანი მოუყვანა და გაისტუმრა.

უცხო სტუმარს თავი სადღაც ჯადოსნურ ქვეყანაში ეგონა და ყველაფერს განცვიფრებით ათვალთვლებდა და ჰკითხულობდა.

— ეს რა შენობა არის?

სვანმა განცვიფრებით შეხედა.

— რომელზე მკითხავ?

— აი ის თეთრი შენობა.

უჩვენა ნახევარი ვერსით მოშორებულ თეთრი ქვის შენობაზე.

— ეს საყდარია ბატონო. მეტი რა იქნება! აბა თქვენში როგორი საყდარი იცით?

— ჰო, ჩვენშიდაც ასეთი.—

— აბა რალაზე მკითხავ?

— ჰო რა არის შიგ მოთავსებული მეთქი.

— რა არის და ხატები, მეტი რა იქნება!?

— ჰო, სხვა რამეც შეიძლება.

სვანმა კიდევ განცვიფრებით შეხედა.

— საყდარში მეტი რა უნდა შეიძლებოდეს!?

— სამკითხველო, კოოპერატივი, სასტუმრო და სხვა ამ გვარი.

— რას ამბობ! ურჯულო ხომ არა ხარ შენ! ჩვენი საყდრები რა გგონია შენ! ჩვენი საყდრები თაშარ დედოფლის აშენებულია, თორემ შენი ცოლის კი არა, ვილაცა ხარ!

ინჟენერი მიხვდა, რომ კილო მსუბუქი არ იყო.

— შე კაცო, ურჯულო როგორ ვარ. მეც შენსავით ქრისტიანი ვარ, მაგრამ გეხუმრე და რათ გწყინს?

— არ გამოგონია მე საყდარზე და ღმერთზე ხუმრობა და მასხრობა.

— უკაცრავათ, დალლილი ვარ, შევსცდი... მაპატიე, თუ ძმა ხარ. ბოდიშს ვიხდი.

სვანმა გაიღიმა და თავი გააქნია.

— რაზე გაიხადე, შე დალოცვილო, საბოდიშოთ საქმე! ქრისტიანულად ილაპარაკე და არაფინ გერჩის. პატიოსანი კაცი გვიყვარს სვანებს.

— აქ არ ვიცი, ჩემო ძმაო, რას დამიძახებთ და ჩვენში კი პატიოსან კაცს მეძახიან.

— არც მე ვიცი თქვენში, როგორ კაცს ეძახიან ^{პატიოსანს!} მოჭრილმა კითხვა-მიგებათ ^{შინს-შირქისა} ორთავე გააცინა.

— აი, იქ მთის ძირში რომ საყდარი მოსჩანს, ის თამარის ლეჩაქის ყურით მოტანილი კირით არის სულ აშენებული.

უჩვენა სვანმა.

— რანაირათ?!

— რანაირათ და რომ მობრძანდებოდა სვანეთში, ყველა ლაშქრის ქალსა და კაცს ლეჩაქის და ყაბალახის ყურში, კირი და სილა ჰქონდათ გამოკრული, თვით თამარსაც თურმე. სადაც დააღამდებოდათ, იქ მეორე დღეს ხალხი რძეს მთარმევდა, კირს და სილას ამით მოზელდენ თამარის კალატოზები და საღამომდი საყდარს ააგებდენ. რამდენი ლაშქარი ხლებია, ეს შენ გამოიანგარიშე.

— ჰა, ჰა, ჰა! რძით მოზელა რათ უნდოდათ?

— სიმაგრისთვის. რძით აშენებულ შენობას თავის დღეში ვერც კაცი და ვერც მიწის-ძვრა ვერ დაანგრევს. ციხეებიც ბევრი გვაქვს რძით აშენებული. ასეა ეს ამბავი და შენ, შე დალოცვილო, იმას მექადაგები, რომ დუქნებათ გავაკეთოთო. ჰეი, ჰეი, როგორ წაირყვნა ქვეყანა!..

— დავიფიწყოთ, თუ ძმა ხარ, მაგ ხუმრობა. რას ამბობ კაცო, ასეთ ძველ ნაშთებს ვინ გაუბედავს ხელის ხლებას. პირიქით უვლიან და უფროთხილდებიან.

— არავის გეხვეწებით ამათ მოვლას. ეს ათასი წელიწადი კია მგონია, რომ ვუვლით სვანები და აწიც მოვუვლით. სანამდი თამარი ემახსოვრება სვანეთს, მანამდი მის დანატოვარსაც მოუვლით.

— აბა, ქალებიც ჰყოლია თამარს, ლაშქარში?

— ლაშქარში კი არა, ქალები ვეზირებათაც კი ჰყავდა თურმე. რატომ გაგიკვირდა! ახლანდელ უკაბო და უპერანგო ქალებს კი არა ჰგავდენ მაშინდელი ქალები თურმე.

— ჰა, ჰა, ჰა! არ მოგწონს ეხლანდელი ქალების ჩაცმა?

— ქე რა მოსაწონია, უნამუსობაა!

მოსაუბრეთა ლაპარაკი შეაჩერა საყდრის გაღავნიდან საზარელმა მოთქმის ხმამ, „შვილო მზისა, შენს საფლავში ყოფნას და ჩემს საფლავს ზევით ტანჯვას ერთნაირათ ვსტირიო“. დასტიროდა საცოდავათ საფლავზე დამხობილი შავით დაძაბული ქალი.

— უჰ! რა საშინლებაა!

— იცნობ, ვინ არის?

— არა. ვინ არის?

— ცხონებული მზისას დედა.

— არ ვიცი.

ხომ გაგიგონია უწინდელ მთავრობას რომ ნაყაჩალარი ბადიგერი სვანეთის კნიაზათ ჰყავდა, აი იმან მოიტაცა მზისა საცოლეთ და ჯავრით და შიშით გული გაუსკდა და ათ დღეში მოკვდა.

— რათ არ იჩივლა დედამ? მთავრობა სიკვდილით სჯის ქალზე ძალადობისთვის.

— ვის უჩივლებდა! ბადიგერიც მოჰკლეს. ან ვინ იჩივლებდა? ~~ქრხხხ~~ უპატრონო ქალია, სოფელი აჰმევეს სამადლოთ. არავინ აღარ ჰყავს, ყველაფერი უღმერთოთ გაუწყვიტეს.

— უჰ, ღმერთო ჩემო, რა მხეცობაა! უკაცრავათ, რა ურიგობა.

— ასე გახლავს. ეს იმ ბადიგერის ბრალი კი არ არის, ვინც ბადიგერს მისცა ამდენის ნება, ის არის დამნაშავე. იმ კაცს შერჩენის ამედი ჰქონდა.

— არა, ამნანაგო! ვინც კარგი კაცია, არასოდეს არ უხამს იმას სხვას, რაც არ უნდა რომ უქნას სხვამ.

— მაგ ტყუილია.

— აბა როგორ?

— აბა, როგორ მინდა ის, რომ ჩემ ცოლს უყვარდეს სხვა, მაგრამ ის ქენინდა რომ სხვის ცოლს ვუყვარდე მე.

უპასუხა სიცილით სვანმა.

მოსაუბრემაც მხოლოთ სიცილით უპასუხა... მოსაუბრენი რომ მეორე სოფლის დასაწყისს მიუახლოვდენ, კიდევ ერთ პატარა საყდარს წააწყდენ.

— კაცო, სვანებს ამ საყდრების შენების მეტი არაფერი გაგიკეთებიათ მგონი.

— ასეა, ვინც ვარგა, იმან აშენება იცის.

— ვინც არა?

— დანგრევა და დაქცევა.

— ხა, ხა, ხა, ხა! საინტერესოა შენთან ლაპარაკი.

საუბარი კიდევ საყდრის ეზოდან ვაების ხმამ შეაწყვეტინათ. „სვანეთის სიკვდილის მახვილი შენს მკერდზედ მოილესა შე ცოდვიანო! ჩვენმა ცოდვამ შენი სხეული აქ წყალში დააღრჩო და საიქიოს კი სულს სისხლის ზღვა დაგიღრჩობს იცოდე“.

მოსთქვამდა გამწარებული ქალი.

— უჰ, რა უბედურებაა! ყოველი მზრიდან ვაების ხმა ისმის.

სთქვა ნერვიულათ ინჟინერმა.

— ჰმ! მაგის ძმამ ცოტა აატირა! იტიროს ეხლა.

— როგორ, ვინ არის?

— ბადიგერის და სალდათხანი. მის შვილს ასაფლავებენ.

— აქ არის ბადიგერის საფლავი?

— არა, აქ სირინოზის საფლავია— ბადიგერის საყვარელი იყო და იმას ეუბნება მაგ სიტყვებს სალდათხანი.

— როგორ! მიცვალებულს? რას ერჩის?

— ერჩის კი არა, მაგ ცოდვილიანს საფლავს ადუღებულ კუბრს უნდა უსხამდეს. მაგის მიზეზით მოჰკლეს ამ დღეებში ეხლა რომ ასაფლავებენ. მის სოფელში ტოლი არ ჰყავდა ისეთი ბიჭი იყო. ვინ იცის ამას კიდევ რამდენი შურის-ძიება მოჰყვება.

— რისთვის? ვინ მოჰკლა?

— ვინ იცის, გზაში ჩასაფრებულმა ესროლა.

— მერე, როგორ არ იციან ვინ ჰყავდათ ასეთი მტერი.

— ამბობენ, ბიძა მისი ბადიგერის მოსისხარი უნდა იყოსო.

— კაცო, ვერ გავიგე შენი! ბადიგერი ხომ მოკლეს და დისწულს რაღას ერჩოდენ!?

— საქმეც მაგაშია. პირდაპირი სასისხლო-წორის ვალდებული ოჯახი რომ აღარ არის, იმიტომ ნათესავთან, ან მეგვარესთან უნდა იძიოს შური მახლობელმა. მანამდის სირცხვილს შუბლიდან ვერ მოიხოცავს და ნალველს გულიდან.

— ეს წორი რაღაა?

— წორი ჰქვიან სისხლის საფასურს, რომელიც დამნაშავემ უნდა გადაიხადოს, ლუფხულის წესით.

— ეს ლუფხული რაღაა?

— ლუფხული არის თემური განაჩენი, რომელიც მომჩივან-მოპასუხისაგან ამორჩეულმა ორმოცდა ორმა კაცმა უნდა გამოიტანოს. ამას დიდი ხარჯი უნდა. რაც უნდა მოსახლე იყოს, აყრამდე მიიყვანს.

— კაცო, მთავრობასთან არ ჩივით?

— როგორ არა.

— დამნაშავეს მთავრობის კანონი აგებინებს პასუხს.

— მთავრობის კანონი სხვა საქმეა და ჩვენი სხვა.

— აბა როგორ!?

— აბა ვინ მისცა გადამთიელ მთავრობას ჩვენ გულში ჩასახედავი სარკე!

— აბა, არ გინდათ მთავრობის კანონი?

— მთავრობის კანონი საგარეოთ გვინდა და ჩვენი კი საშინაოთ.

— ახირებული ხალხი ყოფილხარო.

მოსაუბრენი უთუოთ კიდევ ბევრს იტყოდენ, რომ უკვე აღმასკომის ეზოში არ მიელწიათ.

— აბა, თუ ძმა ხარ, აღმასკომის თავმჯდომარე მინახე და სთხოვე მიმიღოს.

სთხოვა სვანს ინუენერმა და ცხენიდან ჩამოხტა. მხლებელმა სვანმა უცებ აირბინა კიბეზე და აღმასკომის თავმჯდომარე, ყოფილი მასწავლებელი ვასო, — ინუენერს აივანზედ შამოახვედრა.

— ინუენერი ჩექმადე გახლავარ.

— დიდათ სასიამოვნოა. აღმასკომის თავმჯდომარე მელადე გახლავარ. მობრძანდით, დაბრძანდით.

მიიღო დარბაისულათ ვასომ და იქვე აივანზე სვანურ სავარძელზე დასხდნენ.

— ძრიელ დაიღლებოდით უთუოთ. ცუდი გზები გვაქვს და ძნელი ასატანია უჩვევე კაციისთვის.

— უპ! აუტანელია, მაგრამ ეს გასაოცარი ბუნების სიღრმეზე ისე /გზიბლავს კაცს, რომ ამასაც კი ურიგდები.

— ისე რა ამბავია ცენტრში, თუ ჩადგა ნორმალურ კალმპროტში უცელაფერი?

— ეეპ! ამხანაგო, გეტყობათ ყმაწვილი ხართ!.. რა დროს მაგის თქმაა! მახვილ გააღმასებული რევოლიუცია ჯერ ისევ ისე ახალგაზრდულათ სჩქეტს და გადმოდულს. ასეთია ისტორიის მოვალეობა.

— არა უშავს, ისტორიის წიაღის ავსება მხოლოდ ასეთ რევოლიუციას შენაძლება.

— ... და... ქვეყნის ერთგვარი დაცალიერებაც.

— დაცალიერებულს ჩვენ შევავსებთ, ამხანაგო! ისტორიის უკანასკნელი სიტყვა ეს იქნება.

— ისტორიას უკანასკნელი სიტყვა არა აქვს.

მოუჭრა სიტყვა ინჟენერმა და კვლავ განაგრძო:

— საინტერესოა, სვანეთის საქმე როგორ გაქვთ? თუ მოგწყინდათ უაზრო აყალ-მაყალი?

— როგორც იქნა.... და ეხლა მთელ ენერგიას აღმშენებლობას ვახმართ. თქვენ რა დავალებით ბრძანდებით მოსული?

— მე გზების გაყვანის შესახებ. ეგებ ახალმა გზამ ახალ ცხოვრებას შეაერთოს სვანები. მაგრამ ამაზედ მერმეთ ვილაპარაკოთ და ეხლა კი უნდა გთხოვოთ, როგორმე მომასვენოთ. სამი ღამეა, არ მიძინია და საშინელ დაქანცულობას ვგრძნობ.

ვასო დარდიმანდათ შეუძღვა ოთახში სტუმარს...

არტამონოვიის საქვე

გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ა *)

III

როცა ილია საზაფხულოდ ჩამოვიდა, უცხოოდ ჩაცმული, ლამაზად შეკრეპილი და შუბლგაგანიერებული, არტამონოვს პავლუშკა უფრო შეძაგდა, რადგანაც მისი ვაჟი მასთან მეგობრობას განაგრძობდა. თვითონ ილიაც უცნაურ ზრდილობას იჩენდა: დედ-მამას „თქვენობით“ მიმართავდა, ჯიბეებში ხელჩაწყობილი დადიოდა და სტუმარივით ეჭირა თავი. ძმას აჯავრებდა და სასოწარკვეთილების ცრემლებს აფრქვევინებდა. დაც მოთმინებიდან გამოჰყავდა, ისიც სამაგიეროდ თავში წიგნებს უშენდა. საერთოდ ისე ეჭირა თავი ილიას, როგორც თავზეხელაღებულს.

— მე ხომ ვამბობდი?— შესჩივლა ქმარს ნატალიამ.— ყველა მიმოწმებს, რომ ადამიანს სწავლა ათავებდებს.

არტამონოვი სდუმდა. შეშფოთებული ადევნებდა თვალყურს შვილს. ეჩვენებოდა, რომ ილია თითქოს თავისდა უნებურად, განზრახ ცელქობდა. აბანოს სახურავზე ისევ გაჩნდნენ მტრედები, რომლებიც ზედ ღრუტუნით მიმოსეირნობდნენ. ხოლო ილია და პავლე ღუმელის მილთან ისხდნენ და ერთმანეთთან საათობით მასლაათობდნენ, ან მტრედებს დასდევდნენ.

ჩამოსვლის პირველ დღესვე მამამ შვილს წინადადება მისცა:

— მაშ, მომიყვები, როგორ ცხოვრობდი. მე შენთვის ბევრი მიაძვია, ახლა კი შენი რიგია.

ილიამ მოკლედ, ისიც აჩქარებით უამბო მამას რაღაც არასაინტერესო რამ იმის შესახებ, თუ მოწაფეები მასწავლებლებს როგორ აჯავრებდნენ.

— მერე რატომ აჯავრებდნენ?

— თავს გვაბეზრებენ,— აუხსნა ილიამ.

— ასე. ეს თითქოს კარგი არ არის. ძნელია სწავლა?

— არა, ადვილია.

— სტყუი.

— ნახეთ ნიშნები,— უპასუხა ილიამ მხრების აწურვით. მისი თვალები კი ამ დროს ბალში გამავალ ფანჯრიდან ცას შესცქეროდნენ. მამა შეეკითხა:

*) იხილეთ ჟურნალ „მნათობი“ № 7.

— მანდ რას უცქერი?

— ქორს.

უფროსმა არტამონოვმა ამოიოხვრა.

— წადი, ითამაშე. მოგწყინდა ალბად ჩემთან.

როცა მარტო დარჩა, მოიგონა, რომ თვითონ მასაც ან წყინდებოდა, ხოლმე, როცა მამასთან მარტო დარჩებოდა.

— მასწავლებლებს აჯავრებს! მე ამისი მგზავსი რამ თავშაც კი არ მომივიდოდა, როცა დიაკვანი მასწავლიდა თასმის შოლტით ხელში. ახლანდელ ბავშებისათვის, სჩანს, ცხოვრება გაადვილებულია.

ქალაქში გამგზავრების წინ ილიამ მამას სთხოვა, — და ეს იყო მისი ერთ-ერთი თხოვნა:

— მამიკო, მიეცით ნება პავლუშკას სხვენზე, აბანოში მტრედები იყოლიოს.

მამა არ შეჰპირებია, ისე უპასუხა:

— ყველას ხომ ვერ ანუგეშებ...

— მაშ, შეიძლება, — დაასკვნა ილიამ. — მე მას ვეტყვი, ძალიან გაუხარდება.

უფროსი არტამონოვი იმით იყო ნაწყენი, რომ მისი ვაჟი ვილაც საძაგელი ბიჭის სიამოვნებისათვის ზრუნავდა, ხოლო იმაზე კი არც ფიქრობდა, რომ მამის ცხოვრებაში რაიმე სიამე, მხიარულება შეეტანა.

შვილის წასვლის შემდეგ პეტრემ უფრო ძლიერად იგრძნო კანტორის მოსამსახურის გერისადმი სიძულვილი. ბოლოს მას ისიც დასჩემდა, რომ სახლში თუ ფაბრიკაში, ან ქალაქში ყოფნის დროს თუ რაიმე არასასიამოვნო შეემთხვეოდა — ყველა უბედურებას ამ ტანსაცმელ შემოგლეჯილსა და ბინძურ ბავშვს დააბრალებდა.

აი, ეს ბავში, მართლაც ხავსივით იზრდებოდა, ან როგორც სალამოს ლანდი. ქურდი ეშმაკივით ყველგან დაძვრებოდა და არტამონოვს თვალში უვარდებოდა.

ადრიანი შემოდგომის ერთ-ერთ მოალერსე დღეს დაღლილი და გაჯავრებული არტამონოვი ბაღში სეირნობდა. სალამოვდებოდა. მომწვანო ცაში, რომელიც ქარს ჩამოეგავა და წვიმას გადაერეცხა, სითბოს მოკლებული შემოდგომის მზე დნებოდა. ბაღის ერთ კუთხეში ტიხონ ვიალოვი მუშაობდა. იგი ფოცხვით ჰგვიდა ჩამოცვივებულ ფოთლებს. დამანადვლიანებელი, მსუბუქი შრიალი გაისმოდა.

ხეებს იქით ფაბრიკა ახჩლობდა, ნაცრისფერი კომლი ზარმაცული რხევით ჰაერს შესწოლოდა. რათა მეეზოვეს არ შეხვედროდა და არ დალაპარაკებოდა, არტამონოვმა ბაღის მეორე კუთხეს გაუპირდაპირა, სადაც აბანო იყო. აბანოს კარი გამოღებული იყო:

— ალბად, ის ბავშია...

ფრთხილად შეიქვრიტა აბანოს წინა ოთახში. ჩრდილ-მიყენებულ კუთხეში პეტრემ თვალი მოჰკრა გრძელსკამზე გაწოლილს თავის მტვრს: ნიკონოვის ბიჭს თავი დაეხარა და ფეხებგაშვერილი ბავშურ ცოდვას სჩადიოდა.

პირველ დანახვაზე ეს კიდეცა გაუხარდა არტამონოვს. მაგრამ მყისვე ილია და იაკობი მოაგონდა და შიშით და ზიზლით დაისისინა:

— რას შერები, შე საძაგელო?

პავლეს ხელი შეუჩერდა. მერე შეუქანდა. იგი უცნაურად მოწყდა სკამს, პირი დაალო და წამოიქყვილა. შემდეგ მოიკუმშა, მოიგრძობა და არტამონოვის ფეხებთან დაემხო. პეტრემ მას სიამოვნებით ჩაჰკრა მარჯვენა მკერდში და არ მოიახლოვა. ბავშმა რალაცნაირად ჩაიტკაცუნა, ერთი სუსტად წამოიგმინა და ღონემიხდილად ცალგვერდზე წამოიქცა.

ერთ წამს არტამონოვს მოეჩვენა, რომ ფეხის ჩარტყმით მან თავიდან მოიშორა ის სიბინძურე, რომელიც მის სულს მძიმედ აწვა და თავს აბეზრებდა. მაგრამ მეორე წამში მან უკან, ბალისკენ მოიხედა და მიაყურა. მერე კარი მიხურა, დაიხარა და დაბალი ხმით მიმართა ბავშს:

— ადექი. წავიდეთ.

ბავში არ ინძრეოდა. ერთი ხელი წინ გამოშვერილი ჰქონდა, მეორე მუხლებ ქვეშ ჩატანებული. ცალი ფეხი ოდნავ მოელუნა და დამოკლებოდა. ისე დაჰკროდა იატაკს, თითქოს მთელი ტანით შეუმჩნევლად პეტრესკენ მიცოცავდა. წინ გაშვერილი ხელიც საშინლად არა-ბუნებრივად დაგრძელებოდა.

არტამონოვი შებარბაცდა. კარს წაავლო ხელი. ქუდი მოიხადა და მისი სარჩულით მოულოდნელად გაოფლიანებული შუბლი მოიწმინდა.

— ადექი, არავის არ ვეტყვი... — უთხრა ჩურჩულით, თუმცა უკვე მიმხვდარიყო, რომ ბავში შემოაკვდა. ცხადადაც დაინახა, რომ იატაკზე მიქყულეტილ ბავშვის ლოყიდან სისხლის მოშავო ზოლი კლაკვნიტ მოსრიალებდა.

— მოვკალი, — ფიქრში სთქვა პეტრემ. მაგრამ ეს მოკლე სიტყვა გამანადგურებელი სიძლიერით გაისმა ირგვლივ. არტამონოვმა ქუდი პოდდიოვკას ჯიბეში ჩაიბლუჯა და პირჯვარი გადაიწერა. იგი გაოცებით დასცქეროდა საცოდავად მოკრუნჩხულ პატარა ტანს. მის თავში მარტივმა აზრმა შიშით გაიკრთომარა:

— ვიტყვი, რომ უცაბედად მომივიდა: კარი მივარტყი, აი, ეს კირი. ეს კარი კი მძიმეა...

მოტრიალდა და სკამზე მძიმედ დაეშვა: — მის უკან ტიხონი გამოჩნდა ცოცხით ხელში. მეეზოვე გათხელებული თვალებით დაყურებდა ნიკონოვს და გამობერილ ძვლიან ლოყას იფხანდა ჩაფიქრებულად.

— აი, — ხმამაღლა წამოიწყო არტამონოვმა. იგი ხელისგულით სკამზე იყო დაყრდნობილი. მაგრამ ტიხონმა თავი გააქნია და გააწყვეტინა:

— სუსტი ბაღლია, უხეში. რამდენჯერ ვუთხარი ნუ აღიხარ მეტქი...

— რაო? — შიშით, მაგრამ იმედიანად ჰკითხა მას პეტრემ.

— დაიმტვრევი მეტქი, მითქვამს. შენც, პეტრე ილიასძევ, რამდენჯერ გითქვამს მისთვის ეს, თუ გახსოვს. მონადირე მარდი უნდა იყოს... უგრძნობია ვითომ?

მეეზოვე დაიყუნტა, პავლეს ხელი და კისერი გაუსინჯა, ლოყაზე თითი გაუსვა. მერე ისე გააქნია, თითქოს ასანთს უკიდებსო, და კალთაზე შეიხოცა.

— წასულა... სული ამოხდომია. ბევრი კი არ უნდოდა: მყაყი ვინმე იყო. ტიხონი წყნარად ლაპარაკობდა, მძიმედ, ნელა მოძრაობდა. ისეთი იყო როგორც ყოველთვის. მაგრამ არტამონოვი მაინც ეჭვით უყურებდა მას, გაკიცხვას, მკაცრ სიტყვას მოელოდა. მაგრამ ტიხონმა ჯერ მაღლა კერს შეხედა, იქ გამოჭრილ ოთხკუთხედს დააკვირდა, ყური მიუგდო მტრის ხმას, და მერე ისევ უბრალოდ და წყნარად განაგრძო:

— კარით აძვრებოდა ხოლმე: ერთ ფეხს დაზგაზე დადგამდა, მეორეს კარის კავზე მიაბიჯებდა, შემდეგ ხელებს წაავლებდა კარის ზეითა კიდურს და ასე აიწეოდა. ხელები კი სუსტი ჰქონდა, მოსწყდა ალბად და... სჩანს, ისე დაეცა რომ მკერდი კარის კუთხეს მიარტყა.

— ეს მე არ დამინახავს, — სთქვა პეტრემ. თავდაცვის გრძნობა კი მას მიხვედრას უმახვილებდა:

— სტყუის? თვალთმაქცობს? მახეში ხომ არ უნდა გამაბას, ხელში ჩამიგდოს? ან, იქნება, სულელია და მართლაც ვერ მიხვდა!

უკანასკნელი მოსაზრება უფრო დაუჯდა ჰკუაში. ტიხონს რაღაც სულელურად ეჭირა თავი. მერე თავი ისე გააქნია, თითქოს რაღასაც შუბლი მიარტყაო, და ამოოხვრით წარმოსთქვა:

— ჰე, ნაგავი რამეა... რისთვის გაჩნდა? წავალ, დედამის შევატყობინებ. მამინაცვალს მაინცა და მაინც გული არ დაწყდება, ზედმეტი ბარგი იყო მისთვის.

არტამონოვი დიდად დაეჭვებული უსმენდა მეზოვეს, ცდილობდა არ გამოპაროდა, თუ თაღლითობა რამ გულში ედვა: მაგრამ ტიხონი ისე ლაპარაკობდა, როგორც ყოველთვის, ისეთ კილოზე, რომ პეტრეს არავეითარ ეჭვს არ უღძრავდა.

— სუ... — წარბების რხევით წარმოსთქვა უცებ მან და მიაყურა: სადღაც, ეზოში, ქალი გაჯავრებით ყვიროდა:

— პაშკა! პაშკა-ა.

ტიხონმა კეფა მოიფხანა.

— აი, შენი პაშკაც. მოემზადე სატირლად.

— არა, სულელია, — გადაწყვიტა არტამონოვი. ჯიბიდან ქუდი ამოიღო, მასზე მიკრულ გატეხილ ნიშანს დააცქერდა და მერე ბალისკენ გაემართა.

ორი-სამი კვირა ისე გაატარა, რომ სულ ეჩვენებოდა, თითქოს ფარული შიშის ტალღები გულში დაუგორავენო და დიდი უბედურებით ემუქრებინო. წარმოუდგებოდა: აი, ტიხონმა კარი შემოაღო, შემოვიდა და უთხრა:

— რა თქმა უნდა, მე ყველაფერი ვიცი...

მაგრამ გარეგნულად ყველაფერი რიგზე იყო, ყველაფერი ჩვეულებრივად მიმდინარეობდა. ბავშვის სიკვდილს ყველა უბრალოდ შეხვდა, საქმიანად, როგორც დაბადებისა და სიკვდილის აუცილებელ მოვლენას. ნიკონოვმა ყვითელ კისერზე ახალი შავი საყელო გაიკეთა და გადარეცხილ პირსახეზე დიდკაცობის ბეჭედი მორცხვად აღიბეჭდა, თითქოს დამსახურებული ჯილდო მიიღო, რომელსაც დიდი ხანია მოელოდა. მოკლული ბავშვის დედა, — მაღალი, გამბდარი ქალი, ცხენისებური, წაგრძელებული პირისახით, — სდუმდა, არ სტი-

როდა და სულ იმის ცდაში იყო, (როგორც ეს არტამონოვს ეჩვენებოდა) რომ შეიღობა მალე დაესაფლავებინა. — მიცვალებულის თავზე გადაფარებულ ლეჩაქს წამდაუწუმ ასწორებდა, ლურჯ შუბლზე გვირგვინს უსინჯავდა და თვალებზე მიდებულ მოწითალო ახალ კაპეიკიანებს თითის ფრთხილი დაჭერით უმაგრებდა. ჩქარ-ჩქარა, უაზროდ იწერდა პირველს.

პეტრემ შენიშნა, რომ მას მკლავი ისე დაღლოდა, რომ მკლავის განმავლობაში ხელი ორჯერ ვერ ასწია — ასწევდა თუ არა, ძირს ჩამოუვარდებოდა ჩვარივით.

ამ მხრით, ყველაფერი რიგზე იყო. ნიკონოვმა მრავალ სიტყვიანი მადლობაც კი გადაუხადა პეტრეს დახმარებისათვის, თუმცა არტამონოვმა, რათა ზედმეტი სიუხვით ტიხონის ექვი არ გამოეწვია, ძალიან ცოტა მისცა.

პეტრეს მაინც არ სჯეროდა, რომ მისი მეგზოვე იმდენად სულელი იყო როგორც აბანოში მას თავი მოაჩვენა... ეს მეორეჯერ იყო, რომ აბანო წინ სწევდა ამ კაცს და პეტრეს ოჯახურ ცხოვრებაში შემოყავდა. — ეს უცნაურიც იყო და საშინელიც. არტამონოვმა ისიც კი იფიქრა, რომ აბანოსთვის ცეცხლი წაეკიდებინა, ან დაენგრია და შეშად გამოეყენებინა. მით უმეტეს, რომ ძველთა ძველი იყო და ლბებოდა. უნდოდა მეორე აეშენებინა სულ სხვა ადგილას.

პეტრე რომ ტიხონს აკვირდებოდა, ამჩნევდა, რომ მეგზოვე ისევ ისე განაგრძობდა ცხოვრებას, როგორც ძველად: თითქოს მისდაუნებურად ცხოვრობს და მით ქვეყანას დიდ მოწყალებას უშვრებაო. ცოტას ლაპარაკობდა. მუშებს უზრდელად, ბებრულად ეპყრობოდა, როგორც პოლიციელი. მუშებსაც არ უყვარდათ იგი. დედაკაცებს რალაც განსაკუთრებულად ეპყრობოდა, ზიზლით, მხოლოდ ნატალიას სულ სხვანაირად ელაპარაკებოდა, თითქოს იგი დიასახლისი არ ყოფილიყო, არამედ ნათესავი, ბიცოლა ან უფროსი და.

— შენ რალაც ძალიან ეფერები ტიხონს. რა ამბავია? — ეკითხებოდა პეტრე ცოლს. ნატალია უპასუხებდა:

— ძალიან შემოგვეთვისა რალაც.

ტიხონს რომ მეგობრები ჰყოლოდა და მასთან სიარული სჩვეოდათ, შეიძლებოდა კაცს ეფიქრნა, რომ იგი სექტანტი იყო. — უკანასკნელ დროს დიდად გამრავლებულიყვნენ სექტანტები. მაგრამ მას არ ჰყავდა მეგობრები გარდა სერაფიმე-ხუროსი. იგი დიდის ხალისით დადიოდა ეკლესიაში, გულმოდგინედ ლოცულობდა, მაგრამ რალაც მიზეზით ლოცვის დროს უშნოდ დააღებდა პირს, თითქოს ყვირილს აპირებსო. ხანდახან არტამონოვი რომ თვალეში შეაჯკერდებოდა, სახე მოელუშებოდა: ეჩვენებოდა, რომ ტიხონის გათხელებულ თვალეში მისადმი მუქარა იყო დაფარული. ასეთ შემთხვევაში პეტრეს სურვილი აღებრებოდა, კისერში წაეფლო მისთვის ხელი, შეექანებინა მაგრად და ეყვირნა:

— სთქვი ბარემ რაც სათქმელი გაქვსო.

მაგრამ ტიხონის თვალეების გუგა უცნაურად დადნებოდა, გაქარწყლდებოდა და მისი ქვასავით უძრავი და მშვიდი სახე პეტრეს შფოთს გაუნელებდა.

როცა ანტონუშკა-სულელი ცოცხალი იყო, ხშირად მოდიოდა მეგზოვესთან და საღამოობით მასთან ერთად ჭიშკართან სკამზე ჩამოჯდებოდა. ტიხონი ჰკითხავდა ხოლმე შესლილს:

— აბდა-უბდას ნუ კი ლაპარაკობ, დაუფიქრდი და ამიხსენი: ეს კუია-ტირი—ვინ არის?

— კაიმას, — სიხარულით წამოიყვირებდა ანტონი და იმღერებდა:

— Христос воскиресс...

— დაიცა!

— Кибитка потерял колесо.

— რას ჩასციებიხარ, რა გინდა? — შეეკითხა არტამონოვი.

— იმას, რომ უნდა ამიხსნას, რა მნიშვნელობა აქვს მის სიტყვებს...

— სულელია და რა აგიხსნას.

— სულელსაც თავისი აზრი უნდა ჰქონდეს, — სულელივით სთქვა ტიხონმა. საერთოდ კი მასთან ლაპარაკი არ ღირდა.

ერთ უძილო და ავღრიან ღამეს არტამონოვმა იგრძნო, რომ მეტი აღარ შეეძლო საიდუმლოების მძიმე ტვირთის ატანა, გააღვიძა ცოლი და უამბო, რაც ნიკონოვის ბავშთან საქმე მოუვიდა. ნატალიამ მძინარე თვალების ახამხამებით ჩუმად მოუსმინა ქმარს, მერე ჩაამთქნარა და უთხრა:

— მე კი სიზმარი არ ამყვება ხოლმე, მაგიწყდება.

მაგრამ უცებ გამოფხიზლდა.

— ვაიმე, მეშინია, რომ იაშაც არ დაეჩვიოს...

— რას? — გაკვირვებით ჰკითხა ქმარმა. როცა ცოლმა ბოლოს მიახვედრა, თუ რისი ეშინოდა, პეტრემ ნაღვლიანად შეისრისა ცალი ყური:

— ტყუილა ვუამბე.

ამ ღამეს, ქარბუქის ფსტვენასა და ხმაურობაში, პეტრემ თავისი მარტობის ღრმა შეგნებასთან ერთად, მის მიერ ჩაღენილ მკვლელობასაც ახსნა-განმარტება, საბუთი მოუნახა: მან მოჰკლა გაფუჭებული ბავში, 'რადგანაც იგი საშიში იყო ილიასთვის, — მოჰკლა შვილის სიყვარულის გულისთვის, რათა მოსალოდნელი ხიფათისაგან დაეხსნა. ამითვე ხსნიდა იგი ნიკონოვის ბავშისადმი თავის სიძულვილს, და ეს გარემოება სულის ტვირთს უმსუბუქებდა.

მაგრამ მაინც უნდოდა ეს ტვირთი სრულიად მოეშორებინა და სხვისთვის ზურგზე აეკიდნა. ამ მიზნით ხუცესი გლეხი მოიწვია, რომ მასთან ესაუბრა უჩვეულო ცოდვის შესახებ არა აღსარების სახით რომლითაც ჩვეულებრივ ცოდვებს ინანიებენ.

ხმელი, წელში მოხრილი მღვდელი საღამო ეამს მოვიდა და კუთხეში დაჯდა. მას ჩვეულება ჰქონდა თავისი გრძელი ტანი სადმე კუთხეში ბნელ ადგილას, ღრმად შეეფარებინა, თითქოს სირცხვილისაგან იმალებო. ძველ გახუნებულ ანატორაში გახვეული მისი ტანი ისე მიკროდა სავარძლის მუქ ტყავს, რომ მისგან არც განირჩეოდა. მწუხრის ბინდზე მხოლოდ მისი წინწკლებდაყრილი სახე მოსჩანდა. დამსხვრეული მინის მტვერივით უბრწყინავდა საფეთქელთან ჩამოშვებულ თმაზე გამდნარი თოვლის წვეთები. როგორც ყოველთვის, არა ხშირ მაგრამ გრძელი წვერი მუქში შეკუმშა.

არტამონოვს ვერ გაეებდნა მთავარ საგანზე ჩამოეგდო სიტყვა და სულბარი იქიდან დაიწყო თუ როგორ მალე იხრწნება ხალხი და რამდენს უწოდებ...

ბას იწვევს მასში ლოთობა, სიზარმაცე და გარყვნილობა. მაგრამ ამაზე მასლაათიც მალე მოსწყინდა. შეწყვიტა და ოთახში გაიარ-გამოიარა. მაშინ ხუცესმა გააბა სიტყვა, რომელიც უფრო ჩივილს წააგავდა:

— არაეინ არ ზრუნავს ხალხზე. თვითონ ხალხი კი არ არის / დაჩვეული იზრუნოს თავის სულზე. არც იცის როგორ უნდა იზრუნოს დაჩვეული ნასწავლი ხალხი.. თუმცა მათ მსჯავრს შე ვერ დავდებ, რომელიც უნდა იცნოს, რომ ძალიან ცოტა გვყავს განათლებულები. ვინც არის, წარმოიდგინეთ, ჩვეულებრივ ხალხურ ცხოვრებას ვერ ეგუება. თუმცა ბევრი რამ კარგი ჰსურთ ხალხისთვის, მაგრამ რაც მთავარია, იმისთვის ვერ მიუგნიათ. მათ აჯანყება იზიდავს. ხელისუფლებაც ამიტომ სდევნის.. საერთოდ ჩვენში არაფერი არ ეწყობა რაღაც მხოლოდ ერთად ერთი ხმაა, რომელიც უფრო და უფრო მედგრად გაისმის ამ ამაო ხმაურობაში. იგი სინდისს მოუწოდებს და მის გამოღვიძებას ცდილობს. ეს ხმა ეკუთვნის ვილაც გრაფ ტოლსტოის, ფილოსოფოსსა და ლიტერატორს. შესანიშნავი ადამიანია. მისი სიტყვა თითქმის თავხედობამდე მიდის, ისეთი თამამია. მაგრამ რადგანაც... ამ შემთხვევაში შეურაცყოფილია მართლმადიდებელი ეკლესია...

მღვდელი დიდხანს ლაპარაკობდა ლევ ტოლსტოის შესახებ და თუმცა მისი სიტყვა არტამონოვისათვის გაუგებარი იყო, მაგრამ მაინც უსმენდა. მღვდელის ოხვრის კილოზე აწყობილი ხმა ოთახის ბინდში ისე გაისმოდა, როგორც რუის ჩუმი ბუტბუტი და არტამონოვს არაჩვეულებრივი ადამიანის ზღაპრულ პიროვნებას უხატავდა, საკუთარ თავს ავიწყებდა. მას არ ავიწყდებოდა მხოლოდ, თუ რისთვის მოახშო ამ საღამოს მღვდელი, რომლის სიბრაღული თანდათან იპყრობდა. პეტრემ იცოდა, რომ ქალაქის ღარიბი მოსახლეობა გლებს ისე უცქეროდა როგორც ნეტარ ადამიანს, რადგანაც იგი ხარბი არ იყო, ყველას ევერებოდა, მღვდელმოქმედებდა უცხოვრად და საამოდ სწირავდა და მიცვალებულებს განსაკუთრებული გრძობებით უგებდა წესს. ყოველივე ეს არტამონოვს ბუნებრივად მიაჩნდა:—მღვდელი სწორედ ასეთი უნდა ყოფილიყო. პეტრეს სიმპატია მისდამი იმით იყო უფრო გამოწვეული, რომ ეს ხუცესი ქალაქის შეძლებულ ნაწილსა სამღვდელეობას არ უყვარდა. მაგრამ სულიერი მოძღვარი მკაცრი უნდა იყოს, იგი ვალდებულია იცოდეს განსაკუთრებული, გულის გამგმირველი სიტყვა და ცოდვისათვის შიშისა და კრძალვის ჩავიხრება. არტამონოვმა იცოდა რომ ასეთი ძალა გლებს არ ჰქონდა. მისი სიტყვა მერყევი იყო, თითქოს იმისი ეშინია, ვისმე შეურაცხება არ მივაყენო. პეტრემ სიტყვა გააწყვეტინა და უთხრა:

— მამაო გლებ, იმისთვის შეგაწუხე, რომ მინდოდა მეცნობებინა: წელს შე არ ვეზიარები...

— რატომ შეეკითხა მღვდელი ჩაფიქრებით და სანამ პეტრე რასმე ეტყოდა, განაგრძო:—თქვენვე აგებთ პასუხს სინდისის წინაშე.

არტამონოვს მოეჩვენა რომ გლებმა ისევე უგულოდ წარმოსთქვა ეს სიტყვები როგორც ტიხონს ჩვეოდა ხოლმე ლაპარაკი. გლები ღარიბი იყო და კალოშებს არ ატარებდა. მისი მძიმე გლახური ჩექმებიდან იატაკზე თოვლის წყა-

ლი გამდგარიყო, რომელშიაც იგი ფეხებს ატლაპუნებდა. თან ისე განაგრძობდა თავის სიტყვას, თითქოს თავად სჩვიისო. და ვისმე სხვას ბრალს დებს და ამტყუნებსო.

— უცქერი ამ ქვეყანას, აკვირდები იმას, რაც ქვეყნად ხდება, და ერთად ერთ ნუგეშს პოვებ მხოლოდ. ეს ის არის, რომ ბოროტებას ანატოლია, თითქოს განზრახ ერთად თავს იყრის, ერთად გროვდება, რაინა შეუძლებს დაძლევა გაადვილდესო. მე ყოველთვის ასე შემინიშნავს: ჯერ გაჩნდება ბოროტების პატარა მორგვი და მერე მის გარშემო, როგორც თითისტარზე ძაფი, ისე თანდათან ეხვევა ათასნაირი სხვადასხვა ბოროტება. გაფანტული ბოროტების დაძლევა ძნელია, ერთად შეკრებილის, შეერთებულის სიმართლის ხმლით მოკვეთა კი ადვილი საქმეა.

ეს სიტყვები არტამონოვს ჩარჩა მეხსიერებაში. ისინი ერთგვარ ნუგეშს შეიცავდენ მისთვის: ეს მორგვი პავლე ნიკონოვი იყო. ამ ბავშვის გარშემო იყო რომ პეტრეს ყველა ბნელი, ბოროტი აზრი თავს იყრიდა ხოლმე, ერთად ქუჩდებოდა. და არტამონოვს ერთხელ კიდევ მოუვიდა აზრად, რომ, სამართალით, მისმიერ ჩადენილი ცოდვის ერთი ნაწილი მისი ვაჟის თავზე მოდიოდა. შემსუბუქების ნიშნად ერთი ამოიოხრა და მღვდელი ჩაიხე მიიწვია.

სასაძილოში სინათლე იყო და მყუდროება. მისი თბილი პაერი საამო სურნელს გაეჟღინთა. მაგიდაზე სამოვარი შუშუნებდა. სიდედრი სავარძელში იჯდა და ოთხი წლის შვილის შვილს უმღეროდა:

Святая молонья
Раздала дары своя:
Апостолу Петру—
Ему летнюю жару,
Угоднику Николе—
На морях, озерах волю,
А пророку Илье—
Золотое копие,

— წარმართულია, — სთქვა ხუცესმა, დამნაშავესავით გაიცინა და მაგიდას მიუჯდა.

საწოლ ოთახში ცოლი პეტრეს ეუბნებოდა:

— ალექსი დაბრუნდა. მე ვნახე. ისეა აღტაცებული მოსკოვით, რომ გიჟდება... ჰო, მეშინია...

ზაფხულზე ნატალიას თეთრ ყელსა და სახეზე რაღაც წითლად დაჰყარა. ნემსის ნაჩხვლეტისოდენა იყო წინწკლები, მაგრამ ქალს მაინც აწუხებდა. ნატალია ორჯელ კვირაში დაწოლის წინ ლოყებს იზელდა თაფლის ფერი მალამოთი.

იგი ამ საღამოსაც იცხებდა ამ მალამოს და შიშველი მკლავებით სარკის წინ იჯდა. პერანგს ქვეშ მისი ძუძუების ბურთები ქანაობდენ. პეტრე ლოგინში იწვა, ხელები თავქვეშ ამოედვა, აღმაცერად უცქეროდა ცოლს და ფიქრობდა რომ ნატალია რაღაც მანქანას ჰგავდა, ხოლო მის მალამოს მოხარშული ტარადანა თევზის სუნი უდიოდა. როცა ნატალია ბეჯით კილოზე წარმოთქმულ

ლოცვას მორჩა, პეტრეს გვერდში მოუწვა და ჯანმთელი ტანის პატიოსანი ჩვეულების მიხედვით, ქმარს თავისი თავი შესთავაზა. პეტრემ კი ძილი მოიგონა.

— აი, ის მორგვი, — ფიქრობდა იგი. — მე კი თითისტარი ვარ ეტრიალებ. დაფს კი ვინ ართავს, ნეტავი? ტიხონმა სთქვა: კაცი ართავსო, ემმაკი ქსოვსო... რა შეუსაბამო დინგია!

ალექსის მიერ გაჩაღებული საქმე უფრო და უფრო ფართოვდებოდა და მდინარის გასწვრივ მდებარე ქვიშიანს გორაკებს ფარავდა. გორაკები უკვე აღარ ბზინავდენ ოქროსფრად და მათი ქვების ვერცხლოვანი გამსჭვირვალეობა თანდათან ჰქრებოდა. თავგმარილას ბზიალა ნაკვერცხლები ჩაჰქრენ, ქვიშა დაიტკეპნა. ყოველ წლივ გაზაფხულობით ქვიშაზე ღვარძლი უხვად ამოდებოდა და მწვანედ ბიბინებდა. მრავალძარღვას გაეფინა თავისი ფოთლები და ბარდანას დიდრონი ყურები გადმოეკიდა.

ფაბრიკის გარეშემო გაშენებული ბალის ხეები შიშვლდებოდნენ. შემოდგომის ფოთოლი ღებებოდა და ქვიშას ასუქებდა.

ფაბრიკა უფრო და უფრო ბუზლუნებდა, ზრუნვითა და შფოთვით სუნთქავდა. ათასი თითისტარი ბზუოდა, დაზგები შრიალებდნენ. მთელი დღე გაისმოდა მანქანების ქლოშინი. გარშემო შრომის ზმუილი იდგა.

არტამონოვი ამაყობდა, რომ იგი იყო ყოველივე ამისი პატრონი, ეს მას თვითონვე უკვირდა.

მაგრამ დროგამოშვებით არტამონოვი თანდათანობით დაღლილობას გრძობდა. ის თავის ბავშობას იგონებდა, წარმოიდგენდა წყაროსა და სუფთა მდინარეს რატს, თვალმიუწვდენელ ველებს და გლეხების უბრალო ცხოვრობას. ასეთ დროს მას ისე ეჩვენებოდა, თითქოს უხილავი, ბრჭყალებიანი ხელები იპყრობდნენ და გიჟვით ატრიალებდნენ.

განუწყაეტელი ყოველდღიური ხმაურობა თავში ურახუნებდა და ყველა სხვა აზრსა და ფიქრს უხშობდა გარდა ისეთებისა, რომლებიც საქმეს არ შეეხებოდნენ. ფაბრიკის მიღების დახვეული კომლი დაღვრემილობისა და მოწყენილობის მძიმე სახით აწვებოდა ირგვლივ ყველაფერს და სულს უხუთავდა.

ასეთ დროს პეტრეს განსაკუთრებით არ მოსწონდა მუშები. ეჩვენებოდა, რომ ისინი ისე იყვნენ დასუსტებულები, რომ მამაკაცობის არაფერი გააჩნდათ, დედაკაცებივით წუწუნებდნენ, უკმაყოფილონი იყვნენ და თავხედურად იღრინებოდნენ, როცა რასმე შენიშვნას მისცემდნენ. თითქოს მომჭირნეობის უნარიც კი დაჰკარგოდათ, მერყეობდნენ. წინად, მამის სიცოცხლეში, უფრო ოჯახურად ცხოვრობდნენ, მეგობრულად, ასე არ ლოთობდნენ და ასე ურცხვად არ ეწეოდნენ გარყვნილებას. ახლა კი ყველაფერი არეულიყო. ხალხი უფრო მარდი შეიქნა თითქოს უფრო კკუიანიც, მაგრამ გულგრილად მუშაობდნენ, ერთმანეთში მტრობა ჰქონდათ და ყველაფერს გაიძვერულად უცქეროდნენ, ეტმასნებოდნენ. განსაკუთრებულად ახალგაზრდობას ეტყობოდა დაუდევრობა და უპატივისმცემლობა. ფაბრიკას ის თვისება ჰქონდა, რომ ახალგაზრდებს სულ მალე გამოცვლიდა ხოლმე და გლეხურ იერს უკარგავდა.

კოჩეგარი ვოლკოვი გუბერნიაში იქნა გაგზავნილი, სადაც ის საგიჟეში მოათავსეს. ხუთი წლის წინად კი, როცა სოფლად სახლკარი დაეწვა, ის ახალგაზრდა ცოლთან ერთად ფაბრიკაში გამოცხადდა. ლამაზი იყო, ჯანმრთელი, ლონიერი, ორი წლის შემდეგ მისმა ცოლმა სმა დაიწყო და სხეებს აძევა, ქმარმა ცემა დაუწყო. ქალი ქლექში ჩავარდა და, აი, ორივე დაიღუპა.

ხალხის სწრაფი გაქრობის შემთხვევები მრავალი იყო. ხუთი წლის განმავლობაში სამს მკვლელობას ჰქონდა ადგილი: ორი ჩხუბის დროს მოხდა, ერთი — შურისძიების ნიადაგზე, ერთიც: ხანშერეულმა მუშამ იქვეის მიზნით მოჰკლა ახალგაზრდა მუშა ქალი.

ჩხუბი ხშირად სისხლის ღვრით, ქრილობით თავდებოდა

ალექსიზე ყოველივე ეს, სჩანდა, არ მოქმედებდა. გაუგებრად იქცეოდა. იგი უფრო ხუმარა, მუდამ სუფია სეროფიმე ხუროს ჰგავდა, რომელიც ერთნაირი სულიერი განწყობილებით უკეთებდა ბავშვებს სათამაშოებს — თვითმსროლელს, საბერავს — და კუბოებსაც ამზადებდა მათთვის. ალექსის ქორულ თვალებში ის რწმენა კიაფობდა ყოველთვის, რომ ყველაფერი რიგზე იყო და მომავალშიც ასე იქნებოდა. მას უკვე სამი ბავში მოუკვდა. ტანმაგარი მხოლოდ მირონი გამოდგა, — უშნოდ, ნაჩქარევად ნაძერწივით ბავში, რომელიც ძვლებისა და ხრტილისაგან შესდგებოდა და უცნაურად ჩხარუნობდა. მას ასეთი ჩვეულება ჰქონდა: როცა თითებს ღუნავდა, ატკაცუნებდა. მეცამეტე წლისა იყო, როცა სათვალეების ტარება დაიწყო, სათვალეებმა ოდნავ გრძელი ნისკარტისებური ცხვირი დაუმოკლა და არა სასიამოვნო ღია თვალები დაუჩრდილა. ყოველთვის წიგნით ხელში დადიოდა. შიგ თითები ისე შეეწყო, თითქოს ზედ შეზრდიანო. დედმამას თანასწორივით ელაპარაკებოდა. მისი საუბარი უფრო მსჯელობას ჰგავდა. დედმამას ეს ძალიან მოსწონდა. პეტრე კი გარკვეულად გრძნობდა, რომ ძმისწულს იგი არ უყვარდა და სამაგიეროსაც უხდიდა.

ალექსის სახლში ყველაფერი მერყევი და არეული იყო. უფროსი არტამონოვი ხედავდა, რომ ძმისა და მის ცხოვრების შორის თითქმის იგივე განსხვავება იყო, რაც მონასტერსა და ბაზარს შორის ალექსისა და მის ცოლს ქალაქში მეგობრები არ ჰყავდათ, მაგრამ მის ვიწრო საკუქნაოს მსგავს ძველ ნივთებით სავსე ოთახებში მაინც იკრიბებოდნენ კვირაობით საექვო ღირსების სტუმრები: ფაბრიკის ოქროსკბილიანი ექიმი იაკოვლევი, დამცინავი და ბოროტი ადამიანი, მყვირალა ტეხნიკოსი კოპტევი, ლოთი და ქალაღდის მოთამაშე, მასწავლებელი მირონა, სტუდენტი, რომელსაც პოლიციისაგან სწავლა ჰქონდა აკრძალული, მისი ცხვირ-მოკაუჭებული ცოლი პაპიროსს ეწეოდა და გიტარაზე უჯრავდა. მოდიოდნენ კიდევ სხვები, ადამიანთა ნამსხვრევები. ყველანი ერთნაირი თავხედობით აგინებდნენ მღვდლებს, მთავრობას და ცხადი იყო, რომ თითოეულს მათგანს დიდად ჭკუიან კაცად მოჰქონდა თავი. არტამონოვი მთელი თავისი არსებით გრძნობდა, რომ ისინი ნამდვილი ადამიანები არ იყვნენ და არც ესმოდა, რისთვის იყვნენ ისინი საჭირო მისი ძმისთვის, რომელიც ასეთი დიდი მნიშვნელოვანი საქმის მონახვევრე იყო. როცა პეტრე ყურს მოჰკრავდა მათ ყვირილს, მღვდლის ჩვილი მოაგონდებოდა;

— ბევრი რამ ჰსურთ, ხოლო არა ის, რაც უმთავრესია. იმას კი არ ჰკითხულობდა, თუ რა იყო ეს უმთავრესი, იცოდა კი, რომ უმთავრესი—საქმე უნდა ყოფილიყო.

ეტყობოდა, რომ მას ყველაზე უფრო მყვირალა მუშა კობტევი მოსწონდა. საბე მუდამ მთვრალს უგავდა. მოძალე იყო, ჰკვიანიც სჩანდა. ყველაზე უფრო ხშირად ის ამბობდა:

— ფილოსოფია დიდი სისულელეა... მრეწველობა კი... ტექნიკა. მაგრამ პეტრე მას ექვის თვალით უცქეროდა. რაღაც ერეტიკულს, გამანადგურებელს ამჩნევდა მასში.

— საშიში კაცია, — უთხრა მან ძმას. ალექსის ეს გაუკვირდა.

— კობტევი? რას ამბობ? პირიქით ძალიან მარჯვე, საქმიანი კაცია. ხარისხით შეუძლია მუშაობა. ჰკუიანი კაცია... ნეტავი ბევრი გვყავდეს მაგისტანა. სთქვა, გაიცინა, და დადუმდა.

— ქალი რომ მყავდეს, უთუოდ მას შევრთავდი... საქმეშიც ჩავეთრევი. პეტრემ სახე შეიკრა და ძმას მოშორდა.

თუ ქალად არ თამაშობდენ, პეტრე განმარტოვებით ჩაჯდებოდა თავის საყვარელ ლოგინივით რბილსა და ფართე სავარძელში. ყურის სრესით შეაქერდებოდა ხალხს, არავის არ ეთანხმებოდა და ყველასთან კამათის გამართვა სურდა. კამათი უნდოდა არა იმიტომ, რომ ხალხი მას არ ამჩნევდა, როგორც დიდი საქმის უფროსს. კამათისათვის სხვა საფუძველი ჰქონდა, კარგად გარკვეული ლაპარაკი არ ეხერხებოდა, მხოლოდ ხანდახან სხვის სიტყვებში თავის შენიშვნებს ჩაურთავდა:

— აი, ხუცესმა გლებმა ერთი გრაფის შესახებ მიამბო, რომ...

კობტევი მაშინვე შეუღრენდა:

— რა საქმე გაქვთ თქვენ გრაფთან, სწორედ თქვენ? გრაფი ხომ გლეხური რუსეთის უკანასკნელი სულის ამოთქმაა...

იგი ჰყვიროდა და უპატივცემლოდ აწვევდა პეტრესკენ თიოს. დანარჩენებზე მას უსმენდენ, უგონებდენ და ყველანი ერთად ბოშებს ემსგავსებოდენ, — უსახლკარო, მოხეტიალე ტომს.

— ჩრჩილია — ფიქრობდა პეტრე — მუქთამქამლებია.

ერთხელ მან სთქვა:

— მართალი არ არის, როცა ლაპარაკობენ: — „საქმე დათვი როდია რომ ტყეში გაიქრასო“. მე ვამბობ: საქმე სწორედ დათვია, მაგრამ ტყეში რად უნდა გაიქრას! ჩასჭიდა თათები და არის მისთვის. საქმე კაცის ბატონია.

— აი, აი, — დაიყეფა კობტევმა, — სად ამბობენ ასე? ვინ ამბობს ასე? საშიშროებაც სწორედ აქ არის.

ალექსიმ კი დაცინვით ჰკითხა:

— ეს რა ამბავია: ტიხონს პარავ აზრებს?

ამან ძალიან გააჯავრა პეტრე და, სახლში რომ დაბრუნდა, ცოლს უთხრა,

— ელენეს თვალყური აღევნე. მის გარშემო ის ბოშა, კობტევი დაძრწის.

ალექსი ეხმარება. ელენე კარგი ლუკმაა, მაგრამ კობტევისთვის კი არა. საქმრო მოუნახო იქნება.

— აქ ვინ იქნება შესაფერისი?—ზრუნვით დაიწყო ნატალიამ.—საქმრო გუბერნიაში უნდა მოუნახოთ. ჯერ დროც არ არის.

— ფროხილად კი იყავი, იცოდე, არ დაგიკოდონ.—ჩაიციხა არტამონოვმა. ამაზე ცოლის სახეზე ცბიერმა ღიმილმა გაითამაშა.

როცა მცირე ხნით მოიცილიდა და ფაბრიკაზე ზრუნვას დაიწყო, მერიშორებდა, კვლავ სძულდა ადამიანები და თავისი თავის უკმაყოფილო ქვეყანა

ერთად ერთი მისი ნუგეში შვილისადმი სიყვარული იყო. მაგრამ ამ სიყვარულსაც ნიკონოვის შვილის აჩრდილი ჰეარავდა. მკვლელობის ტვირთი სინდისზე აწვა. ილიას რომ სახეში შეხედავდა უნდოდა მისთვის ეთქვა:

— აი, რა ჩავიდინე შენი გულისთვის!

გონება საკმაოდ მახვილი ჰქონდა და არ შეეძლო გამოპაროდა ის გარემოება, რომ მან მკვლელობამდე ერთი წამით ადრე იგრძნო შიში. მაგრამ პეტრეს კარგად ესმოდა, რომ სწორედ ამ შიშს მხოლოდ შეეძლო იგი გაემართლებინა. ილიასთან საუბრის დროს მას ეშინოდა ნიკონოვის ბავშვის მოგონება, — ეშინოდა რათა შემთხვევით არ გაეცა თავის თავი და დანაშაული არ გამოემჟღავნებინა, რომელიც მას გმირობად მიაჩნდა.

ამჩნევდა, რომ მისი ვაჟი ძალიან ჩქარა იზრდებოდა, მაგრამ რაღაც მისი გავლენის გარეშე, განზე. ილია ახლა დამშვიდებულიყო, დედას არ აჯავრებდა, არც იაკობს აწუხებდა, რომელიც გიმნაზიაში სწავლობდა. უმცროს დას ტატიანას ართობდა, ელენეს უწყინრად დასცინოდა. ხოლო როცა ლაპარაკობდა, რასაც არ უნდა შეხებოდა ჩაფიქრება და ცივი ანგარიშიანობა ეტყობოდა. პავლე ნიკონოვის ადგილი მირონმა დაიჭირა. ძმები თითქმის განუსრულები იყვნენ. სულ ერთად იყვნენ. ხელების ქნევითა და ერთის ამბით საუბრობდნენ. ისხდნენ და წიგნს ერთად სწავლობდნენ, კითხულობდნენ. ილია თითქმის მთელი დღე სახლში არ იყო. დილას ჩაის დროს გამოჩნდებოდა. მერე კი ქალაქში ბიძასთან მიდიოდა. ან ტყეში გაიჭრებოდა მირონთან და შავტრუხა ბიჭთან გორიცვეტოვთან ერთად. ეს პატარა ბიჭი მკბენარა მცენარეს ჰგავდა. ისე დადიოდა თითქოს კუდს აქიცილებდა. თვალები დამცინავი ჰქონდა, გადმოკარკლული და ელამი.

— რა გინდა ამ ურჩის ბლარტთან, — ზიზლით შენიშნა ნატალიამ შვილს. პეტრე არტამონოვმა თვალი მოჰკრა, რომ მის ვაჟს ამ შეკითხვაზე წარბები შეერხენ.

— ეს სიტყვა შეურაცხყოფელია, დედა. თქვენ ხომ იცით, რომ ალექსანდრე ჩვენი მღვდლის გლების ძმის შვილია, მაშასადამე არუსი. გიმნაზიაში პირველ მოწაფედ ითვლება.

დედამ ზიზლით ჩაიფრუტუნა:

— ურჩები ყველგან პირველ ადგილს იჭერენ.

— თქვენ ეს საიდან იცით?—არ დაუთმო შვილმა.—ქალაქში სულ ოთხ ურჩია სცხოვრობს, ყველა ღარიბია, აფთიაქის პატრონის გარდა.

— მათ კიდევ ორმოცი ბლარტი ჰყავთ. ვორგოროდშიც ყველგან ურჩებია. ილიამ ბეჯითად გაიმეორა, თითქოს შეურაცხვესო:

— ურია—ცუდი სიტყვაა. გინება.

მაშინ დედამ კოვზი ლამბაქზე დაარტყა, გაწითლდა და უყვირა:

— როგორ ბედავ ჩემს სწავლებას? განა მე არ ვიცი, ~~ლაპარაკი~~ როგორ უნდა? ბრმა არ ვარ: მეც კარგად ვამჩნევ, რომ ის მოიქცნელია, ტიხონსაც კი ელაქუცება. ამიტომ ვამბობ: ურიის ბლარტივით ~~ლაქუცია~~ მეთქი. ვინც მოლაქუცია—ის საშიშია. მე ვიცნობდი ერთს ასეთს: ~~ქვეყნის~~

— კმარა. — მკაცრად ჩაერიო პეტრე. ცოლს კი თვალზე ~~ცრემლი~~ მოადგა.

— ასე როგორ იქნება, პეტრე ილიას ძეგ, სიტყვა ვერ მითქვამს.

ილიამ სახე მოიღრუბლიანა და გაჩუმდა. დედამ უთხრა:

— განა მე არ დაგბადე?

— მადლობელი ვარ — უპასუხა ილიამ და გაცალიერებული ჭიქა განზე გადადგა.

მამამ ილმაცერად გადახედა შვილს და ჩაიციინა. ყურები შეისრისა.

პეტრემ შეატყო ცოლს, რომ მას ილიასი ეშინოდა, როგორც წინად ნავთის ლამპისა და ახლა კიდევ ოლგას ნაჩუქარი საყავის წინაშე შიშსა გრძნობდა: — სულ ის ეჩვენებოდა, რომ საყავე გასკდებოდა. ასეთი სასაცილო შიშისებური გრძნობა თვითონ მამასაც ჰქონდა შვილისადმი. უცნაური იყო მათი შვილიც. სამივე ბავში უცნაური იყო. რას ჰპოვებდნენ ისინი მეფხოვე ტიხონში, რომ მით ერთობოდნენ. ყოველ საღამოს მასთან ერთად ჭისკართან ისხდნენ და უფროს არტამონოვს ესმოდა უცნაური გლეხის დარიგების კილო.

— ეს ასეა. ცოტა თუ მიგაქვს, უფრო მსუბუქად მიდიხარ, რაც შეეხება ცის კუთხეებს, არ დაიჯეროთ: რა კუთხე შეიძლება ცაში იყოს? ცას ხომ კედლები არა აქვს.

გიმნაზიელები ხარხარებდნენ. ილია ცოტას იცინოდა, ხავერდის ხმაზე, მირონი—შშრალად, გორიცვეტოვი კი—უხალისოდ, მაგრამ ყოველთვის შესწყვეტდა სიცილს და მეგობრებს მიმართავდა:

— დაიცადეთ, ეს არც ისე სასაცილოა.

და ტიხონის ბნელი, ზარმაცი სიტყვა ისევ გრძელდებოდა:

— თქვენ, ბავშებო, უფრო მეტი ის ისწავლეთ, რაც ადამიანს შეეხება... ადამიანის შესახებ საზოგადოთ. ვინ ვისთვის არის გაჩენილი, ვის რა ბედი აქვს. აი, ამას უნდა ჩაუფიქრდეთ. სიტყვები გამჭვირვით უნდა გაიგოთ. ხშირად ამბობენ ხოლმე: აი, დამთავრებული სიტყვა. ბოლო კი, დამთავრება, არაფერს არა აქვს...

და ტიხონ ვიალოვი პეტრეს ნაცნობ თქმას იმეორებდა:

— ადამიანი ძაფს ართავს, ეშმაკი კი ქსოვს; ასეა სულ დაუსრულებელი... ასე მიდის.

ახალგაზრდები იცინოდნენ. ტიხონიც იცინოდა ამოოხვრით:

— ჰე, თქვე გამოუმცხვარო სწავლულებო.

საღამოს ბინდზე ბავშვები პატარავდებოდნენ რალაც, უფრო ნაკლებ შესამჩნევი ხდებოდნენ, ვინემ დღის სინათლეზე იყვნენ. ტიხონი კი სივდებოდა, განიერდებოდა და უფრო მეტს სისულელეს ლაპარაკობდა.

ილიას ხშირი საუბარი ტიხონთან პეტრეს მეეზოვეს აძულებდა, გამოურ-
კვეველ შიშს გვრიდა. იგი შვილს ეკითხებოდა:

— რით გართობს ტიხონი?

— საინტერესო კაცია.

— რით არის საინტერესო? იმით რომ სისულელეს ამბობს?
ილიამ ჩუმაღ უპასუხა:

— სისულელესაც გაგება უნდა.

ასეთი პასუხი მოეწონა პეტრეს.

— ეს მართალია. ყველანი სულელურად ვცხოვრობთ.

მაგრამ მყისვე მოისაზრა და გაიფიქრა:

— ტიხონის სიტყვებია.

შვილი განსაკუთრებულ იმედს უძრავდა პეტრეს, როცა იგი ჯიბეში ხე-
ლებ ჩაწყობილი, ნელი ფსტვენით ფანჯრიდან ეზოს გადასცქეროდა და მუშებს
ათვალღერებდა, ან აუჩქარებლად გაივლიდა საქსოვ ფაბრიკაში, ან მსუბუქი
სიარულით სოფლისკენ გაისეირნებდა. მამა კმაყოფილებით გაიფიქრებდა:

— ჩინებული მეურნე იქნება. ჩემსავით კი არ მოეკიდება სატემეს, რომ
შემაბეს უღელში და ძალაუნებურიდ მიმაქვს ტვირთი.

ის კი სწყინდა რაზდენიმედ, რომ ილიას ბევრი ლაპარაკი არ უყვარდა.
თუ ილაპარაკებდა, ძალიან ცოტას, თითქოს წინასწარ მოფიქრებულ სიტყვებს
ამბობდა, რაც ადამიანს მაინცადამაინც მასთან საუბრის გუნებაზე არ აყენებდა.

— მშრალია, — ფიქრობდა არტამონოვი და თავს იმით ინტეგრებდა, რომ
ილია მყვირალა გორიცვეტოვს არ ჰგავდა, არც მოთენთილს, ზარმაც იაკობს
და არც შირონს, რომელიც მწიგნობარივით ლაპარაკობდა, თავს მალა სწევდა
და ისეთ მოხელეს ჰგავდა, რომელმაც იცის, რომ ცხოვრების თვითოეულ შემ-
თხვევისათვის წიგნებში შესაფერი მკაცრი კანონი მოიპოვება.

არდადეგები რალაც უცბად ვათავდა და აი, ბავშებიც წასასვლელად ემზა-
დებიან. ისე გამოვიდა, რომ ნატალიამ გამგზავრების წინ იაკობი დაარჩია, მამამ
კი ილია, მაგრამ პეტრემ ის კი ვერ უთხრა. რისი, თქმაც უნდოდა, როგორ ეთქვა,
რომ ცხოვრება მოსაწყენი იყო ამ ერთფეროვან ზრუნვაში, რომელიც კოლოფ-
ბის ღრუბელივით ვრტყა გარს. ასეთ რამეზე ბავშვებთან არ ლაპარაკობენ.

უფროსი არტამონოვი ისე იყო მოწადინებული განეცადა ისეთი რამ, რაც
ჩვეულებრივს არ ჰგავდა და აუცილებელი არ იყო, როგორც თოვლი, წვიმა,
ტალახი, სიციხე, მტვერი, რომ ბოლოს და ბოლოს, ამისი მსგავსი რალაც მარ-
თლაც იპოვნა თუ მოიგონა. — მაზრის ერთ მივარდნილ ტყიან კუთხეში მგზავ-
რობის დროს მას ჭექა-ქუხილვა მოუსწრო. სეტყვა წამოვიდა. მეხმა გაიგრგვინა
და გალურჯებული ღრუბლები აათეთქა. ტყით მიშავალ ვიწრო გზაზე სიბნელე
ჩამოწვა და წყლის ნიაღვარმა ითქრიალა. ცხენების ფეხებ ქვეშ, თითქოს მიწა
გაღწაო, წყალი ღვარად დადინდა და ეტლის ბორბლებს ღვრძამდე შეუდგა.
სამინელება იყო, როცა ცივი ცეცხლის ალი წამით გაივლებდა და ძირს დე-
დანიწის დუღილს მრისხანედ გაანათებდა. გზის ორსავე მხარეს, წვიმის მინის
ბაღეში გახვეული შავი ხეები, სველი წყვდიადიდან ჰაერში ატყორცხნილნი, ძრწო-

ლით შექანდენ უჩინარი ცხენები ფრუტუნით შესდვენ და ტორები წყლის ზედაპირზე აათქარათქურეს. მეეტლე იაკიმი, მსხვილი და მშვიდრ კაცი, ცხენებს ფრთხილათ ეფერებოდა. სეტყვამ ტყე ყინულიანი ხმაურით დაიწყო. მერე კოკისპირული წვიმა წამოვიდა, მილიონმა წვეთმა ხეების ფოთლებზე გაიშრიალა და გაირახრახა, — ბრაზიანი ღმუილი ჩადგა ლამის წყვედრის ხმაში.

— პოპოვებთან უნდა შევეუხვიოთ, — სთქვა იაკიმმა.

და აი, სხვის ტანისამოსში გადაცმული არტამონოვი დარცხვენილი ზის, როგორც სიზმარში, მაგიდასთან, თბილ ოთახში, საამოდ მშრალსა და ნახევრად ბნელში. ტანსაცმელი უჭერს, ეშინია განძრევის. სამოვარს შიშინი გააქვს, მაღალი ხმელი ქალი ჩაის ასხამს. მას ფართე შავი კაბა აცვია. მოწითალო თმა თავის გარშემო შემოუხვევია. მკრთალ სახეს ნაცრისფერი თვალები უმშვენებენ.

მან სრულიად უბრალოდ, მორჩილი გამომეტყველებით და დალბილებული ხმით სტუმარს უამბო ამას წინად გარდაცვალებულ თავისი ქმრის ამბავი და იმის შესახებაც, რომ სახლკარის გაყიდვა და ქალაქს გადასახლება გადაეწყვიტა, სადაც გიმნაზიის გახსნას აპირებდა.

— ეს მე თქვენმა ძმამ მირჩია. საინტერესო კაცია, ცოცხალი, თავისებური.

პეტრემ შურით ჩაახველა. შეათვალერა ყოველი, რაც ოთახში მის გარშემო იწყობებოდა. ახალგაზრდობისას როცა მამასთან ერთად გუბერნიაში მოგზაურობდა, ხშირად უხდებოდა ყოფნა ბატონების სახლში. მაგრამ განსაკუთრებული იქ არაფერი არ შეუშინებია, მხოლოდ ადამიანებსა და ნივთებს შეუწუხებია და შეუვიწროებია. აქ კი, ამ სახლში არაფითარ შევიწროებას არ გრძნობდა. პირიქით, ყველაფერს ალერსისა და გულითადობის ბეჭედი აჯდა. დიდი ლამაზი, მკრთალი ფერის აბაჯრით ჩამოფარებული, ოძის ფერად ანათებდა ჭურჭლეულობას, მაგიდაზე დაწყობილ ვერცხლს და პატარა გოგოს მოხდენილად დავარცხნილ თავს. გოგოს წინ რვეული ედვა. წვრილი ფანქრით ხატავდა რალასაც და თან თავისთვის ჩუმად ღრუტუნებდა. მისი ხმა სრულიად არ უშლიდა პეტრეს ყური ეგდო დედის სიტყვებისათვის. ოთახი დიდი არ იყო. მჭიდროდ ეწყო ავეჯი, საგნები ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენდენ, თითქოს ოთახს შეზდიანო, მაგრამ თითოეულს თავისებური სახე შერჩენოდა და თავის თავზე რალაცას მეტყველებდა. ასეთივე იყო კედლებზე ჩამოკიდებული სამი სურათიც. პეტრეს პირდაპირ კედელზე ჩამოკიდებულ სურათზე ზღაპრული ცხენი ეხატა, რომელსაც მედიდურად მოელუნა კისერი. ფაფარი საკვირველად გრძელი ჰქონდა, თითქმის მიწას წვედებოდა. ყველაფერი საოცარ სიმყუდროვეს ჰქმნიდა, თითქოს წყნარი გულითადი სიმღერა გაისმისო. დიასახლისის მშვენიერი ხმაც ისე გაისმოდა, თითქოს შორიდან მორაკრაკებსო. აი, ასეთ მორთულობაში შეიძლება ადამიანმა წყნარად იცხოვროს და არაფერი ცუდი არ ჩაიდინოს. ვისაც ცოლად ასეთი ქალი ეყოლება, ბედნიერი იქნება: პატავცემითაც მოეპყრობა და გულისნადებსაც თავისუფლად გაუნაწილებს.

გარედ, დერეფანში, აჭრელებულ შუშაბანდზე, დროგანოშვებით აენტებოდა შავი ცა და იელვებდა, მაგრამ არტამონოვს უკვე ვეღარ აშინებდა.

განთიადზე არტამონოვი თავის გზას გაუდგა, მას თან გაჰყვა ალექსიანი სიმშვიდისა და მყუდროების შთაბეჭდილება და თითქმის არახორციელი სახე ჩუმი ქალისა, რომელსაც ეს მყუდროება შეექმნა. მისი ეტლი ქაობის ატვირთვით ნიციურად. ქაობში თანასწორად იცქირებოდა ოქროს მზეც და ქაობსაგან დანაგლეჯი ღრუბლების ნაქრები. არტამონოვი ნალვლიანად ფიქრობდა:

— აი, როგორ ცხოვრობენ.

მისი ფიქრობების ხმა

მან რაღაც მიზეზით ცოლს არ უამბო თავისი სტუმრობის ამბავი და ალექსისაც დაუმალა. მით უფრო უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდა რამდენიმე კვირის შემდეგ როცა ერთხელ ალექსის სახლში ოლგას გვერდით პოპოვა ნახა. მამ სავარძელთან მიაგდო იგი.—

— აი, ვერა ნიკოლაევნა, ჩემი ძამია.

ქალმა გაიღიმა და ხელი გაუწოდა:

— ჩვენ უკვე ვიცნობთ ერთმანეთს.

— როგორ? — გაიკვირვა ალექსიმ. — როდის გაიცანით? რად არ მითხარი? ალექსის გაკვირვებამ პეტრეს ცუდი რაღაც აფიქრებინა. წვერი აუცახცახდა რაღაც უცნაურად. ყური შეისრისა და უპასუხა:

— დამავიწყდა.

ალექსიმ კი ურცხვად მისკენ თითი გააშვირა და წამოიყვირა:

— შეხედეთ, როგორ გაწითლდა! ა? კარგად კი იმართლებ, შვილოსა, თავს? მაგრამ ასეთი ქალის დავიწყება განა შეიძლება, თუ კი ერთხელ მაინც თვალი მოგიკრავს? შეხედეთ: ყური ეფხანება... უთუოდ ეზრდება.

პოპოვამ ალექსიანად გაიღიმა. ალექსის სიტყვები არ ეწყინა.

თაფლს ყინულით სვამდენ ბროლის მაღალი ქიქებით. თაფლი ძღვნად ჩამოეტანა ოლგასთვის პოპოვას. ქარვასავით ოქროს ფერს გადიკრავდა. ფუცხუნარამ იყო, პეტრე შეახალისა. მას მარჯვე სიტყვების თქმის გემო გაეხსნა, მაგრამ მაინც ვერ ლაპარაკობდა რადგანაც ალექსი სიტყვას არ სწყვეტდა.

— არა, ვერა ნიკოლაევნა, ნუ ჩქარობთ გაყიდვას. თქვენი სახლკარი მყუდროების მოყვარულს ვისმე უნდა მიყიდოთ. სულის მოსასვენებელი ადგილია. ჩვენისთანა კაცი კი რას მოგცემს? მიწა თქვენ არა გაქვთ, ტყე ძალიან ცოტაა, ცუდიც... თუმცა კურდღლის გარდა სხვა ვინ საჭიროებს აქ ტყეს?

პეტრემაც სთქვა:

— არ უნდა გაყიდოთ.

— რატომ? — ჰკითხა პოპოვამ, ჩაფიქრებული სახით მოსვა თაფლი და ამოიოხრა. — ჩემის აზრით, უნდა გაიყიდოს.

პეტრეს არ მოეწონა ოლგას ყურადღებიანი მზერა და ტუჩების ცმაცური, რომლითაც იგი ღიმილს მალავდა. სახის მოკუმვით დალია თაფლი და პოპოვას არ უპასუხა.

ორი დღის შემდეგ კანტორაში ალექსიმ განუცხადა პეტრეს, რომ მას სურს პოპოვას ნივთები დაიგირაოს.

— მისი სახლკარის ფასი შვიდ მანეთს არ აღემატება, ნივთები კი...

— არ დაიგირაო, — უთხრა მას პეტრემ გადაჭრით.

— რათა? მე ვიცი ნიფთების ფასი.

— არ დაიგირავო მეტქი.

— რათა მეტქი, გეკითხები? იყვირა ალექსიმ—~~შემფასებელს~~ მოვიყვან და დაეათვალეირებებ.

პეტრემ მაინც უარყოფითად გააქნია თავი. მას უნდოდა, რომ ძმას განზრახული ოპერაცია არ მოეხდინა, მაგრამ ამისი საბუთი არ გააჩნდა, ასეთი წინადადება მისცა:

— სანახევრიად გინდა? ნახევარი—შენ, ნახევარი—მე.

ალექსიმ პირდაპირ შეხედა თვალებში და გაუცინა.

— დაიწყე უცნაურობა?

— დრო დამიდგა, მაშასადამე.—უპასუხა ხმა მაღლა პეტრე არტამონოვმა.

— განიფრთხილებიხარ: მისამართი სწორი არ არის. — გააფრთხილა ალექსიმ.—მე ვცადე: ქალი კი არა—თევზია...

პოპოვასთან ორი-სამი შეხვედრის შემდეგ არტამონოვმა მასზე ოცნება დაიწყო. საკმარისი იყო წარმოედგინა თავისი თავი მასთან ერთად, რომ ცხოვრებაც საკვირველად იოლი ხდებოდა, მყუდრო, გარეგნულად ლამაზი, ხოლო შინაგან—წყნარი და მშვიდი. პოპოვასთან ცხოვრება აუცილებელს არ ხდიდა მისთვის, რომ დაუდევნელ ხალხთან ჰქონოდა საქმე. ისე კი ეს ხალხი ყოველთვის უკმაყოფილო იყო, ყვიროდა, სჩივოდა, სტყუოდა. მათი აბეზარი მლიქვნელობა ისევე მოქმედებდა პეტრეზე, როგორც მათი ცუდად დაფარული მტრობა და სიძულვილი, რომელიც თანდათან იზრდებოდა. ყოველივე ამის გარეშე აღვილი წარმოსადგენი რამ იყო სხვანაირად მოწყობილი ცხოვრების სურათი—გარეშე ფაბრიკის წითელი, მსუქანი ობობასი, რომელიც თავის ქსელს უფრო და უფრო აფართოვებდა. დიდ კაცად წარმოედგინა თავისი თავი: თბილა, არაფერი არ აწუხებს,—დიასახლისს უეყარს იგი, გულითადად ეფერება და მასაც მეტი არაფერი არ უნდა... არაფერი.

როგორც წინად ნიკონოვის ბავში მისთვის შავ წერტილს წარმოადგენდა, რომლის გარშემო ყოველივე მისთვის საწყინარი ერთად იყრიდა თავს, ისე ახლა პოპოვა შეიქმნა იმ ანდამატად, რომელიც თავის გარშემო ყოველსავე კარგს შემოიკრებდა ხოლმე,—მსუბუქ ფიქრებს, საამო განზრახვებს. პეტრე არ გაჰყვა ძმას და ვიღაც ცბიერს, სათვალეებიან ნოხუცს, პოპოვას სახლკარის დასათვალეირებლად და მისი ქონების შესაფასებლად. მაგრამ როცა ალექსიმ დაგირავების საქმე მოათავა და სახლში დაბრუნდა,—პეტრემ მას წინადადება მისცა:

— მომყიდე მე გირაობის ქალაღდი.

ალექსი დიდად გააკვირვა ასეთმა წინადადებამ. ბევრი ეცადა ვაეგო თუ რა მიზეზი ჰქონდა პეტრეს და მერე უთხრა:

— ჩემთვის ეს ხელსაყრელი არ არის. ნივთები ძალიან ბევრი ღირს, ფული არ მყოფნის... მოდი, დიეტოვე.

შეთანხმდენ. ალექსიმ დაჯღანვით უთხრა:

— გისურვებ წარმატებას. კარგი საქმეა..

პეტრეც გრძნობდა, რომ კარგი საქმე გააკეთა: მოსასვენებელი კუთხე შეიძინა.

— შენს ცოლს არ უუთხრა?—ჰკითხა ძმამ თვალის ჩაკვრით.

— ეს შენი საქმეა.

ალექსიმ ცდით შეხედა და უთხრა:

— ოლგას ჰგონია, რომ შენ პოპოვა გიყვარს.

— ეს კი ჩემი საქმეა.

— ნუ ბლავი. ჩვენს წლოვანებაში ყველა მამაკაცი ეშმაკობს.

პეტრემ ამაზე ხეპრულად და გაჯავრებით უპასუხა:

— შენ ძმაო, შენთვის იყავი... მე ნუ მერჩი.

პეტრემ მალე შეამჩნია, რომ ოლგა მას უფრო მეგობრულად ესაუბრებოდა, მაგრამ რაღაც შებრალების კილოზე. ეს არ მოეწონა და ერთ შემოდგომის საღამოს, როცა მასთან იყო, ჰკითხა:

— შენმა ქმარმა რამე მოჩმახა პოპოვას შესახებ?

ოლგამ ბალნიან ხელზე ხელი გადაუსვა და უპასუხა:

— ჩემს გარდა ამას სხვა ვერაფერია... ვერ გაიგებს.

— საზოგადოდ სხვა ვერც გაიგებს ამას,—სთქვა არტამანოვმა და მაგიდაზე მუშტი დაარტყა.—ჩემთან, ჩემს გულში დარჩება. შენთვის ეს მიუწვდომელია... ნუ ეტყვი ნატალიას.

პეტრე არ განიცდიდა სიყვარულს პოპოვასადმი. ოცნებაში ისეთ ქალად არ ჰყავდა წარმოდგენილი, რომელიც მის გულისთქმას შეეფერებოდა. იგი მიაჩნდა დამატებად იმ მოალერსე მყუდროებისა, იმ კარგი, უმწიკვლო ცხოვრებისა, რომელიც მის ბინას ახასიათებდა, მაგრამ მას შემდეგ რაც ეს ქალი ქალაქში ჩამოვიდა და პეტრემ რამოდენიმეჯერ ნახა იგი ალექსისას, თავი რაღაც გაშეშებულად იგრძნო.

ერთხელ პოპოვა ავადმყოფ ოლგას უვლიდა. კოფტის სახელოები წაეკაპიწებინა და ტაშტზე დახრილი პირსახოცს წყლით ასველებდა—დაიხრებოდა და ისევ გაიმართებოდა. მისი უცხო ტანადობა და ქალწულური გულმკერდი შეუვალი მაცდურობით მოქმედებდა პეტრეზე. არტამანოვი კართან იდგა ჩუმად და მალვით უცქეროდა ქალის თეთრ ხელებს, მკვრივ წვივებს და გვერდებს. იგი უცებ ისე აიტაცა სურვილის ცხელმა ქარმა, რომ მოეჩვენა, თითქოს ქალმა ტანზე ხელები შემოახვიაო. საღამოზე ისე უპასუხა, რომ ძლივს დახარა თავი, ფანჯარასთან მივიდა და სუნთქვა შეკრული სკამზე ჩამოჯდა. მერე ოლგას პირქუშად მიმართა:

— რა მოგივიდა, ოლგა?... ვერ მოგიწონებ...

ეს პირველი შემთხვევა იყო, რომ მას ასე სასტიკად იპყრობდა ქალი. შიშიც კი იგრძნო: რაღაც საბედისწერო მოელანდა. ეტლი ეჭიმის მოსაყვანად გაგზავნა, თვითონ კი შეუყოვნებლად ქვეითად გაემართა ფაბრიკისკენ.

თებერვლის მიწურული იყო, თოვლი გალხვობას აპირებდა. ნაცრისფერი ღრუბელი მიწის ზემოდან ჩამოკიდებოდა და ცა დაეფარა. სივრცე ისე შეკუმშულიყო, რომ არტამანოვს ლამბაქის ოდნად თავს დახუროდა. ნესტიანი და

საბჭოთა
გამომცემლობა

ცივი მტვერი მალლიდან ნელა სცვივოდა და მძიმედ ეცემოდა თმაზე, უღვაწზე და წვერზე. სუნთქვას უშლიდა. არტამანოვი ფხვიერ თოვლზე ნაბიჯებდა. თავის ისე გრძნობდა, თითქოს მაგრა სცემეს და აგორავესო. ასეთივე სუბიექტიური განწყობილება ჰქონდა მას ნიკიტას თავის ჩამოხრჩობის განზრახვის დამეს და პავლე ნიკონოვის შემოკვდომის დროს. ამ მომენტების მსგავსება იყო მისთვის, ხოლო ეს მესამე უფრო საშიშრად ეჩვენებოდა. ცხადი იყო, რომ ეს ქალბატონი მისი საყვარელი არასოდეს არ გახდებოდა. პეტრე უკვე ახლაც ამჩნევდა, რომ ამ ქალის სურვილის მოულოდნელი აფეთქება ჩრდილს აყენებდა მისავე სპეციალურ გრძნობას და თვითონ პოპოვა ჩვეულებრივი დედაკაცის დონემდე დაჰყავდა. მან ძალიან კარგად იცოდა, თუ როგორი მეუღლეც ჰყავდა და საბაბი არ ჰქონდა ეფიქრნა, რომ საყვარელი ცოლზე უკეთესი იქნებოდა, რომლის სავალდებულო აღერსი მასზე უკვე აღარ მოემდებოდა.

— მაშ, რაღა გინდა?.. გსურს იმრუშო? ცოლი ხომ გყავს...

ყოველთვის როდესაც მას რაიმე საშიშროება მოელოდა, ცდილობდა რაც შეიძლება მალე გადაეღებინა ხიფათი, უკან მოექცია იგი და შემდეგ მისკენ არ მოეხედინა. ხოლო ხიფათის წინაშე დგომა იგივე იყო მისთვის რაც ღრმა მდინარეზე გადაკრულ გაზაფხულის გასალხობად გამზადებულ ყინულზე შედგომა ბნელ ღამეში. ასეთი რამ საშინელება მას ბავშობაში განეცადა ოდესღაც და მთელი ტანით ახლაც ახსოვდა იგი.

რამდენიმე დღემ მძიმე, გამომთავყვანებელ ტანჯვაში გაიარა. ერთი უძილო ღამის შემდეგ პეტრე დილით ადრე გავიდა ეზოში. ანაზღად დაინახა, რომ ჯაჭვზე მიბმული ძაღლი ტულუნის თოვლზე გაშხლართულიყო და სისხლში ცურაობდა. დილის ბინდი იყო და სისხლი კუპრივით შავი მოსჩანდა. პეტრემ ფეხი ჰკრა ლეშს. ტულუნმა ძლივს დაკრიჭა კბილები და ამოვარდნილი თვალებით შეხედა ადამიანის ფეხს. პეტრე შეკრთა. მეუზოვეს საყარაულოს დაბალი კარი გამოაღო, ზღურობლზე შესდგა და იკითხა:

— ვინ მოჰკლა ძაღლი?

— მე—უპასუხა ტიხონმა, რომელსაც ხუთი თითით ჩაით სავსე ლამბაქი ეჭირა.

— რატომ?

— კაცს უკბინა კიდევ.

— ვის?

— ზინაიდას, სერაფიმეს ქალს.

პეტრე წამით ჩაფიქრდა. მერე სთქვა:

— ცოდვაა ძაღლი.

— დიალაც. მე გამოვზარდე. მან კი მეც შემომიტირა... თუმცა ადამიანიც კი გახელდება, თუ ჯაჭვით დააბი.

— მართალია, სთქვა არტამანოვმა, კარი მაგრად მოიხურა და წავიდა. ფიქრში სთქვა:

— ხანდახან ესეც კი ჰკუიანს იტყვის ხოლმე.

იგი ერთხანს შესდგა ეზოში. მიაყურა ფაბრიკის ხმაურობას, ბაღის შორეულ კუთხეში ყვითელი სინათლე ბჭყვიანობდა. ეს იყო სერაფიმეს ბინა, რომელიც თავლის კედელზე იყო მიდგმული.

არტამონოვი სინათლისკენ გაემართა და ფანჯარაში შეიჭვივდა. პერანგ-ამარა ზინაიდა მაგიდასთან იჯდა, ლამპის წინ, და რაღასაც კერავდა, როცა პეტრე ოთახში შევიდა, ქალს თავი არ აუწევია, ისე იკითხა:

— რატომ დაბრუნდი?

მაგრამ როცა პეტრეს შეხედა, საკერავი მაგიდაზე დაავდო და წამოიკივლა, წამოდგა, გაუღიმა.

— ღმერთო ჩემო. მე კი მეგონა, რომ მამა დაბრუნდა.

— შენ მართლა, ტულუნმა გიკბინა?

— მერე როგორ?— თითქოს დაიტრაბახაო ისეთ კილოზედ უპასუხა ზინაიდამ, პერანგი აიწია და ფეხი სკამზე ჩამოდგა.

— აი, შეხედეთ.

არტამონოვმა მალევე შეავლო თვალი თეთრ ფეხს, რომელიც ზინაიდას მუხლთან შეეხვია, და ქალის ტანს მიუახლოვდა.

— მერე განთიადზე რა გინდოდა ეზოში? ა? რა გინდოდა მეთქი?

ზინაიდამ ჯერ კითხვის ნიშნის გამოხატვით შეხედა მას სახეში, მაგრამ მაშინვე გაუცინა, როგორც კი განზრახვას მიუხვდა. ლამპის შუშაში მაგრად ჩაბერა, სინათლე ჩააქრო და პეტრეს უთხრა:

— კარი უნდა დაიკეტოს.

ნახევარ საათის შემდეგ არტამონოვი ფაბრიკისკენ მიიმართებოდა. საამოდ გაცალიერებულად გრძნობდა თავს. ყურს ხშირად ისრესდა, აფურთხებდა და გაკვირვებით იგონებდა ზინაიდას ურცხვობას. იცინოდა: ეჩვენებოდა, რომ ვიღაცა ძალიან მარჯვედ მოატყუა, თვალეზი აუხვია.

პეტრე ისე შეიჭრა ფაბრიკაზე მომუშავე ახალგაზრდა ქალების გარყვნილ ცხოვრებაში, როგორც დათვი სკაში. პირველად ამ ცხოვრებამ მოლოდინს გადააქარბა— არტამონოვი გააოცა სიტყვებისა და გრძნობების მოურიდებელმა სიშიშვლემ. ყველაფერს თავშეუკავებელი ურცხვობის ბეჭედი აჯდა. აქაური ქალების ურცხვობის შესახებ ლექსებს თხზავდნენ და მღეროდნენ. ზინაიდა და მისი მეგობრები ასეთ ურცხვობას სიყვარულს ეძახდნენ, მას ცხარე მომწარო გემო დაჰკრავდა და ადამიანს ღვინოზე უფრო ათრობდა.

არტამონოვმა იცოდა, რომ ფაბრიკაზე მომუშავენი სერაფიმეს თავლის კედელთან მოკრუნჩხულ ქოხს „მახეს“ ეძახდნენ, ხოლო ზინაიდას მეტსახელად უწოდეს „მქაჩავი“, თვითონ ხურო კი თავის ბინას „მონასტერს“ ეძახდა. იგი ღუმელთან სკამზე დაჯდებოდა მოქარგულ პირსახოცით მხარზე გადაკიდებულ ჩონგურს უკრავდა, თმა-დახუჭუჭებულ თავს მალლა შეისროდა, ვარდის ფერს სახეს აათამაშებდა და თან მოთქვამდა:

ისიამოვნეთ, მოლოზნებო. ეს ხომ მოლოზნებია, პეტრე ილიასძევე, მაშ, ვინ გეგონა? ისინი ისიამოვნების ეშმაკს მსხვერპლს სწირავენ, და მათი მოძღვა-

რი მე ვარ... მღვდელი, რაღა.. ერთი მანეთი გასწირე ცხოვრების სიამოვნებისათვის.

ფულს რომ მიიღებდა, საწივეში ჩაიჩრიდა და ჩონგურზე დაამღერებდა:

Сидит барыня в аду,
 Просят жаренного льду,
 Черти ее, глупую,
 Кочергою щупают

— ბევრი ლექსი იცი, — გაიკვირვა არტამონოვმა, ბებერმა კი დაიტრახა:

— საცერი... საცერივით ვარ. სისაძაგლევც რომ ჩამაყარო, გავცრი და სიმღერა გამოვა. ასეთი კაცი ვარ, — როგორც საცერი.

და უამბო:

— მე ეს ბატონებმა შემასწავლეს. იყვნენ ასეთი შესანიშნავი ბატონები — კუტუხოვები და კიდევ იყო ერთი ბატონი იაპუშკინი, ესეც ლოთი. სიღარიბე მოიგონა, — ეშმაკი კაცი იყო, — გადაიკიდა მხარზე გოდორი, თითქოს მეწვრილმანე ვარო, და დადიოდა ქვეითად ერთი სოფლიდან მეორეში. ხოლო რასაც კი ყურს მოჰკრავდა, ან დაინახავდა, ყველაფერს ჩასწერდა, ძალიან ბევრი ჩასწერა და მერე მეფეს მიაართვა: შეხედე, შენო უმაღლესობავ, ხალხი რას ფიქრობსო. შეხედა მეფემ, წაიკითხა, რაც იმ ბატონს ჩაეწერა. შეწუხდა დიდად და ბრძანა, ახლავე გაანთავისუფლეთ ყმებით, ხოლო იაპუშკინს მოსკოვში ძეგლი აუგეთ სპილენძისაო. თვითონ კი მას ხელს ნუ ახლებთ, ხოლო სუზდალში გააგზავნეთ და ასვით ღვინო, რამდენიც უნდაო, ხაზინის ხარჯზე. ეს კი იმიტომ მოიმოქმედა, რომ იაპუშკინს კიდევ ბევრი საიდუმლო რამ ჩაეწერა ხალხის შესახებ, ხოლო ეს ხელსაყრელი არ იყო მეფისთვის და უნდა დაფარულიყო. იქ, სუზდალში, იაპუშკინმა იმდენი იღოთა, სანამ სული არ დალია, რაც ჩაწერილი აღმოაჩნდა, ის კი მოჰპარეს.

— ტყუილს უნდა ლაპარაკობდე, — შენიშნა არტამონოვმა.

— გოგოები კი მომიტყუილებია, სხვა არაფინ. ტყუილი ჩემი ხელობა არ არის, — ამბობდა მოხუცი და ძნელი გასარკვევი იყო, როდის სტყუოდა ან როდის ამბობდა მართალს.

— ის სტყუის, ვინც მართალი იცის, — ლაზლანდარობა იგი — მე კი არ ვსტყუი, რადგანაც მართალი არ ვიცი. ე. ი. თუ გინდა, გეტყვი, მართალი ბევრი მინახავს და ჩემი ლექსიც ამის შესახებ ასეთია: მართალი — ქალსა ჰგავს: კარგია სანამ ახალგაზრდაა.

თუმცა მართალი არ იცოდა, მაგრამ ბევრი ამბავი კი იცოდა ბატონების შესახებ, ბევრი ცნობა ჰქონდა მათ ლხინზე და ჭირზე, სიმდიდრეზე და სიმკაცრეზე. მოყვებოდა ამ ამბებს და ბოლოში მწუხარებით აღნიშნავდა:

— ბოლოც მოელო ყველას. ცხოვრების გზიდან გადავარდენ. თვითონაც არ იცოდენ, რანი იყვნენ. ცხოვრებას მოსწყდენ.

ხელს ამართავდა, თავის გარშემო წრეს შემოივლებდა, მერე ხელს ძირს დაუშვებდა და ასეთსავე იატაკზე გაავლებდა.

— გადააქარბეს! — ამბობდა თვალის ცბიერი ახამხამებით და თან მღე-
ოდა:

— Жили были господа,
Кушали телятину,
И проели господа,
Худобишку тятину.

საქართველო

ბიბლიოთეკა

სერაფიმეს უყვარდა ამბობა ყაჩაღებსა და კუდიანებზე, გლეხთა აჯანყე-
ბაზე, საბიდისწერო საყვარულზე და იმაზედაც, თუ გულდაწყვეტილ ქვრივებს
ლამლამობით ცეცხლის გველები როგორ ეპარებოდა. ამბის მოყოლა ისე კარგი
იცოდა, რომ მისი შტერი ქალიც კი ჩუმად, ბავშური სიხარბით უგდებდა
ყურს მის ზღაპრებს.

არტამონოვის დაკვირვებით ზინაიდა გარდა იმისა, რომ თავშეუკავებლად
გარყვნილებას ეწეოდა, ანგარებოდა იყო. არტამონოვს არა ერთხელ მოგო-
ნებია პავლე ნიკონოვის ცილისწამება, რომელიც წინასწარვეტყველება გამოდგა.

— რატომ მაინცა და მაინც ეს ქალი ავირჩიე? — ეკითხებოდა იგი თავის
თავს. — უფრო ღამაზებიც ხომ არიან! — კარგ ამბავს კი გაიგებს ჩემს შესა-
ხებ შვილი...

მას ისიც ჰქონდა შენიშნული, რომ ზინაიდა და მისი მეგობარი ქალები
თავის გარყვნილებას ისე უცქეროდნენ, როგორც ერთგვარ აუცილებელ ბეგა-
რას, — როგორც ჯარისკაცები უცქერიან ხოლმე სამსახურს, და ფიქრობდა, რომ
თავიანთი ურცხვობით ისინი თავსაც ატყუილებდნენ და კიდევ ვიღაც სხვასაც.
მაღე შეაძულა მას ზინაიდა ფულის მათხოვრობამ, სიხარბემ. ზინაიდა უფრო
ხარბი იყო, ვინემ სერაფიმე, რომელიც ფულს ხშირად ხარჯავდა ტკბილ ღვი-
ნოზე — „ტენერიფზე“ — რომელსაც იგი რატომღაც „ბოლოკის ღვინოს“ უწო-
დებდა, — ნიორიან ძეხვსა და ერბოზე გამომცხვარ თეთრ პურზე.

არტამონოვს ძალიან მოსწონდა ხუმარა მოხუცი სერაფიმე, მშვენიერი ხე-
ლოსანი. იცოდა, რომ იგი ყველას მოსწონდა ხოლმე და მეტ სახელად უწო-
დებდნენ: „ნუგეშისმცემელს“. პეტრე გრძნობდა, რომ მეტ სახელში უფრო მე-
ტი სიმართლე იყო, ვინემ დაცინვა. დაცინვაც ალერსიანი რამ იყო.

მით უფრო გაუგებარი და არა სასამოვნო იყო მისთვის სერაფიმეს მე-
გობრობა ტიხონთან. ტიხონი კი თითქმის განზრახ იქცეოდა ისე, რომ არტა-
მონოვისათვის ამ ნიადაგზე რაც შეიძლება მეტი ეწყინებებია, ვილოვის დაბა-
დების დღე — მეოცე წელიწადი გადიოდა, რაც იგი არტამონოვებს ემსახურებო-
და — ნატალიამ გადასწყვიტა განსაკუთრებულად ედღესასწაულა.

— დაუფიქრდი, რა იშვიათი კაცია. — უთხრა მან ქმარს.

— ოცი წლის განმავლობაში არაფერი ცუდი არ ჩაუდენია. თაფლის სან-
თელივით იწვის.

მეფხოვის განსაკუთრებულ საპატივისცემოდ, პეტრემ თავისი ხელით მოუ-
ტანა მას საჩუქრები. საყარაულოში სადღესასწაულოდ მორთული სერაფიმე
დახვდა. მას უკან ტიხონი იდგა, რომელსაც თავი დაეხარა და ისე უცქეროდა
ბატონის ჩექმებს.

— ეს საათი მიჩუქნია, აი. ცოლისაგან—პოდდევიკის შესაკერი შალი და კიდევ, აი, ფულიც.

— ფული ზედმეტია—წაიბუტბუტა ტიხონმა, მერე დააბაჯა:

— მადლობელი ვარ.

— პეტრეს „ტენერიფის“ ღვინო შესთავაზა, რომელიც სერაფიმეს მოეტანა მისთვის. სერაფიმემ კი თავისებურად აათამაშა ისტყვეტრქქქ

— შენ პეტრე ილიასძევ, ჩვენი ფასი იცი. ჩვენც გაფასებთ. კარგად გვესმის: დათვს თაფლი უყვარს, ხოლო მჭედელი რკინას სჭედავს. ბატონები ჩვენი დათვები იყვნენ. შენ კი მჭედელი ხარ. ყველანი ვხედავთ: დიდი და ძნელი საქმის სათავეში სდგახარ.

აქ კი ვიალოგმა ვერცხლის საათი ხელში დაატრიალა და წარმოსთქვა:

— საქმე—მოაჯირია ადამიანისათვის. ხრამის კიდურზე დავდივართ და ამ მოაჯირზე ხელი გვიკიდია, თავს ვრმაგრებთ.

— აი,—წამოიყვირა გახარებულმა სერაფიმემ—სწორია. თუ არა ხრამში გადავიჩეხებოდით, ხომ?

— ამას კი ტყვილა ამბობთ—უთხრა მათ არტამონოვმა.—იმიტომ რომ თქვენ საქმის პატრონი არა ხართ. თქვენ ვერ გაიგებთ.

სიტყვები ვერ ეპოვნა, რომ ის ეთქვა, რისი თქმაც უნდოდა. ტიხონის სიტყვებმა იგი ერთბაშად გააჯავრეს. პირველად არ იყო, რომ ტიხონი თავის ბნელ, გაუგებარ აზრებს ქარაგმებით ლაპარაკობდა. ამ გარემოებას თანდათან მოთმინებიდან გამოჰყავდა არტამონოვი. იგი მეეზოვის ზეთ-წაცხებულ თავს უცქეროდა, რომელიც ქვასავით ლაპლაპებდა, და მაგარ სიტყვებს ეძებდა. უფრო ისრესდა.

— საქმე, რა თქმა უნდა, სხვადასხვანაირია,—შემრიგებელ კილოზე ამბობდა სერაფიმე.—არის ცუდი, არის კარგიც.

— კარგია დანა, მაგრამ მით ყელის გამოჭრაც შეიძლება—ბუზლუნით წარმოსთქვა ტიხონმა.

პეტრეს უნდოდა კარგა გამოელანძლა ტიხონი ამ მის დღესასწაულზე. მაგრამ თავი შეიკავა, ხოლო ჩასაგონებლად კი უთხრა:

— რა ამბავია, რომ სულელურად სულ საქმეზე ბუტბუტებ რაღასაც. ძნელი გასაგებია, რა გინდა.

ტიხონმა მაგიდას ქვეშ დაიწყო ცქერა და პეტრეს დაეთანხმა:

— დიალ ძნელი გასაგებია.

მერე კვლავ ხურომ წარმოსთქვა:

— ამას, პეტრე ილიასძევ, მხოლოდ უწყინარი საქმე სწამს.

— დაიცა სერაფიმე, თვითონ სთქვას.

მაშინ ტიხონმა შეუძრევლად ხელისგულის ოდენა ნაცრისფერი მელოტი დაანახვა, ერთი ამოიოხრა და სთქვა:

— ეშმაკი იყო, კაინს რომ საქმე ასწავლა...

— აი, ჯოხს საითკენ ლუნავს!—წამოიყვირა სერაფიმემ და ხელი მუხლზე დაიკრა.

არტამონოვი წამოდგა და მეეზოვეს გაჯავრებული ხმით ურჩია.

— შენთვის სჯობს იმაზე არ ილაპარაკო, რასაც ვერ მისწვდები.

დიახ. იგი აღშფოთებული წავიდა. იმის ფიქრში იყო, ტიხონი სამსახურ-
რიდან როგორ დაეთხოვნა.

— ხვალვე უნდა დათხოვნა. ხვალ თუ არა. ერთ კვირაში მინდა.

კონტორაში მას პოპოვა მოელოდა. ქალი მშრალად მიესალმა, როგორც
უცნობი. სკამზე რომ ჯდებოდა, ქოლგა იატაკზე დაარტყა და იმაზე დაიწყო
ლაპარაკი, რომ არ შეუძლია დაგირავებულ ნივთზე ერბაშად ყველა სარგებ-
ლის გადახდა.

— ეს არაფერია, — ჩუმად სთქვა პეტრემ და არ შეხედა. ქალმა კი გა-
ნავრძო:

— თუ თქვენ თანახმა არ ხართ მადროკოთ, უფლება გაქვთ უარი მი-
თხრათ.

ქალმა ეს სიტყვები გაჯავრებულად სთქვა და იატაკზე ქოლგა ერთხელ
კიდევ დაარტყა. მერე ისე მოულოდნელად წავიდა, რომ არტამონოვმა მხოლოდ
მაშინ მოასწრო მისთვის შეეხედნა, როცა იგი უკვე კართან იყო.

— გაჯავრდა, — მიხვდა არტამონოვი. — ნეტავი, რისთვის?

ერთი საათის შემდეგ იგი ოლგასთან იჯდა, ქუდს სავარძელს უბარტყუ-
ნებდა და ამბობდა:

— შენ მას უთხარი: მე სარგებელი არ მინდა, არც მისი ფული მინდა.
ან რა ფულია? არ მინდა რომ შეწუხდეს, გესმის?

ოლგა აბრეშუმის ქრელ ხანგალს სინჯავდა და მძივით სავსე კოლოფი მა-
გიდის ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაჰქონდა. პეტრეს ჩაფიქრებით უთხრა:

— მე შესმის, ის კი, მგონი ვერ გაიგებს.

— შენ გააგებინე... მაშ, რა ხარ ჩემი?

— გმადლობ! — სთქვა ოლგამ სათვალეების აბჭყვიალებით. მინის გალიმე-
ბამ პეტრე გააჯავრა.

— ნუ კი ხუმრობ! — ხეპრულად სთქვა მან, — მე არ ვაპირებ ჩემი ღორი
მის ბოსტანში ვმწყემსო.. მე ეს არ მინდა... ტყუილა ნუ ჰგონია.

— აი, უხეში გლეხი, — ამოიოხრა ოლგამ და საექვოდ გააქნია კოხტად
დავარცხნილი თავი.

პეტრემ იყვირა:

— მე შენ დამიჯერე მეტქი. მე ვიცი, რასაც ვამბობ.

— ჰო, რომ იცოდე?

ეს ოლგამ თანაგრძნობიანი ამოოხვრით სთქვა. არტამონოვმა იგრძნო ეს
თანაგრძნობა. ის ამჩნევდა, რომ ქალს ებრალებოდა, მაგრამ ეს გარემოება უფ-
რო აბრაზებდა. უნდოდა უფრო დაბეჯითებით ეთქვა ოლგასთვის რალაც, მაგ-
რამ სათანადო სიტყვებს ვერ პოულობდა. ფანჯარაზე ჩამოდგმულ ბეგონიის
მზეცის ყურების მსგავს ფოთლებს შორის ჩამოკიდებულ ნაზ ყვავილებს უცქე-
როდა.

— მე მისი სახლკარი მეცოდება. შესანიშნავი სახლკარია. დიახ... თვითონ ისიც მანდ არის დაბადებული.

-- ის რიაზანში დაიბადა.

— სულ ერთია, შეჩვეულია მაგ სახლკარს! ჩემმა სულმა იქ პირველად სიმშვიდე იგრძნო, მშვიდად დაიძინა.

— დაიძინა კი არა გაიღვიძა, — გაუსწორა ოლგამ.

— სულისთვის სულ ერთია დაიძინა თუ გაიღვიძა.

ის კიდევ დიდხანს ლაპარაკობდა ასეთ რაღაცას, რაც თვითონაც კარგად არ ესმოდა. ოლგა ყურს უგდებდა მაგიდაზე დაყრდნობილი. როცა პეტრეს სიტყვები გამოეღია, მიმართა:

— ახლა კი მე მომისმინე.

და უამბო, რომ ნატალიამ კარგად იცოდა მისი დამოკიდებულების ამბავი ზინაიდასთან. ამის გამო ის მუდამ სტირისო, მაგრამ არტამონოვზე ამან ვერ იმოქმედა,

— ცბიერია—უთხრა მან გაცინებით—მე კი ერთი სიტყვითაც კი არ მაგრძნობინა, რომ იცის... შენ შემოგჩივლა, მაშ? მაგრამ რომ არ უყვარხარ?

ცოტა ხანს ჩაფიქრდა, და მერე დაამატა:

— ზინაიდას მეტ სახელად „საქაჩავი“ დაარქვეს. ზედგამოჭრილი სახელწოდებაა. მართლაც, რაც სიბილწე იყო ჩემში, სულ ამომქაჩა.

— სისაძაგლეს ლაპარაკობ, — დაიღრიჯა ოლგა და კიდევ ამოიოხრა. — მახსოვს, მე შენ ერთხელ ვითხარი: სული რად გყავს მეთქი და ეს მართალიცაა, პეტრე. შენი თავის ისე გეშინია, როგორც მტრის.

ეს სიტყვები გულზე მოხვდენ პეტრეს.

— ძალიან თავხედურად მესაუბრები! შენი ბავში ხომ არ ვარ? უმჯობესო იქნებოდა, იმაზე დაფიქრდე, რომ მე შენ გულახდილად გელაპარაკები... სხვასთან ვისთან შემძლია ისე ლაპარაკი? ნატალიას ხომ ვერ გამოვესაუბრები ამნაირად. ის კი არა ხანდახან მინდა, რომ ვცემო კიდევაც. შენ კი... ჰე, თქვენ დედაკაცებო.

ქუდი დაიხურა და უცბად, გამოუთქმელი ფიქრით შეპყრობილი წავიდა. ცოლზე ფიქრობდა. დიდი ხანია რაც მასზე არ ეფიქრნა. თითქოს არც კი ამჩნევდა მას, მიუხედავად იმისა, რომ ნატალია ყოველ დამეს დაწოლისას ღმერთთან ჩურჩულს რომ მორჩებოდა, ჩვეულებრივად ტკბილად მოუწევებოდა ქმარს გვერდში.

— იცის და მაინც მოძვრება, — ბრაზით ფიქრობდა არტამონოვი. — ღორია.

ცოლი იყო ის ნაცნობი ბილიკი, რომლითაც პეტრე ბრმაც რომ ყოფილიყო მაინც გაივლიდა წაუბოროძიკებლად. არც უნდოდა ამაზე ეფიქრნა. მაგრამ მოაგონდა, რომ მისი სიდედრი, საშენლად გასივებული, სავარძელში იწვა უშნო, გაბერილი, გაწითლებული სახით და ნელ-ნელა კვდებოდა, იგი მტრული თვალეზით უცქეროდა პეტრეს. მის ოდესღაც ლამაზსა, ახლა კი ჩაფუშულს და სველს თვალეზს შესაბრალისად სდის ცრემლი. მოქცეულ ტუჩებს კი ანძრევს, მაგრამ დამუწეებული ენა პირიდან უვარდება და შეუძლოა რაიმე სთქვას.

ულიანა ბაიმაკოვა ნახევრად მკვდარი მარცხენა ხელის თითებით ემუქრება მას.
— ალბად, გრძნობს, შესაცოდებელია.

არტამონოვს მაინც დიდი ნებისყოფა დასჭირდა, რომ ზინაიდასთან სამარცხვინო კავშირი გაეწყვიტა. მაგრამ როგორც კი გასწყვიტა ეს კავშირი, მყისვე მოგონებებთან ერთად მას დამალონებელი ფიქრები ეწვივნენ, ზინაიდას მეორე პეტრე არტამონოვი დაიბადო, მისი ორეული გვერდში ამოუდგა; ხან კიდევ ზურგს უკან დასდევდა მოუცილებლად. პეტრე ატყობდა რომ ეს მისი ორეული იზრდებოდა, ხელშესახები ხდებოდა და ხელს უშლიდა ყველაფერში. — თავი ნამდვილ პეტრე არტამონოვად მოჰქონდა. მოხერხებულად სარგებლობდა მოწყენილობისა და დაფიქრების მომენტით, და მოულოდნელად, როგორც კუთხიდან შემობერილი ქარი, არტამონოვს თავს დაესხმოდა და შესჩურჩულებდა:

— ცხენივით მუშაობ და ერთხელ ჰკითხე მაინც შენს თავს: რისთვის? გამძლარი ხარ სავსებით. დროა, ახლა შენმა შვილმა იმუშაოს. შვილის სიყვარულისთვის ის ბავში მოჰკალი. პოპოვა მოგეწონა — გარყვნილება დაიწყე.

ყოველთვის, როცა ამგვარი აზრები თავში გაუჯდებოდა, ცხოვრება ეწამლებოდა — იგი საშინელი და აუტანელი ხდებოდა.

თითქოს არც კი შეუმჩნევიაო პეტრეს, ილია ისე წამოიზარდა, დიდი კაცი გახდა. მაგრამ მხოლოდ ეს ამბავი არ გამოორჩენია პეტრეს ყურადღებას. ნატალიამ თავისი ქალი ელენე გუბერნიაში გაათხოვა — ერთ შაფულვაშებიან მარჯვე ყმაწვილზე, მდიდარი იუველირის შვილზე. შეუმჩნეველადვე, სხვათა შორის, როგორც იქნა, მოკვდა სიდედრიც. დედაბერს სული ამოხდა ივნისის შუადღის სიცხეში. ვერც კი მოასწრეს მიცვალებული ლოგინზე დაესვენებინათ, რომ უცებ მეხი გავარდა და ყველა შიშმა მოიცვა.

— დაჰხურეთ ფანჯრები, კარები. — იყვირა ნატალიამ და თითებით ყური დაიკო. დედის უშველებელი ფეხი ხელიდან გაუვარდა და ყრუ რახუნნი გაადინა იატაკზე.

შემდეგი იქნება

ජර්නලයක වටපිටාව
ප්‍රකාශනය

ජාතික පොත පිටුව
ශ්‍රී ලංකාව

ტოლსტოი — მხატვარი და მოაზროვნე

I

1927 წლის დამდეგს იოსებ ხარაბაძესთან ერთად ტფილისის ერთ-ერთ საავადმყოფოში მოვხვდი. ვინც იოსებ ხარაბაძეს კარგად იცნობდა დანეთანხმება, რომ ეს გლეხი—კომუნისტი იშვიათი ადამიანი იყო. გამჭრიახი გონება, მახვილი ენა, ცოცხალი ბუნება, ოპტიმისტი და ურყევი მორწმუნე იმისა, რომ „ჩვენი საქმე“ აუცილებლად გაიმარჯვებს. თითქმის სრულიად უსწავლელი იყო. რუსული არ იცოდა, არც ლაპარაკი, არც წერა-კითხვა, სამაგიეროდ ქართული კარგად ეხერხებოდა და, შედარებით, ბევრი ნაკითხიც იყო,—განსაკუთრებით უყვარდა მხატვრული ლიტერატურა. ქართველ კლასიკოსებს ყველას იცნობდა ახლები არ მოსწონდა—ვერ ვგებულობო,—ჩიოდა. საავადმყოფოში თითქმის ერთ თვეზე მეტს დავრჩით ერთად და, ცხადია, ამ ხნის განმავლობაში ბევრს რამეზე ვგვქონდა ხანგრძლივი და დაწვრილებითი ბაასი. ერთხელ, რაკი გაიგო, რომ ტოლსტოის ვკითხულობ, საუბარი ტოლსტოისზე ჩამოაგდო. გამიკვირდა და ვკითხე, საიდან იცნობ ტოლსტოის-მეთქი. უნდა გამოვტყდე, არც კი ვიცოდი თუ ტოლსტოის რომელიმე დიდი ნაწარმოები ქართულადაც იყო ნათარგმნი. გამოირკვა, რომ ძველად წაუკითხავს „აღდგომა“.

გადმომცა დაწვრილებით ის შთაბეჭდილება, რომელიც ამ რომანს მოვხვდინა მასზე...

მისი დასკვნა ასეთი იყო, რომ „აღდგომა“-მ წაუშლელი კვალი დასტოვა მასში; ერთი-ორად შეაძულა მდიდრების ცხოვრება და მათი ბატონობა. რომანს „რევოლიუციონური“ უწოდა და გაკვირვებით მკითხა, როგორ მოხდა, რომ გრაფმა, მემამულემ გლეხების სასარგებლო ასეთი ნაწარმოები დასწერაო. მე არ დავეთანხმე მის მიერ „აღდგომის“ ასეთ „აღფრთოვანებულ“ დაფასებას, ვუთხარი, რომ „აღდგომაში“ არის ბევრი რამ ისეთი, რასაც აშკარა რეაქციონური ბეჭედი აზის. რომ, მაგ., ტოლსტოის ამ რომანის მთავარი გმირი და მასთან ერთად თვით ავტორიც—ქვეყნის მოწყობას სახარების მიხედვით ლამობს, სადაც ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ უმთავრესი ყურადღება საკუთარი თავისა და ხასიათის გარდაქმნას მივაქციოთ, რომ ნუ ვებრძვიტ ძალით ძველ წესებს, რომ „სამოთხე“ თვით ჩვენში მარხია და სხვ. ერთი სიტყვით, ვუთხარი ყველა-

ფერი ის, რასაც საერთოდ და, ცხადია სამართლიანად, ვამბობთ ხოლმე ტოლსტოის რეაქციონური მოძღვრებისა და მორალის შესახებ.

იოსები დამეთანხმა ყველაფერ ამაში, მაგრამ დამეთანხმა ისე, რომ ეტყობოდა ახალი აქ არაფერი იყო მისთვის... ეტყობოდა, ამან ოდნავადაც ვერ შეარყია ის დიადი და განუზომელი შთაბეჭდილება, მრავალი წლის წინეთ რომ მიეღო წაკითხულ წიგნიდან და რასაც დღემდე პტარებდა. იგი სავსებით დამეთანხმა, რომ ნებლიუდოვის გამოსავალი წერტილი სისულელეა და არარევოლუციონური, რეაქციონური, მაგრამ, ეტყობოდა, „აღდგომაში“ ამ მხარეებს მისთვის არაფერი უთქვამს, არავითარი შთაბეჭდილება არ მოუხდენია იმ დიად შთაბეჭდილებასთან შედარებით, რომელიც დასტოვა იოსებ ხარაბაძეზე ტოლსტოიმ ხელოვანმა, მხატვარმა ცოცხალ ცხოვრებას და ცოცხალ ადამიანების ბუნებრივ მისწრაფებათა უტყუარმა ამსახავმა; ამასთან შედარებით მართლაც, რა უნდა გამოჩენილიყო, ტოლსტოი მორალისტი, სახარების კომენტატორი და მკვდარი ქრისტეს მოძღვრების „განმაახლებელი!“ ბუნებრივი იყო, რომ გოლიათი ტოლსტოი, მხატვრული სიტყვის გენიოსი ოსტატი, ყველას გულისა და გრძნობების მიმწდომი, სარკე რუსეთის წარსული ცხოვრებისა, დაუვიწყარი შეიქნა. მაშინ როდესაც რეაქციონურ ტოლსტოის ქადაგება „ასე მოაწყეთ ცხოვრებაო“—დავიწყებული იქნა, როგორც დრომოქმული, უნაყოფო და უნიადაგო...

და როდესაც დღეს, გამოვთქვამ ჩემს შეხედულებას ტოლსტოიზე, როგორც ერთ-ერთი მისი მკითხველი, როცა ვუკვირდები იმას, თუ რატომ არის რომ ამ რეაქციონური მოძღვრების ავტორს, ყველაზე უფრო ანტი-ბოლშევიკურ მოაზროვნეს—თავის მორალში და ცხოვრების გზის ძიებაში—ასეთი ურყევი ავტორიტეტი აქვს, როგორც მხატვარს და ხელოვანს, მაგონდება იოსებ ხარაბაძის ზემოდმოყვანილი შთაბეჭდილებანი (რასაკვირველია მის მიერ უფრო კარგად გამოხატული: მან იცოდა სიტყვების ოსტატური ხმარება), რომლებიც მას მიუღია „აღდგომა“ კითხვის დროს ტოლსტოი—მხატვრისგან და ტოლსტოი—მორალისტისაგან... არ უნდა დაგვაფიწყდეს, რომ „აღდგომა“ არის ყველაზე უფრო ტენდენციური ნაწარმოები, სხვა მის დიდ ნაწარმოებთა შორის. „აღდგომა“ დაიწერა ტოლსტოის ღრმა მოხუცებულობაში, როდესაც განსაკუთრებული სიმწვავეთ ჩამოყალიბდა მისი მორალურ-სარწმუნოებრივი შეხედულებანი. „აღდგომა“ პრაქტიკული ხორცშესხმაა იმ შეხედულებათა, რომლებიც გამოიმუშავა ტოლსტოიმ ხელოვნების დანიშნულების შესახებ...

აქედან ცხადია რომ, მორალისტი—ტოლსტოის ე. ი. იმ ტოლსტოის, რომელიც ჩვენი მოწინააღმდეგეა—აზრები და იდეები განსაკუთრებული სიშიშველითა და ტენდენციითაა გამოხატული ამ რომანში. არც „ანა კარენინაში“, არც „ომსა და ზავში“ და ტოლსტოის არც სხვა დიდ ნაწარმოებში არ არის ისეთი ძლიერი ტენდენცია მხატვრობაში ავტორის მორალის გაშუქებისა როგორც „აღდგომაში“, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, „აღდგომა“ არავითარ შემთხვევაში არ ჩაითვლება რეაქციონურ ნაწარმოებად. და არა მარტო იმიტომ, რომ წმინდა მხატვრული მხარეები რომანისა თითქმის უნაკლოა და სამაგალითო, არამედ,

და უმთავრესად, იმიტომ, რომ ის სახეები, ცოცხალი სურათები, თვით ცხოვრების ნაკვეთები, რასაც ავტორი გვიხატავს, ისეთ შთაბეჭდილებას ჰკმნიან, რომ მკითხველის სიძულვილი ძველი ქვეყნის წინააღმდეგ მიიმართება, ყველა ამ გრაფების, მინისტრების, ადვოკატების, მათი ცოლებისა და ცოლების მეგობრების გარყვნილი ცხოვრებისა და ბატონობის წინააღმდეგ...

უნაკლო არაეინაა. მით უმეტეს, როდესაც წარსული წარსულის მოღვაწის დაფასება რევოლუციის სარგებლიანობის თვალსაზრისით ხდება, საჭიროა დაფასება, გაგება და გათვალისწინება იმ ეპოქისა, რომელშიც ეს მოღვაწეობა, „ტრიალებდა“, საჭიროა აგრეთვე იმის განხილვა, თუ როგორი პროპორციაა სასარგებლოსი და მავნესი ამ მოღვაწეობაში დღეისათვის და როგორი იყო იგი იმ დროისათვის.

ტოლსტოი რეაქციონერი იყო, მაშასადამე მავნე და მტერი—რევოლუციის სარგებლიანობის თვალსაზრისით; მაგრამ ასეთი იყო არა მთელი „ტოლსტოი“—ან, უკეთ რომ ვთქვათ, მთელი მისი მოღვაწეობა, არამედ მისი ნაწილი, და ამავე დროს, პროპორციის მიხედვით,—უფრო მცირე და უფრო ნაკლები, ვიდრე მეორე მისი ნაწილი—რევოლუციისთვის სასარგებლო მოღვაწეობისა. „Круг чтения“, რასაკვირველია, რეაქციონური ნაწარმოებია. მაგრამ, რომელი ჭკუათმყოფელი ადამიანი შეეცდება ერთს რიგში დააყენოს „ომი და ზავი“ და „Круг чтения“?! ეს უმართებულოც იქნებოდა და სასაცილოც...

ჩვენ ფიქრადაც კი არ მოგვდის ვამტკიცოთ, რომ ტოლსტოის მხატვრული ნაწერები ვითომ სავსებით თავისუფალია ტოლსტოის მორალურ და სარწმუნოებრივ ელფერისგან. ცხადია, არა. ტოლსტოი არც ისე ზერელედ უცქერდა თავის როლს, როგორც მორალისტი და ცხოვრების გზის მაძიებელი, რომ არ სცდილიყო მხატვრულ ნაწერებშიც გაეტარებინა თავისი სარწმუნოებრივ-ეთიკური აზრები და შეხედულებანი, პირიქით: ხელოვნება მას სწორედ თავის მორალურ-რეთიკურ შეხედულებათა გასავრცელებლად და ყველასათვის გასაცნობად სურდა მოეხმარა. მაგრამ იმდენად ძლიერი იყო მასში მხატვარი, ხელოვანი, რომ ყოველთვის ასე გამოდიოდა: კითხულობ ტოლსტოის მხატვრულ ნაწერსა და თვალ წინ გეშლება დაუფიქსარი სურათები ძველი ცხოვრებისა მდიდართა და ღარიბთა შორის აღმართულ კედლისა, უსამართლოებისა და ჩაგვრა-წვალებისა, ცხოვრებისადმი სიყვარულისა და ცხოვრებაში გამეფებულ, ადამიანის მიერ შექმნილ, ეკონომიურ და პოლიტიკურ წესებისადმი სიძულვილისა. მხოლოდ ამათ ხედავ, უპირველესად და უმთავრესად, ტოლსტოის ხელოვნებაში; საკვირველია, მაგრამ მაინც ფაქტია: ტოლსტოი მორალისტი დაჯაბნებულია, კუთხეში მიგდებული, მას შეამჩნევ, მაგრამ დიდ ყურადღებას არ მიაქცევ, რადგან უძლურია და უღონო მისი აზრები და სავალი გზაც...

ხელოვანის შემოქმედების პროცესები ხშირად სცილდებიან ლოდიკის მშრალ კანონებს: ყოველ შემთხვევაში ის შთაბეჭდილება, რასაც ნაწარმოები სტოვებს მკითხველზე, ძალიან ხშირად არ ეთანაბრება იმ „დავალებას“, რომელსაც ავტორი აძლევდა თავის ნაწერს და ასეთი „ამბავი“ მით უფრო ხშირად ხდება და მით უფრო ძლიერია იგი,—რაც უფრო დიდი ბუნებრივი ნიჭით არის დაჯილ-

დოებული ესა თუ ის ავტორი და რაც უფრო დაშორებულია ცხოვრების სინამდვილის ე. ი. მისი წინსვლის ტენდენციებს ავტორის პოლიტიკური, მორალური, თუ სარწმუნოებრივი შეხედულებანი. ასე ემართებოდა ხოლმე გოგოლს. — გენიალურ მხატვარსა და უკანასკნელ საზღვრებამდე მისულ რეაქციონერს... ხშირია მის წერილებში ჩივილი, რომ მისი ნაწერები სულ სხვანაირად გაიგეს, ვიდრე მას ჰქონდა დასახული. ხლესტაკოვიტა და პლიუშკინით სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა გოგოლმა ნიკოლოზ პირველის მართლმადიდებელსა და მონათმფლობელ რუსეთს. ასეთი იყო მხატვარ—გოგოლის ობიექტიური როლი. გოგოლი—პოლიტიკოსი კი მხოლოდ იმაზე ფიქრობდა, რომ როგორმე გაემაგრებინა ეს რუსეთი. მაგრამ კულტურის საბედნიეროდ, იმდენად სუსტი და უღონო აღმოჩნდა გოგოლი—ქრისტესმორწმუნე, მხატვარ გოგოლის წინაშე, რომ კაცობრიობის საგანძურში ხელუხლებელნი დარჩენ „მკვდარი სულები“ და „რევიზორი“.

ტოლსტოის მდგომარეობაც ასეთია. მას უნდა სახარება და ქრისტეს მცნება შეგვაყვაროს და საწინააღმდეგო შედეგებს კი ღებულობს... აბა ვინ დაუჯერებს ტოლსტოის—მორალისტს, რომ მთელი ის ვეებერთელა უკუღმართი და უსამართლო წყობილება, რომელიც ასეთის განსაცვიფრებელი სიცოცხლითა და ბუნებრიობით დაგვიხატა ტოლსტოიმ—მხატვარმა, მთელი ეს სისაძაგლე, უკულტურობა, სიბნელე და კაციქამიაობა, ყოველივე ეს სახარების ქადაგებით მოისპობა, როგორც ნებლიუდოვი ფიქრობს („აღდგომა“), ან ანარქიულის პასივობით, როგორც ეს წარმოუდგენია უსახელო მათხოვარს („აღდგომა“), ან კიდევ უფრო, იმით, რომ „ნუ ებრძვით ბოროტებასო“, როგორც პლატონ კარატაევი ჰქადაგებს („ომი და ზავი“)? ცხადია, არავინ დაუჯერებს ამას ტოლსტოის. უმრავლესობა ისე წაიკითხავს ამ ნაწერებს, რომ ყურადღებასაც არ მიაქცევს უსიცოცხლო და უნიადაგო ადამიანის ამ ყალბ „ფილოსოფიას“.

და სწორედ ამაშია ტოლსტოი—მხატვარის გოლიათური ძლიერება.

ვინ იცის, შეიძლება მართალიც იყო ლეგენდარული სოკრატე, როდესაც უთქვამს: „დავდიოდი პოეტებთან და ვეკითხებოდი მათ, თუ რა უნდოდათ ეოქვათ თავისი ლექსებით; და ირკვეოდა, რომ ყველა იქ მყოფი უფრო სწორედ მიხსნიდა თუ რა გაუკეთებიათ ამ პოეტებს, ვიდრე თვით პოეტები. რადგან არა სიბრძნით ჰქმნიან ისინი იმას, რასაც ჰქმნიან, არამედ რაღაც თანდაყოლილის ნიჭითა და ალტყინებით, მზგავსად ზოგიერთ მისანთა და ქურუმთა“. ქეშმარიტების ნატამალი არის ამ სიტყვებში. და ტოლსტოიზედაც სავსებით მართლდება ეს სიტყვები.

II

ტოლსტოის, როგორც ხელოვანს, პირველ ყოვლისა, ახასიათებს: უსაზღვრო სიახლოვე ბუნებასთან და მისდამი სიყვარული. არც ერთი სხვა რუსი მწერალი არა სდგას ისე ახლოს ცოცხალ ბუნებასთან, როგორც ლევ ტოლსტოი. რუსეთის გაშლილი ველები, უსაზღვრო სივრცეები, სისწორე და დოვლათი თითქოს ხორცშესხმულია ტოლსტოი—მხატვრის მადლიანი კალმით. არცერთი სხვა რუსი მწერალი (შეიძლება, გარდა პუშკინისა) არ არის ისე თავისუფალი ყოველგვარი

მშფოთარე და მყვირალი. ტოლსტოი წყნარია და მშვიდი. დოსტოევსკი უძლურია ბუნების აღწერილობაში. მას არ ესმის მშვენიერება და სიღრმე ბუნების საიდუმლოებათა. ვერ ნახავთ თითქმის ვერც ერთ ადგილს დოსტოევსკის მრავალტომიან ნაწერებში, სადაც მხატვრულის შვენებით გაკვრით მაინც იყოს გადმოცემული ბუნების სილამაზე და მრავალფერობა. მაშინ, როდესაც ტოლსტოი ცოცხალია ბუნებაში და მასაც აცოცხლებს. დოსტოევსკისთვის ყოველთვის წვიმაა, ღრუბლები, აედარი და უმზეობა. ტოლსტოისთვის კი ყველაფერი მზით არის აღსავსე და წვიმა და ღრუბლებიც იმისი მაჩვენებელია, რომ აი, სადაც არის, მზეც ამოვა და, ისინიც თითქოს მზად არიან გზა მისცენ მას. ერთს კერძო წერილში ტოლსტოი, სხვათა შორის, სწერს:

Гомер только изгажен нашими с немецкого образца переводами. Пошлое но невольное сравнение: дистиллированная вода и вода из ключа ломая зубы, с блеском и солнцем и даже соринками, от которых она еще чище и свежее.

ჩვენ განგებ ამოვიღეთ ეს პატარა ამონაწერი გიმეორებთ, მის ერთ კერძო წერილიდან, რუსულად, რათა უფრო ადვილი გასაგები გავხადოთ ის აზრი, რამდენად უძლეველი ოსტატია ცოცხალი სურათების „გაკეთებაში“, ბუნებაზე შეყვარებული ტოლსტოი. ჰკითხულობთ ამ სიტყვებსა და ასე გგონიათ, თითქოს მასთან ერთად სვამდეთ ამ ყინულივით ცივი წყაროს წყალს...

დოსტოევსკის არ უყვარს ცხოველები: იშვიათად შეხვდებით მის ნაწერებში ძაღლს, ცხენსა და სხვ. და თუ შეხვდით—ვაი, ასეთ შეხვედრას! საშინელნი არიან ისინი. აუცილებლად მახინჯი, ფეხმოტეხილი, ბანალდაცვენილი. აი, ერთი ნიმუშიც რომანიდან, „Подросток“.

Пахло пригорелым маслом, гадко было. Над головой моей тужал носом о дно своей клетки безголосый соловей, мрачный и задумчивый. წარმოგიდგენიათ,—ბუღბუღი უხმო, ჩაფიქრებული, ნალვლიანი!.. რომანში „Униженные и оскорбленные“ აწერილია, ძალღი აზორკა:

Шерсть на ней почти вся вылезла, также и на хвосте. Длинноухая голова угрюмо свешивалась вниз. В жизнь мою я не встречал такой противной собаки. Казалось, она целый день лежит мертвая и, как зайдет солнце, вдруг оживает.

ერთხელ „ძველი, პატარა და უშნო ლეკვი აზორკა“ და „ორეულში“— აგრეთვე ულამაზო და მყრალი ქუჩის ძაღლი... ასე ხატავს დოსტოევსკი ცხოველებს, როდესაც კი—იშვიათად და გაკვრით—ეხება მათ. მაშინ, როცა ტოლსტოი უსაზღვრო სიყვარულით აცოცხლებს მათ... ძაღლი, ცხენი, ფრინველები— დაჯილდოებულნი არიან თითქმის ადამიანურის გონებით, ყოველს შემთხვევაში, მათი ინსტიქტი ხშირად ადამიანის კკუას სჯობნის.

საოცარი სიყვარულით, დაინტერესებითა და ცნობისმოყვარეობით აგვიწერს ტოლსტოი ცხოველებს—ბუნების ამ „კანონიერ“ შვილებს.. ხშირად ეხება მათ ტოლსტოი, და ეხება ისე, რომ იფიქრებ: ადამიანისათვის უნდა ავტორს სამაგალითო გახადოს „მშვენიერი მხეცის“ ცხოვრება და მოქმედება. ძნელია მოინახოს ისეთი მხატვრული ნაწარმოები სხვა რომელიმე მწერლისა, სადაც

ასეთი სიყვარულით, ცოცხლად და, ჩვენ ვიტყვოდით, პატივისცემით იყოს და-
ხატული ადამიანის ნეგობრები—ცხოველები და ფრინველები...

შეიძლება მხოლოდ პრიშვინის ნადირობის მოთხოვნები შეედაროს ტოლ-
სტოის ამ ნაწერებს.

ერობკა ასე მოუთხოვს ოლენინს:

— აბა, შენ როგორ გეგონა? შენ ფიქრობდი ია სულელია მხეცი ტოლსტოის იმიტომ? არა, არა... ის კი არა, ადამიანზე, უფრო გონიერია. ტყუილად ჰქვია ღორი. მან ყველაფერი იცის. იგი ღორია, ნართალია, მაგრამ შენ ხომ ადამიანი ხარ, შენზე ნაკლები როდია... ისეთივე ღორის გაჩენილია.. აბა, როგორ! ეჰ! სულელია ადამიანი, სულელი, სულელი!

ვრონსკის ცხენის ფრუ-ფრუს შესახებ ტოლსტოი ამბობს: „ის იყო ერთი იმ ცხოველთაგანი, რომლებიც, მგონი, არ ლაპარაკობენ მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ მათი პირის მექანიკური წყობილება არ აძლევს მათ ამის საშუალებას“.

დაუვიწყარია ის სურათი, როდესაც ვრონსკის ფრუ-ფრუ საჯირითო მოე-
დანზეა; ვრონსკი ცხენზე ზის და მიაკვნებს. მისი ბედი უნდა გადასწყდეს... აი როგორია ამ დროს ფრუ-ფრუ:

В это самое мгновение, как Вронский подумал о том, что надо теперь обходить Махотина сама фру-фру, поняв уже то, что он подумал, безо всякого поощрения значительно опоздала и стала приближаться к Махотину с самой выгодной стороны, со стороны веревки. Махотин не давал веревки. Вронский только подумал о том, что можно обойти и извне, как Фру-Фру переменяла ногу и стала обходить именно таким образом... Он подкакивал к ирландской банкетке. Вместе Фру-Фру он еще издали видел ту банкетку, и вместе им обоям, ему и лошади, пришло мгновенное сомнение. Он заметил нерешимость в ушах лошади и поднял хлыст, но тотчас же почувствовал, что сомнение было неосновательно: лошадь знала что нужно. („Анна Каренина“).

ცხენი და ადამიანი აქ გაერთიანებულია; ადამიანს ესმის ცხენისა და ცხოველმაც იცის თუ რა უნდა ადამიანს.

ლენინი სანადიროთაა. ლასკამ (ძალლი) იყნოსა ნადირი და რომ მონახოს თუ სად არის ნადირი დამალული დაიწყო იქით-აქით ტრიალი. მაგრამ ამ დროს მოესწა პატრონის ხმა:

„ლასკა, აქ!—ეძახოდა პატრონი და უჩვენებდა სხვა ადგილას, ვიდრე ძალლი ეძებდა.“

Они постояли, срашивая его, не лучше ли делать, как она начала, но он повторил приказание сердитым голосом.

და არა მარტო ცხოველებში ნახულობს ტოლსტოი ბუნებაში ჩამარხულ სიცოცხლისა და გონიერების „საიდუმლოებას“, აოამედ ფრინველებსა და თვით მცენარეებშიც კი. რადგან მცენარეებიც სიცოცხლობენ და ჰკვდებიან. მათაც იციან გემო სიცოცხლისა, ტანჯვა სიკვდილისა.

Мы качнули: дерево задрожало листьями и на нас посыпались белые душистые лепестки цветов. В тоже время точно вскрикнуло что-то,—хрустнуло в середине дерева; мы налегли,—и как будто заплакало, затрещало в середине, и дерево свалилось. Оно раздралось у подруби

и показываясь, легло сучьями и цветами на траву. Подражал в ветви и цветы после падения и остановились... — „Ах, — штука-то важная, — сказал мужик, — Живо жалко!.. „А мне так было жалко, что я поскорее отошел к другим рабочим“.

ბუნებაში არაფერია მკვდარი. ყველაფერი ცოცხალია და მხოლოდ ცოცხალი მეფობს. ადამიანი ნაწილია ბუნებისა სწორედ ისე, როგორც ცხოველები, ფრინველები და მცენარენი... ყველანი სცოცხლობენ და სულსდამტყულებენ ერთის „ცოცხალი სიცოცხლით.“ ტოლსტოის პანტეიზმი უსაზღვროა და უძირო... ადამიანი ბედნიერია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ის გაერთიანებულია თავის მთელთან — ბუნებასთან. მშვენიერია ეს ქვეყანა და ყველანი, ვისაც კი შეუძლია ამ მშვენიერებით ისარგებლოს... ადამიანი ყველაზე უფრო მშვენიერი და საამაყო ნაწილია ცოცხალი ბუნებისა, თვითონაც ათასნაირ ძაფებითაა გადაბმული ბუნებასთან და მის სხვა ნაწილებთან.

„და სულ ასე მეგონა, — მოგვითხრობს ნიკოლენკა, — თითქოს საიდუმლოებით მოცული დიადი ბუნება, რომელიც ისე იზიდავდა თავისკენ მთვარის ნათელ წრეს, — თავის სინათლით რომ ავსებდა მთელს უსაზღვრო სივრცეს და გარემოს — და მე, უმნიშვნელო ჭია, — ამ წუთებში ასე მეგონა, თითქოს: ბუნება, მთვარე და მე, ერთი მთელი გიყავით, ერთი და იგივე“.

რა გვინდა, — რა გვსურს? — სწერს ტოლსტოი „ლიუცერნში“: გარს შემოგხვევია შენი სილამაზე, ბედნიერება და პოეზია. ისუნთქე მათი მძლავრად და ღრმად რამდენადაც კი ძალა და ღონე შეგწევს, ისიამოვნე, იყავ ბედნიერი... მეტი რა გინდა! ყველაფერი შენია, ყველგან ბედნიერებაა!

დაუბრუნდეთ ბუნებას, — ასეთია ტოლსტოის ძახილი. მხოლოდ აქ — ბუნების წიაღში — მოიპოვებს ადამიანი სრულ სიმშვიდესა და ბედნიერებას. ძლიერად ლაპარაკობს იმას ტოლსტოი.. მომაჯადოვებელია მისი სიტყვები; თვალწარმტაცია მისი სურათები; დაუვიწყარი ბედნიერებაა ტოლსტოის ამ მხატვრულ შემოქმედების... თუნდ კითხვაც. მაგრამ არ არის ტოლსტოის ეს ძახილი ჩვენთვის მისალმბი.

„ცოცხალი ცხოვრება“, სიმარტივე და უბრალოება თანდაყოლილი თვისება წინსვლისა, პროგრესისა და რევოლიუციების... მაგრამ ის დასკვნები, რომლებიც ტოლსტოი — მორალისტს ტოლსტოი — მხატვარის ამ მოსაზრებებიდან გამოჰყავს, რეაქციონურია და რეგრესიული.

გარყვნილება და გათახსირებაა გამეფებული ქალაქში; გარყვნილებისა და გათახსირების მცველია და დარაჯი თანამედროვე კულტურა, გარყვნილებისა და გათახსირების საფუძველზეა აგებული ქალაქის ცხოვრება და მთელი მისი კულტურა... ამბობს იმას ტოლსტოი და ვითომ გამოსავალსაც გვაძლევს: გავმტყუთ ქალაქებს, უკუ ვაგდოთ მთელი ეს კულტურა, დაუბრუნდეთ უშუალო ბუნებას, გავითქვიფოთ მასში...

მართალია ის, რომ გარყვნილებისა და გათახსირებაშია ჩაფლული ბურჟუაზიული ქალაქი. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ქალაქიდან უნდა გავიქცეთ... ბუნებაში. ეს სწორედ ბუნების წინსვლის, კანონების ლალატი იქნებოდა. ტოლსტოი ვერ ამჩნევს იმას, რომ ქალაქში იბადება, იზრდება და მწიფდება ის ახალი ძალა, რომელიც ანგრევს ძველ ქალაქს მისი წესებიანად და

აწინებს ახალს ახალის წესებით. ტოლსტოის საფსებით გამოეპარა თვალთახედვადან მუშათა კლასი, ეს არც ისე გასაკვირველი იყო: ტოლსტოი ჩამომავლობითა და აღზრდით ტიპიური ბატონი და მეშამულე იყო. მან შემდეგ უარყო თავისი კლასი. ეს მართალია, მაგრამ ამ მდგომარეობაში მისთვის ძნელი იყო, თითქმის შეუძლებელი, მუშათა კლასთან მისულიყო. „მეშამულედან პროლეტარიატისაკენ გზა არ არსებობს“. სულ სხვა ქვეყნის შვილები ზრდებდნენ და სწავლავდნენ. სამაგიეროდ, მეშამულის სასახლიდან გლეხის ქობამდე სწორი გზა არის, ისინი ორივენი — მეშამულე და გლეხი — სოფლის შვილები არიან. მართალია, ერთი ბატონია, მეორე კი — მონა, მაგრამ ერთი წესის შვილები კი არიან მაინც. ტოლსტოი მხატვარი და მოღვაწე გაექცა ბატონის სასახლეს, ძას არ შეეძლო, — ყოფილს შემთხვევაში საამისოდ იშვიათი სიმწელები იყო გადასალახი, — მისულიყო მუშათა კლასთან, სამაგიეროდ, მან ადვილად მიაგნო გლეხის ქოხსა და გახდა ნამდვილი მწერალი, სწორი ამსახავი გლეხის ცხოვრებისა. ტყუილად კი არ უწოდა მას ლენინმა „რუსეთის რევოლუციის სარკე“. ტოლსტოიმ უარყო ქალაქის კულტურა, როგორც სოფლის, პირვეყოფილი ბუნების იდეალისტმა. შემცდარი იყო აქ იგი, რადგან ამით პროგრესს უკან ეწეოდა.

მართალია ტოლსტოი, როდესაც ამბობს რომ, გარყვნილებისა და გათახსირების მცველია და დარაჯი ქალაქის კულტურაო, მაგრამ არა მთელი კულტურა. იყო და არის ასეთი. უკეთ რომ ვთქვათ, ნამდვილი კულტურა, გაგებული, როგორც კაცობრიობის წინ წამყვანი ძალა, აქედან უნდა გამოვაკლოთ. გარყვნილებისა და გათახსირების მცველია და დარაჯი ის ცრუ კულტურა, რომელიც ხორცმეტად აზის ნამდვილ კულტურას.

ტოლსტოიმ უარყო ხელოვნება, მუსიკა, არქიტექტურა, ბევრი დარგი მცენიერებისა, იმ მოსაზრებით, რომ გაბატონებულთა ინტერესებს ემსახურებთან ისინიო... ამაში სიმართლის ნაწილი იყო, მაგრამ ამისი დამნაშავე იყო არა იმდენად თვით ეს კულტურა, რამდენადაც ის ეკონომიური და პოლიტიკური წესები, რომლებიც ისე უკუღმართად იყო მოწყობილი, რომ კულტურას და განათლებას უმთავრესად გაბატონებული უმცირესობისათვის იყენებდნენ. მართალია ისიც, რომ ტოლსტოი არც ამ ეკონომიურ და პოლიტიკურ წესების მომხრე იყო, მაგრამ მან საამისოდ ისეთი გზა აირჩია, რომ ფუჭი და უნაყოფო გამოდგა იგი. მან კოიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ძველი წესები, აქ ის ერთობ ძლიერია, მაგრამ ამ კითხვაზე: — რა საშუალებას უნდა მივმართოთ, როგორ მოვიშოროთ თავიდან ეს ძველი წესები, — ამ კითხვაზე მან სწორი პასუხი ვერ მოგვცა, აქ ის სუსტი და უღონო აღმოჩნდა. ტოლსტოი მხოლოდ კრიტიკოსია და პროტესტანტი. ის არ არის უშუალო მებრძოლი, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, მისი ბრძოლა ძველი წესების წინააღმდეგ ისეთის გზით მიდის, ისეთ საშუალებებს მიმართავს, რომ ფაქტიურად ხელს უწყობს სწორედ ამ ძველი წესების ხანგრძლივობას, მათი საფუძველის გამაგრებას.

III

ლენინმა, თავის წერილში „ტოლსტოი როგორც სარკე რუსეთის რევოლუციისა“, შემდეგნაირად დაახასიათა ტოლსტოის ეს წინააღმდეგობანი:

მართლაც განსაცვიფრებელია ის წინააღმდეგობანი, რომელთაც ჩვენ ვამჩნევთ ტოლსტოის ნაწარმოებებში, მის სწავლაში, სკოლაში, მის შეხედულებებში. ერთის მხრით, გენიალური მხატვარი, რომელმაც მოგვცა „მეუღარებელი სურათები რუსეთის ცხოვრებისა, არამედ მსოფლიოს ცხოვრების პირველ ხარისხიანი ნაწარმოებანი.—მეორეს მხრით კი,—მეამაჟულე, ქოისტეს მორწმუნე ერთის მხრით, შესანიშნავი თავისი სიმდიერით, უშუალო და გულწრფელი პროტესტი საზოგადოებრივ სიცრუისა და სიყალბის წინააღმდეგ,—მეორე მხრით,—„ტიპიური ტოლსტოელი“, ე. ი. სადარ ნათრევი, თვალცრემლიანი, ისტერიკი, რომელსაც რუს ინტელექტს ვაძახიან და, რომელიც, გულში ხელების ცემით, ასე ლაპარაკობს: „მე ცუდი ვარ, საძაგელი, მაგრამ მე ვმუშაობ საკუთარი თავის მორალური სიფაქიზისთვის; მე ზორცს არ ვჭამ და მხოლოდ ბრინჯის კატლეტებით ვიკვებები“.

ერთის მხრით, დაუზოგველი კრიტიკა კაპიტალისტური ექსპლოატაციისა, საჯაროდ გამოაშკარაება მთავრობის ძალადობათა, სასამართლოსა და სახელმწიფო მმართველობის კომედიობისა, ყველასათვის დანახება წინააღმდეგობათა იმ უფსკრულისა, რომელიც არსებობს სიმდიდრის ზრდისა, ცივილიზაციის მიღწევათა და სიღარიბის ზრდისა, მუშათა მასების ტანჯვა-წვალებასა და გავლელურებას შორის, მეორეს მხრით კი, — ცრემლიანი ქადაგი „ნუ ებრძვით ბოროტებას ძალადობით“. ერთის მხრით უნაკლო რეალიზმი, რომელიც სობს და ანადგურებს ყოველგვარ და ყოველნაირ საბურველს, მეორეს მხრით კი ქადაგი სარწმუნოებისა, ე. ი. ისეთი რამის, რაიც ყველაზედ უფრო საზიზღარსა და საძაგელს წარმოადგენს ჩვენს არსებობაში,—ამავე დროს,—სურვილი, შესცვალოს სახაზინო სამსახურის ხუცები ისეთ ხუცებად, რომლებიც მორალური და ზნეობრივი მოსაზრებით არიან ასეთები,—ე. ი. ქადაგი ყველაზე უფრო ფაქიზი და, მაშასადამე, განსაკუთრებით საძაგი ხუცობისა, ქეშმარიტად.

Ты и убогая, ты и обильная,

Ты и могучая, ты и бессильная

— Матушка Русь!“

ჩვენ საჭიროდ დავინახეთ მოგვეყვანა ლენინის ეს საკმაოდ დიდი ამონაწერი იმიტომ, რომ ჩვენის აზრით, ამ ამონაწერში მოცემულია საუკეთესო და ამომწურავი დახასიათება ამ დიდი მწერლისა და მოღვაწის შემოქმედებისა. გადამეტებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ არც ერთ სხვა რუს მწერალში არ მოქცეულა ამდენი და ასეთი დიამეტრალურად მოპირდაპირე ხასიათისა და ბუნების წინააღმდეგობანი. ეს იმიტომ, რომ არც ერთ სხვა რუს მწერალს არ შეუგრძნია, განუცდია და აუსახავს ასეთის გოლიათური მხატვრული ძლიერებით მთელი ეპოქა ნამწლებიდან 1905 წლის რევოლუციამდე, როგორც ტოლსტოის. ტოლსტოის შემოქმედების წინააღმდეგობანი — მაშინდელი რუსეთის ცხოვრებისა და განვითარების წინააღმდეგობანია. იმავე წერილში „ტოლსტოი როგორც სარკე რუსეთის რევოლუციისა“ — ლენინი შემდეგნაირად ხსნის და განმარტავს ტოლსტოის შემოქმედებასა და მოღვაწეობის ამ საოცარ წინააღმდეგობებს.

„წინააღმდეგობანი ტოლსტოის შეხედულებებში, — ნამდვილი სარგვა იმ ურთიერთ საწინააღმდეგო პირობებისა, რომლებშიც მოქცეულ იქნა გლეხობის ისტორიული მოქმედება ჩვენს რევოლიუციონში.

ერთის მხრით, ჩვენ ვამჩნევთ გლეხობის ამ მოქმედებაში უდიდეს სიძულვილს, გაბოროტებას და თავგანწირულ განბედაობას, ყოველივე ეს იყო შედეგი ხანგრძლივი ბატონობის რეჟიმისა, და ათეული წლების განმავლობაში შეტანილ გლეხობის მეურნეობის განადგურებისა, რასაც ადგილი ჰქონდა „შემდეგ დროებში. იყო უმძაფრესი წადილი, ძირიან-ფესვიანად ამოგადოთ სახელმწიფო ეკლესია, მემამულენი და მემამულეთა ხელისუფლება, გაენადგურებინათ ყველა ძველი ფორმა და წესები მიწათმფლობელობისა, შეექმნათ თავისუფალი და თანასწორი უფლებებიან წვრილ გლეხობის საერთო საცხოვრებელი ნაცვლად ძველი პოლიციურ-კლასიური სახელმწიფოისა. — ყოველივე ეს ცდა წითელ ზოლივით გასდევს ჩვენი გლეხობის მიერ რევოლიუციონში გადადგმულს თვითვე ისტორიულ ნაბიჯში და უდაოა, რომ იდეური შინაარსი ტოლსტოის ნაწერებისა გაცილებით უფრო ეფარდება და ეთანხმება გლეხობის ასეთ განწყობილებას, ვიდრე განყენებულ „ქრისტიანულ ანარქიზმს“, როგორც ზოგჯერ აფასებენ და განმარტავენ ტოლსტოის შეხედულებათა „სისტემას“.

მეორეს მხრით კი, გლეხობა, რომელიც ასეთნაირად ესწრაფვოდა საერთო ცხოვრებას ანალ ფორმებს, საოცარის შეუგებლობით, პატრიარქალურად, მათხოვრულად ეპყრობოდა იმას, თუ როგორი უნდა იქნეს ეს საერთო ცხოვრება, რა გვარი ბრძოლებით შეიძლება მოპოვებულ იქნეს თავისუფლება, როგორი ნელმძღვანელნი ეყოლება, ან ვინ უნდა ეყოლოს მას ამ ბრძოლაში, როგორ ეპყრობა გლეხურ რევოლიუციის ინტერესს, ბურჟუაზია და ბურჟუაზიული ინტელიგენცია, რატომ არის აუცილებლად საჭირო ძალდატანებითი ჩამოგდება მეფის მთავრობისა მემამულეთა მიწათმფლობელობის მოსასპობად. მთელმა მისმა წარსულმა ცხოვრებამ ასწავლა გლეხობას, უდიდესი სიძულვილი ბატონისა და ჩინოვნიკისადმი, მაგრამ ვერ ასწავლა და არც შეეძლო ესწავლებინა ის, სად უნდა ვეძიოთ პასუხი ყველა ამ საკითხზე. ჩვენს რევოლიუციონში გლეხობის მხოლოდ უმცირესობა იბრძოდა მართლაც, რამდენიმედ მაინც ორგანიზაციულად მოწყობილი და სრულიად მცირედი ნაწილი გამოდიოდა იარაღით ხელში თავისი მტრების გასანადგურებლათ, მეფის მახურთა და მემამულეთა დამცველების მოსასპობად. გლეხობის უდიდესი ნაწილი კი მხოლოდ სტიროდა და ლოცულობდა, ოცნებობდა, თხოვნებს სწერდა და „მოსარჩლეებს“ გზავნიდა, — ერთი სიტყვით, მოქმედებდა სწორედ ისე, როგორც ტოლსტოის მოძღვრება ჰქადაგებს“.

აი სად არის ფესვები ტოლსტოის წინააღმდეგობათა, აი სად არის ახსნა განმარტება იმ, ერთის შეხედვით განსაცვიფრებელი ამბისა, რომ ერთსა და იმავე დროს ასე სუსტია და ასე ძლიერი ტოლსტოი და მისი შემოქმედება.

გენიალურის განსჯერებით, ლენინმა ორი-სამი წინადადებით ნათელი გახადა მთელი ტოლსტოი და „ტოლსტოვისტო“, უფრო მეტად, ვიდრე ლიტერატურის ბევრმა სხვა „სპეცმა“ მრავალ ას გვერდიანი ტომებით.

ტოლსტოის ძლიერი მხარეები იმ შეურიგებელს კრიტიკასა და სიძულვილში მდგომარეობს, რომლებითაც გამსჯვალულია ტოლსტოის შემოქმედება, სწორედ ისე როგორათაც ამით გამსჯვალული იყვენ ტოლსტოის დროის გლეხობის წართო მასები.

ტოლსტოის სუსტი მხარეები კი ის საშუალებანი, რომლებიც მან „გამოსძებნა“ გლეხობის „გასაბედნიერებლად“ და რაიც დიდი ხნის „მონახული“

იყო თვით გლეხობაში: პოლიტიკას თავი დაეანებოთ, მეფეს ნუ ვებრძვით, საზოგადოდ, ნუ მიემართავთ ძალდატანებას არსებული წესების შესაცვლელად, — ვილოცოთ, ვითხოვოთ, ვიქადაგოდ, ბოროტს ვებრძოლოთ, კეთილს დავეწაფოთ და... ყველაფერი მოგვარდებაო. ვიმეორებთ, გასაოცია ასეთი წინააღმდეგობანი, მაგრამ მაინც ფაქტია იგი. რადგან ასეთივე გასაოცარის წინააღმდეგობებით იყო ავსილი ტოლსტოის დროის გლეხობის ცხოვრება და მოქალაქეობა.

ცხადია, რომ ტოლსტოი მოქადაგე და მორალისტი — გამოძნატველი თავისი დროის გლეხობის ინდიფერენტისმისა, უღონობისა და ქრისტიანული ქედმოხრილობისა, — მკვდარია ძველს ეპოქასთან ერთად. რევოლუციების დღევანდელ დროსთან მას საერთო არაფერი აქვს. და თუ აქვს, აქვს მხოლოდ, როგორც მოწინააღმდეგეს და მტერს. ჩვენ ვიცით რომ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მკვდარი ხშირად მძლავრად ეწევა უკან სასიცოცხლოს.

ტოლსტოის — მოძღვარსა და მოქადაგეს, — მხოლოდ ასეთი მკვდრის როლი შეუძლია ითამაშოს. გასაგებია, რომ ჩვენს ეპოქაში ყოველგვარ აქტუალობას (ყოველ შემთხვევაში რევოლუციურს) მოკლებულია ტოლსტოის ყველა ის ნაწერები, რომელშიც ტოლსტოი სჩანს უმთავრესად, როგორც მოძღვარი და მოქადაგე. ასეთებია ტოლსტოის ყველა რელიგიური და წმინდა მორალური ნაწერი; ასეთებია აგრეთვე მისი ფილოსოფიური (უმთავრესად) აზრები და შეხედულებანი. ასეთია მისი მრავალტომიანი „Круг чтения“ და მისი ცხოვრების უკანასკნელ წლებში დაწერილი ზოგი დიდაქტიური მოთხრობანი. ყველა ეს ნაწერი მხოლოდ ისტორიას ეკუთვნის, როგორც რევოლუციისა და პროგრესის საწინააღმდეგო ნაწიწევი.

მაგრამ, სამაგიეროდ, ცოცხალია და უკვდავი ის ნაწარმოებნი, რომლებშიც გაშლილია მხატვარ ტოლსტოის გენიალური ნიჭით შექმნილი სურათები ძველი ცხოვრების „სიძველისა, სიღამისა და უსამართლობისა“, ერთის მხრით და, მეორეს მხრით, ამ ძველს ცხოვრებაში მოქცეული მრავალმილიონიან გლეხთა მასების სილატაკისა, არსებული წესებისადმი სიძულვილისა და აღშფოთების სურათები. წარსულის ცოდნა მომავალის სწორედ გაგების საწინდარია. ტოლსტოი, სარკეა ამ წარსულისა, მისი სუსტი და მძლავრი მხარეებისა. მაგრამ საკმაო როდი იქნება თუ ამას ისე გავიგებთ, თითქოს ტოლსტოი მხოლოდ წარსულის სურათების მხატვარი იყო. ტოლსტოი არ იყო გულგრილი მაყურებელი, რომლისთვისაც სულ ერთია, რაც არის, რომელსაც მხოლოდ არსებულის ასახვა აინტერესებს, თავის სიმპატიებს, აზრებსა და შეხედულებებს კი არ ამქლავნებს. ტოლსტოი პროტესტანტი იყო, ამ სიტყვის ფართო და ღრმა გაგებით, ტოლსტოი კრიჭაში უდგა ძველ წესებს; მისი სიმპატიები, რასაც აშკარად, დაუფარავად და ხმამაღლა აცხადებდა, მათ მხარეზე იყო, ვინც ამ მძიმე წესების უღელ-ქვეშ იტანჯებოდა. ესენი კი იყვნენ მრავალი მილიონები, თითქმის მიწის რუსეთი, რადგან ძველი წესების წყალობით თითქმის მთელი რუსეთი იჩაგრებოდა, ერთი მუქა მემამულეთა და ბურჟუათა გამოკლებით. სამართლიანობა მოითხოვს, არასოდეს არ იქნეს დავიწყებული ეს: რომ ტოლსტოი მთელი თავისი სულითა და გულით მშრომელ ხალხთან იყო, იზიარებდა მის ტანჯვა-წვა-

ლებას და უშიშრად იცავდა მას მტრებისაგან. ტოლსტოის ბრალი როდი იყო, არამედ მისი ბედი, რომ წილად არ ხვდა ეს სიმპატიები, დაჩაგრული, დაძინებული მასებისადმი სინამდვილეში განუხორციელებინა, სწორი გამოსავალი გზის მოძიებით, მან ეს ვერ შესძლო. ამისი ბრალი მის ეპოქას უნდა დავადოთ, მაგრამ, რადგან ეპოქა — ყოველგვარ „სასამართლოს“ „მალლა სდგას, — ამიტომ დამნაშავენი დასჯა უნდაც „ხელი უნდა ავილოთ“. ერთი რამ ცხადია: კულტურულსა და ეკონომიკურ ჩამორჩენილობაში მომწყვდეული რუსეთის ძველი თაობის შვილებიდან მეტის მოცემა არ შეეძლო. ტოლსტოი კი სისხლი და ხორცი იყო ძველი რუსეთის სოციალური ცხოვრებისა. ის იყო შემამულე, რომელმაც უარჰყო თავისი კლასი დაჩაგრულთა სასარგებლოდ.

ტოლსტოი მოკვდა ძველ რუსეთთან ერთად. მაგრამ მისი მემკვიდრეობის უდიდესი ნაწილი, საუკეთესო ნაწილი, — მისი ხელოვნების შემოქმედება, — ახალმა კლასმა, დღეს უკვე განარჯვებულმა მუშათა კლასმა, თავის კუთვნილებად გამოაცხადა. ასრულდა ის, რაზედაც ასეთი რწმენით სწერდა ლენინი:

Толстой дал художественные произведения, которые всегда будут ценными и читаемы массами, когда они создадут себе человеческие условия жизни, свергнув иго помещиков и капиталистов.

მასებმა უკვე შექმნეს ასეთი ადამიანური პირობები თავისი არსებობისა და წინსვლისათვის; უკვე მოიშორეს მათ მძიმე უღელი მემამულეთა და კაპიტალისტების ბატონობისა. ტოლსტოიც იკვლევს გზას ამ მასებისაგან, როგორც მათი წარსული დროების გენიალური მხატვარი, მოსიყვარულე ჩაგრულთა და მოძულე მჩაგვრელთა ადამიანის გრძნობათა და ძისწრაფებათა შესაიდუმლე, მტერი ყოველგვარი უსამართლობის, ბოროტებისა და ჩაგვრა-ბატონობის, მოსარჩლე თავისუფლებისა და მშრომელთა ერთობის, სილაშაისა და მშვენიერების, დაუხოგველი მამხილებელი ძველი კლასების ბატონობის საშინელებისა, პირველხარისხოვანი ოსტატი ცოცხალი სიტყვისა — ეს ტოლსტოი მარად იცოცხლებს წინამავალ კაცობრიობასთან ერთად.

და თუმცა მან უარი გვითხრა ჩვენს რევოლუციონერ მიზნებისადმი, თანაგრძნობით ყურადღებაზე, მაგრამ, რაკი ვიკით რომ ისტორიამ დაჭარა თავისი სავალი გზები მის წინაშე, ბრალს არ დავდებთ მას. და ყოველთვის უდიდესი პატივისცემითა და დაფასებით მოვიხსენიებთ მას, ათა მართო როგორც დიად გენიოსს, რომელიც არ მოკვდება მანამ, სანამ არსებობას დასცოცხლობს საკაცობრიო ხელოვნება, არამედ აგრეთვე მის ქედ-მოუხრელს ხეობრივ სიმტკიცეს, რომელმაც ნება არ მისცა მას თავისი ეკლესიის ფარისევლურს რიგებში, თავის საზოგადოებაში, თავის სახელმწიფოში დარჩენილიყო და რომელმაც მარტოხელა დასტოვა ის თავის უამრავ თანამოაზრეთა შორის.

პროლეტარულ მწერლობის დასასაზღვრად

კრიტიკული ბუკლეტი

I

ცნობილი ლათინური ანდაზა — მიცვალებულის შესახებ ან კარგი უნდა ითქვას, ან სულ არაფერი, — ზოგიერთი სცდილობს ჩვენს პროლეტარულ მწერლობაზე ზედგამოჭრილად გამოაცხადოს. მე არ ვიზიარებ ამ ანდაზას საზოგადოთ და, კერძოთ, სრულებით არ ვეთანხმები იმ აზრს, რომ ამ ანდაზით შეიძლება დეს სწორი მხატვრული პოლიტიკის გატარება პროლეტარულ მწერლობაში. განა პროლეტარული მწერლობა ჩვენში ისე სუსტია, უხერხემლო, რომ მხოლოდ „კარგის თქმა“ შეუძლია მას აიტანოს, ხოლო „ცუდის“ თქმით დაინგრევა ხუხულასავით? ანდა, განა პროლეტარული მწერლობა იმდენად ძლიერია, გამაგრებული, რომ მისი ჰეგემანიის დრო დადგა მხატვრულ ლიტერატურაში და „ცუდას თქმა“ უკვე დაგვიანებულია, დაუშვებელი?

ჩემის აზრით, არც პირველი მოსაზრებაა სწორი და არც მეორე.

ამიტომაც უდაო დებულებაა: პროლეტარულ მწერლობაზე კარგიც უნდა ითქვას და ცუდიც — ობიექტიურად, პირდაპირ, ბოლშევიკური პირუთვნელობით და არა მიკიბ-მოკიბულად, „მოკაუჭებულად“. კომუნისტურ პარტიას არ გააჩნია საკუთარი პარტიული მხატვრული ლიტერატურა, პარტიული ლიტერატურული დაჯგუფება. თანამედროვე პროლეტარული მწერლობა პარტიული მწერლობა არ არის და პარტიას არ შეუძლია პროლეტარულ მწერლობაში შემჩნეულ შეცდომებს და სიმახინჯეს თავისი ფორმალისტური ფრთები გადააფაროს. და რომელ შეცდომას და სიმახინჯეს მალავს პარტია თვით საკუთარ წრეში? პარტიას მზის სინათლეზე გამოაქვს უარყოფითი მხარეები და ამ ერთად-ერთ მიზანშეწონილ, სწორ, ლენინურ მეთოდით სცდილობს სოციალისტურ მშენებლობის უზარმაზარ ორგანიზმის დაავადებულ ნაწილების გაჯანსაღებას.

ბოლშევიკური კრიტიკა და თვითკრიტიკა პირუთვნელია, მიუდგომელი, სადაც საჭიროა — მკაცრი და გამახვილებულიც. კომუნისტური კრიტიკის ამ პრინციპს არ უნდა ვუღალატოთ მხატვრულ ლიტერატურაშიაც.

აქ ხაზი უნდა გაესვას შემდეგ გარემოებას: პროლეტარული მწერლობა მუშათა კლასის მომავალი ლიტერატურაა, რომელიც უნდა გაბატონდეს სავსებით და მთლიანად. პროლეტარული მწერლობის ჰეგემონიის გამო ჯერ არ დადგარა და არც დადგება ადმინისტრაციული ღონისძიებით. ამისათვის საჭიროა დრო, განვითარება, ბუნებრივი ზრდა, ლიტერატურული პროდუქციის ხარისხის პროლეტარულ იდეოლოგიურ მწიფე ფორმად დაყვანა. პარტია ხელს უწყობს და ეხმარება პროლეტარულ მწერლობას ყლორტებს გაიფურჩქნონ, გაიზარდონ, გადაიქცენ კომუნისტური ლიტერატურის მუხებთან, რომლებსაც ოდნავაც არ შეაშინებს ბურჟუაზიულ იდეოლოგიის სიო და ქარიშხალი. ამიტომ კომუნისტური კრიტიკა სავსებით არის სახეის ნაზნათ რომელიმე პროლეტარულ მწერლის „მოკვლას“, განადგურებას, თუ ეს მწერალი იძლევა იმედს მომავალში. ამ კრიტიკის მიზანია მხოლოდ გამოსწორება, მწერლის აღზრდა—პროლეტარულ მწერლობის, პროლეტარულ მხატვრულ შემოქმედების განვითარების სწორ გზაზე დაყენება.

პროლეტარული მწერლობა თუ სადმე საჭიროებს პირუთენელ, მიუდგომელ კრიტიკას, უსათუოდ ჩნენშიაც, საქართველოში. ჩვენი ქვეყანა ჯერ კიდევ გლეხური, მეურნეობის ქვეყანაა. მძიმე ინდუსტრია და ძლიერი პროლეტარიატი არ გაგვაჩნია დღეს. ასეთ პირობებში ანელა წელზე გამართულ პროლეტარული მწერლობის არსებობა. ეს გარემოება კარგად აღნიშნა ამხ. გ. ყურულაშვილმა ცერთ-ერთ ქართულ გაზეთში, ჩვენი პროლეტარული მწერლები გლეხურ ფენებიდან, აქა-იქ აზნაურულ და წარმოიდგინეთ, სამღვდლოების წრიდანაც არიან გამოსული,—წვრილ ბურჟუაზიულ აღზრდით და ფსიხოლოგიით. მწერალი—პროლეტარი დიოგენის ფარნითაა საძებნი ჩვენში. ვერც იპოვით. პროლეტარულ ფსიხოლოგიის პროტი ძალზე იშვიათია პროლეტარულ მწერლებში, ვიტყვი გარკვევით—არ არის სრულებით...

ამას მიუმატეთ შემდეგი გარემოებაც: პროლეტარულ მწერლების გონებრივი და პრაქტიკული გამოცდილების ჰორიზონტი ვიწროა, შეზღუდული. ცოდნა-განათლება აქვთ მათ, პრაქტიკული გამოცდილება ან, როგორც იტყვიან რუსები—жизненный опыт—არ გააჩნიათ, ხშირად—მინიმალურადაც კი. საქართველოს მთებით და ვაკეებითაა შემოღობილი პროლეტარულ მწერლების გონებრივი ჰორიზონტი და შესაძლებლობა. სრულებით მოხდენილად და მოსწრებულად აღნიშნავს ამას თვით პროლეტარული პროექტი კარლო კალაძე:

სახელდიდება ხომ არ მექნება სახარბიელო, —
 აღმოსავლეთით აკრავს ფოილო, ირგვლივ მთებია;
 მოდიან ზღვამდე, და მერე ზღვაშივე იძირებიან...
 ეს არის სულ სამწერლო თვალი და სარბიელი...

სრულ სიმართლეს ლაპარაკობს კარლო კალაძე. ჩვენი პროლეტარულ მწერლების გონებრივი განვითარების და მხატვრულ შემოქმედების ტერიტორია, უმთავრესად, ფოილოთი და შავი ზღვითაა შემოფარგლული. ამას გრძნობს თითოეული პროლეტარული მწერალი, რომელიც პროექტ-ყოყობით არ დაბრმავი-

ბულა—ორივე თვალთ მაინც—და არ შეპყრობილა—მთლიანად მაინც—ნაადრევი განდიდების მავნე მანიით.

მეორე საკითხია აქ საინტერესო: იცნობენ პროლეტარულ მწერლები საქართველოს—იმას, რაც არის ფოილოდან ბათომამდე? საეჭვოა ამ კითხვაზე ვინმემ დადებითად გვიპასუხოს. აგარაკებისა და მალაქიების უცნობა არ ნიშნავს საბჭოთა საქართველოს ცოდნას. ამისათვის საჭიროა კმეშურ რაიონების შესწავლა, გაცნობა. რომელ—ასე თუ ისე ცნობილ—დღევანდელ პროლეტარულ მწერალს უცხოვრია და უმუშავნია ასეთ რაიონებში? კიდევ მეტი, უნახავს მაინც ეს რაიონები, მაგალითად—ჭიათურა, ტყიბული, —თვით ტფილისში არსებული ფაბრიკა ქარხნებიც კი? მე ვიცი ფაქტი: არც ისე ახალგაზრდა პროლეტარულ პოეტს ამხ. ნ. ზომლეთელს არ უნახავს, სხვათა შორის, ჩვენი მალაროები, არ ყოფილა, —ნიკოპოლს თავი დაუვანებოთ—ჭიათურაში (ბოდიში, ერთხელ იყო მგონი, მხოლოდ შარშან, ისიც გავლით, რასაკვირველია). ცრემლის არც ერთ წვეთს ჩამოაგდებდა არავინ, რომ ეს ფაქტი იყოს შემთხვევითი და იშვიათი პროლეტარულ მწერალთა უმრავლესობის ცხოვრებაში.

პროლეტარულ მწერალთა დიდი უმრავლესობა არ იცნობს მხატვრულ შემოქმედების ობიექტს: ფაბრიკას, ქარხანას, მანქანას, მუშას, —ლექსებს კი სწერს პროლეტარულს, ყოველ შემთხვევაში—სცდილობს იმას. მალარო არ უნახავს, მოთხრობას მაინც სწერს მალაროელის ცხოვრებიდან. აქ იალაც არაჩვეულებრივ ფაქტთან გვაქვს საქმე: ჩვენი პროლეტარული მწერლები ან გენიოსები, ზებუნებრივი ნიჭის მქონე არიან, ანდა ლულა-ქაბაბის მირთმეფასავით ადვილი ყოფილა ლექსებისა და მოთხრობების წერა. რასაკვირველია, არც პირველია მართალი და არც მეორე. ერთი კი უნდა ითქვას აშკარათ: პროლეტარული მწერლები შემოქმედების ძარღვების მართლაც არაჩვეულებრივ დაჭიმვას იჩენენ, როცა ხშირად არც ისე ცუდ მხატვრულ პროდუქციას იძლევიან. ეს გადაჭრით უარყოფს ბრალდებას: „ჩვენი პოეტებიდან არაფერი გამოვა“. არა, ბევრიც „გამოვა“, მხოლოდ ერთი პირობით: პროლეტარულ მწერლობის ზრდა-განვითარება ნორმალურ კალაპოტში უნდა ჩავაყენოთ, ნოყიერ ნიადაგზე უნდა დავაყენოთ. ხელოვნურათ მწერლის „გაკეთება“ ყალბი ოცნებაა და მავნე უტოპია. მეორე მხრივ, უსაფუძვლოა იმაზე ფიქრიც, რომ „თავისთავად“, სერიოზული მუშაობისა და ახალგაზრდა მწერალთა აღზრდის, ან—როგორც იტყვიან ხოლმე, —სწავლის, შემოქმედების და თვითკრიტიკის“ გარეშე შესაძლებელი იყოს ნამდვილ პროლეტარულ მხატვრულ ლიტერატურის ჰეგემონია მომავალში.

ვფიქრობთ ჩვენ ნიჭიერ პროლეტარულ მწერლების მომავალზე? ვლებულობთ ზომებს მათ გასაგზავნათ სასწავლებლებში, სამრეწველო ცენტრებში, თუ გნებავთ—უცხოეთშიაც კი? ამ მწარე კითხვებზე დადებითი პასუხი უნდა მივიღოთ. სხვა გზით ვერ მივიღებთ ვერც პროლეტარულ პოეზიას და ბელეტრისტიკას და, რაც საგულისხმოა, ვერც პროლეტარულ მხატვრულ კრიტიკას.

განსაკუთრებით საჭიროა სალი კრიტიკა, ობიექტიური შეფასება იმისა, რაც პროლეტარულ შემოქმედების სახით გვევლინება. პროლეტარულ მწერლობის კომუნისტური კრიტიკის საკითხი მწავედია დასმული. ასეთ კრიტიკის გარეშე ძნელია პროლეტარულ მწერლობის ბუნებრივი, სწორი გზით განვითარება. არ უნდა შევეუშინდეთ კრიტიკის არც მკაცრ და მწვავე ტონსაც, რადგან ეს ტონი ქმნის პროლეტარულ მწერლობის განვითარებულ მუსიკას. პროლეტარულ მწერალთა შემოქმედების ობიექტულ კრიტიკას უნდა ეებრძოლოთ გადაქრით. წინააღმდეგ შემთხვევაში გაჩნდება ტბა, ჭაობი და... ბაყაყი. გაჩნდება უეჭველად!

ვიმეორებ, კომუნისტურ მიუდგომელ კრიტიკას ძალზე საჭიროებს პროლეტარული მწერლობა ჩვენში, ჯერ კიდევ წვრილ ბურჟუაზიულ მეურნეობის ქვეყანაში. თუ საბჭოთა რუსეთში, — სადაც მრავლადაა სამრეწველო რაიონები ძლიერი პროლეტარული არმიებით, კომუნისტური კრიტიკის ორლესილი არ ინდობს ავერბახ-ლიბედინსკი-ლელევიჩ-კირშონ-ჟადევის შეცდომებს და აზრის უგზო-უკვლო — ხეტიალს, არ აცხადებს მათ კრიტიკას პარტიულ კრიტიკათ, — ჩვენში მით უფრო საჭიროა მეტი კონტროლი პროლეტარულ მწერლობაზე. „იარლიკი“ „პროლეტარული“ არაფერს ნიშნავს, თუ აქ პროლეტარული აზრი არ იმალება. პირაქით, ასეთ შემთხვევაში ეს „იარლიკი“ მაინე ხდება, საზიანო, საზარალო პროლეტარული ტერატურისათვის. „იარლიკის“ სიწმინდე აუცილებელია. ამიტომ საჭიროა მიუდგომელი, ობიექტური კრიტიკა იმ საქონლის, რომელსაც ეს მალაღობის იარლიკი აკრავს.

ჩემის აზრით, ყველაფერი ეს უდაოა და ცხადი *an sich*.

II

გულდასმით წავიკითხე „პროლეტარული მწერლობა“-ს მე-5—6 ნომერი. წავიკითხე და... დამებადა აზრი, რომლის შესახებ ზევით ვილაპარაკე.

ერთი რამ ახასიათებს ამ ნომერს დადებითი და პროგრესიული: აქ ფართოდაა წარმოდგენილი „მხატვრული შემოქმედება“ და ნაკლებადაა ლავაშ-ლავაში „კრიტიკული სტატიები“.

იონა ვაკელის ორი ლექსია მოთავსებული: „გზიდან“ და „გასწი ჩემო მეეტლევ“. მეორე პირველის გაგრძელებაა. ჩემთვის ძალიან საინტერესო იყო ეს ლექსები: რა განიცადა და შეიგრძნო საბჭოთა რუსეთში ქართველმა პროლეტარულმა პოეტმა? ამ კითხვაზე პირველი ლექსი მეტად უნუგეშო პასუხს იძლევა. პოეტი პირველად სერავს პროლეტარულ რუსეთის სივრცეს. რა, უნდა შეამჩნიოს პროლეტარულმა პოეტმა გონებისა და ფიზიკურ თვალთ, თუ არა განვლილი სამოქალაქო ომები, ერთ დროს სისხლით მორწყული ველები, ბრძოლის განცდები და სხვა? მაგრამ არა. ძველი პროლეტარული პოეტი იონა ვაკელი, კვლავ „საყვარელ ლამაზ მთებიან“ საქართველოზე ფაქრით იწერება:

მატარებელი მიმაქანებს თითქოს ფრთები აქვს,
ვცილდები არეს საყვარელს და მალალ ფრთებიანს...

კიდევ:

...მატარებელი კი მძლედ მიჭრის, თითქო ფრთები აქვს,
დავშორდი მხარეს, საყვარელს და ლამაზ მთებიანს.

ან კიდევ:

მატარებელი ჰკვივის, მიჭრის, თითქო ფრთები აქვს,
უაფფ არ ვხედავ ლამაზ მხარეს ამაყ მთებიანს.

მაინც საინტერესოა ვიცოდეთ, რაზე ოცნებობდა პროლეტარული პოეტი? „ამაყ მთებიან“ „ლამაზ მხარეს“ მოშორება რატომღაც სანტიმენტალურ განწყობილებაში აყენებს პროლეტარულ პოეტს და ეს ხელს უშლის მას აამოძრაოს საოქალაქო ბრძოლების მოგონებანი გამარჯვების უდიადესი განცდები, რევოლუციონური ენტუზიაზმი. პოეტი ხედავს მხოლოდ... ვაკეებს:

ვუცქერ ვაკეებს, გაშლილ ველებს, ქალებს ქვებიანს...
ირგვლივ ვიღები, ვაკეები და მინდვრები...
სულ გაწოლილი მინდვნარი და ვაკეები...
ვწვდებით და ვსტოვებთ ვაკე-ველებს ჯეჯილებიანს...
აქაც ვიღები, მინდვრები და ვაკეები...

აქ საკვირველი არაფერია, პოეტი იონა ვაკელი¹⁾ ყველაზე უკეთესადაა ამჩნევს „მინდვნარსა“ და ვაკეებს. მაგრამ ვაკეების იქით მდებარე რევოლუციონურ ბრძოლების მოგონებათა მთების არ დანახვა, ვიტყვი რბილათ, კურიოზული შემთხვევა პროლეტარულ პოეტის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში.

მეორე ლექსი შედარებით უკეთესია. აქ მაინც არის რევოლუციონურ განწყობილების მოვენტები, ერთგვარი პათოსი. იონა ვაკელი ზის ეტლში, გასცქერის მოსკოვის ქუჩებს და გადაჭრით აცხადებს:

მივატოვოთ ნალველი, ძველი უიმედობა...
მე პრომეთეს ცეცხლსა და ბრძოლის რისხვას დავეძებ,
და ამ ცეცხლის აებნაში სჯობს დაქარგვა უკვალოდ,
ვინემ ნდორე ქაობში უბრძოლველად დავეცე...

1) არ მომწონს ფსევდონიმი „ვაკელი“. საერთოდ ბევრი პროლეტარული პოეტი ატარებს არა მოსაწონ ფსევდონიმს. მაგალითად: ზომლეთელი, ნავთლელელი, შინატეფელი... ზომლეთელი ნიშნავს, რომ ავტორი სოფ. ზომლეთიდან არის უსათუოდ. ნავთლელელი—ნავთლეთიდან და ა. შ.

ეული! როგორ შეიძლება პროლეტარული პოეტი ეული, ვ. ი. განმარტობული, განცალკევებული, გარიყული იყოს პროლეტარიატის დიქტატურის პირობებში? ნ. ზომლეთელსაც და ეულსაც აქვთ საუცხოვო ნამდვილი გვარი „პროლეტარულ ბუნების“; ქურიძე, ქურა ქარბნის ელემენტია და დიდი ფიჭრია საჭირო, ნამდვილი გვარი კი არა, ანალოგიური ფსევდონიმი გამრიგონო მწერალმა.

ასევე: მაშაშვილი, ფეოდოსიშვილი, ლისაშვილი, სამსონიძე... პირველი შვილია მაშასი (უკეთ—მაშოსი), მეორე—ფედოსის, მესამე—ლიზასი, მეოთხე—სამსონის...

ნუ თუ არ შეიძლება გეოგრაფიულ ლოკალიზაციას, ეულობას და დედის კალთას თავი დააღწიონ პროლეტარულმა პოეტებმა, გამონახონ შესაფერი ფსევდონიმები;—თუ ფსევდონიმები მაინცდამაინც აუცილებელია?

კარგადაა ეს ნათქვამი.

მხატვრულ შესრულების თვალსაზრისით ორივე ლექსი სუსტია, განსაკუთრებით — უკანასკნელი. ლექსში არაა დაცული რევოლუციონური ანტი-ბურჟუაზიების ტემპი. მონოტონურადაა შესრულებული. აშკარად სჩანს ბარათაშვილისა და ვალაკტიონ ტაბიძის გავლენა, ზოგან — მიბადვაც კი. (მაგ. „გასწი, ჩემო მვეტლევ“, „რომელ მხარეში“ და სხვა). იონა ვაკელს აქ არ ვხვდებით მკვლევარულ წინსვლა და განვითარება.

კ. ლორთქიფანიძე და კ. კალაძე შედარებით კარგი ლექსებით არიან წარმოდგენილი. კ. ლორთქიფანიძის ლექსი ღირსია განსაკუთრებულ ყურადღების. პოეტი ზედმიწევნით გულწრფელი და პირდაპირია ამ ლექსში. კ. ლორთქიფანიძე მეტად აქტუალურ საკითხს ეხება და ვფიქრობ, ეს ლექსი ღრვაკვალს გაავლებს თანამედროვე პოეზიაში. კ. ლორთქიფანიძე არ მალავს, რომ „ძველი გრძნობების ფესვი მოსასპობია ჩვენში მთლიანად“. მაგრამ გადაჭრით უარს აცხადებს დასწყვიტოს შემოქმედებაში ორიგინალობის ძაფები —

და როგორც სხვებმა ბიბლიის ენით
გავლევსო ცაკის დადგენილება,
ან კომპარტიის დირექტივების
დავიწყო უშნო გადამღერება.

სწორია კ. ლორთქიფანიძის ეს მოსაზრება. დადგენილების და დირექტივების გალექსვა „ბიბლიის ენით“ და „უშნო გადამღერება“ არც პარტიას ესაჭიროება და არც ხელისუფლებას. პროლეტარული პოეზია „გადამღერების“ პოეზია არ არის და არც შეიძლება იყოს. პროლეტარული პოეტი „შემოქმედია“, რევოლუციონურ განწყობილებათა ორგანიზატორი. კ. ლორთქიფანიძეს კარგად შეუგნია თავისი პოეტური დანიშნულება.

მაგრამ ამით არ კმაყოფილდება კ. ლორთქიფანიძე. ის უფრო შორს მიდის. სამართლიანადაც აღნიშნავს, რომ

გრძნობა არ არის ზამთრის სასაზღე
რომ ერთის დაკვრით გააპარტახო...

ეს მართალია. გრძნობის „გაპარტახება“ სათუთი საქმეა. გრძნობაგაპარტახებული პოეტი „ზედმეტი ადამიანია“ ხელოვნებაში. არც არავინ მოითხოვს პოეტისაგან გრძნობის გაპარტახებას. კ. ლორთქიფანიძე გაბედულად განაგრძობს:

და არც კური, ვარ, რასაც ჩამძახებ
მექანივეურად ის ამოგძახო.

აქ კი უსათუოდ გემართებს სიფრთხილე. მართალია, „მექანიკური“ ამოძახება არაა საჭირო. საჭიროა ამოძახება შეგნებულ, გათვალისწინებულ, ორგანიზებული. მაგრამ „ამოძახება“ მაინც არის საჭირო. კ. ლორთქიფანიძე შეიძლება ვერ ახდენს შედარებას ესთეტიური თვალსაზრისით — პოეტის შედარება კურთან ეჩოთირება ჩვენს ყურს. აქ წერეთელმა უფრო „კეთილშობილური“ გამოთქმა იხმარა ამ შემთხვევაში — „გარემოების საყვირი“. კ. ლორთქიფანიძე უარყოფს, რომ ის „გარემოების საყვირია“. ამის შთაბეჭდილება იქმნება უსათუოდ. რასაც ცხოვრება პოეტს („კური“) ჩასძახებს, პოეტმაც ის უნდა ამოსძახოს, — რასაკვირველია, სხვადასხვა ფო-

რმებსა და სახეებში. ამაში უნდა დაგვეთანხმოს კ. ლორთქიფანიძე. მკვივეთანხმები ავტორს იმაში, რომ მექანიკური ამოძახება არაფრად არ ვარგა და გაცილებით უკეთესია ამოძახება შეგნებული.

შინაარსიანია აღგილი:

თუ ზოგჯერ მძიმე კითხვის წინაშე
ჩემი პასუხიც წაბარბაცდება—
ეს ხდება რადგან ახლის ძებნაში
სირთულეები ძალზე ბევრია,
„ხშირად მარჯვენა მკერდის ნაწილი
მარცხენა მკერდის დიდი მტერია“,
ის რაც ურყევი მგონია დილით
გზედავ სალამოს მხოლოდ მტერია...

კარგი იყო კ. ლორთქიფანიძეს აქ დაესვა წერტილი. დანარჩენი ოთხი-ხუთი ტაეები სუსტია. ლექსიც დაუსრულებელია და ირღვევა მთლიანი შთაბეჭდილება. მიუხედავად ამისა, კ. ლორთქიფანიძის ეს ლექსი თამამათ შეიძლება ავტორს ერთ-ერთ საუკეთესო და პროგრამულ ლექსად ჩაეთვალოს.

საყურადღებოა კარლო კალაძეც. უბრალოა მისი ლექსის სათაური: „მსჯელობა მომავალ საქმეების გამო“, მაგრამ შინაარსიანი ლექსია უსათუოდ. ეს არის ლექსი—დეკლარაცია. კ. კალაძე სცდილობს ძველი შეცდომები დაფიწყების არქივს მისცეს, მოიკლას ჯავრი „და სხვა ახალი ლექსით აღიდდეს“ კ. კალაძე მიდის „მშრომელ კაცთან“ და ვერ წარმოუდგენია, როგორ დასცილდება ამ კაცს „დაუმარცხებლად“. „მშრომელ კაცებით“ აღტაცებული კარლო კალაძე აცხადებს უყოყმანოთ:

თქვენ მიერ შექმნილ ცხოვრების ყოველ დადგენილებას,
მე შეგნებულად ვემორჩილები...

ენახოთ შეგნებულად დაემორჩილება თუ არა კარლო კალაძე „მშრომელ კაცების“ დადგენილებებს. ერთი რამ მიკვირს უსათუოდ: მაშ დღემდე ვის „ემორჩილებოდა“ პროლეტარული პოეტი კარლო კალაძე, თუ არა „მშრომელ კაცებს“, და რა ლექსებით იყო „აღიდებული“, თუ არა პროლეტარულით? ნუ თუ კალაძე ასე ხელალებით უარყოფს მთელ თავის განვლილ მუშაობას—საუკეთესო ლექსებს, რომლებმაც მას ნიჭიერი პროლეტარული პოეტის სახელი მოუხვეჭა? ორიოდ „გადახრილ“ ლექსის „მონანიება“ ხომ არ ნიშნავს „ძველი ტაძრის“ უკანასკნელ აგურამდე დანგრევას?

კარლო კალაძის ლექსი მძიმე ქართულითაა შესრულებული, ლექსს აკლია ელასტიურობა, პროლეტარული ტემპი და მოქნილობა. ნიმუშისათვის:

თურმე რა არი ველს გაივალგული რომ გაურბოდე,
თუ არა ერთხელ რა არი მთებიც გადგნადირა...

ვფიქრობ, „მშრომელ კაცის“ სმენა და გემოვნება ამ ლექსის „გაუბრალოებას“ მოითხოვს უსათუოდ. ვინ იცის, ეგებ ესაა ამ „კაცის“ პირველი „დადგენილება“...

კარლო კალაძის ლექსის განხილვასთან ერთად უნდა აღინიშნოს—უეჭველად ხაზგასმით—ერთი ამბავი, რომელიც არც ისე იშვიათად გვევლინება ლიტერატურულ ცხოვრებაში. ლექსი „მსჯელობა მომავალ საქმეების გამო“ როდია

ჟურნალში ასე უსისხლოთ გაწვებული. აქვეა მისი „კრიტიკული“ „ანალიზი“. დამწყები ახალგაზრდა კრიტიკოსი ბენიტო... (მუსოლინი ნუ გეყონებათ! ნუ თუ თაშიზმის ბელადის სახელის მიბაძვა პროლეტარულია? რას ჰგავს ეს?) ბუჩიძე „კრიტიკის ქარ-ცეცხლში“ ატარებს კარლო კალაძის ლექსს და იმუქრება დაკუმშულ მუშტებით:

ქარ-ცეცხლში

ვიდრე ასეთ რაზეს წამოროშავთ და დასაბეჭდათ გამომსახველ (სამხალწერა“ ავტორისაა. გ. მ.), პროლეტარული მწერალი ვალდებული ხარ იცოდეთ მარქსიზმის ანაბანა.

რა „წამოროშა“ კარლო კალაძემ? აი რა:

წერტილის ირგვლივ დაბრმავებული ხალხი ირევა და შენდა ბედად მოგწყურებია ვაქუსლო სადმე.

ეს ერთი „როშვა“. მეორე:

ვრცელია მიწა და რამდენს თვალი გაეხილება იმდენი გზაა მაშასადამე.

უკანასკნელ სტრიქონებს „ბენიტო“ ასეთ ეპიტეტს აკრავს:

მიჭარავთ!.. არქი-ანარქიზმის უბადრუკი ფილოსოფიაა, უნიათო (?) ინტელიგენტების მიერ გამოგონილი.

ხოლო პირველი სტრიქონების შესახებ ამბობს:

რას გულისხმობთ „წერტილათ“. გარკვევით ილაპარაკეთ, ამბ. პოეტო, რათ აზნელებთ და რად გვაბრმავებთ... ზოგიერთ გულუბრიყველო მკითხველმა შეიძლება იფიქროს რომ ეს დაბრმავებულნი თანამედროვე „ხალხია“ და „წერტილი“ კი ჩვენი არსებობის, თავგამეტებული ბრძოლის და შრომის მიზანი — კომუნიზმი.

მართალია, დამწყებ კრიტიკოსისათვის არც ისე ადვილია პოეტურ მეტაფორიების და შედარებების გაგება. ასე რომ არ იყოს, „ბენიტო“ ადვილად გაიგებდა, რომ კარლო კალაძე მხატვრულ ენაზე ლაპარაკობს არა კომპარტიასა და კომუნიზმზე. კარლო კალაძე მართლაც მოხდენილად ამბობს ისეთ მოხალისე კრიტიკოსებზე („ხალხი“), რომლებიც არიან „დაბრმავებულნი“ (უმცრობით და თავხედობით) და ირევნიან „წერტილის“ (ასოების) „ირგვლივ“. ასეთ „ხალხს“ შეუძლია ასოების ამოკითხვა, მაგრამ სიტყვის გამოთქმა კი — არა; შეუძლია — უკეთეს შემთხვევაში — სიტყვების გამოთქმა, მაგრამ წინადადების აზრის გაგება კი — არა..!

კომკავშირელი კარლო კალაძე ისე არ გალატაკებულა მხატვრულ მეტაფორებით, ისე არ გამომშვიდებულა კომკავშირულ აღზრდას და ტრადიციას, რომ „დაბრმავებულ ხალხათ“ კომუნისტური პარტია იგულისხმოს და მშრომელ კაცობრიობის უზარმაზარი მიზანი — კომუნიზმი — „წერტილად“. თითოეული კომკავშირელი გაარჩევს „წერტილს“ ხაზისაგან და თუ ამას ვერ ახდენს „ბენიტო“, რა შუაშია აქ კარლო კალაძე და მისი „მსჯელობა“ — ვერ გამიგია.

ახლა „გზების“ შესახებ. განა კარლო კალაძე სოციალიზმის გზებზე ლაპარაკობს? აქ მხატვრულ შემოქმედების გზებზეა ლაპარაკი. გაგებაა საჭირო. ან რომელ „მარქსიზმის ანაბანაში“ ამოიკითხა „ბენიტომ“ ასეთი ციტატა: „რამდენს თვალი გაეხილება, იმდენი ერთი გზა ჩნდება“ (სტილი ავტორისაა გ. მ.). რომელ „მარქსისტულ“ წიგნიდანაა ამოღებული ეს ცი-

ტატა? „ბიბლიიდან“ ხომ არა? შეიძლება „ბენიტოს“ დიალექტიური მატერიალიზმი ან მატერიალისტური მონიზმი აქვს სადმე გაგონილი და მოყვანილ ციტატას ამით ამართლებს ყველაფერი ეს სასაცილოა...

ნიჭიერი პროლეტარული მწერლები შეუძლებელია ასეთი „კრიტიკით“ და გაგება - შეფასებით აღიზარდონ მარქსისტულად და ლენინურად.

სუსტია გიორგი კაჭახიძის ლექსი „ჩემი ბინა“^{საქართველო}, სხვათა შორის, არის ასეთი ძალზე უსუსური ადგილი:

მე კი მაცინებს მათი ეჭვები
და ვამბობ, ლექსი რა სათქმელია,
თუ ადამიანს თვალი გაუჭრის
ამ დროში გრძნობა კარგი ექნება.

ეს ლექსი არაა და სხვა ყველაფერი. სოლომონ ზურგიელიძის სიბრძნესაც მომაგონებს. განა კედლის გაზეთი აიტანს ასეთ მხატვრობას?

ამით ამოიწურება „პროლეტარულ მწერლობის“ პოეზია. ჟურნალის ეს განყოფილება იხსნეს კ. ლორთქიფანიძემ და კ. კალაძემ. უკანასკნელმა უკვე მიიღო ღირსეული მადლობა რედაქციისაგან!

* * *

გაკვრით პროზაზე. გაკვრით, რადგან ორი მოთხრობაა ჟურნალში მოთავსებული და არც ერთი არაა დასრულებული.

პროზაში „ცენტრალური“ ადგილი უჭირავს პეტრე სამსონიძეს. პეტრე სამსონიძე ბელეტრისტი არ არის და ამიტომ a priori შეიძლება ითქვას ჟურნალის სიძლიერეზე პროზის დარგში. მოთხრობას კურიოზული სათაური აქვს: „დიდი ბლინძა ყვირილაძე“. დაბეჭდილია „კარი მეორე“. მოთხრობა არც ფორმალურ შესრულების და არც შინაარსის, იდეოლოგიური გამართლების თვალსაზრისით ვერ უძლებს მსუბუქ კრიტიკასაც კი.

ავტორი ეხება მეტად საინტერესო პრობლემას—ქართული ინტელიგენციის „მისვლას“ საბჭოთა ხელისუფლებასთან. როგორ მოხდა ინტელიგენციის დაახლოვება საბჭოთა წყობილებასთან? ეს ძალიან საინტერესო საკითხია არა მარტო მხატვრულ ლიტერატურაში, პუბლიცისტიკაშიაც კი. ეს დიდი პრობლემაა, რომელიც სპეციალურ წრომას ჰგულისხმობს. ჩვენ კარგად ვიცით ის გზები, რომლებმაც ინტელიგენციის სხვადასხვა ჯგუფები მიიყვანა საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობასა და პროლეტარულ სახელმწიფოს აღიარებამდე. მაგრამ რაზედაც პეტრე სამსონიძე მიგვითითებს, ჩვენთვის სრულებით უჩვეულოა და აღმოჩენაა.

მოთხრობის გმირი დიდი ბლინძა ყვირილაძე ერთ—ერთი თვალსაჩინო ქართველი ინტელიგენტია, ოომელსაც ყავს მიმდევრები. წინეთ ის გაიძახოდა: „ძირს რუსეთი, წინ ევროპეიზაციისკენაო“, მაგრამ „ბლინძა“ ამ ლოზუნგისათვის ბრძოლაში განმარტოებული აღმოჩნდა, რადგან „ქართველ ერში“ საღაც მოაზროვნე ინტელიგენტი უფრო მეტი ერია, ვიდრე ფუტურო ხე-

სავით მოაზროვნენი. აქას მიუმატეთ ისიც, რომ მოხდა საქართველოს გასაბ-
ჭობა. „ბლინდა“ და მისი ჯგუფი შეუდგა ახალ ხელისუფლებასთან დაახლო-
ებას. რატომ და რა გზით? მოვეუსმინოთ სამსონიძეს. „ბლინდამ“ თავი არ უყა-
რა ინტელიგენტებს და დაუსახა პროგრამმა („სტილი“ და „მართლწერა“ ავ-
ტორისაა. გ. მ.):

უარყოფითი

ბატონებო.. ბოლშევიკები არიან მუშები და გლეხები და მათი ინტელიგენტები. ლოლიკურად ასე უნდა იყოს, რომ ჩვენ უნდა ვასწავლოთ მუ-
შას და გლეხს ქუთა, მაგრამ რადგან ჩვენ ბოლშევიკები ამის ნებას არ გვაძლევენ
და არც მოგვცემენ, ამისათვის უნდა მოვიქცეთ დიპლომატიურად.
ე. ი. ჩვენი საკუთარი ფიზიკური არსებობა შევინარჩუნოთ
და მდგომარეობაც გავიუმჯობესოთ. ამ მიზნით ამ კრებაზე უნდა
აეირჩიოთ დედეგაცია, რომელმაც ხვალ თუ ზეგ ბოლშევიკურ მთავრობას უნდა
მოაბსენოს—თქვენ. ბოლშევიკურ მთავრობავ, ხართ მუშები და გლეხები, მაშა-
სადანე, თქვენ არ გაქვთ სწავლა, კულტურა და ცოდნა, (sic) ჩვენ კი ვართ ნასწავ-
ლი ხალხი, ე. ი. ვიცით ყოველივე და ყოველივე ცოდნით გვაქვს თავი გამოტე-
ნილი. ამისთვის გვეცით ჩვენ პატივი და გვიცანით, რომ ჩვენა ვართ საქართვე-
ლოს ყველაზე დიდი მოღვაწენი.

ბლინდა ყვირილაძემ აქ, მგონი, ჩაახველა და მიმართა მსმენელებს:

შემდეგ კიდევ დაუდოთ ერთმანეთს ხელშეკრულება, რომ თანასწორათ
ვემსაზრეთ ერთმანეთს, რასაკვირველია, დროებით. მხოლოდ შეე-
დგება კი, როცა ცხოვრება სულ სხვანაირად შეტრიალდება,
თქვენ თქვენი გზა გექნებათ და-ჩვენ კიდევ ჩვენი.—თავის-
თავად ცხადია ბატონებო, ეს უკანასკნელი მხოლოდ ჩვენს
გულში იქნება, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ყველა
ჩვენი ამოცხობთ თავს. მთავრობა მუშურ-გლეხურია და ის ჩვენ ყვე-
ლაფერს დაგვიჯერებს (sic) და ამ ნაირად მისი წყალობით და დახმარებით ჩვენ
ჩვენს საქმეს გავაკეთებთ.

ბლინდამ დაასრულა თავისი სიტყვა. სხვები? ისინიც ასე ფიქრობენ! ერთი
„კუნთებ ჩაფსკენილი ბელეტრისტი“ ლაპარაკობს:

ბატონებო, უნდა დავეთანხმოთ ბლინდა ყვირილაძეს... ვამბობ, მოტყუო-
ლებით და ეშმაკობით შეიძლება გავათრიოთ ეს ჩვენი წუთი-
სოფელი, გავიდეთ ფონს, ან და კიდევ უკეთეს შემთხვევაში ბურთიც კი გავი-
ტანოთ ლელოს, თუბრა ამაში ყოველთვის კი მუბარებოდა ეჭვი. მაგრამ ჯერ-
ჯერობით კი, ვიმეორებ სხვა გამოსავალი არ გვაქვს...

აქა-იქ გაისმა ხმები:

- კარგი იქნება დედეგაციის არჩევა!
- ამით ეგებ შევინარჩუნოთ არა თუ მართლ ჩვენი სა-
კუთარი ტყავი! არაშედ ჩვენი კეთილ-დღეობაც!
- ხომ გაგიგონიათ, დათვმა რომ მოგერიოს ბაბა დაუძახეო!
- თქ: და აი—წამოდგა ისევ ხევით ჩინარევით მაღალ ტანის და წვრილ
თვალემა ვეჭილი:—თქ, და, რადგან ჩვენ ბოლშევიკები მოგვერია,
წავიდეთ და ყველაზე უწინ დაუძახოთ მათ ბაბა—ამით
დამერწმუნეთ, ბატონებო, ჩვენ მოვიგებთ იმათ გულს...

ჩვენ არ ვუჯერებთ საკუთარ თვალებს! ვინ სწერს ამას? სად იბეჭდება ეს
სტრიქონები? განა ასე აფასებს დიდმნიშვნელოვან პოლიტიკურ ფაქტს—გარ-

დატეხას ინტელიგენციაში—კომუნისტური პარტია, საბჭოთა მთავრობა,—მუშა, გლეხი, საბჭოების მეგობარი ადამიანი,—სახოგადო მოღვაწე იქნება ის თუ ბელეტრისტი? განა ამ მოტივებით სარგებლობდენ ინტელიგენციის დელეგაციები, როცა ისინი ხელისუფლებასთან მიდიოდენ, საბჭოთა ყრილობებზე გამოდიოდენ, წყვეტდნენ ბეჭდავდენ? განა ასეთი „ზრახვებით“ ხელმძღვანელობდენ და ხელმძღვანელობენ საბჭოთა ინტელიგენტები, რომლებიც პრაქტიკულად ჩაბმული არიან საბჭოთა აღმშენებლობაში და ძალიან ხშირად პირნათლად ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას?

არა, აქ, საბედნიეროთ, საქმე გვაქვს პეტრე სამსონიძის ავადმყოფურ ტვინის ტრიტინთან, მართლაც ბლინძურ შემოქმედებასთან და არა ფაქტთან, რეალობასთან, საბჭოთა სინამდვილესთან. სამსონიძის ასეთი „გამოსვლა“ გაგიჟებულის უცენზურო ბოდვას და მას არავინ გაამართლებს, გარდა დამცავებულ მენშევიკის და გაუსწორებელ რეაქციონერის. ეს მოთხრობაც რეაქციონურია, მენშევიკური, შავრაზმული... სწორედ ამას ჰქვია წყლის დასხმა მენშევიკის წისქვილზე. როგორ დაიბეჭდა ეს პროკლამაცია—პროვოკაცია, ვინ წაიკითხა ის? ნუ თუ არ არის უბრალო კონტროლი მაინც ისეთ ნაწარმოებზე, რომელიც აბსოლუტურად უვიც და უპასუხისმგებლო კალმით იჯლაბნება? საინტერესოა ამ კითხვაზე პასუხის მიღება. „პროლეტარული მწერლობა“ „ბრძოლა“ არ არის და პროლეტარული პოეტი—შალვა ქარუმიძე...

მოთხრობის მხატვრულ ღირსებაზე თვით ავტორის გაუგონარი ჩიქორთული მეტყველებს. მოვიყვან ზოგიერთ ადგილს:

ყველა ეს ცერემონიები შეასრულეს რა სათითაოდ ყველა მასულმა...

ის არას დროს არ დაეთანხმებოდა მან რამ...

მართლა არ ყოფილა ეს ბოლშევიკები მხეცები...

მას ეხლა გონია თითქოს ეს ხალხი თავის მხიარულ სიცილ-ხარხარით მის გულზე დაჯირგალობს და აწვეთებს შიგ შხამებს იმისას, რომ ის ცრუ და შერცხვენილი არის...

რა გასაკვირია, რომ ყველა ამაებს მეც ჩავეთრიე და გავეხვიე თავის ბადეში...

თქვენ ჩემკენ იბრუნეთ პირი...

მზურვალე კოცნებს ჩაერია ქალის ოდნავი ამოკვნესანი და ხშირი სუნთქვანი...

და სხვა.

აი, თუ გნებავთ, „მხატვრული“ ადგილებიც:

... ხან შარვლის ზევით აწევით და ხან კიდევ სათვალეების ცხვირიდან მოხსნით, რის შემდეგ სინათლისაგან თავებრუ დასხმულ ბუსავეით, აქყიტავდა თვალებს, ფრთებ ჩამოყრილ და დეზებ მოტეხილ მამალივით დაბორიანლებდა შენს გარშემო და მეზურდღულებოდა რალაცვებს...

ან კიდევ:

... პოლკოვნიკი წურბელასავით დაეწაფა ჩემს ვნებებს და ჩემი დედაკაცობაც საფსებლით დაიპყრო და დაიოკა მან. მე არ ვხედავდი არავის ირგვლივ მის გარდა, ჩემს გარდა და აგრეთვე კიდევ ბლინძა ყვირილაძის გარდა...

ერთი კიდევ, სხვათა შორის:

...მიტაცებდა შენი ლორთქო ტანის ნაზი და მსუბუქი რბევანი... და როცა ის თვალები მომაპყარ მე, მე მივხვდი, თუ როგორ იყავ მობეზრებული შენ იმ გამოყვებულ პროფესორის გამო...

ასეთი „მნატვრული“ და „დახვეწილი“ ადგილები ძალზე ბევრია პეტრე სამსონიძის „ბლინდაში“...

არაფერს ვიტყვოდი, მარტო სამსონიძის ბლინდურ, ხალტურულ-მემსქმულ-ბასთან გვექონდეს საქმე. სამწუხარო ისაა, რომ მთელი ეურნალი დაავადებულია ქართული ენის წარმოუდგენელი დამახინჯებით. ამას აქვე დავინახავთ.

ს. ჯავახიძის მოთხრობა „პირველი ტრაქტორი“ კარგად იწყება. მოთხრობა დასრულებული არაა და იდეოლოგიური თვალსაზრისით მის სისწორეზე ნაადრევად შიშაჩნია ლაპარაკი. ენა მშრალია, მაგრამ მაინც არა უშავს—სამსონიძესთან შედარებით! ამ მოთხრობაშიაც ბლომად შეგხვდებით გამოთქმები:

- მე ჩემი მომეცი, ასთვა ვგი!..
- გლეხები შეირხენ...
- ხომ ხედავთ რანაირ ხალხში აქვს საქმე!
- მასეთი მყვლფეულები... იგინი სცხოვრობდენ...
- უნცროსი ვაჟი...
- თავამ ღიმის მიუჩვეველ სახიდან გაიღრიჭა...
- და სხ.

კრიტიკული ნაწილი ყოველგვარ კრიტიკის გარეშე სდგას. აქ საგანოც კი არაა საუბრის, მით უმეტეს—კრიტიკის. მოწინავე წერილი, მგონი, შეეხება პროლეტარულ მწერალთა საკავშირო ყრილობას. წერილში აზრი არაა მკითხველმა რომ დაიმახსოვროს. ანდა როგორ შეიძლება აზრი იყოს, როცა აზრის გამოსათქმელი ძირითადი იარაღი—ენა—დამახინჯებულია უმოწყალოდ? ვერაფერი გავიგე ამ წერილის, რადგან ის ქართულად არაა დაწერილი. გადაჭარბებით ნუ მოგვეჩვენება, ციტატებს მოვიყვან:

ზოგიერთნი ერთგულად იღწვოდენ პარტიის ხაზის გადამახინჯებისათვის...
 ...ამ საკითხთან დაკავშირებული იქნა პროლეტარულ მწერლობის ზრდის პირობების გარკვევა სხვა და სხვა ეროვნებათა ცხოვრებაში, მათი ურთი-ერთობის, ნაციონალური კულტურის სისტემაში, ასოციაციის ორგანიზაციული მშენებლობა და სხვა... დელეგატების შორის დაეა არ არსებობდა... ძირითადში ნაციონალური საკითხი გადაწყვეტილი იყო.

ეს ეურნალის მეორე გვერდზე. მე-3 გვერდი თავიდან ბოლომდის აბდაუბდაა და მთელი გვერდის ამოწერა განა შეიძლება?! ასეთივეა მეოთხე და მეხუთე გვერდიც, ე. ი. მთელი წერილი. მაგალითად:

პროლეტარული მწერლობის ზრდა დაკავშირებულია და დამოკიდებულია მკითხველის დაფლობაზე, როგორც ამხ: კრინიკვი მიუთათებდა ყრილობაზე...

მოსმენალ იქნა სპეციალური მოხსენება ამხ. ლენინარსკის მარქსისტული კრიტიკის ამოცანების შესახებ...

გაზეთ „Читатель и писатель“-ის მიერ მეშჩანობისა და ობივატელობის ნიშნით წარმოებულმა მეშჩანობის კამპანიამ, ლიკვიდაცია უქნა თავის თავს...

ტრილობამ შეუძლებლად და მავნედ მიიჩნია შიგნით ფრაქციების არსებობა

დამოუკიდებელ პოლიტიკურ-ლიტერატურული მიმართებით... ძირითადად მიიჩნია სწავლისა შემოქმედებისა და თვითკრიტიკის გაძლიერებული ენერჯით განხორციელება...

იწყება მეორე, კიდევ უფრო რთული და საპასუხისმგებლო მოწაობა, ლენინურ კულტურულ რევოლუციის მიმდინარეობაში...

ჩვენი ჟურნალის უახლოეს ნომრებში, — განხილული იქნება შემოქმედებითი საკითხები — პირველ საკავშირო ცრილობაზე..

აქ ყველაფერია, ქართულის გარდა. მთლიანი შთაბეჭდილების მიღების მიზნით მკითხველს ვურჩევ წაიკითხოს ეს „წერილი“, რასაკვირველია, თუ ექნება ხალისი და, რაც მთავარია — მოთმინება.

მოწინავეს „სტილზეა“ დაწერილი ალექსანდრე სულავას კრიტიკული წერილი „მაქსიმ გორკი“. გარდა იმისა, რომ აქ ქართული ენა ჯვარზეა გაკრული, აზრთა სრული დომხალია და, სიმართლე უნდა ითქვას, მოთმინება ვერ მეყო და წერილის მხოლოდ დასაწყისი და დასასრული წაეკითხე, — დიდის წვალებით, რასაკვირველია...

დასაწყისი:

დაწყებული ამხ. ლენინის ავტორიტეტით და გათავებული მარქსისტული ლიტერატურული კრიტიკის ისეთი წარმომადგენლებით, როგორც იყენენ (დახუტვით თვალს და იფაქრეთ, ვინ იქნება ამ „გათავებულებს“ შორის? გ. მ-ლი). ...პლენანოვი და ვოროვისი, ყველანი იმ აზრს გამოსთქვამენ მაქსიმგორკის შესახებ, რომ ის პროლეტარიატის დიდი მხატვარია, პროლეტარული ხელოვნების დიდი წარმომადგენელი. რაც, რასაკვირველია, იმას არ ნიშნავს, რომ ისინი გორკის შემოქმედებას კრიტიკულად არ უდგებოდენ იქ, სადაც გორკი უშვებდა საგრძნობ იდეოლოგიურ შეცდომებს, რითაც ამ შემთხვევაში გამოხატავდა წვრილ ბურჟუაზიულ და ბურჟუაზიულ იდეებს...

და მთელი გვერდი გადაჭრელებულია ასეთი აბდა-უბდით...

დასასრული:

გორკის სახელს, რომ დიდი პატივისცემით იხსენიებენ მთელი რიგი ისეთი მწერლები, როგორიც არიან... (აბა, ვინ, თუ მიხვდები მკითხველო? გ. მ-ლი) გლადკოვი, ივანოვი, ბაბელი, ფედინი, ტრენიევი, (პიესა, „Ихариъ Яровая“-ს ავტორი) და სხვა მრავალი, რაც (პოე, უწეცრებაჲ! გ. მ.) ...გორკის კაცთმოყვარეობა და ღრმა გუმანიზმს მიეწერება.

წერილი.

მკითხველი თუ არა, ქალაქი მაინც შევიბრალოთ! ნურც სახელგამის მარკის პატივისცემაც დაგვაუიწყდება...

ამხ. შალვა რადიანის წერილი სანდრო ეულზე სკოლურ ხასიათს ატარებს. კრიტიკოსის მაგარი ხელი და კალმის სიმარდე არ სჩანს აქ. ლექსების კრებულის ჩვეულებრივი ელემენტარული განხილვაა, თან ტენდენციური. უფრო სამართლიანი იქნება თუ ვიტყვით, რომ ეს ინფორმაციაა სანდრო ეულის შემოქმედების შესახებ. არც მეტი და არც ნაკლები. შ. რადიანს წერა ეხერხება, მაგრამ ცუდია, როცა კრიტიკოსი плавает по течению, დასრიალებს წყლის ზედაპირზე და არ სცდილობს სიღრმეში ჩაწვდენას. შ. რადიანის თითქმის ყველა კრიტიკულ წერილს ახასიათებს ეს უარყოფითი თვი-

სება. საჭიროა მეტი კითხვა, სისტემატიური მუშაობა, ერუდიციით დამდიმება და ადვილი გახდება კრიტიკის სიღრმეში ჩადირვა. ბევრი კითხვა საყალბე-ბულო არ არის ბელეტრისტიკისა და პოეტისათვის. მათთვის საჭიროა ცხოვრებიდან მიღებული მდიდარი გამოცდილება, დაკვირვება, — შეგრძობა / მოვლენების. კრიტიკოსისათვის ესეც საჭიროა, plus — თეორეტიკული ცოდნა-განვითარება, მარქსისტული განათლება და გამახვილებული აზროვნება. გულწრფელად ვურჩევ შალვა რადიანს დაადგეს ამ გზას.

III

ასეთია „პროლეტარული მწერლობა“, საქართველოს პროლეტარული მწერლობის ასოციაციის ორგანო. არ ივილებდი კალამს, რომ ეს ნომერი იშვიათ გამონაკლისს შეადგენდეს და არ გამოხატავდეს პროლეტარულ მწერლობის „განვითარების“ საერთო დონეს, უკანასკნელ ხანებში განსაკუთრებით. ვინც თვალ-ყურს ადევნებს და დროგამომშვებით მაინც კითხულობს „პროლეტარულ მწერლობას“, სავსებით დამეთანხმება, რომ არ ვაჭარბებ სრულებით. ჟურნალის ზოგიერთი წინა ნომერი გაცილებით უფრო სუსტია, უშინაარსო, — იმდენად სუსტი, რომ ბიბლიოგრაფიულ შენიშვნასაც ვერ გაიმეტებს საქმიანი კრიტიკა. ეს მოწმობს იმას, რომ იდეოლოგიურ ბრძოლის ერთ-ერთ ფრონტზე პოზიციები არც ისეა გამაგრებული, როგორც გვეჩვენება ხშირათ.

ჩემის აზრით, საჭიროა და აუცილებელი რადიკალური ზომების მიღება „პროლეტარულ მწერლობის“ და, საერთოდ, პროლეტარულ მწერლობის განვითარებისათვის. მუშაობის ცენტრი შემოქმედების მხატვრულ და იდეოლოგიურ სისწორეზე უნდა გადავიტანოთ. გაცილებით მეტი ყურადღება უნდა მივაქციოთ „სწავლისა და შემოქმედების“ საკითხს, ვინემ ლიტერატურულ ცხოვრების ორგანიზაციულ „დაფლობას“. ასეთია პარტიის ხაზი პროლეტარულ, საერთოდ — მხატვრულ ლიტერატურაში. პარტიულ პოლიტიკის სწორი ხაზის ტეხილებათ გადაქცევა უსათუოდ აგვაცდენს პროლეტარულ მწერლობის განვითარების გზას და გამოუვალ კრიზისში მოგვაქცევს.

ეფიქრობ, ჯერ კიდევ შორსა ვართ მხატვრულ ლიტერატურაში საღი კონკურენციის უარყოფისგან. ამ კონკურენციის უარყოფა ლოლიკურად უდრის თვით პროლეტარულ მწერლობის ზრდისა და დავაყვაცების აუცილებელ პირობის ლიკვადაციას...

კერძოდ, „პროლეტარულ მწერლობის“ გასაუმჯობესებლად საჭიროა უსათუოდ:

ქართული ენის დაცვა ბარბაროსულ დამახინჯებისაგან. მოზარდ თაობას დამახინჯებული ქართულით ვერ ავლზრდით, თვით ჟურნალს — და მთელ პროლეტარულ მწერლობას — დაეკარგება ყოველგვარი ავტორიტეტი.

მეტე კონტროლი და ყურადღება უნდა მიექცეს ჟურნალში მოსათავსებელ მასალის შერჩევას, როგორც მხატვრულ, ისე იდეოლოგიურ თვალსაზრისით.

ამიტომ საჭიროა და აუცილებელი გამოცდელი რედაქტორი ხელმძღვანელობდეს ჟურნალს.

მიღებულ უნდა იქნეს ზომები პროლეტარულ მწერლობას მხატვრულ კვალიფიკაციის¹ ასაწევად, კულტურულ დონის ასამაღლებლად.

და, რაც მთავარია, პროლეტარულ მწერლობაზე გაძლიერებულ უნდა იქნეს პარტიული ხელმძღვანელობა.

ეს საკითხი საკავშირო მამულებითაა დღეს დასმული. ჟურნალ Революция и культура-ს მე-11 №-ში დაიბეჭდა აშხ. მ. სემიონოვის მეტად საყურადღებო წერილი: Творческие пути пролетарской литературы на с'езде В А П П а

ჟურნევ პროლეტარულ მწერლებს წაიკითხონ ეს წერილი, ხოლო „პროლეტარულ მწერლობას“ — გადმოებეჭდოს ის.

ავტორი აყენებს ორ დებულებას, რომელსაც სავსებით იზიარებს Революция и культура-ს რედაქცია:

1. Партия должна всерьез взяться за действительное систематическое руководство пролетарским крылом литературы и его организациями.

2. Критикам и художникам из лагеря пролетарской литературы надо не на словах, а на деле, всерьез и основательно взяться за изучение теории марксизма, начиная с философии и кончая эстетикой.

Иначе они будут захлестнуты своей же электрической болтовней и не сумеют отвечать задачам возросшей и усложнившейся борьбы за действительную гегемонию пролетарской литературы.

Революция и Культура-ს რედაქცია სწორათ აყენებს საკითხს და თურესეთის პროლეტარულ კრიტიკოსებს და მწერლებს აკლიათ первоначальный минимум марксистской грамотности, როგორც სიტყვა-სიტყვით ნათქვამია ამ ჟურნალში, — მით უფრო ჩვენშია საჭირო ყურადღების გამახვილება პროლეტარულ მწერლობის გაჯანსაღების, კულტურულ დონის ამაღლების და ხელმძღვანელობის საქმეში.

სხვა გზით არაფერი გამოვა, სრულებით არაფერი...

ქართული პროლეტარული მწერლობა

I

კა მიიღო ქართულმა პროლეტარულმა მწერლობამ სამკვიდროდ წარსულისაგან *).

ამბობენ—ფრანგული ენა პოეტურია, ნემეცური განყენებული აზროვნების, ხოლო ინგლისური პრაქტიკული საქმიანობისა და სხვა. რა თქმა უნდა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ პოეზია გარდა ფრანგულისა სხვა ენაზე შესაძლებელი არ იყოს. ყვავიცი თავის ხმაზე გალობს, მაგრამ ბულბულის „სტვენასთან“ მისი „ჩხავილი“ რა შესადარებელია?!

ენის თავისებურებაზე პოეზიის ძლიერება და ელფერიც დიდათ არის დამოკიდებული. ამიტომ ქართველი პროლეტმწერლისთვის ქართული ენის თავისებურება საყურადღებო პრობლემას წარმოადგენს.

პირველი სამკვიდრო, რაც ქართველმა პროლეტმწერალმა წარსულისგან მიიღო სწორედ ეს ქართული ენაა, და პირველი კითხვა, რომელიც ამის გამო იჭრება, მდგომარეობს იმაში რომ გამორკვეულ იქნას, თუ რამდენად მხატვრულია ეს ენა?

ამასთან არა ნაკლებ საყურადღებოა ის გარემოებაც თუ რამდენად ისტორიულია და ტრადიციული ქართული პოეზია.

პირველ კითხვაზე ქართული ენის და ხელოვნების მცოდნენი, კრიტიკოსნი და მეცნიერნი ერთხმად გვიპასუხებენ, რომ ქართული ენის თავისებურება სწორედ მის მუსიკალობაში და მის მხატვრულ თვისებებში მდგომარეობს.

რაც შეეხება მეორე საკითხს, ამაზე გარკვეულ პასუხს გვაძლევს ახალი ლინგვისტური თეორია.

„ინფექტური თეორიის“ ავტორი, აკადემიკოსი ნიკო მარი თავის დიდათ მნიშვნელოვან სტატიაში—„ქართველი ერის კულტურული შუბლი ენათმეცნიერების მიხედვით“ (დაიბეჭდა ჟურნალ „მნათობში“ 1925 წლის მე-4 და 5—6

*) ავტორის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ „პროლეტმწერლობის განვითარების თვალსაზრისით“ „ეოსაზრებას მოტივი“ „მეტად საყურადღებო მოვლენას წარმოადგენს“ და ქართულ პროლეტარულ მწერლობისათვის „აუცილებელია „კლასიკური“ ქართული მწერლობის ის მაწილი, რომლის „შინაარს“ შეადგენს ერთეული იდეა“—არ ვიზიარებთ სრულებით.

№-ბში) პირდაპირ გაბედულათ და გადაჭრით ამბობს: „შაირობა გახლდათ გარკვეული ნათესავის ან გარკვეული თესლის განსაკუთრებითი ხელობა. მოგეხსენებათ სხვა და სხვა ქართველ ნათესავების—კახ, იმერ, მესხ ქართლელის თვისების ლექსით დახასიათება ძველ მწერლობაშიაც ცნობილია, რაქველებს მესტვირობა ზოგს თქვენგანს უნდა მოგაგონდეს (იხ. 313 გვ.)“

ქვევით ავტორი ლინგვისტურ ანალიზს უკეთებს ქართულ სიტყვებს, ლექსს, და დაასკვნის: „ქართული, ლესკური“ ან „ლესკური“—იარაღი და ლესკური—ცეკვა, ცეკვა, სიმღერა, მუსიკა პოეზია, საზოგადოთ მოღბენა-თამაში განუყოფელს ერთეულს შეადგენდა ისტორიის წინადაწრობილ ხანებში და ჩვენ, მეცნიერები ვცდებოდით, რომ აქედამე არ ვაწარმოებდით ქართულ „ლესს“... (იგივე) ბერძნული სიტყვა არაფერს შუაშია ჩვენი ლექსის წარმოშობაში, არც ნიშნავს ბერძნული „ლესი“ შაირს ან ლესს. ქართული „ლესი“ ნამდვილი იაფეტური (ნათესავის) ტერმინია, როგორც გალობის ფუძე, და მკვიდრი სიტყვა გახლავს ალბათ „ლესკი“, რა გვარ სახით შემოწმებულ არის ეს სიტყვა ზოგ კილოკაურ ზეპირთქმულ შაირებში“. (იხ. 326—27 გვ.)

ამრიგად მარის გამოკვლევით იაფეტურ მოდგმის გვარტომთა შორის პირვანდელ ქართველების განსაკუთრებულ „ხელობას“ შელექსეობა თუ მოშაირეობა შეადგენდა. ეს იყო პრეისტორიული ეპოქის და ისტორიის საზღვრებზე, როცა ქართველთა გვარტომები საქართველოს საზღვრებში ჯერ კიდევ არ იყვნენ შემოსულნი.

ნიკო მარის გამოკვლევა კიდევ უფრო შორს მიდის და მეტათ შორეულ გამაერთიანებელ პერსპექტივას წარმოგვიდგენს, სახელდობრ მას, რომ საშუალო საუკუნეების ევროპის ეპოსს და ძველი სპარსეთისას ერთი ძირი, ერთი სათავე აქვს, ეს არის ძველი პრეისტორიული შითიურ-ზლაპარული ეპოსი, რომლის შემომქმედათ იაფეტური მოდგმის ძველის ძველი კულტურული ხალხები უნდა ჩაითვალოს; და ამ ხალხთა შორის მეცნიერული ღირებულება მხოლოდ ქართველ ხალხს და მის უნას, სიტყვიერებას ენიჭება, რადგან მხოლოდ ამ ენის და სიტყვიერების შესწავლის შესაძლებლობა არსებობს დღეს ქვეყნათ. იმ ძველის ძველ იაფეტური მოდგმის ხალხთაგან მხოლოდ ქართველი ხალხი და მისი სიტყვიერებაა სამუდამოთ დაღუპვას გადაარჩენილი.

სხვათა შორის ნიკო მარი ამტკიცებს: „ფრანგული-ირლანდიურ-ინგლისური“ „ისოლდე და ტრისტანი“ ან როგორც გერონტი ქიქოძე სთარგმნის ტრისტანი და ისოლდა და სპარსული „ვისრამიანი“ ორივე იაფეტური ეპოსის იაფეტური პოეზიის წარმონაშობი ზლაპარიჟ, ჯერ კიდევ ისტორიულ დროზე წინ დასწრებულ ხანებიდან მომდინარე თქმულება გახლავს“, რომლებიც გაერცვლებული იყო იაფეტური მოდგმის ყველა გვარ-ტომთა შორის და განსაკუთრებით ქართველ-გვარ-ტომებში.

ეს უკანასკნელი კი, მარის სიტყვით, „წმინდა შეურყვნელი იაფეტელი ნათესავი ბრძანდება, რომელს დღემდის მოუტანია ფასდაუდებელი მოწმობა კაცობრიობის პირვანდელი რწმენა-განათლების და ენის შესახებ თავისი ცოც-

ხალი ენითაც და ზებირმეტყველებითაც“. (იხ. იქვე გვ. 327. ჟურნ. „მნათობი“ № 5—6).

ამრიგად ირკვევა, რომ მთელი კაცობრიობის პოეზიის სათავე, საიდანაც ისე უხვად და მრავალფეროვნად წარმომდინარდენ სიტყვიერი ხელოვნების სხვა და სხვა ნაკადულები, ქართული ენის ბუნების წიაღიდან არის წარმომდობილი: პარვანდელი ზღაპრული მითი და ებოსი ამ ენაზე გაჩენილა ~~საზოგადოებრივი~~ ~~სიტყვიერი~~ ~~ხელოვნების~~ ~~ბუნების~~ ~~წარმოშობის~~ ~~განვითარებულა~~.

აქედან ეს ენა ის უმნიშვნელოვანესი განძია და უპირველესი სამკვიდროა, რომელსაც ქართველი პროლეტარალი თავის მხატვრულ-იდეოლოგიური მიზან-დანისწულები მისაღწევად ნაყოფიერად იყენებს.

აქ კითხვა დგება: როგორაა შესაძლებელი და საჭირო, მან ეს ენა გამოიყენოს? „ფუტურისტი ზაუმნიკები“, მაგალითად, იმ აზრის, არიან, რომ მწერალი სრულიად ახალი სიტყვა უნდა შექმნას არსებულ ბგერებიდან, მარცვლებიდან და უკანასკნელ, ძველ ძირებიდან; დანარჩენი ენაში — ეტიმოლოგია, სინტაქსი და მთლიანი სიტყვებიც კი უნდა შეიცვალოს და ეს ცვლილება თავისი ინიციატივით და პირადი შემოქმედებით უნდა მოახდინოს პოეტმა. ამ მიზნით რუს-მწერლებმა ამ რამდენიმე წლის წინეთ მთელი „საზოგადოება“ შეადგინეს „ობოიაზის“ სახელწოდებით, მთელი შკოლა შექმნეს ეგრედწოდებული „ზაუმნიკების“. მათ ამ „საქმიანობას“ ახალ ხელობას თუ ხელოვნებას ახალი სახელიც გამოუძებნეს: «Словотворчество» (სიტყვათქმებოდა), გამოგონეს ახალი ეტიმოლოგია და ახალი სინტაქსი.

ასეთ გზას ხომ არ უნდა გაჰყვეს პროლეტ-მწერალი?

— არა, პროლეტარალი, როგორც პროლეტკულტურის ერთ-ერთი დარგის წარმომადგენელ-შემომქმედი, ზუსტ მეცნიერებას ემყარება, მისგან გაკაფულ გზას და მის დირექტივას ვერ გადასცდება. რას ეუბნება მას წამოყენებულ საკითხზე მეცნიერება?

— კაცთა პარვანდელი საზოგადოებრივ-კულტურული მიღწევა ენის შექმნაში მდგომარეობდა, და ასეთი შემოქმედების პროცესი პარველ საფეხურებზე თითქმის სრულიად სტიქიურ-შეუგნებელი იყო, ცნობიერების გარეშე ხდებოდა. მაგრამ რამდენადაც ადამიანს გონიერებაც, ცნობიერების ძალაც უჩნდებოდა და უნვითარდებოდა, იმდენათ მას სიტყვების შექმნაში და მათ დალაგებაში ცნობიერების ელემენტიც შეჰქონდა, ე. ი. ენის შექმნაში, განსაკუთრებით ცნებათა გამომხატველ სინვოლების (სიტყვების) შექმნაში და მათ მწყობრად დალაგებაში, „დანაწევრებაში“, როგორც ლინგვისტები ამბობენ, ცნობიერებაც სულ უფრო და უფრო ეტ მონაწილეობას იღებდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ სიტყვის მხატვრული ნაწილის შექმნაში კიდევ უფრო ნაკლებ მონაწილეობას იღებდა ცნობიერება, ის უფრო სტიქიური იყო. ახალი ენის შექმნის პროცესს დღემდე სწორეთ ეს სტიქიურობა ახასიათებს და არც არის საბუთი ვიფიქროთ, რუმ ის ამ სტიქიურობისაგან მანამ განთავისუფლდება, ვიდრე მისი საზოგადოებრივი სტრუქტურა და მასზე აგებული მისი ფსიხიკა ძირითად არ შეცვლილა.

სწორეთ ამით აიხსნება ის, რომ დღემდე მსოფლიოში ცნობილმა „მეცნიერებმა“ ვერ შექმნეს ერთი საერთაშორისო საყოველთაო ენა.

ცნობილია: ვერც „ვოლაპიუკი“ და ვერც „ესპერანტო“ (გამოგონებული ენებია) დღემდე ვიწრო ჯგუფებსა და წრეებს ვერ გაშორდა, თუმცა საუკუნოებზე მეტია, რაც ეს „საქმე“ წამოიწყეს. ეს იმას ამტკიცებს, ~~ყოველთვის~~ ^{ყოველთვის} „გამოგონებით“ ენა არ შეიქმნება. ის დღესაც სტიქიურ ~~ქრონიკულ~~ ^{ქრონიკულ} ცვლება და იქმნება. მაშასადამე პროლეტარული ეცნობა რა ენის შექმნის პროცესის კანონებს, ანგარიშს უწევს მას როგორც აუცილებელს და თავისი ინიციატივით ერევა ამ პროცესში, როგორც ახალი ძალა და რამდენადაც შესაძლებელია ცდილობს ახალი პირობებისა და საჭიროებების შეფარდებით შექმნას ახალი სიტყვები, ახალი გამოთქმები და ახალი წესითა და სისტემით დააღაგოს „დააწვევოს“ ეს სიტყვები და ეს გამოთქმები, ე. ი. შექმნას ახალი სინტაქსი, ენის ახალი სტილი.

ენამ, უკეთ—სტილით, უნდა უაღრესათ შესძლოს მსმენელის ემოციონალური ბუნების აღძვრა, მასში სასურველ გრძნობების გამოწვევა და ამ გრძნობებთან დაკავშირებული აზრების, იდეების შეგნებაც.

აქ სჭირდება მწერალს-ხელოვანს მთელი თავისი ოსტატობის და ხერხის გამოჩენა: ერთი მხრით მან ანგარიში უნდა გაუწიოს იმ ენის ბუნებას, განვითარების კანონებს, რომელზედაც სწერს, ხოლო მეორე მხრით, მსმენელთა მასის იმ ენასაც—რომელსაც ეს მასსა „ხმარობს“. ხშირათ ამ მასის ენა „დამახინჯებულია“, იგი ენას კი არა, ეგრეთ წოდებულ „ეარგონს“ წარმოადგენს, რომელზედაც, მართალია, არც ერთი მაღალი გრძნობა-იდეის გამოხატვა აღარ შეიძლება, ვიდრე ის „ეარგონია“, მაგრამ ეს ეარგონი „იშავე დროს ჩანასახია იმ ახალი ენის, რომელიც შემდეგში უნდა განვითარდეს. არ უნდა დავივიწყოთ ის გადამჭრელი გარემოებაც, რომ მასსა თვითონ არის მთავარი შემომქმედი ამ ენის, თუმცა შეგნებული გზით კი არა, არამედ სტიქიურათ. ხომ მრავალია იმის მაგალითები, რომ თვითონ მწერლობა სარგებლობს „ხალხური ენით“, რომლიდან მას, მისივე აღვიარებით, მრავალი „მარგალიტები“ ამოაქვს.

ამ რიგად, როგორც ირკვევა, ცოცხალ ადგილობრივ და თანამედროვე ენის შემომქმედი ორი ძალაა: ერთი მხრით მწერლის შეგნებული შემოქმედება, ხოლო მეორე მხრით თვითონ მშრომელი მასის ამ ენის შემუშავებაში მონაწილეობა, ე. ი. შეუგნებელი პროცესი.

განსხვავება ამ ორ ძალას, უკეთ—ამ ორ პროცესს შორის, მდგომარეობს იმაში, რომ უკანასკნელი, ე. ი. მშრომელი მასსა ამ პროცესში შეუგნებლათ და შეუბრძოლებლათ ექვემდებარება ყოველ გარეშე გავლენას—ჩვეულებრივ ცხოვრების ეკონომიურ პირობებს,—პროფესიურ საჭიროებას, აზრისა და გრძნობის გამოთქმის „ეკონომიას“, საერთოდ კი გავლენას—უცხო ენისას.

მწერალი კი ხელოვნურ შერჩევის მეტოდს ადგია და ენას ღებულობს მთლიანათ მისი წარსულით და აწმყოთი, სიძველით და სიახლით და ამ მთლიან

მასალიდან შერჩევის კანონის თანახმად ჰქმნის დროისა და საჭიროების შესაფერ ენას.

აქ მთავარი საზომი, და თვალსაზრისი მდგომარეობს მხოლოდ იმაში, რომ ახალ აზრსა და გრძნობას მოენახოს უფრო შესაფერი ფორმა—სიტყვა და ამ სიტყვების უფრო შესაფერი მწყობრი დალაგება. სულელები კი ძველი იქნება ეს ფორმა—სიტყვა, ეს დალაგება, მასის მიერ ახლით შექმნილი მწყობრის მიერ სრულიად ახლად „შედგენილი“.

თავი და თავი ისაა, რომ ეს ახლად შექმნილი ფორმა.—სიტყვა, გამოთქმა და სიტყვათა დალაგება კარგათ (ნათლათ) ხატავდეს ახალ აზრსა და გრძნობას.

მეორე სამკვიდრო თვით ამ ენაზე შექმნილი ხალხური ზეპირსიტყვიერებაა. ის ხალხური ზეპირსიტყვიერება, რომელსაც საზოგადოების კლასიურად დაყოფის ბეჭედი აზის და უმთავრესათ გაბატონებული წოდების ან კლასის იდეოლოგიას ატარებს, პროლეტარისთვის ნაკლებათ საყურადღებოც არის და ნაკლებათ გამოსაყენებელიც.

უალრესათ საყურადღებოა ძველის-ძველი, პრეისტორიულ ეპოქაში შექმნილი ხალხური ზეპირსიტყვიერება, რადგან ის პირვანდელი კოლექტივიზმის უალრესად გამომხატველია.

საერთოთ ასეთი სიტყვიერების ნარჩენები—ნაშთები ჯერ-ჯერობით მეტათ მცირეა: არაა ჯერ კიდევ აღმოჩენილი. განსაკუთრებით მწირია ეს მასალა ქართულ ენაზე, მაშინ როდესაც, როგორც მარის იათეტიური თეორია გვიმტკიცებს, ამ მასალას მსოფლიო მნიშვნელობა ეძლევა.

ამის მაგალითს წარმოადგენს საბჭოთა აკადემიკოსის, ნიკო მარის მიერ აღნიშნული ის იათეტიური, ანუ ქართული „ზღაპარ-თქმულება“, რომლიდანაც წარმოიშვა ისე მხატვრულად გადაშლილ-გადაფურჩქეაილი „ეპოსი“, უკეთ—„ეროსი“, რაც ევროპიელმა კულტებმა ერთ დროს „ტრისტანის და იზოლდას“ სიყვარულის ამბების თხრობაში გამოხატეს, ხოლო ძველმა კულტურულმა ხალხმა სპარსებმა „ვისისა და რამინის“ თავგადასავალში.

რაში მდგომარეობს ამ პირვანდელი ქართული „ზღაპარ-თქმულების“ შინაარსი, სამწუხაროთ, დღეს ჩვენ ჯერ არ ვიცით, მაგრამ სამაგიეროთ აქედან განვითარებული ფორმის ვერსიები აზისა და ევროპის მსგავსათ ქართველებსაც აქვთ. ეს არის ხალხში და მწიგნობრობაში მეტად გავრცელებულია „ეთერისა და აბესალომის“ სიყვარულის ამბები.

„აბესალომ და ეთერიო,—ამბობს დღეს ჩვენი გლახკაცობა—
„ღმერთმა შეჰყარა ერთ ფერიო“.

მაგრამ როგორც ამ გამოთქმაში ღმერთის ხსენება ისე აბესალომის შეფერი შთამომავლობა მოწმობენ იმას, რომ ეს შითი პრეისტორიულ ეპოქაში კი არ არის შექმნილი, არამედ ეგრეთ წოდებულ „გმირთა ხანაში“, ანუ პატრიარქალურ გარდამავალ ხანაში.

ამ რიგათ პირვანდელ კოლექტივიზმის ეპოქიდან ჩვენ ხალხური საფერხულო სიმღერების მეტი არა მოგვეპოება რა.

სამაგიეროთ ქართული ზეპირსიტყვიერებაც და მწიგნობრულიც მეტათ მდიდარია გმირთა ხანის, პატრიარქალური ეპოქის გამომხატველი მხატვრულ-სიტყვიერი ქმნილებებით.

ასეთია მრავალნაირი ვერსიის თქმულებები ამირანზე და ძველის-ძველი ქართული ეპოსის ნიმუში—„ამირან დარეჯანიანი“ მუსე ხონელისა, არის მსგავსივე ზღაპრები დევებზე, „ღმერთქალზე“—დალხე და სხვ. ცხადია, ქართული თქმულება—მითი ამირანზე ბერძნულ „პრომეთეს“ ვერ შეედრება თავისი მსოფლ-მოცულობით, იდეური სირთულით და ფანტაზიის გამლღობით. მაგრამ აქ, ამ ქართულ ზეპირ ნაწარმოებში აღსანიშნავია ორი მხარე: პირველი ის, რომ ქართული მითი წარმოადგენს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კულტურულ ელემენტების შედუღებას, ხოლო მეორე მდგომარეობს იმაში, რომ ქართველი ამირანი უფრო ადამიანური, მიწიერი „გმირია“ და არა „ზეციერი“ და „ღვთაებრივი“, ამასთან „პრომეთესთან“ შედარებით უფრო შეუფერებელი ნებრძოლიცაა.

როგორც სჩანს, გმირულ ეპოსში კოლექტივიზმის ბევრი არაფერია დარჩენილი.

მივმართოთ ისევ საფერხულო სიმღერებს. მართალია, წმინდა პირვანდელი სახით არც აქ არის მოცემული ზეპირსიტყვიერება, მაგრამ ქართველ პროლეტ-მწერალს საშუალება აქვს მარის თქმისა არ იყოს, ერთგვარი სიტყვა-თქმულებათა არქეოლოგიური „გათხრა“ აწარმოვოს და ხალხურ ძველის-ძველ ზეპირსიტყვიერებაში ბევრი მხატვრულ-კოლექტივისტური „მარგალიტები“ გამოიხატოს.

ამ მხრით დიდ შესაძლებლობას იძლევა ქართველთა ძველის-ძველი გვარტომის სვანების ზეპირსიტყვიერება, იმ სვანების, რომლებსაც სამი ათასი წლის წინათ მესოპატამიაში უცხოვრიათ, ამ 2500 წლის წინათ ვანის ტბის პირას დასახლებულან და შემდეგ მცირე აზიის—ტრაპიზონის გზით (ეგნატუს გაბლიანის გამოკვლევით. ნახ. მისი წიგნი, 1925 წელს, სახელგამის გამოცემა სახელწოდებით: „ძველი და ახალი სვანეთი“) ჯერ ფაზისის აუზში დაბინავებულან, რაჭა დაუკავებიათ და ბოლოს ქართვების (ებლანდელი ქართველების), ქართველთა ძირითადი ტომის მოწოლა-შემოსევის გამო მდინარეების—ცხენის წყლისა და ენგურის სათავეები დაუქერიათ.

აი ამ ქართველთა ძველის-ძველ ტომს დღემდე, თითქმის შეუცვლელათ შეუნახავს თავისი (აღბათ ქართულის ძირითადი) ძველის-ძველი ენაც, ადათ-ზნე-ჩვეულებაც და ყოფა-ცხოვრების წესებიც, ეს გვარ-ტომი ცოცხალი კონკრეტული ტიპია იმ ძველის-ძველი კაცობრიული მოდგმის გვარ-ტომების, რომლებსაც იაფეტიური თეორია მარის მეთაურობით „იაფეტელებს“ უწოდებს.

სვანების საფერხულო სიმღერებიდან ეგ. გაბლიანი ერთს მეტათ საყურადღებო სიმღერას აღნიშნავს, საიდანაც, თუ ერთგვარ „გათხრას“ მოვახდენთ, პირვანდელი „კოლექტივისტური სული“ გამოიყურება, თუმცა ეს სიმღერა გა-

ცილებით უფრო გვიან ხანაში, ფეოდალიზმის ბატონობის ხანაშია შედგენილი. ეს არის „ვიციბილ—მაცბილ“ (ორი ძმის სახელია). „აქ ლაპარაკია, შენიშნავს ეგნატე გაბლიანი, ბეროს საზოგად. სოფ. დვოლში მცხოვრებ სევანებზე, რომლებიც იყვნენ თ-დ დადემშქელიანების ყმები. ეს სიმღერა აგვიწერს იმ ამბავს, თუ როგორ ებრძოდნენ ძველი თავისუფლების მცვენი ს. ეტერში გაბატონებულ თავადს სორთმან დადემშქელიანს. ს. ეტერში დაახლოებით, როგორც ეგ. გაბლიანი ამბობს, მომხდარა მე-16 საუკუნეში, მაგრამ სიმღერის კილო და სული წმინდა პირვანდელ კოლექტივისტურია. ავღნიშნავ ამ სიმღერიდან ზოგ დამახასიათებელ ადგილს:

ლადრელის ძირში ციხე იდგა
 ზიგ შეგედით ამ ციხეში.
 სოფლის სამუქაფოთ (საპასუხოთ) ვიყოთ ჩვენა.
 სამი წელი ციხეში დავრჩით.

 ტყვიის საფრად კვერები (კავრალ) დაიკავეს,
 ციხის ძირამდე ისე მოგვეპარუნ,
 ამ ციხეს დაუწყეს ძირის გამოთხრა,
 კვარის ჯირკებს ქვეშ უწყობდენ.
 საბრალთ ძმებო, საცოდაო ძმებო,
 ჩვენთ თავი დავიტოვოთ! . . .
 ოხ, საბრალთ ვიციბილ და მაცბილ

 ვისროლეთ ციხიდან თოფები,
 ერთმა მოვარტყით სორთმანსა წარბი,
 მეორემ ზიგ გულში მოვახვედრეთ
 წითელი სისხლი იქ დავინახეთ.
 ოჰ, ნეტავი ჩვენ, სისხლ-აუღებელი აღარ დავრჩით,
 თავი ჩვენი კი ვისისხლეთ:
 დიდი სორთმანი მოგვიკლავს.
 ჩვენ ცხოვრება აღარ გვექნება
 სორთმანს კი ბატონობა არ ექნება.
 საბრალთ ძმებო, საცოდავო ძმებო,
 ძმებს ციხე ვნგრევათ,
 სორთმანიც ამ დროს სულს ლაფავს...
 ძმებს ციხე წაეჭვათ,
 სორთმანს სული ამოძვრა.“ (ნახ. ეგ. გაბლიანის ზემოდ დასახელებული წიგნი).

ამ სასიმღერო ლექსში, როგორც ხედავთ, მთელი ისტორიული ეპიზოდია გადმოცემული თავისუფალი სევანების ცხოვრებიდან და გადმოცემულია დიდათ მხატვრულათ: ამ პირდაპირ გადმოღებული თარგმანიდანაც ძლიერათ ჰგრძნობთ კოლექტივის ერთიან მწუხარებას, რაც გამოწვეულია თავისუფლებისათვის მებრძოლების დაღუპვით.
 მესამე სამკვიდრო — ეს მთელი ძველი ქართული მწერლობაა, რას ვეძახი ძველ მწერლობას?

— მთელ ქართულ—„ძველს და ახალს“ პროლეტმწერლობის გამოკლებით.

დიდმა ისტორიულმა გარემოებამ—რუსულ-თვითმპყრობელობის მიერ საქართველოს ტერიტორიის დაპყრობამ და ამ სახით რუსული ბატონობისა და ქართველი ხალხის დაპირდაპირებამ მეტათ მწვავეთ და კონკრეტულათ წამოაყენა ქართულ მწერლობაში ეროვნული საკითხები და მწერლობას რომ რუსული ახალი კულტურის საწინააღმდეგოთ ძველი ქართული კულტურა, ძველი ყოფა დაეპირდაპირებია, ამისთვის მას ერთი მხრით, უნდა მიემართა ქართველი ხალხის უძველესი ისტორიული ყოფა-ცხოვრების იდეალიზაციისათვის, ხრლო მეორე მხრით მხატვრულ სახეებში მოეცა იმ ქართველ მთიელთა ყოფა-ცხოვრება, რომელიც ნამდვილ თავისუფალ თემურ წყობილებას, ურყევ და მამაც კოლექტივს წარმოადგენდა.

ამ სახით ქართველი ხალხის ერთი ნაწილი—თემური მთიელნი—მაინც გახდა ობიექტი ქართული მხატვრული მწერლობისა. ვაჟა-ფშაველას მთელი პოეზია, მაგალითად, ამ მთიულეთის ჰანგზეა აგებული: მისი „სინღერების“ თითქმის 100% ფშაურ კილოზეა დაწერილი.

ვაჟა-ფშაველა განსაკუთრებით ეტრფოდა „გმირობის“ კულტს“ და მართლაც ამ კულტის გამოსახატავათ მას პოემათა მთელი შედეგების რიგი აქვს მოცემული: „სტუმარ-მასპინძლობა“, „გოგოთურ და აფშინა“ და სხვა...

სანიშნუშოთ აქ მოვიგონოთ მხოლოდ მისი „სტუმარ-მასპინძლობა“, სადაც მართლაც რაღაცნაირი პრიმიტიულ-სტიქიური სისადავით და უძლიერესი მხატვრული ხერხით არის გადმოცემული გმირი ადამიანის უშიშროება სიკვდილის წინაშე.

ეს პოემა აგებულია იმ თემაზე, რომელიც ხალხურ პოეზიაში შემდეგი სახით არის გამოთქმული:

თემის გამტებსა ვაჟკაცსა ნუ დაეღევა ქირიო,
შეურცხვეს იმას უღვაში და გაუშავდეს პირიო!

არც ერთ მხატვარს არ მოუცია ისე ძლიერათ გამოკვეთილი კოლექტიური ერთსულოვნობა, როგორც ეს აქვს სანდრო ყაზბეგს თავის რომანში—„ხევის ბერი გოჩა“.

თუ მილოსელი ვენერას მხილველი უდიდეს კმაყოფილებას განიცდის ქალის დედური მშვენიერებით, რატომ ყაზბეგის მიერ ჩამოსხმულმა სურათმა მოხვევთა ერთსულოვნებისამ არ უნდა აღგვიძრას მშვენიერების ასეთივე გრძნობა და არ უნდა გავიმსჭვალოთ ღრმა კოლექტივისტური გრძნობიერებით?...

როგორც პირველ შემთხვევაში, ისე მეორეშიაც ეს მხატვრულ-ესთეტიური მოვლენა აუცილებელია.

პროლეტმწერალიც ასეთი მხატვრული ნაწერებით იმახვილებს და ირთულებს თავის კოლექტივისტურ-პროლეტარულ ესთეტიურ ბუნებას.

ამის გარდა ქართულ მწერლობაში იმის ცდაც არის, რომ თავისი მხატვრული თვალსაზრისით და გაშუქებით გადმოგვცეს ძველი ხალხური მითი,

ზღაპრული ამბავი და თქმულება, ხშირად პოეზიაში ეს „ბალადის“ სახით არის მოცემული. ამ მხრით მეტათ უხვია მწერალი სანდრო შანშიაშვილი. მაგრამ ამ ეამათ აღვნიშნავ სანიმუშოთ ჩვენი რევოლიუციური დროისთვის უფრო საყურადღებოს. მხედველობაში მაქვს მითი — ბერძენთა პრომეთეზე და ქართველთა ანირანზე, რახედაც ზემოთაც იყო ლაპარაკი.

ეს ძველი ბერძნული ზღაპრული ამბავი „პრომეთეოსის ცეცხლის მოტეხვა“ — დრამად აქვს მოცემული მაგალითად, მხცოვანს პოეტს დუტუ მეგრელს.

ამ მწერლის სასახელოთ ის უნდა ითქვას, რომ მისი „პრომეთე“ უფრო მტკიცე მებრძოლია და დიდი რევოლიუციონერი, ვიდრე ხალხური „პრომეთე“.

ხალხური მითი თავდება ზევსთან, ე. ი. გაბატონებულ ძალასთან ჩაგრულ კაცობრიობის ინტერესებისათვის ტიტან (იგივე გაბატონებული წრიდან გამოსული) მებრძოლი პრომეთეს სრული შერიგებით და მისდამი ერთგულებით. მაშინ, როდესაც დუტუ მეგრელის „დრამა-პოემა“-ში კი გამოხატულია უაღრესათ შეურიგებელი მებრძოლი — ტიტანი პრომეთე, რომელიც არავითარ ძალას არ ეპყება და კაცობრიობის ბედნიერებისათვის მხათაა უსაშინელესი სასჯელი მიიღოს.

რა ღაგვჩა კიდევ ძველ ქართულ მწერლობიდან?

ფეოდალურ-ბურჟუაზიულ ცხოვრების ანარქული-მწერლობა, რომელსაც დღემდე ჩვენ „ახალ მწერლობას“ ვუწოდებდით. აქ არის ბურჟუაზიული გაგებით „რომანტიული“ ნაწერებიც, არის „რეალისტური“ ხასიათისაც და არიან ბურჟუაზიული დეკადანსის გამომხატველი მიმართულებების — მოდერნიზმის, სიმვოლიზმის, ფუტურიზმის, დადაიზმის და სხვა მრავალი ახალ მოღური „იზმის“ — ნაწერები.

ყველა არაპროლეტარული ქართული ნაწერი უნდა გაიყოს ზორად: ერთია „კლასიკური“ იმ აზრით რომ იგი ერთი მხრით სრულიად ამომწურავია იმ მასალის, რომელიც ავტორს გამოუყენებია, ყოველ მხრავ გამშუქებელია იმ თემის, რომელიც მწერალს დაუსახავს და მეორე მხრით, მასში (ნაწერში) საუკეთესო არის ის მხატვრული მეტოდი, თვალსაზრისი და ხერხები, ერთი სიტყვით ის ლიტერატურული მიმართულება, „სკოლა“, რომელსაც ავტორი ეკუთვნის.

მეორე ნაწილია არა „კლასიკური“, ე. ი. მდარე თვისებისა და ღირსების, რაც სრულიად უყურადღებოთ უნდა იქნეს დატოვებული.

პროლეტმწერლის ყურადღების ობიექტად ძველი ქართული მწერლობის ვერც „კლასიკური“ ნაწილი გახდება მთლიანათ, რადგან იმ ნაწერების შესწავლა, რომლებიც ქართული ბურჟუაზიის აღორძინებას და „მოძრაობას“ შეეხება, უსარგებლოთ დროს დაკარგვა იქნებოდა.

ბურჟუაზიული ცხოვრების გამომხატველი „კლასიკური“ ნაწერები იმდენათ არის საყურადღებო პროლეტმწერლისათვის, რამდენათაც ის გვიხატავს ბურჟუაზიას, როგორც ამომავალ, მებრძოლ კლასს, რომელიც რევოლიუციური

გზით მიიმართება თავისი კლასობრივი პოზიციების დასაკავებლათ და ამ მიზნით ებრძვის წინანდელ წარმავალ გაბატონებულ წოდებას, რამდენადაც ის თავისი ახალი იდეოლოგიით სცვლის ძველს—რელიგიურ-ავტორიტარულ იდეოლოგიას და სარწმუნოების ნაცვლათ მეცნიერებას ემყარება.

ქართველი ბურჟუაზია, როგორც ვიცით, მეტათ უსუსურობით ამ მხრით: ისტორიამ მას აღარ დააცალა ნომწიფება და საკუთარი სპეციფიკის გამოჩენა, ისე „მოხსნა“ ასპარეზიდან, ამიტომ ისე მკრთალია მისი გამომხატველი ქართული მწერლობაც.

ამიტომ ქართველი პროლეტმწერალი პირდაპირ იძულებულია ამ ხარვეზის შესაგვებათ რუსულ „კლასიკურ“ ნაწერებს მიმართოს.

სამაგიეროთ აუცილებელია „კლასიკური“ ქართული მწერლობის ის ნაწილი, რომლის „შინაარს“ შეადგენს: ეროვნული იდეა და გლექაცობის, წვრილბურჟუაზიის და მშრომელი ინტელიგენციის ყოფა-ცხოვრება.

კიდევ უფრო საყურადღებოა ქართული მწერლობის ის ნაწილი, რომელიც ქართველ თავად-აზნაურობის გადაგვარების და დაღუპვის პროცესს შეეხება.

დასასრულ საყურადღებოა ის ნაწილიც, რომელიც დაწერილია განყენებულ თემებზე, რადგან აქ უფრო თვალსაჩინო ხდება ქართული მწერლობის თავისებურება და სტილი.

მაგრამ ყველა ეს „კლასიკური“ ნაწილები სხვა და სხვა დროის და ხანის სხვა და სხ. ლიტერატურულ „სკოლას“ გკუთვნის, ამიტომ იბადება კითხვა: ყველა ისინი ერთნაირათ განოსაყენებელია თუ არა.

ყოველი მხატვრული ნაწერი, მით უფრო „კლასიკური“, უწინარეს ყოვლისა ეპოქალური და კლასიური თვისებით ხასიათდება.

ყოველ ეპოქას თავისი განსაკუთრებული მხატვრული სტილი აქვს. ეპოქის სტილი კი გამომდინარეობს გაბატონებული კლასის ყოფა-ცხოვრებიდან და მისი კლასიური იდეოლოგიიდან, სტილს ჰქმნიან დიდი ხელოვანნი—პიროვნებები, მაგრამ მათი შემოქმედება, როგორც არსებული საზოგადოების წევრებისა ერთი მხრით განისაზღვრება მათი მომავლინებელი ან გაბატონებული კლასის საზოგადოებრივი ფსიხოლოგიით, მისი გემოვნებით, მოთხოვნილებით და კულტურული ვითარებით, ხოლო მეორე მხრით წარსულ ეპოქებში წინად არსებული და განვითარებული სტილით.

როცა ამ თვალსაზრისით გადავარჩევთ ყველა დროის ქართულ არაპროლეტარულ „კლასიკურ“ ნაწერებს, აღმოჩნდება, რომ ჩვენ ხელთა გვაქვს სულ რვა ფორმაციის ლიტერატურა: 1, ძველი ფეოდალიზმის გამომხატველი—„რუსთაველიანა“—და მისი „ეპიგონები“; 2, ძველ აღმოსავლეთურ-ისტორიულ პირობებში ფეოდალიზმის დაცემის გამომხატველი და ხალხურ-ფეოდალური—„გურამიანი“—, 3, ქართული ფეოდალიზმის დამხობის და ისტორიული განვითარების პერსპექტივის დაკარგვის გამომხატველი—ქართული „რომანტიზმი“. (აღ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარითაშვილი

და სხვები); 4, თავად აზნაურობის გადაგვარების, გლეხკაცობის საზოგადოებრივ სარბიელზე გამოსვლის და ბურჟუაზიის გაჩენის, ე. ი. წოდებათა კლასებად გარდაქმნის პროცესის გამომხატველი — ქართული რომანტიული რეალიზმი. (არდაზიანი, ილია, აკაკი, ყაზბეგი, ანტონ ფურცელაძე და სხვები). 5, ბურჟუაზიის მოღონიერების და მუშათა კლასის გაჩენის — რეალისტურ-ნატურალისტური (გიორგი წერეთელი, ეგნატე ნინოშვილი და სხვები); 6, რევოლუციური და რუსეთის კაპიტალის გაძლიერების და ქართველი ბურჟუაზიის ზრდას შეჩვენების, აქედან ეროვნული მოტივის გაძლიერების და გაღვივების — ნეო რომანტიულ-რეალისტური (დუტუ მეგრელი, გრიშა აბაშიძე და სხვები); 7, ქართველი ბურჟუაზიის განვითარების უიმედობის, დაცემის და რეალ ცხოვრებიდან განდგომის — მოდერნიზმი და სიმვოლიზმი, ე. ი. ჩვენებური 8, „ყანწიზმი“ (ცისფერი ყანწილები: გრ. რომაქიძე, ტიციან ტაბიძე, პაოლო იაშვილი და სხვები); და წვრილ ბურჟუაზიული დემოკრატიული მოძრაობის — წმინდა ნეო რომანტიული (გალაქტიონ ტაბიძე, საშა აბაშელი და სხვები); და ბოლოს, 8, დემოკრატიული ინტელიგენციის მუშათა მოძრაობის და რევოლუციის გაღვივების ქვეშ მოქცევის — „მემარცხენე ფუტურიზმი“.

როგორც ირკვევა, ყველა ამ სხვა და სხვა ელფერის ახალ ბურჟუაზიული სტილიდან გამოერჩევა სულ ოთხნაირი ძირითადი სტილი ანუ „ლიტერატურული სკოლა“: 1, რომანტიზმი, 2, რეალიზმი, 3, სიმვოლიზმი და 4, ფუტურიზმი. დანარჩენები ამ ძირითადი მიმართულებებიდან წარმოიშვენ.

თუ რა მნიშვნელობა აქვს ყველა ამ „სკოლებს“ პროლეტარობისათვის ეს უკვე ამ ნაწერის წინასწარშია აღნიშნული. ჩვენ აქ საყურადღებოთ ის სპეციფიური მხარეები მიგვაჩნია, რასაც ქართული მწერლობა იძლევა. რა ასეთ სპეციფიურობას შეიცავს ქართული არა-პროლეტარული მწერლობა, რითაც ის ჩვენს ყურადღებას იპყრობს?

სპეციფიური ხაზით, ქართული მწერლობის ორ მხარეზე შეიძლება მიუთითოთ: ერთია ორი სხვა და სხვა ხასიათის კულტურის — აზიურისა და ევროპიულის ერთგვარად შედუღება. მეორეა. მთლიანად აღებული ქართული მწერლობის თემატიური მხარე: ის როგორც საუკუნოებით დაჩაგრული ერის მწერლობა, უმთავრესად ეროვნულ მოტივზეა აგებული და ეროვნულ იდეას ატარებს.

როგორც ქართულის ისე მთელი საბჭოეთის პროლეტარობის განვითარების თვალსაზრისით ორივე აქ აღნიშნული მხარე მეტად საყურადღებო მოვლენას წარმოადგენს.

რუსეთის პროლეტარულმა რევოლუციამ არა მარტო პოლიტიკურად და ეკონომიურად დააკავშირა საბჭოეთის ფარგლებში (დედამიწის მეექვსედზე) ევროპისა და აზიის რამდენიმე ათეული სხვა და სხვა მოდგმის ხალხი, არამედ ისინი კულტურულად გაერთიანების გზაზედაც შეაყენა.

პოლიტიკურ-ეკონომიური გაერთიანება ბუნებრივი აუცილებლობით იწვევს, ცხადია, კულტურულად გაერთიანებასაც. რუსეთის პროლეტარიატის პირველი ცდა, ეს ნაბიჯი მთელი კაცობრიობის კულტურულად გაერთიანებისა.

მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ეს გაერთიანება ხანგრძლივ პროცესს მოითხოვს და შესაძლებელია ის წარმოებულ იქნას მხოლოდ ეროვნულ-კულტურული განვითარების გზით.

საბჭოეთის ეხლანდელი კულტურული მოძრაობა ამის ცხადი მაჩვენებელია და ამიტომაც აქვს მნიშვნელობა ამ მხრით წარმოებულ ეროვნული ცდას: ქართული მწერლობის განვითარება ცხადია, რომელიც ცდაა ორი სხვა და სხვა—ევროპიულისა და აზიურის—ხასიათის კულტურის პროლეტარულ ნიადაგზე გაერთიანებისა.

კაცობრიობის განვითარების სრულიად ახალი ეპოქა, რაც რუსეთის პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვებით დაიწყო, უთუოდ ამ გზით მიდის: კლასობრივ-ეროვნული (პროლეტარულ-ეროვნული) განვითარების გზით ერთ მთლიან მაღალ კულტურულ კაცობრიობისაკენ!

ამ მხრით პროლეტარულს, ახალს ეპოქას ძირითადად ახასიათებს და ანსხვავებს წარსულ ეპოქისაგან ის გარემოება, რომ მისი ეროვნულ-კულტურული განვითარება ეროვნულ ბრძოლას კი არ ჰგულისხმობს ძველებურათ, არამედ ის „ძნურ“ ეროვნულ სოლიდარობას გამოხატავს.

იმდენათ, რამდენადაც საბჭოეთში მოსპობილია ეკონომიურ-პოლიტიკურ ნიადაგზე ეროვნებათა შორის ქიშპი, მტრობა და წინააღმდეგობა-ბრძოლა, იმდენათ ეროვნული ჩაგვრაც მოსპობილია და ერთა შორის სოლიდარობა განმტკიცებულია.

მაშ ასე: ქართველმა პროლეტარობამ სამკვიდროდ წარსულისაგან მიიღო: 1, ქართული ენა და ამ ენაზე წარმოშობილი ძველი და ახალი ზეპირსიტყვიერება; 2, ძველი ქართული პირვანდელი „კოლექტიური სულის“ გამოხატველი ლიტერატურა; 3, ეროვნულ თემაზე განსაკუთრებულათ დამუშავებული მდიდარი მასალა; 4, აზიურისა და ევროპიულის თითქმის ყველა ლიტერატურული შკოლების გამოხატველი მწერლობა და 5, ამ ორი სხვა და სხვა ხასიათის კულტურის შედუღების ლიტერატურული ცდა.

ლიტერატურული თანამგზავრები საქართველოში

გალაქტიონ ტაბიძე

გალაქტიონ ტაბიძის პოეზია უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენაა ქართული რომანტიული ლირიკის ისტორიაში, — მისი შემოქმედებითი გზა მეტად ნაყოფიერი და მნიშვნელოვანია, მაგრამ ამავე დროს მეტად ძნელი და დაკლაკნილი: პოეტის სამწერლო განვითარება მთელი 20 წლის მანძილზე სავსეა წინააღმდეგობებით: პირველ ხანებში უკიდურესი პესიმიზტი და დღეს კი პროლეტარული რევოლუციის ლიტერატურული თანამგზავრობისაკენ მლტოლველი. აი, გ. ტაბიძის მხატვრული ევოლუციის ორი უმთავრესი და უკიდურესი პოლიუსი...

1927 წ. სახელგამის მიერ გამოცემულ წიგნში გ. ტაბიძე მთელი თავისი მხატვრული შესაძლებლობით არის წარმოდგენილი. ეს წიგნი ჩვენც შესაძლებლობას გვაძლევს შევაფასოთ გ. ტაბიძის შემოქმედება...

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გ. ტაბიძისათვის პირველ პერიოდში დამახასიათებელი იყო პესიმიზმი, „მსოფლიო სევდა“; ის მიისწრაფოდა უსაზღვრო სივრცეებისაკენ, ცის სილავევარდესში ეძიებდა მიუწვდომელს, ეტრფოდა უძილო ღამეებს და სხვ.

მხოლოდ ერთად ერთი აზრით იყო პირველ ხანებში შემოფარგლული გ. ტაბიძის იდეები და განწყობილებები: ადამიანის ბუნება განსაზღვრულია, ადამიანი სუსტი არსებაა, განმარტოებულა საზოგადოებაში და წარმავალია, როგორც პიროვნება. მართალია, ადამიანი ეძლევა მიწიერ მიზნებს და მონაწილეობს ცხოვრებაში, მაგრამ ეს არაა ნამდვილი, ეს მოჩვენებითია და არცაა საჭირო. ადამიანი ბედნიერებას მხოლოდ ცხოვრებისაგან მოშორებით იგრძნობს.

ამ მოსაზრებებს გ. ტაბიძე საკმაოდ ღრმად და მხატვრულად ანვიტარებდა თავის შემოქმედებაში.

გ. ტაბიძისათვის ცხოვრებაში „ყოველი წუთი სავსე იყო უმძაფრეს მხაბით“, მისი „სულ“ იყო „დაწეწილი მწარე ქარებით“, „არ არის არსად ბედნიერება“. მისთვის, სიხარული და სიამოვნება მიუღწეველი ამბავია ამ ქვეყნად: „ბუნებავ ტრფობის წმინდა ყვავილი რომ დამაბარე, ვერსად ვერ ვიპოვე, ბედნიერება ჩემთვის არ არის, ბედკრული შვილი გამომიგლოვე“.

მისთვის დედამიწაზე არ არის ხსნა. თვით ჯვარზე გაკვრაც, — როგორც უკიდურესი თავდავიწყების გამომხატველი, — არ შევლის ადამიანს:

სიმკაცრით შემხედავს საშვენი
თვალები შეკრული კამარის:
ჯვარს ეცვი, თუ გინდა, საშველი
არ არის, არ არის, არ არის.

(„შემოდგომის უმანკო ჩასახების მამათა საფანქარი“).

ეროვნული

ბიბლიოთეკა

გ. ტაბიძისათვის მთელი ქვეყანა უდაბნოდ არის გადაქცეული. სიყვარული, რომლისაკენაც მიისწრაფოდა ის, მიულწვევლი ოცნება შეიქნა: „დღესაც მარტო ვარ, სიყვარულის არ მესმის ნანა. ჩემთვის მარტოდენ უდაბნოა მთელი სოფელი“ („უდაბნო“). ამის შემდეგ თავდავიწყებული პოეტი გაიძახის:

თვალით ველარას ვხედავ,
გული მთელის დანას.
რისთვის გამზარდა დედამ,
რისთვის მეტყოდა ნანას.
გადაქცეული ახოთ —
გრძნობაც ისეა, განა.
ქალის ყანები ვნახოთ:
შენ რალას იტყვი, ყანა.
თვალი წაიღო სევდამ;
როგორ აჟრაჟოლებს ყანას...
რისთვის გამზარდა დედამ,
რისთვის მეტყოდა ნანას.

(„შენ რალას იტყვი, ყანა“).

გ. ტაბიძე დარწმუნებულია, რომ ის მარტოა ქვეყანაზე. მას არ ჰყავს ადამიანთა შორის მეგობარი, თანამგზავრი, მოსიყვარულე, ნუგეშის მცემელი. მისი ფიქრით, შეიძლება ყველაფერს მიეცეს დასასრული, მაგრამ მის მარტოობას კი არა: „ყველა გათავდა, ყველაფერმა იცვალა ფერი, მარტო ამ მწარე მარტოობას არ უჩანს ბოლო“ („ყველაფერმა იცვალა ფერი“). მართალია, პოეტი ცხოვრებაში მარტოობას გრძნობს, მაგრამ გარშემო მყოფი ადამიანების მოქმედება და ცხოვრება მას მაინც აღელვებს, არ მოსწონს ის, ისწრაფვის გაშორდეს ადამიანებს:

სადმე ყრუ ადგილს დავესახლები
სხვა საუკუნის მგზავრი გვიანი.
სადაც იქნება ცოფი ნაკლები
და უფრო ნაკლებ ადამიანი

(„გზაში“).

პოეტის წარმოდგენით ცხოვრებაში მის ტანჯვას არ აქვს დასასრული: „ვიცი, ბოლო აქვს ქვეყანაზე ყოველგვარ სახეს, მაგრამ წამებას ჩემსს არა აქვს ბოლო“.

იმისდამიხედვით, რამდენადაც უფრო მტკიცედ და ფართოდ შემოდის გ. ტაბიძე პოეზიაში, — რამდენადაც მისი ლექსები უფრო დასრულებული ხდება, — განწყობილებაც უფრო პესიმისტურ და უიმედო ხასიათს იღებს. მას ეჩვენება, რომ ცხოვრებაში არავითარი სასურველი, მიმზიდველი, სასიამოვნო აღარ არის.

ყველაფერი უაზრობამ, უშინაარსობამ და დაღვრემილობამ მოიცვა, ქვეყანა „კუბოდ“ გადაიქცა, ამიტომ განწირული, სასომიხდილი, დამწუხრებული პოეტი მიისწრაფის სიკვდილისაკენ: „სიკვდილის გზა არ-რა არის ვარდისფერ გზის გარდა“ („მთაწმინდის მთვარე“) —:

მე საფლავს ვეძებ, რომ დამიამოს
და დამაფიწყოს გულის ღრმა წყლული.
(„განწირულება“).

დროგამოშვებით თვით პოეტსაც შეეშინდება ხოლმე უფსკრულის პირად დგომა, მის შემოქმედებაში იმედიაანობის ნაპერწკალი გაიფრქვება: ის სცდილობს თავისი თავი და სხვებიც დაამშვიდოს. წამით ოპტიმისტურად განწყობილი პოეტი ფიქრობს, რომ ქვეყნად მოისპობა მტრობა, დაბრუნდება სიყვარული და თავისუფლება:

დამშვიდდი გულო: შეგიყვარდება
ვინმე ამ ქვეყნად... დამშვიდდი გულო,
წაგა დღეები უსიხარულო,
ისევ აღდგება გამჭრალი ვნება,
ჩემო ოცნებავ და სიყვარულო.
(„შემოდგომის დღე“).

მაგრამ მარტო ამით არ კმაყოფილდება პოეტი: ის კიდევ უფრო შორს მიდის, მასში ბრძოლის წყურვილი იღვიძებს:

სიმღერავ, უხმე დაღლილთ, დაქანცულთ,
აჩვენე ცეცხლში ნაწრთობი გული,
დაე, იცოდენ, რომ ყოფნის მგმობელს
მათდამი კიდევ აქვს სიყვარული.

მაგრამ ეს წამიერი გატაცებაა. შემდეგ პოეტი კვლავ თავის ძველ ძირითად განწყობილებას უბრუნდება, პოეტი კვლავ პესიმიზმის ბურუსში და განწყობილებაში ეხვევა:

ყოველი წვეთი საგსე იყო უმძაფრეს შხამით;
ლურჯა ცხენებით თუ გაფრენდა გრძობა სინაზე,
იყავ საოცრად მოზიბლული ასეთი ღამით
და უაილდის ყვავილივით დაეცი გზაზე.
ცაცხვები დგანან შენს საფლავთან, ვით კენტავრები,
მათ სიბნელეში ნისლიანი და უეცარი
გამოჩნდებიან პოეზიის თანამგზავრები,
სდგახან მწუხარედ და იტყვიან: აი, ეს არი.
(მგლოვიარე სერაფიმები“).

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ გ. ტაბიძე არ წარმოადგენს მთლიანი მხატვრული მსოფლმხედველობის პოეტს. ის გაორებულია, დისჰარმონიულია, ხშირად მეტად სხვადასხვა, ერთმანეთის საწინააღმდეგო განწყობილების გავლენის ქვეშ არის მოქცეული; მაგრამ, როდესაც კითხულობთ გ. ტაბიძის ლექსებს, ის შთაბეჭდილება რჩება, რომ უმეტეს შემთხვევაში პოეტი არც კი ცდილობს თავი დააღწიოს ამ დისჰარმონიულობას. ჩვენ ვიცნობთ ჰერნიკ იბსენს. ისიც ხომ დისჰარმონიული განწყობილებით იყო შეპყრობილი. მაგრამ ის რკინისე-

ბური სიმტკიცით ეძებდა გამოსავალს ამ ფსიქოლოგიური ჩიხიდან და მიისწრაფოდა უმაღლესი სინტეზისაკენ. გ. ტაბიძეს კი ამის მსგავსი არაფერი აქვს, მას თითქმის არავითარი კოლიზია არ ახასიათებს, ეს მოვლენა კი პოეტისათვის მეტად სახიფათოა.

გ. ტაბიძეს თავისი „სულის“ თანამოზიარედ და უფრო მეტად ლამე და სიბნელე ჰყავს. მთელი თავისი გულის სიღრმით მიისწრაფის მთელი ლამისაკენ. ნაღველი, რომელსაც შეუპყვრია პოეტი, მისი მეგობრებისათვისაც კი გაუგებარია, მხოლოდ ლამემ იცის პოეტის საიდუმლო:

რა იციან მეგობრებმა, თუ რა ნაღველს იტევს გული,
ან რა არის მის სიღრმეში საუკუნოდ შენახული...
მხოლოდ ლამემ, უძილობის დროს სარკმელში მოკამკამემ,
იცის ჩემი საიდუმლო, ყველა იცის თეთრმა ლამემ.
იცის, როგორ დაერჩი თბლად, როგორ ვეწნე და ვეწამე,
ჩვენ ორი ვართ ქვეყანაზე: მე და ლამე, მე და ლამე.

(„მე და ლამე“).

აღსავიშნავია რომ, გ. ტაბიძისათვის ლამე არის არა მარტო სულის მე-საიდუმლე, მარტოობის და დამშვიდების წყარო, არამედ ის არის აგრეთვე შემოქმედების პირობაც.

ამ ორ მომენტს (ლამეს და მარტოობას) უკავშირდება აგრეთვე მესამე მომენტიც, რომელიც პოეტის სულის თანამხლებელია, სადაც პოეტი ამჟღავნებს თავის განცდებს. ეს არის ბუნება.

გ. ტაბიძეს უყვარს ბუნება, მაგრამ არა როგორც რეალური მოვლენა, არამედ როგორც საშუალება თავისი განწყობილებების გამოსამჟღავნებლად. ამიტომ ასე ხშირად არის მის ლექსებში მოწყენილი შემოდგომა, როდესაც მზის მხურვალეობა გამქრალია, როდესაც სიყვითლე იპყრობს ყველაფერს, როდესაც ფოთლები სცვივა, როდესაც ყოველივე ნორჩი და ჯანსაღი გვემშვიდობება; ან კიდევ; ცივი ზამთარი, როდესაც ყოველივე ყინვის და თოვლის სუსხს ქვეშ არის მოქცეული, როდესაც სამარისებური სიჩუმე იპყრობს ყველაფერს; გაზაფხული და ზაფხული, ბუნების გამოღვიძების ხანა, მხურვალე მზე, სიმწვანე და სიხარული-ნაკლებად იპყრობს პოეტს:

შემოდგომის დღე, შემოდგომის დღე,
დღე ნაღვლიანი, ღონემიხდილი,
როგორ ვკვრება ცას ბნელი ჩრდილი,
როგორ ირხვეა ჩაძარცული ტყე.
შემოდგომის დღე, შემოდგომის დღე.
ცივი და ცივი ხეებს ფოთოლი,
გაყვითლებული, უდროოდ მტკნარი.
დაბერავს რისხვით, დაბერავს ქარი,
გაყვითლდა მდელო, გაყვითლდა მოლი...
სცვივა და სცვივა ხეებს ფოთოლი...
გამიქრა სულის ოცნება წმინდა,
ილულება მზე, იძარცვება ტყე...
შემოდგომის დღე, შემოდგომის დღე.

(„შემოდგომის დღე“).

პოეტი ეტრფის ზამთარს, როგორც სიმწუხარის, მოწყენილობის და შავი კუბოს მოჩვენებას:

ათოვდა ზამთრის ბაღებს.
მიჰქონდათ შავი კუბო,
და შლიდა ბაირაღებს
თმაგაწეწილი ქარი.
გზა იყო უდაბური,
უსახო, უპირქუბო,
მიჰქონდათ კიდევ კუბო.
ყორნების საუბარი,
დარეკე... დაუბერე...
ათოვდა ზამთრის ბაღებს.

(„ათოვდა ზამთრის ბაღებს“).

ასეთი იყო გ. ტაბიძის პესიმიზმი, ასეთი იყო მისი შემოქმედების ხასიათი პირველ პერიოდში.

ეხლა სრულიად ბუნებრივად ისმება კითხვა, თუ სად უნდა ვეძიოთ ამ პესიმიზმის სოციალური საფუძველი?

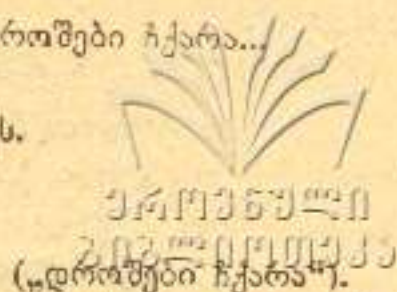
მართალია, გ. ტაბიძის ლირიკა „რომანტიულია, სიმბოლიური, მისტიურია... არარეალურია, მაგრამ იგი გულისხმობს ფრიად რეალურ ცხოვრებას— გარკვეულად ჩამოყალიბებული ფორმებითა და ურთიერთობით. რომანტიული სიმბოლიზმი არის ყოფა-ცხოვრებიდან განზე გადგომა მისი კონკრეტობიდან, ინდივიდუალური თვისებებიდან და საკუთარ სახელებიდან განყენებით, მაგრამ სიმბოლიზმის საფუძველი მაინც არის ყოფა-ცხოვრების გარდაქმნის და „ზეაყვანის“ მეთოდი.

გ. ტაბიძის პესიმიზმს პირადი წყაროც ჰქონდა, მაგრამ ის მაინც არ იყო მისი პესიმიზმის ძირითადი სათავე. მის პესიმიზმს უმთავრესად საზოგადოებრივი მოტივი ჰქონდა: 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ გამეფებული რეაქცია გ. ტაბიძის მიერ ათვისებული იქნა, როგორც სასიკვდილოდ ამართული მახვილი. მთელი თაობისათვის, როგორც საუკეთესო იდეალების დამარცხების ხანა. პოეტი ირგვლივ ვერ ხედავდა იმედიანობას და სიხარულს, რადგანაც ყველაფერი მონურ და „ჩინოვნიკურ“ მდგომარეობაში იყო ჩაყენებული. გ. ტაბიძე ყოველივე ამას გრძნობდა, მაგრამ მას არ ჰქონდა ისეთი ძლიერი ნება და ენერგია, რომ გარკვეული და მტკიცე რევოლუციონური გზით გაელაშქრა არსებული მდგომარეობის წინააღმდეგ; ამის შემდეგ კი მის განკარგულებაში იყო მხოლოდ პასიობის და პესიმიზმის გზა. ამ უკანასკნელ გზას გაჰყვა გ. ტაბიძეც...

ასეთი განწყობილებებით და მხატვრული მარაგით შეხვდა გ. ტაბიძე 1917 წლის თებერვლის რევოლუციას. ამ რევოლუციამ გ. ტაბიძეში აღფრთოვანება და ოპტიმიზმი გამოიწვია. როგორც ოდესღაც კუნძულ გელგოლანდზე ჰენრიხ ჰეინე რომანტიული ძილისაგან გამოაღვიძა ცნობამ ივლისის რევოლუციის შესახებ, „ქალაქში შეხვეულმა მზის სხივებმა“, ასევე 1917 წელს დაწყებულმა ქარიშხალმა გამოაღვიძა გ. ტაბიძეც.

პოეტი რომანტიკოსი გაიტაცა რევოლუციის ლამაზმა სანახაობამ, ზარის ძლიერმა ხმამ:

გათენდა. ცეცხლის მზე აენტო, აცურდა... დროშები ჩქარა.
 თავისუფლება სულს ისე მოსწყურდა,
 ვით დაჭრილ ირმების გუნდს წყარო ანკარა, დროშები ჩქარა...
 დიდება, ვინც კიდევ გვაბრძოლებს იმედით,
 ვინც შედგრად დახედება მტრის რისხვა-მუქარას.
 გათენდა. შეერთდით, შეერთდით, შეერთდით.
 დროშები, დროშები... დროშები ჩქარა.

(„დროშები ჩქარა“).

ამგვარად პოეტი გაიტაცა რევოლიუციის და თავისუფლების დროშამ, წითელმა დროშამ. მას ეჩქარება იხილოს დროშები, დროშები!!.

თებერვლის რევოლიუციას მოყვა ოქტომბრის რევოლიუცია. 1917 წლის ოქტომბერში მუშათა კლასმა აიღო ხელში ძალაუფლება. გ. ტაბიძემ უშუალოდ განიცადა ეს რევოლიუცია. ის მონაწილე თუ არა, მაყურებელი მაინც იყო იმისა, თუ როგორ იბრძოდა რუსეთის პროლეტარიატი საბჭოთა ხელისუფლებისათვის. ოქტომბრის რევოლიუციის გავლენით აქვს გ. ტაბიძეს დაწერილი „რამდენიმე დღე პეტროგრადში“, „იყო ბურუსი“ და „ჯონ რიდი“.

როდესაც ოქტომბრის რევოლიუციის შემდეგ გ. ტაბიძე რუსეთიდან ჩამოვიდა საქართველოში, სადაც ამ დროს მენშევიკების ბატონობა იყო, ის იგონებს ოქტომბრის ქარიშხალს და ასე მიმართავს პოეტებს:

იყო ბურუსი გაურღვეველი
 და კაკანებდა ტყვიისმფრქვეველი.
 დღემ მოღუშულმა წარბი შეხარა,
 დაცლილ ქუჩებზე მკვდრები ეყარა.
 უცებ მაღალი ცეცხლი ავარდა
 და ბნელი ცისკენ გაინავარდა.
 ცეცხლი ძლიერი დიდხანს ვინახე.
 როს იმედების ზღვა დავინახე.
 ეს მინდა ვუთხრა მიეთ-მოეთებს:
 მე ქარში ვიყავ, როცა პოეტებს
 თქვენთვის საყვარელ ბულბულ-მდელოში.
 ტკბილად გეძინათ საქართველოში.

საკმაოდ კარგ ლექსში, „რამდენიმე დღე პეტროგრადში“ გ. ტაბიძე გარკვეულად ამელავენებს თავის დამოკიდებულებას ოქტომბრის რევოლიუციისადმი: ის თავისებურად, რომანტიულად, ლებულობს დაჩაგრულთა ამ დიად მოძრაობას.

მიუხედავად აღფრთოვანებული ტონისა, გ. ტაბიძე ოქტომბრის რევოლიუციის შემდეგაც ხშირად უბრუნდება პესიმისტურ და მელანქოლიურ განწყობილებას:

ღირდა თუ არა სხვა სიცოცხლეზე
 ოცნება ჩუმი და ფერმიხდილი.
 მე გზა არ ვიცი უახლოესი:
 ერთად ერთი გზა არის სიკვდილი.

(„მას გახელილი დარჩა თვალები“).

საქართველოს გასაბჭოებამ გ. ტაბიძეს ფართო ასპარეზი გადაუშალა. ამ ხანიდანვე იწყება გ. ტაბიძის შემოქმედებაში ძველი, პესიმისტური რკალის უფ-

რო ფართედ და საფუძვლიანად გარღვევა და თანამედროვეობასთან უფრო დაახლოვება.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, 1917 წლამდე გ. ტაბიძე უცხოა ჩვენი დროისათვის. საქართველოს ოქტომბრის შემდეგ კი გ. ტაბიძე ისევე, როგორც რუსეთში ა. ბლოკი, იცვლის ტონს. რამ გამოიწვია გ. ტაბიძის ეს ცვლილება, როგორ მივიდა ის ოქტომბრის მიღებამდე, როგორ შეაქცა „მან-მან-მან“ თავის“ ხალხს და საით წავიდა შემდგომ მისი განვითარება?

რომ ამ კითხვაზე სათანადოთ ვუპასუხოთ, ამისათვის საჭიროა, ერთგვარი „ლირიკული“ უკან დახევა მოვახდინოთ.

როგორც ვიცით, ა. ბლოკიც ისეთივე მსფლმხედველობის პოეტი იყო, როგორც გ. ტაბიძე. მათ შორის ბევრი რამ არის საერთო. საერთო არის მათ შორის ოქტომბრის მიღებაც. რისთვის მიიღო ბლოკმა ოქტომბრის რევოლიუცია?

როგორც დღეს უკვე საბოლოოდ დამტკიცებულია, ა. ბლოკმა ოქტომბრის რევოლიუცია მისტიურ-მაქსიმალისტურ მოსაზრების გამო მიიღო. რევოლიუციის მეოხებით ის ხილული და „უხილავი“ ქვეყნის ფერისცვალებას ელოდა: „გასაქანი რუსეთის რევოლიუციისა, რომელსაც სურს მოედოს მთელ ქვეყნიერებას (ნამდვილ რევოლიუციას არც შეუძლია ამაზე ნაკლები ისურვოს, ხოლო შესრულება თუ არა ეს სურვილი,—ეს სხვა საქმეა), ასეთია: მას ასულდგმულებად მსოფლიო ციკლონის გამოწვევის იმედი... სიცოცხლე მხოლოდ მაშინ ღირს, როდესაც ცხოვრებას უსაზღვრო მოთხოვნებს უყენებ. ან ყველაფერი, ან არაფერი. მოლოდინი მოულოდნელის, რწმენა არა იმის რაც „არ არსებობს ქვეყნად“, არამედ იმის, რაც უნდა იყოს ქვეყნად. არაფერია, რომ ის ჯერ არ არსებობს და დიდხანს არც იქნება, მაგრამ ცხოვრება მოგვეცემს ამას, ვინაიდან ის მშვენიერია“,—ასე სწერდა ბლოკი თავის ცნობილ „Интеллигенция и революция“-ში.

ჩვენის გაგებით ბლოკისებურ იერს ატარებს გ. ტაბიძის მიერ პროლეტარული რევოლიუციის ესთეტიური მიღებაც. გ. ტაბიძემ პროლეტარული რევოლიუცია აითვისა, როგორც „სტიქია“. მან რევოლიუციაში დაინახა თავისი პოეტური მისწრაფებების მალლობზე ასასვლელი გზა. მან რევოლიუცია აითვისა, როგორც დაპირისპირება იმ ძველი ქვეყნის, რომელიც იწვევდა და ხელს უწყობდა მის პესიმიზმს. რევოლიუცია გ. ტაბიძისათვის გახდა დასაწყისი რალაც არა ჩვეულებრივი „მსოფლიო ორკესტრის“, „მსოფლიო ნგრევის“, „მეცხრე ზვირთის მუსიკა“ და სხვ.

დღეს გ. ტაბიძის შემოქმედების ძირითადი განწყობილებაა რევოლიუციონური რომანტიკა, რევოლიუციოურ მოვლენათა გრანდიოზულობით და სიძლიერით გატაცება:

დავდგეთ იქ, სადაც ქარიშხალია და სისხლიანი სდგას ანჯელოსი

ახალ გრივალებს ვსწირავთ სიცოცხლეს ჩვენ, პოეტები საქართველოსი.

(„ჩვენ პოეტები საქართველოს“).

საკმაოდ მოზრდილი პოემა „ჯონ რიდ ში“ მკითხველის წინაშე ჩვენი თანამედროვეობა, მახლობელი განვლილი წლები წარმოდგება: ყველს ახსავს

პროლეტარული საბჭოთა რუსეთი, რომელიც რევოლუციონურ კოცონს წარმოადგენდა, როდესაც „რუსეთი გუგუნებდა, როგორც მუხა და პირიდან აფრქვევდა ტყვიებს როგორც რკოებს“, როდესაც ქარხანა-ფაბრიკები მღუმარებით იყო მოცული, როდესაც მინდვრებში სამარისებური სიჩუმე იყო გამეფებული, როდესაც მშრომელ ხალხს თავს დასტრიალებდა სიმშვილისა და ტანჯვის არჩდილი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მასიურ-პროლეტარულ ეფეთქებებით გამსჭვალული მუშათა და გლეხთა მასა მაინც გმირულად და თავგამეტებით იბრძოდა დიადი მიზნებისათვის..

„ჯონ რიდი“ დაწერილია გარკვეული ხაზებით, არსებითად ორი ფერით: — შავით (სტიქია ძალადობის, სისხლი, სისასტიკე და სხვ.) და თეთრი (სტიქია სიმართლის, გმირობის, დიადი მიზნებისაკენ ლტოლვის და სხვ.). მასში უბრალოდ, მაგრამ ძლიერად მოისმის რევოლუციის ქარიშხლის გრიგალი.

ლექსში: „ეს არის გუგუნე მთელი ეპოქის“... რომელიც მოთავსებული იყო „მნათობში“ (1925 წ № 1 (9)-ში), მაგრამ რატომღაც თავის წიგნში არ შეუტანია გ. ტაბიძეს, პირველად ეხება ის თემას — ლენინს, როგორც მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის ბელადს და ხელმძღვანელს.

გრიგალი ღრღნიდა ქალაქის ქალას...

იქ ავლენილი—

ლენინი მსხვერპლი უნდობარ ტყვიის.

ორ ბოროტად ანთებული ომის

და სამი მძაფრი რევოლუციის

დროშა—ლენინი.

დადგენ მდგარი მოიმედენი:

ოცნება თოვლი დაკარგულ ქონის

და რკინის დროის გზაჯვარედინი

პროლეტარიატი.

ეს გუგუნია მთელი ეპოქის,

განწირულებით ის ეძებს ფერებს,

რომ მოეფინოს დაჩაგრულ ერებს

სითხო მარადი.

დაბარეთ დაბლა დროშათ ბანაკი

აქ ბევრის ბრძოლის გათავდა ვადა.

სტოვებს ბელადი და ამხანაგი

დევნიზუ დევინს:

გაქრა შიმშილი, მოკვდა ბლოკადა.

გათავდა ომი სამოქალაქო,

მაგრამ ანლოა დრო, ამხანაგო,

მსოფლიო ნგრევის...

რასაკვირველია, ლენინის შესახებ უფრო მეტის და უფრო გარკვევით თქმა შეუძლებოდა, მაგრამ გ. ტაბიძეს ალბათ, რომანტიზმის ტრადიციები უშლიდა ხელს...

გ. ტაბიძემ თავისი ყურადღების ცენტრი აგრეთვე დაჩაგრულ, კოლონიალურ აღმოსავლეთსაც მიაპყრო. პოეტი ხედავს

და გრძნობს, რომ აღმოსავლეთის მშრომელი ხალხი იმპერიალისტ-დამპყრობელთა უღლის ქვეშ საშინლად იზნიქება, ისინი (ე. ი. დაპყრობილი ხალხები) „კულტურული ბორკილის ქვეშ იმყოფებიან“, ისინი შრომობენ. „მძინარე ქსოვს ხალიჩა-ფარჩას, ხატავს ყვავილებს და იალონებს, რომ ქსოვილები მშვენივრად დარჩეს ისევ ევროპის მდიდარ სალონებს“. მაგრამ უკანასკნელ ხანებში დაჩაგრული აღმოსავლეთიც ემზადება მომავალი ბარიკადებისათვის. უკვე ცეცხლის ამურმა ინახულა აღმოსავლეთი:

სდგება, იღვიძებს აღმოსავლეთი,
მას არ აზინებს ცეცხლის ფანტელი
და მუხლებამდე ქვიშა სადები,
და არც უდაბნო კორიანტელი,
არც მომავალი ბარიკადები.
დახეტილებს ცეცხლის ამური
მოულოდნელი სიმხურვალეთი,
მან მოიარა ყველა ქვეყნები
და ინახულა აღმოსავლეთიც.

(„აღმოსავლეთი“).

აგრეთვე, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გ. ტაბიძისათვის ოქტომბრის რევოლიუციის ჩვენი სინამდვილის მხოლოდ გარეგანი ბრჭყვიალა მხარეა საინტერესო უმთავრესად. რევოლიუცია, როგორც აბსტრაქტული მოძრაობა—აი, რა იტაცებს მას. რევოლიუცია მისთვის არის მოგონება ქარის, გაქანების, სისხლის, განადგურების და სხვ. ის რევოლიუციაში ეძებს მხოლოდ საერთოს, განყენებულს და რომანტიულს. ამის გამო ის ხშირად ვერ აფასებს რევოლიუციონურ პერსპექტივას, ვერ ერკვევა თანამედროვეობის რთულ მიმდინარეობაში.

ამგვარად, ჩვენ ვრწმუნდებით, რომ გ. ტაბიძემ შემეცნებით თუ არა, მსოფლ-ათვისებით მაინც საკმაოდ მტკიცედ განსაზღვრა თავისი ადგილი პროლეტარიატის უდიდეს ბრძოლაში. არავითარ წუთიერ და ნახევრად მისტიურ განწყობილებებს, არავითარ წმინდა ესტეტიურ-რომანტიულ გატაცებებს არ შეუძლია დააბნელოს გ. ტაბიძის საზოგადოებრივი თანაგრძნობა. შეიძლება მისი თანაგრძნობა, სიყვარული პროლეტარიატის რევოლიუციონურ ბრძოლისადმი ზოგ შემთხვევაში გარკვეულად არაა შეგნებული, მასში ჯერ კიდევ არის თავისებური გაურკვეველი გატაცებები, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, გ. ტაბიძემ იცის საზოგადოებრივი მოვლენების საერთო აზრი და მიმდინარეობა; მან იცის, რომ საჭიროა პროლეტარული წესწყობილების საკეთილდღეოდ მუშაობა და ბრძოლა:

ასეთ დროს
უნდა აჩქარდე, უნდა აჩქარდე, უნდა დაეწიო
ისე სწრაფად, როგორც შეგიძლია.
წამმა დაყოვნება არ იცის...
ჩქარა, ამხანაგებო, თორემ დაგვიანდა.
წუთის დაკარგვაც კი არის ბოროტება.
ვინ სთქვა გადადება,
დროა მოძრაობის და სიცოცხლის ნიშნის.

(„ეს ლექსი“).

ასეთია გ. ტაბიძის შემოქმედების შინაარსის განვითარების გზები. ეხლა გავეცნოთ თუ როგორია მისი შემოქმედების ფორმალური მხარე.

გ. ტაბიძე ტიპიური სიმბოლისტია. ამიტომ მისი შემოქმედების ფორმალურ მხარეს მისი პოეზიის რომანტიული ბუნება განსაზღვრავს.

„არსებობს ორგვარი პოეტური სტილი, რომლებიც პირობითად შეიძლება აღინიშნონ, როგორც სტილი კლასიკური და რომანტიული“ — ამბობს ფორმალისტი ვ. ჟირმუნსკი და შემდეგ ახასიათებს ორივე სტილს:

კლასიკური სტილისათვის დამახასიათებელია შეგნება და გონიერება სიტყვების ამორჩევაში და ხმარებაში, ის, სიტყვათა შეერთებაში მიმართავს საგნობრივ-ლოგიურ პრინციპს, პოეტი ფლობს ლექსის ლოგიურ სტიქიას: სიტყვას ხმარობს ის სრული ლოგიური და საგნობრივი აზრით. სიტყვათა შეერთება ყოველთვის ერთადერთი, ინდივიდუალური და განუმეორებელია ასეთ შეთანაბრებაში; კავშირი ეპიტეტსა და მის საგანს შორის სინთეტიურია, რადგანაც ეპიტეტს შეაქვს არსებითი ახალი ნიშანი საგნის განსაზღვრაში. სინტაქსიური აშენება მტკიცეა, ლოგიურათ განაწევრებული და პარმონიული. საერთოდ აზრის ელემენტი. სიტყვის საგნობრივი მნიშვნელობა ახასიათებს პოეტური ნაწარმოების წყობას.

წინააღმდეგ ამისა, რომანტიული სტილისათვის დამახასიათებელია ემოციონალური და მუსიკალური სტიქიის სიჭარბე, სურვილი, რომ მკითხველზე იმოქმედოს უფრო ბგერით, ვიდრე სიტყვების აზრით, გამოიწვიოს „განწყობილება“, ე. ი. გარკვეული, უფრო სწორედ რომ ვსთქვათ, განუსაზღვრელი ლირიკული განცდები ამთვისებლის ემოციონალურად აღელვებულ სულში. სიტყვების ლოგიური და საგნობრივი აზრი შეიძლება დაფარული იქნას: სიტყვები მხოლოდ ბუნდოვანად აღნიშნავენ რამოდენიმედ საერთო და განუსაზღვრელ მნიშვნელობას; სიტყვათა მთელ ჯგუფს ერთი და იგივე აზრი აქვს, რომელსაც საზღვრავს მთელი გამოსახულების საერთო ემოციონალური ფერები. ამიტომ სიტყვათა ამორჩევაში და მათ შეერთებაში არ არის ის ინდივიდუალობა, განუმეორებლობა, შეუცვლელობა თითოეული სიტყვისა, რაც ახასიათებს კლასიკურ სტილს. ძირითადი მხატვრული პრინციპი ეს — გამეორებაა: გამეორება ცალკე ბგერების და სიტყვების ან მთელი ლექსის, რომელიც ჰქმნის ემოციონალური შემკვრივების შთაბეჭდილებას, ლირიკულად შემჭიდროებულ შთაბეჭდილებას. პარალელიზმი და უბრალო სინტაქსი, ური ერთეულების გამეორება საზღვრავს სინტაქსიური მთლიანობის შენებას-მხატვრული ნაწარმოების საერთო კომპოზიცია ყოველთვის შენაშებულია ლირიკულად და გვიჩვენებს ავტორის ემოციონალურ მონაწილეობას მის მიერ გამოხატულში და მოთხრობილში.

პოეტი კლასიკოსი ხელოვნებას უყურებს, როგორც მშვენიერების შექმნას, პოეტური ნაწარმოები არის მშვენიერი შენობა, რომელიც თავის შენობაში ემორჩილება მშვენიერების აპრიორულ კანონებს; საყურადღებოა: რომ აშენებულ შენობას უნდა ჰქონდეს შინაგანი წონასწორობა, იყოს დასრულებული და სრულყოფილი და ემორჩილებოდეს ერთიან მხატვრულ კანონს. პოეტ რომანტიკოსს ნაწარმოებში სურს გამოხატოს თავისი განცდები; ის ხსნის თავის გულს და აღსარებას ამბობს: ის ეძებს გამოხატვის ისეთ საშვალელებს, რომლითაც შესაძლებელი იქნება მისთვის უფრო უშუალოდ და ცოცხლად თავისი სულიერი განწყობილების გადმოცემა; და ამიტომ რომანტიკოსის პოეტური ნაწარმოები საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც მისი ავტორი ორიგინალური, მდიდარი და საინტერესო პიროვნებაა. კლასიკური პოეტი — თავის საქმის ხელოვანი, პროფესიონალია, რომელიც უმორჩილებს პირობებს თავის კანონებს, რომელიც აკავშირებს მის მორალს. რომანტიკოსი პოეტი კი, პირობით, ებრძვის ამ პირობებს და კანონებს; ის

ეძებს ახალ ფორმას, რომელიც აბსოლიუტურად შეეფარდება მის განცდებს; ის განსაკუთრებით მკვეთრად გრძნობს განცდათა გამოუთქმელობას მთელი თავისი სისრულით ახალი ფორმის პირობებში, რომელიც მისწვდომია მისი სწოლოვნებისათვის.

გ. ტაბიძე რომანტიზმის ამ ტრადიციებს მიჰყვება.

მეტაფორა წარმოადგენს იმ ძირითად ხერხს, რომელიც რომანტიკოსი პოეტი ამზეურებს თავის მხატვრულ განცდებს. გ. ტაბიძე თავის პოეტიკას საფუძვლად უდებს მეტაფორას. მეტაფორა მისთვის წარმოადგენს უმთავრეს ხერხს, სტილისტურ „დომინანტას“. როგორც ვიცით, მეტაფორა არის, როდესაც სიტყვა მხატვრულ ნაწარმოებში იხმარება საგნისა და მოვლენის გადატანილი მნიშვნელობით აღსანიშნავად.

გ. ტაბიძე რევოლიუციას ადარებს სამუშს.

გულში იმავე გრძნობით ბრუნდება და მოლოდინი დარეკავს ჩუმი,
რომ არა ერთხელ აგუგუნდება დედამიწაზე კიდევ სამუში.

(„ჩვენ, პოეტები საქართველოსი“).

გაზაფხულის წასვლა პოეტს აგონებს ახალგაზრდობის დღეების სიკვდილს:

დავხუქე თვალი, გულის სიღრმეში
რომ დამენახა რამე ნათელი
და მოვიგონე ნეტარნი დღენი
და გაზაფხული უკანასკნელი.
რა ადრე მოკვდა, რა ადრე მოკვდა.

(„ბედს იქვთ“).

გ. ტაბიძის ლირიკული კომპოზიციის ერთ-ერთი დამახასიათებელი სახეა საგნების და მოვლენების რაციონალური ხედვა, ეს უკანასკნელი კი არის ლექსის შენების ისეთი ხერხი, როდესაც სახეები ლაგდებიან რაღაც ქაოტიურ უწყესრიგობით, რომელიც თითქოს გამოსახავს ემპირიული სინამდვილის იქეთ მოქცეული ჩვეულებრივი ლოდიკის კანონებისადმი დაუქვემდებარებელ მისტიურ რეალობას. ამის გამო გ. ტაბიძის მხატვრულ ფაქტებში ჩვეულებრივი კომპოზიციური ხერხია: საკვირველი, მოულოდნელი სახის გამოჩენა იქ, სადაც არავინ ელოდა მას და ზოგ შემთხვევაში სადაც არ იყო საჭირო.

ირაციონალური კომპოზიცია განსაკუთრებით ნათლად არის წარმოდგენილი მისი ლექსების წიგნის განყოფილებაში: „თოვლი. შორეულს. მერი. მე და ლამე. ატმის ყვავილები. დომინო. უდაბნო. ქიანურები. პორიზონტი-ზენიტამდე“. ამ განყოფილებაში მოთავსებულ ლექსებში ხშირია ყოველგვარი საბუთის გარეშე ერთი სახიდან მეორეზე გადასვლა, მათი ლოგიური დაუკავშირებლობა, რაც რასაკვირველია ჰქმნის ლექსის მისტიურ, საიდუმლო და ამოსაცნობ განწყობილებებს. საერთოდ აგრეთვე აღსანიშნავია, რომ გ. ტაბიძის მიერ ხმარებულ სახეებს აკლია კონკრეტობაც, რაც რასაკვირველია რომანტიზმის და სიმბოლიზმის ტრადიციებისაგან გამომდინარეობს.

გ. ტაბიძისათვის დამახასიათებელია ალიტერაციებიც. მას ერთგვარი ბგერათა გამეორების ხშირი მაგალითებიც აქვს:

ხარზე ხარი, სწრაფი, ჩქარი, მღელვარებდა ჩქეფთა ღვარი,
ტრიალებდა როგორც ფარი,
შემოდგომის ჩქარი ქარი.

(„მღვრიე ქარი“).

მთვარეში შავი შრიალებს ჩალა,
შავი ლეჩაქი დაეცა შარებს.

(„ალაზნთან“).

გ. ტაბიძის შემოქმედების სხვა ფორმალურ ხერხთაგან ერთ-ერთია ის, რომ მის პოეზიას ახასიათებს ძლიერი მუსიკალობა. ფრანზ შტილიანად ემორჩილება მუსიკას, რის გამოც უკანასკნელი ხშირად ფარავს სიტყვების და წინადადებების გარკვეულ მნიშვნელობას:

შავად შემოსილხარ, როგორც ელეგია,
მუხლით დაკეზულხარ, როგორც ანგელოსი
საითლის ელვარება ხატებს შელევია
იგი ოცნებაა მიკელ-ანჯელოსი.
კიდევ ამისრულე ერთი სათხოვარი.
უკვე დაილუპა ყველა შენდარები.
შენ-ლა დაჯშთენია გამოსათხოვარი.

(„შავად შემოსილხარ, როგორც ელეგია“).

ასეთ მუსიკაში აზრის და შინაარსის სინათლე და ჩვეულებრივი გარკვეულობა, რომელიც უნდა ახასიათებდეს ლექსს, უკვე დაკარგულია. ამას მკითხველი აქ მოყვანილი ლექსიდანაც შეატყობს.

გ. ტაბიძის ლექსების დამახასიათებელია აგრეთვე სიტყვების და მთელი სტრიქონების ხშირი გამეორება ჩვეულებრივ მცირე ვარიანტებით. ეს გამეორებანი საერთოდ ფონზე ისმის, როგორც მუსიკალური ზგერანი:

ქარი ჰქრის, ქარი ჰქრის, ქარი ჰქრის,
ფთხლები მიჰქრიან ქარდაქარ...
ხეთა რიგს, ხეთა რკალად ხრის,
სადა ხარ, სადა ხარ, სადა მარ.
როგორ წვიმს, როგორ თოვს, როგორ თოვს,
ვერ გპოვებ ვერასდროს, ვერასდროს...
შენი მე საჩება დამსდევს თან
ყოველ დროს, ყოველთვის, ყოველგან.
შორი ცა ნისლიან ფიჭვებს ცრის,
ქარი ჰქრის, ქარი ჰქრის, ქარი ჰქრის.

(„ქარი ჰქრის“).

ასეთი განმეორებები ხშირია გ. ტაბიძის ლექსებში...

რასაკვირველია, გ. ტაბიძე არ არის კლასიკური რევოლუციონური პოეზიის წარმომადგენელი. მის შემოქმედებაში ჯერ კიდევ საკმაოდ ბევრია ინდივიდუალიზმი, მისტიციზმი და გაურკვეველობა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მისი შემოქმედების უკანასკნელი პერიოდი გარკვეულადაა მიმართული რევოლუციონური პოეზიისაკენ. გ. ტაბიძე გამომხატველია ინტელიგენციის იმ ფენის, რომელმაც რომანტიულად მიიღო რევოლუციის სტიქია. მან იცის, რომ ერთად ერთი შესაძლებლობა წინსვლისა არის პროლეტარულ რევოლუციასთან თანამშრომლობის გზა. რამდენადაც ეს შეგნებული აქვს გ. ტაბიძეს, იმდენად ის პროლეტარული რევოლუციის ლიტერატურული „თანამგზავრია“.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ტოლსტოის დღეები

I

გელენჯიკი. შუა აგვისტო.

ყოფილი სატახტო ქალაქი ჩერქეზეთის. ზღვის-პირია. თითქო პოსეიდონის აქაფებული ბედაური მიხლია ტორებით მთას გახელებული: მთა შეურღვევია— დარჩენილა ნატერფალი ფლოქის. ეს—სრუტეა გელენჯიკის—(თექვსმეტი ვერსი ირგვლივ).

გელენჯიკი: „თეთრი რძალი“ (ალბად ჩერქეზულად).

სუნთქვა გადასული ხალხის, რაინდულის.

ყვითელი მზე და ხვლიკის-ფერი ზღვა. ვისვენებ. ვარ მოცილებული: მეგობრებს, ნაცნობებს, წიგნებს, საკუთარ თავსაც. (უკანასკნელი არ არის მართალი: ვნართავ სცენებს ახალი დრამისას, ისე, როგორც კინორეჟისორი აკეთებს ფილმის კადრებს).

მსოფლიოსთან მაკავშირებს მხოლოდ „იზვესტია“.

უეცრად „ტოლსტოის დღეების“ ამბავი—(ტოლსტოის ასი-წლის თავი დაბადებიდან სრულიად დამავიწყდა). საიუბილეო კომიტეტი შედგომია სამხადისს.

მოწვეულ არიან უცხოელნი: რომენ როლლან, ანრი ბარბიუს, სტეფან ცვაიგ, ბერნჰარდ კელლერმან, ტომას მან, ჰაინრიხ მან, გელსუორსი, ბერნარდ შოუ, კნუტ ჰამსუნ, დიუამელ, რაბინდრანატ ტაგორ, მაჰატმა განდი. მრავალი სხვა: მწერალი და სწავლული.

მსურს დავესწრო დღესასწაულს. მინდა ნახვა რომენ როლლანის და სტეფან ცვაიგის. ვანსაკუთრებით უკანასკნელის—(ვასაგებია: მისი სახელი ძალიან დაკავშირებულია ჩემი რომანის გამოსვლასთან ევროპაში).

ესწერ წერილს მწერალთა ფედერაციის პრეზიდიუმის მიმართ.

აგვისტოს ბოლო.

წერილზე პასუხი არ მოდის.

ვფიქრობ: ალბად ტფილისში პრეზიდიუმიდან აღარავინაა—სიცხეებია და წასული იქნებიან.

ვუგზავნი დეპეშს სტეფან ცვაიგს ზალცბურგში: დაესწრება თუ არა მოსკოვში ტოლსტოის იუბილეს.

მესამე დღეს ვკითხულობ „იზვესტიაში“: სტეფან ცვაიგ წამოვა მოსკოვისაკენ სექტემბრის შვიდს ან რვას.

სექტემბრის 6.

პასუხი ტფილისიდან არაა.

ვემზადები მოსკოვში გასამგზავრებლად.

მოვიდა ცვაიგის პასუხიც: დაესწრება.

შინ მეუბნებიან: ნუ ჩქარობ, ხვალ გაემგზავრე, მაინც დაესწრებ. არ ეუჯერი. (კარგი ვქენ, რომ არ დაეუჯერე: მეორე დღეს გელენჯიკის ნოვოროსიისკის გზატკეცილზე რამოდენიმე ავტობუსი გაეძარცვათ ზედიზედ).

მიედივარ ზღვის-პირას ავტობუსით.

გზა კარგია და სანახაობაც გვარია.

ნოვოროსიისკში მძვინვარებს „ნორდ-ოსტი“. აქ „ცემენტს“ ამზადებენ. მტვერი საშინელია. „ნორდ-ოსტი“ დროს ნოვოროსიისკი აუტანელია—(ისე, როგორც ბაქო).

სალამოს გავიდა ჩქარი მატარებელი.

უბედური შემთხვევა.

კრასნოდარის ახლო, ღამით, მატარებელი დაეტაკა თივით დატვირთულ ურემს. ურემი დაამსხვრია. ერთი ცხენი იქვე გასრისა. მეორეს ფეხი მოამსხვრია. მეურმენი? მათ ეძინათ (ორ ახალგაზდას) მალლა თივაზე (თივაზე ძილი ღამით მაგარია). ცხენები თავისით იკვლევდნენ გზას. დატაკებისას ერთი მეურმე განზე გადავარდა—(არ დაშავებულა, დაიბეგვა მხოლოდ), მეორე ორთქმავალის ცხვირზე მოექცა—(არ დასახიჩრებულა: მხოლოდ „კანტუზია“).

სექტემბრის 8.

ახლოვდება მოსკოვი. გელენჯიკის ხსოვა იკარგება. ნისლი მატულობს. მზე იმალება. მოსკოვთან მზე აღარ ჩანს. თვითონ მოსკოვში წვიმია. დაბრუნებული მოაგარაკენი იწყევლებიან.

სალამოა უკვე. ვურეკავ ტელეფონით ნაცნობებს. ვერავენ გამოვიხმე: ჯერ კიდევ არ დაბრუნებულან საგრილოდან თუ ევროპიდან.

გავემართე სერგეი გოროდეცკისთან.

გავიგე მასთან ყველაფერი, რაც კი დღესასწაულს ეხება.

წავედით „დიდ თეატრში“. მიდიოდა „თავადი იგორ“. იქ გავიცანი ამხ. შულმანი, „გლავისკუსსტვოს“ მდივანი. მან ყველაფერი გადმომცა დაწვრილებით.

სექტემბრის 9.

გაზეთების ცნობა: დღეს მოელიან უცხოელ მწერლებს. მათ შორის: კელლერმანსა და ცვაიგს.

გავემართე ბალტიის სადგურისაკენ.

იქ უკვე მოსულიყვნენ „ვოკსის“—(საკულტურო კავშირის საზოგადოება)—წარმომადგენელნი. აგრეთვე: ჟურნალისტები, ფოტოგრაფები, „როსტა“ და კინო-გადამღები.

1 საათსა და 10 წუთზე მოვიდა ჩქარი მატარებელი.

მე ვეძებ ცვაიგს. არ არის.

მითხრეს: ხვალ მოვაო.

გადმოხტა ბერნჰარდ კელლერმან. შუა ტანის. ცოტა კორძიანი. თმა თითქმის სულ შეფერცხლილი. დასიცხული. სახე ბრინჯაოსი. მეტყველება მაგარი. სიტყვა მჯერი. გარეგან: უბრალო (ჩაცმულობით—კიდევ უფრო).

გავეცანით.

ახრიალდა კინო-აპარატი. ფოტოგრაფებს სად გაექცევი? კელლერმან ილიმება. გადაიღეს ყოველი მისი ნაბიჯი. ჩასვეს ავტოში და წაიყვანეს „გრანდ-ოტელში“

ამავე მატარებლით ჩამოვიდა ა. ვ. ლუნაჩარსკი.

მითხრა: ვისბადენში ვიყავი ერთი თვით. . უნდა დავსწრებოდი ტოლსტოის დღეებს რასაკვირველია .. არ ვიცი, როგორ მოაწყეს სამზადისი...

„უთუოდ ყველაფერი რიგზე იქნება“ — ვუპასუხე.

სექტემბრის 10.

იმავ მატარებლით მოვიდა სტეფან ცვაიგ.

იგივე საზოგადოება დამხვედრი.

ფოტოგრაფები არ ზოგავენ აპარატებს. რეპორტიორები თავს ესხმიან.

შევხვდი. ძალიან გაეხარდა. ერთი-მეორე არ გვენახა არაოდეს, თუმცა თითქმის ორი წელია, მუდმივი მიწერ-მოწერა გვაქვს გამართული.

მომახარა:

„თქვენი რომანი ამ დღეებში გამოვა. წინასიტყვაობა წამოსვლის წინ დავსწერე. ვჩქარობდი: მოწვევის ბარათი გვიან მივიღე“.

გავემართვთ „გრანდ-ოტელისაკენ“.

არც ერთი ფოტოგრაფია არ გადმოცემს ცვაიგის სახეს. ამის შესახებ, რამოდენამე დღის შემდეგ კიდევ გავეხუმრე: „ჰერრ ცვაიგ, ფოტოგრაფია ვერ ახირხებს თქვენ გადაღებას. ძველ რწმენას თუ დავუჯერებთ, ეს კარგია“...

„როგორ?..“

„ძველი რწმენით, სახის ობიექტივაცია (გამოსახვა თუ გამოკვეთა) სიცოცხლეს უკლებს პიროვნებას, ართმევს რაღაცას. აცლის“...

„ჰააა... მაშ, ახალგაზდად მთვლით ეხლა“...

ცვაიგ იცინის.

მართლაც: იგი 47 წლისაა და 37 წლისად გეჩვენებათ. თმაში თეთრს ვერ მოუძებნით. ტანით: საშვალოზე მაღალი. მსუბუქი. ნაზი—ხელები ქალის ხელებს უგავს). შავგვრემანი. თვალებში: ხალისი—(შორიდან მოსჩანს სეჭდა). პირველი შეხედვით: მწერალს, პოეტს არ ჰგავს. ჩვეული ევროპიელი, ზრდილი, თავაზიანი (მეტად), ჩაცმულობა—კარგი (თვალში არ გეცემა). სუფთა. დაკვირვებული. პირველი შეხედვით კიდევ გაგიკვირდებათ: ეს კაცი წერს ამ ნოველებს და ამ მონოგრაფიებს?! მაგრამ ეს „გარეგანი ხედვაა“. შიგადაშიგ ცვაიგს სახე ეცვლება. ხანდახან, გაკვრით, ჩნდება სულიერი დაძაბულობა. ეს მალულად ხდება: ასე ვთქვათ—„განზე“. უნდა „შეისწროა“: მხოლოდ მაშინ ხედავ მისი სახის ნამდვილ მეტყველებას.

მოვათავსეთ „გრანდ-ოტელში“.

ცვაიგ გახარებულა, აფრთოვანებულა. ამბობს:

„როგორც იქნა, მოველ რუსეთში, დოსტოევსკისა და ტოლსტოის რუსეთში. მაგრამ უბედურება ის არის, რომ ენა არ ვიცი ამ დიდი ხალხის. ეს კატასტროფაა ჩემი სიცოცხლის: რამდენი თემებია ეხლა რუსეთში?..“

ბევრი ვიბაასეთ. ვეკითხები:

„რად არ მოვიდა რომენ როლან?..“

„ავად არის, თორემ უთუოდ დაესწრებოდა ზეიმს“...

სამ საათზე სტენოგრაფისტი უნდა მოსულიყო.

გამოვეთხოვე...

ექვს საათზე შევიარე: „დიდ თეატრში უნდა წავსულიყავით. „სიტყვა“ დაემზადებინა წარმოსათქმელი.

მეუბნება:

„ფრაკი არ წამომიღია, არც სმოკინგი“...

„აქ არაა საჭირო: არც ფრაკი და არც სმოკინგი“...

შევედით თეატრში. გაკვირვებულა შენობით. გაგვიყვანეს სცენაზე...

საზეიმო სიტყვა წარმოსთქვა ა. ვ. ლუნაჩარსკიმ. მთელმა საბჭოთა კავშირმა იცის, რომ ლუნაჩარსკი ძალიან მჭერმეტყველი მოლაპარაკეა: ძნელ თემებზედაც. ამ საღამოს მის წინ მეტად რთული თემა იდგა, ერთი მხრით: ტოლსტოი, უფდიდესი ფენომენი კულტურის. მეორე მხრით: კომუნიზმი, რომელიც ტოლსტოიზმს ვერ ეგუება. საზეიმო სიტყვაში უთუოდ კრიტიკაც უნდა შექრილიყო. ეს კი ძნელი მოსახერხებელია. და უნდა ითქვას მართალი: ა. ვ. ლუნაჩარსკიმ პირნათლად სძლია ყოველი სიძნელე. რამდენი წინ მიდიოდა, იმდენი უფრო დიდი სიძნელე იმართებოდა. ხოლო იმდენადვე ძალუმი იყო მეტყველის შეტევა. ეს სიტყვა ყველამ იცის გახეთებით და აქ არ მოვიყვან მას. ვიტყვი მხოლოდ: მარქსიზმის მეთოდით მისვლა ტოლსტოისთან მეტად ორიგინალური ფორმებით იყო გაყვანილი. ჩვენ ვაფასებთ ტოლსტოის, — დაასრულა მეტყველმა, — მაგრამ ვიმეორებთ ლენინის სიტყვას: „აქედან — აქამდე“...

სტეფან ცვაიგ აკვირდებოდა ლუნაჩარსკის სიტყვას. „ძალიან მაგარი ორატორი ყოფილა“, — ჩამჩურჩულა. შიგადაშიგ მთხოვდა, სიტყვის ზოგიერთი ადგილი გადამეცა. მეც ვუთარგმნიდი. ამავე დროს შენიშვნებს აკეთებდა: ალბად ორატორული მანერისა და ხერხის შესახებ. თანვე რვეულს ფურცლავდა: წარმოსათქმელ სიტყვას ასწორებდა.

მეორე სიტყვა პროფ. საკულინმა აიღო. გარეგნობით სლავიანოფილს ჰგავს, ძველს: კირეევსკის თუ აკსაკოვს თუ ხომიაკოვს. ლაპარაკობდა ტოლსტოიზე როგორც ხელოვანზე. ტოლსტოი არ უარყოფდა ხელოვნებას, — ამბობდა იგი: ტოლსტოის სძაგდა მხოლოდ გადაგვარებული ხელოვნება და სხვა.

სტეფან ცვაიგს დაღლილობა ეტყობა. ათვალეერებს პროფილებს. ვილაცას თვალი მოჰკრა:

„შეხედეთ რმ კაცს... რა პროფილია... სწორუპოვარი... გასაოცარი, გასაოცარი“...

გავიხედე: შავი კაცი, ნამლევა, დიდი თმა და მოზრდილი წვერი, მიმქრალი, თითქო სანთლისაგან ჩამოქნილი, ფერი—ყვითელი პერგამენტი, რვალები ანთებული. ზის თავისთვის: თითქო თვალლია სიზმარშია, სახე დაამიანის, რომელსაც „ამ სოფელთან“ აღარაფერი დარჩენია.

„ბიბლიიდან არის ამოვარდნილი, ან უკეთ: თქვენი იერემიიდან...“
 მივუგე ცვაიგს. („იერემია“ ცვაიგის ტრაგედიაა).

ცვაიგ თვალს ვერ აცილებს ამ ბიბლიურ სახეს...

აკადემიკოსი ოლდენბურგი ავად იყო და არ მოსულა. მას უნდა წაეკითხა: „ტოლსტოი და მეცნიერება“. მის მაგიერ ილაპარაკა შაცკიმ. მხოლოდ თემა სხვა იყო: „ტოლსტოი და პედაგოგიკა“. სიტყვა მოსაწყენი გამოვიდა. იწყეს მთქნარება.

გათავდა პირველი ნაწილი ზემის.

დაუკრეს ბეეტჰოვენის მეხუთე სიმფონია, რომელიც ტოლსტოის ძალზე უყვარდა.

„დიდი თეატრის“ ორკესტრმა თავი ისახელა. სტეფან ცვაიგ სმენად იქცა. შიგადაშიგ ვერ ითმენდა და აფრთოვანებით ჩურჩულებდა: „გასაოცარი, გასაოცარი“...

ერთ ალაგას მეც წავიჩურჩულე:

„მუსიკა—აი ნამდვილი ხელოვნება“...

„შეიძლება—ერთად ერთიც“...

გაისმა ცვაიგის სიტყვა.

დასრულდა სიმფონია და „დიდი თეატრი“ აგრიალდა ტაშით. განსაკუთრებით ბევრს უკრავდენ უცხოელები...

ა. ვ. ლუნაჩარსკიმ გამოაცხადა: სიტყვა ეძლევა ავსტრიელ მწერალს სტეფან ცვაიგს. ადგა უკანასკნელი—გაისმა ტაშის გრიალი. მივიდა კათედრასთან—ტაშის გრიალი გრძელდება. ცვაიგ აღელვებულია და საზოგადოებას თავს უკრავს—გრიალი კიდევ უფრო ძლიერდება. შეხვედრა გადაიქცა ნამდვილ ოვაციათ. ასეთი ოვაციით მას ალბად ევროპაშიაც არ შეხვედრიან არასდროს. ცვაიგს ეტყობა აღელვება, მაგრამ ისეთი, რომელიც აფრთოვანებას კიდევ უფრო მეტ ფრთებს ასხამს.

იწყობ ლაპარაკი. იგი არ არის „ორატორი“, მაგრამ „მეტყველი“ კარგია მაინც: ინტიმური, მიმწდომი. ხმა—ნელი, მშვიდი. არავითარი ეესტიკულიაცია, მხოლოდ: წელში თუ მხრებში იღუნება ხანდახან. თემა იყო ასეთი: „ტოლსტოი და უცხოეთი“. ცვაიგმა მაგარი ზოლებით გადაწალა, თუ როგორ ბარბაროსული ძლევა მოსილებით შეიჭრენ ევროპაში დოსტოევსკი და ტოლსტოი: დოსტოევსკი—ეს ანთებული ნერვი რუსეთის სულის, ტოლსტოი—ეს გაწოლილი ველი რუსეთის სიფართოის. გახსნა ლიტერატურული კვანძი ტოლსტოის. გაიხსენა ორი „მორალური გენია“, რომელიც „სხივად მოიღო“ ტოლსტოიმ: დასავლეთში—რომენ როლლან და აღმოსავლეთში—შაჰატმა განდი.

გათავა სიტყვა. ტაში. გადათარგმნეს—კიდევ ტაში.

შემდეგ გამოვიდა ბერნჰარდ კელლერმან. შეხვედენ დიდი ტაშის-ცეკით. მან წაიკითხა მოკლე „სიტყვა“, პოეტურ ფორმებში გამოკვეთილი. ტოლსტოის

ფენომენს „ბიბლიურად“ სახავდა. თუმცა კითხულობდა „სიტყვას“, მაგრამ შთაბეჭდილება მაინც დიდი დასტოვა.

გაიხსნა მისალმება. ზეიმი გრძელდება. ცვაიგს დალოცობა ეტყობა.

ოლგა დავიდოვანა კამენევა, „ვოკსის“ თავმჯდომარე, შეკითხება: თქვენ როდის ილაპარაკებთ?—მწერალთა კავშირში,—მივუგე.

ცვაიგ აღარ იცდის. გავედით.

ეროვნული

ეტყობა: „მიღებით“ გახარებულია, შემთვრალეობის ზღვასთან

ვიწყეთ „ყიალი“ ქუჩებში. შევექცევით ყურძენს. მივადექით „ივერსკაიას“.

ცვაიგ შეჩერდა. სალოცავი ჩაკეტილი იყო. სანთელი ბეუჭავდა. ცვაიგმა იცის, რომ ძველად „იბერია“ სახელი იყო საქართველოსი. უკანასკნელიც შეიჭრა სიტყვაში.

გავედით „წითელ მოედანზე“. მოსჩანს ლენინის მავზოლეი. „მე უფრო დიდი მეგონა“,—ამბობს ცვაიგ. მავზოლეი აცხადებს (დამშვიდებით და არა აცეცხლებით) უტებ სიძლიერეს. „რომ შეიძლებოდეს ნახვა“: ჩურჩულებს ცვაიგ. იქვე მილიციონერია. გვეუბნება: ნახვა შეიძლება ყოველდღე 5-დან 6-დღე, გარდა ოთხშაბათისა. გავეყვით ქვევით. ცვაიგ აკვირდება კრემლის კედლებს. მოსწონს. მივუახლოვდით „ვასილი ბლაჟენის“ ეკლესიას. ცვაიგ ათვალისწინებს მის აღნაგობას, გაკვირვებულია: მოსწონს მეტად. შიგადაშიგ წარმოსთქვამს დანელებული აფრთოვანებით: „რუსეთი, რუსეთი“. ველარ მოვითმინე:

„წამოდით საქართველოში და კათედრალებს ისეთს გაჩვენებთ, რომ... ხომ დამპირდით გერმანიაში?“

„ჩემი მოსვლა რუსეთში არ არის უკანასკნელი... უთუოდ მოვალ კიდევ... მაშინ აქედან საქართველოსაც ვეწვევი... უთუოდ... ოოპ, ლეგენდარული „სამხედრო გზა“ საქართველოსი!“

ცვაიგ რომანტიკაში გადავიდა.

გამოვბრუნდით. აკვირდება მაღაზიებს და ფასებს კითხულობს.

დიდხანს ვიხეტიალეთ.

სექტემბრის 11.

დღეს დილით გახსნა ტოლსტოის მუზეუმის.

ვერ დავესწრები (გარემოება გამოვარდა).

სამის ნახევარზე უნდა შევიარო „გრანდ-ოტელში“.

შევიარე. შეველ სასადილოში. მაგიდას უსხედან: ცვაიგ, ბორის პილნიაკ, ტიციან ტაბიძე და დ—რ ტოკერ. უკანასკნელი ვენიდანაა. ომის დროს ტყვეთ ჩავარდნია რუსებს. უსწავლია რუსული ენა.

გავისეირნეთ. თეატრალური მოედანი (ეხლა სვერდლოვის). „პეტროვკა“, ავეუხვიეთ. ლენინის ინსტიტუტი. მივდივართ „ტვერსკაიაზე“.

პუშკინის ძეგლთან ჩერდება ცვაიგ (შორი-ახლო).

ამბობს:

„ჰოო, რომ ვიცოდე რუსული ენა!.. პუშკინის თარგმნა შეუძლებელია“... „ენები ბევრი იცით და რუსულსაც მალე ისწავლით“,—

ვეუბნები.

ცვაიგ ილიძება. მართლაც: მან კარგად იცის, გერმანულის გარდა რასაკვირველია, ინგლისური, ფრანგული, იტალიური და რამოდენიმეთ ესპანური. რამოდენიმე წუთით პილნიაკთან შევიარეთ (ყავაზე).

ცვაიგს ვეკითხები:

„ნათესავი თუა თქვენი არნოდ ცვაიგ?“

(არნოდ ცვაიგიც მწერალია, საშვალო).

ცვაიგ მეუბნება:

„არა, მოგვარეა უბრალო... ეხლახან შესანიშნავი რომანი გამოუშვა ტრაგედია ჯარისკაცის“...

ვატყობ: ცვაიგ თავმდაბალია და არა აქვს შური...

საათის თორმეტზე ღამით „გრანდ-ოტელთან“ შევიკრიბეთ.

გავემგზავრეთ კურსკის სადგურისაკენ. აქვე ვნახე ანდრო ეული, დელეგატად გამოგზავნილი ჩვენი ფედერაციისაგან. ვნახე ტაბიძეც.

ღამის პირველ საათზე გავედით „იასნაია პოლიანასაკენ“...

მატარებელს მიაბეს სამი რონოდა — წამსვლელებისათვის. რონოდები სავესეა უცხოელებით. მათ შორის: მოსკოვში მყოფნი დიპლომატიური წარმომადგენელი. კელლერმან არ აღმოჩნდა. ხვალ უკან უნდა გაბრუნდესო, — ამბობდენ.

ერთ კუბეში ვართ: ცვაიგ, ამერიკელი სწავლული დენა, სპარსი ლიტერატორი და მე. რა ხნისაა ამერიკელი, ვერ გაიგებთ: სახე ახალგაზდისა აქვს, ხოლო ნაოჭები გადაჰკერია ობობას ქსელივით. მზიარული კაცია. კითხულობს ლექციებს სხვადასხვა ხალხის ლიტერატურაზე ნიუ-იორკში (ეხება ლიტერატურას, დაწყებულს 1918 წლიდან). იცის მრავალი ენა (ყველა სუსტად; რასაკვირველია, გარდა ინგლისურისა). სპარსი ჩუმი, არას ამბობს. ევროპიული ენები არ იცის, იცის ცოტა რუსული.

ცვაიგ მეუბნება:

„ხვალ ბარათი გავუგზავნოთ რომენ როლლანს იასნაიადან“...

მივუგე:

„შაგას რა აჯობებს“...

დავიძინეთ.

სექტემბრის 12.

დილით გამოგვადვიძეს ტულის სადგურთან. ა. ვ. ლუნაჩარსკიმ შემოიხედა ჩვენს კუბეში და ხალხით შემოგვძახა:

„აქ მთელი ინტერნაციონალი ყოფილა: ევროპა, აზია და ამერიკა“...

სიცილი.

გავედით საუზმისათვის სადგურზე. კინოაპარატი მოსვენებას არ გვაძლევდა. ფოტოგრაფებმა ჭამაც არ გვაცალეს.

ცვაიგ ყველას ავტოგრაფსა თხოვს. ვეკითხები: რად გინდათ?

— ნახული უფრო გამახსენდებაო.

გავემართეთ „იასნაიასაკენ“ იმავე რონოდებით.

მივედით დილის შვიდ საათზე. „იასნაის სადგურიდან“ ავტობუსებით მივედით თვითონ „იასნაიაში“. წვიმს, ტალახია.

დღესასწაული დაიწყო ორსართულიანი შკოლიდან. ეს შკოლა კულტურული ძეგლია ტოლსტოის. კედლებზე არ არის არც პორტრეტები, არც სურათები. კედლები მოცულია დიაგრამებით, კარტოგრამებით, ცხრილებით. უცხოელებს უკვირთ წარწერები: რამდენ რძეს იძლევა დღეში ძროხა, ღირებულება საკვების და რძის, თესვის სქემა იასნაიას კოლექტივისა, მორიცხვა მოსავლის და სხვა. უცხოელებმა გაიგეს, რომ შკოლა სხვა შეტოდზეა აგებული. შკოლასთან-ვეა სახელოსნოები, საცდელი ძროხები. უცხოელები ხვდებიან, რომ აქ „თეორიასთან“ პრაქტიკაცაა, ცხოვრებაც. შკოლას აქვს დიდი დარბაზი, საცა შეუძლია მოთავსდეს ორას კაცს. ხუთი წლის წინად შკოლაში იყო ოთხი ჯგუფი (155 მოსწავლე), ეხლა თხუთმეტი (450 მოსწავლე). დიდი ყურადღება ექცევა სასოფლო-მეურნეობას.

შევიკრიბეთ დარბაზში. დაიწყო დღესასწაული. მარტივად და გულსხმიერად ილაპარაკა „იასნაიას“ აღმასკომის თავმჯდომარემ (ქალმა). მშვენიერად ილაპარაკა ამ შკოლის კურს-დამთავრებულმა მოსწავლემ (ბორჩოვმა), ილაპარაკეს სხვებმა. მაგრამ, როცა ალექსანდრა ლვოვნამ დაიწყო სიტყვა, მთელი დარბაზი ცახცახმა აიტანა. ეს ის „საშაა“, რომელიც სწორედ ის ლაშქარს დაიბადა, როცა ტოლსტოი პირველად აპირებდა გაქცევას „იასნაიას“-ში გაიქცა მაშინ, რადგან შეეცოდა მშობიარე ცოლი). ალექსანდრა აღმასკომის წამდელი ნაშეირია ტოლსტოის: ველური, უტეხი ძალა მოსჩანს მასში. ილაპარაკა, თუ როგორ ასრულდა მამის სურვილი — „უნივერსიტეტი ქალამნებში“. დარბაზმა ოვაცია გაუშარტა. ილაპარაკა ოლგა დავიდოვნამ (მშვიდად, გულსხმიერად). გამოვიდა სწორედ ის კაცი, რომლის პროფილმა გუშინწინ ასე გააოცა სტეფან ცვაიგ. ტოლსტოველი ყოფილა, შოორ-ტროცკი. მან განაცხადა: არ კმარა შკოლა ტოლსტოის სახელობის იყოს: საჭიროა, მოსწავლეებს ასწავლოთ ის, რასაც ტოლსტოი ასწავლიდა. როცა მან სიტყვა გაათავა, ალექსანდრა ლვოვნამ განაცხადა: დამავიწყდა მეტყვა ორი-რამ. პირველი: ლევ ნიკოლაევიჩი — (სახსიათო ხაზი: იგი ამბობს: „ლიოვნიკოლაევიჩი“) — წინააღმდეგი იყო ომის, საბჭოთა ხელისუფლებას, მამის პატივისცემისათვის, ამ შკოლაში არ გაჰყავს „ვოენიზაცია“. მეორე: თუმცა ლევ ნიკოლაევიჩი წინააღმდეგი იყო მართლმადიდებელ ეკლესიის, მას ღმერთი სწამდა მაინც. საბჭოთა ხელისუფლებამ აქაც დაუშვა გამონაკლისი: შკოლაში ათეიზმისაკენ არ ხრიან ბავშვებს. როცა ეს განცხადება გადათარგმნეს, იგრილა უცხოვლების ტაშმა. სტეფან ცვაიგ გაიძახოდა: „შესანიშნავია, შესანიშნავი“. ა. ვ. ლუნაჩარსკიმ წამსავე იგზნო, რომ ამ განცხადებას განმარტება სჭირდებოდა და მყისვე გამოჰყვეთა იგი. ეს „განმარტება“ ყველამ იცის გაზეთებით. ასე უცბად, ასე მოჭრილად, ასე მოზომილად, ასე გონივრულად, ასე გულწრფელად — განმარტება ორატორის ძვირად მსშენია. სტეფან ცვაიგ ვაკვირვებულ იყო ამ განმარტების „მოხდენილობით“. „ნამდვილი ორატორია“. — წაილაპარაკა.

გათავდა სხდომა. გამოვიდით დარბაზიდან. კიბესთან შეგვაჩერეს. გახსნეს ქანდაკი ტოლსტოის (კოროლევის ნახელოვნები): გოლიათი, თაბაშირისაგან ჩამოსხმული. ა. ვ. ლუნაჩარსკიმ წარმოსთქვა მოკლე სიტყვა.

გავემართეთ სასადილოთ. სასადილო იქვეა, შკოლასთან. მაგრამ მისვლა არ გინდა?! ტალახი კოჭებამდეა. მივედით. დავსხედით. სტეფან ცვაიგს სოფია ანდრეევნა ესენიჩა (უკანასკნელი ცოლი პოეტის) უზას, მარჯვენით. მის მარჯვენით — მე. ჩემს მარჯვენით — სოფია ანდრეევნას დედა. ესენიჩის ქვრივი ტოლსტოის ძის ასულია, ანდრეის. ტოლსტოის ოჯახობა ცვაიგს ინგლისურად ებაასება. გამახსენდა ილია ნაკაშიძე. გავახსენე ტოლსტოის ოჯახობას. გაუხარდათ მისი ხსენება. ალექსანდრა ლვოვნა მთლად აფრთქილდა სიყვარულით (აგრეთვე სოფია ანდრეევნას დედა): „ჩვენი ილია, ჩვენი ილია“ — გაიძახოდა.

ავდექით. გვაჩვენეს ტოლსტოის მზარეული. რომლის მამა ყმა ყოფილა ტოლსტოის, ისიც მზარეული. გვაჩვენეს ტოლსტოის მეეტლე, ერთი გლეხიც. სტეფან ცვაიგ უცქერს მათ და მეუბნება: ესენი „პირები“ აღარ არიან, ესენი „ხატებია“. თან იღიმება. ალექსანდრა ლვოვნა თავს ევლება სტუმრებს.

გავემართეთ ტოლსტოის სახლისაკენ. ტალახი საშინელია. კიდევ კარგი, რომ წვიმა აღარაა. უნდა უცქიროთ ევროპელებს, როგორ მიდიან ამ ტალახში დაკარწახებულნი! სტეფან ცვაიგ ჩაურთავს: „არაფერია, ტოლსტოის მიწა უნდა წავილო თან“. მზნევედება და ხაღისობს.

ავიარეთ ნიგვზების ხეივანი. ვნახეთ პატარა ტბა. იქვე ახლო — სკამი, სადა ტოლსტოის დედას უყვარდა განმარტობა. ზემოთ: ცაცხვები, ცაცხვები; მთელი ხეივნები. გვერდი აუვარეთ ტოლსტოის სახლს. მივდივართ პირდაპირ

სასაფლაოსკენ. მოშორებითაა. ტალახი მატულობს. ხალხიც. მხოლოდ ხრიალი კლებულობს. ხმა-მადლი ლაპარაკიც. ისმის მხოლოდ ჩურჩული. მივუბნოვდით საფლავს. აქ ჩურჩულიც შეწყდა. მზემაც გამოანათა.

ცხედავთ: ტყეში, საცა ბავშობისას ტოლსტოი და მისი ძმა „მწვანე ჯობს“ დაეძებდნენ კაცობრიობის გასაბედნიერებლად—საფლაუია. თითქო ეხლა დაუმარხავთ მიცვალებული. არავითარი ძეგლი, არავითარი ქვა, არავითარი ჯვარი. მხოლოდ მიწა, მარტო მიწა. სუნთქვა გვეკვრის. შთაბეჭდილება უიხრია: თითქო პანი მომკვდარა და ამ საფლავიდან შერთვია იგი მთელს მიდამოს. ტყე იშენუნება. სტეფან ცვაიგ გაშტერებულია: ქვეყანაზე ეს პირველი საფლაუია ასეთი, — ჩურჩულებს. საფლავს გისოსი აქვს შემოვლებული (კარგა მანძილზე). აქ ყველას შეუძლია შესვლა? — ეკითხება ცვაიგ ვიღაცას. პასუხი: „რასაკვირველია“. ცვაიგ გაკვირვებულია. გისოსთან წარწერა. ცვაიგ შეკითხება: რა სწერია? ვუთარგმნი: „დაზოგეთ ხეები, რომლებიც ასე უყვარდა ტოლსტოის“. ცვაიგს სახე ეცვლება.

საფლავზე სიტყვა წარმოსთქვა პოეტმა კირილოვმა — (ჩურჩულით).
დავბრუნდით. ცვაიგ ყოველ ფეხის გადადგმაზე შენიშვნებს იწერს. აკვირდება ყოველ ხეს, ყოველ ბეჭულს. გზის პირას დიდი ხეა მუცელ-გაფატრული (ალბად მეხით). ეხლა მე ვჩურჩულებ: ტოლსტოის ჰგავს. გამვლელმა მიგვითითა: ტოლსტოი რო დაიბადა, ეს ხე ერთი ბეჭო იყო.

ცვაიგმა ღია ბარათი დაწერა რომენ როლლანის სახელზე. მეც მომაწერია ხელი. სხვებსაც — რამოდენიმეს. ნათქვამი იყო: თქვენი არყოფნა აკლია იასნაია პოლიანასო.

მივუვდით სახლთან. ვიწყეო თვალთვლება. ჩვენ ჯგუფს ხელმძღვანელობს თვითონ ალექსანდრა ლვოვნა: აქ დაიწერა „ანნა კარენინა“, ამ ტახტზე დაიბადა ლევ ნიკოლაევიჩი (ყველა ტოლსტოი, მეც, უმატებს იგი), ეს სურათია პენრი ჯორჯის, რომელსაც ტოლსტოი ასე აფასებდა, აქ სძინავდა ტოლსტოის, აქ მუშაობდა ტოლსტოი, და მრავალი სხვა-რამ.

სტეფან ცვაიგ გაკვირვებულია. ამბობს:
„ყველაფერში გადამეტება უყვარდა ტოლსტოის... აბა, რა მდიდრული ცხოვრებაა ეს?! თავს კი აყვედრიდა: სხვები ასე ლატაკად ცხოვრობენ და მე კი მდიდრულადო“...

და მართლაც: ტოლსტოის სახლი რუსული „ხორომია“ უბრალო. საშინელი სისადავე და სასტიკი სიმარტივე. არავითარი აღნაგობა რთული. უბრალოება, უბრალოება — ყველაფერში. არავითარი „სითბო“ ამ სახლს არ აქვს: არავითარი „ყოფი“-ის ნასახი.

ცვაიგმა ესეც ანიშნა: რჩეულ ნივთების გვერდით უგემური ნივთები. ალბად ტოლსტოის უსაზღვროებაში ყველაფერი შედიოდა.

დავათვალთვრეთ მუზეუმი ტოლსტოის. ყველაფერია დაგროვილი, რაც კი ტოლსტოის სახელს ეხება. მუზეუმი ჯერ კიდევ არ არის სისრულით მოგვარებული. ზომები მიღებულია.

დავბრუნდით შკოლაში. უკვე ნაშუადღევის ხუთი საათია. მოვისვენეთ ქვედა სართულში.

სალამოს — „სალამო“ გაიმართა. კითხვა ტოლსტოის ნაწერებიდან, სიმღერები, ცეკვა, დაკვრა (ბეტპოვენი).

დავიღალეთ. რონოდებს მივაშურეთ. ამალამ მოსკოვისაკენ უნდა გავეშუროთ. „იასნაია პალიანამ“ დაგვტვირთა შთაბეჭდილებით: ქვასავით. ტოლსტოი დიდი ხეში დავარდნილ მთა-ლოდივით: მისთვის თუა ცივი. ოდნავ უგლიშიც. ყველა გზნობს დაქანცულობას (არა მარტო ფიზიკურს).

ჩემი დღე და სოფელი

ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგი*)

ალექსანდრე, ანუ როგორც ის თავის თავს და აგრეთვე მისი დროინდელი საზოგადოება უწოდებდა—სანდრო ყაზბეგი მე გავიცანი 1880 წელს გრიგოლ ჩარკვიანის იმ წელშივე გახსნილს წიგნის მაღაზიაში, რომელშიაც თავს იყრიდა მოკლილობისას მაშინდელი ქართველი ინტელიგენცია, მათ შორის მესვეურნი მწერლობისა, აკაკი, რაფიელ ერისთავი, ნიკო ლომაური, იაკობ გოგებაშვილი, და სხვები. ხშირად შედიოდნენ იქვე ილია ჭავჭავაძე, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები, სერგეი მესხი, ანტონ ფურცელაძე, და სხვ.

სანდროს გაცნობამდე გავიცანი ერთი მისი სასცენო ნაწარმოები—პატარა ვოდევილი, რომელიც გადმომცა პირველმა პროფესიონალმა—გამომცემელმა ქართული წიგნებისამ—ზაქარია ჭიჭინაძემ, რომლის წაქეზებით გრ. ჩარკვიანმა გახსნა ის თავისი პირველი ქართული წიგნის მაღაზია.

ვოდევილის გადმოცემისას ზაქარიამ მითხრა:

— აი ეს ახალი მწერლის ერთი მრავალ ნაწარმოებთაგანი, წაიკითხე, გაიცანი. ჯერ არაფერი დაბეჭდილა მისი, მარა სერგეი გაიცნო ამ ცოტა ხანში და იმედი აქვს „დროებაში“ დაუბეჭდავს რასმე. კეთილი გულისკაცია, ძალიან უყვარს ჩვენი ქვეყანა და მწერლობა, იცის ფრანგული ენაც.

იმ დღეს თავისუფალი ვიყავი (ვმსახურობდი „დროების“ რედაქციაში კორექტორათ და რუსულ გაზეთებიდან მთარგმნელათ) და ვოდევილი იქვე გადავიკითხე. ზაქარიას გავუხიარე ჩემი აზრი იმ ვოდევილზე და ვუთხარი, რომ ვოდევილში მოყვანილი კუბლეტი ახალგაზდა ქალისა:

„ვაიმე დედავ, რათ არ მხედავ,
როგორ ძალზე ვსტირი“

და სხ. უნდა იმღერებოდეს ამა და ამ ხმაზე-მეთქი. ამ დროს მაღაზიაში შემოვიდა სანდრო ყაზბეგი. მაღალი ტანის, კარგი ტანადი, წვერ-მოპარსული

*) ახლახან გარდაცვალებულ ცნობილ მწერალ ილია ჭყონიას ხელთ-ნაწერებში აღმოჩნდა დაუბეჭდავი მოკონცხანი, სათაურით: „ჩემი დღე და სოფელი“. უცვლელად ვბეჭდავთ მოკონცხას ალ. ყაზბეგსა და ივ. მაჩაბელის შესახებ, რომელიც არაა მოკლებული საზოგადოებრივ ინტერესს.

ევროპიულად კობტათ გამოწყობილი, მაღალ ცილინდრიანი ქუდით. ქუდი მოიხადა და დაეინახე მისი მაღალი შუბლი, მოგრძო სწორი ცხვირი და მოწაბლისფერო თმა, ოდნავ შეთხელებული. მივიდა პირდაპირ ზაქარაძესთან, რომელიც იმ დროს წიგნებს ითვლიდა და აწყობდა ზოგს დახლზე და ზოგსაც თაროებზე, და გაუმართა საუბარი ერთ თავის სასცენო ნაწარმოების შესახებ — რომლის სცენაზე დადგმის იმედს მას ამ ხანათ აძლევდენ თურმე, ^{ბრატული} ^{სეზონის} თავი და კოტე ყიფიანი. სხვა პიესებს კი რეჟისორი და აქტიორები (სიტყვა მსახიობი მაშინ არ იხმარებოდა) წუნს სდებდენ თურმე თითოეული მათგანი, თავის გემოსა და გუნების დაგვარათ.

— წუნს მდებენ ისეთებიც, ალელეებით ამბობდა სანდრო, რომელთაც არ წაუკითხავსთ იმდენი, რამდენიც მე დამიწერია. მთელი ზანდუკი მაქვს სავსე ჩემი ნაწერი პიესებით, ერთი შეკვრა მათი რომ ამოვიღო და თავზე დავაპერტყო რომელსამე მათგანს, თავის ქალა ოთხათ გაუსკდებათ და ისინი კი თავხედობის სიამაყით იწუნებენ ჩემს დრამატიულ გემოვნებასა და ნიქს, თუმცა თავათ არც გემოვნება აქვსთ და არც ნიქი.

ბოლოს სანდრომ ზაქარაძის დაუწყო ჩურჩული, რაც მე აღარ მესმოდა, რადგანაც მოშორებით ვიჯექი მოსაუბრეთაგან.

კოტა ხანს შემდეგ სანდრო წამოვიდა პირდაპირ ჩემსკენ, მოშიახლოვდა და გამეცნო. ხელში ქონებოდა ჩემგან წაკითხული მისივე ვოდვეილი, გადაშალა და მითხრა: თქვენ ეს კუპლეტი მოგწონებიათ. გულითადათ გთხოვთ, გამაგონოთ ის ხმა, რომელზედაც თქვენი აზრით უპრიანია მისი დამღერება.

მე გამეცინა და ვუთხარი: სასიმღერო სმენა არ დამყოლია და არც არასოდეს მიმღერია, რის გამო თქვენს თხოვნას ვერ შევასრულებ მეთქი.

სანდრო მაინც არ მომეშვა. ამოთ ვუფიცებდი, რომ არავითარი მუსიკალური სმენა არა მაქვს. მეხვეწა მანამდე, სანამ არ შევუდექი მისი თხოვნის შესრულებას, მაგრამ დაწყებისათანავე, მიუხედავად იმისა, რომ სანდრო სიყვარულიანათ და მოწიწებით მიყურებდა, სიცილი წამსკდა და დავეკითხე — ახლაც არ გჯერათ, რომ სმენა არ მივარგა?

— არა, თქვენ დღეს საჩემო გუნებაზე არა ხართ. ამ კოტა ხანში შევიყაროთ სადმე და იქ გამაცნობთ ამ კუპლეტების ჰანგს.

რალა თქმა უნდა, ასეთი მიზნით ჩვენ აღარ შევკრებილვართ, თუმცა ერთმანეთს იმ დღიდან მუდამ ვხვდებოდით, უმთავრესათ „დროების“ რედაქციაში, სადაც სანდრო ჯერ ხშირათ და შემდეგ ყოველ-დღე დადიოდა, მეტადრე მას შემდეგ, რაც მისი ნაწერების ბეჭდვა დაიწყო.

ყველაზე უფრო ადრე ის მოდიოდა რედაქციაში და ყველაზე უფრო გვიან ის გადიოდა, რადგანაც, უფრო ხშირათ ის რედაქციაში სწერდა თავის ნაწარმოებებს. წერას არ უშლიდა მას არავითარი ხმაურობა.

რედაქტორი „დროების“ სერგეი მესხი იყო მისი მწერლობის ნათლია, ლალაცა და წამქეზებელიც.

როცა სანდრომ უთხრა, რომ ის შეიტანს ახალს ჰანგსა და კილოს ქართულს მწერლობაში, გააცნობს ქართველობას ჯერ სრულიათ უცნობს მისგან

ხევისა და მოხვევების ცხოვრებას, თუ სერგეი დაუბეჭდავს მის ნაწერებს, სერგეი შეეკითხა — მზათა გაქვს ნაწერები, რა და რა გაქვს დაწერილი.

— ოციოდე დრამა, კომედია და ვოდევილები უკვე მზადაა გაქვს, შემძლია დაეწერო რომანი და მოთხრობები, თქვენ ოღონდ აღმოთქეით, რომ დამიბეჭდავთ.

სასცენო ნაწერების შესახებ სერგეიმ ურჩია, ჯერ სცენარები მათი დადგმა, და თუ კრიტიკა და საზოგადოება მოიწონებს მათ, ანუ რომელსამე მათგანს, მაშინ შეიძლებაო მათი დაბეჭდვა. ხოლო ხევისა და მოხვევების ცხოვრების ცოდნის დასამტკიცებლათ სანდროს მოსთხოვა, რომ მას დაეწერა ჯერ ეთნოგრაფიული მიმოხილვა და მერმე შესდგამოდა რომან-მოთხრობების წერას.

ასეც მოხდა.

პირველათ სანდროს ნაწერებთაგან დაიბეჭდა „დროების“ ნომრებში მისი ეთნოგრაფიული მიმოხილვა ხევრისა, რაც მაშინვე გადაითარგმნა რუსულათ რაფიელ ერისთავის მიერ და დაიბეჭდა „რუსეთის საიმპერატორო საგეოგრაფიო საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ცნობებში“.

რამდენსამე ხანს შემდეგ დაიწყო მისი ბელეტრისტული ნაწარმოებთა ბეჭდვა და 1885-მდე მან დასწერა და დაბეჭდა ყველაფერი რაც კი შექმნა მისმა ნიჭმა, კარგმა მოთხრობებში და სუსტმა ლექსებში, (ცალკე გამოიცა) და სასცენო ნაწერებში.

პირველ ხანებში სანდროს ნაწერებს საზოგადოების ფართო ლიანგი არ ეწაფებოდა, და ვინც შიგა-და-შიგ კითხულობდა უძახოდა მოზღაპრეს, მოაქია-ბაჭიეს, უკეთეს შემთხვევაში აღარებდენ მას იმ ფოტოგრაფს, რომელსაც ბუნების სახეები გადააქვს ქალაქზე მალე გასახუნებელ ფერადებით.

ამ უკანასკნელთა შორის იყო ცნობილი ბიოგრაფი ჩვენი ზოგიერთ მწერლებისა იონა მეუნარგიაც. პირველი მისი დამფასებლები იყვნენ: კეკე, სერგეის მეუღლე, დათიკო, მისივე ძმა, და ის ამწყობნი, რომელნიც აწყობდენ მის ნაწერებს.

ამ ხანებში სანდრო ეფერებოდა ყველას, ვინც კი ეტყოდა, „სანდრო, წავიკითხე „დროების“ ამა და ამ ნომერში მოთავსებული შენი ნაწერიო“. ცდილობდა გაცნობოდა ყველას, ვისზედაც ეტყოდენ, ზოგჯერ მასხრობითაც, რომ ამასა და ამას მოწონს შენი ნაწერიო. სერგეის ხომ პირდაპირ აღმერთებდა და კინალამ ლოცულობდა მასზე.

უეცრათ იმავე იონა მეუნარგიას პირით საზოგადოებაში გავრცელდა ხმა, რომ გრიგოლ ორბელიანმა თქვა, — „სანდრო ქართველების ომბროსია, შენმა მხემ, იშვიათი მწერალიაო“. განსაკუთრებულ აღტაცებაში მოეყვანა დიდი პოეტი „ელგუჯაში“ აღწერილს ჭიდილს ყოჩებისას.

იმ დღიდან სანდროს ნაწერებით დაინტერესდა ჯერ ტფილისი და მერე მთელი საქართველოც. პირველად მაშინ უწოდეს სანდროს „მწერალი“ და ისიც „ნიჭიერი მწერალი“. ის გაიმართა წელში, სახეს მისას აღარ შორდებოდა ღიმი, სანამ ჭკუაზე იყო. ეფერებოდა მხოლოდ სერგეის, უმთავრესად იმიტომ,

რომ ის არ თხოვდა მას ყოველივე თხზულების დამთავრებულათ მიტანას, არამედ უბეჭდავდა მოთხრობებს გაზეთის №№-ში, თუნდაც მარტო თითო თავები, ზოგჯერ თავების ნაწილებიც რომ მიეტანა.

მწერლის სახელის დამკვიდრებისთანავე სანდროს წინააღმდეგ გაქრცილდა და თანდათან იზრდებოდა ხმა, ვითომც ის კი არ იყო ავტორი, მისი სახელით დაბეჭდილ თხზულებებისა, არამედ მისი ბიძაშვილი დიმიტრი მჭებერი, იმ დროს უკვე მიცვლილი, პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწავლა დამთავრებული, ავტორი ერთ პატარა სცენისა, რომელიც დაბეჭდილი იყო მე-70 წლების ჟურნალს „კრებულში“.

გარდა იმ ცნობებისა, რომელიც ამ ხმის შესახებ დაბეჭდილია დ. კარიჭაშვილის წინასიტყვაობით ყაზბეგის ნაწერები სრული კრებული, მე გადმომცეს სანდროსა და დიმიტრის საერთო ნათესავის შემდეგი ნაამბობი:

დიმიტრის დარჩა ბევრი ქართული ხელნაწერი.

დიმიტრის მიცვალების შემდეგ, ჭირისუფლების თანხმობით, მისს სახლში დროებით დაბინავდა სანდრო. პირველ კვირებში, როგორც მიაჩნო დიმიტრისეულ მოურავმაო, ის სულ კითხულობდა რაღაც ხელნაწერებს. შემდეგ რამდენიმე თვის განმავლობაში სულ იწერდა თავისთვის იმ ხელნაწერებს, შემდეგ რამდენიმე საათის განმავლობაში ის დანთებულ ბუხარში აგდებდა და წვაავდა რაღაც ქაღალდებს. ყველაფერს ამას ის ჩადიოდა კარჩაკეტილ ოთახში. შემდეგ სანდროს დაბრუნებისა თავის სახლში, მოურავს ველარ უნახავს თავის ადგილზე მისი ბატონის ნაწერები. მიუკითხავს სანდროსათვის, მარა მას უარი უთქვამს—დიმიტრის ნაწერების მე არა ვიცი რაო. მოურავს გული მოსეღია და დამუქრებია საქმის გამომქლავნებას, თუ სანდრო დაბეჭდავდა დიმიტრის ნაწერებს თავის სახელით. მოწმეთ დაეასახელებ თვით იმ მოძღვარს, რომელიც ჩემი პირით დაიბარა დიმიტრიმ, და რომლის თავგადასავალი მისივე კარნახით ჩაწერა დიმიტრიმო.

რამდენიმე ხანს შემდეგ მომკვდარან—ჯერ ის მოძღვარი, და მერე დიმიტრისეული მოურავიც. მას მერმე ჩამოსულა სანდრო ტფილისში, სადაც, როგორც მოვიხსენე, შეუდგა მწერლობას.

დ. კარიჭაშვილსავით მეც მგონია, რომ ეს გადმოცემა, ცოტა სხვა გვარათ მოთხრობილი, არ უნდა იყოს მართალი.

სანდრო ყაზბეგი რომ უეჭველი ნიჭი იყო და დახელოვნებული მწერალი, და რომ მას შეეძლო ისეთი მოთხრობების წერა, როგორც დაიბეჭდა მისი ფსევდონიმით გაზეთს „დროებაში“ და ჟურნალებს „ივერია“ და „მოამბეში“, ამის დასამტკიცებლათ მე შემიძლია ვთქვა შემდეგი:

ერთხელ „დროების“ „ივერიასთან“ შეერთებამდე, სერგეი საჩქაროთ უნდა წასულიყო ორი დღით სადღაც. რედაქციაში ჩემს მეტი აღარავინ იყო დატოვებული. ორივე ნომრის მასალები სერგეიმ დაამზადა თვითონ, ერთი ნომრის მასალა თავათ გადასცა ამწყობს, ხოლო მეორე დამიტოვა მე და მითხრა: თუ რამ დააკლდეს საქრონიკო მასალა გადათარგმნე რუსულ გაზეთებიდან და სტამბას ისე გადაეციო.

მეც პირველი ნაწილი დაბარებულისა შევასრულე და უფროს ამწყობს დავეკითხე, იკმარებდა თუ არა ის ნომრისათვის. ამწყობმა მხოლოდ დილის ათ საათზე გამცა პასუხი: სრული ფელეტონის ოდენა მასალა კიდევ მომაწოდეთ.

ის — ის იყო შევუდექი საჭირო თადარიგს, რომ ჩემთან, რედაქციაში, შემოვიდა სანდრო და იკითხა სერგეი. მე დავაკმაყოფილე მისი ცნობისმოყვარეობა და დავეკითხე, თან ხომ არა ჰქონდა ახალი მოთხრობა. რამე ანუ მოთხრობის დასაწყისი, რომ სტამბაში გამეგზავნა ხვალინდელი ნომრისათვის.

ის შესწუხდა და მომიგო: რატომ დროზე არ გამაგებინე, დიდი სიამოვნებით დავწერდი რამეს და მოგაწოდებდიო. ვთხოვე დაეწყო რამე და იქვე დაეწერა სამასიოდე საგაზეთო პწკარი.

— განა მე ასეთს შემთხვევაში თხოვნა მჭირია, რომ გუნებაზე ვიყო და თავი ხელათ მქონდესო მომიგო მან და დააპირა რედაქციიდან გასვლა.

უცებ გამოელვა თავში აზრმა — შემეტყუებინა ის რედაქტორის კაბინეტში, ჩამეკეტა იქ და არ გამომეშვა, სანამ რამეს არ დამიწერდა გაზეთისათვის.

ასეც მოვიქეცი.

ორ საათს შემდეგ მან გადმომცა სწორეთ მაშინ დაწერილი ის პატარა ერთი საუკეთესო მისი ესკიზთაგანი, რომელსაც სახელათ ჰქვია ციცკა. რომ ეს ესკიზი უეტველათ მაშინ იყო დაწერილი ამას ამტკიცებდა ისა, რომ ბოლონდელს გვერდს ნაწერებისას, რომელიც თავში ედვა დანარჩენ გვერდებს, მელანი გადაეგლისა როგორც კი ცერი შევახე ნაწერს.

თუ არ ნიჭიერი მწერალი, მონასიბათ (ექსპრომტათ) ასეთს კარგს ესკიზს ვერავინ დაწერს.

1881 წ. მე სამი თვე ვიდექი სანდროსთან ერთს ბინაზე სასამართლოს ქუჩაზე, რუსთაველის პროსპექტის ზემოთ. სახლის პატრონს კარგათ მოწყობილს ერთს დიდ ოთახში მოსამსახურით ვაძლევედით თვეში 15 მანეთს. ბინაზე მას იშვიათათ ეხედავდი. მიდიოდა დილით რედაქციაში, იქიდან სასადილოში და მოდიოდა დასაწოლათ ათ-თორმეტ საათზე. სადილობდა იაფფასიან სარდაფებში ანუ ქაბაბჩებთან, ხოლო თუ ფული ექნებოდა — სასტუმროების სასადილოებში. ბინაზე მას ხშირათ მოქონდა განჯის ყურძენი. ჰამდა ჯერ უჩუროთ და ჩურჩას შეინახავდა, ხოლო შემდეგს ინჯრაზე დაუბრუნდებოდა ჩურჩას და მადიანათ შეჰამდა. მოსამსახურეს ნათქვამი ჰქონდა სანდროსაგან, რომ იატაკს გარდა დასაწმენდათ არაფერს შეხებოდა. ამიტომაც იყო მისს საწოლს მაგიდაზე და ფანჯრების დაბგებზე ყველაფერს ნახავდით ერთათ არეულს: წიგნებს, საწერ მასალებს, ცარიელ ბოთლებს, ვაქსს, ჩექმებს, სამარილეს და თეფშებს. მეორე თვიდანვე სახლის პატრონს ქირას დროზე ველარ ვაძლევედით და მანაც მოსამსახურე ჩამოგვაშორა.

სანდრო იყო კარგი საამხანაგო, უხვი როცა რამე ჰქონდა, ხოლო მოკრძალებული, როცა არაფერი გააჩნდა. არაფერს პირაქეთ ამხანაგს არ გთხოვდა, ხოლო თუ შენით პირიქით შეაძლევედი თავდაბლური მობოდიშებით გამოგართმევდა და გულწრფელათ აღვითქვამდა — პირველ შეძლებისთანავე გადაგიხდიო.

მისს მცირე რიცხოვან წიგნებში იყო ქართული, ფრანგული და რუსული ბელეტრისტული და ისტორიული ნაწერები. ფრანგულ მწერალთაგან მას ჰქონდა ალექსანდრე დიუმა—მამის და ვოლტერის ზოგიერთი ტომი; რუსულიდან— პუშკინი და მარლინსკი, ინგლისურიდან ნათარგმნი ვალტერ-სკოტის ზოგიერთი რომანები. ქართულიდან კი ილია ჭავჭავაძის „კაცთა ცოდვანი“, აკაკას ცალკე გამოცემული ლექსები, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანის ნაწერები, და ქართლის ცხოვრება ბროსეს გამოცემული, და „ვეფხვის ტყაოსნის“ ორი გამოცემა.

იყო ლიტერატურულათ ნაკითხი კაკი, გულდასმით ჰქონდა გადაკითხული, როგორც ეტყობოდა, ჯერ კიდევ სიყმაწვილეში, ქართული კლასიკები. ზეპირად იცოდა ბევრი ადგილები „ვეფხვის ტყაოსნიდან“ და „გურამიან დავითიანიდან“.

განსაკუთრებული სიყვარულით მოჰყავდა ციტატები „ყარამანიანიდან“, რომელსაც იგი კარგი ღირსების ნაწარმოებათ თვლიდა.

ერთხელ გრიგოლ ხარკვიანის წიგნის მალაზიაში მას გამოედავა ამ თხზულების შესახებ რუსულათ განათლებული ქართველი, ქართულად ძლივს მოლაპარაკე—რა ჰყრია ყარამანიანიში, რომ დრო დაგიკარგავთ მისს წაკითხვაშიო!

— რა ჰყრიაო? — გულამღვრევით მიუგო სანდრომ და დასძინა — ყარამანიანი პოეტურათ ამკობს და აგვიწერს — ძმობის სათნოიანობას, მეგობრობის გულის დამტკობ გრძნობებს, მოყვარისთვის თავდადების სიამეს, სიყვარულის გამაკეთილშობილებელ ალტაცებას და კიდევ ბევრ რამეს ადამიანის ზნეობრივ ღირებულებათაგანსო!

მე არ მახსოვს, რომ მთელს თავის სიცოცხლეში სანდროს მიეღოს თუმც ერთი გროში ჰონორარისა თავის ნაწერებში. პირიქით, ის თვითონ ძღვნობდა მთელს რედაქციას „დროებისას“, როცა ორიოდ გროშს ჩაიგდებდა ხელში. ცოტაოდენ ფულს ის შოულობდა როგორც სცენაზე მოთამაშე, უფრო ხშირათ როგორც კი დივერტისმენტებში მონაწილე ლექსების კითხვით და ლექურის ცეკვით. ის დიდათ ბედნიერათ გრძნობდა თავს, როცა 1882 წელს ეურნალ „ივერიაში“ ცალკე დაუბეჭდა რამდენიმე ასი ეგზემპლიარი მისი „მოძღვრისა“. ყოველ დღე რამდენიმე ცალს უბეში ჩაიდებდა, როცა გავიდოდა სახლიდან და აძღვედა მისი ნიჭის დამფასებლებს საჩუქრათ. ამ დროიდან მას უკვე ჩოხა ეცვა სიკვდილამდე.

ის იყო გულწრფელი წმინდა წყლის პატრონი. დამტკიცებით სწამდა ბედნიერი მომავალი ქართველობისა.

ერთხელ როცა „ელგუჯა“ ცალკე ფელეტონებათ იბეჭდებოდა „დროებაში“, რედაქციაში შემოვიდა აკაკი და სხვათა შორის გვითხრა:

— ქვეყნის დიდ ერთგულ კაცათ გამოჰყავს სანდროს მისი ნათესავი სიმონ ჩოფიკაშვილი, რომელმაც ბოლო დროს უღალატა მეფეს და გაუღო რუსის ჯარს დარიალის კარები. ხალხს დღემდის არ დავიწყებია ეს მისი მოღალატეობა და ლექსათ ამბობს:

ეს რა ჰქნა ჩოფიკაშვილმა,
 ფიცა გატეხა ღვთისაო!
 დარეგვნა ბაგრატიონნი,
 თვით კი მეფეთა ზისაო!

სანდრო მაშინ რედაქციაში არ ყოფილა. შემდეგ ვიღაცმა კაციმ მას ეს მას რედაქციაშივე და დაუმატა: მაშ შენს გვარშიც სამშობლოს — მარტოხელის უფილან?

— თუნდაც მასე, იერე რაო? გარსევან ჭავჭავაძემ ქართლ-კახეთს უღალატა, მარა ახლა ილია ჭავჭავაძე საქართველოს ამშვენებს. ზურაბ წერეთელმა იშერეთი გასცა, მარა აკაკი მამულის დიდებაა. სიმონს ჩემს სახლისკაცს მამულისთვის რომ ეღალატნოს კიდევცა, მე, სანდრო, იმის შემოყვანილების გაყვანაზე ვოცნებობ! ყოველ შემთხვევაში, მე ჩემდა თავათ, არა მჯერა სვიმონის მოღალატეობა. მაკათ, გავათავო ჩემი მოთხოვნა, და მერე დასდევით მსჯავრი ჩემს გმირსაო.

1881 წელს ტფილისში გავრცელდა ხმა, რომ რუსის მთავრობას განზრახვა აქვს ასი ათასი კახაკი დაასახლოს აფხაზეთშიო. მე გულის ტკივილით გავუზიარე სანდროს ეს ამბავი, რომელმაც ბევრი ჩვენთაგანი დაალონა.

— მერე რაო? — ხალისიანათ მომიგო მან. ერთი ოცდა ხუთი წლის შემდეგ ყველა ისინი ქართველებათ გადიქცევიანო.

ღმერთი, მისი განგება და ბედის წერაც სანდროს სწამდა, და ამ თავის რწმენას ასე მიხსნიდა: ბებია ჩემი ერთხელ ფლავსა სკანდა, ბრინჯის ერთი მარცვალი სასულეში გადასცდა და დაიხრჩოვო, განა ეს ღვთის განგება და ბედის წერა არააო. რამდენი კაცია, ათობით ტყვია მოხვედრიათ, ხმლით დაუჭრიათ, სატყვერით გამოუშვიგნავთ და არ მომკვდარა. სულ ამავ ღვთის განგებით და ბედისწერითაა... მოდი შენ, და ნუ იწამებ განგებასა და ბედის წერასო.

მცირე ზენიზხნა ივანე მაჩაბელზე

მეოთხმოცე წლებში წარსული საუკუნისა ქართველი ინტელიგენცია ორ ბანაკათ იყო გაყოფილი. პირველ ბანაკს მესვეურობდა ილია ჭავჭავაძე და მისი წრე, ხოლო მეორეს „დროების“ რედაქციის ჯგუფი აკაკითურთ.

საზღვარ გარეთიდან ახლათ ჩამოსული ივანე გიორგის ძე მაჩაბელი, რომელსაც ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს პეტერბურგში ჰქონდა ნათარგმნი, იქ, ბანკის საქმეების გამო დროებით მყოფის ილია ჭავჭავაძესთან ერთად შექსპირის „მეფე ლირი“, ჩამოსვლისათანავე მიეკედლა ილიას წრეს.

ქართველ მოღვაწის ხვედრს — სამსახურს ვერ ასცდა ვერც ივ. მაჩაბელი. ისიც შევიდა სამსახურში სათავად-აზნაურო სასწავლებლის ინსპექტორათ. მალე ილია ჭავჭავაძე მისი ყოველ კვირეული გაზეთი „ივერიით“ 1882 წ. შეუერთდა სერგეი მესხის ყოველდღიურ გაზეთს „დროებას“ და „ივერია“ პირველ წელს გადაიქცა სამ თვიურ ჟურნალათ. ხოლო 1881 წ. ერთ თვიურად. ივანე მაჩაბელი გახდა უკვე ფორმატ გადიდებულ „დროების“ მუდმივი და დამოუკიდებელი თანამშრომელი, გაუმცდარი, განათლებული და ნიჭიერი. ის სწერდა

გაზეთში მოწინავე წერილებს და ფელეტონებს (უპირატესად სამეცნიერო მიმოხილვებს). ივანე მაჩაბელი ხანდისხან სწერდა ლექსებსაც. მაგალითად ერთი მისი ლექსი, — „ოცნება“ და „ოცდაერთი წლის ბიჭი“ დაბეჭდილია 1879 წლის ჟურნალს „ივერიაში“, მე-3 ნომერში „მ“-ის ინიციალებით. აირჩიეს „წერაკითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ გამგეობის წევრად, ქუთაისში იყო ილია ჭავჭავაძე, ამ თანამდებობაში მან ისეთი ფხა გამოიჩინა, რომ ყველა თავის ამხანაგებს, დანარჩენ წევრებს გამგეობისას შენატა სიმხნე საქმიანობისა და თვით საზოგადოებას შესძინა ასიოდე ახალი წევრი.

ამას მიაქცია ყურადღება ილია ჭავჭავაძემ, გადაიყვანა იგი ბანკში კასირად, მერმე დამფასებლათ, და პირველ შემთხვევისთანავე წამოაყენა მისი კანდიდატურა ბანკის დირექტორობაზე, რაც მაშინ დიდ და საპატიო თანამდებობათ ითვლებოდა. ივანე მაჩაბელი, რომელსაც უკვე ბევრი პატივისმცემელი ჰყავდა ფართო საზოგადოებაში, ხმის დიდი უმრავლესობით იქნა არჩეული დირექტორად. ის მხნეთ შეუდგა ბანკში თავის ახალა მოვალეობის ასრულებას, ისე რომ მწერლობაში შრომისათვის არა დაუკლია რა. პირიქით ის ამ დროს შეუდგა შექსპირის უკვდავ დრამების თარგმნას და გადათარგმნა კიდევ იმავე და შემდეგ წლების განმავლობაში მაკბეტი, რიჩარდი III, ოტელო, ჰამლეტი, ზულიოს კეისარი და კიდევ სამიოდე სხვა ავტორების პიესები, რომლებმაც გამოაცოცხლეს ქართული უძღური სცენა.

მისი რჩევით ილია ჭავჭავაძემ სამთვითური „ივერია“ გადააქცია თვითურ ჟურნალად (1882). რასაც კალამმარჯვეთ უძღვებოდა თვით ივანე მაჩაბელი. არ გამოსულა ისეთი №, რომ შიგ მისი ნაშრომი არ ყოფილიყოს.

აქ აღვნიშნავ ერთ იშვიათ ამბავს: იმ დროს მეფის ნაცვლის მოადგილის ლევ. მელიქიშვილის მეუღლემ ა-მ სთარგმნა რუსულიდანა. იუჟინის მოთხრობა „პოლინკასას“, მიიწვია ივანე მაჩაბელი, გაუმასპინძლდა დიდებულათ, გადასცა სტუმარ რედაქტორს თავისი ნათარგმნი, სთხოვა მისი დაბეჭდვა და აღუთქვა ჟურნალის გავრცელებისათვის პროპოზანდის გაწევა. ივ. მაჩაბელმა გამოართვა თარგმანი დასაბეჭდათ. აღმოჩნდა რომ თარგმანი არ ვარგოყო. გავლენიანი თანამშრომელი რომ არ დაჰკარგოდა, ივ. მაჩაბელი ადგა და ხელახლავ სთარგმნა იგივე მოთხრობა და დაბეჭდა 1881 წლის №-ში მელიქიშვილის სახელით.

1883 წ. დედა-ბოძმა „დროებისამ“ და მისმა დაუვიწყარმა მოამაგემ სერგეი მესხმა, უდროვოთ მოტეხილმა აუტანელი შრომით, ძალაუნებურათ აილო ხელი გაზეთზე და გადასცა იგი მცირე სასყიდლის აღებით. ივანე მაჩაბელს, რომელსაც ფულით შევლოდა გ. ქართველიშვილი, მაშინდელი ყველაზე უფრო მდიდარი კაცი ტფილისში, და მეცენატი ქართული მწერლობისა.

„დროების“ ი. მაჩაბლის ხელში გადასვლისთანავე ჟურნალი დაუბრუნდა ილ. ჭავჭავაძეს, რომელმაც მისი ტექნიკური მხარის გამგეთ მოიწვია გიგა ყიფშიძე, შემდეგ ს. ს. ნდობის საზოგადოების დირექტორი.

თვითური ჟურნალის მაგიერ ივ. მაჩაბელი შეუდგა გაზეთის დამატებებათ პატარ-პატარა მოთხრობების გამოცემას. ასე გამოსცა მან, სხვათა შორის, აკაკის „სამგვარი სიყვარული“.

ამ დროს ტფილისში იმყოფებოდა საფრანგეთის არხეოლოგი და ლიტერატორი მურიე, რომელმაც ივ. მაჩაბლის ჩაგონებით სთარგმნა ფრანგულათ „ვეფხვის ტყაოსანი“.

ამას შემდეგ ტფილისში ჩამოვიდნენ ავსტრიელ ნემცების მწერლები — ცოლქმარი სუტნერები და ვენგრიელი მხატვარი ზიჩი. სამივე მწერლის „დროების“ რედაქციაში, გაეცნენ მის რედაქტორს და სთხოვეს ხელშეწყობა საქართველოს, მისი წარსულისა და აწმყოს გაცნობაში. მან სხვათაშორის, ურჩია გასცნობოდნენ მურიეს თარგმანს „ვეფხვის ტყაოსნისას“.

ერთ დღეს „დროების“ რედაქციაში ივ. მაჩაბელს ეწვია გ. ქართველი-შვილი და უთხრა:

— ვანო, ერთი მილიონი მანეთი დამიგროვდა, საქმე ვერ მომიძებნია, აბა ერთი მწერალს და ბანკირს თუ გაქვს ნიჭი მოსაგები რამ მირჩიოვო.

— სწორეთ დღეს მომივიდა კორესპონდენცია ქართლიდან — პურის მოსავალი კარგია, მაგრამ მყიდველი არა ჩანსო. იყიდუ მაგ ფულებით და მოუგებლობა ხომ არ იქნებაო, მიუგო ივ. მაჩაბელმა.

გ. ქართველიშვილმაც დაუჯერა და სულ ცოტა ხანში მართლაც მოიგო კაი ძალი ფული. გახარებულმა გ. ქართველიშვილმა მაშინ უთხრა ივ. მაჩაბელს: ათიათასი მანეთი გადამიღვია შენს განკარგულებაში, რა საქმესაც მეტყვი, იმას დავახარჯებო. მაჩაბელმა ურჩია „ვეფხვის ტყაოსნის“ მდიდრულათ გამოცემა. ისიც დათანხმდა და საქმე გაიჩარხა.

გამოცემის ტექსტის დასამუშავებლათ შესდგა ქართული მწერლობის მაშინდელი კორიფეებისაგან ცალკე კომისია, რომელშიაც შედიოდნენ: თვით ივ. მაჩაბელის გარდა ილია ჭავჭავაძე, აკაკი, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები, რაფიელ ერისთავი, სერგეი მესხი, დავით ერისთავი, პეტრე უმიკაშვილი, ნიკოლოზ ტარიელის ძე დადიანი და ცნობილი ბიოგრაფი ქართველ მწერლებისა იონა მეუნარგია, რომელიც ეწეოდა კომისიის მდივნობას. კომისიის სხდომაზე ზოგჯერ ესწრებოდნენ ხსენებულნი ბარონ სუტნერი მეუღლით.

კომისიისაგან შემუშავებული ტექსტი გამოვიდა ხსენებულის მხატვრის ზიჩის მიერ დახატული სურათებით. იმავე სუტნერმა დასწერა „ვეფხვის ტყაოსნის“ განხილვა, რომლის თარგმანი დაიბეჭდა ჟურნალს „ივერიაში“. ეს განხილვა უნდა ჩაითვალოს ერთ საუკეთესო განხილვათაგანად, რაც კი დღემდე დაწერილა „ვეფხვის ტყაოსანზე“.

ერთად ერთ ქართულ ყოველ დღიურ გაზეთის რედაქტორობამ და მეპატრონეობამ დიდი გონებრივი და ზნეობრივი გავლენა მოუპოვა ივ. მაჩაბელს მთელს საქართველოში. ის ახლა უკვე ზედმიწევნით მცოდნე იყო ბანკის და საბანკო საქმეებისა, ბევრ რამეებში ის უკვე აღარ ეთანხმებოდა ილია ჭავჭავაძეს, რომელიც არ იყო ჩვეული სიტყვის შებრუნებას დირექტორთაგან, და როცა ივ. მაჩაბელმა მას დაუწყო ჯერ სიტყვიერი შეკამათება გამგეობის სხდომაზე და მერე გაზეთში შეუდგა საბანკო საქმეების პრინციპიალურად განხილვას წინააღმდეგ ილია ჭავჭავაძის აზრებისა, ეს არ იამა უკანასკნელს და გადაეკიდა მას. იმ დღიდან ილია აღარ ინდობდა და აღარაფრით აღარ ზოგავდა მას.

1885 წ. მთავარ-მართველის დონდუკოვ-კორსაკოვის მიზენით დახურეს გაზეთი „დროება“ და მით მარჯვენა ხელი მოჰკვეთეს ივ. მაჩაბლის გავლენას და მოღვაწეობას.

უშუალო მიზეზი გაზეთის დახურვისა იყო ორი ფელეტონი: ერთი თვით ივ. მაჩაბლის და მეორე ამ პწკრების დამწერის.

პირველში მაშინდელი მეფის ნაცვალთ დონდუკოვ-კორსაკოვის უკუთხი და ხშირათ პროვინციებში საქეიფოთ მიმოსვლის მოყვარული ადვოკატი იყო გამოყვანილი იყო დათვად, რომელიც ეწვევი შუა ბახარს, სადაც შეივლის თაფლის კასრებით საესე ბინებში, სტებს კასრებს და სვლებს თაფლს რამდენსაც შესძლებს.

მეორე ფელეტონში გამოყვანილი იყო ოზურგეთის პოლიცია—მაზრის უფროსი—ხოჯად, ხოლო მისი პრისტავი—მოლად.

პირველმა ალაპარაკა მთელი ტფილისი და შემდეგ მთელი საქართველოც, ხოლო მეორემ ოზურგეთი გურიანად.

1893 წ. ივ. მაჩაბელმა ანასტასია თუმანიშვილის-წერეთლის სახელზე გამოითხოვა ნებართვა ყოველ კვირეული სალიტერატურო და საზოგადოებრივ გაზეთის „კვალის“ გამოცემისა და შეუდგა ბანკის საქმეებზე მიუდგომელ და პირამთქმელი წერილების წერას.

მაღე ამ ახალს რედაქციაში ისეთი ინტრიგები გაუშართეს, რომ მან მიატოვა სულ „კვალი“ და იმ დღიდან ამ გაზეთს კრინტი არ დაუძრავს ილ. ქავჭავაძისგან ბანკში დამყარებულ წესების გამო.

1896 წელს, ისეთი შეთქმულობა მოაწყო მაჩაბელის წინააღმდეგ ი. ქავჭავაძემ, რომ ისეთი რამ არ ახსოვს ბანკების არსებობის ისტორიას:

ბანკის დამფუძნებელ წევრთა და მსესხებელთა ჩვეულებრივ წლიურ ყრილობაზე, რომელზედაც გარდა მორიგი საქმეების განხილვისა, არაეისი არჩევანი არ იყო დანიშნული, მან, ილიამ, მოუყარა ყველა თავის მომხრეებს თ. ვი და ყრილობაზე მოულოდნელათ, თავის დამქაშების მეოხებით წამოაყენა საკითხი ივანე მაჩაბლის თანამდებობიდან გადაყენებისა, მისი ვითომდა უტაქტიკობისა და უხასიათობის გამო. განკებ გააქიანურეს ბაასი სხვადასხვა მოლაპარაკება ი. ქავჭავაძის ბანაკიდან ივ. მაჩაბლის წინააღმდეგ. ამოთ შენიშნეს მათ ორიოდ მომხრემ მაჩაბლისამ, რომ რაკი ამ უკანასკნელს არჩევნის ვადა ჯერ არ გასვლია, მისი გადაყენება შეიძლება მხოლოდ სასამართლოს წესით, თუ კი მას რამე დანაშაულობა მიუძღვის.

— მიკვირს რატომ ხარჯავთ ტყვილათ ამდენ ტყვია წამალს. შეყრილხართ ყველა ჩემი მოწინააღმდეგენი წინდაწინ მიღებული გადაწყვეტილებით, რათა უსათუოთ გადამაყენოთ კანონისა და მართებულების მიუხედავათ. ბარემ ჰყარეთ კენჭი და თქვენი კენჭები თქვენსავე წინასწარ გადაწყვეტილებას დაადასტურებს, მორჩა და გათავდა! — შენიშნა ივ. მაჩაბელმა ყრილობას.

ასეც მოხდა. ყრილობამ 2/3 ხმის უმრავლესობით დაადგინა გადაყენებულ იქნეს ივ. მაჩაბელი დირექტორობიდან, მიუხედავათ იმსა, რომ როგორც ვთქვით საკითხი არ იყო შეტანილი ყრილობაზე განსახილველ საგანთა შორის.

ივ. მაჩაბელმა გადაწყვიტა არ დამორჩილებოდა ასეთს უკანონო და უმართებლო დადგენილებას და განაგრძობდა ბანკში მეცადინეობას, მაგრამ ილია ქავჭავაძის და მისს ყურ მოჭრილ გამგეობის და აგრეთვე ზედამხედველ კომიტეტის წევრების განკარგულებით ივ. მაჩაბელს აღარ აძლევდენ საქმის ქალაღლებს ხელმოსაწერათ, არ იწვევდენ გამგეობის სხდომებზე და თვით სხდომებს მისდა ნაშაღევათ მართავდენ, ააღებინეს მის სამეცადინო ოთახიდან მაგიდა და სკამიც კი.

ივ. მაჩაბლის მომხრეებმა მიმართეს ვრცელი და კარგად დასაბუთებული საჩივრით ფინანსთ მინისტრს პეტერბურგში, სადაც ილ. ჭავჭავაძეს რამდენიმე ძლიერი ბიუროკრატი დაუფაცურდენ და საჩივარმა ველარ გასტრა. ივ. მაჩაბელი იძულებული გახდა გასცლოდა ბანკს (1896).

საქმიანი ენერგიით სავსემ მაშინვე მოჰკიდა ხელი ახალ საქმეს და შეუდგა ქართლის მეურნეობის აღორძინების თადარიგს, მიიმხრო სოფლის ინტელიგენცია და მოღვაწეები და დაარსებინა მათ სასოფლო-სამეურნეო სინდიკატი, რომლის გამგეობისა და საწყობების ბინად არჩეულ იქნა რკინ. გზის სადგური გომი. გარდა ამისა მისივე თაოსნობით და მონაწილეობით ეწყობოდა სინდიკატისათვის ფრიად საჭირო სასოფლო-სამეურნეო ნდობის საზოგადოების დაარსების საქმეც. შედგენილი იქმნა წესდება, რომელიც შესაფერს თხოვნასთან ერთად ივ. მაჩაბლის წრეში ტრიალებდა ხელ-მოსაწერად და შემდეგ დასამტკიცებლათ მთავრობასთან წარსადგენათ.

ეს ამბავი არ ესიამოვნათ ჭავჭავაძისტებს: მაჩაბლის ხელში ტფილისის ბანკი და სოფლად დიდი მომავლის მქონე კოოპერატივი მომასწავებელი იყო მისი უგვირგვინო მეფობისა მთელს აღმოსავლეთ საქართველოში. რომ ეს არ მომხდარიყო დაფაცურდენ ჭავჭავაძისტები, რომელთაც ამ შემთხვევაში სულით და გულით ემხრობოდენ ჩარჩები: წესდება და მისი დანართი თხოვნა ჩაიგდეს ხელში, თავიანთ კაცებს მოაწერინეს ხელი, წარადგინეს სადაცჯერ იყო და რამდენიმე თვის შემდეგ ს. ს. ნდობის საზოგადოება ოფიციალურად გაიხსნა ტფილისში. თანამდებობის პირნი, როგორც არჩეულნი ისე დანიშნულნი სულ ჭავჭავაძისტები იყვნენ.

იმავე 1896 წლის ბოლოს ივ. მაჩაბელი მძიმე ავად გახდა. იავათმყოფა ორ წლამდე; და გადარჩა ნიჭიერი დოსტაქარის (ქირურგის) გეგე მალალაშვილის წყალობით, რომელმაც, ტფილისის ყველა სხვა დოსტაქართაგანებში ერთად-ერთმა გაბედა და ხელ მარჯვეთ გაუკეთა მძიმე ოპერაცია — ამოუღო ერთი წიბოთაგანი. ამ ოპერაციის შემდეგაც მას არ დაბრუნებია ძველი სიმრთელე მაგრამ მორჩენისთანავე საზოგადოებრივ მოღვაწეობას მიჰყო ხელი. ის აირჩიეს სინდიკატის გამგეობის თავმჯდომარეთ და ჩვეულებრივი თავდადებით შეუდგა საქმეს.

მის არჩევამდისაც სინდიკატმა დიდი სიკეთე მოუტანა ქართლს, მეტადრე ზემო ქართლს. სინდიკატის დაარსებამდე დიდი წილი ქართლის ქირნახულისა და სხვა ყოველგვარი მოსავლისა ჩალის ფასად გადადიოდა ადგილობრივ და მოსულ ჩარჩების ხელში. ქართლელნი შრომობდენ, ოფლს ღვრიდენ, ქირნახულისა და სხვა მრავალს იწევდენ, მაგრამ მუდამ მშვიერ-მწყურვალნი იყვნენ, როგორც თვითონ, ისე მათი ცოლშვილიც. უზომოთ მდიდრდებოდენ მათი ნაოფლარით.

მთელს ჩარჩობას მეხად ხვდებოდა გულში სინდიკატის მოქმედება, რომლის გამოისობით მილიონები ეკარგებოდა მათ უძირო ჯიბეებს. სინდიკატის გაძლიერება მათთვის სიკვდილის მომასწავებელი იყო.

და როცა ივ. მაჩაბლის გამგეობის თავმჯდომარეთ არჩევა გაიგეს, პირდაპირ ელდა ეცათ. დაფაცურდენ მრავალნაირად მაგრამ საიდუმლოების სრულის დაცვით.

სინდიკატის საქმე კი დღითი-დღე უმჯობესდებოდა, წევრები ემატებოდა, მუშტრები კიდევ უფრო...

1898 წელს თიბათვის 26 მან იყიდა სამეურნეო იარაღები და მეორე დღესვე უნდა გაეგზავნა იგი გომის სინდიკატისათვის.

მაგრამ ის მეორე დღე მისი ცოლშვილისათვის და მთელი ქართველობისათვის უმისოთ გათენდა: ღამის საწოლ ოთახში შესული დასაძინებლად, მეორე დღეს ის ველარსად ნახეს, ველარც ცოცხალი და ველარც მკვდარი...

კარლ კაუტსკის ახალი ფილოსოფია

ა) კ. კაუტსკის წიგნის შესახებ საერთოდ.

რამოდენიმე თვის წინად გამოვიდა კ. კაუტსკის ახალი დიდი წიგნი: Die materialistische Geschichtsauffassung-Berlin. 1927. — „მატერიალისტური გაგება ისტორიისა — ბერლინი 1927 წ.“. დასახელებული ნაშრომი გამოსულია ორ დიდ ტომად და შეიცავს არა ნაკლებ 1.800 გვერდისა. მის ავტორს ამ წიგნზე უმუშავნია ათი წელიწადი და თავისებურად გაუკვლევია მთელი კომპლექსი იმ თეორიული, თუ პრაქტიკული ხასიათის საკითხებისა, რომლებსაც ისტორიული მატერიალიზმი ეხება.

მაგრამ მკითხველი რომ შეცდომაში არ შევიდეს ამ თავითვე აუცილებელია გავაცხადოთ, რომ ამ წიგნში მოცემული ისტორიული მატერიალიზმის თეორია არ შეიცავს მარქს-ენგელსის მსოფლმხედველობის კომენტატორულ და სისტემატიურ გადმოცემა-დალაგებას, არამედ აქ ჩვენ საქმე გვაქვს თვით კარლ კაუტსკის საკუთარ ფილოსოფიასთან. წიგნის დასაწყისშივე აცხადებს ამის შესახებ ავტორი: „ის რასაც მე აქ ვიძლევი, არის ჩემი საკუთარი დასაბუთება ისტორიის გაგებისა“, (ტომი I გვ. 16) და შემდეგ მთელი ამ ათას რუბას გვერდიანი წიგნის ყველა ნაწილში განმეორებულია ის აზრი, რომ კაუტსკის თეორია არ შეიცავს მარქსის დებულების უბრალო განმეორებას, არამედ დამყარებულია მეცნიერების ახალი მიღწევების ხანგრძლივ შესწავლაზე ერთის მხრივ, და იმ გამოცდილებაზე მეორეს მხრივ, რაც ჩვენს ავტორს მიუღია ინდუსტრიული კაპიტალიზმის განვითარების შესწავლისგან მე-20 საუკუნის პირველს შერთხედში.

მარქსი და ენგელსიო — ამბობს კაუტსკი, თუმცაღა საუცხოვოთ იცნობდნენ თავიანთ დროს და მე გენიალობის მხრივაც ბევრჯერ მჯობნიდნენ, მაგრამ მათ ხელთ არ შეიძლება ჰქონებოდათ ის გამოცდილება, რომელიც მე ამ უკანასკნელი 25 წლის განმავლობაში მივიღე, და ამიტომ მათი მატერიალისტური გაგება ისტორიისა იყო არა სრული და მათი ფილოსოფია არა საკმარი. კაუტსკის სურს მარქს-ენგელსის საქმის გამგრძელებელად გამოვიდეს და დასახელებული ნაკლი შეავსოს. ის ამჩნევს, რომ ამ საქმისათვის აუცილებელია მარქსიზმის საფუძვლების საფუძვლიანი რევიზია და კაუტსკიც დაუფარავად თავის თავს რევიზიონისტის როლში გრძნობს.

მარქსიზმის ეს ახალი რევიზია გარეგნულად სავსებით განირჩევა ძველი რევიზიისაგან. ძველი რევიზიონისტები მარქსიზმს უბრალოდ უარყოფდნენ, მასში ლოგიკურ და რეალურ წინააღმდეგობას ხედავდნენ, კაუტსკი კი სხვა გვარად იქცევა. ის რჩება მარქსიზმის ნიადაგზე (ყოველ შემთხვევაში, ცდილობს დარჩენას). მარქსიზმს უძლიერეს და უმტკიცეს მსოფლგაგებებას უძახდნენ, მაგრამ მის ჭეშმარიტებას და სამართლიანობას ის ამართლებს — ამისთვის ფაქტიური და მეცნიერული მასალის მიხედვით, რომელშიაც მარქსი და ენგელსი ცხოვრობდნენ და მოქმედებდნენ.

მაგრამ, გვარწმუნებს კაუტსკი, უკანასკნელი ათეული წლების განვითარებამ ძველი ისტორიული და ეკონომიური ხასიათის პირობები სავსებით შესცვალა და ამიტომ აუცილებელია შეიცვალოს მარქსიზმის თეორიული საფუძველიც. — როდესაც ამ ორმოცდაათი წლის წინად მე გერმანიის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში შევდიოდიო — მოგვითხრობს კაუტსკი — მაშინ ჩვენ ყველანი მარქს-ენგელსის მეთაურობით იმაში დარწმუნებული ვიყავით, რომ ევროპა ახალი დიდი რევოლუციის წინაშე იდგა, რომ ეს რევოლუცია შინაარსით პროლეტარული, მაგრამ ფორმით საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მსგავსი იქნებოდა; პროლეტარიატის პრაქტიკას და თეორიას ჩვენ ამ რწმენის მიხედვით ვარდგენდით, მაგრამ შემდეგ ნათელი გახდა, რომ ეს შეხედულება შემცდარი იყო, რომ ევროპაში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დაგვარი (ფორმის მიხედვით) აღარაფერი განმეორდებოდა, რომ ევროპის მომავალი რევოლუცია, ე. ი. პროლეტარული რევოლუცია, მასების მიერ დემოკრატიული რეჟიმით ხეგავლენა იქნებოდა კაპიტალიზმზე და არა ზარბაზნებითა და გილიოტინით.

კაუტსკი სამართლიანად ამჩნევს, რომ ამ გამოცვლილ შეხედულებას გამოცვლილი თეორია სჭირდება და მართლაც ვინც ევროპის პროლეტარულ რევოლუციაზე ასეთი შეხედულების გამხდარა, მას, რასაკვირველია, რევოლუციონური მარქსიზმი არ დააკმაყოფილებს; სწორედ ამ სანიმუშო და პრაქტიკული მაგალითის მიხედვით კაუტსკი მთელ ისტორიო-სოფიურ თეორიას აყენებს იმას შესახებ, რომ ისტორიაში არაფერი არ მეორდება, რომ ისტორია მუდმივი თავისებურებაა, რომ ისტორიული გამოცდილებით არც ერთი ისტორიული ამოცანის გამოყვანა არ შეიძლება, რომ თუ მარქსის ისტორიო-სოფია ხშირად ამის საწინააღმდეგო მოსაზრებისა იყო, ეს მარქსის მიერ იდეოლოგიური მეშვეიდრობის სახით მიღებული ჰეგელიანიზმის ცოდვები იყო და სხვა და სხვა.

ერთი სიტყვით ტრადიციული მარქსიზმის პოლიტიკისა და ტაქტიკის იმ რევიზიას, რომელსაც მსოფლიო ომის შემდეგ კ. კაუტსკი ასაბუთებს და მეთაურობს, ამ წიგნში თეორიული და ფილოსოფიური გამართლება მოუწახავს.

მაგრამ კაუტსკის ისტორიულ მატერიალიზმს აქვს კიდევ განსაკუთრებული ისტორიული და ინდივიდუალური თვისება, რომელიც მას შემდეგ კი არ განსაზღვრულა, რაც კაუტსკიმ თავის შეხედულება სოციალისტურ რევოლუციაზე პოლიტიკურ ბრძოლაზე და სხვ. გამოიცვალა, არამედ იმ თავითვე ახასიათებდა

მის ავტორს. „ის გზა—აცხადებს ამის შესახებ თვით კაუტსკი,—რომლითაც მე აქ გადმოცემულ ისტორიული მატერიალიზმის თეორიამდე მივდი, სავსებით განსხვავდება იმ გზისაგან, რომლითაც მარქსი და ენგელსი მოდიოდნენ“ (ტომი I გვ. 805) აქ ლაპარაკია მეცნიერული მომზადებისა და გზების შესახებ. ცნობილია, რომ მარქსი გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის დიდი შარავნიდან მივიდნენ ისტორიული და ეკონომიური ხასიათის პრობლემების სფეროში და როგორც ერთგვარი სინთეზი ამ სამი დიდი ნაკადისა მან შეიმუშავა თავისი მატერიალისტური გაგება ისტორიისა და მეცნიერულათ დასაბუთა სოციალიზმის აუცილებლობა.

ის უდიდესი გავლენა, რაიც გერმანიის კლასიკური ფილოსოფიის უძლიერესმა ნაკადმა, ჰეგელის დიალექტიურმა აზროვნებამ, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა მარქსზე მოახდინა, მარქსის აზროვნების მეთოდური ნაწილისათვის ძალაში რჩება „კაპიტალის“ შექმნის პერიოდშიც. კაუტსკი, რომელიც ცდილობს დავიმტკიცოს, რომ ის ისტორიის მატერიალისტურ გაგებასთან ჯერ კიდევ მარქს-ენგელსის მოძღვრების გაცნობამდე მისულა, სავსებით შორს იდგა ფილოსოფიიდან საერთოდ და გერმანული იდეალიზმიდან და მის დიალექტიკიდან კერძოდ.

ახალგაზრდა კაუტსკი მოწაფე იყო დარვინ-ჰეკელის ბიოლოგიური ბუნებისმეტყველური მსოფლმხედველობისა. თვით კაუტსკი ამბობს ამის შესახებ, რომ როცა ის ძალიან კარგად იცნობდა დარვინს და თავის თავს მის მოწაფედ გრძნობდა, „კომუნისტური მანიფესტი“ მისთვის სავსებით უცნობი ყოფილა.

შემდეგ როდესაც კაუტსკი მარქსიზმთან მოვიდა და სხვა და სხვა ისტორიული შემთხვევების გამო მარქს-ენგელსის თეორიის და პრაქტიკის მეზობრახტრეთ იქნა გამოცხადებული, ის მარქსის სოციალურ-ფილოსოფიას ყოველთვით დარვინისტის თვალებით ხედავდა. ამ ახალი წიგნით ეს, რასაკვირველია, დანტკიცებულია, აქ ბიოლოგიური მსოფლგაგება სჭარბობს სოციალურს; აქ მხედველობიდან გაშვებულია ის გარემოება, რომ მარქსიზმი უპირველეს ყოვლისა სოციალური ფილოსოფიაა, რომ ადამიანი მარქსისათვის ჯერ სოციალური ცხოველია და სხვ. კაუტსკი ადამიანში უპირველეს ყოვლისა ცხოველს ხედავს. არისტოტელის გენიალური ფრაზა, რომ ადამიანი პოლიტიკური ცხოველია და დიდი სოკისტის პროდიკოსის აფორიზმი, რომ „ადამიანი ნახევრად პოლიტიკოსია და ნახევრად ფილოსოფოსი“, „ფილოსოფოს“ კაუტსკის არ ესმის. მას ადამიანში ის ცხოველური საწყისები და მოტივები ესმის, რომელიც ადამიანს როგორც ბუნების ერთ-ერთ ფენომენს, მართლაც ახსიათებენ, მაგრამ რომლებიც, მას, როგორც სოციალურ მოვლენას, არ განსაზღვრავენ.

ამით ჩვენ იმის თქმა გვინდა, რომ ზედმეტი მოჭარბება ბიოლოგიურ ელემენტებისა აშაბლონებს ისტორიული მატერიალიზმის თეორიას არამც თუ კაუტსკის ამ წიგნში, არამედ ზოგ მის ძველ თეორიული ხასიათის ნაწერებშიც.

კაუტსკის არ აქვს გაგებული მარქსის მსოფლმხედველობა, როგორც სოციალური ფილოსოფია, არამედ მას ის გათქვეფილი აქვს ბიოლოგიურ ნატურალიზმში და ყველა პოლიტიკურ, თუ სხვა კომპრომისებსაც რომ თავი გავა-

ნებით, მართო ეს გარემოება მის ისტორიულ მატერიალიზმს ექსპლექტიკურ დოქტრინად აქცევს.

ერთს აღგიღს თავის თავზე ამბობს თვით კაუტსკი: „და ჩვენ ახალგაზრდები, გერმანიის სოციალ-დემოკრატიაში განვიცდით რა ლასალის და კ. ლიბკნეხტის ზეგავლენას, უპირველეს ყოვლისა ყველანი ექსპლექტიკურად ვიყავით“ — (ტომი II გვ. 641).

ეს ექსპლექტიციზმი ახასიათებდა არამც თუ ახალგაზრდა კაუტსკის პოლიტიკურ მსოფლმხედველობას, არამედ ახასიათებს მოხუცებული კაუტსკის თეორიასა და ფილოსოფიასაც.

უნდა ითქვას, რომ კაუტსკის ეს ახალი წიგნი დაწერილია საკითხების უდიდესი ცოდნით, მაგრამ მე ჯერ არ წამიკითხავს არც ერთი სხვა ნაშრომი, რომლის ავტორი ამოდენა სხვა და სხვა ქვეყნისა და გზის მსოფლმხედველობას და თეორიას ერთ თავისებურ მთლიანობაში ათავსებდეს. ამ წიგნით კაუტსკი თეორიული კომპრომისისა და ექსპლექტიციზმის ვირტუოზად გვევლინება. მისი ექსპლექტიციზმი თუმცაღა უდიდესი მოხერხებით და მასალის ცოდნით არის დასაბუთებული და ერთ მთლიან საკუთარ მსოფლმხედველობათ განაღდებული, მაგრამ საქმეში ჩახედული აქ მხოლოდ სხვისი და ხშირად პეტეროგონური თეორიების ზეგავლენას ხედავს და არა რომელიმე ერთ მონუმენტალურ სისტემატიურ ნააზრევს.

კაუტსკი ცდილობს ყველაფერი შეარიგოს და ყველა წინააღმდეგობა წაშალოს, ის თავის სამსახურში აყენებს ყველა იმას, ვისაც პროტესტის განცხადება არ შეუძლია, ან ვინც პროტესტს არ გააცხადებს. აბა რით შეიძლება ავხსნათ შემდეგი მაგალითი. წიგნის მე-28 გვერდზე (I ტომ) სწერია: „მარქსის მოწაფეთა შორის პლენანოვი იყო ის ფილოსოფოსი, რომელიც თავისი საერთო გაგებით მარქსთან და ენგელსთან ყველაზე უფრო ახლოს იდგა“. პლენანოვთან ერთად კაუტსკი თავის თავს გრძნობს მარქს-ენგელსის უერთგულეს მოწაფედ, მაგრამ ეს მას ხელს არ უშლის ბრძოლა აწარმოვოს მარქსიზმის სწორედ იმ ნაწილის წინააღმდეგ, რომელშიაც პლენანოვი იყო მარქს-ენგელსის ნამდვილი მოწაფე, ე. ი. აქ ლაპარაკია მარქსიზმის ფილოსოფიური საფუძვლების შესახებ. იმავე გვერდზე, სწერს კაუტსკი, რომ ჭეშმარიტება პლენანოვის მხარეზე იყო, როდესაც ის მახის, ავენარიუსის, თუ ოსვალდის ფილოსოფიას მარქსიზმთან მოურიგებლად სთვლიდა. მიუხედავად ამისა კაუტსკი თავის „ახალს მარქსიზმს“ არამც თუ არიგებს, მახიზმს, არამედ, როგორც ქვევით დავინახავთ, ის მარქსიზმს მახის ზოგიერთი დებულების სამსხვერპლოზე სწირავს, და როდესაც ის თავისი წიგნის მე-805 გვერდზე (ტომი I) აცხადებს, რომ „მე მარქსისა და ენგელსის ფილოსოფიურ საფუძვლებიდან იმდენათ განხევინებები, რამდენად მე განვითარების დიალექტიკა ორგანიზმებისა და ადამიანთა საზოგადოების გაგების სფეროში ნაწილობრივად სხვაფერ მესმის, ვიდრე მათ“ (ე. ი. მარქსა და ენგელსს) — ამას ის აზრი აქვს, რომ როგორც ქვევით დავინახავთ, კაუტსკი

მარქს-ენგელსის მატერიალისტურ დიალექტიკას მახის სენსუალიზმით და რელატივიზმით შეფერადებული დარვინისტული ნატურალიზმით სცვლის.

მოჭარბებული დარვინიზმი ახასიათებს კაუტსკის ისტოლოსოფიის ყველა საფეხურს. მარქსი და ენგელსიო, ამბობს კაუტსკი, ჰეგელის მოწაფეები იყვნენ, მე კი დარვინის მოწაფე ვიყავი (გვ. 17). ეს შემთხვევითი განცხადება მისი გადაბრუნების კაუტსკის ისტორიული და თეორიული აზროვნების მარჯაფეებს ამ შემთხვევაში ძალიან გვანან მასწავლებლები.

მარქსი მოწაფე იყო ჰეგელის უკომპრომისო, სწორბაზოვანი და გენიალური მონისტური აზროვნებისა, თუმცაღა საფუძვლები ამ აზროვნებისა იყო იდეალისტური, მაგრამ გზა და განვითარება მისი იყო პრინციპ მტკიცე, ერთბუნებიანი და სწორი, ამიტომ მარქსის საკუთარი ფილოსოფია, დიალექტიური მატერიალიზმი, იყო მონისტური და თან უნივერსალური მსოფლგაგება, მისი ისტორიული მატერიალიზმი კი ერთ ძირითად სახელმძღვანელო პრინციპზე აშენებული ისტორიოსოფია.

მარქსი იყო მოაზროვნე პრინციპიალური, კომპრომისი და მორიგება მის ბუნებაში არ ეწერა. ჰეგელის შემდეგ ფილოსოფიის ისტორიაში შეიძლება ფიხტე შევადაროთ მარქსს, როგორც მოაზროვნე; ფიხტე, რომელმაც პრინციპთ-სიმტკიცე ცალმხრივობის ვირტუოზობამდე მიიყვანა.

კაუტსკის აზროვნება კი იმ თავითვე ვითარდებოდა დარვინის ინგლისურ კომპრომისულ და დუალისტურ—გაუბედავი გზებით, იმ „უილაჯო“ და „სალახანა“ ინგლისური მეთოდით, რომლითაც არქსის თქმით თვით დიდი დარვინიც კი აზროვნობდა. და სწორედ ის ისტორიული მატერიალიზმი, რომელსაც ასეთი დამთავრებული და ყოველმხრივ შესწავლილი სისტემის სახით კაუტსკი ამ წიგნში იძლევა, არის ერთგვარი ნარევი სხვა და სხვა მსოფლმხედველობისა და მეთოდებისა.

„თუ როგორია ფილოსოფია ეს დამოკიდებულია იმისგან, თუ როგორია მისი შემომქმედი ადამიანიო“—ამბობდა ფიხტე. დიდი იდეალისტის აფორიზმი შეიძლება არავისზე არ იყოს ისე ზედგამოჭრილი, როგორც კარლ კაუტსკიზე. ვინც კაუტსკის იცნობს, მისი მეცნიერული და საზოგადოებრივი ეგულიციებისათვის თვალი უდევნებია, ის ამ წიგნში დაინახავს ნამდვილ კაუტსკის. დიდი ცოდნა, მართლაც დიდი გამოცდილება, მაგრამ ცოტა პრინციპი და სუსტი ფილოსოფია, ყოველგან კომპრომისი და ყველაფრის შერიგება, ამიტომ გენიალური მოვლენების ჩვეულებრივისაგან ვერ გარჩევა.

ამ წერილში ჩვენ, რასაკვირველია, არ შევეხებით კაუტსკის წიგნში წამოყენებულ ყველა პრობლემას და ყველა თეორიას. ეს წიგნი ისე რთული და დიდ მნიშვნელოვანია, მის ავტორს ისეთი პოლპისტორიული განსწავლულობა აქვს გამოჩენილი, რომ კადნიერება იქნებოდა მასზე ხელაღებით ლაპარაკი. ჩვენ აქ გვინდა მხოლოდ იმ საკითხებზე ვილაპარაკოთ, რომლის სფეროში თავს საკუთარ ბინაზე ვგრძნობთ, ე. ი. იმ სპეციალურად ფილოსოფიური პრობლემების შესახებ, რომლებიც კაუტსკის ისტორიული მატერიალიზმის პრობლემათა არეში შემოუტანია. უნდა ითქვას რომ ამით ჩვენ კაუტსკის აზროვნების

ყველაზე უფრო სუსტს მხარესთან გვექნება საქმე. მაგრამ კომპრომისი და ქანაობა მისი თეორიული აზროვნებისა არსად არ ჩანს ისე ნათლად, როგორც აქ. ამ წიგნში მოცემული მარქსიზმის ნეორევიზიონიზმიც აქ ყველაზე უფრო მკაფიოდ და ნათლად არის წარმოდგენილი. აქ კაუტსკიმ არამც თუ საესებით უკუაგდო მარქს-ენგელსის აზროვნების სიძლიერე და სიამაყე მათეორიულ-ფილოსოფიური მეთოდის, არამედ მათი მატერიალიზმი და რაციონალიზმის ტიპის წინაშე მახის-ტურად შეფერადებული სენსუალიზმით შესცვალა.

ბ. დიალექტიკა

დიალექტიკა, როგორც აზროვნების უნივერსალური მეთოდი, როგორც ზოგადი მოძღვრება განვითარების ფორმების შესახებ აზროვნებაში, ბუნებაში და ადამიანთა ისტორიაში, შეადგენს მარქსიზმის როგორც გნოსეოლოგიურ-ლოგიკურს, ისე წმიდა მეცნიერულ-მეთოდოლოგიურს საფუძველს. მარქსი და ენგელსი, შემდეგ ყველა მათი, ე. წ. ორტოდოქსი მოწაფეები (ძალიან დიდხანს თვით კ. კაუტსკის მეთაურობით) ყოველ შემთხვევის დროს იმას ამტკიცებდნენ, რომ მარქსიზმი ჰეგელის დიალექტიკიდან არ გამოსულიყო, მისი ისტორიოსოფია არ იქნებოდა ის, რაც ის არის; რომ დიალექტიური მეთოდი ქვაკუთხედიან მთელი მარქსისტული მსოფლგაგებისათვის; რომ დიალექტიკის უდრდესმა წარმომადგენელმა, ჰეგელმა დიალექტიკა გადააქცია არა მარტო განვითარების ლოგიკად, არამედ, რადგან მან ყოველივე განვითარება წარმოიდგინა, როგორც ერთგვარი აფეთქება თანდათანობისა და ერთგვარი წყვეტი მიზეზ-შედეგის ჯაჭვეულისა, ამიტომ, როგორც ენგელსი აბობდა, დიალექტიკა გადაიქცა რევოლუციის ალგებრად.

ცნობილია, რომ 1848 წლის ამბობმა ევროპის გაბატონებული კლასები ისე დააშინა, რევოლუცია იმდენად ხედმეტი აღმოჩნდა მათი ინტერესებისათვის, რომ რევოლუცია თეორიაში და ფილოსოფიაშიც გაკიცხული იქნა. საერთო რეაქციას სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოჰყვა რეაქცია საზოგადოებრივ იდეოლოგიაში და ფილოსოფიაში, ჰეგელი და მისი დიალექტიკა მისცეს ანათემას. განათლებულ ფილისტერს სამარცხვინოთ მიაჩნდა იმის მოგონება, რომ ის ერთხელ ჰეგელიანელი იყო. მე-19 წლებში ჰეგელიანობა ცუდი ტონის და უკან ჩამორჩენლობის სიმბოლოთ ითვლებოდა უნივერსიტეტის დოცენტისათვის. სწორედ ამ დროს ევროპაში იყო ერთად ერთი დიდი მოაზროვნე და დიდი კაცი, რომელიც მიუხედავად საშინელი ანტიჰეგელიანიზმისა თავის თავს მაინც ჰეგელის დიდი გენიის მოწაფედ გრძნობდა, რომელიც თეორიაშიც, და პრაქტიკაშიც საესებით ღებულობდა „რევოლუციის ალგებრას“. ეს კაცი იყო კარლ მარქსი.

აი რას სწერს ამის შესახებ თვით მარქსი „კაპიტალის“ წინასიტყვაობაში: „როცა მე „კაპიტალის“ პირველ ტომზე ვმუშაობდი, მყვირალა, მოსაწყენი და ჭკუა-მოკლე ვპიგონები, ე. ი. ხალხი, რომელიც თანამედროვე განათლებული გერმანიის მესიტყვედ გამოდის, ჰეგელის ისეთს მოპყრობას იწყებდა, როგორც ერთხელ, ე. ი. ლესიგნის დროს, დოვლათიანი მოსე მენდელსონი სპინოზას

ეპყრობოდა, სახელდობრ—როგორც „მკვდარ ძალს“. სწორედ ამიტომ მე ჩემი თავი იმ უდიდესი მოაზროვნის მოწაფედ გამოვაცხადე“ და სხვ.

ფრ. ენგელსი „ანტიდიურინგის“ წინასიტყვაობაში სწერს, რომ „მარქსი და მე ერთად ერთნი ვიყავით, რომლებმაც შეგნებული (bewusste რაციონალური) დიალექტიკა გერმანული იდეალისტური ფილოსოფიიდან გადავარჩინეთ და ის ბუნებისა და ისტორიის მატერიალისტური გაგების საფუძვლად აღადგინეთ“.

ერთი სიტყვით თავისთავად ნათელია, თუ რა უდიდესი როლი ითამაშა ჰეგელის აზროვნების მეთოდმა თანამედროვე მეცნიერული სოციალიზმის დასაბუთების და პროლეტარიატის რევოლუციონური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების საქმეში.

მარქსს ჰეგელის მეთოდი უკრიტიკოდ და უშუალოდ არ მიუღია. ჰეგელთან დიალექტიკა გახვეული იყო მისტიურ სამოსელში, მარქსმა ჩამოხადა მას მისთვის უცხო პირბადე და მისი ნამდვილი სახე დაგვანახა. დასახელებულ წინასიტყვაობაში მარქსი სწერს ამის შესახებ:

„ჰეგელის ხელში დიალექტიკამ მისტიფიკაცია განიცადა, მაგრამ ამას სრულიად არ შეუშლია ხელი იმ გარემოებისათვის, რომ ჰეგელმა დიალექტიური მოძრაობის ზოგადი ფორმები პირველად შეგნებულად და ყოველმხრივ დააღაგა. ჰეგელის დიალექტიკა ყირამალა სდგას. საჭიროა მისი გადმოტრიალება, და ამით მისტიურ სამოსელში გახვეული რაციონალური მარცვალ იქნება აღმოჩენილი“. დიალექტიკაში ამ რაციონალური მარცვალის ნათლად აღმოჩენა და შემეცნების ამის მიხედვით დალაგება იყო უდიდესი ფილოსოფიური საქმე მარქსისტული დიალექტიკისა.

მოწინაამღდეგეები მარქსიზმს ხშირად ფილოსოფიური სისტემის უქონლობაში ბრალს დებენ, მაგრამ ფილოსოფიური მეთოდის უქონლობაში მისთვის ბრალი არავის დაუდვია. მარქსისა და ენგელსის მთელი მეცნიერული ნაშრომი იმდენად დაყრდნობილია დიალექტიურ მეთოდზე, იმდენად გადახლართულია დიალექტიკა მათ ნააზრევთან და მსოფლმხედველობასთან, ამ შემთხვევაში იმდენად ჰეგელიანლები არიან ისინი, რომ თვითვეული მარქსის სერიოზული მოწინაამღდეგე მარქსის დამარცხებას ჰეგელიდან იწყებს.

ამიტომ სავსებით ლოგიკური იყო ედ. ბერნშტაინი, როცა მარქსიზმის გენერალური რევიზიის დაწყება ჰეგელის განადგურებით დაიწყო, როცა მან მარქსიზმის თეორიის თუ პრაქტიკის ყველა უბედურება ჰეგელის დიალექტიკას თავს მოახვია. მაგრამ ჩვენ ვერაფერი გაგვიგია თუ რა სურს კარლ კაუტსკის. ეს კაცი მთელ თავის სიცოცხლეში მარქსიზმის აპოლოგეტად გრძნობდა თავის თავს, მარქსს იცავდა დიალექტიკით და ჰეგელითურთ, —ახლა კი ამ დიალექტიკის განადგურება დაუწყია. ეს ცოტაა. კაუტსკის მეტი პრეტენზია აქვს. მას მარქსიზმი და ისტორიული მატერიალიზმის თეორია საკუთარი დიალექტიკით სურს გაამდიდროს. ამ წიგნში ის იძლევა თავის „საკუთარ დიალექტიკას“. მაგრამ ის, რასაც კაუტსკი დიალექტიკას უწოდებს, სინამდვილეში დიალექტიკა არ არის. მისი მოძღვრების გადმოცემა საბოლოოდ დაგვარწმუნებს ამაში.

კაუტსკის საკუთარ დიალექტიკას ესმის ქვეყნიერება, როგორც განვითარება ორ თანატოლ და ერთძალოვან კომპონენტს შორის. ეს ორი ელემენტი არის მე და ქვეყანა, სული და სამყარო. მე ცხოველი ორგანიზმის ფუნქციონალურ ცნებას შეადგენს, ის არის მისი ინდივიდუალობის გამომსახველი პრედიკატი და ამასთან ერთად ერთ-ერთი იარაღი არსებობისათვის. წარმოების დროს, მე ცნობიერდება და ცხოველ ორგანიზმს წმინდად მან მიდამოს და გარე ქვეყანას დადებითი შედეგებით შეედავოს და თავისი ინდივიდუალობა და სახე შეინარჩუნოს. ამრიგად, ეს „სული“ სიცოცხლის განმტკიცების პრინციპია. თავისი მოქმედების დასაწყისში ის ნახულობს ორს ფაქტორს, ერთია საკუთარი ორგანიზმის სხეული, საკუთარი მე, მეორე კი სხეულები და ორგანიზმები მის გარედ მოთავსებული, მისი გარემყარი. სული იძულებულია ებრძოდოს ამ გარემყარს, შეუთანხმდეს მას და ამით შეეგუოს მის ძლიერებას. ეს მე-ს შეგუება (Anpassung) ქვეყანასთან არის სიცოცხლის განმტკიცების და შემეცნების დაწყების თავდები. როდესაც სული მე ცნობიერების სახით ჩამოყალიბდება ის უბრალო ბრმა დამორჩილებას გარემყარის მიმართ შეცვლის ურთი-ერთი შეგუების დამოკიდებულებით. ურთი-ერთი შეგუების აღდგენა სულს და ქვეყანას, მესა და გარემყარს შორის არის უდიდესი მიხვევა ცხოველი ორგანიზმისთვის. ეს არის მისი განვითარების და არსებობის შენარჩუნების თავდები, მისი შემეცნების განმტკიცების საფუძველი და სხ. და სხ.

განვითარება, როგორც ბიოლოგიურ ბუნებაში, ისე სოციალურ ბუნებაში, ნიშნავს მოძრაობას აქ წამოყენებული სქემის მიხედვით. ასეთს განვითარებას და ასეთს პროცესს უძახის კაუტსკი დიალექტიურ პროცესს. ის კი არა, კაუტსკი ცდილობს განვითარების ეს თეორია ცნობილ ტრიადული ფორმებითაც კი გამოხატოს. თეზა იქნება „მე“ ანუ ორგანიზმი, როგორც ცხოველი სხეული; ანტი-თეზა, — „არა-მე“ ანუ გარე-მყარი, რომელიც „მე“-ს ნეგაციაა, მესა და არა-მე-ს შეგუების ფაქტი კი იქნება სინთეზი, ანუ ნეგაცია; ნეგაცია.

ამ ნეგაციის ნეგაციით შეგუების თეორია სისრულეში მოყვანილია და ცხოველი ორგანიზმი დასვენებული, მისი არსებობის უფლება აღდგენილია და მისი მოქმედების მიზნები გამართლებული.

ძალიან კარგი. მაგრამ არის ეს დიალექტიკა საერთოდ? და აქვს მას რაიმე საერთო ჰეგელის და მარქსის დიალექტიკასთან კერძოთ? თვით კაუტსკი ამის შესახებ ამბობს:

„აქ გადმოცემული დიალექტიკა მხოლოდ ფორმის მიხედვით ეთანხმება ჰეგელს, არსებითად ის სულ სხვა ვითარებისა არის.

ჰეგელისათვის თეზა და ანტი-თეზა, როგორც ორგანიზმი და გარემყარი ორი სავსებით სხვა და სხვა საგნები კი არ არის, რომლებიც ერთი მეორეზე ურთიერთ ზეგავლენას ახდენენ, არამედ ჰეგელთან თეზაში უკვე მისი წინააღმდეგობა, მისი ნეგაცია ნაგულისხმევია“.

„მარქსმა და ენგელსმა გადმოიღეს დიალექტიკის ჰეგელიანური ვაგება და ის მხოლოდ, როგორც ენგელსი თავის „ფიიერებაში“ ამბობს, ფეხზე დააყენეს“. (გვ. 130)

აქ ნათქვამი უსათუოდ სწორია. მარქსისა და ენგელსისათვის საესებით უცნობი იყო დიალექტიკის ისეთი გაგება, რომელსაც აქ ისტორიული მატერიალიზმის სახელით კაუტსკი იძლევა. მარქსი და ენგელსი იყვნენ ჰეგელის დიალექტიკის მოწაფეები და ეს მათი ისტორიული მატერიალიზმისათვის საესებით საკმარისი იყო.

ეკონომიკური

კაუტსკი დუალისტური მსოფლგაგების მოწაფეა და აზიარებს მის მსგავს თაღისებური დიალექტიკა სჭირდება. მოკლეთ და მკაფიოთ, რომ გამოვსთქვათ ამ ორი მსოფლმხედველობის სხვაობა, საჭიროა გავმართოდ შემდეგი დიალოგი.

ჰეგელი და მარქსი: ქვეყნიერების სათავე მონისტურია. თვითეული მოვლენა, ბუნებრივი თუ სოციალური ხასიათისა, ექვემდებარება მონისტური სათავედან მიღებულ შინაგან კანონიერებას. ქვეყანაზე, ე. ი. ბუნებაში და ისტორიაში, ყველაფერი მოქმედობს და ვითარდება, მაგრამ განვითარება მონისტურ სათავეს საკუთარ განვითარებას ნიშნავს, განვითარება საკუთარი თავიდან გამოსვლა და წინ წასვლაა. ამიტომია, რომ თვითეული მოვლენა საკუთარ თავში ანვითარებს თავის მომხსნელ და მომსპობ წინააღმდეგობას. წინააღმდეგობის გახსნა ახალი განვითარების დაწყების თავდება.

მარქსის მაგალითი რომ ავიღოთ: თვითეული საზოგადოებრივი ფორმაცია საკუთარი საწარმოო ძალების სახით საკუთარ თავშივე ანვითარებს აუცილებელი რევოლუციის და მისი ძველი საზოგადოებრივი ურთი ერთობის გამოცვლის აუცილებლობას. კაპიტალისტური საზოგადოება იძულებულია დიალექტიური აუცილებლობის მიხედვით წარმოშვას საკუთარი მესაფლავე: ინდუსტრიული პროლეტარიატი.

განვითარება ყოველთვის დიალექტიური აუცილებლობის აღიარებას ნიშნავს.

კაუტსკი: ქვეყნიერება განვითარებაა. განვითარების სათავეში კი ორი ძალაა მოთავსებული. განვითარება ნიშნავს ამ ორი ძალის შეთანხმებას და შეგუებას. წინააღმდეგობის მოხსნა კი არ შეიძლება, არამედ მორიგება. განვითარება მორიგების პროცესია. განვითარების პროცესში სიცოცხლის წარმომადგენელი, ე. ი. ცხოველი ორგანიზმი აწარმოებს არსებობისათვის ბრძოლას. ეს ბრძოლა არსებობის განმტკიცებით რომ დამთავრდეს, ამიტომ ორგანიზმი ეგუება გარემოს. თუ შეგუების ფაქტი შესრულებულია, მაშინ ორგანიზმს არსებობის უფლება მოპოვებული აქვს და ამიტომ გარემოს მას ანგარიშს უწევს, უბრალო შეგუება შეთანხმებათ იქცევა.

განვითარება შეთანხმებას ნიშნავს და არა საკუთარი შინაგანი ძალების გაშლას. შეთანხმება კი შესაძლებელია ორ თანასწორ უფლებიან ელემენტს შორის, განვითარების პროცესში ყოველთვის ორი სათავე მოჩანს. *

ის გარემოება, რომ კაუტსკის სქემას არაფერი საერთო არ აქვს ჰეგელის დიალექტიკასთან, დავას არ უნდა იწვევდეს. კაუტსკის განვითარების თეორია დუალისტურია, ჰეგელის და მასთან ერთად მარქსის მონისტური; აღსანიშნავია მხოლოდ ის, რომ კაუტსკის მხედველობიდან გაეპარა განვითარების პრობლემის ფილოსოფიური ელემენტი. ის, რაც ჰეგელის გენიის საკუთარებას შეადგენდა,

განვითარების ლოგიკის დიალექტიკის სახით ჩამოყალიბება, კაუტსკისთვის არამც თუ გაუგებარი, არამედ სავსებით უცნობიც კი დარჩენილა. კაუტსკის ჰგონია, რომ განვითარების ფაქტის არსებობის აღნუსხვა და მისი აღწერა უკვე განვითარების არსებობის ლოგიკურ დამტკიცებას უდრის. მაგრამ ეს განვითარების პრობლემაში ჩაქსოვილი დიალექტიური ელემენტის არ დანახვას ნიშნავს. ქვეყანაზე რომ ცხოველი ორგანიზმები და უცხო ორგანიზმები, ანუ განსაზღვრული მე-სათვის უცხო არა-მე, გარემყარი არსებობს, ეს ფილოსოფიური დავის საგანს სრულიად რომ არის არ შეადგენს; ფილოსოფიური დავის საგანთა ის ნაღალი ელემენტი, ის ფილოსოფიური ერთი, რომლისგან ქვეყნიურ პროცესებს თავისი მსვლელობა დაუწყიათ.

კაუტსკისათვის კი ეს პრობლემა სავსებით არ არსებობს. კაუტსკი მაღალ ფილოსოფიური ფრაზეებით და სქემებით მისცურავს, მაგრამ მას არც ერთი ფილოსოფიური საგანი თან არ მიაქვს.

განვითარების ლოგიკური დასაბუთება ჰეგელის და მარქსის დიალექტიკის მიერ იმიტომ იყო მოცემული, რომ მათ განვითარება ესმოდათ, როგორც საკუთარი თავიდან წინ წასვლა, საკუთარი აუცილებლობის განმტკიცების ნიღადაგზე საერთო აუცილებლობის აღმოჩენა; იმ უამრავ საგნებს და მოვლენებს, რომლებიც განვითარების პროცესის გზას შეადგენდა, მარქსი და ჰეგელი ერთი ძირითადი ფაქტორის შინაგანი განვითარების ემანაციით აწესრიგებდნენ.

ავილოთ ყოვლად უბრალო და თან ისტორიული ხასიათის მაგალითი. მე-17 საუკუნის ინგლისელებმა და მე-18 საუკუნის ფრანგმა მატერიალისტებმა არამც თუ აღმოაჩინეს, რომ ადამიანი გავლენას ახდენს ბუნებაზე, ემორჩილება მის კანონებს, მაგრამ ამავე დროს სცვლის მას და სხ. არამედ მათ ისიც აღმოაჩინეს, რომ ადამიანთა ისტორია საკუთარი ადამიანური ნამოქმედარი იყო და არა ღმერთიდან ნაბოძები რაიმე. მათ აღმოაჩინეს, რომ რომელიმე ხალხის ისტორია განისაზღვრებოდა ამ ხალხის ცხოვრებაში მომქმედი ფაქტორებით, აღზრდით, ზნეჩვეულებით, კანონმდებლობით, მეზობელი ხალხების დამოკიდებულებით, აზრის განვითარებით და სხვ. მათ მთელი თეორია შექმნეს იმის შესახებ, რომ ისტორიაში ეს ფაქტორები ურთიერთ ზეგავლენას ახდენდნენ, რომ ყოველივე იდეოლოგიური მოვლენა ისტორიაში, ზნეობის ფორმები, ფილოსოფიური აზრები, ქვეშეობების თეორიები თავიანთი დროის საერთო მილიოთი იყო განსაზღვრული და ამიტომ რელატიური. ჰელვეციუსი საუკეთესო ნიმუშებს იძლევა ასეთი თეორიისა. მაგრამ, ცნობილია, რომ მათ ვერავითარი საშუალებით ვერ დაამტკიცეს, რომ ისტორია განვითარებას წარმოადგენდა. ამიტომ მათ არც ნამდვილი და სწორი ისტორიოსოფია ჰქონიათ.

ჰელვეციუსი, რომელმაც პირველად აღმოაჩინა, რომ ადამიანი ცხოველიდან იმით განირჩევა, რომ ის მიწის კულტურასა და ინდუსტრიას ეწევა, ისტორიის საერთო გაგების დარგში დარჩა ყოვლად გულუბრყვილო იდეალისტი.

ფრანგი მატერიალისტების პროგრამას შეადგენდა დაემტკიცებიათ, რომ ადამიანი ერთ-ერთი სახეა ცხოველი ორგანიზმისა, რომ ის ბუნების ნაწილია,

ეს მათ ჩინებულად დაამტკიცეს, მაგრამ როდესაც მათი აზროვნება ადამიანის სოციალურ რაობას გადაეჩეხა, ე. ი. ისეთს სფეროს სადაც განვითარების იდეა უმთავრესი ოპერატორი იყო, ისინი სასტიკად დამარცხდნენ.

დასწორედ ჰეგელი იყო ის მოაზროვნე, რომელმაც უპირველეს ყოვლისა ჩინა ისტორიის განვითარების კანონიერი სქემა, რომელმაც დააბრუნა დახმარებით ისტორიული მსვლელობის ნამდვილი სახე დაგვანახა. ჰეგელისათვის იდეალიზმს ხელი არ შეუშლია, რათა მას შემდეგი უდიდესი მნიშვნელობის ისტორიული კონსტრუქცია წამოეყენებია:

„თუ ჩვენ სპარტანელების ზნე ჩვეულებას მათი კანონმდებლობის შედეგათ განვიხილავთ, ხოლო კანონმდებლობას ზნეობის მოქმედებათ, ამით შეიძლება ამ ხალხის ისტორიის სწორი გაგება გვქონდეს, მაგრამ ეს გაგება არ არის საკმარისი, ის საესებით ვერ დააკმაყოფილებს გონებას, იმიტომ რომ ამ გზით ჩვენ უნაკლოთ ვერც მათ კანონმდებლობას ავხსნით და ვერც ზნეობას. ამის მიხსნევა კი იმით შეგვიძლია, თუ მივიღებთ, რომ ურთი-ერთ დამოკიდებულების ორივე, ისე როგორც ყველა სხვა ელემენტი სპარტანელი ხალხის ისტორიისა, გამომდინარეობდა ერთი ცნებისაგან, ეს ერთი ცნება იყო საფუძველი ყველა იმ ელემენტისა“. (იხ. ჰეგელი: „ენციკლოპედია“).

და როდესაც შემდეგ მარქსმა აქ მოცემული დიალექტიკა კანონიერ ფეხზე დააყენა, ე. ი. ამ შემთხვევაში ოპერაცია მოახდინა და ეს „საერთო სახალხო სული“, ეს „ერთი ცნება“ საზოგადოებრივი ცხოვრების საარსებო ურთიერთობით, საწარმოო ურთი-ერთობით შესცვალა, ისტორიის განვითარების ძირითადი კანონი აღმოჩენილი იყო და ისტორიის მატერიალისტურად გაგება დასაბუთებული. მთელი ეს საქმე, ცხადია, როგორც ჰეგელმა, ისე მარქსმა შეასრულეს იმ მონისტურ დიალექტიური განვითარების თეორიის მეთოდური დახმარებით, რომელსაც განვითარება საკუთარი თავიდან განვითარებად ესმოდა.

კაუტსკი გვიჩვენებს უკუ ვაგდოთ ეს ჰეგელის მიერ კაცობრიობის მთელი წარსულის პირდაპირ გენიალური გაგების და შესწავლის ნიადაგზე შემუშავებული დიალექტიკა და მის მაგიერ მივიღოთ კაუტსკის მიერ დარწმუნის და მახის აზრების შეზავებით მოცემული დოქტრინა. რომ ეს დოქტრინა რაიმე ახალს და დადებითს ნიშნავდეს, ჩვენ, რასაკვირველია, უარს არ ვიტყვით მის მიღებაზე, მაგრამ საქმე სწორედ იმაშია, რომ კაუტსკის „დიალექტიკა“ მიიღო, ეს იმას ნიშნავს, რომ ის უდიდესი საქმე შემეცნებისა, რაც ახალს დროში სპინოზამ და ლაიბნიცმა, კანტმა და ფიხტემ, ჰეგელმა და მარქსმა გააკეთეს უბრალოდ დაივიწყო და ინგლისელი გულუბრყვილო მოაზროვნეები მასწავლებლად აიყვანო ფილოსოფიაში.

კადნიერებათ ნუ ჩამოგვერთმევა თუ განვაცხადებთ: ის რაც კარლ კაუტსკის თავის წიგნში საკუთარი დიალექტიკა ჰგონია, ჰეგელთან შედარებით პროვინციელი სოფლის მასწავლებლების ნააზრევს წააგავს. მეტსაც ვიტყვით. — კ. კაუტსკის ფილოსოფიის და თეორიულ-მეცნიერული აზროვნების ისტორია რომ ისე კარ-

გათ შეესწავლა, როგორც მას ბიოლოგია და ანტროპოლოგია შეესწავლია, მაშინ უსათუოდ თვითონაც შეამჩნევდა, რომ ჰეგელის და მარქსის დიალექტიკის ასე უბრალო მიმოხილვით და სახელდახელოთ შეკოწიწებული თეორიით შეცვლა შეუძლებელია, უსათუოდ შეამჩნევდა იმისაც, რომ ჯერ კიდევ ანტიურ ფილოსოფიაში, პლატონი და პროკლი, ხოლო უახლესში კანტა, ფიხტე და ჰეგელი იმიტომ სცვლიან ლოგიკური გონების მიმართულებას, რომ მიმდინარეობის დასაბუთება იმ ანტიტეტური გზით, რომლის ერთ-ერთ სახეობას კაუტსკის დიალექტიკა შეადგენს, შეუძლებელი აღმოჩნდა.

მას შემდეგ რაც კაცობრიობას ჰეგელი და მარქსი ჰყავდა, პირდაპირ წარმოუდგენელია, თუ რა უფლებით შეუძლია მოაზროვნეს ჰერაკლიტის დაგვარ დიალექტიური დაწინაღმდეგების თეორიას უკან დაუბრუნდეს და ეს დიალექტიკის ახალ სახეობათ გაასაღოს!

ერთი სიტყვით, კ. კაუტსკის დიალექტიკა არამც თუ არ აწესრიგებს ფილოსოფიურ საკითხს: საიდან მოდის განვითარება, არამედ არც კი იცნობს მას. კაუტსკის დიალექტიკა სცნობს მხოლოდ განვითარების ფაქტს. და რადგან თვითთული განვითარების ფაქტი ორი ელემენტის ბრძოლას წარმოადგენს, ამიტომ ფაქტების აღწერაზე დაყრდნობილი თეორია აუცილებლად დუალისტიური უნდა იყოს.

კაუტსკის მეთოდური აზროვნების დუალიზმი კიდევ უფრო ნათელი გახდება, თუ მას შემდეგ ფილოსოფიურ საკითხს დაუსვამთ: საითკენ მიდის განვითარება? კაუტსკი უპასუხებს, რომ ინდივიდუალობის განმტკიცებისაკენ, ანუ ცხოველი ორგანიზმის მიერ საკუთარი ორგანიზმისათვის არსებობის უფლების მოპოებისაკენ. მაგრამ კაუტსკის ანტითეზას თანახმად ორგანიზმის მიერ არსებობის უფლების მოპოება მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ მას ახლა გარემყარო ანგარიშს უწევს, უბრალო შეგუება იქცევა ურთი-ერთ შეთანხმებათ და თანამშრომლობათ. სინთეზში ეს გარემოება ხაზგასმულია და სხვა კი არაფერი, ამიტომ სინთეზიც ყოველთვის პოლარული ბუნებისა არის და როგორც ასეთი დუალისტიური, როგორც თეზისი და ანტითეზისი, ისე სინთეზისი აუცილებლად და გამოუკლებლად ემპირისტულ-სენსუალისტიურია. სწორედ ამიტომ კაუტსკისათვის საფუძვლით გაუგებარი დარჩა მარქსის ის განცხადება, რომ დიალექტიურ მეთოდის მოხმარებისათვის უმთავრესია „დიალექტიკის რაციონალური ძირის“ დღის სინათლეზე გამოტანა და თეორიის მასზე დაყრდნობა. ვინც დიალექტიკის ამ „რაციონალურ ძირს“ ვერ გაიგებს, მას არას დროს არ შეუძლია ის ფილოსოფიური მაღალი და ფაქიზი საიდუმლოება გაიგოს, რომელიც დიალექტიურ აზროვნებას უპირატესობას და სიძლიერეს ანიჭებს უბრალო ფორმალ-ლოგიურ აზროვნებაზე. ვისაც ეს უკანასკნელი პრობლემა თავის ნააზრევში ნათლად არ წარმოუდგენია, მას ცხადია განვითარების ლოგიკურ დასაბუთებამდე არას დროს არ მიულწევია. ვერ აღწევს მას ვერც კაუტსკის დიალექტიკა.

კაუტსკის განვითარების ფაქტების სქემატიური აღნუსხვა-განვითარების დიალექტიკა ჰგონია. ამიტომ ის რასაც კაუტსკი საკუთარ დიალექტიკას

უძახის, არავითარი დიალექტიკა არ არის. ყოველ შემთხვევაში მას არაფერი საერთო არ აქვს აზროვნების იმ ნაკადთან, რომელიც ჰეგელიდან და მარქსიდან მომდინარეობს და ძალიან ენათესავება იმ სენსუალიზტურ ემპირიზმს, რომელსაც მახი წარმოადგენდა და იმ სუბიექტ-ობიექტის ეპირისტულ კორელატივიზმის თეორიას, რომლის ავტორი ავენარიუსი იყო.

• კაუტსკის დიალექტიკის მასწავლებელი — კარლ მარქსი, არამედ ავსტრიელი მარქსისტი და თან მახის და ავენარიუსის უერთგულესი მოწაფე, ფრ. ადლერი.

ამიტომ ჩვენ ვერაფერი გაგვიგია თუ რა უფლების ძალით აცხადებს კ. კაუტსკი:

„როგორც ამ შრომის პირველ წიგნშივე განვაცხადეთ აქ გადმოცემული სახე დიალექტიკისა არ ეთანხმება იმ დიალექტიკას, რომელსაც ენგელსი თავის „ანტიდიურინგში“ იძლევა: ჩვენ დიალექტიკას ზოგჯერ მეტი შეხვედრა უხდება ჰეგელთან, ვიდრე ენგელსთან.“

უპირველეს ყოვლისა იმაში, რომ ჩვენ, როგორც ჰეგელი, ვღებულობთ, რომ დიალექტიკა, რომელიც თეზიდან უკვე ანტითეზას აწარმოებს, ძალაში რჩება მხოლოდ, როგორც განვითარება ადამიანთა საზოგადოებაში, ენგელსის გაგებით კი დიალექტიკა იყო ზოგადი კანონი, კანონი ყოველივე განვითარებისა ბუნებაში* (ტომი I გვ. 791).

რაშია აქ საქმე? რით აიხსნება, რომ კაუტსკი რალაც წინააღმდეგობას ნახულობს ჰეგელსა და ენგელს შორის და თვითონ ჰეგელის მხარეზე დგება?

საქმე შემდეგშია. ამ განცხადების წინა თავებში კაუტსკი ეხება ადამიანთა საზოგადოებას, როგორც ასეთს, საქმის დიდი ცოდნით არკვევს ისეთ დიდს პრობლემებს, როგორც არის პრობლემა რასის, ტექნიკის და ეკონომიკის 300 გვერდის მანძილზე გრძელდება ამ პრობლემების გამოკვლევა. გამოკვლევის დასასრულს კაუტსკისთვის უეცრათ ნათელი გახდა, რომ, ნებით თუ უნებლიეთ, მისი გამოკვლევის მსვლელობა ჰეგელის დიალექტურ პროცესს დაემგზავსა. თვით კაუტსკი აცხადებს: „აქ ჩვენ ენახულობთ დიალექტურ პროცესს, რომელიც ძალიან ბევრში ჰეგელისას უდრის“ (გვ. 789).

გასაკვირი ამბავია! ამავე კაცმა თავისი წიგნის მე-140 გვერდზე მარქსს და ენგელსს უსაყვედურა, რომ საკმარისი არ იყო ჰეგელის დიალექტიკის მხოლოდ „გადმოტრიალება“, რადგან ადვილი „დასანახავია, რომ ჰეგელის დიალექტურ სქემას თუ მხოლოდ „უბრალოდ გადმოვაბრუნებთ“, ის ბუნებაში და საზოგადოებაში საერთოდ კი არა, არამედ ხან მხოლოდ ძალდატანებით, უმეტეს ნაწილად კი სავსებით არ გამოდგება.“

მატერიალისტური მოხმარებისათვის მისი მარტო ფეხზე დაყენება კი არ არის საჭირო, არამედ საჭიროა იმ გზის სავსებით გამოცვლა, რომელზედაც ფეხები დადიან“. (I ტ. გვ. 140).

როგორც ხედავთ, აქ კაუტსკი მარქს-ენგელსის მომაკვდინებელ ცოდვათ სთვლის, რომ მათ ჰეგელის დიალექტიკა მხოლოდ გადმოაბრუნეს

და ფეხზე დააყენეს, მაგრამ ჯეროვნად არ შესცვალეს ის. დაბოლოს კი მისთვისაც ნათელი გახდა, რომ ადამიანთა საზოგადოების განვითარების პროცესი თურმე „ჰეგელის დიალექტიურ პროცესს ბევრში უდრის“. ახლა კაუტსკი ცდილობს, ენგელსი გამოიყვანოს ჰეგელის წინააღმდეგ. თურმე კაუტსკი და ჰეგელი ასეთს დიალექტიურ პროცესს ღებულობენ მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანთა საზოგადოების მიმართ. ენგელის კი განუხრავად უნდა ის და ბუნების საერთო კანონად გამოუცხადებია. ენგელსი გამოსულა ჰეგელის წინააღმდეგ, ეს ყოფილა მისი მომაკვდინებელი ცოდვა. საუბედუროთ სწორედ ამ ადგილმა საბოლოოდ დაგვარწმუნა ჩვენ იმაში, რომ ჰეგელი კაუტსკისათვის ნამდვილი *terra incognita* დარჩენილა.

შეცდომა კი არა უბრალო სიცრუეა ის გარემოება, რომ ჰეგელს დიალექტიური პროცესი მხოლოდ ადამიანთა საზოგადოების განვითარებისათვის სავალდებულო პროცესად მიაჩნდაო. ჰეგელის დიალექტიკა, რომელიც (კაუტსკის სიტყვებით თუ ვიტყვით) „თეხით უკვე საკუთარ ანტითეხას იწვევს“, ძალაში რჩება არამც თუ ადამიანთა საზოგადოების მიმართ, არამედ ყველაფრის მიმართ, სადაც კი განვითარებაა შესაძლებელი. ყველაფერს, რაიც კი არსებობს, აქვს ისტორია, და რასაც ისტორია აქვს ის ექვემდებარება დიალექტიური პროცესის თვითმოძრაობას, გვასწავლის ჰეგელი. ამ პროცესიდან ჰეგელისათვის პარნასი და ინგლისელი დეისტების ღვთაებათა პარლამენტიც კი არ ყოფილა გამორიცხული; რომელ ისტორიასაც არ აიღებს, — ბუნების ისტორიას, ღმერთების ისტორიას სულის ისტორიას, სახელმწიფოს ისტორიას, მეცნიერების ისტორიას, ფილოსოფიის, ხელოვნების, რელიგიის თუ კიდევ სხვა ყოველგან ჰეგელის გაგებით დიალექტიური განვითარების უნივერსალური კანონი შეფობს. ამაზე დავა პირდაპირ შეუძლებელია. აქ ენგელსია ჰეგელის მოწაფე და არა კაუტსკი.

განსხვავება ენგელსსა და ჰეგელს შორის სულ სხვა გვარია და აი რა გვარი: მაშინ როდესაც ჰეგელი ასწავლის, რომ ყველა ამ სხვადასხვა ობიექტში ბოლოს და ბოლოს ვითარდება აბსოლუტიური იდეა, სული, მსოფლიო ინტელიგენცია; განვითარების დროს ზოგან ის არის თავის თავთან, ზოგან კი საკუთარ თავთან გაუცხვავებული, ასე მაგ. როცა ის მოვლენილია სულის განვითარების სახით, ის თავის თავთან არის, როცა ის მოვლენილია ბუნების განვითარების სახით, ის უცხოა საკუთარი თავისათვის და სხვ. მაგრამ ორივე შემთხვევაში დიალექტიური პროცესი ერთი და იგივეა; თვით ბუნება ჰეგელის გამოთქმით ამის *Entäusserung des Geistes*.

ამის საწინააღმდეგოდ ასწავლის ენგელსი, რომ თვით კანონი დიალექტიური განვითარებისა არის ის ერთად ერთი, ის უნივერსალური, რომელიც ერთნაირად მართავს სამივე შესაძლებლობას არსისა: ბუნებას, ადამიანთა საზოგადოებას და ადამიანის აზროვნებას. თუ მაგალითად ჰეგელისათვის მსჯელობის ლოგიკურ რეფლექსში დიალექტიური მოძრაობის ბატონობა ჩანს, ენგელსის განცხადებით დიალექტიური მოძრაობა კიდევ უფრო ნათლად ჩანს მსჯელობის მიერ ნაგულისხმევ ემპირიულ შინაარსში, ე. ი. მეცნიერების ნაამაგარში. დიალექტიკა რომ უნივერსალური მეთოდია, ამაში ენგელსი სავსებით

ეთანხმებოდა ჰეგელს, ის ეწინააღმდეგებოდა მას ამ მეთოდის იდეალისტური ინტერპრეტაციის და მისტიურ სამოსელში გახვევის ცდას. ერთი სიტყვით, ჰეგელის გამოყვანა ენგელსის წინააღმდეგ ყოველად უიმედო საქმეა.

ამრიგად ჩვენ საკმაოდ დამტკიცებულად მიგვაჩნია დებულება, რომ კაუტსკის საკუთარი „დიალექტიკა“ ჰეგელის და მარქსის დიალექტიკასთან შედარებით, მეტი თუ რა, 200 წლით უკან დახევას ნიშნავს ევროპის ლოგიკური და მეცნიერული აზროვნების განვითარების საერთო პერსპექტივებში. კაუტსკის დიალექტიკა ვერც განვითარების წარმოშობას, ვერც მის ლოგიკური აუცილებლობის და ვერც მისი უკანასკნელი შესაძლებლობის საკითხს ვერ სჭრის; ის არც კი იცნობს ამ საკითხებს და ამიტომ ის არავითარი დიალექტიკა არ არის.

მაგრამ სანამ დიალექტიკაზე მსჯელობას დავანებებდეთ თავს და კაუტსკის წიგნის სხვა ფილოსოფიურ მოსაზრებებს შევეხებოდეთ, აუცილებელია კიდევ ორ ე. წ. სპეციალ დიალექტიურ პრობლემაზე შევჩერდეთ.

პირველი პრობლემა იქნება ე. წ. დიალექტიური ნეგაციის, ანუ ნეგაციის ნეგაციის პრობლემა. აქ კაუტსკი გამოდის ენგელსის გარკვეულ მოწინააღმდეგედ. მას, რასაკვირველია, ისიც არ ავიწყდება, რომ ძველად კაუტსკი ამ „ნეგაციის ნეგაციის“ კანონს თვითონ ხმარობდა, მაგრამ რადგან ახლა აღმოაჩინა, რომ „ეს კანონი ერთგვარ გადამლაშებას და ძალდატანებას შეიცავს, ამიტომ ძალიან ფრთხილად ებურობა მას“ (გვ. 133). ბევრის თქმა აქ საჭირო არ არის, რადგან თვით კაუტსკი ვერც ერთი არგუმენტით ამ კანონის წინააღმდეგ ვერ გამოდის. კაუტსკის მოჰყავს ცნობილი ადგილი ენგელსის „ანტიდიურიზმიდან“, რომელიც მარცვალის დიალექტიურ განვითარებას ეხება და აკრიტიკებს მას. კაუტსკის არგუმენტაციის აზრი იმაშია, რომ მთელი ბუნება ამ დიალექტიურ სქემას არ ექვემდებარება, ყველა მცენარე მაგალ., ნაყოფის მოცემის თანვე არ კვდება. მაგრამ ეს არავითარი არგუმენტი არ არის ჰეგელის და ენგელსის წინააღმდეგ. სადღაც ერთი „მოპოვება“ ფილოსოფოსი შენიშნავს: ქალი შეიღს რომ შობს, რაღაც კვდება მასში. ამ აფორიზმის დიალექტიურ საზრისს თუ ჩაუკვირდება ადამიანი, მყისვე გაიგებს, რომ კაუტსკის არგუმენტაცია სუსტია. ნეგაციის ნეგაციის კანონი ბუნებაში შემთხვევითი მოვლენა კი არ არის, არამედ ზოგადი და საყოველთაო; თუ მაგალითად სიმინდის მარცვალის იქცევა მცენარედ, მცენარე იძლევა ტაროს (გამრავლებულ მარცვლებს) და კვდება, ხოლო მსხლის ხე, ან და ირემი ბერვრჯელ იძლევა მარცვალს (ნაყოფს) და შემდეგ კვდება, ეს მხოლოდ იმის მაჩვენებელია, რომ ეს უკანასკნელნი იძლევიან გამრავლებულ მარცვლებს მრავალჯერი პროცესით, მაგრამ თითო ასეთი პროცესის დროს ნაწილობრივად კვდებიან, უკეთ თუ ვიტყვით, რაღაც კვდება მათში. კაუტსკი ამ კონტექსტში ამბობს, რომ ნეგაციის გზით მოცემული დიალექტიური განვითარება მას მისაღებად მიაჩნია ორგანიული ქვეყნისათვის, „მაგრამ არა იმ გაგებით, როგორც ეს ენგელსს ესმის, სადაც მოძრაობა და განვითარება ორი ფაქტორის ე. ი. ინდივიდუუმისა და გარემყარის ერთი მეორეზე ზეგავლენის მოხდენას კი არ ნიშნავს, არამედ მხოლოდ

ერთად ერთი ფაქტორის მოძრაობას, ინდივიდუუმისა საკუთარი თავიდან, სადაც ანტითეზა და თეზა ერთსა და იმავე ინდივიდუუმშია მოცემული“ (ტ. I გვ. 133)—ეს განცხადება იმას ნიშნავს, რომ მის დამწერს ფილოსოფიური წარმოდგენაც კი არ აქვს, ე. წ. დიალექტიური ნეგაციის შესახებ. სადაც ნეგაციის დროს ორი ფაქტორი მოქმედობს, იქ დიალექტიური ნეგაცია ყველაზე უბრალო ფორმალი ნეგაცია ხდება, ერთი ფაქტორი მოსპობს მეორეს, მორჩა და გათავდა. დიალექტიური ნეგაცია კი მხოლოდ ისეთს ნეგაციას ნიშნავს, რომელიც განვითარების ნიადაგს კი არ სპობს, არამედ ანოყიერებს. ენგელსი ათასჯერ მართალი იყო, როდესაც ჰეგელის გზას მიჰყვებოდა და დიალექტიური ნეგაციისათვის ერთი ფაქტორით გაშლას ასაბუთებდა.

შეორე სპეციალ დიალექტიური პრობლემა, რომელსაც კაუტსკი აქ მთელ ერთს თავს უთმობს არის ე. წ. „სრულქმნის დიალექტიკა“ (Die Dialektik der Vervollkommung) ფრ. ენგელსი „მისდა საუბედუროდ“ ასეთი „სრულქმნის“ მომხრე იყო და კაუტსკი მის წინააღმდეგ გამოდის მძიმე და მსუბუქი არტილერიით. „ენგელსის მიერ მოცემულ დიალექტიკის ილუსტრაციებში —სწერს კაუტსკი—თვითმოძრაობის გარეშე კიდევ ვნახულობთ ერთს მომენტს, რომელიც იდეალისტური ბუნებისა არის და არა მატერიალისტურის. ეს არის დიალექტიური პროცესის გამო სამყაროს შეუჩერებელი სრულქმნის მომენტი“ (ტ. I გვ. 136).

ეს ე. წ. სრულქმნის კანონი სავსებით დამოკიდებულია ნეგაციის ნეგაციის კანონისაგან. როგორც უკვე ვნახეთ დიალექტიური ნეგაციის ობიექტის ისეთ მოხსნას ნიშნავს, რომლის დროს ობიექტი კი არ ისპობა, არამედ პოტენციურად გამდიდრებული მომავლისათვის ინახება. ასე მაგ., შვილი მამის ნეგაციაა, მაგრამ ის მამის ხელაღებით მოსპობას არ ნიშნავს. განსაკუთრებით ნათელია ამ კანონის მნიშვნელობა ისტორიაში, თვითეული ახალი საფეხური ისტორიული განვითარებისა სპობს ძველს, მაგრამ ეს მოსპობა ძველის განადგურებას კი არ ნიშნავს, არამედ მის მოქმედებიდან გადაყენებას. ახალ ისტორიულ ელემენტში ყოველთვის ძველის ჯანსაღი ნაწილებიც ჩანს; ამიტომ თუ დიალექტიური განვითარების პროცესი ნორმალურად მიმდინარეობს, ჩვენ ვნახულობთ განვითარების ქვანტიტატურ მომენტების შეუჩერებელ ზრდას და რადგან შინაგანად გაძლიერებული და გამრავლებული ქვანტიტეტური მსვლელობა ყოველთვის ქვალიტეტურად იქცევა, ამიტომ მთელ ამ პროცესს ერთგვარი სრულქმნის სახე აქვს.

დიალექტიური განვითარება სრულქმნისაკენ მიისწრაფის. დამაჯერებელი მაგალითების განხილვით იძლევა ამ კანონის ილუსტრაციას ფრ. ენგელსი. კაუტსკი უკომპრომისოთ ამის წინააღმდეგია. თავის შეხედულებას ის ასაბუთებს ორი მოსაზრებით. პირველი მოსაზრება, ასე ვსთქვათ, ნატურალისტურია და მეორე ფილოსოფიური. კაუტსკი ამბობს, შეუძლებელია ცხოველი ორგანიზმისათვის მხოლოდ წინმავალი განვითარება მივიღოთ; რადგან ერთ მშვენიერს დღეს დედა-მიწა გაცივების და თანდათანობითი სიკვდილის მოსაწყენს პროცესს დაიწყებს, ამიტომ მეცნიერული მეთოდოლოგია იძულებულია უკანმსვლელობითი

პროცესიც მიიღოს. — ეს რომ ასეც იყოს, ენგელსის შეხედულების წინააღმდეგ არაფერს ამბობს, რადგან განვითარებას იმ მაღალი წერტილის ჯერ არაფერი უგრძნია, საიდანც მისი გზა უკან შემობრუნდება, ამიტომ ძალაში უნდა დარჩეს მისთვის უკვე ცნობილი წინსვლის გზა. ენგელსი მხოლოდ ამ გზაზე ლაპარაკობს. ამას ის გარემოებაც ემატება, რომ კაუტსკი აქ უბრალოდ დოგმატურ შეცდომას უშვებს. რომ მთელი ცხოველყოფილი ქვეყნიერების ისტორიის განვითარება და ამ რიგათ სრულქმნისაკენ მიისწრაფის, ეს, როგორც ვიცით, ბუნების და ისტორიის ემპირიული კანონია; მაგრამ ის გარემოება, რომ პლანეტარულ ძალთა განწყობილებიდან ჩვენი დედა-მიწა ერთ მშვენიერ დღეს გაცივებას და სიკვდილს დაიწყებს, ეს არის ჰიპოთეზი. კაუტსკის უნდა მოეხსენებოდეს, რომ ჰიპოთეზით არც ერთი ემპირიული დატით გამართლებული კანონის უარყოფა არ შეიძლება. არავითარი პრაქტიკული და ამიტომ მეცნიერული მნიშვნელობა არა აქვს იმ ჰიპოთეზას, რომელიც ამბობს, რომ ეს ასე მოხდებაო. მეცნიერულ პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ იმას, რაიც უკვე ხდება. ან მომხდარა. ეს უკანასკნელი კი გვეუბნება, რომ განვითარების დიალექტიკური პროცესი სრულქმნისაკენ მიისწრაფის. ენგელსის მაგალითები ამ ემპირიულ დატებს ემყარებოდა და არაფერს სხვას.

შეორე არგუმენტი, რომელსაც კაუტსკი სრულქმნის საწინააღმდეგოთ აყენებს, როგორც ვთქვით, ფილოსოფიური ბუნებისა არის. სრულქმნის თეორია მიუღებელია, იმიტომ, რომ *სრულქმნა მიზანშეწონილობას ნიშნავსო. რატომ ნიშნავს სრულქმნა მიზანშეწონილობას? ამის შესახებ ჩვენი ავტორი გასაგებს ვერაფერს გვეუბნება. უბრალოდ რომ ვსთქვათ კაუტსკი ვერც სრულქმნის და ვერც მიზანშეწონილობის ფილოსოფიურ რაობაში ვერ ერკვევა.

ავიღოთ მაგალითი: მე მოვდივარ შორი გზიდან, გზა ტალახიანია, ძალიან დავიღალე, მაგრამ ვერსად დასაჯდომი და დასასვენებელი ადგილი ვერ მიშოვია. დაბოლოს ენახე მშვენიერი მშრალი ქვა, ჩამოვჯექი და დავისვენე. თუ ახლა მე ვიტყვი, რომ იქ ქვა ძალიან მიზანშეწონილი იყო ჩემთვის, კაუტსკი მყისვე იდეალისტობაში და თელეოლოგისტობაში ბრალს დამდებს. მას ამ შემთხვევაში ვერ გაუგია სავსებით უბრალო გარემოება, ჩემთვის იმ მომენტში ქვის იქ არსებობა, რასაკვირველია, მიზანშეწონილი იყო, მაგრამ ქვის მიზანს არ შეადგენდა ჩემთვის ყოფილიყო მიზანშეწონილი, ის იმიტომ კი აო არსებობდა, რომ მე როდესმე მასზე დავისვენებდი, არამედ თავისთავად და თავისთვის, ჩემგან სავსებით დამოუკიდებლად. თელეოლოგიური მაშინ იქნებოდა ჩემი აზროვნება, რომ მე მგონებოდა, ვითომ ქვის იმ ადგილზე არსებობის მიზანს შეადგენდა ის, რომ მასზე დავჯდებოდი.

ასეთსავე შეცდომას უშვებს კაუტსკი ენგელსის მიმართ და ჰგონია, რომ მას თელეოლოგიაში და იდეალიზმში იჭერს. ენგელსი ერთ ადგილას ლაპარაკობს, რომ ნეგაციის ნეგაციით განვითარებას და აქედან ქვალიტატური გაუმჯობესების პროცესს მეზალე, მაგ., ხელოვნურად აწყობს და მშვენიერ ყვავილებს ღებულობს. ამის გამო კაუტსკი უპასუხებს: „ყველაზე უფრო სავალალო მთელ ამ არგუმენტაციაში ის არის, რომ ენგელსი მეზალის მიერ მოშენებულ

ახალ ყვავილებში „სრულქმნას“ ხედავს. აქ ჩვენ საქმე გვაქვს მხოლოდ მყიდველის გემოსადმი შეგუებასთან და არა სრულქმნასთან“ (გვ. 138). კაუტსკი ვერ „ხედავს“, რომ აქაც მას უბრალო ლოგიკური მარცხი მოდის. რასაკვირველია, ყვავილის გაუმჯობესებული ჯიში მყიდველის სურვილებთან შეგუებას/ნიშნავს; მაგრამ ეს ამას ნიშნავს არა ყვავილისათვის, არამედ მებალისათვის, ყვავილისათვის ეს მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ მისი ნაყოფიერება, ~~სრულ სწრაფად~~ გადაიქცა, ამ შემთხვევაში უკეთესი და ამ რიგად სრულქმნილი. თელეოლოგია აქაც არაფერ შუაშია.

ერთი სიტყვით, არც ერთი არგუმენტი, რომელიც კაუტსკიმ ენგელსის წინააღმდეგ წამოაყენა, ლოლიკურად მოფიქრებული არ არის, და ამიტომ ისინი არც დამაჯერებელია.

დიალექტიკას რომ ეს ე. წ. სრულქმნის მომენტი ჩამოაშოროთ, მაშინ ის დაპკარგავს ყოველივე აზრს, ის არც რევოლუციის ალგებრა იქნება და არც განვითარების ლოგიკა. ენგელსს ძალიან კარგად ესმოდა ეს და ამიტომ იყო რომ მეცნიერული ილუსტრაციებით ამაგრებთა ჰეგელის სპეკულიაციას.

დიალექტური განვითარების ჰეგელიანური სქემა რომ მარქსიზმს ჩამოვაშოროთ, მაშინ „კაპიტალის“ მეცნიერული არქიტექტონიკა, ხომ სავსებით დაინგრეოდა. ისე როგორც ჰეგელის „სულის ფენომენოლოგიიდან“ შეიძლება შეადგინოს ადამიანმა დიალექტური მეთოდის სახელმძღვანელო, ისე შეიძლება მარქსის „კაპიტალის“ მეთოლოგიური არქიტექტონიკიდან ასეთის შედგენა. მაგრამ ყველა ამ პრობლემას კაუტსკი ძალიან ზერელე უყურებს. ის თავის წიგნში მეტს ორიგინალობას დაეძებს, ვიდრე მარქსიზმის განმტკიცებას. რაც შეეხება დიალექტიკას და მეთოლოგიას, ამის შესახებ ჩვენ უფლება გვაქვს განვაცხადოთ, რომ კაუტსკის მთელი ორიგინალობა ამ დარგში ფილოსოფიური და ლოგიკური არგუმენტაციის სისუსტეში მდგომარეობს. ორიგინალობათ, რასაკვირველია, არ ჩაეთვლება მოაზროვნეს, რომ მან ჰეგელის ბროლის ლოგიკა მახის და ფრ. ადლერის მიკიბულ-მოკიბული სენსუალიზმით შესცვალოს.

8. მატერიალიზმი

დიალექტიკა მარქსიზმის სააზროვნო მეთოდის გამართლებაა. მატერიალიზმი მისი მსოფლმხედველობის სისტემიზაციის თავდება. მაგრამ, მარქსიზმი უბრალოდ მატერიალიზმი არ არის. ის არ არის მატერიალიზმი იმ გაგებით, რომლითაც ამ სიტყვას მარქსამდე ხმარობდნენ.

მატერიალიზმი მარქსამდე იყო მეტაფიზიკური და მექანიკური, მარქსის მატერიალიზმი კი დიალექტიურია. ეს განსხვავება ერთობ დიდია. დიალექტიურმა მეთოდმა ერთობ დიდი მოთხოვნილება წაუყენა ძველს მატერიალიზმს და საფუძვლიანად გარდაქმნა ის. მიუხედავად ამ სხვაობისა მარქსიზმის სისტემატიური მსოფლგაგება მატერიალისტური დარჩა. და რადგანაც ის მატერიალიზმი დარჩა, ცხადია, რომ რაღაც საერთო უნდა ყოფილიყო ძველსა და ახალს შორის. ეს საერთო, რაიც მარქსისტულ ფილოსოფიას ძველ ფილოსოფიურ მატერიალიზმთან აკავშირებდა, იყო გნოსეოლოგიური და საბუთება მატერიალიზმისა.

მატერიალიზმი ფილოსოფიის უძველეს საკითხს, საკითხს არსისა და აზრის, ობიექტისა და სუბიექტის, ბუნებისა და სულის დამოკიდებულების შესახებ. ყოველთვის პირველის პოზიციის გამაგრებით და მისი გნოსეოლოგიური უფლებების აღდგენით სჭრიდა. ფრ. ენგელსის ცნობილი განცხადების თანახმად ეს არის ის საზღვარი, რომლის არესთან თვითოეული ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა მოვალეა ორი შესაძლებელი გზიდან ერთ-ერთზე აირჩიოს: მარქსმა და ენგელსმა აირჩიეს პირველი გზა და ამიტომ ისინი დარჩენ მატერიალისტები. „ჰეგელის ფილოსოფიის ჩამოშორება მატერიალისტური შეხედულებისაკენ დაბრუნებით მოხდა“-ო, გვეუბნება ფრ. ენგელსი. მაგრამ, როგორც ცნობილია, მარქს-ენგელსის ისტორიულ მისიას არ შეადგენდა არც იდეალიზმიდან უბრალო გადაგომა და არც მატერიალისტური დოქტრინის უკრიტიკო მიღება. მატერიალისტური მსოფლმხედველობის მიღება მათთვის იყო გზა და საშუალება მატერიალისტური მეთოდით ისტორიაში შესვლისთვის. კაუტსკი სამართლიანად შენიშნავს: მარქსი და ენგელსი უწინ ფილოსოფიურად მივიდნენ მატერიალისტურ მსოფლმხედველობამდე, და შემდეგ განავითარეს თავიანთი მატერიალისტური გაგება ისტორიისა. (გვ. 24).

მაგრამ როცა ეს გზა განვლილი იყო და მატერიალიზმი ისტორიული მატერიალიზმის სახით განვითარებული, მაშინ ნათელი გახდა მარქსისათვის, რომ მისი ფილოსოფიური მატერიალიზმი მეთოდოლოგიურ საფუძვლებში განსხვავდებოდა ძველი მეტაფიზიკური მატერიალიზმისაგან. თუ რაში მდგომარეობდა ახ განსხვავების ძირითადი მომენტები, ამის შესახებ ჩვენ ცნობა მოგვეპოება მარქსის ე. წ. თეზისებში ფორებახის შესახებ.

ამრიგად, ჩვენ მოკლეთ მოვხაზეთ ის გზა, რომლითაც მარქსის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის ქვეყანაში შესვლა შეიძლება. ვისაც სისტემატიურ შრომაში ამ გზის გათვალისწინება სურს, მან ფილოსოფიის ისტორიის ორ დიდ წერტილს უნდა დაეყრდნოს: მე-17 საუკუნის ინგლისელებს და მე-18 საუკუნის ფრანგ მატერიალისტებს ერთის მხრივ, ჰეგელის ფილოსოფიას მეორეს მხრივ. სხვა მისაგალი დიალექტიკურ მატერიალიზმთან, როგორც ფილოსოფიურ სისტემასთან, არ არსებობს.

ჩვენთვის საინტერესოა იმის აღნიშვნა, რომ კ. კაუტსკი თავის წიგნში ასეთი გზის არსებობაზეც კი არ მიუთითებს. ეს ერთობ უდანაშაულო აზრებს გამოთქვამს ფილოსოფიური მატერიალიზმის შესახებ. აღნიშნავს, რომ მარქსი და ენგელსი იყვნენ მატერიალისტები, თვით კაუტსკი ერთ ადგილს გაკვირთიხსენიებს, რომ მარქსი და ენგელსი თავიანთ ფილოსოფიას დიალექტიკურ მატერიალიზმს უწოდებდნენ, მაგრამ პოზიტიური შინაარსი ამ დიალექტიკური მატერიალიზმის ფილოსოფიისა უცნობი რჩება მკითხველისათვის. იმის მაგივრად, რომ კაუტსკის საფუძვლიანათ გაერკვია დიალექტიკური მატერიალიზმის გნოსეოლოგიური რაობა და ამ რიგად თავისი მატერიალისტობა განემტკიცებია, მან ამ წიგნში გრძელი თავები დასწერა ისეთ მოსაწყენ თემაზე, როგორიც არის „ღმერთის რწმენა და მატერიალიზმი“. მაგრამ მას შემდეგ რაც ჩვენ კაუტსკის

შეხედულება დიალექტიკაზე გავიცანით, ნათელი უნდა იყოს, რომ მას ასეთი შრომის გაწევა არ შეეძლო.

ამიტომ არის რომ „მატერიალისტს“ კაუტსკის ზოგ მსჯელობაში ფილოსოფიურ მატერიალიზმის შესახებ ისეთი აზრებიც კი გაპარვია, რომელზედაც სიამოვნებით ხელს მოაწერდა თვითოეული ფილისტერი და ექლექტიკოსი. ასე მაგალითად მე-28 გვერდზე სწერია:

„არც მარქსი, არც ენგელსი და არც დიცგენი მარადიულ ჭეშმარიტებას არ დაეძებდენ, ჭეშმარიტების ქონება კი არ იყო მათთვის მთავარი, არამედ ჭეშმარიტების გზის ცოდნა.“

ამდენად, რასაკვირველია, შესაძლებელია ვთქვათ, რომ მატერიალისტური გაგება ისტორიისა და კავშირებული არ არის ფილოსოფიურ მატერიალიზმთან.

რას ნიშნავს ეს? ეს ხომ ფილისტერული აზრია იმის შესახებ, რომ მატერიალისტებს თავიანთი მოძღვრება ყველაფრის ცოდნათ მიაჩნიათ, რომ იმათ ჰგონიათ საგანთა დასაბამი იცოდნენ და სხვ. კაუტსკის რომ მატერიალიზმის ისტორიაში ჩაეხედა, რასაკვირველია, ამას აღარ იტყოდა. არც ერთი კლასიკოსი მატერიალიზმისა ასეთს რაიმეს არ ასწავლიდა. პირიქით, მაგ. ჰოლბახი თითქმის აგნოსტიციზმის კარებზე ურახუნებდა და გვასწავლიდა, რომ საგანთა უკანასკმელი საიდუმლოების შემეცნება, მატერიის რაობის გაგება და სხვ. ჩვენ არ შეგვიძლია.

ამრიგად ერთად ერთი გზა, რომელიც მოაზროვნეს ძველი მატერიალიზმის ისტორიიდან მარქსიზმის საფუძვლად დებულ ფილოსოფიურ მატერიალიზმამდე მიიყვინდა კაუტსკისათვის არ არსებობდა არც ისტორიულად და არც სისტემატიურად. მაგრამ რადგან კაუტსკი მისი წიგნის პროგრამის თანახმად მატერიალისტი რჩება, ამიტომ საქარო ხდება ამ მატერიალიზმის რაიმე ნაირი განმტკიცება. კაუტსკის ეს საქმე სისრულეში მოჰყავს კანტთან ანგარიშის გასწორებით. 50 გვერდზე მეტი შეუწირავს ჩვენს ავტორს კანტის ფილოსოფიის კრიტიკისათვის და ეს ნამდვილად იმიტომ რომ მკითხველისათვის ნათელი გაეხადა თავისი საკუთარი ფილოსოფია. მაგრამ ფილოსოფიაში ჩახედული მკითხველი თანდათან რწმუნდება იმაში, რომ აქ საქმე გვაქვს არა მარტო კაუტსკის საკუთარი ფილოსოფიით კანტის უარყოფასთან, არა მარქსიზმის საშუალებით წარმოებულ კანტის კრიტიკულ განხილვასთან, არამედ ნაწილობრივ ერნსტ მახის ენით კანტთან ლაპარაკთან. ამიტომ რაც კაუტსკის მისი საკუთარი ფილოსოფია და მატერიალიზმი ჰგონია, ხშირად მახის რელატივისტურ პოზიტივიზმის ადლერისებური გამეორებაა.

ამ კონტექსტში არ შემოიძლია არ მოვიგონო ერთი ამბავი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა თითქმის ათი წლის წინად. კაუტსკისთან ერთ შეხვედრის დროს საუბარი ჩამოვარდა მარქსიზმის ფილოსოფიაზე, ვილაპარაკეთ კანტზე, მახზე და სხვ. საკითხი შეეხო ისტორიულ შედარებას და კაუტსკიმ სიტყვიდან სიტყვამდე განაცხადა: კანტი აღარაფრად მოსახმარია, მახიდან მარქსისტებმა ბევრი რამ უნდა აიღონ. მახი ყოველ მხრივ მალლა დგას კანტზე და სხ. მართალი მოგახ-

სენოთ ამ განცხადების აზრი მე მაშინ ისე გავიგე, რომ კაუტსკის რომელიმე ჩვენგანი რახასტი ეგონა (რადგანაც ერთი თანამოსაუბრე მას რამდენიმეჯერ შეეკითხა მახზე და მახიზმზე) და მის დასაკმაყოფილებლად ამბობდა ასე. აბა როგორ წარმომედგინა, რომ კაცი, რომელიც ათეული წლების მანძილზე მარქსისა და ენგელსის მეცნიერულ მემკვიდრეთ ითვლებოდა, ასეთი ზღვრულ მსჯელობის საგნად გახდიდა ემ. კანტს. ამ წიგნმა კი ყოველივე ეჭვი გაფანტა; ახლა ნათელია რომ მის ავტორს ფილოსოფიაში მართლაც მეტი მახიდან უსწავლია, ვიდრე კანტიდან. კანტს კაუტსკი უფრო მახის სათვალეებით ხედავს, ვიდრე მარქსის.

უნდა აღინიშნოს, რომ კანტთან მისასვლელად კაუტსკის სწორი გზა აქვს არჩეული. პრობლემა შეეხება იმას, თუ რამდენად კანტის ნააზრევში წარმოდგენილია მატერიალისტური მსოფლგაგების პრინციპები. ცნობილია, რომ კანტი თავის გნოსეოლოგიურ საქმეს იმ წინაამდდელობის დაძლევაში ხედავდა, რომელიც როგორც წინაამდდელობა მატერიალისტური და იდეალისტური, ანუ ემპირისტული და რაციონალისტური მსოფლმხედველობისა მკათიო და ყოველ მხრივ ჩამოყალიბებული იყო მისი წინამორბედი ფილოსოფიის მიერ. ამ დიადი პრობლემის გარკვევის დასაწყისში კანტის გნოსეოლოგია უსათუოდ მატერიალიზმის და რეალიზმის მხარეზე დგას. იდეალისტები დაწყებული ელვატელებიდან და ბერკლით დამთავრებული ამბობენო, მოგვითხრობს კანტი, რომ „ყოველივე შემეცნება გრძნობების და ცდით მოცემული არის მხოლოდ მოჩვენება და ქეშმარიტება გააჩნია მხოლოდ წმიდა გონების და აზრის იდეებსო“; და ამაზე თვით კანტი უპასუხებს: „ყოველივე შემეცნება საგნებისა მხოლოდ წმიდა გონების და წმიდა აზრის საშუალებით არის მოჩვენება, ქეშმარიტებას იძლევა ცდა“.

რასაკვირველია, აქ კანტი სავეებით მატერიალიზმის მხარეზე დგას. მაგრამ როდესაც კი ის სვამს საკითხს შესახებ იმისა, თუ როგორ იძლევა ცდა ქეშმარიტებას, მყისვე მისი თვალსაზრისი სუბიექტივიზმსა და იდეალიზმს ეზიარება. ამ კონტექსტში კანტისათვის ისმება ცენტრალური საკითხი, რას შეეხება შემეცნება, თავისთავად არსებულ საგნებს, თუ მხოლოდ მოვლენებს ამ საგნების შესახებ? კანტის პასუხი ცნობილია, შემეცნება მხოლოდ მოვლენებს შეეხება. „საგნის თავისთავად“ შემეცნება შეუძლებელია.

აქ არის შესაძლებლობა კანტს მატერიალისტური გნოსეოლოგია დაუპირდაპიროთ. რასაკვირველია, შეუძლებელია იმის უარპყოფა, რომ შემეცნება მოვლენებს შეეხება, მაგრამ საკითხია, თუ რა დამოკიდებულება არსებობს მოვლენას და საგანს შორის. მატერიალიზმი უპასუხებს: კონკრეტი შემეცნების საგნისათვის ეს დამოკიდებულება იგივეობით გამოიხატება, ხოლო შემეცნების საგნის მიმართ საერთოდ ეს დამოკიდებულება ნიშნავს იმას, რომ საგანი თავისი მოვლენით ავლენს თავის საკუთარ ბუნებას. ამიტომ მატერიალისტური გნოსეოლოგია უპირველეს ყოვლისა უნდა იყოს იმის დამტკიცება, რომ შემეცნება საგნობრივი და ამიტომ ობიექტური პროცესია.

ცხადია, რომ ამ წერილში ადგილი არ არის აქ წამოყენებული აზრების განვითარებისა და უფრო სრული გადმოცემისათვის, აქ ჩვენ გვინტერესებს

კითხვა, მიდის თუ არა კაუტსკის კანტის კრიტიკა ამ გზით. პასუხი უსათუოდ უარყოფითია. კაუტსკი სულ სხვა გზიდან დაეტაკა კანტს. ერთის/მხრივ კაუტსკი კანტის გნოსეოლოგიას ებრძვის მახის არგუმენტაციით, ე. ი. შემეცნების პროცესში შეგრძნების გენერალური როლის მინიჭებით; ამ გზით წარმოებული კრიტიკის შედეგი არის კაუტსკის დასკვნა: „ჩვენი შემეცნება უფრო რელატიურია, ვიდრე ეს კანტს ეგონა“ (გვ. 58). ერთად ებრძვა მატერიალისტური დებულება კანტის წინააღმდეგ კი უნდა ყოფილიყო: ჩვენი შემეცნება უფრო ობიექტიურია, ვიდრე ეს კანტს ჰგონია. რელატივიზმის მომენტის ხაზის გასმით კანტის წინააღმდეგ ბრძოლაში მატერიალიზმისათვის ხელსაყრელ გარემოებას ვერ მოგვეცემს.

მეორეს მხრივ კაუტსკი სავესებით სანართლიანად შენიშნავს: კანტს იმის გაგება აკლდა, რომ შემეცნება უცვლელი უნარი არ არის, რომ ის ექვემდებარება განვითარების კანონებს, ის დამოკიდებულია ტექნიკის განვითარებისაგან და საზოგადოების საერთო სულიერ განწყობილებისაგან და სხ. ეს სწორია, მაგრამ წარმოსადგენია, რომ კანტმა ყველა ეს ისტორიული ხასიათის დებულება მიიღოს, მაგრამ მაინც თავის „საგანთან თავისთავად“ დაიცადოს. ეს რომ ასეა ამის შეტყობა კაუტსკის საუცხოვოდ შეეძლო მისი პარტიული ამხანაგებიდან, კ. ფორლენდერადან და მაქს ადლერიდან. ორივე ეს მოაზროვნე მთელი ასი პროცენტით ღებულობენ დასახელებულ ისტორიულ და გენეტიურ მოსაზრებებს, მაგრამ მაინც კანტიანლები რჩებიან. რატომ? იმიტომ რომ ამ გზით კანტის გნოსეოლოგიასთან მისვლა ისე შეუძლებელია, როგორც კაუტსკის პირველი გზით მატერიალისტური გნოსეოლოგიის დაფუძნება შეუძლებელი.

ამრიგად კაუტსკის არგუმენტაცია კანტის გნოსეოლოგიის წინააღმდეგ არის ნახევრად მახისტური და ნახევრად მარქსისტული (მხოლოდ ისტორიოსოფიული თვალსაზრისით) და ამიტომ სუსტი.

გაცილებით უფრო ძლიერია კაუტსკის პოზიცია, როცა ის კანტის პრაქტიკულ ფილოსოფიას, ე. ი. ეთიკას შეეხება. რასაკვირველია, შეიძლებოდა კანტის პრაქტიკულ ფილოსოფიასთან სხვა გზითაც მისვლა, ასე მაგ. ცნობილია რომ კანტის ეთიკის უმაღლეს იდეალს და უძლიერეს დასაყრდენს თავის უფლებების ცნება შეადგენს. კრიტიკა ამ თეზისა კაუტსკის გამოჰყავს იმანენტური კონტექსტით: დროსა და სივრცის იდეალობა—კაუზალობა, აუცილებლობა—თავისუფლება. მაგრამ კაუტსკის აღნუსხული არ აქვს ის შინაგანი მოთხოვნილება კანტის სისტემისა, რომელმაც კიონისბერგელი ბრძენი აიძულა თეორიაზე მაღლა პრაქტიკა დაეყენებია და ეს პრაქტიკა განემარტა, როგორც ადამიანის „ნებისყოფის“ შეუბოჭავი თავისუფლება აუცილებლობით და კანონით განსაზღვრულ ვითარებაზე. მოკლეთ, თუ ვიტყვით კაუტსკის მხედველობიდან გამოპარვია კანტის განცხადების აზრი: „თუ საგნის თავისთავად შემეცნება შესაძლებელია, მაშინ თავისუფლების გადარჩენა შეუძლებელია“. კანტის ეს საკუთარი სიტყვები, საუცხოვო გასაღებს გვაძლევს, როგორც იმისათვის, თუ რატომ კანტმა თავისი გნოსეოლოგია მატერიალიზმით

დაიწყოს და იდეალიზმით დაამთავრო, აგრეთვე მისი ეთიკის და თავისუფლების ცნების კრიტიკისათვისაც. მაგრამ კაუტსკი ამ გზას არ მიჰყვება.

კაუტსკი სამართლიანად ეკამათა კანტს იმაში, რომ დრო და სივრცე არ არის შემეცნებისათვის აპრიორული ჭურჭელის სახით მოცემული ელემენტი. მაგრამ ამ სწორ აზრს სწორი არგუმენტებით ვერ ამტკიცებს, რადგან აღებული დებულება, რომ დროს და სივრცის აღთქმა ემპირიულად და ამიტომ დროსა და სივრცის შემეცნება სუბიექტის შეგუებას ნიშნავს გარემყართან, ისე უძლურია, როგორც კაუტსკის ცდა აუცილებლობის აპრიორობა შესცვალოს რელატიური აუცილებლობით, როგორც ეტყობა ის უდიდესი აღმოჩენები, რომელიც ამ უახლეს დროში სწორედ რომ კაუზალობის, დროსა და სივრცის და აუცილებლობის პრობლემების დარგში მოხდა, კაუტსკისათვის სავსებით უცნობი დარჩენილა. კანტის აპრიორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა უნდა ემყარებოდეს სულ სხვა მასალას, და არა სიტყვების და ციტატების კრიტიკულ განცხრილვას. მაგ. როცა კაუტსკის ყველა არგუმენტს თავს მოუყრი კანტის დროისა და სივრცის აპრიორობის წინააღმდეგ, გებადება საკითხი, ნუ თუ ამაზე მეტის თქმა არ შეიძლება კანტის წინააღმდეგ? თქმა ძალიან ბევრის და უფრო საფუძვლიანისაც შეიძლება, მაგრამ ამას არ ამბობს ჩვენი ავტორი. თავი რომ გავანებოთ უახლოესი დროის მიხწევებს ამ დარგში, რაც მეტნაწილად მეცნიერების ისეთი დარგიდან მოდის, სადაც კაუტსკი სახლში არ არის, საჭირო იყო მხოლოდ იმის ცოდნა, თუ რა გააკეთა ჰეგელმა კანტის მიმართ, რომ მარქსისტი მატერიალისტისათვის სულ სხვა სინათლით გაშუქებულიყო კანტის ლაბირინტში სავლელი გზები.

კაუტსკი, რომელმაც უარყო ჰეგელის დიალექტიური აზროვნების ორგანიულობა მარქსიზმისათვის, რასაკვირველია, ამ გზას არ გაჰყვა და ამიტომ მისი მატერიალიზმი დიალექტიურ მატერიალიზმის ფილოსოფიური პრეტენზიების გამმართლებელ მატერიალიზმს კი არ წარმოადგენს, არამედ მატერიალისტურად შეფერადებულ გამოცემას იმ იდეებისა, რომლებიც გასულ საუკუნეში ჩამოყალიბდა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში და რომელმაც თავისი ფილოსოფიური გამოხატვა მიიღო მახის და მის დაგვარ რელატივისტურ პოზიტივიზმში.

ამიერ-კავკასიის აკონომიური განვითარება

5. ბატონ-ჟმრგის ნაშთი და ტექნიკური პროგრესი ამიერ-კავკასიის სოფლის მეურნეობაში *)

ზემოთ ჩვენ გამოვარკვეით, რომ თვითმპყრობელობის საგადასახადო პოლიტიკა იყო ფაქტორი, რომელიც აფერხებდა ტექნიკურ პროგრესს ამიერ-კავკასიის სოფლის მეურნეობაში. მაგრამ არსებობდა მეორე ფაქტორიც, რომელიც საგადასახადო პოლიტიკაზე არა ნაკლებ უწყობდა ხელს სასოფლო მეურნეობის ჩამორჩენილობას. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ბატონყმური ნაშთები, რომელიც განსაკუთრებული პირობების გამო, მეტად ცხოველყოფელი გამოდგა ამიერ-კავკასიაში.

ანალიზი საკითხისა იმის შესახებ, თუ როგორი იყო ბატონყმობის ნაშთების გავლენა ამიერ-კავკასიის სასოფლო-მეურნეობაზე მეტად საინტერესოა. ეს ინტერესი გამოწვეულია მით, რომ ამიერ-კავკასია და განსაკუთრებით საქართველო კლასიკური მაგალითებია იმისა, თუ როგორ შეუძლია ძველი ცხოვრების ნაშთებს თითქმის სრულ დაღუპვამდე მიიყვანოს სასოფლო მეურნეობა. ამ დებულების დასამტკიცებლად ჩვენ მოვიყვანთ რამოდენიმე თვალსაჩინო მაგალიტს.

პირველყოვლისა საჭიროა გამოვარკვეოთ შრომის ნაყოფიერების მდგომარეობა და მისი დაცემის დონე სასოფლო მეურნეობაში. მხოლოდ ამის შემდეგ შეუდგებით ჩვენ ამ მოვლენის მიზეზების გამორკვევას.

დავიწყოთ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის ჩვენებიდან. უკანასკნელი თავის „მოხსენებაში“ იძლევა მთელ რიგ ფრიად ღირსშესანიშნავ შენიშვნებს.

ყველა უგრედ წოდებული „ნადელების გარეშე“ დარჩენილი მიწები, რასაკვირველია, ფაქტიურად კვლავ იმავე გლეხების სარგებლობაში დარჩა, მაგრამ უკვე აწეულ საიჯარო ფასებში. საიჯარო ფასი ისე, როგორც ნადელებზე დაწესებული საგადასახადო გადასახადი შეადგენდა მოსავლის $\frac{1}{3}$ ან $\frac{1}{2}$ ნატურით. აღსანიშნავია, რომ ყოველივე ეს გადასახადები არ იყო დამამძიმებელი გლეხობისათვის მხოლოდ და მხოლოდ განთავისუფლების პირველ ხანებში, ვინაიდან მაშინ კარგი მოსავალი იყო! ასე მაგალითად, ქუთაისის გუბერნიაში ერთი დესეტინა მიწა 70-იან წლებში იძლეოდა 180—200 ფუტ სიმინდს და გლეხიც ადვილად უბდიდა მემამულეს $\frac{1}{3}$, იტოვებდა რა თვითონ 130—150 ფუტს. ეხლა კი, როცა ერთ

*) იხ. „მნათობი“ № 5—6.

დესტინაზე მოდის მხოლოდ 60—80 ფუთი, გლეხისათვის ძნელია მოსავლის $\frac{1}{4}$ -ის გადახდა, ვინაიდან დარჩენილი 45—60 ფუთი მას თვითონ არ ყოფნის. ქართულ პროვინციებში მოსავლის შემცირება შემჩნეულია ყველა ადგილობრივ საადგილ-მამულო ბანკების მიერ, რომლებიც თავის დროზე დაგირავებდნენ მიწებში იძლეოდნენ იმდენ ფულს, რამდენათაც ამჟამად თვით ეს მამული აღარ ღირს. მიწების მოსავლიანობის შემცირება სავსებით აიხსნება მით, რომ მიწების დამუშავება სწარმოებს მეტად პრიმიტიული იარაღებით, მათ არასდროს არაა გამოყენებულნი და საერთოთ მტაცებლურ ექსპლოატაციას ვწვევიან მათზე. ერთის მხრით მაღალი საიჯარო ფასი, მიწის დიდი სიფიწროვის გამო, აიძულებს მემამულეებს მიმართონ უმთავრესად მიწის იჯარით გაცემას და ხელი აიღონ მეურნეობის რაციონალურად წარმოებაზე. მეორე მხრით გლეხს არ ძალუძს შემოიღოს რაიმე გაუმჯობესებული წესი არც თავის საკუთარ ნადეღზე და არც იჯარით აღებულ მიწაზე იმის გამო, რომ იგი სავსებით დამოკიდებულია მემამულისაგან, რომლის ნებადაურთველად მოსავლის აკრეფაც შეუძლებელია. *)

ვორონცოვ-დაშკოვი დასახელებულ მოხსენებაში ერთის მხრივ ადასტურებს მოსავლის შემცირების ფაქტს დასავლეთ საქართველოში, მეორეს მხრით სცდილობს ახსნას ეს მოვლენა. მოსავლიანობა 30 წლის განმავლობაში თითქმის 200—300 $\frac{1}{6}$ -ით შემცირდა ე. ი. ყოველ ათ წელში ადგილი ქონდა მოსავლის გასაოცარ შემცირებას—70—100 $\frac{1}{6}$ -ით. ვორონცოვ-დაშკოვიც იძულებულია დაადასტუროს ეს ფაქტი, ვინაიდან ამას ამტკიცებს მთელი რიგი სხვა წყაროებიც.

ცნობები აღმოსავლეთ საქართველოს შესახებ ასეთსავე სურათს იძლევიან. ტოპოგრაფიული და ამასთან დაკავშირებით კლიმატიურ პირობათა და ნიადაგის სხვადასხვაობა საკმაოდ ძლიერ ზეგავლენას ახდენს მოსავალზე, მაგრამ აქაც შეიძლება აღნიშნულ იქნეს საერთო ტენდენცია თანდათანობით პროგრესიულ დაცემისაკენ.

საშუალო მოსავალი ფუთებში

მარცვლეულობა	1884 წლამდე მასალების მიხედვით	1892—94 წ.წ. საგადასახადო ინსპექტორის ცნობების მიხედვით	1895 წ.	1896 წ.			
პური ხორბალი	60	—	50,22	—	55,8	—	40,33
სიმინდი	72	—	60,72	—	60,72	—	40,5
ქერი	72	—	57,11	—	62,45	—	40,5
შვრია	78	—	68,40	—	89,40	—	40,5

... მოსავლის დაცემა გამომდინარეობს სასოფლო სამეურნეთ ცხოვრების მთელი წყობილებიდან, გასაკვირი იქნებოდა ეს, რომ ასე არ იყოს. მიწის პრიმიტიულად დამუშავება, წლიდან წლამდე ერთდამიამე მცენარეულობის თესვა, მიწის გაუნოყოფრებლობა, არა რაციონალურ თესლთა შენაცვლება—აუცილებლათ იწვევს ნიადაგის ფიზიკურ თვისებათა გაუარესებას და მის დაცლას მცენარეულობისათვის საკვებად საჭირო მინერალურ ნივთიერებათაგან. მოუსავლიანობა, რომელიც ოდესღაც უცნობი იყო კახეთისათვის, სულ უფრო და უფრო ხშირად ატყდება თავს მოსახლეობას და ჩვეულებრივ მოვლენად ხდება. **)

*) უქვეშევრდომილესი მოხსენება, გვ. 35.

**) კავკასიის სასოფლო მეურნეობა 1900 წ. გვ. 60.

შესაძლებელია, რომ ციფრები კახეთში მოსავლიანობის შემცირების შესახებ სავსებით სწორი არ არის, მაგრამ მაინც შეიძლება სწორად ჩავთვალოთ გლეხების მიწების მოსავლიანობის დაცემის ტენდენციის აღნიშვნა.

მაგრამ იგივე უნდა ითქვას კერძო მემამულეთა მეურნეობის შესახებ.

უკეთეს მდგომარეობაში არ არიან არც მსხველ კერძო მემამულეთა მეურნეობანი, ისეთი მსხვილი მიწადამფლობელები, რომლებიც ეწევიან დამოუკიდებელ მეურნეობას აქ თითზე ჩამოსათვლელია. უმრავლესობა იჯარით აძლევს მიწებს გლეხობას მოსავლის განსახლებულ ნაწილში, რომლის ზონა ძლიერ ირყევია... მეურნეობის ასეთი გამარტივებული წესით წარმოება უფრო სასარგებლოც არის და მშვიდობიანიც, მით უმეტეს, რომ გლეხი, ისე როგორც ყველგან, არ აფასებს თავის შრომას, რის გამოც შედარებით ყოველთვის დიდ საიჯარო ფასს იხდის. მამულია დაქუცმაცება, საკუთარი მიწის ნაკლებობა აიძულებს გლეხს დასთანხმდეს ყოველგვარ საზიანო წინადადებაზე და უსიტყვოდ დაემორჩილოს პირობებს, რომელსაც მას უკარნახებენ. *)

ავილოთ ეხლა, თუ რას ამბობს ერთ-ერთი წერილის ავტორი ზაქათაღის ოლქის შესახებ:

ჩვენ ვფიქრობთ, საეჭვოა მოინახოს კიდევ სხვა რომელიმე კუთხე თუკინდ ამიერ-კავკასიაშიაც კი, სადაც მიწის საკითხი ისეთი რთული და გაურკვეველი იყო, როგორც ზაქათაღის ოლქში. ხოლო ასეთ პირობებში, რასაკვირველია, შეუძლებელია განსაკუთრებული იმედები იქონიო საერთოდ სასოფლო მეურნეობის ამ კუთხეში... ბევრი დარწმუნებულნი არიან, რომ ხაზინა მათ მიწებს არ ჩამოართმევს, ან და მათი მიწები არ გადაეცემა გლეხთა საზოგადოებებს; გლეხებს თავის მხრით ეშინიათ, არ ჩამოუტრან მათ მიწის ნაკვეთები და არ გადასცენ ბევრს ან გლეხთა საზოგადოებებს. გასაგებია, რომ ასეთ პირობებში, ყველა იმდენ შრომას ხარჯავს თავის მიწის დამუშავებაზე, რამდენიც საჭიროა თავის გამოსაკვებად. ვინღა ფიქრობს გაუაჯობესებათა შესახებ სასოფლო მეურნეობაში. **)

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ეს ცნობაც ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ბატონ-ყმურ ნაშთების წყალობით, უკან იწევს არა მარტო გლეხური, არამედ მემამულეთა მეურნეობაც. ეს დამახასიათებელი მოვლენაა. თუ რუსეთში მემამულეთა საგრძნობი ნაწილი გადადიოდა მეურნეობის კაპიტალისტურ განვითარების ლიანდაგზე, ამიერ-კავკასიაში ასეთ მოვლენას იშვიათად ქონდა ადგილი. ადგილობრივი მემამულენი მეურნეობის საკუთარი ძალებით წარმოებას არჩევდნენ მიწის იჯარით გაცემას გლეხებზე მალალ საიჯარო ფასებში. ეს აიხსნებოდა მით, რომ საიჯარო ფასი ძალიან დიდი იყო, და ის უფრო სასარგებლოდ იყო ცნობილი, ვიდრე რაციონალური მეურნეობის წარმოება.

მოსავლის დაცემას ადგილი ქონდა არა მარტო საქართველოში, არამედ სომხეთშიაც. და აი რას ამბობს, სხვათა შორის, ერივანის კომიტეტი სასოფლო-სამეურნეო მრეწველობის მდგომარეობის შესახებ...

წინად ხორბალი იძლეოდა ნათესზე 12-15-ჯერ მეტს, ეხლა-კი მხოლოდ 4-ჯერ მეტს იძლევა. ასეთი მცირე მოსავალი დამოკიდებულია შემდეგი მიზეზებისაგან: ნიადაგის ბუნებრივი ძალები გამოიფიტა; განუწყვეტლივ საუკუნოების განმავლობაში მარტო პურისა და ქერის თესვით მთიან და ნაწილობრივ შუა ადგი-

*) კავკ. სასოფ.-მეურნ. 1900 წ. გვ. 605.

**) კავკ. სასოფ.-მეურნ. 1903 წ. გვ. 1211-1212.

ლებში დასუსტდა და გამოიფიტა ნიადაგის ზედაფენა, ვინაიდან მას ყოველთვის ეცლება ერთი და იგივე ნაწილები, რომელიც აუცილებელია მარცვლის განთავსებად. ნოყიერება თვით მიწამ უნდა აღადგინოს იმ ხნის განმავლობაში, როცა ის დასვენებულია ერთი, ან ორი წლით და არა თესლთა შენაცვლებით ან ნიადაგის განოყიერებით, ნაკვლის ან სხვა ხელოვნური პატივის სახით. თესლთა შენაცვლების სიღარიბისა და მიწის გამოფიტვის შესაბამისად უნდა იქნას შეწყველოთ იმის მიხედვით, რომ მთელ მთიან ადგილებში სპარბობს ერთ-ერთი სისტემა და მხოლოდ რამოდენიმე ადგილას გავრცელებულია სამმინდვროვანი სისტემა. უკანასკნელ შემთხვევაში მინდვრის ორი ნაწილი ისვენებს და მხოლოდ მესამე ითვისება... სუსტ მოსავლიანობაზე მოქმედობს მინდვრების ცუდი დამუშავება, ვინაიდან სასოფლო-სამეურნეო იარაღები სრულიად პრიმიტიულია, და გარდა ცუდი მუშაობისა მოიხზოვს ბევრ სამუშაო ძალის არა საწარმოო ზარჯებს და დიდ დროს“).

მტაცებლური მეურნეობა, ნიადაგის გამოჟიჭვა, მიწის დამუშავების პრიმიტიული წესები და მემინდვროების ძველი სისტემები, აი რითა ხასიათდება ამიერ-კავკასიის სასოფლო მეურნეობა 1914 წლის იმპერიალისტურ ომამდე. შრომის ნაყოფიერება სულ უფრო მეტად ეცემოდა, რაც დაკავშირებული იყო ნიადაგის სიმდიდრეთა გასაოცარ მტაცებლურ განადგურებასთან, არა სწორ თესლთა შენაცვლებასთან და ნიადაგის დამუშავების უძველეს წესებთან. სამ მინდვროვანი და ორ მინდვროვანი სისტემები დამახასიათებელი იყო მთელი ამიერ-კავკასიისათვის. ასე მაგალითად, კახეთში: — „სადაც ნიადაგი ძლიერ გამოფიტულია, ბატონობს სამმინდვროვანი სისტემა; სადაც ნაკლებად გამოფიტულია იქ ორ მინდვროვანი სისტემა, და დაბოლოს იმ ნაკვეთებზე, რომლებსაც ანოყიერებენ, არავითარ თესლთა შენაცვლებას არ აქვს ადგილი“ (**).

ამიერ-კავკასიის სასოფლო მეურნეობა ჯერ კიდევ არ იცნობდა წარმოების გაუმჯობესებულ იარაღებს და მრავალმინდვროვან სისტემას, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ცალკე შემთხვევებს.

უფრო ახალი „კავკასიის მეურნეობა“-ს რედაქცია დაინტერესდა ამიერ-კავკასიაში სასოფლო-სამეურნეო იარაღებისა და მანქანების გავრცელების საკითხით და ამ მიზნით დაუგზავნა ანკეტები თავის კორესპონდენტებს.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე ჩვენი კორესპონდენტები 80 შემთხვევაში გვიპასუხებენ, რომ მათ რაიონში სასოფლო-სამეურნეო იარაღებს და მანქანებს არ იძენენ. მიწას ამუშავებენ ძველი წესით, ხოლო ზოგიერთ ადგილებში, თანამედროვე მანქანები შეადგენენ არქეოლოგიურ, იშვიათ მოვლენას (**).

ომამდე ამიერკავკასიაში შემოქონდათ უმთავრესად წვრილი სასოფლო-სამეურნეო იარაღები. ასე მაგალითად, სასოფლო-სამეურნეო იარაღების მთელი იმ რაოდენობიდან, რომელიც შემოტანილ იქნა 1908 წელში 70% შეადგენენ შემდეგი იარაღები: წერაქვი, ნიჩაბი, ცელი და სხვა წვრილი იარაღი და მანქანები. ეს ციფრები გვიჩვენებენ, რომ თანამედროვე გაუმჯობესებული სასოფლო-სამეურნეო იარაღები და მანქანები თითქმის სრულიად არ მოიპოვებოდა ამიერ-კავკასიაში, ვინაიდან თუ 1908 წ. მსხვილ სასოფლო-სამეურნეო იარაღებისა

*) შრომ. კრებული. გვ. 67.

***) კავკასიის სასოფლო მეურნეობა 1900 წ. გვ. 604.

***) იქვე.

და მანქანების შემოზიდვა შეადგენდა მთელი შემოზიდვის 5%¹⁾, 1908 წლამდე ალბად სრულიად არავითარი იარაღები და მანქანები არ შემოქონდათ.

რაშია მიზეზი სასოფლო მეურნეობის ასეთი გაყინვისა და მოსავლიანობის დაცემისა? რაში უნდა ვეძიოთ ამ პარადოქსალური მოვლენის ფესვები? ამიერ-კავკასიაში მოსავლიანობის დაცემა არავითარი ბუნებრივი მიზეზებით არ შეიძლება ახსნილ იქნას. ბურჟუაზიულ მეცნიერებს ხშირად სურს, რომ ისეთ სხვადასხვა მოვლენების ახსნა, რომლებიც დაკავშირებულია სასოფლო მეურნეობასთან ნიადაგის ნოყიერების თანდათანობითი დაცემის კანონით. მაგრამ ყოველ ბურჟუაზიულ მეცნიერს გაუძნელდებოდა ზემოაღნიშნულ მოვლენების ახსნა ნიადაგის ნაყოფიერების შემცირების კანონით, ე. ი. ბუნებრივი ხასიათის მიზეზებით. თვით ევრონცოვ-დაშკოვს, ცარიზმის სატრაპს ამიერ-კავკასიაში და რევოლიუციონური მოძრაობისა და რევოლიუციონურ მოძღვრებათა მოსისხლე მტერს არ შეუძლია ამ საკითხში დასდგეს ბურჟუაზიულ თვალსაზრისზე. ზემოთ დასახელებულ ციტატაში ის ნიადაგის სიმდიდრის გასაოცარ გაპარტახებას ხსნის სოციალური ხასიათის მიზეზებით.

როგორი იყო ეს სოციალური მიზეზები? რა უშლიდა ხელს შრომის ნაყოფიერების ზრდას სასოფლო მეურნეობაში?

ამ საკითხზე შეიძლება გაცემულ იქნას ერთად-ერთი მეცნიერული პასუხი: ბატონყმობის ნაშთები აფერხებდა ტექნიკურ პროგრესს სასოფლო მეურნეობაში. ამიერ-კავკასიის საუკეთესო მეცნიერული ძალები იძულებული იყვნენ აღეარებიათ ეს, შავი რევოლუციის წლებში.

პროფესორი ტიმოფევი, ამიერ-კავკასიის სასოფლო მეურნეობის საუკეთესო მცოდნე, ტექნიკური ჩამორჩენილობის შესახებ სწერს:

გადავდივართ რა შემდეგ ეკონომიურ პირობების განხილვაზე, ჩვენ პირველ ყოვლისა უნდა აღვნიშნოთ ადგილობრივი მიწადამფლობელობის დამახასიათებელი თავისებურება—უკიდურესი მიწის სივიწროვე, მისი დაქუცმაცება ნაჭრებად. ბევრად თუ ცოტად ძვირი იარაღები წვრილი მეურნეობისათვის წარმოადგენს მძიმე ზედნართ ხარჯს, ხოლო მიწის დაქუცმაცება ძლიერ აფერხებს, მაგალითად დაწვას, როგორაც არ უნდა იყოს იგი. ქუთაისის გუბერნიაში გაუმჯობესებულ იარაღების გავრცელებას მეტად აძნელებს აგრეთვე იჯარის მძიმე პირობები. მემამულეს, რომელიც იღებს იჯარის სახით მოსავლის $\frac{1}{3}$ და $\frac{1}{2}$ -აც კი, არ აქვს არავითარი მისწრაფება აწარმოოს საკუთარი მეურნეობა: ის ნაკლებ სასარგებლო იქნებოდა იმ შემთხვევაშიაც, რომ იგი იყენებდეს გაუმჯობესებულ იარაღებს. რაც შეეხება მოიჯარადრეს, იგი ძლიერ ძლივობით ინახლავს სამუშაო ზელფასს, ამიტომ ბუნებრივია, რომ მას არ აქვს სურვილი გაუმჯობესებული იარაღის შეძენისა... ასეთ პირობებში მოიჯარადრე გლეხი, საეჭვოა, რომ დაინტერესებული იქნეს მეურნეობის ტექნიკის გაუმჯობესებაში. საეჭვოა, რომ ამაში დაინტერესებულ იყოს აგრეთვე დროებით ვალდებული გლეხიც.*)

ფეოდალური მიწადამფლობელობის პირობები, ბატონყმური ნაშთების სიმძიმე აბრკოლებენ სასოფლო მეურნეობის განვითარებას. მიწის სივიწროვე, მისი დაქუცმაცება ერთი მეორისაგან დაცილებულ ნაჭრებად აბრკოლებენ ტექნიკურ პროგრესს. მაგრამ კიდევ უფრო მეტ როლს თამაშობს საიჯარო ფასი. მემამულე იღებს მოსავლის $\frac{1}{3}$ და $\frac{1}{2}$. ის ამას სთვლის უფრო სასარგებლოდ, ვიდრე რაციონალური მეურნეობის წარმოებას. მაღალი საიჯარო ფასი არ იძლევა შესაძლებლობას

*) სასოფ. მეურნ. 1905 წ. გვ. 181.

მიეცეს სტიმული მემამულეთა მეურნეობის განვითარებას. მაგრამ კიდევ უფრო ნაკლებად შეუძლიათ მათ მისცენ სტიმული მოიჯარადრე გლეხებს, რომლებიც მოკლე ვადით ამუშავებენ მემამულეთა მიწებს. მამოძრავებელი სტიმული შრომის ნაყოფიერების გაზრდისათვის არ ქონდა არც დროებით ვალდებულ გლეხებს, არც ხიზნებს, არც სახელმწიფოს გლეხებს. ასეთია პროფესორ ტიმოფევის მსჯელობის აზრი.

საჭიროა ხაზი გავუსვათ, რომ ამიერ-კავკასიაში მიწა იჯარით იცემოდა უმთავრესად ერთი წლის ვადით.

მოკლევადიან იჯარას უმთავრესად მართო მოსავალზე, მოაქვს დამღუპველი შედეგები სასოფლო-სამეურნეო წყობილებისათვის, ვინაიდან მიწადმომქმედს არ აქვს რწმენა იმისა, რომ იგი შეინარჩუნებს იჯარით აღებულ მიწას, არ აქვს სტიმული მეღიორაციისათვის, მიწა მტაცებლურ ექსპლოატაციას განიცდის. მაღალი საიჯარო ფასი მიწაზე იწვევს იმას, რომ მიწის მფლობელნი უარს ამბობენ მეურნეობის წარმოებაზე და აძლევენ მას იჯარით. მოიჯარადრეები არ არიან უზრუნველყოფილნი კანონით, საჭირო პირობები თითქმის ყოველთვის ზეპირია, განსაკუთრებით კავკასიის მუსულმანურ ნაწილებში, სადაც მთელმა მოსახლეობამ არ იცის წერა ვითხვა. ხოლო ეს გარემოება დიდ უპირატესობას ანიჭებს მიწადმფლობელებს. საიჯარო კანონი ამიერ-კავკასიაში არ არის. მოიჯარადრეები სავსებით დამოკიდებულნი არიან მიწადმფლობელებისაგან *).

საიჯარო ფასი ძალიან უნდა გადიდებულიყო ამიერ-კავკასიაში მიწის სივიწროვისა და ამასთანავე გლეხობის ფაქტიურად უმიწაწყლოდ დატოვების გამო წარსული საუკუნის 80-იან წლებში. საუკეთესო მიწები გლეხობას ჩამოერთვა. მათი ნადელები შემცირდა. უმიწაწყლოდ და მცირე მიწის ამარა დარჩენილი გლეხები იძულებულნი იყვენ იჯარით აელოთ მიწები მემამულეებისაგან მაღალ საიჯარო ფასებში. ეს ფასები თანდათანობით უნდა გაზრდილიყო მოსახლეობის ბუნებრივად გამრავლების გამო. თავისუფალ სამუშაო ძალაზე ქალაქის შრომის ბაზარზე არ არსებობდა მოთხოვნილება სოფლად თავისუფლად დარჩენილ მუშა ხელზე, ვინაიდან ცარიზმი ხელოვნურად აფერხებდა მრეწველობის განვითარებას სანაპირო კუთხეებში. ეს კიდევ უფრო აძლიერებდა მოიჯარადრეების კონკურენციას ურთიერთობის და კიდევ უფრო აიაფებდა მათ სამუშაო ძალას. ისინი იძულებულნი იყვენ დასთანხმებოდნენ მაღალ საიჯარო ფასზე. გლეხებს არ რჩებოდათ თანხები თავის საკუთარი მეურნეობის გასავითარებლად. მემამულენი, რომლებიც გადაიქცენ საზოგადოების ნამდვილ პარაზიტებად, უკანასკნელ სისხლს სწოვდენ ამიერ-კავკასიის გლეხობას.

მოვიყვანთ რამდენიმე ცნობას საიჯარო ფასის ზრდის შესახებ. 1912 წლისათვის 1902 წელთან შედარებით საიჯარო ფასი გაიზარდა პროცენტებში შემდეგნაირად **).

*) ს. ავალიანი. გლეხობის საკითხი ამიერ-კავკასიაში. ტ. IV. ტფილისი, 1920 წ. გვ. 10.

***) ს. ავალიანი. იქვე, გვ. 9. - ცხრილი ცოტა შეცვლილია.

გუბერნიები.	საზამთრო		გაზაფხულის	
	სარწყავი.	ურწყავი.	სარწყავი.	ურწყავი.
ქუთაისის	53,3	52,1	28,8	56,3
ტფილისის	50,9	52,9	53,1	50,6
ელისავეტპოლის.	92,1	82,0	91,3	80,5
ბაქოს	195,1	152,5	13,9	90,9
ერივნის	65,2	78,8	78,9	77,1

როგორც ვხედავთ საიჯარო ფასი 10 წლის განმავლობაში საგრძნობლად გაიზარდა ამიერ-კავკასიის თითქმის ყველა გუბერნიებში.

ეხლა მოვიყვანოთ ცნობები მიწაზე ფასების ზრდის შესახებ. გლეხური „რეფორმის“ შემდეგ ფასი მიწაზე ყველგან გაიზარდა. ასე მაგალითად: გურიაში (ოზურგეთის მაზრა) 1 დესიატინა მიწა ფასობდა 1869—79 წ. წ. 21 მან. 16 კაპ., ხოლო 1879—88 წ.წ. 86 მან. 48 კაპ. ე. ი. თითქმის ოთხჯერ მეტი.

უფრო სრული ცნობები მიწაზე ფასის ზრდის შესახებ მანეთებში (1 დესიატინაზე) შემდეგ სურათს იძლევა *).

გუბერნიები და მაზრები.	1891 წ.	1901 წ.	1911 წ.
ქუთაისის გუბ. (საშუალო)	192,1	285,9	404,4
რაჭის მაზრა	367,1	532,5	680,2
შორაპნის მაზრა.	238,7	398,0	528,6
ლენხუმის მაზრა.	296,6	371,8	522,0
ქუთაისის მაზრა.	175,1	275,7	428,0
ტფილისის გუბერ. (საშ.)	51,3	93,5	150,0
ახალციხის მაზრა	185,0	380,8	513,1
ბორჩალოს მაზრა	26,2	72,8	159,4
გორის მაზრა	58,7	81,9	128,5
თელავის მაზრა	43,1	61,9	85,6
ტფილისის მაზრა	35,0	55,0	88,1

*) ავალიანი. მიწად-მფლობელობა საქართველოში (ქართ ენაზე). ქუთაისი, 1920 წ. გამოც. „კოოპერაცია“, გვ. 30.

მიწის ფასი უფრო გაძლიერებული ტემპით იზრდება ტფილისის გუბერნიაში, ვიდრე ქუთაისის. პროცენტებში ეს ზრდა შეადგენს ტფილისის გუბერნიაში 192,3%, ხოლო ქუთაისის—110,5%.

ამრიგად საიჯარო ფასი და მიწის ფასი ამიერ-კავკასიაში სასარგებლო სისწრაფით იზრდებოდა. გლეხები იძულებულნი იყვნენ ეხადათ უღირსად გადასახადი მემამულეების სასარგებლოდ. გლეხების მთელი გადანახული და არა მარტო გადანახული თანხა, ჯიბეში უვარდებოდა მუქთახორა მემამულეებს. რენტა, რომელსაც უხდიდნენ მათ აუტანელ გადასახადად აწვებოდა სასოფლო-მეურნეობას, მის ტექნიკურ განვითარებას. მხოლოდ რადიკალურ რევოლუციონურ გადატრიალებას საზოგადოებრივ ურთიერთობაში შეეძლო ძირფესვიანად აღმოეფხვრა ბატონ-ყმობის ფესვები, მოესპო ყოველივე მისი ნაშთი და მით გზა გაეხსნა სწრაფი ტექნიკური პროგრესისათვის.

6. კაპიტალიზმი ამიერ-კავკასიის სასოფლო მეურნეობაში

მთავარ ფაქტორებიდან, რომლებიც აბრკოლებდნენ ამიერ-კავკასიის სასოფლო-მეურნეობის კაპიტალისტურ განვითარებას ჩვენ დავასახელებთ თვითმყრობელობის საგადასახადო პოლიტიკა და ფეოდალური ნაშთები. ეს ფაქტორები წარმოადგენდა სასოფლო-მეურნეობის პროგრესის უძლიერეს ჭიანჭველს, რომელიც მისდენიდა გლეხობას პაუპერიზაციის გზისაკენ.

ამ დაბრკოლებათა მიუხედავად, ჩვენ ვხედავთ, რომ სასოფლო-მეურნეობაში კაპიტალისტური ელემენტები მაინც ვითარდებოდა, რაც იწვევდა ფეოდალური ნაშთების მოსპობას, გლეხობის დიფერენციაციას და სოფლის ბურჟუაზიის ზრდას. ამიერ-კავკასიის სასოფლო-მეურნეობის კაპიტალისტურ ევოლუციას ხელს უწყობდა საქონლის მეურნეობის განვითარება, განსაკუთრებით ამიერ-კავკასიის რკინის გზის გაყვანის შემდეგ.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე ძლიერ ცოტა მასალები მოიპოვება. ისინი გაბნეულია სხვადასხვა წყაროებში: ჟურნალებში, გაზეთებში, კრებულებში. მონოგრაფია ამ საკითხზე სრულიად არ მოიძებნება. ამიტომ ჩვენ ცდას აუცილებლად დიდი ნაკლი ექნება. მიუხედავად ამისა არსებულ მასალების კრიტიკული ანალიზი უდიდეს ინტერესს შეიცავს.

დავიწყეთ მემამულეთა მეურნეობისაგან. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ საქართველოსთვის და მთელი ამიერ-კავკასიისათვის კაპიტალისტურ განვითარების ლიანდაგზე გადასული მეურნეობანი თითქმის უცნობია. მემამულეთა მეურნეობანი წარმოადგენდნენ უდიდეს ლატიფუნდიებს, რომლებიც ძლიერ ცოტა შემოსავალს იძლეოდნენ. ამ დებულების საილიუსტრაციოთ ჩვენ მოვიყვანთ რამოდენიმე ცნობას.

თფილისის გუბერნიაში თავად-აზნაურთა ყველა მამულების *) შემოსავალი, როგორც ეს გამოანგარიშებული იყო სახაზინო პალატის მიერ, შეადგენდა 1,943.441,07 მან. მათ შორის მამულები სივრცით:

* სტატისტიკურ ცნობათა კრებული. ფ. გოგიჩაიშვილის რედაქციით.

0—25 დესიატ.	(მთელი სივრცის 2,29 ⁰ / ₀)	იძლეოდენ მთელი შემოსავლის 11,00 ⁰ / ₀ -ს
25—100 "	(" " 7,49 ⁰ / ₀)	" " 13,69 ⁰ / ₀
100—500 "	(" " 22,11 ⁰ / ₀)	" " 25,24 ⁰ / ₀
500 დეს. მეტი	(" " 68,11 ⁰ / ₀)	" " 50,07 ⁰ / ₀

ეს ციფრები გვიჩვენებენ, რომ თავადაზნაურთა მამულების შემოსავალი ძლიერ მცირეა. მაგრამ კიდევ უფრო დამახასიათებელია ის გარემოება, რომ უფრო მსხვილი მამულები იძლევიან ნაკლებ შემოსავალს. საშუალოდ ყოველგვარი მიწის 1 დესეტინაზე შემოსავალი შეადგენს: წვრილ მამულების კათეგორიიდან—9,42 მ., საშუალოდან—3,58 მ., მსხვილი მამულების კათეგორიიდან—2,23 მ., და ძლიერ დიდი მამულებიდან—1,44 მ., ეს აიხსნება მით, რომ მემამულეთა მფლობელობა არსებითად წარმოადგენდა ფეოდალურ ლატიფუნდიებს, რომლებზედაც მოყავდათ უმთავრესად დაბალი ხარისხის კულტურები (ტყეები, საძოვრები და სხვა).

ქუთაისის გუბერნიაში იგივე მდგომარეობა გვაქვს. თავად-აზნაურთა მამულების მთელი შემოსავალი სახაზინო პალატის გამოანგარიშებით შეადგენს 1,024,923,67 მ. ამ ჯამიდან მამულებზე სივრცით:

0—25 დესეტინამდე	(მთელი სივრცის 14,33 ⁰ / ₀)	— მთელი შემოსავლის 51,68 ⁰ / ₀ -ს
25—100 "	(" " 8,83 ⁰ / ₀)	— " " 16,18 ⁰ / ₀
100—500 "	(" " 12,72 ⁰ / ₀)	— " " 14,39 ⁰ / ₀
500 მეტი	(" " ")	— " " 17,75 ⁰ / ₀

საინტერესოა, რომ თავად-აზნაურთა მიწების მთელი სივრცის 14,33⁰/₀ იძლევა შემოსავლის 51,68⁰/₀-ს (ნახევარზე მეტს), მაშინ როცა მთელი სივრცის 64,12⁰/₀ იძლევა მხოლოდ შემოსავლის 17,75⁰/₀. საშუალოდ წვრილ მამულებში 1 დესიატინიდან შემოსავალი უდრის—7,47 მ. საშუალოდან—3,80 მ. მსხვილიდან—2,34 მ. და ძლიერ მსხვილ მამულებიდან—0,56 მ.

ამიერ-კავკასიის მემამულენი კმაყოფილდებოდენ მაღალი საიჯარო გადასახადით და არ სცდილობდენ თავის მეურნეობის დაყენებას რაციონალურ საფუძველზე. თავის მიწებს ისინი აძლევენ გლეხებს, რომლებიც მას ამუშაებდენ პირველყოფილი იარაღებით. რასაკვირველია იყვენ კაპიტალისტურად მოწყობილი მემამულეთა მეურნეობანი, რომლებშიაც იყენებდენ თავისუფალ დაქირავებულ შრომას, მაგრამ ასეთები ცოტა იყო; იყო აგრეთვე შერეული მეურნეობანიც, რომლებშიაც მემამულენი თავისუფალ დაქირავებულ შრომასთან ერთად იყენებდენ დროებით ვალდებულ გლეხების შრომას. ვერმიშევის გამოანგარიშებით, რომელმაც დასწერა წიგნი „თავად ი. კ. ბაგრატიონ-მუხრანსკის მეურნეობის აღწერა“, აღმოჩნდა, რომ —

ვალდებულ მუშები ხვნის პერიოდში ამუშაებენ მთელი სახნავი მიწების 42,6⁰/₀, თესვის პერიოდში თითქმის მთელ მუშაობას ისინი ასრულებენ, პურის აკრების დროს ისინი ასრულებენ მუშაობის 70⁰/₀, კონების შეკვრის დროს 64,4⁰/₀, ლეწვის დროს—66,6⁰/₀; დანარჩენი მუშაობა სრულდება დაქირავებული მუშების მიერ. აქედან ცხადათ სჩანს, რომ უმთავრეს საშუალოების უმეტესი ნაწილი სუულდება ვალდებულ მუშების მიერ“ *).

*) ვერმიშევი. „ბაგრატიონ მუხრანსკის მეურნეობის მიმოხილვა“. ტფილისი, 1885, გვ. 35

რაციონალურ, ჯანსაღ მეურნეობათა უქონლობა, დაბალ კულტურათა მოყვანა, უმნიშვნელო შემოსავალი და მემამულეების პარაზიტული ცხოვრება იწვევდა მათი მეურნეობის სრულ დაცემასა და გახრწნას. საქონლის მეურნეობის პირობებში ეს დეგრადაცია აუცილებელი იყო. მემამულეები იძულებულნი იყვნენ მიეყიდნათ თავიანთი მიწები მდიდარი ვაჭრებისათვის და გლეხებისათვის, ანდა დაეგირავებიათ იგი ბანკებში და მიეღოთ სესხი. თავად-აზნაურების დავალიანება გასაოცარი ტემპით იზრდებოდა. საადგილ-მამულო ბანკებში დაგირავებული იყო *).

1875—1879 წ. წ.	24	მამული ანუ მთელი	გამოსადეგი მიწის	4,727,16	დეს.
1880—1884	20	„	„	7,564,60	„
1885—1889	35	„	„	11,942,43	„
1890—1894	228	„	„	71,268,67	„
1895—1899	498	„	„	164,944,50	„
1900—1902	198	„	„	89,827,64	„
სულ	1004	„	„	350,275	„

ნამდვილად თავად-აზნაურების დავალიანება მეტი იყო; საქმე იმაშია, რომ თავდაზნაურობა თავის მიწებს უგირავებდა აგრეთვე კერძო პირებს, რომელთა ხელშიაც გადადიოდა შემდეგში ეს მიწები, ასე მაგალითად, გარდა სასოფლო-სამეურნეო ბანკებისა 1904 წელში კერძო პირებს დაგირავებული ჰქონდა თავად-აზნაურების მიწები სივრცით 302.623,24 დესიტინა. მეტად საინტერესოა ციფრები, რომლებიც გვიჩვენებენ იმას, თუ თავად-აზნაურების რომელი კათეგორია აგირავებდა თავის მიწებს ბანკებში.

ტფილისის გუბერნიაში თავად-აზნაურობის ყველა დაგირავებულ მამულე-ბიდან (1004) —

წვრილი მამულების რიცხვი შეადგენს	231	ანუ 23,00% -ს
საშუალო მამულების —	260	„ 25,90% „
მსხვილი მამულების (100 დეს. მეტი) „	513	„ 51,10% „

როგორც ვხედავთ ყველაზე მეტად დავალიანდენ მსხვილი მემამულენი. ისინი სავსებით გადადიოდნენ სოფლიდან ქალაქში, ბედის ანაბარა სტოვებდნენ თავიანთ მეურნეობებს. მსხვილ მემამულეთა საგრძნობი ნაწილი შედიოდა სახელმწიფო სამსახურში. რომ მემამულეთა მიწადმფლობელობის გახრწნას მართლაც ქონდა ადგილი ეს მტკიცდება აგრეთვე ცნობებით, გლეხების გამოსყიდვის ოპერაციების შესახებ. მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, რომ საგლეხო ბანკი ამიერ-კავკასიაში გაიხსნა მხოლოდ 1906 წელში, ასე რომ მას არ შეეძლო ეთამაშნა დიდი როლი გამოსყიდვის ოპერაციებში. ამიტომ გლეხები თვით საკუთარი საშუალებებით ახდენდნენ თავის გამოსყიდვას მემამულეთაგან. ეს პროცესი განსაკუთრებით სწრაფად მიმდინარეობდა 1900 წლამდე. 146,332 კომლიდან, რომელთაც მიიღეს ნადელები მორიგების სიგელით ამ საკანონმდებლო აქტების თანახმად დროებით ვალდებულებისაგან განთავისუფლდა ქუთაისის გუბერნიაში

* სტატისტიკური ცნობების უწყება.

22,444 კომლი და ტფილისის — 3,475 კ. სულ 27, 719 კომლი, ხოლო დანარჩენ 118,613 კომლია, აი უკვე 35—40 წლის განმავლობაში ჯერ კიდევ ვერ მოახერხა თავის განთავისუფლება ეკონომიური დამოკიდებულებისაგან.

ქუთაისის გუბერნიაში გამოყიდვის ოპერაცია, თავდაპირველად დაფუძნებული ურთიერთ თანხმობაზე მემამულესა და გლეხს შორის დასაწყისში საკმაო ენერგიულად სწარმოებდა, მაგრამ 1897 წლიდან საგრძნობლად შენედა უკანასკნელად გამოქვეყნებულ ცნობების მიხედვით იქ დღევანდლამდე თავი გამოისყიდა მხოლოდ ყველა დროებით-ვალდებულ გლეხების 50%. ტფილისის გუბერნიაში თავი დაისხნა დღემდის ყველა კომლთა მხოლოდ 24,5% და ეს ოპერაცია თითქმის უკვე შესწყდა, მხოლოდ იმ ადგილებში სადაც მოქმედებდა 1870 წლის დასახლებულთა დებულება კუჩაევის ცნობით „დებულების გამოცემის დროიდან არ ყოფილა არც ერთი შემთხვევა ნადელთ კუთვნილ მიწის გამოსყიდვისა არც თემების და არც ცალკე კომლების მიერ“.

აღსანიშნავია, რომ ნადელთ კუთვნილ მიწების გამოყიდვა საქართველოში შეიძლებოდა მხოლოდ მემამულის თანხმობით, ვინაიდან ეს გამოყიდვა არ იყო კანონის მიერ სავალდებულოდ გამოცხადებული. მიუხედავად ამისა და მიუხედავად საგლეხო ბანკის უქონლობისა გლეხებმა ენერგიულად იწყეს მემამულეთა მიწების ყიდვაც 1900 წლამდე.

მემამულენი ამაზე სიამოვნებით თანხმდებოდნენ, ვინაიდან ფასი პურზე მაშინ დაბალი იყო, მაგრამ შემდეგში პურის და მასთან ერთად საიჯარო ფასმაც სწრაფად იწყო მომატება და მემამულეებმაც უფრო სასარგებლოდ დაინახეს უარი ეთქვათ მიწების გამოსყიდვაზე.

ამრიგად, კაპიტალიზმის განვითარება სასოფლო-მეურნეობაში მოითხოვდა პირველ ყოვლისა მემამულეთა (ბატონ-ყმურ) მეურნეობათა დაშლას. ქვეყნის საქონლიანობის სწრაფმა ზრდამ დააჩქარა ეს დაშლის პროცესი. მიუხედავად საგლეხო ბანკის უქონლობისა, გლეხებმა დაიწყეს ნადელების გამოყიდვა მემამულეებისაგან და ამით თავისუფლდებოდნენ მემამულეთა დამოკიდებულებისაგან. მაგრამ გლეხები და მათთან ერთად ვაჭრები ყიდულობდნენ არა მარტო ნადელებს, არამედ სხვა მიწებსაც. მემამულეები სიამოვნებით თანხმდებოდნენ მიწის გაყიდვაზე 1900 წლამდე, მაგრამ შემდეგში ეს პროცესი შენედა. შემდეგში მიწის ნაწილი შეძენილი იქნა საგლეხო ბანკის საშუალებით. 1914 წლამდე საგლეხო ბანკის საშუალებით შესყიდულ იქნა 114,717 დესეტ. მიწა.

ფეოდალურ მიწადმფლობელობის დაშლა სხვა გზითაც სწარმოებდა. მიწადმფლობელთა დავალიანება სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა. მიწის მცირე შემოსავალთან და რაციონალური მეურნეობის უქონლობასთან ერთად მათ არ შეეძლოთ ამ ვალების გადახდა. ამიტომ მემამულეთა მიწები თანდათანობით გადადიოდა კრედიტორების, ბანკების, ან კერძო პირთა ხელში. ამრიგად თანდათანობით იკაფებოდა გზა მიწადმოქმედების დაუპრკოლებელი კაპიტალისტური ევოლიუციისათვის, მეურნეობათა ახალ ფორმებისათვის. ეს პროცესი ძლი-

ერ ნელი იყო, ვინაიდან მეტად ძლიერი იყო ბატონ-ყმობის ნაშთების ზეგავლენა, მაგრამ მას მაინც ქონდა ადგილი.

მემამულეები და თავად-აზნაურები, რომლებმაც გაყიდეს ან დააგირავეს თავიანთი მიწები, სრულიად სტოვებდნენ მას და შედიოდნენ სახელმწიფო სამსახურში. სწარმოებდა მიწების კონცენტრაცია მდიდარ ვაჭრების (განსაკუთრებით სომხების) და სოფლის კულაკების ხელში. ამხანაგობათა მიერ მიწების ყიდვაც ადასტურებს ამ დებულებას, ვინაიდან ნაყადი მიწა არასოდეს თანასწორად არ ნაწილდებოდა. ამ ნაყიდ მიწების უმეტესი ნაწილი ხვდებოდა უმთავრესად კულაკებს, რომელთაც მიწის საყიდლად დიდი თანხები შეჰქონდათ. მემამულეთა მიწადმფლობელობის დაშლა და მიწების მობილიზაცია მდიდართა ხელში ნამდვილი ფაქტია.

ახლა საქიროა შევჩერდეთ გლეხობის დიფერენციაციაზე. საქონელის ურთიერთობის განვითარება აუცილებლობით იწვევდა გლეხობის დიფერენციაციას. ერთის მხრით სოფლად თანდათანობით იზრდებოდა კულაკური ელემენტები, ხოლო მეორე მხრით, იქ სწარმოებდა გლეხობის უდიდეს ფენათა ექსპროპრიაცია აშკარა ბარბაროსულ, მხეცურ და აზიურ ფორმებში. მევახშენი ვაჭარი კაპიტალისტები და კულაკები სისხლს სწოვდნენ გლეხობას და აყენებდნენ მას პროლეტარიზაციის გზაზე. წერილი მესაკუთრენი „თავისუფლდებოდნენ“ საწარმოო საშუალებებისაგან, და ფრინველებივით თავისუფალი პროლეტარები ხდებოდნენ.

რამოდენიმე თვალსაჩინო ფაქტი ნათელყოფს ჩვენთვის გასაოცარ მხეცურ ექსპლოატაციის სურათს.

შემოდგომიდან დაბალი ფასებით სარგებლობს სხვადასხვა საქმის ხალხი, რომლებიც არ სთესენ, არ ხნავენ და მოსავლის უდიდესი ნაწილი კი მიჰქვს. მათი მოქმედება და ენერჯია გასაოცარია, პროცენტები, რომლებსაც ისინი იღებენ უზარმაზარია, პირდაპირ უღუთო და გაცილებით სჭარბობს მევახშეთა პროცენტებს, რომლისთვისაც კანონი სჯის; მაგრამ ამ საქმის ხალხმა იცის საქმის ისე მოგვარება, რომ არამც თუ ისჯებიან კანონის მიერ, არამედ თვითვე სარგებლობენ კანონის მფარველობით. წინათ ნორმალურად ითვლებოდა კრედიტი 50-60%¹-ში; ხოლო ეხლა, გლეხურ მეურნეობათა სრული გაპარტახების გამო ნორმალურად უნდა ჩაითვალოს 200—300%²... საქმე ხანდახან მიდის ფაქტიურ მონობამდე. მაგალითად შვილი გარდაცვლილ მამის ვალებისათვის უნდა ემსახუროს კულაკს სამი წელიწადი. *)

ეს ცნობა ეხება სიღნაღის მაზრას (კახეთი), მაგრამ ის სწორია სხვა მაზრებისთვისაც. გლეხები თითქმის ყოველთვის უვარდებიან ბრკყალებში ამ საქმის ხალხს.

მოქმედება სწარმოებს პურის ვაჭართა ეზოებში, სოფლებში, დუქნებში, სადაც ხდება მორიგება ნარცვლულობის გაყიდვის შესახებ და ეძლევა სესხი გაჭირვებულ სოფლელებს.

ჩვეულებრივად ფულის მაგივრად მოითხოვენ უფლებას მომავალი მოსავლის ხორბლის წაღებაზე, ან და ხორბლის განსაზღვრულ რაოდენობას კოდებში (კოდი უდრის 4¹/₂ ფუთს), ან გლეხი ვალდებული ხდება გაყიდოს ხორბალი წინასწარ დაწესებულ ფასებში და სხვადასხვა ვარიაციები ბევრია.

*) კავკას. სას. მეურნეობა, 1899 წ., გვ. 182.

ისინი გასაოცრად დაბელოვნებულნი არიან გლეხობის ექსპლოატაციის საქმეში, ფულის სესხება მომავალი მოსავლის ანგარიშში ფართოდ არის გავრცელებული. შემოდგომაზე ბაზარზე გამოაქვთ გასაყიდ ხარბობის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი, რა ისიც წონაში მოტყუილებსა და პურის გაზივს შესყიდვის გამო ქალაქთან ახლო მდებარე სოფლებში, სადაც მყიდველნი წინაწარ აგზავნიან თავის აგენტებს. შემოტანილი პურის ფქვილი ნაწილობრივ სხვა-სხვა ფასებზე უფრო ნაკლებ ფასებზე იყიდება. მეურნეობიდან გატანული უფრო უდიდესი ნაწილი ხმარდება კრედიტორებისათვის ვალების დაბრუნებას. სდგება მოუსავლიანობა; გლეხს არ შეუძლია შეასრულოს ზამთარში აღებული ყველა ვალდებულებანი და გლეხი საბოლოოდ უვარდება ბრკეალებში თავის „კეთილის მსურველს“, რომლიდანაც თავის დახსნა მას ისე, უძნელდება, თუ გინდ შემდეგ მას მოყვეს მოსავლიანი წლები, როგორც ბუზს, რომელიც შემთხვევით გაება თბობას მიერ გაბმულ ქსელში.*)

სპეკულიანტები სარგებლობენ ყველა მათთვის ცნობილი საშუალებებით: აშკარა მოტყუილებით, უსწორო წონით, საქონლის სრულიად უმნიშვნელო ფასში შექენით და სხვადასხვა. ამიერკავკასიის მევახშეებისა და სპეკულიანტების გამოგონებითი უნარი ექსპლოატაციის საქმეში პირდაპირ გასაოცარი იყო.

ამ მოქნილმა და გაწვრთნილმა საქმის ხალხმა მონოპოლიზაცია უყო ვაჭრობას არა მარტო პურით, არამედ ამიერ-კავკასიის გლეხობის დანარჩენი პროდუქტებითაც.

ასე მაგალითად, ღვინით ვაჭრობა მათ გადააქციეს უდიდესი მოგების წყაროდ.

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ცალკე შემთხვევებს, ღვინო იშვიათად შემოაქვთ ბაზარზე თვით მწარმოებლებს. დასწურავენ თუ არა შეგნახეები თავის ყურამენს მაწინვე სცენაზე ჩნდება შუამავალი, ღვინოს მყიდველი, რომელსაც ხვდება უდიდესი ნაწილი მეღვინეობისაგან. შუამავალი მყიდველი უკვე ჩამოყალიბებული, დასრულებული ტიპია; ამიერ-კავკასიაში მათი მთელი ლეგიონები დაქრწიან, მთელ მხარეში არიგებენ წინდაწინ ფულს მომავალ მოსავლის ანგარიშში და სხვა და სხვა მრიკებით უკიდურესად დაბლა სწევენ ფასებს.

ზოგიერთ ადგილას შუამავალნი შეუდგნენ საქმით რთულ, დიდ ორგანიზაციას, რაც უზრუნველყოფს უდიდეს მოგებას მათ სასარგებლოდ. კახეთში მაგალითად მათ მიერ დაწესებულია წესრიგი, ყოველი მათგანი აწარმოებს ოპერაციებს მხოლოდ განსაზღვრულ რაიონში. ჩვეულებრივად რაიონს მიაკუთვნებენ რომელიმე ჯგუფს, სხვა კუთხიდან ამ რაიონში არავინ არ შედის. მოტყუილება, ფასების ხელოვნურად დაწევა, ვალების ღვინით გადახდა და ისიც მეტად დაწეულ ფასებში—ყველა ეს ისეთი ატრიბუტებია, რომელიც აუცილებლად თან სდევს ყოველ ღვინის კამპანიას.**)

ასეთ აშკარა ძარცვისა და მოტყუილების გამო გლეხობა ღარიბდებოდა, ის კარგავდა თავის საწარმოო საშუალებებს. კარგავდნ რა საწარმოო საშუალებებს გლეხები კიდევ უფრო მეტად უნდა მოქცეოდნ ადგილობრივ მდიდრებისა და კულაკების ექსპლოატაციის ბრკეალებში ვინაიდან უკანასკნელნი ფლობდნ საწარმოო საშუალებებს.

*) კავკას. სასოფლო-მეურნეობა. 1900 წ. გვ. 606.

**) არლუთინსკი-დოლგორუკოვი—ალნიშნ. თბზულ., გვ. 649—650.

შეგხედოთ ეხლა თუ რა ფორმებში მიმდინარეობდა გლეხების ექსპლოატაცია კულაკების მიერ, რომლებმაც მონოპოლიზაცია უყვეს საწარმოო საშუალებებს. კულაკები აქირავებენ თავის ინვენტარს წვრილ მესაკუთრებზე და შეუნდობლად აძრობენ მათ ტყავს. ან და ისინი აძლევენ სასარგებლოდ ინვენტარს არტელებს. რომელშიაც ხშირად თვით ისინი შედიოდნენ. ეს არტელები, რომლებზედაც ლაპარაკობდნენ რომ ისინი წარმოადგენენ მთავარი სოციალისტური თემის პროტოტიპსო, ნამდვილად წარმოადგენდა გაღარიბებულ გლეხების საზიზღარი ექსპლოატაციის ერთ-ერთ ფორმას საქართველოში, მათ ეწოდებოდათ ალო.

აი რა არის ნათქვამი ერთ ცნობაში ამ არტელ-ალოს შესახებ:

ვადასტურებთ რა გლეხურ მეურნეობათა გაღარიბებას, მათ მიერ მკვდარი და ცოცხალი ინვენტარის უქონლობას, ჩვენ არ შეგვიძლია ვინუგეშოთ თავი გამსახდურული, თავისუფალი ფორმის არტელების („ალო“) გამრავლებით ამიერ კავკასიის სოფელში, არტელების, რომელშიაც ერთი მონაწილეობს თავის შრომით, მეორე—გუთნით, კავით ან მათი ნაწილებით, მესამე სამუშაო საქონლით და სხვა არ შეგვიძლია თავი ვინუგეშოთ იმიტომ, რომ ასეთი არტელები წარმოადგენენ უღარიბესი კლასის ექსპლოატაციის თავისებურ ფორმას: მკვდარი და ცოცხალი ინვენტარის შეძლებული მფლობელნი სამ ტყავა აძრობენ „ალო“ს წევრებს, რომლებიც კავშირში შედიან თავის პირადი შრომით. ეს ფაქტი ერთხმად მტკიცდება ჩვენ გლეხურ მეურნეობათა ყველა გამოკვლევებით. კულაკებმა სხვა და სხვაგვარ ქსელში გააბა მოაბლეთობის უღარიბესი ნაწილი და უკანასკნელ სისხლს სწოვს მას. კულაკებს და ზუამავალ-შემყიდველებს მიაქვთ გლეხის ბიუჯეტიდან 4-5 ჯერ მეტი ვიდრე სახელმწიფოს *).

იმის შესახებ, რომ კულაკები არტელების საშუალებით ეწევიან ღარიბ გლეხების ექსპლოატაციას, უფრო ნათელ სურათს იძლევა მეორე ცნობა. „დამუშავების იარაღია ქართული გუთანნი, რომელიც მოითხოვს დიდი შრომის და ხარჯვას, მაშინ როცა მისი ნაყოფიერება სრულიად უმნიშვნელოა. მისი ეს განმასხვავებელი თვისებები ყველა დანარჩენი იარაღებისაგან, რომლებიც იხმარება იმავე სამუშაოსათვის, აიძულებს მოსახლეობას ხელი მიყოს თავის მინდვრების არტელებით დამუშავებას, ვინაიდან იშვიათია ისეთი მიწის პატრონი, რომელსაც საშუალება ჰქონდეს იყოლიოს მუშა საქონლის საკმაო რაოდენობა გუთნით მუშაობისათვის.

ასეთ იძულებით არტელებში გაერთიანებულ მეურნეობათა ძირითადი პრინციპები უკვე გაჰქრა, ძალაუფლება თანდათანობით ხელში ჩაუვარდა მოსახლეობის ცოტათ თუ ბევრად უზრუნველყოფილ ნაწილს. შედეგად შეუძლო მოსახლეობა ასეთ არტელში იღებდა შრომის ხელფასის ეხლანდელ ნორმას, რაც ყველაზე უფრო მეტი ნაწილი ხვდება კაპიტალს და ყველაზე ნაკლები შრომას. „ალო“ს დროს (ალო დღეების რაოდენობაა, რა ხნის განმავლობაშიაც მოქმედებდა არტელი) 33 დღეში—21 დღე.

დღის მეხრე იღებს დღეში	18—14	კაპ.
ლაშის	36—42	კაპ.
მხენელი	45—67	კაპ.
გუთნის პატრონი	54—60	კაპ.**)

*) კავკასიის სასოფლო-მეურნეობა, 1898 წ., გვ. 206.

**) კავკასიის სასოფ. მეურნ., 1900 წ., გვ. 604.

ამრიგად, გუთნის პატრონი იღებს 12 მან. 18 მანეთამდე, მაშინ როცა მთელი გუთანი თავის ნაწილებით ღირს 15 მან. და შეუძლია სამუშაოდ გამოდგეს სამი წელიწადი. ყველაზე უფრო მეტს არტელისაგან იგებს გუთნის პატრონი, მაშინ როცა არტელის დანარჩენი წევრები ფაქტიურად ხდებიან უკანასკნელის დაქირავებულ მუშებად ძლიერ მცირე ხელფასით. ექსპლოატაციის და ძარცვის ამ საზიზღარ ფორმას კი ეწოდებოდა არტელი-ამხანაგობა.

ხევით ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ მემამულეთა მიწათმფლობელობა თანდათანობით იხრწნებოდა. საქონლითი ურთიერთობის განვითარებამ გამოიწვია თავდაზნაურობის კოლოსალური დავალიანება. ხშირად მემამულენი იძულებულნი იყვნენ გაეყიდათ თავისი მიწები, რომ გაეგრძელებიათ პარაზიტული ცხოვრება. ეს მიწები გადადიოდა მსხვილი ვაჭრებისა და სოფლის შეძლებული მოსახლეობის ხელში.

ეხლა საჭიროა შევჩერდეთ გლეხურ მიწათმფლობელობაზე. საქონლითი ურთიერთობის განვითარება ხელს უწყობდა მიწების მეტად არა თანაბრად განაწილებას გლეხებს შორის. ამ უთანასწორობას უკვე ვხედავთ გლეხობის ყველა კათეგორიათა შორის.

ამ დებულების საილიუსტრაციოდ ჩვენ ვისარგებლებთ ცნობებით სხვა და სხვა რაიონის შესახებ. უნდა განვაცხადოთ, რომ ეს ცნობები არ არის სრული და ამავე დროს მათ არ შეუძლიათ იქონიონ რაიმე აბსოლუტური სიზუსტის პრეტენზია. მიუხედავად ამისა ისინი მაინც იძლევიან გლეხობის საგრძნობი დიფერენციაციის დაახლოებით სურათს.

ფ. გოგიჩაიშვილის *) მიერ შეკრებილია ცნობები გორის მაზრის 20 სოფლის შესახებ 1902 წელში.

მიწის განაწილება (ხავარგისი და უვარგისი მიწებისა) გლეხებს შორის
‰/‰-ში

გლეხების კატეგორიები	ერთ დესიატინამდე	1-2 დესიატ.	2-3 დესიატ.	3-5 დესიატ.	5 დეს. ზევით.
სახაზინო გლეხები	34,72	26,37	18,54	12,53	7,84
დროებით ვალდებ.	35,81	24,27	16,18	12,47	11,27
ხიზნები	9,09	19,48	19,48	29,87	22,08
გლეხი მესაკუთრენი	64,19	14,36	9,93	7,09	4,43
ყველა კატეგორიის გლეხები	43,42	21,37	14,85	11,53	8,83

*) კაკასიის სასოფლო-მეურნეობა., 1903 წელი. იხ. გვ. 955—956, ფ. გოგიჩაიშვილის წერილი, და აგრეთვე მისი „კრებული სტატისტიკური ცნობებისა“..

გლებობის ყველა კატეგორიებს შორის მიწით ყველაზე უფრო უზრუნველყოფილნი იყვენ ხიზნები. ხიზნების მხოლოდ 9,09% ქონდა მიწის სივრცე 1 დესიატინამდე, მაშინ როცა ხიზნების 22,08% ქონდა მიწები სივრცით 5 დესიატინაზე მეტი.

მიწით ყველაზე ნაკლებ უზრუნველყოფილნი იყვენ მესაკუთრე გლებები, რომელთა 64,19% ფლობდა მიწას სივრცით ერთ დესიატინაზე მეტი მიწა ქონდა მხოლოდ მესაკუთრე-გლებების 4,43%.

აქ მოყვანილი ციფრები განსაკუთრებით საინტერესოა. თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ გლებები, რომლებიც ფლობენ, ან სარგებლობენ მიწით 2 დესიატინამდე არიან ღარიბები, 2—5 დესიატინამდე — საშუალონი და 5 დესიატინაზე ზევით — კულაკები, მივიღებთ შემდეგ სურათს:

ღარიბები — 64,79%
 საშუალონი — 26,38%
 კულაკები — 8,83%

ჩვენ ვიცით, რომ მხოლოდ ერთი ნიშანი — მიწის უზრუნველყოფა არ არის საკმარისი მსჯელობისათვის დიფერენციაციის ზომისა და ხასიათის შესახებ. მაგრამ სამწუხაროდ ვინაიდან სხვა მასალები საერთოდ არ მოიპოვება, ჩვენ იძულებული ვართ დავკმაყოფილდეთ ამ ერთი ნიშნით.

სოფელ ვეჯინის შესახებ *) (სიღნაღის მაზრა, ტფილისის გუბ.) შეკრებილი ცნობებიც ადასტურებენ როგორც სათეს მიწების, ისე მუშა საქონლის არა თანაბარ განაწილებას გლებებს შორის.

თესავდა ერთ დესიატინაზე ნაკლებს — 71 კომლი ანუ 18,1%

„ ერთ დესიატინაზე მეტს — 147 კომლი „ 38,0%

არ თესავდენ, ან და თესავდენ

სხვებთან ერთად ამხანაგობებში — 171 „ „ 43%

როგორც ვხედავთ ისეთები, რომლებიც სრულიად არ სთესავდენ ან და თესავდენ ამხანაგობათა საშუალებით შეადგენს 171 კომლს ე. ი. 43%. ამას მიუმატოთ 71 კომლი, ე. ი. 18,1% რომლებიც ცოტას თესდენ და მაშინ ჩვენ მივიღებთ ნათესების არ მქონე და მცირე ნათესის მქონეთა უზარმაზარ რაოდენობას 61,1% ს., რომლებიც ნახევრად მშიერ და ნახევრად მათხოვრულ ცხოვრებას ეწვეოდენ. საქონლის განაწილება იმავე სოფლებში კიდევ უფრო შემზარავ სურათს იძლევა.

ისეთები, რომელთაც არ ყავდათ საქონელი — 287 კომლი ანუ 74%

„ „ ყავდათ 1-ან 5-სულამდე — 60 „ ანუ 15,4%

„ „ „ 5-ზე მეტი — 42 „ ანუ 10,6%

მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს (74%) არამც თუ მუშა საქონელი საერთოდ არავითარი საქონელი არ ყავდა. მოსახლეობის მხოლოდ 25% ყავდა საქონელი, აქედან 5 სულზე მეტი ყავდა მოსახლეობის მხოლოდ 10,6%. ასეთი პირობების გამო, როცა მოსახლეობა არ იყო უზრუნველყოფილი საქონლით განსაკუთრებით კი მუშა საქონლით, გლებობა იძულებული იყო შესულიყო ამ-

*) კავკასიის სასოფლო-მეურნეობა, 1899 წ., გვ. 164, მ. გროსბერგის წერილი.

ხანაგობებში (ალო) და მოქცეოდა კულაკების შეუბრალებელი ექსპლოატაციის ბრკყალებში.

დასაყლეთ საქართველო მიწით უზრუნველყოფის მხრივ კიდევ უფრო უარეს მდგომარეობაში იყო. ფილოქსერულ კომიტეტის მოხელეთა 1892-93 წ. წ. აღწერის მიხედვით... *) ქუთაისის გუბერნიაში, შორაპნის მაზრაში მიწები გლახებს შორის განაწილებული იყო შემდეგნაირად:

შედეგად

1/2 დესიატინამდე	1/2-1 დეს.	1-1 1/2 დეს.	1 1/2-2-დეს.	2-3 დეს.	3-5 დეს.
216 კომლი	613 კომლი	894 კომლი	899 კომლი	1268 კომლი	1876 კომლი

მცირე მიწის მქონე გლახები (ორ დესიატინამდე) ამ ცნობებით შეადგენენ 2,622 კომლს (46 %), საშუალონი (2-3 დეს.)—22 % ეს ცხრილი გვიჩვენებს რომ მცირე მიწის მქონე რიცხვი უზარმაზარია (2,622 კომლი). ამასთანავე ის გვიჩვენებს, რომ მიწით უზრუნველყოფის მხრივ შორაპნის მაზრაში გამოირჩევა ღონიერი, შეძლებული გლახობის საგრძნობი ჯგუფი (3-5 დეს.), რომლებიც შეადგენენ 32 %.

ოზურგეთის მაზრის შესახებ მოიპოება 1886 წლის ცნობები, ეს ცნობები ეხება სახელმწიფო გლახებსა და მესაკუთრე გლახებს. **) მათი მიწები განაწილებული იყო შემდეგნაირად:

გლახების კატეგორიები	უმიწაწყლო	0-2 დეს.	2-4 დეს.	4-დესიატ. მეტ.
სახელმწიფო გლახები	76 კომლი	1049 კომ.	739 კომ.	352 კომ.
მესაკუთრე გლახები	—	1381 „	6371 „	816 „

რას გვიჩვენებს ეს ცხრილი? იმას, რომ გლახობის დიფერენციაცია გურიაში (ოზურგეთის მაზრა) ჯერ კიდევ 80-იან წლებში ძალიან შორს წასულა, რომ სახელმწიფო გლახობის 83% და მესაკუთრე გლახების 89%-ი უმიწაწყლო იყო ან და ფლობდენ მიწას სივრცით არა უმეტეს 4 დესიატინისა!. 4 დესიატინაზე მეტ მიწას იქ ფლობდა სახელმწიფო გლახების 70% და მესაკუთრე გლახების 11%. მხოლოდ გლახობის ეს მცირერიცხოვანი ფენა იყო კარგად ან საკმაოდ უზრუნველყოფილი მიწით. სახელმწიფო გლახებს შორის იყვენ

*) ამიერ-კავკასიის სააქციზო გადასახადთა გამგის ანგარიში.
 **) ორ. სემინ.—უდიდესი წლის თავი. გვ. 96.

ისეთებიც, რომელთაც ქონდათ მიწა 10—20 დესიატინამდე (45 კომლი), და 20 დესიატინაზე მეტიც (7 კომლი).

ყველა ზემოთმოყვანილი ცნობები, რასაკვირველია არ არის საკმარისი გლეხობის დიფერენციაციის მთელი სურათის დასახასიათებლად. მაგრამ ისინი მაინც იძლევიან გლეხებს შორის მიწების არა თანაბარ განაწილებისა და საერთოდ გლეხების გაღარიბების გასაოცარ პროცესის სურათს. ერთი მხრით ჩუბუკ უამრავი უმიწაწყლო და მცირე მიწის მქონე მშვიერი გლეხები და მეორე მხრით თანდათანობით იზრდებოდა სოფლის შეძლებულ-კულაკ-გლეხების ფენა, რომელიც ახერხებდა შედარებით მიწის დიდი სივრცის ხელში ჩაგდებას ბატონ-ყმური უფლის პირობებშიაც კი. ეს კულაკები ყოველგვარი საშუალებით უმორჩილებდნენ თავის გავლენას მცირე მიწის მქონე გლეხებს, რომლებიც იმყოფებოდნენ მათხოვრულ მდგომარეობაში და რომელთაც უსასტიკეს ექსპლოატაციას უწევდნენ. ეს მცირე მიწის მქონე გლეხები გმინავდნენ ცარიზმის მემამულეების და კულაკების უსაშინელეს უფლის ქვეშ და ფაქტიურად მონურ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ.

კაპიტალიზმის განვითარება ძვირფას კულტურების დარგებში სწრაფი ტემპით (მებამბეობა, მეთამბაქოება და სხვა) სწარმოებდა. ეს საფასებით გასაგებია, ვინაიდან ისინი ყველაზე უფრო მეტ მოსავალს იძლეოდნენ, რის გამოც კაპიტალი მოისწრაფვოდა ამ დარგებისაკენ. ჩვენ მოვიყვანთ ცნობებს თამბაქოს პლანტაციების განაწილების შესახებ სოხუმის ოლქში. *).

პლანტაციები.

სივრცე	1906 წ.	1914 წ.
1 დესიატ. ნაკლები	2, 366	3,429
1—5 დეს.	1289	5466
5—10 „	21	371
10-ზე მეტი	2	22

ჩვენ რომ წვრილი პლანტაციები (1 დესიატინამდე) აუცილებლად არა კაპიტალისტურ მეურნეობათ ჩაგვეთვალა, მაშინაც მეთამბაქოებაში ჩვენ გვეჩვენებოდა კაპიტალისტურ მეურნეობათა უდიდესი ზრდა. მაგრამ 1 დესიატინაზე ნაკლები პლანტაციები ყოველთვის არ შეიძლება ჩავთვალოთ არა კაპიტალისტურ მეურნეობათ, ვინაიდან პლანტაციებმა ზოგიერთ სამუშაოსთვის მაინც უნდა დაიჭირონ მუშები. მაგრამ თავი დავანებოთ წვრილ პლანტაციებს და ყურადღება მივაქციოთ დანარჩენ ჯგუფებს. თითქმის პლანტაციების ყველა ჯგუფები ააშკარაებდნენ სწრაფ ზრდას, მაგრამ ყველაზე უფრო სწრაფად იზრდებოდნენ პლანტაციები სივრცით 5-ან 10 დესიატინამდე, რომლებიც უნდა

*) ამიერ-კავკასიის საექციზო გადასახადთა გამგის ანგარიში.

აითვალოს მსხვილ მეურნეობათ. 8 წლის განმავლობაში მათი რიცხვი 18 ჯერ გაიზარდა. 10 დესიატინაზე მეტ პლანტაციების რაოდენობაც (ძლიერ დიდი ჩმეურნეობანი) საგრძნობლად გაიზარდა — სახელდობრ 11 ჯერ.

ერთ დესიატინაზე მეტ პლანტაციების ზრდა ცხადყოფს სწორედ რომ კაპიტალისტურ მეურნეობათა ზრდას, ვინაიდან მათ არ შეეძლოთ არ გამოეყენებიათ დაქირავებული მუშები. თუ შევადარებთ 1914 წლის ცნობებს 1900 წლისას (და არა 1906 წლისას), ეს ზრდა კიდევ უფრო თვალსაჩინო იქნება.

ცნობებიც ჩაის პლანტაციების განაწილების შესახებ გვიჩვენებენ, რომ ამ დარგში კაპიტალიზმი დიდ შედეგებს აღწევდა.

ბათუმის ოლქში იყო ორი უდიდესი პლანტაცია (საუფლისწულო უწყების და პოპოვების), რომელთა სივრცე 1905 წელში შეადგენდა 350 დესიატინას, ხოლო 1914 წელში — 628 დესიატინას. ეს მამულები იზიდავდნენ უმიწაწყლო და მცირე მიწების მქონე გლეხების უზარმაზარ მასებს მეზობელ ოზურგეთის მაზრიდან დაქირავებულ მუშების სახით. მაგრამ ამ პლანტაციების გარდა ბათუმის ოლქში იყო სხვა პლანტაციებიც, რომელთა უმრავლესობა უნდა მივაკუთვნოთ კაპიტალისტურ მეურნეობათა ჯგუფს.

ჩაის პლანტაციები.

სივრცე	1910 წ.	1914 წ.
1 დესიატინაზე ნაკლები	64	89
1—5 დესიატინამდე	35	69
5—10 „	5	5

განსაკუთრებულ სწრაფად იზრდებოდა პლანტაციები სივრცით 1-ან 5 დესიატინამდე. რიცხვი ორჯერ გაიზარდა. მსხვილი პლანტაციები (5—10 დესიატინამდე) არ გაზრდილა. წვრილი პლანტაციები (1 დესიატინამდე) საგრძნობლად იზრდება. ამ წვრილ პლანტაციათა რიცხვში შედიან ოზურგეთის მაზრის, ქუთაისის გუბერნიის პლანტაციები (60-მდე). ისინი თითქმის განსაკუთრებით გლეხური პლანტაციები იყო. ჩაის პლანტაციების რიცხვის გაზრდაც ადასტურებს კაპიტალისტურ მეურნეობათა პირდაპირ ზრდას.

ჩვენ არ გვაქვს ცნობები სხვა კულტურათა შესახებ (მებაჰბეობა და სხვა). მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთსავე პროცესებს ქონდა ადგილი ამ დარგებშიაც.

კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად სწარმოებს გლეხობის თანდათანობითი დიფერენციაცია. გლეხობა ირღვეოდა და ყოფდა თავის წრიდან სოფლის ბურჟუაზიას და უმიწაწყლოთ დარჩენილ გლეხებს.

სოფლის ბურჟუაზია განსაკუთრებით სწრაფად ვითარდებოდა ამიერ-კავკასიაში 1905—906 წლის რევოლუციის შემდეგ. გლეხთა მდიდარ ფენების დაგროვება სულ უფრო მატულობდა. ამას ადასტურებს ცნობები საკრედიტო ამხანაგობათა განვითარების შესახებ.

საკრედიტო ამხანაგობანი საქართველოში*).

წლები	1905 წ.	1910 წ.	1916 წ.
ქუთაისის გუბერნიაში.			
ამხანაგობათა რაოდენობა	1	5	
წევრთა რიცხვი	35	1,065	37,759
ანაბარები და სესხები	—	5,533	161,776
ტფილისის გუბერნიაში.			
ამხანაგობათა რაოდენობა	—	9	96
წევრთა რიცხვი	—	1,134	39,926
ანაბარები და სესხები	—	4,372	444,032
ერევნის გუბერნიაში.			
ამხანაგობათა რაოდენობა	2	2	34
წევრთა რიცხვი	99	548	15,353
ანაბარები და სესხები	80	501	91,704

საკრედიტო ამხანაგობათა და მათში გაერთიანებულ წევრების რიცხვის ზრდა ყოველთვის იყო სოფლის ბურჟუაზიის ზრდის მაჩვენებელი. ეს ამხანაგობანი კულაკების ორგანოები იყვნენ, მათ დახმარებით სოფლის მდიდრები იღებდნენ სესხს და კიდევ უფრო აწვებდნენ თავიანთ მეურნეობას. ამასვე ჭონდა ადგილი ამიერ-კავკასიაშიაც. ანაბარების ზრდა საკრედიტო ამხანაგობებში გვიჩვენებს კულაკების მიერ შემონახულ თანხების ზრდას.

კაპიტალისტურ ელემენტების ზრდა ამიერ-კავკასიის სოფლის მეურნეობაში წარმოადგენს უდავო ფაქტს. ეს ზრდა განსაკუთრებით აშკარად გამოჩნდა მეთამბაქოებაში, მებამბეობაში და სოფლის მეურნეობის სხვა დარგებში. ამ ტენდენციას აფერხებდა ცარიზმის საგადასახადო პოლიტიკა და ბატონ-ყმობის ნაშთები. მაგრამ ამ დაბრკოლებათა მიუხედავად კაპიტალიზმი ამიერ-კავკასიის სოფლის მეურნეობაში მაინც ვითარდებოდა. ის თანდათანობით ნიადაგს აცლიდა ძველ წყობილებას, შლიდა და არღვევდა მეურნეობის ძველ ფორმებს და იკაფავდა გზას.

*) სტატისტიკურ-ეკონომიურ ცნობათა კრებული რუსეთისა და უცხოელ სახელმწიფოთა სასოფლო-მეურნეობის შესახებ 1910—1917 წ. წ.

ბიბლიობრაფია

საქართველო

ლევ ტოლსტოი. „ყაზახები“ თარგმ. ლევ. კასრაძისა. გამოც. „შრომა“. ტფილისი, 1928 წ., 252 გვ., ფასი 1 მან. 35 კაპ.

დღეს, როდესაც ქართული მწერლობის წინაშე თანამედროვეობის მიერ დაყენებულია მრავალი კარდინალური ამოცანა გადასაწყვეტად, როდესაც ჩვენი სოციალური ყოფა უფრო მძლავრი ჰინვის ელექტროდენზე არის გადაკეტილი, როცა ჩვენი საზოგადოებრივობა გეოლოგიურ პროცესების განცდის პერიოდშია, ძველი ტრადიციები ირღვევა და ახალი საზოგადოებრივობა და ყოფა უკლიბდება, როცა მსოფლმხედველობა ძირუულ გარდაქმნას განიცდის და ყველაფერი დაძრულია ადგილიდან, - ქართული მწერლის წინაშე დგას საკითხი: შეგნება თანამედროვე ახალი ყოფის აზრისა, რომ ის არ ჩამორჩეს მას და არ გადაგვარდეს ინტელიგენტურ მერყეობაში და წუწუნში.

ამიტომ დღეს კიდევ უფრო საჭიროა უკან მოხედვა და კრიტიკული თვალსაზრისით განხილვა და ანალიზის წარმოება იმ დიდი ოსტატების შემოქმედებისა, რომელნიც მუდმივი თანამგზავრები არიან კაცობრიობისა, მოხედვა ისე, რომ ობივატელების სალოკავ მარხლის სვეტად არ გადაიქცე.

ეს არ ნიშნავს, რასაკვირველია, რომ ჩვენ უნდა დავჯდეთ და პირდაპირი გაგებით ვისწავლოთ მათგან წერა და გავეიმეოროთ ისინი, ეს, უნიჭობისა და უსუსურობის დამტკიცების გარდა, შეუძლებელი და სრულიად ზედმეტი რამ იქნებოდა. ვ. შკლოვსკის თქმისა არ იყოს, როცა მეცნიერი თავის ლაბორატორიაში ბაყაყის აგებულებას იკვლევს, ის იმითი კი არ არის დაინტერესებული რომ მან ბაყაყით ყიყინი ისწავლოს, არამედ ცოცხალ სწეულზე წარმოებულ ცდების შედეგებით. კლასიკოსების დახმარებით ჩვენ ვსწავლობთ, თუ რის წინააღმდეგ იყვნენ ისინი ამბოხებული, რას ებრძოდენ, როგორ აწარმოებდენ ისინი ამ ბრძოლას, რა ფორმალი მიღწევები ჰქონდათ ძველთან შედარებით, აქედან: რა გზით უნდა ვიაროთ ჩვენ და რა უნდა ვაკეთოთ, რა საკითხები აწვალეხს დღეს თანამედროვეობას და რა უფრო აქტუალურია ამ თანადროულობაში. ამიტომ ზედმეტი არ იქნებოდა რომ ჩვენ ერთხელ კიდევ მოგბრუნებოდით ისეთ დიდ ოსტატსა და კაცობრიობის მართლაც გულის მესაიდუმლეს, როგორიც ლევ ტოლსტოი იყო.

მეტად სასიამოვნო მოვლენაა რომ გამომცემლობა „შრომა“ გამოსცა ლევ ტოლსტოის „აღდგომასთან“ ერთად „ყაზახებიც“. ტოლსტოი, რომელიც ათეულ წლების განმავლობაში ბატონობდა მსოფლიო ლიტერატურაში და დაწყებული ამერიკიდან, გათავებული ინდოეთით ყველგან ისმის მისი კაცთმოყვარე მოწოდება, ტოლსტოი, რომელიც ყველა ენაზე არის თარგმნილი, ეს ტოლსტოი ჩვენ რატომღაც არ გვქონდა, თუ „აღდგომას“ და გაზეთის დამატებაში დაბეჭდილ „ცოცხალ ლეშს“ არ მივიღებთ მხედველობაში, ტოლსტოი, რომელიც ბიბლიურ პატრიარქივით იჯდა იასნაია პოლიანაში და მთელი ქვეყნის გულისყური მისკენ იყო მიმართული. მართლაც დიდი სირცხვილი და მეტად დიდი დანაკლისია, რომ ის მწერალი, რომლის მორალური ძალა ისე უტეხი იყო, ისე შემმაერთებელი და სამაგალითო თავისი თავგანწირულებით - ჩვენ ქართულ ენაზე თითქმის არ გვქონდა და არც ახლა გვექნება, სანამ „ომი და მშვიდობიანობა“ (და არა ზავი) და „ანა კარენინა“ და ზოგიერთი მისი სხვა მოთხრობები არ გამოიკვება.

ტოლსტოი იყო ის ადამიანი, რომელიც გადიქცა კაცობრიობის ცოცხალ, ბელსახებ სინდისად და რომლის გახსენებაზე ჰგრძობდი რაღაც სიხარულის ჟრუანტელსა და სიამაყეს რომ შენ და ტოლსტოი, ორივე ადამიანები ხართ და იმედი გეძლევა, რომ ადამიანი მართლაც ყოვლის შექმნა.

ჩვენი წერილის მიზანს არ შეადგენს ტოლსტოის მსოფლმხედველობის განხილვა, რასაკვირველია, ბევრია იქ შეცდომები, მეტად ბევრია მის უტოპისტურ მოძღვრებაში მართლაც ბარინული ოცნებები, მან გულთამნილავემა და მისწერი ნიჭით დაჯილდოვებულია — გენიოსმა, რაღაც გასაოცარი, განზრახი, თუ უნებლიე სიბეცით ვერ დაინახა ის სხვადასხვა ადამიანობის ღირსების დამამცირებელი ინსტიტუტი ჩვენი საზოგადოებრივობისა წარსულში, რომელსაც ბატონ-ყმობა ერქვა. ის გლეხობაში ეძებდა იმ უბრალო კემმარიტებასა და ჰარმონიას, რომლითაც ასე უხვად იყვნენ დაჯილდოვებული პლატონ კარატაევი, ეროშკა და სხვები და, რომელიც ასე გამაწამებლად აკლდათ ტოლსტოის ორეულებს: ლევიანს, ბეზუხოვს, ნებლიუდოვს, ოლენინსა და სხვებსა და ის მუდამ გვერდს უვლიდა ამ გლეხობის გამანადგურებელ წყობილებას, რომელიც მაშინ იყო დამყარებული.

ტოლსტოი მთელი მისი სიცოცხლე ცხოვრების აზრის ძიებაში იყო და სწორედ ამითი აიხანება ის გარემოება რომ მას ასე სძულდა სარკაზმი, სატირა, ამითი აიხსნება აგრეთვე ის გარემოებაც რომ მას არასოდეს ტიპები არ მოუცია, იმიტომ რომ ცხოვრებაში ტიპი არ არსებობს, ტიპი მწერლის დანახვაა და სხვა არაფერი. ის ადამიანებს იძლეოდა მთელი მათი სიგრძესიგანით, ღირსებითა და ნაკლულოვანებით, მას არაფისი გამათრახება არ უნდოდა, იმიტომ რომ თვითონაც ადამიანი იყო, ის მხოლოდ მტკივნეულ ადგილებს მიუთითებდა, აშუქებდა ამ საკითხებს, ის უფრო ქადაგი იყო და ამიტომ მან ვერ შესძლო დანახვა იმ კლასობრივი ანტიგონიზმისა, რომელიც მაშინდელ წყობილებაში არსებობდა, მას ეგონა, რომ საკმარისია საერთო სურვილი და ყველაფერი გამოსწორდება, მას ისე სწამდა ადამიანი, რომ ფიქრობდა, თუ ვინმე მიუთითებდა ამ ნაკლს, — ის აუცილებლად შეივსებოდა, ამიტომ სწერდა იგი ისეთი გასაოცარი უბრალოებითა და გულუბრყვილობით წერილებს ალექსანდრე II-ს, ალექსანდრე III-ს, ნიკოლოზ II-ს, რომ გონს მოსულიყვნენ, თითქოს ეს მართლაც მხოლოდ მათ თუნდაც კეთილ სურვილებზე ყოფილიყოს დამოკიდებული.

ტოლსტოი — ადამიანი, რომლის ცხოვრებაც ამდენი ტეხილებით იყო აღსავსე უდრიდა ტოლსტოის შემოქმედს, აღსავსეს ასეთივე ტეხილებით. ტოლსტოი, რომელიც მართლაც ტიტანიურ ბრძოლას აწარმოებდა მთელი მისი სიცოცხლე, რომ როგორმე ცხოვრება და ბელოვნება უნისონში ყოფილიყვნენ ერთი მეორესთან, ყოველი დიდი ლიტერატურული ფაქტის შემდეგ ის მუდამ დუმდებოდა რამდენიმე წლით და სრულიად სხვა, არალიტერატურული (სპეციფიური გაგებით) საკითხებით იყო ხოლმე დაინტერესებული. „ომი და მშვიდობიანობის“ შემდეგ ის ჩუმდება და პედაგოგიკით არის გატაცებული და ამ ხნის განმავლობაში მასში მისდა შეუგნებლად მწიფდებოდა და გროვდებოდა მასალა იმ გრანდიოზულ ტილოსათვის, რომელზედაც „ანა კარენინა“ უნდა დაბატულიყო. „ანა კარენინას“ შემდეგ მას ეთიკური საკითხები იტაცებს და „აღსარებას“ სწერს. „ადღვომის“ „კრეცივრის სონატის“, „მამა სერგის“ და „განათლების ნაყოფებს“ შემდეგ ის ისევ ჩუმდება და ახლა ის ახალი შრომებისათვის ემზადება და ეს იქნება „ჭაჯი მურადი“, „ცოცხალი ლეში“, „ბნელის სამთავრო“ და სხვ. და ასე და ასე. თითქოს ის ყოველი დიდი ნაწარმოების შემდეგ იწურებოდა, ცრუვდებოდა ბელოვნების სარგებლიანობაში საზოგადოებრივობისათვის, მაგრამ მხატვარი. შემოქმედი მაინც არ ისვენებდა მის ბუნებაში და რამდენი მეტად სცდილობდა იგი ამ სტიქიის ჩაღრჩობას, იმდენი მეტის ძალითა და წინეით ირღვეოდა ეს მორალურ სენტენციების ჯებირები და შენდებოდა საშინელი, დამაფიქვრელი, უხარმახარი, პირამიდებივით სასწაულებრივი და საკვირველი შენობები.

თითქოს ყოველი დიდი შრომის შემდეგ, მისთვის საჭირო იყო სულ სხვა, კერძო საკითხებით გატაცება, ახალი გამოცდილებათა და ენერჯის დაგროვება, რომ იმ შინაგან, შეუგნებელ შემოქმედებითი პროცესებს ქვეცნობიერების ლაბორატორიაში მიეღოთ გარკვეული სახე და მერე განსაკუთრებული სიმძაფრითა და ტიტანიურობით ამეტყველებულიყო.

გონება მისი — დაულალავი, ცნობისმოყვარეობა — ხარბი, ენერჯია — უშრეტო. მოახუცებული იწყებს იგი ბერძნული და ძველი ებრაულ ენების შესწავლას, სწავლობს შოპენჰაუერს, კანტს

მისი მასწავლებლები არიან რუსსო, სტენდალი, ლორენს სტერნი, ტეპფერი, ბალზაკი, ის სწავლობს ბავშვობისაგან და გლეხობისაგან უშუალოდსა და სისადავეს, იმიტომ რომ კვშიარიტება თავისთავად მეტად უბრალო რამეა, მართალია, აღსაფხე წინააღმდეგობებით, მაგრამ მაინც უბრალო, ადამიანური და ან უბრალოებით გვაოცებს ჩვენ იგი. ის არ ჰგავს ფილოსოფიურ კვშიარიტებებს, სადაც მართლაც იკარგება რწმენა კვშიარიტების არამც თუ ბოვნისა, არამედ არსებობისაც კი. აქედნ წამოვიდა მისი მეთოდი გაუბრალოებისა, *ფრენქლენცე ფუქსლოესკიმ* გაუცნაუების მეთოდი უწოდა. ყველა გმიოები ჩვეულებრივი, უბრალოდ ხელსწრაქიმედენად უბრალო, რომ მათ არც კი იციან, რომ ისინი გმირები არიან (ასეთი არის ტუშინი „ომსა და მშვიდობიანობაში“, ასეთია ეროშკა „ყაზახებში“, ასეთი არიან მისი ის „მხდალი და მმმშარა“ ოფიცრები და ჯარისკაცები „სეფასტოპოლის ამბ ბში“), იმიტომ რომ ტოლსტოი ცხოვრებასა-ვით უბრალო იყო და მასავით დაუნდობელი. მას ყველაფერზე ნათელი წარმოდგენა ჰქონდა და ორგანიულად სძულდა ყოველგვარი სიბნელე და ბუნდოვანება ხელოვნების კანონები ზღუდავდა მას, არ აძლევდა ს. შუალებას, რომ ეს უზარმაზარი ადამიანი გაშლილიყო შიგ მთელი თავისი მოცულობით და აი მან ვერ აიტანა ეს შეზღუდვა და უარჰყო იგი. ეს იყო გასაოცარი, გაბედული და წარმოუდგენელი თავგანწირვა. ადამიანმა, რომელმაც მთელი თავისი სიცოცხლე შესწირა ხელოვნებას და გადააქცია ის თავისი მსოფლმხე აველობის გამომხატველ იარაღად, — სიცოცხლის მიწურულში უარჰყო ყველაფერი ეს, იმიტომ რომ მან დაჰკარგა რწმენა რომ ის საიმედო იარაღი იყო. მან უარჰყო მთელი თავისი მხატვრული შემოქმედება, მან ვერ გასძლო თავის მიერ შექმნილ შრომებში, ვერ გასძლო მისი ჯაფითა და გარჯილობით შექმნილ იანაია პოლიანაში ოჯახში, ხალხში რომელიც ასე ზღუდავდა მას და გადასწყვიტა წასულიყო ამ ქვეყნიდან და წავიდა... ეს იყო უდიდესი მორალური არისტოკრატიზმი და ტრალედია და ამ ტრალედის მოწმე ვიყავით ჩვენ.

ტოლსტოიმ ვერ აიტანა სიყალბე მაშინდელი ცხოვრებისა, ვერ აიტანა სიყალბე ხელოვნების ფორმისა და უარჰყო ის. ხელოვნების კანონები იმორჩილებდენ მას და თავის ნებაზე უნდოდა წაეყვანა ტოლსტოი, ტოლსტოის კი პირიქით უნდოდა, მას უნდოდა რომ ხელოვნება მისი იარაღი ყოფილიყო და, როცა ეს იარაღი არ გამოადგა, უარჰყო იგი. მეტად საგულისხმო არის ამ მხრივ სიტყვები, რომლითაც მან მიმართა მაქსიმ გორკის, როდესაც ამ უკანასკნელმა მას თავისი ახლად დაწერილი პიესა „ნაძირალნი“ წაუკითხა:

„უნდა სწეროთ უფრო უბრალოდ და სადად, ხალხი მუდამ უბრალოდ ლაპარაკობს, აბნეულადაც კი — და კარგად. გლეხი არასოდეს არ იკითხავს: „რათ არის შესამედი მეოთხედზე მეტი, როცა ოთხი უფრო მეტია სამზე?“ როგორც ამას ერთი სწავლული ქალიშვილი კითხულობდა არ არის საჭირო ფოკუსები“ მეორე შემთხვევაში ის გორკის ეუბნება: „გმირები — სიცრუეა, გამოგონებული ამბებია, არიან მხოლოდ ადამიანები, ადამიანები და სხვა არაფერი. ჩვენ ყველა საშინელი მთხვევლები ვართ. აი მეც — სწერ ბანდაბან, სწერ და ვეცრად შეგეცოდება რომელიმე მათგანი, აიღებ და რაიმე ხაზს მიუმატებ, მეორეს კი მოაკლებ იმიტომ რომ ისინი, რომელნიც მის გვერდით დგანან, ძაან ბნელი არ გამოვიდენ აი ამიტომ ვამბობ მე რომ ხელოვნება სიცრუეა, თავის მოტყუებაა, თვითნებობაა და ხალხისათვის მავნებელი. იმას კი არ სწერ, რაც ნამდვილია ცხოვრებაში და როგორიც არის, არამედ იმას, რასაც შენ თვითონ ფიქრობ. ვისთვის რა სასარგებლოა ის ამბავი. თუ როგორ ვხედავ მე ამ კოშკს, ამ ზღვას, ან იმთათარს — რათ არის ეს მაინცდამაინც საინტერესო, ვისთვის არის ეს საჭირო?“

ასეთი იყო ტოლსტოი. ამიტომ იყო, რომ მან მარლინსკის ტიპის გმირებს ჩამოაბია თავზე ის გმირული პიობადეობი, აბადა ფარდა და დაგვანაბა ადამიანები, იმიტომ რომ ქვეყანაზე არიან მხოლოდ ადამიანები და არა გმირები, გმირები მხოლოდ მითებშია და ლეგენდებში. ეს მან სტენდალისაგან ისწავლა და ისე როგორც ფიბრიციუსს არ ესმოდა, თუ რა დიდი ამბავი მოხდა ვატერლოოს ბრძოლაში, სადაც ის მონაწილეობას იღებდა და სადაც ის ასე მხდალი აღმოჩნდა, ისე არც მისმა გმირებმა იციან, რომ ისინი გმირები არიან.

ტოლსტოი ყველაზე ადამიანია ადამიანთა შორის და ყველაზე დიდი და განუწომელი ამ ადამიანობით. ადამიანი რომელიც სასწაულებს ახდენდა ჩვენ თვალწინ, ადამიანი, რომელმაც

შექმნა ახალი ქვეყნები, ახალი სამყარო, რომელსაც ისევე როგორც მზის სისტემას, შეიძლება ტოლსტოის სისტემა უწოდო, ადამიანი რომელმაც ეს ქვეყნები ააფსო უამრავი ადამიანებით, ყველა სწავლასწავა ნაირია, ყველა გაუმეორებელია ყველა ცოცხალი, დაწყებული პატარადიური გმირიდან გათავებული მთავარი გმირით და ჩვენ გვაზიარა იმ ალტაცებას, რომელიც შემოქმედება ჰქვია. ტოლსტოი, რომელიც მართლაც საბოლოოთი შექმნიდა სამყაროს, ადამიანებს და იმის მაგიერ რომ მეწვიდე დღეს მოესვენა, ის კიდევ უფრო ეწაპებოდა და კიდევ ახალი ქვეყნის გასაჩენად. ტოლსტოი რომელიც ვერ დაეტია ამ ქვეყანაზე, კდგა-მეწვიდე-მეწვიდე-მის ღამეს და გაეპარა ქვეყანას, გაგვეპარა ჩვენ; ტოლსტოი რომელიც ასე გამსარებით ებრძოდა იმპერატორებსა და ძლიერთა ამა ქვეყნისა. ტოლსტოი, რომელმაც გაწამებასთან ერთად იცოდა შემოქმედებით ალტაცებაც. როდესაც მას მისმა ქალიშვილმა მანქანაზე დაბეჭდილი თავი მოუტანა „მამა სურგი“-დან, მან წაიკითხა იგი, ჩაიციხა და სთქვა:

— Хорошо написал старик, хорошо!

ტოლსტოი, რომელიც მოუდრეკელი იყო და პატიოსანი.

მოქანდაკე ილია გინცბურგს ეუბნება საყვედურს მოქანდაკეებზე:

„მათ დაუდგვა ძეგლები და მონუმენტები მთელ ევროპის ქალაქებში ძალმომრე მეფეებს და, რაც მთავარია, მშიშარა და უღირს ადამიანებს აქანდაკებენ გმირის სახით, ხელში ამოღებულ ხმლებითა და წინ წაწვდილ მკერდით. მოქანდაკენი ყველაზე მეტად პირმოთნეობდნენ ძლიერთა ამა ქვეყნისათა წინაშე და მე ამიტომ არ მიყვარს ისინი.“

„ომი და მწვიდობიანობის“ წერის სამზადისში დაბეჭდა ტოლსტოიმ 1863 წელს მოთბრობა „ყაზახები“, ის მაშინ ერთი წლის დაცოლიანებული იყო.

„ყაზახები“, როგორც ეს ტოლსტოიმ იცოდა, გაშლილია ორ სიბრტყეზე, აქ ჯერ კიდევ ჩანასახის ხასიათს აჩარებს ეს, მალე ამას ის სისტემად გადააქცევს „ომსა და მწვიდობიანობაში“ და „ანა კარენინაში“.

ერთი სიბრტყე მოსკოვის ბომონდი, მეორე: გრებენის ყაზახთა სტანიცა და მისი ყოფა. ეს მისი დამახასიათებელი მოვლენა არის, მას არ უყვარს ტურგენევიტით ერთ სიუჟეტზე ან ერთ ადამიანის ირგვლივ ამბის დახვევა, მან რამდენიმე სიუჟეტური სიბრტყის აღება იცია და ამ სიბრტყეების ცვლა.

„ყაზახები“ იწყება მოსკოვის აღწერით. მოთბრობის დასაწყისშივე თქვენ იცით რომ გვიანი ღამეა და ვიღაც სადღაც გაემგზავრება. ამის შემდეგ ის იძლევა ტონს მოთბრობისას, ტონი მიაორულია და მკითხველმა უკვე იცის რომ რაღაც სამწუხარო ამბავი იწყება და ეს ამბის დასაწყისი არის რაღაც მეორე სამწუხარო ამბისა და გაკრუების შედეგი. თქვენ პირველ თავშივე ხედავთ ორ უცნობ ადამიანს. ერთი მათგანი შემდეგ მოთბრობის მთავარი ღერძი უნდა გახდეს. და აი ამ ორი უცნობის მძაბრულად მაცემის შემდეგ ტოლსტოი იძლევა მოთბრობის ბინორულ ტონს შემდეგ ფრაზაში:

— გული მიკვდება და მიხარია კიდევ, რომ მივდივარ!—განაგრძობდა იგი.—რა მიკლავს გულს,—არ ვიცი.

ამ გვარად, თქვენ იცით, რომ გმირს ცუდი წინაგრძობა აქვს და ამას გარდა ავტორი კიდევ ერთხელ უფრო დაბეჯითებით გარწმუნებთ, რომ ეს ერთი მთავარი გმირთაგანი არის მაგრამ რადგან მას ჯერ მისი გარეგნობა და განწყობილება საკმაოდ არ მოუცია, ამიტომ ის არც მის სახელსა და არც ვინაობას არ გვეუბნება, რომ სახელმა მხოლოდ ტეზნიკური სახელწოდების ხასიათი არ მიიღოს. ამასთანავე ერთად ტოლსტოი აქ იძლევა პირველ სიბრტყეს და ამ სიბრტყის გმირს. ტოლსტოის მოსკოვის შემდეგ ყაზახთა სტანიცა უნდა რომ მოგვეცეს და მისი მცხოვრებნი, ამიტომ საჭიროა ამ სიბრტყეების აქედანვე სიუჟეტური წვერთება, რომ მერე ისინი ცალ-ცალკე არ დარჩენ მოთბრობის გასწვრივ. მისი განზოახება მდამიოთა მოცემა და ამიტომ აქ ეს მოტივიც საჭირო არის, ამიტომ მას აქვე შემდეგი ორი აბზაცი შეაქვს:

— დიმიტრი ანდრეევიჩ, იამშიიკი არ იცდის!—სთქვა შემოსულმა ახალგაზდა მსახურმა, რომელიც ქურჭში გახვეულიყო და თავბირი შარფით შეეხვია.—თორმეტ საათს აქეთ იცდიან ცხენები, ახლა კი ოთხია!

ფურ. „მნათობი“ № 8-9.

დომიტრი ანდრეევიჩმა შეხედა ვანიუშას და მის შარფში, სახეზე რომ ეხვია, მის ქეჩის ფეხსაცმელებში და მის ნამძინარევე სახეში მას სულ სხვა ცხოვრების ხმა მოესმა. რომელიც მას მოუწოდებდა, — ხმა ახალი ცხოვრებისა, რომელიც აღსავსე იყო გარჯილობით გაჭირვებითა და საქმიანობით.

ამ ორ აბზაცში გაიშალა მოლოდინი მეორე სიბრტყისა, სადაც ტოლსტოის უნდა გადისროლოს ეს გმირი და ამიტომ მან მხოლოდ მისი სახელი ახსენა.

ამ თავის დასასრულში ჩვენ გავიგებთ დიალოგით რომ ის *ლენინისა და კარგი ბიჭი* და ამ გვარად გმირი საბოლოოდ მოხაზულია, ახლა მას ამოქმედებას *ესტატიკურებსა* და ეს მოქმედება იქნება მოთხრობის მამოძრავებელი ძალა.

ახლა მას მეორე თავში მეორე გვარი სიბრტყეები აქვს, ეს არის მოთხრობის ტოპოგრაფიულ არეების ცეცხლი. რუსული სტიპი, გაშლილი და ფართო, რომ მეტეკავკასიის მთები უფრო დიადნი მიუწვეველი გამოჩნდნენ. ანტომ იწყება მეორე თავი ასეთი გაქმეული ფრაზით:

„ხველა მიყვარს! ძალზე მიყვარს! საყვარელნი, რა კარგია!“

ცოტა ხნის შემდეგ ის ისევ იხსენებს წინა თავში მოცემულ ტონს:

„ვინ იცის, იქნება ცოცხალიც ვერ დაგბრუნდეს კავკასიიდან, — ფიქრობდა იგი და მას ეჩვენებოდა რომ თავგამეტებით უყვარდა თავის ტოლ-ამხანაგები, მეგობრები და კიდევ ვიღაცა სხვა უყვარდა მას.“

ზაზგასმულში მოცემული არის ახალგაზდა გმირის ოლენინის წყურვილი სიყვარულისა და მკითხველი წინდაწინვე ჰგონობს რომ ავტორი ამბავს რომანულ არეზე გააქანებს ამის შემდეგ იწყება უკვე მთები. ოლენინის, ბარის კაცის მიერ, განცდა მთებისა, შემდეგ ინტრიგის შეკვრა და სხვა. მოთხრობა მიდის საოცარი ოსტატობითა და მეტად რთული უბრალოებით. საინტერესო არის მოთხრობის ბოლომდე ამ გზით განხილვა, მაგრამ, სამწუხაროდ ბიბლიოგრაფიის არე ამის ნებას არ გვაძლევს.

ახლა რაც შეეხება თარგმანს: თარგმანი ვერ არის დამაკმაყოფილებელი, მას აჩქარება და სახელდაუხლო მუშაობა ეტყობა.

მაგალითად: რა საჭიროა იამშნიკის მეეტლედ თარგმნა, იმ დროს როდესაც ტროიკას არ თარგმნის, ან ტელეგას ოთხთვალათ თარგმნა, ყოველ ნაბიჯზე აუარებელი უხერხული ფრაზები და წინადადებები, დედანთან შეუჯერებლობა და სხვა, რისი მოთვლაც მთელი წიგნის აქ მოტანას მოითხოვდა.

საინტერესოა კიდევ ერთი შეცდომა. ტოლსტოის გმირს ლუკაშკას თავი მოსწონს თავისი ყაბარდოული ცხენით და ამბობს რომ ის ლოვ-ტავროსა, დაგ. კასრადეს ეს პირდაპირ ასე აქვს მოხსენებული, ეტყობა მისი აზრი ან ვერ გაიგო ან-და რალაც მოსაზრებით დასტოვა ასე-

ლოვ იყო ყაბარდოს დიდებულთა, ეგრედწოდებულ ფშიების, გვარი და მათი ცხენები განთქმული მთელ ყაბარდოში იყო, მათ რუსები ლოვს უწოდებდნენ რუსიფიკატორული მიზნებით, ტავროს კი დალია, მაშასადამე ლუკაშკას ცხენი ლოვს დალისა იყო და არა ლოვ-ტავროს, ისევე როგორც ჩვენში არის დადიანის დალი, ფალავას დალი და სხვ.

მოგიყვან მხოლოდ ერთ ადგილს, რომ წარმოადგენს ვიქონიოთ თუ როგორ არის ნათარგმნი ეს მოთხრობა:

„Сытые коровы и буйволы разбредаются по улицам, и казачки в цветных бешметах — спуют между ними. Слышен их резкий говор, веселый смех и визги, перебиваемые ревом скотины.“

(ლოვ ტოლსტოი, — „ყაზახები“).

ეს აბზაცი ასეა თარგმნილი:

„დამძლარი და ფერდებ ამოვსებული ძროხები და ფურ კამეჩები დაყილობენ (?) ქუჩა ქუჩა და არეულან (?) წითელ ყვითელ ზუბუნებში გამოწყობილი ყაზახთა შორის (?) ყაზახთა მხიარულ ჯიყჯიყში და სიცილში საქონლის ბლავილი ჰკვეთავს სინანს (?).“

(დაგ. კასრადის თარგმ. გვ. 29).

როგორც ხედავთ, აქ მთლად დაკარგულია ტოლსტოი და ჩვენ ვიღაც სხვა ავტორს ვკითხულობთ, ერთი სიტყვით, ამ თარგმანში ჩვენ სრულიად არ ვხედავთ იმ წყაროს წყალივით

გემრიელსა და უბრალო ენას, ტოლსტოის რომ ჰქონდა. მე ვიცი რომ ტოლსტოის თარგმნა გაცილებით უფრო ძნელი საქმეა, ვიდრე ანდრეი ბელის, ზამიატინის ან ბაბულისა და ამიტომ საჭირო იყო მეტის სიფრთხილით თარგმნა, იმიტომ რომ ტოლსტოის ის ბრძნული უბრალოება რომელიც მის სტილს ახასიათებს, არ გამოვიდეს მართლაც დაბალ ლირსებიანი უბრალოება, თუნდაც ისეთი, ახლა ზოგიერთი კლასიკოსების მოწაფეები და ფაბულარულ პროზის დამცველნი რომ სწერენ. დავით კასრაძეს ჩვენ ვიცნობთ როგორც კარგ მთარგმნელს, რაც ასე იშვიათია დღეს ჩვენში; და ჩვენ არ ვიცით რათ მოხდა რომ მას „ყაზახები“ ჩაუყარეს.

ასეა თუ ისე, თარგმანი ორივე ფეხით კოკლობს და ეს მეტად სამწიქბარი საქმეა. წიგნი სუფთად არის გამოცემული, კორექტურა მოიკოტლებს, ყდა სრულიად უვარგისია.

მე მიხდა აქვე წმინტმეფით ვისარგებლო და საზოგადოდ ქართულ თარგმანების შესახებ ორიოდ სიტყვა ვთქვა. დღეს ჩვენში თარგმანი რაღაც აგდებულ საქმედ და გაჭირვებულ მწერლებისა და ენის საეჭვო საეჭვოდ მცოდნე ხალხის დახმარების წყაროდ არის გადაქცეული. არავინ თარგმნას ყურადღებას არ აქცევს, იმ დროს როდესაც თარგმნა გაცილებით ძნელი საქმეა, ვიდრე ორიგინალის წერა. რომ ეს ასეა, სამარისია გადავხედოთ ჩვენ ჟურნალ-გაზეთებს. ამ ბოროტებას ბოლო უნდა მოვდოს. ჩვენ გვინდა რომ თარგმანი წიგნს აყვარებდეს მკითხველს ჩვენ ვფიქრობთ რომ კარგად თარგმნილი ლიტერატურა მოთხოვნილებას გაზრდის და მით ჩვენი ტირაჟი აიწევს და ისეთი სამარცხვინო თარგმანები კი, როგორც „კიუხლია“ და „ტაშკენტი - ქალაქი პურის“ და სხვ. არის ყოვლად საზიზღარი, უბასუხისმგებლო მოპყრობა საქმისადმი, და სირცხვილია რომ მას ჩვენში ცნობილი პოეტების სახელი უწერია. ნევეროვის მოთხოვნის სათაყრიც კი ვერ უთარგმნიათ სწორედ. ჩვენ ვიცი რომ ლევ ტოლსტოის გენიალურ ნაწარმოებს „პაჯი მურადს“ არ ეღირსა დაბეჭდვა იმიტომ რომ ის თარგმნა ენის უცოდინარმა „დიდმა“ პოეტმა და ახლა მას ერთი პედაგოგი ასწორებს. ამანაგებო, მიატვიფოთ ენას ყურადღება, თუ არა და წადით ლიტერატურიდან.

დემნა შენგელაია.

P. S. „ყაზახებიდან“ ამოღებული ტექსტი ხელახლა არის ჩემ მიერ სახელდახელოდ თარგმნილი, ვინაიდან წიგნის დაბეჭდილი თარგმანი არ იძლეოდა დედნის აზრსა და ხასიათს. მე განზრახ არ ვილაპარაკე ვალ. გაფრინდაშვილის მიერ თარგმნილ ყაზახურ ლექსებზე, სადაც გრებენის ყაზახები იმერულ მაყრებივით „ოდელია დელია“-ს მღერიან.

დ. შ.

ლ. ტოლსტოი—აღდგომა. ვ. ბახტაძის წინახიტყვაობით. თარგმანი პ. ირეთელის. გვ. 388, ფ. 2 მ. 80 კ. გ-მა „შრომა“.

ლევ ტოლსტოის გენიალური თხზულებები თანდათან გვევლინება ქართული წიგნის ბაზარზე. საბჭოთა რუსეთში მართლაც „მილონიანი მასსები“ კითხულობენ ამ ჟამად ტოლსტოის. მართალია, ასეთი მაშტაბი ჩვენში მიუღწეველია, მაგრამ ტოლსტოის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან ნაწარმოებების გამოცემა ქართულ ენაზე უსათუოდ დიდმნიშვნელოვანი კულტურული საქმეა. ამ მზრივ გამომცემლობა „შრომა“-ს მუშაობა უსათუოდ ნაზღასასმელია და აღსანიშნავი.

ლ. ტოლსტოის „აღდგომა“ ერთ-ერთი „უკვდავი“ ნაწარმოებთაგანია გენიალური მხატვრის.

მართალია, „აღდგომა“ ერთ დროს გადაითარგმნა და კიდევაც ჩამოიკა ქართულად, მაგრამ მის შესახებ არავინ არაფერი იცის და ხელახალი გამოცემა აუცილებლად საჭირო იყო და დროული.—მით უფრო, რომ პირველ გამოცემას ერთობ დიდი დეფექტები ახასიათებდა: ენის (თარგმნის) სიკოტლე, ტირაჟის სიმცირე და, რაც მთავარია, წიგნი დამზინჯებული იყო მეფის ცენზურის კლანჭების მიერ.

ეს გამოცემა სრულია, ამოღებული ადგილები აღდგენილია და წიგნსაც დართული აქვს წინასიტყვაობა, რომელიც წარმოადგენს „გასაღებს“ „აღდგომის“ თანამედროვე თვალსაზრი-

სით გაგებისათვის. ესეც დიდი პლიუსია ამ გამოცემის.

„აღდგომა“ ლევ ტოლსტოის „პროგრამული“ ნაწარმოებია. აქ გარკვევით და სრულათაა მოცემული ის რელიგიური სისტემა, რომელსაც „ტოლსტოიზმი“ ეწოდება. თქმა არ უნდა, „აღდგომა“ თავისი დედა-აზრით, რეაქციონური ნაწარმოებია, რადგან ეს დედა აზრია, როგორც თვით ტოლსტოი დაპარაკობს: „ეძიეთ ღვთის მეუფება და სიმართლე, დანარჩენი კი თავისთავად მოვა. ჩვენ კი ვეძებთ სწორეთ ამ დანარჩენს და, ცხადია, ვერ ვნახულობთ მას“.

რომანის გმირი—თავადი ნეხლიუდოვი, მართალია, თვით ტოლსტოი არ არის, ვინაიდან ტოლსტოის არ გამოუვლია ის გზა, რომელიც ნეხლიუდოვმა განვლო „სულიერ სიმშვიდის“ და „ღვთის მეუფების“ ძიებაში. მაგრამ ნეხლიუდოვის აზრები და ფილოსოფია თვით ტოლსტოის „მსოფლ-მხედველობის სისტემა“, რელიგია,—უფრო საშიში და შხამიანი, ვინემ ყოველგვარი რელიგია, რომელსაც კი იცნობს კაცობრიობა. არც-ერთ ნაწარმოებში ასე მწარეთ და ბეჯითად არ სცდილა ტოლსტოი გაეცა პასუხი კითხვაზე: „რაშია ჩემი რწმენა“, თვით სპეციალურათ ამ სათაურით დაწერილ შრომაშიაც კი.

„აღდგომა“ც, მაშასადამე, ყველაზე უფრო რეაქციონური ნაწარმოებია, რომელიც კი ტოლსტოის დაუწერია მხატვრულ კალმით. მაგრამ განა ეს იმას ჰნიშნავს, რომ „აღდგომა“ დასაწყვავია და მისი კითხვა მავნეა თანამედროვე ადამიანებისათვის? არა, ეს ამას არ ჰნიშნავს და სწორეთ ამაშია ტოლსტოის, როგორც მხატვრის, უდიდესი სიძლიერე და გენიალობა. „აღდგომაში“ თავად ნეხლიუდოვის „ფიქრები“ არავის აინტერესებს. ტოლსტოის რელიგიური განცდები არავის აღუღებებს. მკითხველი ხედავს და ამზნევს იმას, რასაც ეძებს ის, რაც აღუღებებს მას: ძველი ცხოვრების უფარგისობას, მეფისა და შემამულებების საზიზღარ მოქმედებას, გლეხ-კაცობის დრტუინვას. მკითხველი ვერ ამზნევს სპილოს (ტოლსტოის აზრით, რასაკვირველია)—იმ საშუალებას, რომლითაც ავტორი სცდილობს ამ უკუღმართობის მოსპობას, ახალი ცხოვრების დამყარებას. ეს საშუალებაა რე-

ლიგია, ქრისტიანობა—განახლებული ეკლესია წვერებ-გაკრეკილ მღვდლებით და მოკლე ანაფორებით. ამხ. ვ. ბანტაძე სპირთლიანად დაპარაკობს თავის ნიჭიერად დაწერილ წინასიტყვაობაში, რომელსაც მეტად მოზდენილი სათაური აქვს: „აღდგომაში“ „აღდგომა არ არის“.

„ტოლსტოი მხატვარია და ამავე დროს ცხოვრების მასწავლებელი, საზოგადოებრივ მტკივან ადგილებს მკურნალი.

როგორც მხატვარი ის დიდია, გენიალური,—როგორც მასწავლებელი, მკურნალი—ულონო და სუსტი. ტოლსტოი მიუღებელია ჩვენთვის, როგორც მორალისტი, ფილოსოფოსი, ღვთისმადიებელი,—ტოლსტოი ჩვენია როგორც მხატვარი, უდიადესი ხელოვნებით შემსრულებელი ცხოვრების სურათებისა“... უდაოა მხატვარ-ტოლსტოის ობიექტიური რეგოლიუციონერობა, მაგრამ უდაოა ისიც, რომ მას არ ქონდა სწორი წამალი ავადმყოფ რუსეთის მოსარჩენათ. მისი წამალი საწამლაფი იყო.

იმდენად სწორია და მოზდენილია ტოლსტოის ეს დახასიათება, რომ მას ვერაფერს მიუმატებთ და ვერც გამოვაკლებთ.

მართლაც, ტოლსტოის „აღდგომა“ არ არის აღდგომა. მაგრამ ეს ჩვენთვის არ არის უკვე საინტერესო: მშრომელი მასსა აღსდგა მტარვალეებისა და მჩაგერელების წინააღმდეგ, დაამხო მათი ტანტი და შეუდგა ახალი ქვეყნის მშენებას, თუმცა არა იმ გზით და მეთოდით, რომელსაც ლევ ტოლსტოი იძლეოდა...

თარგმანი, საერთოდ, დამაკმაყოფილებელია. მართალია, არის გამოთქმები: „ფიქრებში წასვლა“, „უკეთუ“ და სხ. მაგრამ ეს უფრო რედაქციული შეცდომებია: ყოველგვარი თარგმანი საქიროებს რედაქციას. ამ თარგმანა კი, როგორც სჩანს, რედაქტორის გამოცდილი კალამი არ უგრძენია.

წიგნი სუფთად და შნოიანათაა გამოცემული. ყდა-მხატვრულადაა შესამლებული. გამოცემას ეტყობა „კულტურობა“, რაც, საბედნიეროთაახასიათებს ქართული წიგნის გამოცემის საქმეს უკანასკნელ ხანებში განსაკუთრებით.

ფასიც ძვირათ არ ჩაითვლება.

ს. მ — ანო.

ს. რემონდი. — ადამიანი. პიესა 4 მოქმედებათ შ. დადიანის წინასიტყვაობით.

ათც კი ღირდა ამ პიესაზე მკითხველის ყურადღების შეჩერება, რომ მას თანდართული არ ქონდეს შალვა დადიანის შემდეგი „რეკომენდაცია“:

„პიესა წაკითხული მაქვს; ჩემის ფიქრით, პიესა სცენიურია, სხარტი მარტივი და აუდიტორიისათვის ადვილათ შესათვისებელი, რაიც ასე სჭირდება დღეს ფართე მასას. პიესის დედა-აზრი მეტად საყურადღებოა: ფული და მისი გაღმერთება როგორ აფუჭებს ადამიანს და რყუნის საზოგადოებას. პიესა მეტად გამოსადეგი იქნება საკლებო და სასოფლო სცენებისათვის“.

საქართველოში შალვა დადიანი საკმაოდ ცნობილი მწერალია, და თეატრის მოღვაწე მისი რეკომენდაცია ამა თუ იმ ნაწერის განსაკუთრებით — პიესის არც თუ ისე გვერდთ ასაველელია, შესაძლოა და დასაშვებია, რომ რემონდის დასახელებული პიესა მართლაც მოპოვებს საღმე — „სასოფლო და საკლებო“ სცენაზე ადგილს. ამიტომ საჭიროდ დაგინაბეთ ჩვენ შევაჩეროთ მკითხველის ყურადღება ამ პიესაზე.

პიესა უფარგისია მხატვრულად და დრომოჭმული, ყოველგვარ ინტერეს მოკლებული — შინაარსის მხრივ. პირდაპირ განცვიფრებაში მოდიხარ ადამიანი, როგორ შეიძლება, რა გონებით და მოსაზრებით დაიწერა ასეთი „ნაწარმოები“ ჩვენს დროში, ათი წლის შემდეგ რევოლუციის გამარჯვებისას! სად ცხოვრობს რემონდი? ნუ თუ მან არ იცის რომ დღეს ასეთი პიესების წერა, სხვა რომ არა იყოს რა, წარმოუდგენელი უკულტურობაა, ჩამორჩენილობა და მწერლობის აბუჩად აგდება? ალბათ არ იცის, თორემ არც დასწერდა ამ „ადამიანს“.

რემონდიც, როგორც ვტყობა, საყსებით მოწყვტილია ჩვენს ეპოქას, არ იცის მისი არაფერი. ვტყობა არც აინტერესებს ეს მას, და მთელი თავისი ფიქრებით პატარა, უღონო ობივატელისა ცხოვრობს და „მოღვაწეობს“ ძველი დროების ანარქლით.

ვიღაცას ოდესღაც ფულები „შეუბენია ბლომათ“; ჩამოსულა ტფილისში და ეძებს საცოლეს; საცოლესაც უშოვნიან: სოფლის ერთ გოგოს მიათხოვენ. შემდეგ ეს მდიდარი როგორღაც და რატომღაც „გაკოტრდება“. ცოლი გაექცევა,

მეგობრებიც მიატოვებენ მას, მკვლელები კი აუწერენ ქონებას, აი ყველაფერი, რაზედაც რემონიბეს აუწენებია „ადამიანის“ ტრაგედია.. ვის აინტერესებს დღეს ასეთი კოტე ვარაზის შეილები და მათი კრედიტორები? ანაწავ არსებობს ინოვის ტიპისა?! როგორ შეიძლება, ტრაგედიის აშენებს ასეთ გმირებით! რემონდიც კი სერიოზულათ ფიქრობს და ძალ-ღონეს არ ზოგავს, რათა წარმოგვიდგინოს საშინელი ტრაკიზმი არავისათვის საინტერესო წარსულ დროების ანარქელის — სპეკულიანტ ვარაზიხვილის.

ავტორი ძალიან ცდილობს შეაყვაროს და შეაცოდოს მკითხველს ეს „პატივსაცემი“ მდიდარი კოტე ვარაზაშვილი:

„ნათელა, შეუცდომელი ქვეყანაზე არაფერ არის.. სულს არ ვიშურებდი შენთვის არაფერი გკლებია არასოდეს. დღეს, როცა გამომელია ყველაფერი, როცა გამძარცვეს, აი ამ დროს, შენც მტოვებ და მიდიხარ! შენ არ იცი რა არის უმეგობროდ ყოფნა, ობლობა.. როცა ბევრი, ფული მქონდა, მაშინ მეგობრებიც ბევრი მყავდა, ქვეყანი კაციც ვიყავი.. ეხლა შენც მტოვებ, რალა დამრჩენია, თუ არა თავის სიკვდილი.. ნათელა გთხოვ, გვედრები, მაჩუქო სიცოცხლე, მე კიდევ შევსძლებ ფულის ზოვნას, საქმის გამობრუნებას..“

ასე ეთხოვება ის თავის ცოლს. საბრალო კოტე! როგორ უყვარს იგი ს. რემონიბეს! რამდენი ფული ქონდა და ეხლა კი.. ცოლიც გაურბის..

შეიცოდეთ, მკითხველებო, კოტე ვარაზაშვილი, იტირეთ ცნარე ცრემლებით რემონიბესთან ერთად კოტე ვარაზაშვილის ტრაგედიანზე მეტი რა გვაქვს ჩვენ დღეს საზრუნავი და საფიქრი!!

საბრალო რემონიბე! ქვეყანა იცვლება.. ძველი ღმერთები ყირამალა ტრიალდებიან, საკაცობრიო საკითხების გადაწყვეტაზე ფიქრობს მთელი მსოფლიო.. ძველი და ახალი ქვეყანა სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაშია ჩაბმული.. რემონიბე კი გამდგარაგანზე, ჩამწყვდეულა თავის ვიწრო და უსინათლო როგორც საფლაფი, — „აზროვნების გაღიაშის და სწერს „ადამიანებზე“, ადამიანებისათვის უკვე საყსებით დრომოჭმულ და არასაინტერესო ამბებს.

თუმცა ესეც სათქმელია: ბოლოს და ბოლოს რემონტი აქვს ობივაციურად „უფლება“ დასწეროს 1928 წელს უცნაური თავისი დრომოქმულობით და უსუსური თავის მხატვრობით პიესა „ადამიანი“. შეიძლება ეს ეპატროს მას. მაგრამ არავინ არ აპატიებს შალვა დადიანს რომ მან რემონტის ნაცოდვილარი მასებისათვის საინტერესო და ნიჭიერად შესრულებულ ნაწარმოებათ გამოაცხადა.

შალვა დადიანს მეტი მოეთხოვება... ვფიქრობთ, რომ სასოფლო და საკლუბო სცენების ხელმძღვანელნი არ უნდა იყვნენ შალვა დადიანის შეფასებას რემონტი პიესისა და უკანასკნელიც ვერ იხილავს ჩვენ სასოფლო და საკლუბო სცენებს.

საგონილო

ვ. ბ—ძე.

ვაჟა-ფშაველა. ტომი I, ლექსები. აღ. აბაშელის რედაქციით, პროფ. ა. შანიძის ლექსიკონით და გერონტი ქიქოძის და ტიცვიან ტაბიძის წინა წერილებით. სახელგამი. გვ. 355, ფასი 3 მან.

ვაჟა-ფშაველამ ქართულ მწერლობაში დაიმკვიდრა დიდი პოეტის სახელი, რომელიც მას უდავოთ ურგება, რაც დრო გადის, მისი მიგნება ადვილდება, მისი წინაგანი ხილვის, მისი სულიერი ქვეყნის გზები ჩნდება და უფრო იზრდება როგორც პოეტი.

დღეს ქართულ მწერლობას უვაგოთ ველარ წარმოვიდგენთ. მის ადგილს ვერავინ დაიკვრს. მას ვერავინ შესცვლის. ის „არავის ჰგავდა ამ ქვეყანაზე. არავითარ სკოლას არ ეკუთვნოდა“...

უფრო ადრე, ქართველი მკითხველი საზოგადოება ვაჟას ნაკლებად იცნობდა. ვაჟას ლექსების და მხატვრული პროზის პირველი წიგნი უკანასკნელ დროს აღარსად მოიპოვებოდა, ბოლო ლექსების მეორე წიგნი—„ცრემლები“—ვაჟას დაუდევრობითვე მეტად უფერულად და უგემოვნოთ იყო შედგენილი.

ვაჟა მოწყვეტილი იყო მკითხველს, ის დაშორებული იყო ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყოველ-დღიურ მაჯისცემას. მისი „ჩამოხეული თვალი“ ჩვენი ქვეყნის გულში არ ტრიალდება.

იშვიათად, წელიწადში ერთხელ, და ზოგჯერ ერთხელაც არა, ცხენით ჩამოვარდებოდა ქალაქს და ლექსებით გატენილ ხურჯინს ჩამოიტანდა, მაგრამ ისევე მალე თავის ზღაპრულ დევ-კაცებს დაუბრუნდებოდა, მთებში დაიმალებოდა...

ამან ცოტა არ იყოს, დააგვიანა ვაჟას დიდი პოეტური სახელის დაკანონება ჩვენს მწერლობაში.

ვაჟა „უბედო პოეტი“ იყო და მას დღემდე არ ღირსებია მთლიანი სახის გამოჩენა ჩვენს ლიტერატურაში.

ამ შემთხვევაში სახელგამმა დიდი საქმე გააკეთა. მან გამოსცა ვაჟას ლექსების პირველი ტომი, ჯერ კიდევ 1923 წელს, რომელიც ძალიან მალე გაიყიდა და იგივე ტომი წელს გამეორა ზოგიერთი შესწორებით და დამატებით როგორც სჩანს, მასვე განუზრახავს ვაჟას მთელი ნაწერების გამოცემა, რომლის შესრულება სასურველია დაჩქარდეს.

და ამის შემდეგ, როდესაც ხელთ გვექნება ვაჟა-ფშაველას მთელი მადლიანი და ბარაქიანი შემოქმედება, უფრო გაადვილდება მისი შესწავლა და შეფასება.

სარეცენზიო წიგნს წამძღვარებული აქვს ერთი-მეორის თითქმის სრულიად საწინააღმდეგო წინასიტყვაობა ვაჟას შემოქმედების შესახებ.

ჩვენ არ გვაკვირვებს აზრთა ასეთი წინააღმდეგობა ერთისა და იმავე მწერლის შესახებ, მაგრამ იმ წერილების ერთად მოთავსება ვაჟას ნაწერების პირველ წიგნში დიდ შეცდომათ მიგვაჩნია.

სხვა რომ არ იყოს-რა, გერონტი ქიქოძის წერილი იწყება იმით, რომ „ვაჟა ჩამოტრენილი ადამიანი იყო“ და თავდება იმით, რომ „ყოველ შემთხვევაში ის ღირსი არ იყო მისი დიდი სახელისა“.

და ისე გამოდის, თითქოს ეს გაბედული უარყოფა ვაჟასი გამომცემლობას იმიტომ მიუ-

კერებია ამ წიგნისათვის, რომ ეს აზრი ვაჟაზე დააკანონოს და ვაჟას უკვდავ შემოქმედებასთან ერთად გაასაღოს ქართულ მკითხველ საზოგადოებაში.

ეს შეცდომა სახელგამს არ ეპატიება.

ჯერ ერთი, როდესაც ისეთ დიდ მწერალს აფასებ, როგორც ვაჟაა, საჭიროა მისი უფრო დაწვრილებითი განხილვა, და რომ მკითხველისთვის ესა თუ ის აზრი დამაჯერებელი იყოს, საჭიროა მისი უფრო მეტად დასაბუთება. ამ წერილში კი ავტორი ერთი ხელის მოხმით ადგენს: „მ გ ო ს ა ნ მ ა ა მ ო ს წ უ რ ა შ თ ა გ ო ნ ე ბ ი ს წ ყ ა რ ო, ი დ ე ა თ ა ვ ი წ რ ო ფ ა რ გ ა ღ ი კ ი ვ ე რ გ ა ა ფ ა რ თ ო ვ ა, პ ო ე ზ ი ა დ ა ხ უ რ დ ა ვ დ ა დ ა ი ა ფ ფ ა ს ი ა ნ პ უ ბ ლ ი ც ი ს ტ ი კ ა შ ი გ ა დ ა ვ ი დ ა“ და სხვა.

ერთი სიტყვით, ვაჟას ჯვარს უსვამს, ანი-აგებს...

ამ საკითხის არსებითად განხილვას ბიბლიო-ოგრაფიულ შენიშვნაში, რასაკვირველია, ვერ გამოვეყიდეებით, მაგრამ ყოველად შეუძლებლად მიგვაჩნია ამაზე არ შევანეროთ მკითხველის ყურადღება.

ნუ თუ ვაჟას სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში დაწერილი ლექსები ასე ხელაღებით ჯვარდასასმელია და არავითარ მხატვრულ ღირებულებას არ წარმოადგენენ?

ვაჟას „კრიტიკოსს“ რათ დაავიწყდა, პოეტის სიკვდილის თარი წლის წინ დაწერილი „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“, ან „ფშაველი ჯარის კაცის წერილი“—ეს უდავოდ დიდი პოეტური გულით და ცეცხლით გამთბარი ლექსები?

მოძღვნილი არის მთის მიერ ჩამოტანილი ქარისა...
და ენა მთისა სიმტკიცით მსგავსია კლდისა სალისა;
იქნებ, აკლია, არ ვიცი ამ ლომს სინაზე ქალისა...
ნუ შეგაშინებსთ, არ გავნებსთ მთიდან ყვირილი ხარისა.

(დაგვიანებული პასუხი აკაკის).

განა ამ სტრიქონების მიხედვით ითქმის, რომ „მგოსანმა ამოსწურა შთაგონების წყარო“ და „პოეზია დაახურდა“?

განა მისი „პასუხი ბაჩანას“, „კახეთი“ და იდევ სხვა მრავალი ამავე დროის ლექსები შე-

კრული არ არის მაგარი შემოქმედის ძარღვებით, რომელშიაც მოვარდნილი ღვარივით სჩქვფს წვენი მისი ნაშობელი მთებისა?

აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ გერონტი ქიქოძის წერილი დაწერილია ც ა მ ე ტ ი წ ლ ი ს წ ი ნ ა თ! ამ ხნის უკანადაც ვაჟაა კვლავა გადაბრუნდა, მრავალჯერ უბრუნებულს გადაფასება მოხდა და თვით ვაჟა-ფშაველაზეც აზრი შეიცვალა.

და ვერ გაგვიგია, სახელგამს მაინცდამაინც რათ დასჭირდა ამ საარქივო წერილის გაცოცხლება და ვაჟას პირველ წიგნზე დამლასავით მიკერება?! სახელგამმა უნდა გაგვეცნს ამის პასუხი...

ტიციან ტაბიძის წერილი ვაჟას სახელდახელო, ზოგად მიმოხილვას წარმოადგენს.

„ვაჟა-ფშაველა მართლა, რომ ახალი ქვეყანა იყო, სრულიად თავისებური პიროვნებით და მორალით და ადვილი წარმოსადგენია ის დაბნევა და ცნებათა არევა, რომლითაც უპასუხა ქართულმა მწერლობამ ვაჟა-ფშაველას ქართულ მწერლობაში გამოჩენას“...

რალა შორს წავიდეთ. ეს „დაბნევა და ცნებათა არევა“—ამ წიგნსაც არ ასცდა. ერთს ამბობს ქიქოძე—და სრულიად საწინააღმდეგოს ტაბიძე და იმის მაგიერ, რომ ეს წერილები მკითხველ მასებს დაეხმაროს ვაჟას შესწავლაში, და გაგებაში, მას უარესად ა ბ ნ ე ვ ე ნ დ ა გ ზ ე ბ ს უ ხ ლ ა რ თ ა ვ ე ნ.

ყოველ შემთხვევაში, წიგნი ბევრს მოიგებდა, რომ ეს წერილები არ ჰქონოდა დართული.

ვაჟა ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი. ამ აზრს ზემოაღნიშნული წერილების წინააღმდეგობაც ადასტურებს, მაგრამ რა აზრთა სხვადასხვაობაც არ უნდა იყოს მის შესახებ,—ერთი უდაოა: ჩვენ არა ვცყავს სხვა მწერალი, რომელსაც ასეთი სიმდიდრე მხატვრული სახეების ჰქონოდა და რომელიც ასე უშუალოდ გაგონობინებდეს ბუნების სიღრმეს და სიდიადეს.

ვაჟამ ქართული ეპოსი წელში გამართა და მტკიცე ნიადაგზე დააყენა, მანვე მოგვცა მხატვრული პროზის განუმეორებელი ნიმუშები...

სარეცენზიო წიგნი შეკრულია ვაჟას საუკეთესო ლექსებით, რომელნიც თავის სიახლეს და ნოყიერ სურნელებას არ ჰკარგავენ დღემდე და რომელნიც მკითხველის გულს და ძარღვებს სიამოვნების ჭრუანჭელი თ აესებენ.

ბუნებამ გამოიღვიძა,
 ადგა, გასოცხლდა მკვდარია...
 თოვლი დამდნარა მთაზედა,
 ზევებზე მოაჭყფეს ღვარია.
 იქით არაგვი აყვირდა,
 აქით ბანს აძლევს მტკვარია.

...
 აძძიმებს იმათ სიფიცნეს
 თავის ტალღების ღვარითა,
 მთის იქით მოსთქვამს რიონი
 გაშიშვლებული ხმალითა.

(„გაზაფხული.“)

ვაჟას რაიმე გარკვეულ, ლიტერატურულ მი-
 მართულებისთვის მიკუთვნება შემცდარათ უნდა
 ჩაითვალოს.

ამ შემთხვევაში მართალია გერონტი ქიქოძე,
 როდესაც ამბობს: ძნელია თქმა „რომანტიკოსი
 იყო, რეალისტი თუ სიმბოლიკტი. ეტყვი არ არის
 თვით მგოსანს გაუჭირდებოდა ამ კითხვაზე პა-
 სუხის გაცემა“...

მის შემოქმედებაზე თანაბრად არის შეზავე-
 ბული ერთის, მეორის და მესამის სათავეები.

სარეცენზიო წიგნს დართული აქვს პროფ.
 შ ა ნ ი ძ ი ს მიერ შედგენილი ლექსიკონი,
 რომელიც მგოსანის შემოქმედების შესწავლას და
 გაგებას ბევრად აადვილებს.

წიგნი გარეგნულად სადაა და ლამაზი, ყდას
 განსაკუთრებით ამშვენებს ვაჟას უბრალოდ მო-
 ხაზული პროფილი.

ი. მ. — ლი.

**ლადო მატყვარიანი — „მტკვარი ჯავშნოსანი“. პოემა. ტფილისი 1928 წ. ტი-
 რაჟი 2000. 181 გვ. ფასი 1 მან.**

თანამედროვეობა ველარ ითმენს განყვებულ,
 როგორც ი. ჭავჭავაძე იტყოდა ხალხზე „მგალო-
 ბელ“ მწერლობას. „გალობა“ უნდა გადავარ-
 დეს და მის მაგიერ მწერლობაში მოველით კონ-
 კრეტიულ ამბავს, ცხოვრებრს მოცემას და ამ
 რეალური მასალის ძლიერი, მწერლის მიერ
 მტკიცეთ შეგნებული კონკრეტიული იდეებით
 დატვირთვას. მოველით: ამადლევებელ მოწო-
 დებებს შემდეგი ბრძოლებისაკენ, ახალი პრო-
 ლეტარული ყოფა-ცხოვრებისათვის ზრუნვას,
 ჩვენი თანამედროვე ყოფის ყველა პრობლემების
 დასმას და გადაჭრას. უპრობლემოდ მხატვრულ
 მწერლობას არ შეუძლია არსებობა. პრობლე-
 მებს კი ჩვენი სინამდვილის მტკიცე და ყოველ-
 მხრივი ცოდნის და მოცემის გარეშე ვერ დას-
 ვამს მწერალი.

ლ. მატყვარიანის პოემა, რა თქმა უნდა, ვერ
 აკმაყოფილებს ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ მო-
 თხოვნილებებს. ვერ აკმაყოფილებს — თემატიურ-
 რად, რადგან რაც არ უნდა იყვეს თემათ
 აღებულება ჩვენთვის შედარებით ინტერესს-
 მოკლებული ადამიანი მენშევიკური ეპოქისა.
 ვერ აკმაყოფილებს იდეურად რადგან ეს
 ადამიანი ვერ არის სწორად გაგებული
 და მხილებული. განსაკუთრებით ვერ არის
 დამაკმაყოფილებელი ფორმალურად, რად-
 გან ავტორს ვერ გაუმართავს ვერც ეპიური პო-

ემის სტილი, ვერც ლირიკის, ახალი ჟანრის
 შექმნის ცდაც არ აქვს, — ერთი სიტყვით პოემა
 მთლიანი ჟანრის გარეშე დარჩენილა.

განვიხილოთ უფრო დეტალურად.

თემატიური მხარე. ლ. მატყვარიანი
 საერთოდ დღევანდელი ლიტერატურული აქტი-
 ვის გარეშე მყოფი, უმთავრესად დეკადენტური
 მანერის მწერალია, როგორც პოემიდან სჩანს
 მას ყოფითი შთაბეჭდილებების მარაგი უმთავ-
 რესად დეკადენტიზმის „ოქროს ხანიდან, ე. ი.
 მენშევიზმის ბატონობის დროიდან მოეპოება.
 პოემა უმთავრესად ამ ხანაზეა აგებული და მენშე-
 ვიზმის დოღ შედარებით დამაკმაყოფილებლად
 არის მოცემული. მართალია, ავტორი გასაბჭო-
 ების და ზაქესის შექმნის დღეებამდე აგრძელებს
 თავისი გმირის სიცოცხლეს. მაგრამ ეს უკანასკ-
 ნელი პერიოდი მხოლოდ ორიოდ რიტორიუ-
 ლი ფრაზებით არის მოცემული.

მთავარი გმირი ლავერი უსახოა, სჭემაა!
 საერთოდ მენშევიზმის ეპოქა არ ხასიათდება
 მთლიანი და მტკიცე სახის მქონე პიროვნებით.
 პიროვნების მხატვრული შესწავლა უმთავრესად
 საქმეზედ შეიძლება, მენშევიზმის დროის გმირს
 კი მხოლოდ ფუქსავატი, ცრუქლასიკური სიტ-
 ყვა და ოპერულ-თეატრალური პოზა ახასია-
 თებს. ყოველივე ეს მართალია, მაგრამ ლიტე-
 რატურული ტიპის მოცემა მაინც შეიძლე-

ბოდა, მართალია, ავტორი, მაშინდელი დროისთვის დამახასიათებელ მრავალსიტყვაობას და პოზას მაშინდელი გმირისა ნაწილობრივ მაინც გვინახავს, მაგრამ ლავერი ლიტერატურული ტიპიც არ არის, სხვას რომ თავი დავანებოთ: მისი პარტიული ფიზიონომიაც კი ვერ ირკვევანაციონალისტია, ფედერალისტი თუ მენშევიკი. მართალია, ეს კატეგორიები ბოლოს და ბოლოს თითქმის ერთი და იგივე იყო თავისი ყოფი-ცხოვრებითი საქციელით რაიც მწერლობიერთ-ერთი მთავარი მასალაა), მაგრამ „პროგრამებით“ ხომ „განსხვავდებოდნენ“, ამრიგად ლავერი ეკლექტიური, ჩვეულებრივ ნაციონალისტურაზვოლოგის ტიპი უნდა იყოს.

მეორე საზოგადოებრივად საინტერესო ტიპი მალაგაა, ეს სპეკულიანტი და ბონებ-ლირის გმირი არსებითად მენშევიკური დროის მთავარი გმირია. მართალია, პოლიტიკურ ზედაპირზე თითქოს ლავერისთანა ფრაზოლოგები იყვნენ, მაგრამ იმის დაჯერება, რომ დიპლომატ-პოლიტიკოსი ლავერები იყვნენ მენშევიზმის საზოგადოებრივ-ეკონომიური წყების გმირები და არა სპეკულიანტ-აჟიოტაჟორი მალაგები — ეს პოლიტიკურ-მხატვრულ ნატურალიზმს და გულუბრყვილობას, მოვლინების მხოლოდ ფუქსაგატრი ზედაპირის დანახვას ნიშნავს. ასეთ შეცდომას უშეუბნებს ავტორიც.

სხვა ტიპები პოემისა: პროსტიტუტები, ცოლები, დედები და საერთოდ ქალები საზოგადოებრივ ინტერესს არ წარმოადგენენ. ისინი არ მონაწილეობდნენ მაშინდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ისინი მხოლოდ ოთახებისთვის არსებობდნენ. მაგრამ კიდევაც რომ ყოფილიყო ქალი მაშინდელ საზოგადოებრივ აპარატზე გამოსული — ავტორი ამას ვერ მოგვეცემდა, რადგან-თვით ავტორი ქალის მოცემისას, ყოველთვის მისი „ქალური“, „ესთეტიური“ მნიშვნელობის მოცემით კმაყოფილდებოდა, რასაც მოჰყვება „ქალის“ გაცემით, ათასზედ ნაზმარი დახასიათება „იად“ და „ვარდათ“, „ნარკისად“ და „ვარდის თვალათ“, „თეთრი ტანის კანკალით“, „აფოთლილი ენებით“ და სხვა.

იდგური მხარე, ლავარის სახით მოცემულია საკმაოდ იდეალური გმირი, ასე ვთქვათ „პატიოსანი“, ანუ „იდუური“ ნაციონალისტი. მთელი პოემა დაწერილია ამ „პატიოსანი მენშევიკის“ თვალთახედვით. ამრიგად პოემა იდეურად მეტად შემცდარია. ლავერს ავტორი უპირდაპირებს

მალაგას (სპეკულიანტს) და საერთოდ ყველანის ირგვლივ მყოფ სამხედრო თუ მთავრობის პირებს. მაშინ, როდესაც ფრონტზე წასული ქართველი ოფიცრები და ჯანდაცვებიც კი ამლიდრებდნენ თავიანთ ოჯახებს და ძარცვადენ ყველაფერს, ლავერი ფრონტზე (ოსმალეთთან ბრძოლა, სომხეთთან ომი) უტყუოსნათ იბრძვის და სახლში არაფერს ატანის (იხ. გვ. 31), იგი მოხალისედაც მიდის დენიკინის წინააღმდეგ (იხ. გვ. 105) და ხალხში მასზე ასეთი შეხედულებაა:

ლავარი პატიოსანი და კეთილი გულით,
 ლავარი ყველას ძმასაგით მიიჩნდა ჩვენში
 სპეტაკი იყო მოწოდებით და თავის წარსულით (გვ. 66).

ამრიგად ავტორი სტყუის მენშევიზმის ეპოქის ერთ-ერთი, ავტორის თვალსაზრისით კი — მთავარი გმირის — შესახებ. თუ ასეთი „სპეტაკია“ მენშევიზმის მთავარი გმირი, მაშინ თვით ეპოქა რაღად იყო ასეთი არეული, ბილწი, უწმაწური, მტაცებლური, მუქთაზორული, სპეკულიანტური, გამყიდველი დიპლომატებით და სპეკულიანტ-მალაგებით სავსე, როგორც ამას თვით ავტორი ახასიათებს. თუ დროის მთავარი გმირი, დროის წამყვანი ძალა ლავარია, მაშინ მის მიერ შექმნილი დრო რად არის სავსებით მალაგასებური, ე. ი. საზიზღარი?

ერთ მხალური მხარე. პოემა დაწერილია „ანსახველობითი“ მეთოდით, ე. ი. ავტორი პასიურია პოემაში მიმდინარე მოქმედებისადმი, მაშინ როცა იგივე ავტორი ძლიერ აქტიურია სულ სხვა სფეროში. იგი უმიზნოდ და უმიზნოდ აკეთებს ესთეტიურ ჩამატებებს („ესტაგვა“) და საერთო ხასიათის ლირიკულ დახვეებას. კი, აქ აქტიუობს ლ. მაკავარიანი! ჩვენ ვთქვით, რომ ავტორი ეკლექტიკია. როგორც სჩანს ავტორს სურს რეალისტობა, მაგრამ რეალისტური მეთოდი მას არ ეხერხება. „ესთეტიური ჩამატებები“ კი ავტორის დეკადენტური აღზრდის და გემოვნების ბრალია.

ყოველივე ზემო თქმულით აიხსნება, რომ ამ პოემაში სიუჟეტური ხაზი არ არის დაცული. ავტორი (ვრ. რობაქიძის გავლენით) რასაგანსაც არ უნდა წააწყდეს, მოჰყვება ამ საგნის ისტორიას, აღწერს მას „ყოველმხრივ“, ცოტას გაამისტიურებს, გაამისტორიულებს, შეაჩერებს სიუჟეტის მსვლელობას (მაგ. „სათემოზე

ცეცხლთან“, „დაინტერესდენ“, ელვანას დაბასი-
ათება, რომელიც პოემაში არ მონაწილეობს
გარდაქმარჯიმანად ყოფნისა ოსმალეთთან ბან-
კეტის დღეს და სხვა). ერთი სიტყვით, ავტორი
ხშირად უმიხეზოდ უხვევს მთავარ სასიუჟეტო
მაგისტრალიდან.

გარდა იმისა, რომ ავტორმა ეპიური საქმი-
ანი თბრობა (сказ) არ იცის, მას უბრალო მო-
ყოლა (разсказ) არ ეხერხება, ის უფრო წარ-
მოსთქვამს (пзрекает) ხოლმე იქ, სადაც უნდა
მოგვითხრობდეს, ლირიკას მიმართავს იქ, სადაც
უნდა გვიყვებოდეს, „მღერის“, სადაც კი მოახერ-
ხებს ამ „სიმღერის“ ხელოვნურ ჩამატება-ჩაკე-
რებას.

განსაკუთრებით დეკადენტურია ავტორი ლექ-
სიკონის სფეროში. „ლანდებს“, „ეშაფატებს“,
საადამყოფოს კომმარებს რომ თავი დავანე-
ბოთ, თვით წყობა სტრიქონის („პოეტური
ფრაზა“) დეკადენტურად შებრუნებულია ხოლ-
მე: დასაწყისშივე პოემა ასეთია: „სიმკრთალე
შუქთა იწვევენ ფიქრებს“, რატომ „სიმკრთალე
შუქთა“ და არა პირიქით „შუქთა სიმკრთალე
და სხვა.

ძლიერ ხშირად აქვს ავტორს გაცვეთილი
თქმები: მისი ლამეები სულ თეთრია (ათასხელ მა-
ინც), ერთი შავი არ გავრია. აბსურდული თქმე-
ბის ნიმუშები, ხომ ბევრია: „თეთრი ტანის კან-
კალით“. ნეტავი ვიცოდეთ: თეთრი და შავი ტა-
ნი სხვანაირად კანკალებს?

„მზე დასიცხული იდგა ავდარით“! რა არის ეს?
„ტფილისი ენთო ცეცხლიან ალიდან“ და სხ.
ბანალობა და გაცვეთილი თქმები:
„ლავარმა ესროლა ხსოვნები მთვარეს“,
„სცივივა ცრემლები ნალფერდალივით“ (ათას-
ხელ თქმული), „სიონმა სურვილი ესროლა

მთაწმინდას“ და სხვა. განსაკუთრებით შაბლო-
ნურია ავტორი „ქალის“ „მშვენიერების“ აღ-
წერაში.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ ამ პო-
ემის ფორმალური დამარცხების
მთავარი მიზეზი უნდა იყოს მეთოდების
მეთოდების სრულყოფილი მეთოდ-
ებთან აღრევვაში მდგომარე-
ობს. ავტორმა მოინდომა „აესახა“ ეპოქა,
რისთვისაც უეჭველად საჭირო იყო ან სიუჟე-
ტური, ან მოყოლითი ჟანრის შემუშავება, მაგ-
რამ ამ ჟანრები არევა მუდამ უხერხემლო და
უსიუჟეტო დეკადენტურ მეთოდებთან და
ლირიკასთან და გამარჯვება ამ დეკადენტიზმი-
სა პლიუს „ესთეტიური“ ორნამენტები—აი მი-
ზენი ფორმალური სისუსტისა.

საერთოდ კი, ლ. მაჭავარიანის ეს პოემა მა-
ინც საყურადღებოა, როგორც „დიდ ტილოზე“
მუშაობა, მიუხედავად იმისა, რომ მან ჟანრი
ვერ გამართა და იდეურად საგრძნობი შეცდო-
მები დაუშვა. არ არის პოემა ინტერეს-მოკლე-
ბული თემატიურადაც, რადგან მენშევიზმის
ეპოქა არ არის ლიტერატურულად დამუშავე-
ბული.

დაბოლოს, გაკვირვება უნდა გამოვთქვათ
იმის შესახებ, რომ პოემის სათაური არ მართლ-
დება. ნუ თუ ეს სათაური მხოლოდ იმიტომ
არის ყურით მოთრეული, რომ იგი „ლამაზია“,
ან იმიტომ, რომ ლავარს უკანასკნელი სცენა
ხაჭესთან აქვს, სადაც ის ისევ გორგასლანის
ხმალზე ოცნებობს.

გავლენების მხრივ გ. ტაბიძის და ბლოკის
გავლენები ეტყობა ავტორს („ნუგეში არ არი,
არ არი“, „ქუჩა იწვის“... გვ 58 და სხვა.).

6. — აქმ.

**„მემარცხენობა“ — ქართული ხელოვნების მემარცხენე ფრონტის ორგანო.
№ 2. 1928 ტფილისი.**

მწერლობაში მემარცხენეობის სახელის მოპოებას ბევრი ცდილობს. ცდი-
ლობს ყოფილი ქართველი ფუტურისტების ჯგუფიც. მაგრამ საქმით და არა სი-
ტყვით (დეკლარაციებით) შეიძლება ამ სახელის ღირსეული დამსახურება.

პირველად ყოვლისა ყურადღებას იქცევს შემდეგი წინააღმდეგობა: ერთი
მხრივ, ხელოვნებისაგან თანამედროვეობის სოციალური დაკვეთის შესრულების
მოთხოვნა, „ბრძოლა“ ხელოვნების აქტუალიზაციისათვის, „ბრძოლა“ მისი უტი-
ლიტარულიზაციისათვის, მეორე მხრივ ხელოვნებაში საზოგადოებრივი მომენტის
იგნორაცია, ხელოვნების როგორც კლასობრივი იდეოლოგიის მებრძოლი იარა-

ლის უარყოფა, უარყოფა საერთოდ ხელოვნების, როგორც იდეო-ფსიქოლოგიური კათეგორიის.

აი ფაქტებიც: „მემარცხენეობა—გკითხულობთ მოწინავეში სრულს თავის პრინციპებს და ამ პრინციპებით გამართულ მხატვრულ პროდუქციას (სად არის ეს პროდუქცია? პ. ქ.) საბჭოთა მშენებლობის შედეგად და მის მოთხოვნებთან დაამაკმაყოფილებელ (?) მიმდინარეობათ“. თუ ეს ~~მხატვრული~~ „მემარცხენეობა“ უნდა იცოდნენ ისიც, რომ ამ საბჭოთა მშენებლობის მხატვრული პროლეტარიატი უყურებს ხელოვნებას, როგორც თავისი იდეური ბრძოლის და მშრომელ მასებზე იდეო-ფსიქოლოგიური ზეგავლენის იარაღს, რაიც გული-სხმობს ხელოვნებაში იდეური (იდეოლოგიური) მომენტის პრიორიტეტს ყველა სხვა მომენტებზე ხელოვნების კონკრეტულ ნაწარმოებთან საზოგადოებრივი (კლასობრივი) შინაარსით დატვირთვას, და ამ სხვა მომენტების (ფორმის, მაგალითად) მოთვარ (იდეურ) ამოცანაზე დამყარებას.

მაგრამ „მემარცხენეობა“ ეს თითქოს არ ესმით. „ამიტომ ვაყენებთ, ამბობენ ისინი, ჩვენი ახალი ხელოვნების ძირითად პირობად (ხაზი ყველგან ჩვენია პ. ქ.)—ახალი მხატვრული ხერხების აღმოჩენას“ (ბ. ჟღენტი, გვ. 3). ამრიგათ მათი აზრით, ახალი მხატვრული ფორმის შექმნა არის ახალი ხელოვნების ძირითადი ამოცანა.

რისთვის არის საჭირო ახალი ფორმა და საიდან, რა მიზეზით წარმოიშობა ის?

„ხერხის მნიშვნელობა მის მიზნობრივ მიმართებაში იმყოფება“ (შ. ალ-ხაზი შვილი, გვ. 12)—აი დანიშნულება ხერხის ანუ ფორმისა ხელოვნებაში¹⁾. „ახალი ამოცანები ბადებს ხელოვნების ახალი ფორმების საჭიროებას“ (ბ. ჟღენტი, გვ. 3)—აი მიზეზი ახალი ფორმის წარმოშვების. ასე უპასუხებს „მემარცხენეობა“ კითხვას—საიდან და რისთვის და ამ პასუხს ჩვენც საესებით ვეთანხმებით. მაგრამ „ახალი ამოცანები“, რომლებიც (ამოცანები), რა თქმა უნდა, საზოგადოებრივ-კლასიური ხასიათისაა (ამაში, ალბათ, „მემარცხენეობი“ არ გვედავებიან), მაშინ ფორმის განმსაზღვრელი, ესე იგი პირველი პირობა ყოფილა სწორედ ეს ახალი ამოცანები ანუ ახალი საზოგადოებრივი იდეოლოგია. მეორე მხრივ თუ მხატვრული ფორმის მნიშვნელობა მის მიზნობრივ (მიზნები კი იდეოლოგიური, ესე იგი შინაარსობრივი კათეგორიაა) მიმართებაში იმყოფება, მაშინ ფორმას ხელოვნებაში მხოლოდ და მხოლოდ ამ საზოგადოებრივი მიზან-იდეების გამოთქმის ფუნქცია ჰქონია.

და თუ ხელოვნებაში „ამოცანას“ და „დანიშნულებას“ პრიმატი (უპირატესობა და პრიორიტეტი (პირველობა) აქვს ფორმასზე, — მაშინ „ახალი ხელოვნების ძირითადი პირობა“ პირველ რიგში ყოფილა ამ ამოცანების, დანიშნულების შემუშავება, ჩამოყალიბება, მათი განმტკიცება და შეტანა ხელოვნებაში და არა მხატვრული ფორმების ძიება ჯერ ჩამოუყალიბებელი ამოცანების გადასაჭრელად და ჯერ შეუგნებელი დანიშნულების შესასრულებლად. თუ იმ ახალი ხელოვნების ამოცანა ანუ იდეოლოგია, რომელსაც ჩვენ ვქმნით გამოურკვეველია, მაშინ ისევ გამოურკვეველი ანუ თვითმიზნობრივი იქნება მისი მხატვრული ფორმა. ამრიგად მოსაჩვენარ ულტრა-უტილიტარიზმს უკანა რიცხვით, უკანა გზით წვრილბურჟუაზიულ ულტრა-უმინობამდე, ულტრა-ესთეტიზმამდე, ულტრა-ფორმალისმამდე მივყევართ.

„ხელოვნება არის ფორმა“—ამბობენ მემარცხენეები, მაგრამ ამასთანავე სრულიად სამართლიანად ამტკიცებენ, რომ „ხერხის მნიშვნელობა მის მიზნობ-

1) „მემარცხენეობის“ განმარტებით ხერხის ორგანიზაცია შეადგენს ფორმას (იხ. გვ. 12).

რიც მიმართებაში მდგომარეობს“. გამოდის, რომ მხატვრული ფორმა ხელოვნების არსიც ყოფილა და ხელოვნებაში მოცემულ მიზნების მიღწევის საშუალებაც. მაგრამ როგორ შეიძლება რომელიმე მოვლენის ან საგნის საშუალება ერთ და იმავე დროს მისი არსიც იყოს.

მართალია ჩვენი „მემარცხენეები“ თითქოს არ იზიარებენ რუსეთში დიდი ხნის უკან თვით ავტორების მიერ უარყოფილ, დაბერებულ-დაჩაჩინებულ „თეორიას“ ხელოვნების გიპეტროფის, ესე იგი მისი სრულ განაგვარების და უსარგებლობის შესახებ, მაგრამ მათ მეჯღანუაშვილის წაღებივით გაცვეთილი „თეორია“ ფაქტიურათ ფანჯრიდან შემოეპარათ. „თანამედროვე ახალი მხატვრობა სდგას ტექნიციზმის გზაზე“ (გვ. 11). „კინოს მასალას წარმოადგენს ჩვენს გარშემო არსებული ფიზიკური სამყაროს ნივთები“ (გვ. 35). „ხელოვნება, როგორც ნაწილი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, რომელიც ისეთივე (??) მონაწილეობას ღებულობს საერთო სოციალისტურ მშენებლობაში, როგორც მრეწველობა, ინდუსტრია, მეურნეობა და სხვა“ (გვ. 11). რას ნიშნავს ყოველივე ეს, თუ არა ხელოვნების სრულ უარყოფას, სრულ მოსპობას ხელოვნებისათვის მთავარი საზოგადოებრივ-იდეოლოგიური მომენტისას?!

თუ კინოს და ამრიგად ხელოვნების სხვა დარგების საგანია „ჩვენს გარშემო არსებული ფიზიკური სამყაროს ნივთები“, მაშინ სადღა დაეკარგად „მემარცხენეებს“ საზოგადოებრივი ცხოვრება, ხელოვნების ეს წარმომშობი მიზეზი, განსაზღვრული კათეგორია და მხატვრული შემოქმედების საგანი? როგორც ირკვევა „მემარცხენეების“ აზრით საზოგადოებრივ-კლასობრივი ცხოვრება ხელოვნებაში, როგორც თემაც კი არ შედის. ასეთ შემთხვევაში ხელოვნება იქცევა რათაც გნებავთ, მხოლოდ არა ხელოვნებათ. ამის შემდეგ გასაგებია „მემარცხენეების“ აზრი იმის შესახებ, რომ ხელოვნება „ისეთივე მონაწილეობას ღებულობს საერთო სოციალისტურ მშენებლობაში, როგორც მრეწველობა, ინდუსტრია და მეურნეობა“. აქ საბოლოოდ აშკარავდება „მემარცხენეების“ შეხედულება: მათის აზრით ხელოვნება საზოგადოებრივი ცხოვრების მატერიალური და არა ფსიქო-იდეოლოგიური კათეგორია ყოფილა.

აქ საკითხი გადაჭრით უნდა დაისვას, ორში ერთი: ან ხელოვნება საზოგადოებრივი ცხოვრების იდეოლოგიური კათეგორიაა, მაშინ ის სულ სხვა მეთოდებით იღებს მონაწილეობას სოციალისტურ აღმშენებლობაში და რევოლიუციისაში საერთოდ ვიდრე მეურნეობა, ან და ხელოვნება არის მხოლოდ მეურნეობა, ესე იგი მატერიალური კათეგორია და მაშინ ხელოვნება და მისი ისტორია მატერიალური კულტურის და არა სულიერი კულტურის ნაწილი და საგანია. ამრიგად „მემარცხენეების“ თეორიაში ჩვენ ვხვდებით ხელოვნებაში საზოგადოებრივ-იდეოლოგიური მომენტის სრულ უარყოფას.

კომუნისმის, ესე იგი ნამდვილი საზოგადოებრივი მემარცხენეების თვალსაზრისით „მემარცხენეების“ ზემოდ მოყვანილი ფორმულა გამოითქმის ასე: ხელოვნება როგორც შედეგი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, ისეთივე მონაწილეობას იღებს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, როგორც სულიერი კულტურის სხვა დარგები, როგორცაა სოციალ-ეკონომიური დისციპლინები, პოლიტიკური მწერლობა, ფილოსოფია და სხვა. მაგრამ ხელოვნების სპეციალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი საზოგადოებრივ მოვლენებს ითვისებს და იძლევა არა მარტო ინტელექტუალური საშუალებებით, არამედ ემოციონალურადაც და კლასობრივი იდეები მასში (ხელოვნებაში) გამოითქმის მხატვრულ ფორმების საშუალებით.

მეორე ფორმულა „მემარცხენეებისა“, რომელიც ამბობს: „თანამედროვე ახალი მხატვრობა სდგას ტეხნიციზმის გზაზე“, ჩვენებურად გამოითქმის ასე: თანამედროვე ახალი ხელოვნება, პროლეტარული სდგას უაღრესი სოციალოგიზმის გზაზე. მესამე ფორმულა „მემარცხენეებისა“ კი, რომელიც ამბობს, რომ „კინოს მასალას წარმოადგენს ჩვენს გარშემო არსებული ფიზიკური სამყაროს ნივთები“-ო. ჩვენებურად იკითხება ასე: „კინოს მასალას წარმოადგენს ჩვენს გარშემო მიმდინარე მატერიალური ცხოვრების მოვლენები და ამ საზოგადოებრივი ცხოვრების მთავარი ფაქტორი: კლასთა ბრძოლა.

აი ასეთია ნამდვილი მემარცხენეების ფორმულები ხელოვნების სფეროში. ზემოდ ჩვენ ვამბობდით, რომ „მემარცხენეები“ ეს მოსაჩვენარი უტილიტარისტები არსებითად თვითმიზნობრივი ესთეტიკებია, რადგან აყენებენ ყველა ქვეყნის ფორმალისტების რეაქციონურ თეზისს „ხელოვნება ფორმაა“-ო, თვით შკლოვსკიმ, რუსეთში ამ თეზისის «Искусство, как прием»-ის აქტორმა, თანდათან უკან წაიღო ეს მოსაზრება („Третья фабрика“ და „Гамбургский счет“), მაგრამ ჩვენი „მემარცხენეები“ ჯერჯერობით განვითარების იმდენად „პროვინციალურ“ საფეხურზე არიან, რომ იმეორებენ იმას, რასაც რუსეთის „ლეფმა“ და „ოპოიაზ“-ელეზმაკი დიდი ხანია განვლო და უარყო კიდევც. „ჩვენები“ იმეორებენ „ხელოვნების გიპორტროფიის“ თეორიას, ხელოვნების როგორც მხოლოდ ფორმის თეორიას“, უბრუნდებიან როგორც პრაქტიკულად, ისე თეორიულად მილინჯეს უარყოფილ „ზაუძს“, ცდილობენ ხელოვნებაში საზოგადოებრივი მომენტის უკუადებას, ხელოვნება გადააქვთ მხოლოდ მატერიალურ კულტურათა სფეროში და ტეხნიციზმში, აღიარებენ ხელოვნებაში რალაც იმანენტურ, არა, მხოლოდ ხელოვნებისათვის დამახასიათებელ, სპეციფიურ შინაგან კანონებს განვითარებისას, კანონებს რომელიც არ არის დამოკიდებული საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაზე¹⁾ და სხვ. ერთი სიტყვით ვარდებიან ნეტისმეტად მწავე იდეალიზმში²⁾.

გარდა ამისა „მემარცხენეების“ აზრით სხვადასხვა მიმართულებების ბრძოლა ხელოვნებაში არის ფორმების ბრძოლა. „ყოველი განვითარება სწარმოებს ფორმების ცვლილთ“—ამბობენ ისინი (გვ. 13). როგორც ვხედავთ, აქაც საზოგადოებრივი მომენტის უარყოფაა ხელოვნების სხვადასხვა მიმართულებების ბრძოლაში. ჩვენის აზრით ბრძოლა ხელოვნების სხვადასხვა მიმართულებებს შორის არის ბრძოლა სხვადასხვა საზოგადოებრივი კლასის ან დაჯგუფებისა. ახალ საზოგადოებრივ ძალას მოაქვს ხელოვნებაში ახალი აზრი (მხატვრული იდეოლოგია, მხატვრული აზროვნება) და მხოლოდ შემდეგ ამისა წარმოიშობა ბრძოლა ძველსა და ახალ ფორმებს შორის, რაიც გამოწვეულია ძველი და ახალი მხატვრული აზრის შებრძოლებით.

ამიტომ არის, რომ საბჭოთა რუსეთში ბრძოლა პროლეტარული მწერლებსა და ბურჟუაზიული მწერლების შორის პირველ რიგში დაიწყო მხატვრული იდეების შეჯახების გზით (პლენანოვი, ლენინი, მერინგი, ვოროვსკი, ლუნაჩარსკი). შემდეგ გადავიდა მხატვრული თემატიკის სფეროში (დ. ბედნი, კირილოვი, როდოვი, ბეზიმენსკი) და ბოლოს მხატვრული ფორმების არეში (ისევ ბეზი-

¹ იხ. 52 გვერდზე: „ყოველი ხელოვნება ვითარდება თავის საკუთარ (?) სპეციფიურ კანონების მიხედვით“. აი ერთერთი უბედესი „ადამის დროინდელი“ იდეალისტური თეორია ხელოვნების განვითარებისა საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან.
² სხვათა შორის, მოვიყვანოთ კიდევ ერთ-ერთი ნიმუში იდეალისტური მსჯელობისა: „ხელოვნება კარნახობს ყოფიან ორგანიზაციის კანონებს; ხელოვნება ახდენს ახალი ფსიხიკის რეგულიაციას, ხელოვნება ამოძრავებს ახალი ცხოვრების ფორმაციისავენ“ (იხ. გვ. 3).

მენსკი და სხვა). პირველად რუსეთში პროლეტარულმა მწერლობამ შეიტანა ახალი იდეები მწერლობაში, შემდეგ ახალი თემები და ბოლოს კი ახალ ფორმებს ჰქმნის.

სისულელე იქნებოდა ვინმემ დაგვწამოს ფორმის მნიშვნელობის არდაფასება ხელოვნებაში. მაგრამ ჩვენ გვაინტერესებს მეცნიერული სინამდვილე და დამოკიდებულება ამა თუ იმ მოვლენისა მეორესთან. მეცნიერულ ფაქტები კი ასეთია: პირველად ყოვლისა ახალ საზოგადოებრივ კლასის წარმოქმნასთან ერთად წარმოიშობა ახალი იდეები ხელოვნებაში, ამას ჩვენ ვეძახით შინაარსს ხელოვნებისას. ¹⁾ შემდეგ ახალი იდეები ხელოვნებისა ეძებენ შესაფერისს თემებს („მასალას“) ცხოვრებაში და შემდეგ კი თანდათანობით შეჰქმნიან, და აუცილებლად უნდა შეჰქმნან თავისი იდეებისთვის და თემისთვის (მასალისთვის) შესაფერისი ფორმები გამოთქმისა.

როგორც ვხედავთ, ჩვენ სრულებით არ უარყოფთ ფორმების ღირებულებას, პირიქით, ჩვენ არა ერთხელ აღგვინიშნავს, რომ ლიტერატურული მიმართულება, რომელიც ვერ შეჰქმნის თავის დამახასიათებელ ფორმას, მოკვდება, როგორც უღდეურო. მაგრამ ყოველივე ეს არ შეიძლება გვაიძულებდეს ვულატივით მეცნიერულ ფაქტებს და შედეგი და საშუალება (მხატვრული ფორმა) მიზნების და დანიშნულების (მხატვრული იდეა) მალლა დაიყენოთ. ამრიგად არ არის სწორი „მემარცხენეების“ დებულება, რომ ახალი ფორმებიდან „მივდივართ ახალი მასალის ძიებისაკენ“ (გვ. 3), და თუ ისინი ერთ ადგილას აყენებენ შედარებით სწორ ფორმულას: „ყველა ფორმას განსაზღვრავს ჯერ მასალა, შემდეგ დანიშნულება“, ჩვენ ვაყენებთ მარქსისტულ ფორმულაში: ყოველ მხატვრულ ფორმას ხელოვნებაში განსაზღვრავს ჯერ მხატვრული აზროვნება („დანიშნულება“) და შემდეგ თემატიკა („მასალა“).

ამ თეორეტიული ექსკურსიის შემდეგ „მემარცხენეობა“ № 2-ში ჩვენ გასარჩევი თითქმის არაფერი დაგვრჩენია. „პრაქტიკა“? პრაქტიკა სუსტია და მასზე შეჩერება ძნელია. ალმანახში მოთავსებულია ს. ჩიქოვანის ნაწყვეტები პოემიდან (ჟვეთ დიდი ლირიკული ლექსიდან), ბ. აბულაძის „ურნალისტური“ ლექსები, დ. გაჩეჩილაძის მეტად სუსტი „გუთანი“ (ცოტა „ხალხოსნურ“ მოძველებული მოტივებით) და სხვა. ანგარიში მისაღები არ არის არც დ. შენგელაიას ნაწყვეტი პიესიდან, თუმცა ეს პიესა წაგვიკითხავს მთლიანად და უნდა ითქვას, რომ საკმაოდ ცოცხლად, სიახლით არის დაწერილი და თემატიურადაც საკმაოდ საინტერესოა (იხ. „სარეპერტუარო ბიულეტენი“-ის №-ში მოთავსებული რეცენზია ამ პიესაზე). ანგარიში მისაღები არ არის აგრეთვე არც ს. კასრაძის მეტად ესთეტიური, უმიზნო („უღანაშაულებო“) ხასიათის, თითქოს ფსიქოლოგიური და საკმაოდ სენტიმენტალური ესკიზი „ურთიერთობა“. რამდენად დრო გადის, იმდენად უფრო მტკიცდება ჩვენი აზრი, რომ სტ. კასრაძე „მემარცხენე“ არ არის პროზის სფეროში და რომ დ. შენგელაიასთან ერთად ის „მემარცხენეებს“ ჯგუფში წევრების რაოდენობითი კრიზისის გამო არის შეყვანილი.

ძნელია რაიმეს თქმა ბ. აბულაძის ლექსზედაც. ცუდათ შესრულებულ გულუბრყვილო რიტორიკას შეიცავს ლექსი „ბრძანება საბჭოთა თავდაცვისათვის“ და მეორე ლექსიც. ეს ლექსი მაიაკოვსკის ამავე თე-

¹⁾ დამახასიათებელია, რომ მემარცხენეები სიტყვა „შინაარსის“ სრულიად მოსპობასაც კი მოითხოვენ (გვ. 12). ეს კიდევ ერთხელ ამტკიცებს იმას, რომ „მემარცხენეები“ სრულიად სდენიან ხელოვნებიდან იდეურ, საზოგადოებრივ და კლასობრივ მომენტს.

მაზე „Комсомольская Правда“-ში მოთავსებულ სააგიტაციო ლექსის ჩრდილათაც არ გამოდგება. მაიაკოვსკის ასეთი ძლიერი სტრიქონები აქვს:

И если война мятелица придет опять
Нужно уметь целиться, уметь стрелять.

აბულაძის ეს ლექსი თუ შეიძლება ჩაითვალოს ჟურნალისტურ-პოლიტიკურ ჟანრად, მაშინ რაღას ეძღვრიან „მემარცხენეები“ პრუდენციულ მწერალს ნოე ზომლეთელს, რომელიც ყოველ-დღიურად, თავ-თავის დროზე, ყოველ-დღიურ პროლეტარულ პრესაში (და არა ასეთ აკადემიურ კრებულებში, როგორცაა „მემარცხენეობა“) ათავსებს ბ. აბულაძის ლექსებზე უკეთეს პოლიტიკურ-ჟურნალისტურ ლექსებს, ფელეტონებს და სხვა.

იუმორს მოკლებული არ არის ა. კ. ბელიაშვილის ნაწყვეტი (სულ ნაწყვეტებით როდემდის დაკმაყოფილდება ეს ავტორი) „ერთი პოლიტიკური პარტიის ისტორია“ და ჟურნალის უკანასკნელი განყოფილება „მემარცხენეობის შენიშვნების კუთხე“ (არ არის სწორი ამ „კუთხეში“ შენიშვნა პროლეტმწერალ ფ. ნაროუშვილის შესახებ).

ჩვენ შევადარეთ ნამდვილი კომუნისტური მემარცხენეობა ჩვენი ქართველი „მემარცხენეების“ შეხედულებებს. გამოირკვა, რომ კლასობრივი თვალსაზრისით მათი მემარცხენეობა მოკლებულია საზოგადოებრივ მემარცხენეობის შინაარსს. მაგრამ ყოველივე თქმული მაინც არ გვაძლევს უფლებას „მემარცხენეობი“-ს მნიშვნელობა ქართულ მწერლობაში დავამციროთ.

თანამედროვე ქართულ მწერლობაში „მემარცხენეები“ წარმოადგენენ შედარებით პროგრესულ ლიტერატურულ ჯგუფს, რადგან ისინი თამამად ებრძვიან, სიტყვით მაინც ძველ რეაქციონურ ლიტერატურულ მიმდინარეობებს, გულწრფელად ცდილობენ საბჭოთა საზოგადოებრიობის საფუძველზე „ახალი ხელოვნებისათვის“ ბრძოლას და ამ მხრივ „მემარცხენეობა“ სხვა დაჯგუფებებზე (და განსაკუთრებით „ყანწელებზე“) უფრო ახლო სდგას პროლეტარულ მწერლობასთან.

პლატონ ქიქოძე.

წერილი რედაქციის მიმართ

ამხ. რედაქტორო!

გთხოვთ პროფ. ნუცუბიძის საპასუხოთ დამიბეჭდოთ შემდეგი:

შ. ნუცუბიძის „განმარტებას“¹⁾ არ დაურღვევია ის დებულებები, რომლებიც მე „ჩემს პასუხში“ მის რეცენზიის შესახებ დავამყარე. ერთი დებულება ამ პასუხისა ის იყო, რომ შ. ნუცუბიძის რეცენზია წინააღმდეგობას შეიცავდა: იქ ერთის მხრით ნათქვამი იყო, რომ ჩემი გამოკვლევა ქსენოფანე კოლოფონელი „მეცნიერული გამოკვლევის სიმაღლეზე დგას“ და თვით დასავლეთ ევროპის მეცნიერთა ნაშრომებზე „მეტის სისტემატიურობით“ (sic!) იკვლევს თავის საგანს, ხოლო მეორეს მხრით კი აღნიშნული იყო მხოლოდ ნაკლებლოვანებანი ამ გამოკვლევისა. თავის ახალს „განმარტებაში“ შ. ნუცუბიძე მეთანხმება, რომ მის რეცენზიაში მართლაც იყო ასეთი წინააღმდეგობა (211) და ეხლა, უკანა რიცხვით, შ. ნუცუბიძე ცდილობს გამოასწოროს ეს წინააღმდეგობა იმით, რომ ის უკვე უარყოფს თავის დებულებას, რომ ჩემი წიგნი „მეცნიერული გამოკვლევის სიმაღლეზე დგას“: ეხლა ჩემს წიგნს შ. ნუცუბიძე ეძახის გამოკვლევას ფრჩხილებში („გამოკვლევა“), ე. ი. ის არ სთვლის ამ წიგნს უკვე „მეცნიერული გამო-

1) იხ. „მნათობი“ № 1. 1928 წ.

კელევის სიმალღეზე მდგომ ნაშრომად (211, 218). ამნაირად, ერთი წინააღმდეგობა შ. ნუცუბიძის რეცენზიისა გამოსწორებულია მისივე „განმარტებით“! მაგრამ სამწუხაროდ ეს გამოსწორება შ. ნუცუბიძემ მხოლოდ უფრო მძიმე წინააღმდეგობის ჩადენით შეხდლო.

თავის „განმარტებაში“ შ. ნუცუბიძე სწერს, რომ მან ჩემი წიგნი ზეცნიერულ სიმალღეზე მდგომ გამოკვლევად იმიტომ სცნო და თვით ევროპიელ მეცნიერთა ნაშრომებზე უფრო მაღლა იმიტომ დააყენა თავის რეცენზიაში, რომ ხელმძღვანელობდა „პროტექციის სისტემით“ (211). რომ შ. ნუცუბიძე იქამდის მივიდოდა, რომ პროტექციას საჯაროდ პროინციანდის ამაღლებას დაუპირებდა, ეს ძნელი წარმოსადგენი იყო. სად მეცნიერული რეცენზია და სად პროტექცია? რომ არ უდგება ერთი მეორეს! ალბათ ძალიან გაჭირვებია და მეტი ვერაფერი უნახავს სათქმელი თავის დასაცავად, რაკი ასეთი „საბუთისათვის“ მიუძართავს. მაგრამ მაშინ სჯობდა ჩემად ყოფილიყო სრულიად.

უადგილობის გამო მე არ მაქვს საშუალება გავსცე შ. ნუცუბიძის „განმარტებას“ ამომწურავი პასუხი ამ ჟურნალის ფურცლებზე (პასუხი დაიბეჭდება ცალკე წიგნად), ამიტომ აღვნიშნავ აქ მხოლოდ იმას, რომ შ. ნუცუბიძის „განმარტება“, ისე როგორც მისი რეცენზია, არ არის მეცნიერულად დაწერილი. „განმარტება“ არ სობბს იმ წინააღმდეგობებს, რომელნიც მე შევნიშნე შ. ნუცუბიძის რეცენზიაში; სამაგიეროდ კი ახალს წინააღმდეგობებს აკისრებს მის ავტორს. ამ წინააღმდეგობათა შესახებ ცალკე გვექნება ლაპარაკი.

1) იხ. „მნათობი“ № 1 1928 წ.

ს. დანელია.

რედაქცია:	{	<p>მის. კასიანი</p> <p>ს. ბამელია</p> <p>გ. მიშიშვილი</p> <p>ს. ყელი</p>
-----------	---	--

უიწაარსი

მხატვრული ლიტერატურა

	ზგერა
1. ნ. ლორთქიფანიძე—ბილიკებიდან ლიანდაგზე	5
2. გ. ტაბიძე—ეპოქა (გაგრძელება)	29
3. გიორგი წერეთელი—გულჭან (გაგრძელება)	41
4. კონსტანტინე ლორთქიფანიძე—ლექსი	66
5. ილო მოხაშვილი—თანამედროვე პოეტებისადმი მიწერილი	67
6. ვარლამ რუხაძე—ტყის ძმები	74
7. ბანოვანი—სამართალს სისხლით მოვებნი (გაგრძელება)	83
8. მ. გორკი—არტამონოვების საქმე (გაგრძელება) თარგ. ლეო ქიაჩელისა	126

კრიტიკა—მეცნიერება—კუბლიცისტიკა

9. ვ. ბახტაძე—ტოლსტოი—მხატვარი და მოაზროვნე	155
10. გ. მუშიშვილი—პროლეტარულ მწერლობის დასაცავად	168
11. რაუდენ კალაძე—ქართული პროლეტარული მწერლობა	183
12. გრიგოლ რობაქიძე—ტოლსტოის დღეები	207
13. ილია ჭყონია—ჩემი დღე და სოფელი	216
14. მოხე გოგიბერიძე—კარლ კაუტსკის ახალი ფილოსოფია	227
15. კ. ორაგველიძე—ამიერ-კავკასიის ეკონომიური განვითარება	250

ბიბლიოგრაფია

16. დემნა შენგელაია—ლეე ტოლსტოი: „ყაზახები“	270
17. ს. ამ—ანი—ლ. ტოლსტოი: „აღდგომა“	275
18. ვ. ბ—ძე—ს. რემონიძე: „ადამიანი“	277
19. ი. მო—ლი—ვაჟა ფშაველა: ლექსები, ტომი I	278
20. ნ.—ძე—ლადო მაქამარიანი—„მტკვარი ჯავშნოსანი“	280
21. პლატონ ქიქოძე—„მემარცხენეობა“ № 2. 1928 წ.	282
22. ს. დანელია—წერილი რედაქციის მიმართ	287

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

შეცდომის განმარტება.

მე-183 გვერდზე, რაყდენ კალაძის წერილის—„ქართული პროლეტარული მწერლობა“-ს რედაქციის შენიშვნაში, მე-3 სტრიქონში ქვევიდან, სწერია: „ეოსაზრების მოტივი“ უნდა იყოს: „ეროვნული მოტივი“.

რედ.

16/65

դրոշմ 2 թիվ.

